

Vaižgantas

PRAGIEDRULIAI

GONDINGOS KRAŠTAS

Skiriu
Krikštomočiai
Severjai Grižaičiai,
Seselėms
Marjonai Nokutienei,
Onai Indrelienei,
Severjai Mieginienei
ir
kitoms gilaus tikėjimo
Svėdasų parapijos
moterims,
tikroms savo bendradarbėms,
už tai, kad jos nesiliovė Dievą prašiusios,
idant aš, darbą dirbdamas, neįkliūčiau
ir nuolat įkliūdamas bent nepražūčiau.
Aš tai jaučiau ir buvau tikras
Švenčiausios motinos
užtarimo ir neužsivyliau.
Garbė gi Dievui aukštybėse
ir įvykusi ramybė
Gerų norų žmonėms žemėje!
VAIŽGANTAS

BŪDINAMIEJI ASMENS

Lietuvių gaivintojai maskolėdros
DR. DAMININKAS GINTAUTAS, sietynietis
KUN. RIMUTIS VIZGIRDA, „Sargas“
KUMSTEVICĪUS, senkunigis
Jų talkininkai
NAPALYS ŠEŠIAVILKIS, agitatorius
DARATA VIDMANTAITĖ, kultūrtrėgerė
MARYTĖ ŠEŠIAVILKIOTĖ
Protai naujienos
BENEDIKTAS ŠEŠIAVILKIS, drąsus iniciatorius
BARBORA ŠEŠIAVILKIENĖ
PETRAS ŠEŠIAVILKIS
VERUTĖ PETRIENĖ

VILIUS VIDMANTAS, pažangus žemdirbys

ANSAS VIDMANTAS

ANSIENĖ

GIEDRIENĖ

Bajorai

LEOPOLDAS MARGEVIČIUS

FERDINANDAS ŽIBUREVIČIUS

Proletarai

JONAS TUPIKAS

PETRAS STATIKAS

Tarnautojai

BALTRUS KNISTAUTAS

ONA KNISTAUTAITĖ

JURGIS LIAUGAUDAS

KAROLIENĖ

Miestiečiai

SCHUMACHER

SELIGMANN

Šmugelninkai

MENDELIS

„KUNIGO TĖVAS“

Išsigimėliai

ALGIRDAS SVIESTAVIČIUS, aristokratas

IRENA SVIESTAVIČIENĖ

AUGUSTINAS VIRBALAS, alkoholikas

„Zapadninkai“¹

SEMION ANDREJEVAS, antstolis

RUDYJ, žandaras

Jų talkininkai

MELCHIOR VIADORELLI, aptiekininkas

LIFON, felčeris

*Antstolio raštinės tarnautojai, policistai, kratikai,
jaunimai, menkininkai, šeimynos*

ĮŽANGOS VAIZDAS

ILGA, SMARKI ŽIEMA IR ŪMAS PAVASARIO POLAIDIS

Užmik migu viena akele,

Užmik migu antra akele!

Šiaurės žiemos – ilgos smarkios žiemos. Tik kaip Lietuvos Žiema Rusijoje, tai tokios visoje šiaurėje nėra buvę. Rodės, nei pradžios jai nebuvo, nei bebus galo.

Ištisais mėnesiais, nejudėdamas, stovėjo vienodas tirštai pilkas dangus, neduodamas jokios žydrumo vilties. Ištisais mėnesiais po visą orą draikės dūmų rūkai, vartaliojosi drumsti šarmo kunkuliai, sverdėjo tokios snieginų debesų duknos, lyg visos žemės jūros būtų pakilusios oran iš

¹ „Zapadniki“ (rus. *западники*) – XIX a. visuomeninės srovės atstovai, orientavę Rusiją į vakarietišką raidos kelią; Vaižgantas šiuo žodžiu ironiškai vadina Rusijos imperijos vakariniam pakraščiui priklausiusių lietuviškų gubernijų rusų valdininkus, vykdyčius kolonizacinę rusinimo politiką.

viršaus spaustų.

Ir spaudė orą taip, kad net ausis spiegtė, šiurpas užčiojo per odą, drebulys kratė žmones, kaip ligonis.

Tad krito sniegas, palengvo neskubėdamas, plačiai išsikėtusiais kačiokais. Kaip krito, taip ir gulo, kur patekęs, spausdamas visu savo sunkumu.

Minkštas minkštas pačiupinėti, lengvas lengvas pakiloti, baltas tyras pažiūrėti, – džiaugies skyrium plaštakėlėmis. Tik kai tos plaštakos ima ant kita kitos gulti gulti be galo; kai pasidaro per visą uolektį stora, – tai, bra, ir pūkeliai sunku, ir rožių lapeliais galima užtrokšti. Minkšta, lengva, kol plona; virsta kieta pluta, kai stora; ir pūkelių duknos sveria pūdą.

Sniegas gula ant visko: ant tvorų, medžių ir stogų; ant žemės ir užšalusių vandenų. Tvoros krypsta, medžių šakos lūžta, stogai neišturi. Trokšta spaudžiamame vandenyje žuvys, trokšta spaudžiamame ore – žmonės.

Snigs snigs palengva, ilgai, be galo; tai įninka pustyti. Ims švilpti šiaurys. Pučia ir pučia, vienodai, neatsidvėsdamas nestabtelėdamas, kol visa gamta nepradeda groti, kol tam grojikui šiauriui visi daiktai nepavirsta stygomis, švilpiančiomis savotiškai. Švilpia tvora, švilpia trobų sienos ir visi jos plyšiai; švilpia pagaliau visas oras tuščiam lauke.

Švilpia ir sniegus varo nuo daiktų, nuo žemės; supusto pusnių kalnus vienur, visiškai nuplikina kitur.

Tai kyla pūga. Šiauriui į sutartinę atbėga rytys. Juodu besidarkant pamatęs, lyg trečias, du šuniu susiriejus, puls vakaris. Ir pakils tokia dargana, kad nei dangaus, nei žemės nebesimato. Žmonės panamėje klaidžioja, užpustytų durų nebeatsikasa, į trobas nebejeina; vėputinėms siekiant šelmenų, pro langus nebesimato.

Žemė giliai įšalo. Visą šalį sukaustė toks šaltis, toks speigas, kokio niekas neatminė. Stingo kraujas gyslose, stingo smegenys kiauše. Kas tik bus oran kokiuo reikalu išėjęs, greitai greitai sprunka vėl atgal gryčion studentų. Ne visai gelbsti nuo speigo trobos sienos; vis dėlto viduje norsgi nėra bailės už ausis ir nosies galą, kad pabalę nepagestų.

Ūtiti, šalta!

Rugeliai nemalta,
turgun nevažiuota,
ožka neparduota... –

aimanuoja Piliečiai, kad visi jų reikalai sustojo, lyg ir juos šiaurės vėjas būtų sukaustęs surakinęs.

Atgudo žmonės nuo darbų, nebemokėjo jų dirbti ir nebepadirbo. Nebeliko nei geidulių, nieko nebepageidė. Vaikščiojo lyg lokiai žiemos metu: apsiblausę, labai tai man; savo letenos, anot to, bepažįsdami.

Nevikriai, atsileidę besukiojo spaljuotas linų pabraukas, bevijo pančius ir virvagalius, patys nežinodami kam; nebent patiems iš nuobodžio pasikarti.

Tai visais kūnais ant stalų pasidribinę, nei riebių triausių nenusivoždami, nei įprakitintų kailinių nuo nugaros nenusiplėsdami, lyg tik tam kartui būtų suole sėstelėję, po penkias šešias valandas ėjo – kikso. Kreida ar angliu nurašė visą stalą lazdomis, ratais, kryžiais ir vis nenorėjo baigti. Bijojo baigti, nes, pabaigus kortuoti, kils tas pats įkyrus klausimas, kaip vakar, užvakar, prieš mėnesį, prieš du, tris, penkis, šešis mėnesius:

– O dabar ką? Kas gi dabar beveikti?..

Ir rąžės Piliečiai, nuo kikso į sienas atsimesdami, abiem delnais suolo atsiremdami. Ir ilgai žiovavo Piliečiai, taip plačiai išsižiodami, jog, iš priešakio žiūrint, nieko nebesimatė, nei akių, nei kaktos, nei smakro: vietoje viso veido bežiopsojo viena juoda ola ligi abiejų ausių. Rodės, kad nesilaikytų suolų nusitvėrę, visą save į orą išžiovautų.

Po tokio nusižiovavimo pabalusios akys nė tiek minties nebereiškė, kiek pliaukšint kikso.

Ir stovinėjo Piliečiai viduaslyje, ilgai kasės pakalį ar kudlotą pakaušį; giliai siekė į vieną antį, į antrą

ir kur beišmanydami – ir vis dar daug liko laiko. Žengė žingsnį slenksčio link, žengė žingsnį atgal. Mirštančio žvilgsniu sekė ilgas virtines prūsokų sienų plyšiuose ar kaip palubėje svirplys dainininkas nesilenkia iš kelio tarakonui smalininkui.

– Kad bent oran įsinorėjus, ar ką...

Ilgėjosi įvairumo: visgi būtų tikslo išeiti ir valandą sugursti. Tik yra jau buvęs. Tai ir vėl grįžta kasytų ar atliekamų knatų suktų.

Kartais, nér ko veikiant, ūmai pašoksta pyktis. Pilietis atsimena, kaip dar anais metais kaimyno gyvulys buvo jam žalos pridaręs – visą pūdymą išknaisiojęs. Jau daug daug kartų dėl to bartasi rietasi. Tik kodėl gi dar kartą neatsibarus? Ir eina Pilietis į Pilietį nebaigiamųjų rokundų vestų. Ag bet.

Jei Piliētės tik vakar vakarą ar net jau šryt buvo visas žalas dėl vištų ir kitko išsidėjusios, visus ligi ketvirtos kartos nabašninkus susikėlusios, tai bėgo nors palangėje šūktelėti kaimynei:

– Ragana, ragana, ragana... Tavo ir močia tokia pat, ir bobutė tokia pat buvo, Dieve, duok jai dangaus karalystę...

Ir smuko atgal, išgirdusi kaimynę jau pradėjus barškinti žersteklj, šakes ir ližę, pasirenkant, kurs čia bus pakabesnis lojikei kupron suduoti.

Visas šalies oras darė tam tikrą ir jos Piliečių ūpą. Vilties saulės né būti nebuvo. Kokia piktoji Laumė ją nuo Piliečių dengė? O dengė, tyčia dengė.

Piliečiai matė, bent jautė, kaip saulė taiko žemei šyptelėti nors pro menkiausį dangos plyšėlį pragiedruliu. Pradriks kur netyčiomis debesų kailiniai, prasiskies jų šarmas, – ir šiūpt saują spindulių, tokių neregėtai skaisčių, jog vienais diementais sublizga sumirga visas pasaulis. Pasakos užburtu pavirsta kiekvienas pakrypęs tvorgalis; diementais saulė atšviečia nuo tų pat tik ką bereikšmių Piliēčio akių; ūmai jos tampa nebe tos, jų gelmėje atsiranda kita būtybė, pilna geidimų ir gyvybės. Ima slūgti sniegas, tirpti nuo stogų, varvėti žemėn, – ima lengvėti daiktams, orui ir pačiam Piliēčiui.

Ir vėl ima rauktis rauktis debesų plyšys; mažta mažta pragiedrulis, kol pagaliau visai neišnyksta, kol neregima piktosios Laumės ranka vėl nepadaro pilka pilka kaip pragaruose. Užgęsta ir Piliečių akys, palaidojusios saulės viltį. Belieka jam atminimui varvulių žvakės nuo stogo...

– Kas gi čia bus, vyrai?.. O kas gi čia bebus? – Ėmė galų gale nerimti visi Piliečiai.

– Ėg bebus galas? – ėmė toliau ir pykti.

– Citit, citit! – ramino senieji, mokydami jaunuomenę kantrybės. – Tokią žiemą iškentus, jau kad bus Pavasaris, tai bus! Pamatysit! Jau kad bus paskui metai, tai turto nežinosite kur bekrauti. Šviesos, šilimos ir lietaus bus tiek pat, kiek dabar tamsos, šalčio ir sniego. Aggi vasara seka žiema...

Ir Piliečiai kentė. Ką gi daugiau bedarys? Atimk ir tą tuščių žodžių viltį – pribaisi žmogų. Kad ne tie Pragiedruliai, galbūt ir nebeiškentę.

Įsismarkavusi Žiema niekaip nebenorėjo atleisti šalies. Kitur jau nuo Gedulinių veža krypsta, o upės jau pradžioje kovo ima lytis mesti. Čia nei balandžio mėnesyje neketino speigai liautis. Šalo ir šalo, snigo ir snigo. Juo mažiau bebuvo šalčių tikimasi, juo jie lyg tyčia labiau smarkavo. Rodės, nebebus né galo.

Vis dėlto visi ėmė nujėgti visa tai jau pavėluota esant. Lyg pačiame ore būtų atsiradę kokių elektros ar radijo vilnių, kuriomis gerosios neregimos Laumės telegrafavo Šalies Piliēčiams:

– Pavasaris! Pavasaris gamtoje! Susilauksite, susilauksite jo visi! Nebėra tokios galybės, kuri jį besustabdytų.

Visas oras buvo jau tirštai prielektrizuotas; bebuvo laukiama, kada tik ūmai plyš, nusigriaus, nusižaibuos ir jau tikrai stos pavasaris.

Dieną, kada mažta kas tesitikėjo, kada oro atamainą vos kai kuriems ramatu negaluojujantiems tereiškė sąnarių gėlimas, pakilo smarkus Vasaris; toks įnirtęs, toks piktas, lyg daug metų slėpęs kruvinas nuoskaudas, kurių buvo prityręs iš Šiaurės ir Rytų Siaubūnų. Pūtė dūko jis vis iš vienos pusės, kol, pirma, vienu matu kažin kur nuogrūdo visus rūkus, visus debesis, visą pragaringo oro ir dangaus pilkumą; kol paskui nudengė dangas nuo dangaus saulės.

Nušvito raudonai geltonos, melsvos, žalios vilties spalvos. Tuoju Saulė stojo talkon savo sūnui

Vasariui. Ir nebebuvo visoje gamtoje galybės, kuri jiedviem atsiturėtų.

Baile pasišiaušę, pajuodavę Siaubūnai akyse tirpo nyko, vis greičiau atgal į Šiaurę traukės. Tik Vasaris vis jų nepaleido; pūtė pūtė užsispyręs nė žymės tų Siaubūnų nebealikti visoje Šalyje ligi pat šiaurės ašigalio. Ir nusimanė tai padarysias.

Lengvėjo oras, lengvėjo visai šaliai. Pirmiau iš visų pusių spaudžiama Piliečių dvasia, slogučiams ūmai nugriuvus, kuo nesusprogdino pačių Piliečių. Jukgi persprogsta žuvis, iškeliamą iš didelės gilumos, iš didelio vandens spaudimo viršun, į mažą vandens spaudimą.

Sielos pūtės didėjo. Ūmai sukilo visi stabdomieji geiduliai, ir tiek jų iš karto, kad nė nebeprisikelsi. Kits už kito ankštai sustojo visi atidėtieji, o daugiau nebeatidėlojamieji reikalai. Jiems patenkinti, rodės, maža bus viso amžiaus. Maža bebuvo 24 valandų per dieną. Nebebuvo laiko viduje bebūti, besirąžyti. Skranda pati savaime nuo pečių dribo. Tik eik, tik bėk. Akys bereiškė vieną neramų rūpestį – atidirbti už visą sugaištą laiką. Saulė, žerdama žemyn šviesybių ir karščio sroves, atpalaidavo gyslas, užvirino sustingusį kraują ir kiaušo smegenis.

Ir nebetilpo Piliečiai kailyje ir ėmė vėl nerimti, tik jau nebesusivaldydami. Bėgo ir dabar į kaimynus, tik jau nebebartūsi, drauge džiaugtūsi atgijusiomis viltimis ir tartūsi, kaip čia bendromis pajėgomis sutikus Pavasaris ir apsisaugojus nuo tų žalų, kurių paprastai visur pridaro pavasaris, o šis ir šioje Šalyje žada juoba pridaryti. Jie buvo gana pamokyti polaidžių ir visados laiku iš rudens rengės jų sutikti. Lygesnėse vietose tiesė tinklą perkasų, idant taisyklingomis srovėmis vanduo tekėtų: drėgmę trauktų iš klampynių ir liūnų, o drėkintų sausavietes.

Kad vanduo, nuokalniau tekėdamas, neišgraužtų gilių ir kreivų vagų, atkalnėse skersai įkypai rausė perkasus. Kad ir jais vanduo betekėdamas nenugriautų žemutiniojo perkaso šono, grindu jį akmenimis, užbadinėjo šakaliais, kai kur užpynė karklų vytimis. Piliečiai buvo papratę gudrauti, visu atsargumu rengtis pavasarių polaidžio sutiktų: daryti visa, ko tik žmogaus išmonė išmokė ir prityrimas berodė. Ir paprastai jiems sekėsi apsaugoti savo ūkis nuo skaudžios žalos.

Šį gi pavasarį... O, Viešpatie! Švilpus švilpus Vasariui, ūmai ištiko visai kita muzika: ėmė visais pašaliais kriokti. Šilto vėjo sparčiai ėdamas sniegas virto vandenių; sniego vanduo čia pat vietoje virto klanais; klanai prapliupo nuotakomis viena ištisa srove. Nebe tekėte tekėjo, tik griūte griuvo, nė kiek nebejausdamas, ar čia lygi atkalnė, ar čia įkypai perkasėliais, lyg vaikų žaislais, išrausinėta. Griuvo visam kam per viršų, per lygumas ir kaubrelius, per daubas ir kasimus. Virto juodai maurinas vanduo nuo moliakalnių.

Pakalnių slėniuose užliejo perkasų tinklą, visas lomų lomikes, kur per kiaurus metus buvo vanduo, tą vieną kartą atsimarydamas – per pavasario polaidį. Dabar mainėsi nebe tik jų vanduo, ir dugnas: kur tik giliau, kur tik duburėlis, ten verpetas lyg pablūdęs putodamosi sukas kriokia, dar gilesnį duburį gręžia. Vartosi kunkuliuoja, kriokia užia vandens, lyg pasikartojus antram didžiajam tvanui. Visi laukai ir pievos – ištisa jūra.

Išbėgo Piliečiai kas kastuvu, kas mietais ar šakaliais nešinas, pasirengę sustiprinti rudenines savo priemones, idant juoba išlaikytų vandenų galybę. Išbėgo, apsidairė, ir visi įrankiai iš jų rankų žemėn iškrito. Lengva su gamtos gaivalais kovoti, kai ji tik žaidžia. Gi kai iš tiesų ima pykti ar šiaip jau savo galybę rodyti, tai traukis šalin, žmogau, žemės vabalėli!

Berods neilgai tetruko tasai gaivalo siutimas; tik keletą dienelių. Ūmai užėję, ūmai ir nugriuvo didieji vandens. Tik, jergutėliau, kas paliko! Nuo kalnų, kalvų, nuotakų nuskalauta visa geroji žemė; per kelis colius nuliežta visos derlių puvenos, kurioms padaryti per tūkstančius metų vargo dirbo oras, milijonai sliekų ir tūkstančiai žmonių. Paliko oro ir kitko dar nepaliestas nepapūrentas bergždžiapadis, išvertęs negražias savo mėzras. Tai tau gyvenamoji dirva penėtojėlė!

Slesniosiose vietose, kur dirvų riebumai ir drėgmė sutekėdami daigino tankią žolę, kur piekus ganės, ašvienis mito, už tai žmogų maitindami ir jį darbuose slaugydami, – dabar nei antvalnių, nei nuovalių; nei kalvų, nei kaubrelių, nei sausumų, nei šlapumų. Visa lygiai stora mauro pluta apklotą, slegia troškina augmenų gyvybę, kaip kitą kartą tvanų atneštos žemės suslėgė ir užtroškino ištisas milžinų medžių girias. Tai tau pjaunamoji pievelė, Dievo kilimėlis, dirvos duktė ir jos derlintoja: dirva pievą tręšė, pieva dirvą mėžė. O kas dabar?

Išėjo Piliečiai, dirvų artojėliai, pievų pjovėjėliai. Ir mato – senosios jų žemės kultūros nė žymės. Buvo bekimbą pievas nuo mauro valyti ir jį atgal į dirvas mesti. Tačiau tuoj liovėsi. Ir tomis rankomis, kuriomis kitkart slėnius lygino, kalnus nurausė, dabar betesėjo sau pakaušį pasikrapštyti Nustėrę nusiminę viena aiškiai beišmanė: nuo šio Pavasario potvynio sudiev, senasis ūkie, sudiev, ir senoji kultūra! Gamta verčia Piliečius pradėti visai kitaip ūkininkauti.

Tik kaip, kad nėra dar pavyzdžių? Kad nebežymu, kurgi dabar mano, o kur tavo? Ne. Reikia pradėti nuo dalybų. Imta dalytis slėniais ir susipešta, kad jų kiekvieno kuo daugiausia norėta; imta dalytis tuščiomis kalvomis ir vėl susipešta, kad jų nė vieno nė kiek nenorėta. Imta tartis, kaip betgi sunaudojus, kas yra, kad bent bado nebūtų, ir vis dėlto peštasi.

Taip ir tebestovi perkeistas ūkis vienas pats, laukdamas, kada gi Piliečiai ateis į jį... ko gi daugiau, jei ne pasipeštų? Nieko gera iš jų nebelaukdamas, stovi Vasaros pasiilgęs, idant ji atitaisytų sudarkytą žemę ir parodytų Piliečiams, ko dabar iš jos pačios begalima laukti, patiems nebemokant nė pirštu pajudinti. O Vasara dar toli... Toli tai toli, vis dėlto kada nors ateis! Tai reiškia senoji Saulė švietėjėlė, tai reiškia senasis Cyrulys ramintojėlis, tai reiškia senasis miškų Paunksnis, vandens šaltinių tėvas, ir tas pats Vanduo gaivintojėlis. O, Gamtos galybės, kad ir keičias, nenyksta! Jos dar pavergs Piliečių valią vėl imtis iš jos to, ko pati siūlo: kitokio turto, bet tos pat meilės, poezijos ir grožio. Ir lieps užmiršti laikinos netvarkos bjaurumą: revoliucija vedas ne nusiminimą, tik naują gyvybę.

Perkentėm ilgą, smarkią Žiemą. Perleidėm ūmo Pavasario polaidį. Iš Gamtos laukiame Vasaros, o iš rašytojų – visų tų atmainų vaizdų.

Pirmosioms knygoms esame sutaisę bent puskapį Žiemos Pragiedrulių. Kaip į Pavasarį ruošiasi ir jame dalyvauta, to parengsime antrosioms knygoms, o apie patį polaidį – trečiosioms. Pergyventa daug „tirštų“ valandų. Dabar jų nebeišmanome: mus vargina kiti sielavartai, begyvi esame Vasaros Saulės laukimu. Nepiga jos susilaukti. Daug daug pro langelius buvo ir bus prisidairyta, ilgai iš pat vakaro štikta, ką žada mums rytojus. Baltijos pajūris vis tebėra garingas; nepralyja, tik vis toliau per save debesis siunčia. Lietuvai Saulė Pragiedruliais tebesireiškia. Niaugi mes juos, tuos vilties Pragiedrulius, užmiršime; visa tai, kas nutiesė kelią į Vasarą?

Neverta. Tuomet buvo daug ko stiprinančio. Neapsakysi šviesos pasiilgimo ir vilčių tvirtumo, kai per pilką dangų jos tesireiškė – retais Pragiedruliais ir tai neilgai valandai. Tatai būdavo džiaugsmo, kai galvą aukštyn bekilodamas, netikėtai pajusdavai, kaip storos debesų duknos praplyšta! Lyg tau kas iš vidaus timptelėdavo tamprią energijos plunksnelę: ji visą tavo padarydavo statų, norų pilną, nebe apsiblaususi, tik pasiryžusį eiti mintynių su visomis Gamtos ir žmonių galybėmis. Gal ir gerai, kad pasaulis toks nevienodas; skirtumais teįvertinama gerumai. Vasaros Saulės malonumą tegalime pilnai įvertinti tik atsitraukę į Pavasario miglotumą ar net į Žiemos tamsumą. Italija savo saulės skaistumo nebemato. Graikų jų jūros mėlynumas nebestebina ir nebedžiugina. Šveicarų jų kalnų aukštumas nebeslegia. Jiems dyvai būtų, kad kitaip būtų: kad saulę dengtų debesis, kad Adrijos nebūtų mėlynos, kad kalnai nebūtų aukšti.

– Ak, kaip skaistu, kaip mėlyna, kaip aukšta! – sušunka keleivis, atvykęs iš pilkųjų Pabaltijo padangių, nuo palšų jurių, nuo lygumų.

– Taip, skaistu, mėlyna, aukšta. Tai kas? – šaltai atsiliepia vietiniai.

– Gi gražu, gera ir majestotinga, neišmanėliai!

Je, šešėliai tepareiškia šviesą. Ir mes, ano laiko žmonės, juoba mokėjome pasidžiaugti savo vos tik Pragiedruliais, neg dabar mokama džiaugtis jau jau beauštančia Saule. Ypač kai mes patys savo sumanumu prasideksdavome dengiančias tamsybes ir patys savo visuomenei švystelėdavome – Pragiedruliais.

Tai atmindami, ir dabar tebečepsime pasigėrėjimu. Tai ir jūs susidomėkite; duokitės nors lūpas patepami.

IŠ LICITACIJOS GRĮŽTANT

KAIMYNAI

189... m. kovo mėn. 24 dieną pusasmeninis pusprekinis traukinys senos žydės spartumu šlepsėjo iš Vilniaus Liepojos link. Tekiniai riedėjo tingėdami, bardamies tarp savęs, aičiodami, gi kai kada net buforų iltimis sugrieždami.

– Kad tave, kad tave, kad tave... – šlubavo vagonai, lyg saugėlos varginami, sąnarius geliami.

– Č č čia vėl kitas, vėl kitas, vėl kitas... – barėsi už tai, kad, garvežiui nelygiai traukiant, paskutinieji grūdai ant pirmutiniųjų.

– Kur lendi, kur lendi, kur lendi... – ramino juos įtikinėdami: ar nepaspėsi?

– Kur kur kur, kur kur kur, kur kur kur... – įsibėgėjusius tekinius ramino ir pats garinis, nes bėgti Lietuvoje iš tikro nei buvo kur, nei ko: ir netoli, ir reikalų ne pervirš. Gi pajutęs ir savo vyrišką ramybę nedaug teveikiant:

– C c cit! – sušvilpė nemitęs ir sustojo stotelėje.

Traukinys dar nekėlė dulkių; vis dėlto vagonuose jau pradėjo būti trošku. Paišinas pečkury, nenujėgdamas tvarkos ir kas darosi ore, prikūrino vagoną, lyg sumanęs keliauninkus vanoti. Mėgino jie bent vienus langus nuleisti, tik langai tebebuvo užkalti, nes gelžkelių įstatymai tebeskelbė žiemą.

– Gera tiems „įstatymams!“ Vazinėjasi salonvagoniais, nejaučia spūsties. O tu, paprastasai keliauninke, trošk ir šusk štai užkimštomis nosimis, nes pavasarį mūsų krašte „įstatymai“ tepradeda nuo pusės balandžio! Jei žiūrėsime kalendoriaus, kada kas prasideda, tai ir ligi pusei gegužės mėn. ar net dar ilgiau reiks troškintis: ag ir gegužė dar esti šalčių. Na, ištiko šaltis – pakūrink; ištiko karšta – langus pradaryk! Tai man ir bus įstatymas pačių pasažirų naudai, o ne šarkelei, – kreitėjo liesutis, širmutis ponelis priešakinėje laštoje antros klasės vagono. Jis mėgino bent duris palikti atviras, tik traukinio tarnai ir valdininkai, nuolat šliaužiodami, žinoma, be tam tikro reikalo, kiekvienas lyg tyčia rūpinosi nepalikti atvirų durų ir vis pikčiau jomis trankė, vis rasdami jas „netvarkoje“, atseit praviras. Ponelis atsidavė tarnų valiai ir liovės darinėjęs. Pagaliau nebuvo ko ir gailėtis: ore, atakaitoje, taip pat buvo pustrėčios dešimties Réaumuro laipsnių šilimos.

Lietuvos dangus saulėgražos laiku kas metai mėgsta žmones nustebinti, pradžiuginti ir – apgauti. Bus bus šalta, drėgna iš viršaus: pus pus purvinas sniegas paunksniuose, niekaip negalėdamas pabaigti tirpti; snigs snigs kovas moterims vaisto nuo blusų, – ir vienu matu ištinka liepos mėnesių kaitra; lyg tai būtų Kryme, Italuose, Ispanuose ar kame dar arčiau saulės, ne drėgnoje pajūrio Lietuvoje. Plėšte nuplėš nuo žmonių kupros įprakitintus kailinius; spauste išspaus po puskvortę prakaito, verste privers nusišiepti „vasarai“, – ir čia pat dvelks tokiuo šiaurės žvarbumu, kad visas nosis slanktais pagadins.

– Pavasario apgavikė! – keikia lietuviai savo saulytę kosėdami ir čiaudėdami. Tik ta pamoka praeina veltui: ligi tik sulaukia kito pavasario saulės nusišiepiant, vėl mielai pasiduoda apgaunami ir kankinami.

Bene kitaip ir kituose reikaluose? Antai moteriškė, susilaukus dienų, visus šventuosius šaukiasi liudytojais:

– Gana jau, gana! Bet tik šį kartą iškentus... O kaip reikia...

Nepakantusis ponelis tik vertė visą atsakymą ant pavasario saulės, gelžkelio įstatymų, jo tarnų ir ant ko tik beišmanydamas. Daugiau jis buvo kepinamas iš vidaus neg iš oro. Tai buvo aišku. Nuolat judėjo. Tai sėdos kažin ko dirbtų, tai stojos kažin kur eitų ir vėl sėdos savo daiktų čiupinėtų; tai valkstėsi sunkiomis jau nuvilktomis meškenomis, tai tuojau jas numesdamas mėgino pabūti visiškai vienmarškinis. Gerokai sustorėjęs galas nosies, kitados dailiai, lietuviškai smailios ir baltos, dabar mėlynai raudonavo slogu, kurio buvo gavęs, peržengdamas – kad juos devynios! – „Vilniaus miesto žalius bromus“². Jau kelintą kartą degės vis gęstantį papirosą, maža tepatraukdamas jo dūmo.

² „Vilniaus miesto žali bromai“ – Tado Kosciuškos sukilimo laikų daina.

Reikėjo gi kas veikti. Be to, tai buvo gera proga dėbelėti iš po nuleistų ančiakių į širmutę, kaip ir jis, smulkutę poniją, skaisčiu, visai dar nesusendintu veideliu ir artistišškai dailiai išaugusiu kūneliu.

Tai buvo jo žmona draugas, jo ūpo termometras, jo sielos aidas, tuojau suvirpanti, ligi tik kas jame virpteli. Dabar visi jo žodžiai, nekantravimas, dėbsėjimai akim liko be atsako. Ponia sėdėjo tyli kaip mėmė, standi, lyg iš uolos, kietai susinėrus rankas aukštai paširdyje, lyg prilaikydama jos plakimą, ir dar kiekiau dėdele pastačiusi gražų savo snukelį. Visa tai turėjo reikšti, ir vyras tai suprato:

– Nugi dabar kad pasidarė, tai pasidarė...

Vilniaus žemininkų bankas už nebeišsimokėjamą pardavė jų didžiadvarį. Pardavė muzikams. Kas gi belaukia juodu, didžponiu? Ūmai nužengta toks baisus žingsnis, kurs vadinasi: katastrofa. Iš turto ir patogumų į visišką neturtą; aristokratai tapo elgetos ar tokie skurdžiai, kurie savo rankomis tepelno kąsnių juodos ir kietos duonos.

Nelaimė vienokiai į abudu veikė. Abudu negalėjo ar nenorėjo visiškai aiškiai įsivaizduoti dabartinį savo padėjimą ir abudu kuo aiškiausiai juto visą to padėjimo tragingumą. Tik nevienokiai visa tai abiejų reikėsi. Ponia sustingo, lyg vieno kaulo pasidarė; ponas tapo nepaprastai judrus ir nervingai iškalbus.

Tyla, tas žmonos sustingimas jam buvo baisėnis už būsimąsias nelaimes: lygu mirtis. Jautė tikrą mirties dvelkimą. Ne savo neturtą, tik savo žmonos nabaštikę kuo aiškiausiai vaizdavosi, ir visa širdis jam spurdėjo lygu pagautas paukštelis. Be dvarų, jis jautė, galėsiąs gyventi, tik ne be žmonos – draugo. Pirmą kartą, kaip yra susituokę, jis pajuto mylįs savo žmoną labiau, neg kaip vyras myli. Reiškėsi jis – žmogus, ne patinas; kažin kokie taip aukšti ir švelnūs sielos judėjimai, kad net jų savyje nebuvo pirma atspėjęs.

Bevelijo dabar girdėti skurdžiausius pasiskundimus, gailingiausias aimanas, aštriusius išmetinėjimus ir prikaišiojimus, – bet tik ne tą kapo tylą. Visa reikė – pabaigą. Kitados brangūs, plonučiai, išmislingo rašto Briuselio mežginiai ant jos galvelės ir petelių atvirai rodė prakiurusias savo vietas. Karbatkoms nuo vieno peties nusmukus, matės taip pat kitados labai brangi šilkinė suknelė, dabar atgyvenusios mados, „pagalam“ išsityrusi ir baigianti kedėti. Iš viso to neturto per nemaloniai dabar žėrėjo labai gražaus darbo brangumynai papuošalai: auskarai, pakaklėje saga, ant krūtinės grandinė ir apyrankiai. Ir vargas buvo tos pažibos derinti ne į ryzus, tik į mažutes dailutes rankeles, į gulgės kaklelį, į jaučiamą marmurinę stačią krūtinę.

Jis pats judėdamas blikėjo brangumynais (iš jų vienu galėjai pažinti jų dviejų giminytę), kurie lygiai nemaloniai atsišvietė nuo pigaus, nors su pretenzijomis siūto žiponėlio ir raukšlėtų, senai belaidytų kelinių ir liemenės. Pabaiga dvarams, pabaiga apdarams, pabaiga kaimynams draugams... Nejaugi dėl neturto? Visi visi kaimynai ir draugai ištirpo drauge su turtais. Visi jį užmiršo. Niekam jis nebereikalingas, niekas niekur jo nebesikvietė, niekas nebesiskelbė aplankysiąs. Tai buvo kartu, teisybė; vis dėlto pakenčiama, kol tebesidraugavo Gondingos gydytojas Damininkas Gintautas. Dabar jis štai vienas, lyg iš tvoros išlaužtas ir skiedryne pamestas baslys. Žmona štai be žado; draugas Gintautas antai nė nežvilgtelėjo iš už aukštos atkalties, atskiriančios antrą kupę laštą.

Ten visą laiką girdėjosi nesiliaujanti, nors ne taip gyva kalba. Tai grįžo iš licitacijos kaimynai šunbajoriai Leopoldas Margevičius, Ferdinandas Žiburevičius, daktaras ir dar kažin kas ketvirtas nepažįstamas. Daug kartų ponelis, nebesitverdama nerimu, buvo beketinąs užėiti už sienelės ir prisidėti prie bendros kalbos. Ir vis nedrįso. Tie smulkūs bajorėliai, su kuriais jis niekados nesusidėdavo, veizdėk, dabar šyptelės, su juo susilyginę. Tas nutilęs, visą laiką tylįs daktaras baigė gadinti jam kepenas. Ir kilo didystė tyčia neišsiduoti su savo skausmu nerimu. Jam dabar matės elgetos ranką ištiesiąs nusiraminimo, kaip kiti tiesia – duonos. Virė tad pats vienas, ir nežinia, kaip būtų visa tai jį prikankinę, kad ne tasai ketvirtasai iš antrosios kupės.

Jaunas žmogėnas buvo taip vikras judrus, jog sprauste spraudės spėjimas, kas jis ir kokio amato: barzdaskutys, sankrovos pardavinėtojas ar lakiojantis pirklių agentas. Šis pastarasis spėjimas buvo tikresnis. Jis, susipažinęs su Margevičium ir Žiburevičium, senai jau domėjosi, kokie čia dar kiti ponai skyriumi ir taip tylomis važiuoja atskira kupė.

– Pakulinis tai žmogus! – tarė Leopoldas, balsu ir rankos mostelėjimu pareikšdamas didelę

panieką.

L. Margevičius ir F. Žiburevičius buvo šlėktelės. Nuo paprastųjų valstiečių tesiskyrė barzdelėmis, lenkų kalba, kurios tačiau tesigriebė kaip išėiginės šventadieniais, su svečiais ar viešėdami pas dvarininkus; pagaliau mokėjimu šiaip taip apsieiti dvariškai. Abiejų vienasėdžiai, po pusketvirto valako, buvo gretimai. Kiemai ir trobos vos per pusvarstį, sustatyti tiesiai prieš kits kitą, nors iššauk. Vis dėlto nei Margevičiai su Žiburevičiais, nei Žiburevičiai su Margevičiais, per tiek metų gyvendami gretimai ir nesipykdami, nesigiminiavo, net nesikūmavo. Priešingumų tarp jų pakako. Buvo dėl ko iršti. Tik iršo patylomis, svietai neišsiduodami. Pirmieji arčiau susibičiuliavo paskutiniosios Margevičių ir Žiburevičių išdavos, Leopoldas su Ferdinandu, vienatūriai, dabar jau seni, 40 metų kavalieriai.

Jiedu, kaip juos gyvus matai, niekur nesiskyrė. Bajorai juos ir jų draugavimąsi mėgo už akių gardžiai pašiepti ir kitaip nevadino, kaip tik: Lepuk ir Perduk. Tačiau akyse vadino juos dailiai: pan Leopold ir pan Ferdynand; visur juodu kvietęs draugėn ir visados abudu kartu – niekam nei galvon nepareidavo juodu išskirti, kaip Dobčinskį nuo Bobčinskio³.

Bajorėliai neapsakomai džiaugėsi ir gėrėjos ta tradicine bajorų santarme ir tariamąja lygybe, kurios iš tikrųjų toli gražu nebuvo. Ir šlėktelės tai jautė, žinojo; tad kad ir lankydami dvarininkus, už akių rūpinosi stambiuosius kiek tiek pažeminti, nutraukti juos iš aukštybių į tą laipsnį, kuriame patys laikėsi. Kartais gi taip skalbė jiems kaulėlius, taip tyčiojos ir pravardžiavo, kaip nebūtų drįsęs joks chamas, kad ir už akių. Tai jautė ir žinojo dvarininkai ir vis dėlto ant jų nepyko, nei šlovės ar garbės pretenzijų nekėlė, nes ir tai žinojo, jog atsitikus koks bajorų luomo reikalas ginti, „Lepuk, Perduk ir K“ balsai buvo tikri.

Šiaip jau anodu buvo žmonės kaip žmonės, pusinteligenčiai, nors „klasių nėję“, neišpindėjusių protų, nei sukepusių širdžių. Gyvendami mokėjo pritarti visam, kas gera, ir papeikti, kas bloga, ir apsigimę buvo tikrais žemaičiais.

– Pakulinis žmogus! – palaike Margevičių Žiburevičius. – Kas kaip nori, taip gali jį aplink savo pirštą apsvynioti; destis išnaudoti.

Tai išgirdus, per nepažįstamąjį kelionės bendrą perėjo lyg elektros srovė.

– Ar gerbiamieji kaimynai negalėtumėte mane su juo supažindinti? Juk būsime ir su juo kaimynai, kits kitam reikalingi.

Kelionės bendrai jau buvo atspėję, kas tas naujasis kaimynas, kuo ir kaip ketina jų apylinkėje užsiimti. Ūmas jo įsigeidimas tuojau čia pat dar su kai kuo susipažinti nebuvo keistas. Vis dėlto jautė tai nebūsiant tinkamu laiku ir tinkamoje vietoje, neužvažiavus į kiemą pas tokius, kad ir išlicituotus ponus. Tad nepuolo padaryti taip, kaip norėta.

– Gi kam tai reikia? – atsakė. – Eik tamsta ir pats prisistatyk. Sviestavičiui tai patiks: jis nebe „kniaž Saffandułto z Saffandułtów“⁴, tik jau lygus mums bajoras. Dovanos tamstai savo „puspadę“, pasisakys pilną savo titulą. O jei dar pasidomėsi, tai priedo išgirsi dar bent vieną savo kilties, genealogijos, atamainą.

– Kokią „puspadę“? – nustebo nepažįstamasis.

– Tai taip apylinkės sodiečiai vadina rasdami Sviestavičiaus vizitines korteles, kurias jis visiems, reikia nereikia, kaišioja, pradendant nuo kilmingųjų savo kaimynų ir baigiant paprasčiausiu miestelio lapserdaku žydėliu ar pastumdėliu tarnu, kuriems tik atsitinka bet koks įsakymėlis duoti. „Baigia mūsų ponas savo „puspades“ išdalinėti: veikia jau basas pradės vaikščioti“, sako, bent kiek pasityčiodami, daugiau užjausdami ir pasigailėdami.

Nepažįstamasis nebelaukė daugiau žinių. Lengva eiseną, lyg paliuokom, perėjo pailgai vagono vieną sykį, antrą sykį ir, ūmai sustojęs ties Sviestavičiais, nesvyruodamas, be jokių ceremonijų, ištiesė savo dešinę.

– Atsiprašau gerbiamąjį kunigaikštį, kad nėra kam mane Jo Mylistai pristatyti! O tai man labai rūpi. Aš, matote, Jo Mylista, ketinu Gondingoje įsikurti. Įsisteigti aptiekos prekių sankrovą, kad aptiekus

³ kaip *Dobčinskį nuo Bobčinskio* – Dobčinskis ir Bobčinskis – rusų rašytojo Nikolajaus Gogolio (1809–1852) komedijos „Revizorius“ veikėjai.

⁴ „kniaž Saffandułto z Saffandułtów“ (lenk. *safandula* – kvaiša) – kunigaikštis Kvaiša iš Kvaišų.

taip nebeplėštų už vaistus, nes pats prisimanau gydyti žmones ir gyvulius, davinėju vaistų be recepto. Daugiau, ūkio reikmenės sankrovą, ypač dirbtinių trąšų ir padargų. Ko neturėsiu, apsiimsiu gerbiamiesiems kaimynams bargan atgabenti, laiku su manim susitarus. Esu lenkų įsitikinimo, nors lietuvių gimimo⁵. Bandau, kur pavirkiau būtų visu tuo užsiimti.

Aiškliai, tuo atsikvėpimu, išbėrė, matos, nebe pirmą kartą sakomus žodžius, tik savo pavardę ištarė neaiškiai: lyg Šaikūnas, lyg Szachnowski.

Sveikinamojo veide, to, kurį pirklys pavadino Jo Mylista kunigaikščiu, susigrūmė du priešingu jausmu. Vulgarus, palaidas, ūmas naujo pažįstamo apsiėjimas stumte stūmė nuo savęs dailiai išauklėtą etiketiškai elgtis papratusį bajorą. Jaučiamoji verteivos gyslėlė buvo tiesiog bjauri dėl neniekino pragumų, kuriais ketinama pelnytis. Jei taip būtų pasielgęs koks žydelis, na, tiek to: tai paprastas jų būdas. Gi dabar – lenkas, kad ir lietuvių kulties...

Antra vertus, tai buvo vienatijis toje valandoje gyvas žmogus, kurs berado kokį reikalą į jį; vienatijis, kurs gali dabar skaudžią kapo tylą nuvaryti savo gyvybe ir prablaivyti abiejų apsiūkusių ūpą. Ir ponelis nusitvėrė pirklio. Nėmaž nebesvyruodamas paėmė ištiestą ranką ir prisistatė:

– Olgierd kniaź Świestowicz herbu Saffandułło, dziedzic na Sonteklach z przyległościami⁶. Geriausia bus, jei aš tamstai įteiksiu vizitinę savo kortelę: nepaklysi ištardamas ar rašydamas ir drauge turėsi tamsta paminklėlį šios dienos mūsų pažinties; duok Dieve, ne vienai šiai dienai draugystėje kaimynų santarmėje...

Kalbėjo kniazius nervingai paerzintu balsu. Gausiai, it žirnius per arpą, bėrė žodžius, atvyniodamas dideliausią piniginę ištisiems, nesulankstomiems popierių pinigams laikyti. Piniginė buvo bent keliolika kišenėlių, mažesnių, didesnių ir didelių, iš vienos pusės ir iš antros. Visa tai dabar buvo storai prikimšta popierių, deja, nebe valstybės kasos, tik sutrintų nuo čiupinėjimo, vos besilaikančių laiškelių ir dokumentų. Lyg viso Santeklių dvaro ir Sviestavičių giminės archyvas būtų patekęs į kišenę, kur storai kūpsojo ir patį poną darė, taip bent jam rodės, jei ne pinigingą, tai bent veikėją, kuriam reikalų – pilnas užantis. Ilgais laibais piršteliais gražiai, išmislingai nutašytais nagais Sviestavičius išgraibė daugelį perdalijimų, kol rado, kame būta geroko buntelio vizitinių. Vieną nubraukęs, elegantišku, apvaliu rankos pamojimu atkišo lygiai ligi pusei tarp jųdviejų, kad nepasirodžius bruktinai brukančiu ir nevertus imančio per toli siekti. Pirklys, kiek mokėdamas, tokio pat elegantišku perdėtos pagarbos pasilenkimu priėmė didelį storą „dramblio kaulo“ paausintais pakraščiais popierį. Tiesiai į kairiąją kortelės kertę žiūrėjo didelė auksinė monograma, į dešinę kertę paties fotografija miniatiūra, gi viduryje tokio pat didumo auksinis kunigaikščių vainikas – mitra ir apačioje pagaliau įvairiais šriftais išvedžiotas gražus parašas, kurį Sviestavičius pirma buvo atmintinai padeklamavęs.

Pirklys prisivertė perdėti pagarbos, kuo žemiausiai pasilenkdamas, idant nepasergėtų nesuturimo nusišypsojimo, atminus, kaip viskas kiaurai pildos, ką tik buvo kaimynai papranašavę. Kortą jis tyčia labiau atsidėjęs, lyg giliai mąstydamas, skaitė, kol nurimo. Pagaliau lyg dar iš gilaus susimąstymo neprisiblaivęs, daugiau sau, ne pačiam Sviestavičiui, prašnibždėjo:

– Saffandułł kniaziai!.. Reta giminė ir pavardė... Turbūt per ilgos senovės, kad aš, tiesa, netvirtas heraldijos dalykuose, niekaip jos neatmenu. Bene bus tai kokia rytų ar pietų krašto svetimtautė giminė?

Sviestavičius, it Santeklius atgal dovanotas, visas nušvito, triptelėjo viena kojele, abiem rankom perbraukė pirkliui per pečius lig pat alkūnių ir pagaliau nutvėręs už jų patraukė ant sėdynės priešais save, šalip savo žmonos.

– Dūšele, tai naujas mūsų kaimynas... nebeišgirdau pavardės. Tai mano žmona kniazienė Irena, – pristatė vieną antram.

Ponia Irena „iš aukšto“, nors iš pažemių, į pristatomąjį pasižiūrėjo vos tik per siaurus akių plyšelius ir palengva, nenoromis, daugiau nedarydama vyrui sarmatos, kaip pradžiugusi nauju pažįstamu,

⁵ *Esu lenkų įsitikinimo, nors lietuvių gimimo* – perfrazuota lotyniška formulė (*sum gente lituanus, natione polonus*), kuria sulenkėję Lietuvos bajorai nusakė savo tautybę.

⁶ *Olgierd kniaź Świestowicz...* (lenk.) – Kvaišų herbo kunigaikštis Algirdas Sviestavičius, Santeklių su apylinkėmis paveldėtojas.

ištiesė šiam baltą rankelę pabučiuoti.

Kad ir kaip juokingas iš pradžių pasirodė Sviestavičiaus elgimasis, kniaziaus titulas pirkliai labai patiko ir jį nulenė. Dabar jis kniazienės ranką priėmė ir nebeprisiversdamas pabučiavo tokiuo atsargumu, pasigėrėjimu ir pagarba, lyg kokią retą relikviją.

– Neapsakomai man malonu, Jūsų Skaistybe... – buvo bepradedęs suderinti kokį gražų dvarišką komplimentą tai labai dailiai, kaip jam pasirodė, pilnutei, apskritutei, nors jau širmokai didžiai poniai. „Belle et grande dame“⁷, atsiminė prancūzų pasakymą, ir jau tai rengėsi prikergti prie savo kalbos, tik Sviestavičius nebeleido pabaigti.

– Tamsta įspėjai. Sviestavičių giminė tokios gilios senovės, – pradėjo paslaptinai aiškinti, – jog jos pradžios reikia ieškoti bent prieš du tūkstančių metų. Tamsta girdėjai armėnus nebeilgai betrukus švėsiant pusanro tūkstančio metų sukaktį, kaip pradėjo vartoti dabartines savo pačių prasimanytas abėcėlės raides. Tai atsitiko viešpataujant paskutiniajam tos giminės karaliui Michelianc-Saffanduļo. Kaip, kada ir kas pirmas jų pateko į Lietuvą, tai palieka uždengta gilių amžių rūkais, kurie dabar sunku beišskleisti. Čia jis, Saffanduļo, turėjo pradėti naują Didžiųjų Kunigaikščių dinastiją, ir pirmas totorių kronikoje paminėtasis kunigaikštis vadinasi: Szwejest–Sapandaila. Lietuvių kalboje tai reiškia: Šviesiausias –Najjašniejszy – Sijatelnjy; titulas, kuriuo lietuviai tevadindavo viešpataujančius savo kunigaikščius. Jei dabar atskleisime lapus didžiojo „Historya Narodu Litewskiego“ rašytojo Teodoro Narbuto knygas⁸, tai atrasime jau prieš penkis šimtus metų „dziedzicami na Son-tekke-lach“ buvus rytų kilties „dykūnus“ Saffanduļo-Sapandaila, stačiai vadinamus Daugaliais arba Šviesiausiaiis. Per ilgą, net pačių Sapandailų pavardę užmiršę, vieną jų šaką ėmė vadinti: Dowgiaļo, antrą gi: Szwiestowicz arba Świestowicz.

Sviestavičius, įtikėjęs save esant rytų krašto kilties, net lietuviškųjų savo bočių Santeklius, dviejų upelių sutekėjimą, taip ištarė, jog jie greičiau semitiškai, ne lietuviškai suskambėjo: „son“ – giliai į nosį, prancūziškai, „tekkelach“ – šiurkščiai, kapotai ir į gomurį.

Pirklys tepagavo vidurį žodžio: „tekkel“ ir mintyje pabaigė Danieliaus pranašyste:

– Mane, tekkel, ufarsin⁹, nabage aristokrate: galas tau! Viso žodžio ištarimą tačiau palaiko bontonavimu, kaip didikai ištaria. Ag ir jis pats, kai susimislija labai svietiškai pakalbėti, ima varšuvietišškai švepliuoti ar žodžius kapoti: szwiadomoszczy, szwentoszczy, pi-sto-let, mer-kan-tu-ra, suprask: pirklyba, ar kitus tokius.

Iš pradžių vertelga labai domėjosi tuo keistu išmislū, kuriuo pasakos sekėjas taip širdingai norėjo apsimesti tikšs. Tačiau beklausydamas ir pasakos galo neatspėdamas, ėmė nuobodžiuoti, neberimti, judėti, dairytis atgal į pirmykščius kalbos bendrus, kurie dabar už sienelės tylėjo, matyt, jųdviejų šnekos klausydami, vožinėjo savo laikrodžio vokelį, pagaliau, pasergėjęs šiokią tokią geresnę sakinio pabaigą, ūmai pakilo.

– Nusizėmindamas atsiprašau, kad aš, kol išlipsime, turiu dar keletą žodžių pasisakyti aniems savo kelionės bendrams. Jo Mylista būsite malonus tą savo įdomią ir pamokančią istoriją pabaigti, kai aš, jei tiktai pavelytumėte, nukaksiu vizituodamas į pačią kunigaikščių rezidenciją – būstinę.

Sviestavičius dar nesuskubo ištarti:

– Prašom, ale labai prašom: būsite svečias... – o pirklys jau buvo užlindęs už sienelės.

– Nu, ką? Girdėjai? Toks jis armėnas, koks aš ar mano štai draugas Ferdinandas lenkas. Tai nuostabi tuščiažmogio silpnybė – girtis savo giminės senobiškumu, nuolat tai žodžiais ir kortelėmis priminėti, auksu ir papuošalais savo kiltumą reikšti. Bevelys be kąsnio duonos palikti, tik mirs ir savo pasidabinimų neužmirš. Sviestavičiai ar Šveistavičiai – kniaziai, tai teisybė. Tik visa nelaimė, jei tai nelaimė, kad tai sulietuvėję Vytauto totorių „kniaziai“, kuriems toli šaukia ligi mūsų lietuvių kunigaikščių! Nūnai sodiečiai pabaigė juos lietuvinti, saviškai šaukdami: Sviesčium.

⁷ „Belle et grande dame“ (pranc.) – graži ir kilminga dama.

⁸ didžiojo „Historya Narodu Litewskiego“ rašytojo – Teodoro Narbuto (1784–1864) devyntomės *Lietuvių tautos istorijos* (1835–1841) originalus pavadinimas *Dzieje Narodu Litewskiego*.

⁹ *Mane, tekkel, ufarsin* – (aram. *meneh, tekkel u pharsin*) – suskaičiuota, pasverta ir padalyta; žodžiai, pagal ST, paslaptingos rankos užrašyti ant Babilono karaliaus Baltazaro rūmų sienos ir reiškę greitą jo valstybės žūtį.

Tai iškalbėjęs patylomis, Leopoldas nusijuokė balsiai; tan pat balsan balsiai nusijuokė ir Ferdinandas; abudu, kad gavo progos papešioti didžponius.

Nesišaipė, nei kalbėjos tik trečiasis šlėktelių bendras, didelis įsiganęs raudonikis, trumpai pakirptais stačiais plaukais juodbruvėlis. Tai buvo gražus vyras; pirklys negalėjo juo atsigėrėti, manydamas jį esant kokį kilmingą didžponį. Skaistuolis priešingai, jau senai šlykščiai žiūrėjo į vertelgą, visą laiką tylėdamas, lyg būtų jam dantis skaudėję ir burnon būtų šalavijų įsigėręs. Dabar jis ūmai pakilo ir išėjo į antrą pusę vagono, paskirtą trečiai klasei. Jis taip iš didžio pakilo, tokia panieka žengė tarp sėdinčiųjų sudurtų kelių, nė neištardamas „atsiprašau“, jog ir visiems pasidarė aišku jį tai darant demonstratyviai. Margevičius su Žiburevičium nesijautė kaltais, tad nei užgautais nepasijuto. Pirklys priešingai: visą panieką atspėjo į sau derintą, visą ir susiėmė.

– O čia gi kas da dažytoji finfa riestanosis? – ištarė piktu, nepatenkintu balsu, nors rūpinosi susivaldyti ir apsimesti, jog jam – labai tai.

– Še tau, kad nori! Nejaugi, Lepuk, mudu jūdviejų nesupažindinova? Juk tai garsusis visoje Gondingos apylinkėje gydytojas, mūsų miesčiuko garbė, galingas, turtingas, įtakingas batvinis¹⁰.

– Batvinis? Tai pavardė? – atsiliepė vertelga „lietuvių gimimo“.

– O, ne! Ferdukas norėjo pasakyti, lietuvis, litvomanas. O jo pavardė – Gintautas. Tamsta turėtumei jam rankelę pabučiuoti: taigi jis su bajoru Skirgaila, taip pat batviniu lietuviu, išėdė žydėlį, kurs taip pat kaip ir tamsta mėgino žmonėms „gerai daryti“: gydė žmones ir gyvulius, davinėjo vaistų be recepto ir daug ko kita.

Lepukas su Ferduku paslaptiškai susimerkė. Vertelga ne tiek tai pasergėjo susimąstęs, kiek pajuto ir suprato šlėktelės, nors savo daktarui sagsto „batvinių“ ir „litvomanų“ lopus, nors gal nemyli, tačiau už kažin ką gerbia; gal už sumaningą žmonių gelbėjimą, gal už atsidėjimą savo amatui, gal už žmonišką apsiėjimą su prasčiokais, o gal ir už penketą tūkstančių pelno, kurio jis gali turėti metams, pagarsėjęs apylinkėje. Gydytojai taip teįgyja žmonių meilės ir pagarbos.

Plepys vertelga, pirmai pažinčiai per atvirai nusisakęs, Lepukui ir Ferdukui rodės tokiuo pat gešeftininku, kaip ir jo pirmatakūnas žydėlis, kad ir dėjos lenku lietuvių kilties. Tačiau lenkuojančių bajorų susiklausymas tuojau atsirūgo, ir jiedu palankiai, ne veidmainiškai paragino būsimąjį savo vienamintį:

– Patariava ponui su mūsų daktaru geruoju būti: bus sveikiau... Vertėtų aplink jį bent kiek patūpčioti, jei nori čia pasipelnyti. Nuo Gintauto kuone viskas pridera: tars žodį, ir tamstos gešeftas susitrauks kaip sraigis į kiautą.

Tai klausydamas, vertelga dabar pykčiu kramtė lūpas, kam jis, boba, paleido savo liežuvį, nežinodamas, su kuo šnekąs, kas priešais sėdįs; kam per anksti su savo planais išsišoko. Dabar buvo lyg susigėdęs, lyg jautė savo vidurius gendant. Nerimo ir jau pradėjo vargti mintimis, begu tik bevėta toliau čia bandyti dirva.

– Tai kas gi jis toks, kad taip jau galingas žmogus? – apsimesdamas tuo pat šaltakrauju, paklausė bajorėlius.

– Žmogus geras ir gydytojas geras. Vienas klebonas juo nelabai patenkintas, kad bažnyčion per retai ateina, ir tai nieko nesako. Šiaip jau nelabai atspėjamas. Važiavo štai kaip ir mudu į Sviesčiaus turgus; senai jau buvo nužiūrėjęs ir pamėgęs gražiąją jo Sakalynę savo būstinei; senai jau ruošės ten persigabenti, nes tai vietelė rinktinė: prie pat vieškeliu ir nuo miestelio vos trejetas varstų, tai turi visus miestelio ir sodžiaus patogumus. Sakalynės galvon, spėjama, ir pinigų buvęs gerokai Sviesčiui įdavęs. O kaip reikia mudu štai prisirėžėva gretimų trejetą valakų, kad turėtųva lygiai po šimtą dešimtinių: sako, nebeilgai betrukus tai būsią reikalinga rinkimams. O jisai, Gintautas, per licitaciją tą pačią Sakalynę, žodžio netaręs, paleido kažin kokiam vokiečiui ne vokiečiui, prūseliu vadinamam Viliui Vidmantui. Jis su lietuviu aukštaičiu Benediktu Šešiavilkiu ir atpirko abudu pačiu gražiuoju visoje apylinkėje Ventos krantu: Vidmantas Sakalynę šiapus upės, Šešiavilkis Santeklių dvarvietę

¹⁰ *galingas, turtingas, įtakingas batvinis* – batvinis (lenk. *boćwina*) – lietuviu pravardė H. Sienkiewicziaus romanuose *Ugnimi ir kalaviju* (1884) ir *Tvanas* (1886).

anapus, prie jos tris valakus daržo, pone, ne žemės! malūną ir keltą per upę. Mūsų daktaras – nekvailas: už atsisakymą turėjo gerai gauti ar kokių monų...

VIDMANTAI

Daktaras Gintautas, pro duris išeidamas, veltui grikštelėjo dančiu:

– Dar vienas nenaudėlis, liaudies siurbėlė. Tik šis bene bus skaudesnis už patį žydėlį ir už patį aptiekiu Viadorellj...

Tačiau su nauju vertelga jam nebeteko susitikti.

Negrįžtelėjęs atgal atsidarė trečiosios klasės duris ir išvydo tariamąjį vokiečių, bešnekučiuojantį gryniausią žemaičių tarmę su Šešiavilkiu, šnekantią gryniausią aukštaičių tarmę. Jo gi duktė Darata atokiau, kad jai šnekantys nekliudytų, buvo rimtai įkniubusi į storą vokišką knygą. Linktelėjęs seniam, Gintautas prisisėdo prie merginos ir ėmė su ja vokiškai apie kažin ką rimtai šnekėtis; gal apie skaitomąją knygą, o gal ir apie ką kita.

Vieną, antrą kartą buvo į juodu atžingsniavęs ir tėvas Vilius Vidmantas. Jam nerūpėjo „vaikų“ šneka; jam daugiau rūpėjo įsprausti ir savo keletas sakinių vokiškai, idant tai išgirstų Šešiavilkis. Savo atlikęs, kai ką taręs ta bjauria, nors taisyklinga, pasienio tarmę, kuria kalba Prūsų prasčiokai, ir matydamas savo kalbą juoba sukrintant su Sešiavilkių kalba, grįžo atgal ir daugiau nebekliudė jauniem žmonėm.

Iš apsiėjimo su Viliu Vidmantu ir jo Darata matės patį Gintautą esant iš Prūsų pasienio ar bent senai juos pažįstant. „Vokiečių“ Vilius Vidmantas ir Dora, Dorchen, Dorotea ar kaip ten šaukiama, buvo pasienio valstiečiai, prūsais arba prūseliais vadinami, nors Prūsų valdiniais niekadoms nebuvo buvę. „Prūsų“ vardas jam buvo prikibęs daugiausia už jo liuterių tikybą. Pagaliau, turėdamas didelį ūkį, arti 100 dešimtinių, pačioje sienoje, jau už pirmosios pasienio sargybos, buvo santykiuose lygiai su Kauno gubernijos piliečiais, lygiai su Prūsais. Ir jausdamasis tikru žemaičiu, nebesigynė, kai jį kas prūsų ar net vokiečiu pavadino, nes tikėjimas tikrai jį bent kiek lenkė į tikrųjų prūsų pusę.

Prūsai Vidmantui buvo doros ir nedoros mokytojai ir ūktveriai. Ne vienam jam, liuteriui, ir kitiems, katalikams. Visi jie žemę išgyveno – prūsai, ašvinius turėjo stiprus – prūsai, galvijus laikė – prūsai, veislės, ūkio padargus, kinkymus taisė geležinius ir šikšninius – prūsai. Anieji prūsai mūsiesius „prūsai“ mokė, kaip reikia pelnyti iš kitų ir nepasiduoti, kad iš jų pelnytų kiti. Darė juos gudrius ir kietus savimylus, kuriems ir patsai Dievas yra atlaidus, „Prūsų Dievas“.

Pasienio gyventojai yra tad labiau pasiturintys neg kiti jų tolimesnieji broliai, nes, be visa to, siena duodavo jiems gero pridėdamojo pelno iš kontrabandų; jei ir ne nešiojimo, tai bent padėjimo juos per sieną perleisti.

Vilius Vidmantas gyveno lygiai taip pat kaip ir kiti. Tik ūkyje, šmugelninkavime jam kur kas labiau sekėsi: jo nė vieno karto nebuvo pagavę ir nuštropavę, nors jis, sako, didžius darbus dirbęs, dideles partijas šilkų, karbatų, arbatos, spirito ir net ginklų gabenęs. Pagaliau žmonės ėmė jį skelbti ne tik tvirtu ūkininku, dar ir nemažu kapitalistu.

Jis ir pats nesislėpė, ne sykį girdamasis ūkį, sklidiną kaip akį, paliksiąs sūnui, o Dorai pinigais išmokėsiąs gerą kraitį, kai ji išeisianti mokslus Prūsijoje. Sau gi išsiimsiąs iš sūnaus gerą išimtinę ir ponu sau gyvensiąs priešininke: daug valgysiąs, nieko nebedirbsiąs, ištisomis dienomis lovoje drybsosiąs ir sūnų su sūniene pjausiąs.

Ką senis Vidmantas, alaus atsigėręs, juokais pranašavo, tai netikėtai veikia įvyko. Viliaus žmona, katalikė, ūmai mirė. Jų sūnus Anas ir duktė Dora buvo taip pat katalikais pakrikštyti. Anas, niekur iš namų nėjęs, buvo pilnoje motinos įtakoje, su ja važinėjęs į bažnyčią, su ja meldėsi, o su tėvu tikėjimo dalyke nieko bendra neturėjo. Motinai mirus, Anas vedė taip pat katalikę, niekadoms su liuteriais negyvenusią, todėl jais bodėjos ir net neapkentė. Veikia santykiai tarp tėvo ir vaikų taip pablogo, kad Vilius bevelijo ūmai visu kuo nusikratyti. Nuvažiavo į valsčių, užrašė sūnui visą žemę su visais turtais, viso ant trijų dešimtų tūkstančių. Sau gi išsiderėjo didelę išimtinę grūdais visų rūšių, melžiamomis karvėmis, linais, kanapėmis, vilnomis, žekėmis, drobėmis, kailiais, odomis, malkomis, šienais, šiaudais,

trobomis ir kuo tik beišmislijo. Dukteriai neišėmė nieko. Kadangi jis teturėjo dvejetą vaikų, tai, žemaičių sumetimu, buvo aišku senį Vidmantą dukteriai turint antrą tiek gyvais pinigais, vadinas, vėl bent tris dešimtis tūkstančių.

Ir svajojamoji karšties laimė Viliui prasidėjo. Vidmantas nieko nebedirbo. Ilgai palikdavo Prūsiose, tai šiapus sienos miestely. Turėjo pilną ruselį visokių pirktinių ir savo dirbtų saldžių ir smarkių gėrimėlių, kuriais mėgo vaišinti geruosius savo kaimynus. Ištisomis dienomis tysojo lovoje, pypką traukdamas ir užgintus lietuvių raštus skaitydamas. Rudeniop gi įnirdavo tuojau iš pirmalaku atsiimti iš sūnaus griežtai visą išsiderėtą išimtinę, ik grūdeliui.

Iš pradžių Ansas atiduodavo tėvui visa sąžiningai, ir Vilius, nieko nebedirbdamas, ėmė apsiversti turtais. Grūdų, pavilgos ir visokios gėrybės buvo pilna klėtis. O Ansui, didžią žemę valdant, daug vargo ir rūpesnio turint, daugelį samdinių samdantis, vos vos galai suėjo. Apie vaišinimąsi namie ar miestelyje nebuvo nė kalbos. Pagaliau teko pradėti skolintis.

Ir ėmė rodytis jauniems Vidmantam tėvą esant kaltą, kad jiems nesiveda gyventi. Ėmė rodytis jiedu kaip tik to stinga, ką dabar išmoka tėvui iškaršinti. Ėmė patys sau skaityti, kiek būtų pinigais, visa ką pardavus, ką dabar tėvas atsiima. Suskaitė visa iki smulkiausio dalyko, ir sudarė 300 rublių. Regi, kad tie 300 rub. kas metai liktų kišenėje, gyventi būtų kur kas lengviau. Gal nė skolintis nebereiktų...

Ir ėmė Anso ir jo žmonelės širdyse augti pavydo kirminas. Vilius, visą ką išsiprاناšavęs, vieno tik neatatiko: sūnų ir sūnienę krimto jis tik tol, kol rudenį neiškrimto visos išimtinės. Per ištusus gi metus ne jis vaikus, tik vaikai jį krimto. Ir taip įkyrėjo, kad nebemiela pasidarė visi namai, su turto pilna klėčia, su gėrimų pilnu rūsiu, su laisve ir perteklium. Senis Vilius vis dažniau važiuodavo į Karaliaučiaus miestą, kur Dora mokėsi, vis ilgiau ten prabūdavo, ir vis labiau su ja sugyveno. Vienas pats kaip pirštas likęs, sūnaus širdies nebetekęs, jis sviro glaudės prie jauniausiojo savo kūdikio, prie dukrelės Dorchen. Daratyte, taip pat viena pati pasaulyje jausdamosi, taip pat linko ir vis labiau mylėjo prastą savo tėvelį sodietį. Ji žinojo, kiek jai tėvas skiria dalies, nes pinigai buvo čia pat vokiečių banke padėti ir nuošimčius ji pati atsiimdavo pragyventi. Nepragyvendavo tačiau nė pusės, nors negailėjo jų mokslo įrankiams: turėjo gana turtingą knygynėlį ir net savo laboratorijėlę. Darata ėjo medicinos mokslą ir specializavosi moterų ligose.

Darata buvo kuone tikra vokiečių. Iš mažens patekusi į tėvo giminaitę daržininkę, ji, nors buvo lietuvių šeimynoje, nors daržuose darbavosi drauge su lietuviais darbininkais, – į mokyklą ėjo vokišką, didžiumą metų praleido su vokiečiais. Atostogos pas tėvelius buvo trumpos ir kitokia dvasia ją pagirdyti neištesėjo. Net ir savo katalikystę Dorchen pamiršo liuterių tarpe namie ir mokyklose. Tad nė tikėjimo papročiai neskyrė Doros nuo tėvo. Ir ji mylėjo tėvą, kaip temyli geras kūdikis.

Palaidojus mamą, reikėjo dar labiau prie tėvo prisirišti. Tačiau Dorai bręstant, jos širdelėje su kūdikio meile ir pasigėrėjimu vis dažniau ėmė grumtis – kritikės jausmai. Dora žinojo visą savo tėvelio gyvenimą, visus jo santykius. Daug daug kartų visa perėjo savo atmintyje, kiekvienu kartu pasidžiaugdama, kad nieko neranda, už ką reiktų savo širdelėje tėvelis papeikti arba ką reiktų prisiversti nematanti. Kontrabandos vežiojimo ji nelaikė nuodėme: tai buvo viso pasienio pramonė, kaip kokie rusų „otchožije promisli“¹¹, ir veikiau jie darė tėvą karžygiu neg nusidėjėliu. Vis dėlto subrendusi Darata jautė, kad niekam nieko bloga nepadaryti tai maža; kad jos meilė kur kas būtų stipresnė, jei prie instinktyviosios kūdikio meilės prisidėtų dar protingo asmens pagarba už nuopelnus.

Tėvas prigyveno didelio turto. Tai gerai. Vadinas, nelaikė savo gabumų pakasęs ir nebuvo veltklaidis. Tik tai ne nuopelnas. Bankininkams paminklų niekas nestato. O jai taip norėjosi, kad jos papunėliui būtų vietos šiokiam tokiam paminklėliui pastatyti nors žmonių atminime, jei ne kame rinkoje ar šventoriuje... Ji jautė, kad tai dalykas galimas, nes tėvas dar nepersenis, vos šešias dešimtis metų sukakęs; laiko dar yra. Tik kaip ir nuo ko pradėjus?

Po Kalėdom, susilaukus į Karaliaučių mylimojo savo tėvelio, pilstydama jam į blogą prūsinę arbatą

¹¹ „otchožije promisli“ (rus.) – išvykstiniai verslai.

gero prūsienio arako, mėgiamojo visam pasienyje, Dora buvo labiau neg visados susimąščiusi ir rimta. Tėvui tai buvo naujiena, nes duktė, nors kažin kaip mokslų įvarginta ar iš susirinkimų grįžusi, vis buvo lygaus, šviesaus veido. Tai Vidmantą ėmė neraminti.

– Ir ko gi tu, Dorchen, šiuo sykiu tokia atsiviepusi? – paklausė.

Dora net krūptelėjo, taip ją netikėtai išvadino iš kažin kokių minties gilybių ar svajonės tolybių.

– Gavau laišką iš daktaro Gintauto, – atsakė.

– Ir ką gi? „Žanyteis ketatau“? – bent kiek rimtai, bent kiek saulingai pridūrė tėvas.

– Tai ne. Apie tai dar neturėjau laiko pagalvoti. Čia kitas dalykas. Aš, tėvelis žinai, šį pavasarį baigiu universitete paskutinį semestrą, pusmetį, klausyti. Baigiu ir gausiu medicinos daktaro laipsnį ir paliudymą, ir nebežinau, kas toliau bedaryti.

– Čia vėl viena atsirado! Gydyti! Tai dirbti, į ką ruošėis tiek metų.

– Suprantama. Tik kur? Čia, Vokiečiuose, ir be manęs perdaug tokių. Aš lyg būčiau ir nereikalinga.

Taigi Gintautas kviečia namo.

– Kur – namo? Pas Ansus? – nusigando senis.

– Lietuvon. Gintautui visa Lietuva – savo namai. Sakos Godingoje patsai vienas nebeapsidirbęs. Moterų gydytojų kaip tik esanti pasigedusi visa Lietuva, nes tai dar naujiena.

– Ir ką gi tu Lietuvoje uždirbsi iš muzikų? – susidomėjo tėvas pašiepdamas.

– Gintautas uždirbęs po penkis tūkstančius rublių. Tai bus, palauk, suskaitysiu... Dabar rublio kursas Berlyne 2,16 markių. Tai bus – apie vienuolika tūkstančių markių.

Vidmantas nustebo ir pagarbos ženklan krestelėjo galvą dešine ausim žemyn. Tik nežinia, kam nusilenkdamas: ar Gintauto sumaningumui, ar tokiai krūvai pinigų.

– Taigi matai, tėti, kad ir iš muzikų uždirbti šiandei Lietuvoje esama galima. Tik vienas keblumas – užsienio diplomo rusų valdžia nepripažįsta; reikia visų dalykų kvotimai išlaikyti rusiškai, gi aš, pats žinai, rusiškai nė žodžio. Taigi Gintautas pataria bent trejetą metų ten šiaip jau pagyventi, kuo kitu užsiimant, ir tuo tarpu pasiruošti rusiškai. Jis net pasiūlo kuo – ūkiu.

Vidmantui net pypka iš nasrų iškrito.

– Ūkiu? Kokiu ūkiu? Daržai ravėti, karvės melžti? – papyko senis. – Atsiprašau... Ne tam tiek mokyta ir pinigų pilta! Tokių darbų ir mūsų Ansienė moka dirbti.

– Taigi, tėveli, kad nemoka. O pamokyti reiktų.

– Bene tu pamokysi? Čia vėl atsirado ūkininkė... Mokame jau žemę išgyventi ir be tokių mokytojų...

– Tėvelis nepyk, tik pabaik kantriai klausyti. Galiu ir aš kai ko pamokyti. Gi aš ar veltui tiek metų prabuvau pas tetą Bertą ties Tilže? Aš galėčiau būti pavyzdinga daržovių vaisytoja. O tai visų brangiausias vaisius ir nereikia toli gabenti – suvartotųjų kiekviename miestely gana, o nesą, kas panorėtų pelno iš to imtis.

– Tai kam tau to pelno iš burokų ir kopūstų, kad tu ir be to gana aprūpinta? Teravėjie beturčiai!

– O kam man iš daktarystės pelno, jei man gana yra ir savo pinigų? O dėl to tėvelis pirmų pirmiausia pasidomėjai, ką aš galėčiau savo amatu uždirbti.

– Tai kas kita; tai didelis pelnas. Dėl jo verta pavargti.

– Kodėl gi – kas kita? Tai toks pat darbas. Dar patogesnis už mano specialybę.

Darata vis labiau rauda veidu, vis labiau karščiaavo. Tėvelio priešinimasis ją erzino ir žadino atkaklumą – būtinai įtikinti tėvą.

– Ot, tėvelis vis parsidėjęs ant tų didelių pelnų. O visai ne dideli pelnai, ne dideli turtai — didis daiktas, tik perteklius. Visi daiktai turi savo ribą, visokiems dalykams yra valanda pasakyti – gana! Kas pervirš – tuščia, nebesveika, nebenaudinga. Kaip brangi žmogui sveikata, tik ir jos pervirš negerai: beeikvodamas, ko per daug, dažnai žmogus visa išėikvoja. Tas pat ir su turtais. Tamsta, tėveli, daug turto sudėjai. Džiaugeis ir gal laimingas buvai, kol dareis pertekęs, kol statei tvirtą ūkį. Atmink dabar, meldžiamasis, ar daug laimingesnis buvai, kai ūkis gerinti neberekėjo ir jis ėmė gero pelno duoti; kai iš to pelno ir kitų pasisekančių pašalinių užsiėmimų teko atpilti į banką krūvą pinigų; sakysime, dešimt tūkstančių rublių?

– Žinoma, kad buvau laimingas ir patenkintas, nes pasidariau ramus dėl savo ir tavo ateities, –

rūsčiai atsiviepdamas, atsakė tėvas.

– Gerai! – pašoko duktė. – Tegau sau ta dešimtis tūkstančių. Tik ar begali tėtis susaikyti savo „laimę“ toliau: ar ji dvigubai padidėjo, kai tamsta į banką atpylei dar dešimtį tūkstančių?

– Nu, ne... ne dvigubai.

– Taigi. Jau patenkinimas buvo menkesnis, nes to buvo jau per daug, to nebuvo reikalinga. Toliau tėtis dėjai į banką taip pat šaltai, kaip mėtydamas pagalius nuo tako į pašiūrę. Dažnai net nebežinojai, kiek jau pridėta. Reikėjo ilgai skaityti, kol sužinojai. „O, matai jau kiek!“ taip pat ištarei, sudėjęs tris dešimtis, kaip ištarei, padėjęs dvi dešimti. Tai kam gi jų bereikėjo dėti?

– Ar tu šiandei nesveika, ar ką, kad tokius niekus klieidi? Kas gi pasauly atsisako nuo padidinimo savo turto? Bene rasi bent vieną tokį pasaulyje?

– Rasiu, – jau ramiai atsakė Dora.

– Gi ką meldžiamoji? Pasakyk, tai pasidžiaugsiva...

– Mudu abudu.

Visas Vidmantas ir net jo pypka su ilgu cibuku pavirto klaustuku...

– Tėtis man, ačiū, pavedei nemaža dalies. Tiek daug, kad aš vienų palūkanų nepragyvenu, visiškai sočiai misdama, padoriai vilkėdama ir darbščiai mokydamosi. Visoms palūkanoms pragyvent reiktų pradėti pliuškauti ar po svietą važinėti. Tik man nėra nei to noro, nei laiko. Taigi man daugiau ar mažiau pinigų – skirtumo nedaro. Man yra vienas saikas – mano reikalams gana. Jei padidėtų tų reikalų, tai kas kita. O dabar aš jokios skonies nebejausčiau, mano laimė visai nepadidėtų, jei aš iš savo amato prie nebesuvartojamų pinigų dar kas metai pridėčiau po kokią tūkstantėlę, daugiau ar mažiau, taip pat nebesuvartojamų. Asmeninė mano laimė tad ne tame, kad daug pelnyčiau, tik kažin kame glūdi. Ir man rodos, bene daugiau laimės esti, kai jau galima daugiau duoti, nei daugiau imti...

– Išdalyti mano trūsu uždirbtą turta?!

– Kam išdalyti. Lai sau stovi, kas padėta. Gana bus atiduoti reikalingam tai, ko mes patys nebereikalingi: turto ar mokslo. Tėveli mielasis! Aš kartais imu bijoti tavo sukrauto turto... Jis – baisus! Žiūrėk, kiek palikai Ansu. Ir ar jis laimingas? Iš mažens priprato manyti, paaugęs visa ką rasiąs gatava; nebuvo toks rūpestingas kaip tamsta ir – smunka žemyn, turtai mažėja; iš šimto dašimtinių jau rodos sunku tėvas karšinti, išimtinę jam skirti. Įsivaizduok dabar, kas būtų buvę, jei ir aš iš mažens būčiau žinojusi, kiek man skirsi. Bijau, kad būčiau nesimokiusi ir pasirūpinusi sparčiai tą dalį mažinti, jei ne visa veltui išleisti, o jos nebtekus, iš baimės darbo ir vargo nebent pasikarti. Dabar tėvelis. Tėvelis turi gana. Visa ko nebepragyveni. Kas gi iš to, kad, be visa to, dar klėtis stovi pilna grūdų, lašinių, linų, vilnų? Tamstai tai niekai, o Ansu pagunda, pavydas. Iš ko kivirčiai, tėvo įžeidimas, nedoras šeimyninis gyvenimas. Ta tėvelio išimtinė tik tėvelio vaikų piktinimas ir jų į pragarą varymas. Pragaru vadinu ne tik būsimąjį, ir dabartinį mūsų gyvenimą.

– Tai kas gi, anot tavęs, daryti?

– Nebeimti išimtinės. Lai žinosi Ansu su visa savo dalimi, kaip aš žinaus su savo dalimi.

– Tada aš nebegalėsiu namie begyventi. Argi man, tiek turto uždirbus, iš vaikų žiūrėti kiekvieno kąsnio, kiekvieno pieno šlako ar sriubos šaukšto?

– Nė nebegyvenk su Ansu: gyvenk su manimi.

– Iš tavęs imti išimtinę? Tai tas pat gali būti, tau ištekėjus...

– Kam imti išimtinę, kad galima lygiai užsidirbti? Pabaik, tėti, klausyti, ką Gintautas pasiūlo. Pas juos esą pirkti labai graži vietalė, didelio kitados dvaro miškų kontora ir medininko gyvenimėlis. Prie vieškelio, ožkamiestyje, saulės pusėje atkalnėj trys dešimtinės geriausios molijos. Čia pat upė. Tėveli, koks ten sodas galima užvesti, kokių daržų pasidaryti! Eikiva ten abudu gyventi! Be tarnų, be tarnaičių. Dirbsiva patys, ką išgalėsiva; kitiems dalykams padienius samdysivos. Užtikrinu, iš to mudu daugiau turėsiva neg dabar iš išimtinės.

Vidmantas smarkiai ėmė savo pypką žjsti, nieko nesakydamas; matės, jame viskas virė – jausmai ir mintys. Traukė pypką ir pikta dėbsėjo į Dorą. Ji dabar sėdėjo prieš tėvą lyg nebe ta; duktė dar niekados nebuvo su juo taip kalbėjusi. Kas gi tai joj atsirūgo: ūkininko kraujas, išminties dalykas, ar patelės traukimas ten, kur patinas?

Šiaip ar taip buvo, sumanymas buvo geras. Vidmantui ir pačiam buvo iki gyvam kaului įgrisę ir ta didelė išimtinė, kuri reikėjo egzekucininko būdu atsiimti, ir tasai dykiniavimas. Drybsoti be darbo ir tik valgyti ūkininkui, per penkias dešimtis metų papratusiam rūpintis, sielotis, laukti ir bailintis – tikra kankynė, o ne rojus.

Vidmantui gana buvo laiko visa ką pervirinti ir įgyti tikro, atkaklaus, žemaitiško noro įgyti tinkama vieta ir išsivaduoti iš vaikų vergijos. Į pabaigą kovo mėnesio matome štai jį įvykinusį dukters sumanymą ar daktaro Gintauto, tai vis tiek, ir jos vardu pirkusį gražią Sakalynę.

Ramia atlaidžia mina Vidmantas pasakojo Šešiavilkiui savo santykių su sūnum istoriją, gražiai nutylėdamas kaip savo turtingumą, taip ir savo dukters mokytumą. Taip buvo sutarta tėvo su dukterim ir su Gintautu, kad nebūtų kliūčių susiartinti su vietos liaudimi, kuriai buvo norima kai kas gera padaryti.

Didelis, storas, riebus Vidmantas Šešiavilkiui rodė lyg iš molio nudrėbtas, ne labai rūpestingai, ne labai atsidėjus, o jo pypka – sviestinė, kur iš visos pusės gorčiaus grietinės buvo galima sviesto suktis. Taip visa buvo tvirta ir didžia, kad Šešiavilkiui rodė, jis kelyje kai ką radęs atspėtų tai Vidmanto esant, jei tai tikrai būtų Vidmanto.

Juodi, tankūs plaukai, lyg dirbtinė peruka, vožė jo kiaušą. Dideli ilgi ančiakiai karklais stirksojo pakaktyje. Pilkos geležinės akys dviem šaltinėliais blizgėjo tų karklų paunksnyje. Per plati, stambiais, nedažnai skutamais šeriais apaugusi lūpa buvo negraži, vis dėlto tiesus burnos plyšys ir duobelės jo galuose darė jį simpatingą, gerą, tokį, į kuriuos vaikai lipa ant kelių, pilnai pasitikėdami, kad dabar, jiems jokia pavojus nebegresia. Storas milinis tvirtai dengė milžino pečius, o tokios pat plačios kelinės vos linko keliuose. Ilgaauliai batai buvo pasiūti kaip medžiokliui po pelkes braidyti. Šešiavilkis, sodiečio būdu akylai apžiūrėjęs visas naujojo savo pažįstamo smulkmenas, apie batus pagalvojo vargu bau tokius nusipirkumei už pustretinę (dvidešimt penkis), o jo paties taip pat, rodos, neprasti batai, teatsiėjo aštuonis. Ir jis atsargiai laikėsi, lyg privengdamas, kad tasai tvirtas žemaitis jo nenugultų, nenusėstų ar nenumintų kojos.

Visas Vidmantas Šešiavilkiui labai patiko, ir jis savo mintyje jau ryžos juo sekti kaip apdaru, taip ir laikymusi. Tokių pat daiktų įsitaisyti buvo lengva, tik jis nebuvo tikras, ar mokės pasekti Vidmanto regima ramybe, drąsumu, žmonių nebijojimu ir nesulaužomu pasiklovimu savimi. Aukštaitis buvo bugštus, nedrąsus ir netikras savęs, nors buvo taip pat turtingas, nė nuo ko nepareinąs, niekam nesilenkiąs.

Šešiavilkis rado Vidmante nemaža ir tokių dalykų, kurie nuo jo stumtinai stūmė. Šešiavilkis, pats taboką šniaukšdamas, mirtinai nekenė pypkos smarvės. Tai viena. Paskui jis labai mėgo degtinės atsigerti. Gi paketinęs Vidmantui pirmai pažinčiai pusbutelį pastatyti, pasijuto labai užgautas ir net supyko, išgirdęs Vidmantą degtinės mirtinai nekenčiant ir bevelijant, gerai pavalgius, alaus atsigerti. Tad patvirtindamas, čia pat sukirto mėsos gabalą nuo pusanthro svaro ir pareikalavęs ketvertą butelių bairišio, visus juos, Šešiavilkiui nuo alaus atsisakius, vienas pats trumpu laiku lengvai įsikošė. Dabar Šešiavilkiui buvo aišku, jog jūdvių širdys nesukris pilnai, kad ir kažin kokioje santarvėje gyventų, neišsilygins įpročiai, kad ir kažin kokioje artimoje draugystėje esant.

Dar nepatiko Šešiavilkiui, kam Vidmantas, grynai lyg prabaščius skusdamasis ūsus ir skruostus, palieka visai neskustą pakaklę. To jau nebeiškentė neprikišęs. Pasirodė, Vidmanto ir čia tikslingai daroma. Uostus jis skutąs, kad geriau būtų praustis ir nekliudytų valgant; pakaklę gi paliekąs, kad ji nieko nekliudanti, o juodus marškinius nuo žmonių akių dengianti ir gerklę sauganti nuo nušalimo. Juostų jam nė per didžiausius šalčius nereikią ryšėti.

Juosta aukštaitis juosės strėnas, ne kaklą rišės, kaip tasai „neviera“... Šešiavilkį bent kiek ėmė pavydas ir jis piktai žvilgsėjo į Vidmantą, kam jis visur ima viršų ir visam kam randa protingą pateisinimą. Tad buvo nors tiek patenkintas, kad prūsas – bent netikros vieros, neviera. Aukštaičio kataliko, kitų tikėjimų, be rusų, nemačiusio, nuomone, tai buvo nedovanotina, ir jis tvirtai paketino jį bent tame dalyke pažeminti. Ilgai nediršo paklausti, ką Vidmantas tiki ir kaip savo tikėjimą pildo, jei nesižegnoja ir poterių nekalba? Tik taip knitėjo, kad nebeiškentęs ėmė ir pašaiPOS mina paklausė. Ir čia užsivylė. Vidmantui akys ūmai prigeso; šypsenos duobutės skruostuose išsilygino, ir jis šaltai, per

dantis, šalin pro langą žiūrėdamas, lyg ten tolybėje savo marčią matydamas, atsakė:

– Dievas vienas. O tarnauti Jam galime visaip. Nebus mūsų bažnyčios ir kunigužio, vaikščiosiva su dukrele į jūsų bažnyčią, giedosiva jūsų giesmes, klausysiva jūsų kunigužio pamokslų...

Atsakė, tuojau pradėjo kitą kalbą, ir Šešiavilkis suprato, kad dėl tikybų su kaimynu gintis nebeteks. Liuterio pasiruošimas vaikščioti į katalikų bažnyčią Šešiavilkiui labai patiko ir žymiai jį atvėsė. Jis, katalikas, taip nebūt atsakęs ir į liuterių bažnyčią, kad ir kažin kaip toli būtų savoji, nebūt pasižadėjęs vaikščioti. Savęs tame dalyke su Vidmantu nelygino, nes jautė, kad visi kiti turi į katalikus svirti, o ne katalikai į kitus. Ir jam dabar darėsi aišku, su Vidmantais jis jau galėsiąs būti santarmėje, nors vienas taboką rūkydamas, antras uostydamas, vienas alaus gerdamas, antras degtinės, vienas šio tikėjimo, antras to. Nieko nepadarysi: genys margas, sviestas dar margesnis.

Visą Vidmantą tėvą kiaurai, jam rodė, ištyręs ir permanęs dabar ir per ištisą savaitę pašnekesių Vilniuje, Šešiavilkis vis akyčiau ėmė sekti Daratą Vidmantaitę, tik jos permąstyti niekaip netesėjo. Kad ne skrybėlė, nors paprasta ir nebrangi, kad ne gelumbiniai rūbai, nors tik pusmiestiški, – Šešiavilkis tartų Dorą esant tokią pat mūsišką mergaitę, turtingo žmogaus, sodiečio dukterį. Gi jos gražūs, apvali lyg rašto pasakymai, gi visos kalbos autoritetingumas – vertė manyti, ją esant mažiausia sodžiaus „daraktorką“, jei ne „mokyklos panelę“. Vieną sykį Dora jam rodė labai graži, taip skaisti, kaip rožė, uogelė ar kaip ten lyginama; antrą sykį tokia pat kresna, lyg iš molio krėstinė kaip ir tėvas. Ir gerokai jau pavytusi. Tai jis spėjo jai 20 metų, tai visus 25, tai net daugiau. Jis nežinojo, kad žemaitės amžius tikrai sunku atspėti; sveikatingos, sočiai mirusios žemaičių moterys nuo 20 ligi 50 metų palieka kuone tokios pat, nenudėvėtos, nesusendintos, pilno lygaus veido.

Pagaliau Šešiavilkis pamojo ranka. Dievai jos neregie! Ar kapos metų seniui be galvoje mergų metai skaityti ir jų gražybės atminti? Keisčiau Šešiavilkiui buvo žvilgsinti į daktarą Gintautą ir Daratą Vidmantaitę, kad jiedu abudu, jaunu būdamu, nė vieno sykiu su kits kitu nepajuokauja, kits kitam nešypteli, nesuklinka, nesusigina. Visą laiką, lyg du kortininku, šešių dešimtų šešių eidamu, vienas kaip pasako, antras ima galvoti: mušti ar atiduoti, uždengti ar toliau atviromis kortuoti. Taip rimtai kalbantis Šešiavilkis nebuvo matęs ne tik berno su merga, nei dviejų pramoninkų, pasiruošusių kits kitą apgauti.

ŠEŠIAVILKIAI

Už dukters galvos ir tėvas žemaitis darėsi aukštaičiui nebeaiškus. O juk ir kiti bus tokie pat. Ak, tie žemaičiai su savo „juostomis“ – ant kaklo! Jie gal ir nagines ant ausių, ne ant kojų aunas... Kaip čia dabar bebus, atsiradus šalia naujų žmonių, visai kitokiais papročiais, kitokia gyvenimo rėda? Kaip ir kokie susikraus santykiai su žmonėmis, kurių viskas taip priešinga?

Visu tuo nežinomu, neatspėjamu Šešiavilkis buvo prislėgtas; net pilve jam kūrė atminus, jog gera valia štai išsirauna iš tarpo tų, su kuriais gulo kėlė per šešias dešimtis metų, su kuriais vienon dūdon nuo giliausių amžių pūtė visi jo bočiai prabočiai. Išsirauna ir patenka į tokį tarpą, kur jis laikytis nemokės.

Kas jis bus žemaičiams, ponas ar muzikas? Norėtusi pabūti lyg koku bajorėliu. Ag pirkos didžponio dvarvietę, trejetą valakų geros žemės aplink, malūną trejomis girnomis ir keltą. Tik kaip jis, vargo pelė, nepanašus į šlėktelę! Ir juoba jais nepaseks, jei abejoja, ar sugebės tokiu pat kaip jis sodiečiu Vidmantu visame kame pasekti. Ir grįžo iš Vilniaus nedrąsus aukštaitis, ne džiaugdamos, gavęs, ko troško, ko jam reikėjo, tik visu tuo nežinomu prislėgtas. Važiuosiąs į naują vietą nusigandęs, lyg lapė, omene jausdama einanti į spąstus, kur jei ne gyvybė, tai koja ar uodega reiks palydėti.

Vidmantui Šešiavilkis buvo ne mažiau paslaptingas. Susitiko, pasipažino, ir Vidmantas iš karto buvo nusprendęs:

– Kietas, kvailas muzikas; daugiau turi kišenėje, ne galvoje. Kiek jis pinigų už viską sumokėjo, jokios skolos nepripažindamas! Kažin kuo beatsistatys sugriuvusias trobas ir malūną? Reiks jam padėti patarimais, kaip prūsiškai ūkininkaujama ir verčiamasi...

Vidmantas jautės visu kuo viršijęs nedrąsų, retakalbį lietuvį, net savo tarmę.

– Ka-ap tei aukšta-atė-ė žuodius ve-elk! – stebėjos, pats nejudamas savo vilkimo. Gerai sakoma: savo nesmirda.

Tačiau bejsišnekėdamas su nauju savo pažįstamu, vis labiau įsitikino Šešiavilkį, kad ir jis nedrąsus, toli gražu ne kvailą esant. Ir jei jis, žemaitis, smarkus yra užpulti, tai Šešiavilkis kietas yra atsispirti, ir, nujau, be nebus tik už jį patvaresnis ir šakotesnio proto. Susilygindamas Vidmantas jautė sunkiu volu per gyvenimą riedėjęs, o Šešiavilkis – skraidžiojęs; jis lopeta auksą kasėsis, kaimynas – saujomis rankiojęs.

Šešiavilkis buvo vienas tų žiedų, kuriais buvo pražydę turtų pakilimo laikais, aštuoniasdešimtaisiais metais, kada pirktis visa buvo pigia, o ūkio vaisiai parduoti – brangu. Tada iš tarpo paprastųjų sodiečių kilo „Lietuvos amerikiečių“, kurie savo apsukrumu ir sumaningumu daugiau praturtėjo neg kiti sodiečiai. Lietuviai tiems savo kaimynams aptarti teturėjo vieną žodį – „sekas“. Taigi pasisekė ir Šešiavilkiui. Jis, visų pirma, buvo mieste pirkęsis aitvarą, kuris dabar jam visokio pelno prinešė. Paskui, jis daug pinigų iš po pamato išsikasė; dar tų, kuriuos senelis buvo „muštiniais doreliais“ užkasęs. Daugiau, rado kely paštininko pamestą tarbelę. Pagaliau, apvogė seną ir labai taupnų kleboną. Taip bent kaimynai kalbėjo, šnekėdamies, kodėl jam taip sekas.

Lietuviai, tinginio žmonės, gyvenimo sraigiai, temokėjo šliaužioti per amžius ištrintais takais. Arė tingėdami, pjavė tingėdami. „Sekės“ – tai grūdų buvo „daug“; nesisekė, tai buvo „nedaug“. Visu kuo tenkinos. Gerai buvo, kai sotesni buvo; nesiskundė, ir kai skurdo. Tokia mat Dievo valia, kad jis šiemet „nedavė“, atseit aitvaro neatsiuntė ar kely rasti neleidė.

Tačiau iš šimto tūkstančių išsigimdavo Šešiavilkis, kietas kaip titnagas, šykštus kaip „gumiliastika“, darbštus kaip jautis juodnugaris, platesnių norų, atkaklesnio užsispyrimo, ir imdavo jam Dievas „duoti“, ir imdavo jam „sektis“, ir aitvarai nešti, ir kelyje jiems pamesti. Benediktui tebuvo keliolika dešimtinių smėlyno pašvenčiuose. Kai kiti visą pelną temokėjo gauti iš linų, linų ir vėl linų, Benediktui nė tie linai neaugo. Tetarpo vieni griikai. Ir taip jam iš mažens įgriso visi tie griikieniai raguoliai, griikienės košės, kad jis labai laiku dantį sukando ir įsigeidė – kitokios košės.

Visų pirma jis – apsiskaitė. Nesitenkindamas paprastu rudens laiko saiku – „daug“ ar „nedaug“, ėmė saikyti ir net buože svarstyti, ką jis įsėja ir ko gauna. Patyrė griko jam sugrįžtant, atsivedant penkis draugus, rugio – du tris, avižos – tris penkis, miežio tesugrąžinama sėja, pluokštiniai visai nudžiūsta, tik vien bulbės-roputės teduodama šeši septyni. Išvada buvo aiški: tereikia sėti griukų ir bulbių.

Ir ėmė vieną pavasarį sodinti bulbes. Jų buvo kamaros duobėje nedaug belikę, kaip tik tiek, kiek paprastai buvo į jo žemę išsodinama. Skaldė, skaldė jas, kad didesnį plotą galėtų apdiegti ir vis buvo nedaug. Tada ėmė bėgioti po kaimynus, kaulydamas arba paskolinti po dveitą treitą pūrų, arba parduoti po keturis penkis auksinus. Skolinti beveik niekam nebuvo iš ko: patys teturėjo vos vos sėklai; gi parduoti pavasario laiku, kada nė iš kur nėra pinigų paimti, visiems buvo. Ir pirkos jų Benediktas kaip pablūdęs iš visos apylinkės; kiauromis dienomis maklinėdamas, nakčių nebemiegodamas, vežės, sodino, į klėtį, į daržinę ant pado pylė, ko nesuskubo išmėtyti.

Namiškiai nusigando. Buvo aišku, Benediktas iš galvos kraustos, bulbių tvanu aptvendinęs savo pašvenčius. Bardamies ašaromis laistė vagas, o vakarą visi suklaupę karunkėlę kalbėjo, kad Dievas, šv. Antanui užtariant, sugrąžintų jaunam Benediktui sveikatą. Nieko nemačijo: Benediktas tol pirko bulbių, kol nepristigo pinigų, kol neišpylė visų, kurių tik buvo iki šiol užsidirbęs – 70 rublių.

Apsodino ištisą dešimtinę žemės ir, visą energiją išseikvojęs, nuleido rankas, visiškai nustojęs vilties, kad kas iš to būtų gera. Jei nepasiseks, sugalvojo bėgti iš namų, nes vis tiek užries namiškiai ir užšidys kaimynai. Sugalvojo bėgti miestan.

Nerimo ėdamas, nuėjo pas seną kleboną. Klebonas jį pažino kaipo dorą, blaivų vaikiną, nuolat kažin ko užsisvajojusį. Priėmė maloningai; bučiuojant jam ranką, antrąja perbraukė per galvą, kas Benediktą net sugraudino, ir paklausė:

– Ką ketini dabar laidoti? Kokia nelaimė ištiko?

– Jau palaidojau, – atsakė Benediktas. – Bulbes palaidojau, septynias dešimtis rublių palaidojau, na ir savo ramybę palaidojau.

Ir persakė visą savo „kankuleciją“.

– Dabar matau niekus padaręs, – pabaigė. – Kas gi augš be mėšlo? O mėšlo, žinai tamsta pats, kiek tėra mūsų ūkyje. Šiaudų maža, šieno maža – gyvulių maža. Trąšos – rieškučios. Vos galelį režio teapvežiau. Ką gi tamsta darai, kad tokių neregėto didumo daržovių susilauki?

Klebonas labai atsidėjęs išklause visos neramios pasakos ir rimtai, net šiurkščiai atsakė:

– Teks dar bent trys dešimtys rublių palaidoti.

– Iš ko? – nusigando Benediktas. – Aš daugiau nebeturiu. Ir niekas namiškių neturi. O skolintis... kas man duos?

– Aš, – atsakė klebonas.

Benediktas greičiau būtų patikėjęs, kad Šventoji ėmė atgal tekėti, neg kad senio pinigai gali iš maišelio atgal išbirti.

– Ne dykai, – pridūrė klebonas. – Jei pasiseks, maišą bulbių atveši. Klausyk, šakniavaisiams trąšos reikia. Ir gyvulių trąša pati geroji. Tik tavo kiauražemis praryja trąšą; jos teužtenka vieneriems metams. Be to, tavo smiltynai – šiltažemis, o gyvulių trąša dar labiau šildo. Taigi nebe laiku užtręšęs, gali dar blogiau pasidaryti. Dabar vienas bėra būdas gero vaisiaus susilaukti – aplaistyti tirpyta salietra.

– Salietra? Gi kas tai? Ir iš kur jos gaunama?

– Pas mus jos dar niekas nevartoja, o Europoje labai. Man daržovėms Mauša kasmet atveža po bačkelę. Tau teks pačiam miestan nuvažiuoti. Še pinigų ir – marš.

Benediktas užmiršo ir ranką pabučiuoti – taip jam buvo viskas navatna, tokia nauja atsirado kankulecija. Išvažiavo už 70 varstų, kur niekad nebuvo buvęs, ir vos tik už penkių dienų besugrįžo, įkaitęs pats ir jo arklys. Namiškiai vėl riejo, verkė, karunkėlę kalbėjo, nežinia ką ąsočiuose tirpdė, ant vagų laistė, keikdami kleboną, kad tasai ne išspaviedojo, ne egzortus paskaitė kvailiui, kuriam galva užsidegė, dar kažin ko prikurstė.

Sodiečiai žinojo Benediktą iš galvos išėjus, žinojo ir paslaptines jo keliones į senį kleboną ir tolimąjį miestą. Ir to neužmiršo, nes kelionės į kleboną pasikartodavo. Sugrįždamas vis kokį naują išmislą parsinešdavo, tai ne laiku bulbes akėti, tai nuolat jas arinėti ir arinėti.

– Pone Dieve, duok Šventosios Dvasios ir mūsų pablūdėliui ir pačiam klebonui, kuriam iš senatvės taip pat nebegegerai galvoje darosi! Nei to mūsų tėvai, nei bočių bočiai darė, o bulbelių, ačiū ponui Dievui, turėdavo po pūrų trisdešimt ir daugiau. Kamaros duobėn nepareidavo. Pas mus jos auga. O dabar! Kurgi jis ir bedės, kur rūsių priraus?

Atėjo ruduo. Bulbialaiškiai, drūti, tarpūs, nuvyto. Benediktas ėmė kasti bulbes. Kasė, kasė. Kalnus jų pripylė ir vis vietoje, galo nesimato. Teko iš visur trobelninkės telktis, pažadėjus tomis pačiomis bulbėmis mokėti. Nebuvo kada nė susaikyti. Teko visam sodžiui dešimtis gorčių degtinės pažadėti, kad atvažiuotų talkon ir padėtų bulbes nuvežti į pravarą už trijų mylių. Tai taip pat buvo klebono patarta ir su pravaru sulygta.

Sugrįžo talkininkai papjovų valgytų, arielkos gertų. Kol gėrė, Benediktą gyrė, kad jam šiomet taip „pasisekė“; kai pasigėrė, ėmė pavydėti; vienas šnibžtelėjo, Benediktas iš klebono vogtais pinigais apsigvertęs, kitas – kad aitvaro į miestą važiuojo.

Niekas tačiau nežinojo, kad Benedikto avinmašnyje buvo trys šimtai rublių dar su keliais, atskaičius tris dešimtis rublių skolos klebonui ir už degtinę. O kamaros duobė buvo pilna lig lubų be to, ką buvo įpylęs rinkėjoms visai žiemai misti, ir ne maišą, tik tris maišus nuvežė klebonui palūkanų. Namiškiai vėl kalbėjo karunkėles, dėkodami Dievui, kad Benediktą pagydė.

O Benediktas jau rudeniop padarė dvylikai metų kontraktą, vienas pats iš tolimojo dvaro nusinuomojęs pašvenčių lanką. Gražaus ten ėdamo šieno priaugdavo, vienų žydinčių žolynų, vijoklių ir tankių kaip ezelinės vilnos¹² pievažolių. Tą lanką dvaras, lažininkus paleisdamas, buvo tyčia sau išsi-rėžęs. Tik jam tai buvo neparanku, toli, tad už niekus iškaišiodavo sodiečiams galeliais. Ir dabar buvo labai patenkintas, gavęs iš kalno pusantro šimto gyvų pinigų, be jokio

¹² ezelinės vilnos – galbūt tai Estijos Ezelio (Saremos) saloje augintų avių vilna.

rūpesčio.

Ir padidėjo Benedikto ūkis. Jis prisistatė dveja tiek kūčių. Buvo karvių. Vieno arklio vietoje penketas. Kiaulių nė nebe–suskaitysi: su mažais paršiukais gal lig trijų dešimtų. Šieną sušerdamas, tręšė žemę, sodino bulbes pravarui; kitais metais čia sėjo avižas; vėl sodino bulbes ir vėl pramainais avižas, kurios mūru stovėjo pašvenčių smiltynuose.

Ir nešė, nešė aitvaras Benediktui turto. O jam vis buvo maža. Žiemą pirkiojo miškų. Samdės vaikų akmenims rinkti. Degė vopną, pjovė lentas. Ir vis buvo maža.

Vieną sykį, būdamas valsčiaus raštinėje, išvydo ant sienos, išlipytos laikraščių popieriais, piešinėlį malūno. Jog tai malūnėlis, tai jis pažino. Tik nemokėjo paskaityti, kam jis čia rodoma, ir paprašė paaiškinti. Tai būta pigaus mažučio kalnų krašto malūnėlio ant dviejų laivių, tarp kurių buvo nuleistas į vandenį sukamasai ratas. Smarkus vanduo suko gernas.

Benediktas antrądien jau dirbos, pasikvietęs dailidę sena–tikį, laives ir malūną. Išgaišino daugybę medžiagos; dailidė per visą laiką išėmė ligi šešių šimtų rublių. Pastatė dailų namelį ant laivių ir gernas, tik... jos nesisukę; Šventoji, nors srauja upė, nepajėgė iš apačios pasukti rato.

Kietas Benediktas nakčių nemigo, pralaimėjęs visą tūkstantį rublių. Ir vėl šukė galvą, kaip čia tasai tūkstantis atgriebus. Šukė ir suprato nesant kitokio būdo, kaip tik pasistačius malūną, sukamą paprastu pas mus būdu, vandens kritimu iš viršaus. Dvejus metus vargo, kol plačią Šventąją, nors blogai, nors netvirtai, su plyšiais užtvėnkė sukrauta akmenų siena. Bent kiek pakylėjęs vandenį, pasistatė medinį malūnėlį vienomis girnomis. Neilgai trukus, dvejom. O pylimą vis tvirtino, storino. Tik aukštyn vis negalėjo per labai iškelti, kad pasidarytų vandens krioklys, smarkesnis kritimas. Jokia galybė netesėjo sulaikyti per didelio vandens ir jo smarkumo. Veltui tik sukė su galvą.

Geras laikotarpis išėjo, kol į jo ausis atsimušė garsas apie turbinas. Atsimušė ir nuvarė Šešiavilkį į kelintą guberniją jų pasižiūrėti. Sugrįžo ir, nieko nelaukęs, nuvertė visą savo malūną ligi pat pamatų. Vėl namiškiai verkė malūnėlio ir žuvusio šeimnininko proto. O šeimnininkas užvedė dideliausius mūrus mūryti iš akmenų, kurių čia buvo galybės. Mūrijo, mūrijo, „poną“ atsikviesdamas, kol nepasistatė malūno trejomis girnomis su piklium ir milavele. Apačioje sukės „pono“ įtaisytosios turbinos, kurias Šešiavilkis, rankas sudėdamas, garbino už tai, kad mažu vandeniu dideliu darbu tenkinas. Tačiau per visą amžių neišmoko jų vardo, vis jas „prazmiskaudamas“ – triūbynomis.

Tad Benediktui Šešiavilkiui pašvenčiuose gyventi „sekėsi“. Laimingas tačiau jis nebuvo. Ir kaimynai nelaikė jį laimingu. Nors nemokėjo įvertinti jo vargo, nors nežinojo, kaip sunkiai bemokslis jo protas dirba, kaip pamažu jis pasiekia, ko nori, – tačiau ir iš tolo matė savo kaimyną nuolat susimąščiusį, nuolat susisielojusį ir – visados be pinigų. Visas Benedikto gyvenimas buvo – pradėjimas. Užsidirbo 70 rublių ir tuojau jų neteko, pradėdamas bulbių ūkį vesti. Užsidirbo kelis šimtus, vėl visų nebteko, pradėdamas gyvulių ūkį vesti. Užsidirbo kelis tūkstančius, vėl visų neteko, statydamas medinį malūną. Užsidirbo keliolika tūkstančių ir vėl buvo griežtai be jokio skatiko, pasistatęs gerą, stiprą malūną, vienetį savo turtą, vienetį jau gero pertekliaus šaltinį.

Trys dešimtys penkeri metai išėjo tokio sunkaus ir įvairaus trūso. Trys dešimtys metų nepaliaujamos galvos sukimo ir sielavarto, bailės ir nežinojimo – žūti ar būti. Per tris dešimtis metų Benediktas kartkarčiais, galvą susiėmęs, puolė į bedugnę ir paskui visomis savo proto, valios ir kūno pajėgomis nepailsėdamas lipo, kabinos, stiepė viršum išlįsti. Išlindo ir vėl puolė bedugnėn. Ir taip be galo. Grikienių košių, tiesa, mažiau bevalgė. Jo stale jau buvo gana pieniškų ir mėsiškų. Jo moterys audė čerkazų, kokių tik užsigėidė ir prasimanė. Gi spulėti ant gyvojo skatiko ir dabar Benediktui tebereikėjo.

Ir surumbėjo Benediktas toje vienapusystėje. Įtilžo it kaladė pelkėje. Buvo bjaurus savo šykštumu, savo tiesiog sirgimu, kai tekdavo kokis rublis išleisti ne savo sumanymams. Per visą savo amžių jis nepavelijo sau nieko geresnio nusipirkti. Nebent tabokos pauostyti ir – arielkėlės atsigerti, – vienatinėms pramogoms.

Ne kitaip auklėjo ir savo vaikus: tris dukteris ir sūnų Petrą. Vaikai jam buvo toks pat turto padidėjimas kaip ir veršiukai: palauksi, užaugo ir ims tau dirbti. Nebuvo laiko jie nei į mokyklą leisti,

nei pagaliau namo mokytojai samdyti, kad bent skaityti išmokytų. Tamsūs, be šlovės, nuo žmonių slapstydami, augo turtingo šykštuolio vaikai juodomis rankomis, juodais veidais kaip išvargę neturčiai. Ir kad ne tėvo šimtai, mergaitės taip būt ir likusios senmergės. Dabar jos visos trys ištekėjo; gerai ar blogai, bet tik už ūkininkų, bet tik į savas vieteles.

Liko tėvui vyriausias sūnus Petras, jau nebe jaunas kavalierius, ir Napoleonas su Maryte, patys jauniausieji, visų pagrandėliai. Benedikto Šešiavilkiio santykiai su visais šiais vaikais buvo toli gražu nevienoki. Mažuosius jis labai mylėjo, tik iš Marytės ničnieko nereikalavo ir nieko nesivylė, iš Napalio nieko tuo tarpu nereikalavo ir labai daug ateityje vylės. O Petro jis visiškai nemylėjo ir viso ko iš jo reikalavo, dabar ir ateityje. Petrą laikydamas paveldėtoju viso savo tokio vargu įgyto turto, iš pat mažens varė jį lygiai su savimi, išnaudodamas visą jo vieką, kaip išnaudodavo ašvienio pajėgą, ir ničnieko jam už tai neduodamas. Nesisamdė piemens, šeriko, maliko, – vis turėjo sulig savo amžium atlikti Petras. Netaisė jam rūbų, nei čebatų. Naginėtą, neturtis, glaustės jis už kitų nugarų, nors sulig turtu priderėjo jam pirmutinė vieta visoje apylinkėje. Petras tai žinojo ir jautė, nes tai buvo gyvas aukštaičiukas, pašvenčių dainius poetas širdyje.

Niekas už jį labiau nemėgo ir nemylėjo gimtinės vietos. Pašvenčiai jo ausyse skambėjo taip pat majestotingai, poetingai, paslaptinai kaip nelyginant bažnyčia. Pašvenčių lankos, šienas; pašvenčių šlaitai, žabai; pašvenčių krūmai, vašokliai, aviečiai, žemuogės; visas Šventosios slėnis, platus, skaistus, lyg pilnas saulės; pati sraujoji, tyriausioji upė, – visa jį kratė džiaugsmo šiurpuliu, ligi tikrai išvydo iš vieno ar iš antro krašto skardžių. Jis abejojo, Tigro ir Eufrato slėniai ar tinkamesni buvo Rojaus vietai už Šventosios slėnius. Iš ten jam smilko žiedų kvapas. Iš ten jam ėjo dešimčių veislių paukštelių giesmininkų balsai. Iš ten sveikata ir visas džiaugsmas.

Ir ne tik jam vienam. Ateis šventadienis, valanda 3–4 popiet, ir jau girdi iš vienos ir iš kitos pusės chorų chorus mergaičių ir skyrium bernaičių. O Petras supranta, ką jaunuomenė giesme, balsu nori išreikšti – pasakyti. Jie giesmėmis mylis. Mergaičių ir bernaičių balsai ore susitinka. Neilgai trukus, ir jie susitiks. Suskambės šlaitai juokais, iš pradžių nedrąsiais, paskui be galo prietelingais. Ims žvygauti, gainiotis. Atsilieps smuikas su klernotu ir armonija. Ims šokti. Pačiu pakraščiu upės vaikštinės, aus svajonių siūlus, megs tvirtesnius prietelystės ryšius; paskui ne vienas dveitas susituoks. Važiuos į bažnyčią, virpins tau širdį skardūs varpeliai prie lanko, klykavimai ir šaudymai miestely..

Petras buvo juk taip pat jaunas, visomis jaunystės silpnybėmis ir tuštumais. Plieno plunksna jį pakeldavo nuo vietos pirmieji apylinkės sodiečių balsai. Jis bėgte bėgdavo artyn prie būrių, norėdavo, kaip ir kiti, pasišvaistyti, pasididžiuoti, pasivaidinti savo nepaprastumu mergelėms. Nueis – ir nėra jam vietos. Būti yra. Jo niekas nepajuoks, kad netikęs. Jis buvo gražus jaunikaitis ir rinktinis darbininkas. Šyptelės tik, kad jis – šykštuolio apleistas sūnus. Petras tai pajus už penkių nugarų. Pamatys akių dėbtelėjimą iš už penktojo peties. Ir gana. Jau jis nebeis rato šoktų. Jau jis į chorą tik varu varomas beprisidės.

Užtat trauktinai pritrauktas jaus tokį dėkingumą traukėjams, tokią laimę, kad plyš jam širdis iš pilnumo.

Šešiavilkių šeimyna visa buvo skardžiabalsių. Tėvas bažnyčioje vedė „Pulkim ant kelių“. Gryną, balsingą giesmę darė ir Petras. Ir kai jis, visą savo neturtą, nudėvėtą čerkazėlį, kasdienes kurpes užmiršęs, paleisdavo savo balsą į abudu bekraščiu Šventosios slėnio galu, lyg gyva pajėga patraukdavo tan balsan visus, kas tik arti buvo; visų krūtines ūmai paspausdavo atiduoti pašvenčiams visą širdies ir plaučių galybę. Choras šaukė, kiek tesėjo, nepersisilydamas ir jautė, jog jų dainai nėra ribų palei upės vandenį, jog ją išgirs ir už varsto, ir už trijų, penkių ir už mylios, – kiek tik tą vakarą bus į pašvenčius išėjusių. Išgirs, nutils, pasiklausys, pasigėrės, pasidžiaugs ir, geru už gera atsimokėdami, sušuks ir savo patisą, graudingai melancholingą dainą.

Be šešiavilkioko ne ta buvo daina. Visų akys įsiremdavo į vedėją, visų ausys įsitempdavo į klausą. Pritarė. Vis dėlto visoje sutartinėje pirmoje tegaudė Petro balsas; jį teskyrė ir jam vienam paskutinę gaidą nutęsti leido. Petras traukė užsimerkęs, nieko aplink nematydamas, bet aiškiai visus būrius regėdamas tolybėje, kaip jie iš ten į jį žiūri, jo balsus gaudo. Užsimiršdavo. Pajutęs vienas betęsiasi gaidą, susigėsdavo ir sprukdavo iš būrio šalin, į pakraštį.

Nepatenkinta jaunuolio puikybė kankino Petrą gražiai iki kokių 27 metų. Užrietas, užstumdytas, darbais prikamuotas, Petras kantriai vilko nuobodžią savo nelemto gyvenimo naštą, dažnai šiurkščiai, nemandagiai, tiesiog su giliausia neapykanta balse tėvui atsibardamas, niekados tačiau neišdrįsdamas napaklausti.

Apie tą laiką Petras, sekdamas tėvu, ėmė šventomis dienomis vaikščioti į karčemą ir gerti degtinės. Pinigų jam nebūdavo. Tad ėmė kokių grūdų, vežės, pardavinėjo žydams ir – gėrė. Nuo tėvų begėdiškai su visu tuo nesislėpė. Užpuolant jiemsdviejim su kumštėmis ir išmetinėjimais, tik pečiais patraukdavo ir be galo pykinančiu šaltumu atšaudavo:

– Liaukitės. Tokie tai jūsų, kaip ir mano pelnai. Jūs dirbate ir atsigeriate, aš dirbu ir atsigeriu. Koks gi čia skirtumas? Gal sakysite – neuždirbau? Viso ko pusė – mano uždirbta!

Ir nešės puspūrę. Tėvai net alpo iš užgaulio ir šykštumo. Vis dėlto jautė, jog Petro teisybė, jog jie pertempė stygą ir dabar nebeatitaisysi. Jautė Petrą jiems žuvus; jis ima sau gyventi ir gyvens, neatlyš, sykj pradėjęs; kaip tėvas, kuriuo buvo visame kame pasekęs.

Tėvas ėmė nusileisti. Ėmė Petrui daug bandos pasėlio sėti, paskyrė dalį už molę. Petras savo ranka nieko nebeėmė. Užtat ėmė šeimininkauti kaip brendęs vyras; nieko nebesiklausė, su nieku nebesitarė, kur norėjo, važiavo, ką matė reikalinga namams, ūkiui ar pakinktams, pirko. Visi priekaištai lyg nuo sienos šoko atgal.

Pagaliau, sukakęs 30 metų, taip pat nieko tėvams nesisakęs, nei jų pavelijimo ir palaiminimo nepaprašęs, ėmė ir užsisakė su savo tarnaitė Verute, labai dailia, simpatinga ir jauna mergaite, tik be jokių turtų ir giminių. Taip pat kaip vyras, titnagas boba Šešiavilkienė kuone pasiuto iš pykčio. Plūdus kiauromis dienomis ir muštis šokinėjo. Abudu su tėvu Petrą su Verute iš namų išvaryti rengės, dalies nebeduoti žadėjo. Verutė verkė, o Petras, pabaigtinai žvėriu virtęs, Verutei sakė: – Cit! – o į tėvus tik baltomis žvilgsėjo, nieko daugiau nesakydamas, tik:

– Nu, pamėgink!.. tik pamėgink...

Ir abudu tėvu nemėgino nei muštis, nei varyti. Jiemsdviejim aišku buvo, Petrui užsimetus vesti moterišką, tėvai nebebuvo tėvai.

– Lyg kuilyls, pone Dieve susimilk... – nusispjaudavo motina. – Į ką jis ir atsigimė? Gal jau kuo nusidvyčiau...

Petras vedė ir ėmė pilnai šeimininkauti ūkyje, nieko nebesikišdamas į malūną. Dviem porom ėmė darytis ankšta vienoje gūžtoje; viena kitą ėmė stumti, visiškai lygiai taip kaip paukščiai ar gyvulėliai. Tėvam širdys sprogo, matant, kaip jų turtai pusiau skyla, o čia dar tebėra dvejetas toli gražu žmonėmis nepadarytų: Napalys ir Marytė. Į jokias knygas nebesurašytumei, kiek iš to buvo kilę barnių ir papiktinančių lermų, visai apylinkei girdint ir tyčiojantis.

Moterys, dyvų dyvai, greičiau susitaikė. Bent paviršutiniškai. Gal dėl to, kad Verutė jau per gero buvo būdo. Ko neprityrę per tą laiką, nė karto šiurkščiai neatsibarė, tėvų neužgavo. Paverks, paverks ir tyli. Būtų senai pabėgusi, kad nebūt įsimylėjusi Petrą. Lygiai kaip ir Petras senai būtų nuo tėvų pabėgęs, kad nebūtų įsimylėjęs savo pašvenčius. Atsiradus gi labai „viežlyvam“ kūdikiui Jurgiukui, bobutė ir visiškai atsimainė; supė, prausė, močią žindyti ragino. Jos dėlto turėta širdies, kad ir apkerpėjusios pelno godumu. Senė nė justu nejuto, kaip šeimininkės pareigos maža po mažų perėjo į Verutės rankas, kaip ji darosi namų vedėja naujesnės, kitokesnės mados. Verutė buvo vienatinė ir vyrų taikintoja, riejesčių stabdytoja. Kad ne ji, iš tėvo ir sūnaus, kaip anų kunigaikščio Radvilos šunų¹³, vienos uodegos būtų belikę – būtų kits kitą užsikrimtę.

Tik Benediktas Šešiavilkis paliko nepermaldautas ir nenuramintas. Jam vis įkyriau darėsi gyventi su Petrais, vis siauriau viename ūkyje darbuotis. Ir štai matome jį pasiryžusį išsižadėti visų pašvenčių drauge su brangiu malūnu, kurį senai jau kalbino parduoti kažin kokie pramoninkai, paimti daug daug pinigų, vėl visiškai, ale tai vėl visiškai, jų netekti, ir vėl, stačia galva įkritus bedugnėn, pradėti kastis iš jos, duok Dieve, dar skaistesnin viršun, be Petrų, tik su Napaliu ir Maryte, Petram atskyrus

¹³ kaip anų kunigaikščio Radvilos šunų – minimas greičiausiai kuris nors iš Radvilų, valdžiusių Taujėnų dvarą, kur dar prieš I pasaulinį karą buvo laikomas didelis medžioklės šunų šunynas.

naujoje vietoje dvarvietę, sau pasilikus sugriuvusį malūną ir keltuvą.

Šešiavilkis buvo grynas bemokslis: nemokėjo nei rašyti, nei skaityti. Dėl to jam taip sunkiai davėsi visokios „kankulecijos“, kurias jis įveikdavo vien tik tvirtu savo „namų darbo“ protu. Buvo tačiau atsitikimų, kad jis, sukęs sukęs galvą, padarydavo tik savo nenaudai. Kaip ir su tuo kalnų malūnu. Jam tuomet rodėsi prakišęs tokią krūvą pinigų, visą tūkstantį, bet tai nebuvo jo nuostolis, tik labai brangiai atsiėjusi naudinga pamoka. Jam ir viskas labai brangiai atsieidavo. Tuomet jis suprato, kaip vargu ir pragaištinga dirbti didelis ar retas darbas – be mokslo. Dienos darbai tačiau prarijo tą pamoką, ir jis ketverto savo vyresniųjų vaikų nieko neišmokė. Paskui atmindamas vis dažniau sau pirštus krintos, kam Petro neleido į mokslus, kai tekdavo dar didesni, dar labiau sudėti darbai dirbti: dideli mūrai išvesti, turbinos padėti; kai „ponui“, vad., inžinieriui, reikėjo mokėti po dvidešimt penkis rublius nuo dienos, verdant kuo gardžiausiai valgyti. Tad vis dažniau mintijo, džiaugdamašis paskutiniaisiais savo vaikais, bent tuodu reikšią pamokyti ir jiems jau buvo namie gera „darektorka“, kuri juos gerai išmokė Dievą garbinti, atseit gražiai maldaknygę skaityti ir visą katekizmą atsakinėti.

Marytę namie mokė, kad tokia mada užėjo; daugiau prie Napalio. Gi patį Napalį mokė ne veltui, tikėdamas iš jo susilaukys arba puikaus padėjėjo darbuose, arba tokio didelio pono, prie kurio jis galės ramiai nukaršti, pametęs visą tą kemalą su sumanymais. Tik ir tasai vaikas jį užvylė kaip ir Petras; į tą laiką, kai prisireikė kuo išmoningiausių padėjėjų, pradėdant naują, didelį gyvenimą, Benediktas Šešiavilkis gavo iš Vilniaus atsiimti cimbolą, vėjavaikį Napalį, kurį ir pats nebežinojo kur bedėti. Dabar sutiksime, kad Benediktui Šešiavilkiui ne taip jau „sekės“ gyventi, kaip jo kaimynai tarė.

Napaliui ir Marytei lengva buvo gyventi už vyresniųjų brolių juodų nugarų. Jiemdvim beveik nieko nereikėjo dirbti. Ganyti tik kai kada, pavaduojant piemenį. Nakties gi išjojus ir ligi vėlyvų išvakarių prasikūlus ar ugnį prakūrinus, dieną galėjo atsimiegoti. Tik Napalys ir sava valia bėgo į laukus, kur piemenys, kur daug smėlio, velėnų, žabų, šakų, akmenėlių, kur iš visos tos gausios medžiagos galima buvo statyti ištisi sodžiai ir miestai, pilti pylimai, kalnai, tvenkti tvenkiniai.

Nė vienas berniūkstis nesugebėjo taip išvedžioti, išgembėti ir išraizgioti, tokia fantazija sukrauti, kaip Šešiavilkių Napaliukas. Jo lupioje žilvičio žievėje išmargintas lazdeles ilgai laikė pavasarį ir didieji. Visi džiaugėsi, ką tik Napaliukas padirbo. Ypač tėvas mechanikas. Tik patsai meistras niekad nebuvo savo darbu patenkintas, negailestingai griovė, ką padaręs, piktas, kad nebemoka nieko dar navatnesnio bepadaryti, bepramanyti. Sodžių ir visus jo dalykus jis žinojo kiaurai, viską jau buvo atidirbęs ir ėmė ilgėtis platumo.

Platuma prasidėdavo už kalno. Tai vis dažniau ėmė bėgioti ten, iš kur matės keletas didelių skindeliais dengtų namų. Tai buvo valsčiaus ir mokyklos rūmai. Valsčium Napalys nesidomėjo. Gi mokykla buvo jam lyg kokia užkeikto gražumo ir navatnumo vieta. Šimtą kartų jis klausinėjo buvusių mokykloje, kas gi ten yra ir ko moko; ir vis dėlto niekaip negalėjo įsivaizduoti. Tirpo noru patekti į mokyklą, tirpo ir drovumu, kaip jis, Šešiavilkiukas, rasis šalia pono mokytojo, kuris nė jo kalbos nesupranta.

Jų sodžiuje niekas nemokėjo rusiškai. Ar bent tuoj miršo, ko mažieji buvo per žiemą pramokę mokykloje, ar didieji – kariuomenėje. Tad ne mažiau jį intrigavo ir ta svetima kalba. Ne dėl to, kad ja galima susikalbėti su daugiau žmonių, kad toliau galima nuvažiuoti be tokių keblumų, kokių reikdavo pritirti jo tėvui; ne kad daugiau knygų ir mokslo galima rasti, – viso to jis neišmanė, tik kad tai ne taip paprasta, kaip pilkame jų sodžiuje. Sodžiaus, ypač gi miestelio, piemens ir pusberniai naktigoniai patenkinti tam jų sielos reikalui buvo net adventiškąją kalbą prasimanę. „Ar tu jo-si šie-no pjau-tų“, sakydavo: „Tuar sijo nošie tupiau“. Tik išgirdusios davatkos ėmė baidyti, nebent velniai, Kristų parduodant, adverniška kalbėję, kad žydams galvos apsisuktų ir jie nebesuprastų, ką darą. Taip ta kalba ir neprasiplėtė.

– Juzuk, ar mokytojas piktas? Ar mušas? – paklausė vieną kartą Napaliukas.

– O, piktas! Linija per delną mušas, klupdo...

– O tu jau gavai?

– Gavau ir aš.

– Už ką gi?

– Už niekus. Aš atsistojau iš savo vietos ir nuvėjau į toliau sėdintį draugą. Tai kadgi suriks ant manęs:

– Tii kūdii?

Aš jam sakau: – Peilio...

– Jis sako: – Kam tau peilio? Ar žmones pjausi?

Aš jam sakau: – Alufku pabrestyt¹⁴.

Jis sako: – Aš tau parodysiu „pabrestyt“! Klaupkis kertėje. Nu, ir atklūpėjau visą valandą.

Napaliuką šiurpas kratė, klausant tos baisios scenos, ir baisi buvo ta pirmoji rusų kalbos pamoka, pirmasis rusų kalba išgirstas sakiny: „alufku pabrestyt“. Napaliukas tą sakinį įsidėmėjo gerai, kad neberekėtų mokytis. Tik jam rusų kalba ėmė rodytis nebe tokia keista ir įdomi, nes lyg panaši į lietuvių kalbą: jos nebus sunku pramokti, tik ar beverta?

Tą rudenį tėvas Šešiavilkis vežte nuvežė Napaliuką į mokyklą. Ji buvo netoli, už varsto, tik kad drauge vežė paprikų mokytojui nulenkti, kad geriau jo vaiką mokytų: gyvą, su visomis plunksnomis žąsį, dvi šviežiai dėtas dešras ir trylika gorčių rugių.

Mokytojas buvo žaliūkas, drūtas ir didelis jaunikaitis, vietinių kumelvagių senatikių sūnus, bobaburnis ir kuo bjauriausiai raupuotas kaip ir visi vietiniai rusai senatikiai, kuriems rodės nuodėmė žmonėms svetimi pūliai įciepyti. Tačiau nė kiek nebuvo bausis, net malonaus apsiėjimo. Patyręs, ko čia su mokiniu dar atvežta, jis pasidarė Napaliukui dar lipšnesnis. Grūdus liepė savo motinai, prastai moteriškai, susaikyti ir čia pat mokykloje, Napaliuką turėdamas už rankiotės, išgarbino jį ir visą jo giminę: už gyvą, riebią, didžiulę žąsį, dvi šviežias dešras ir visą puspūrę grūdų „labai gero saiko“, suprask – daugiau, ne puspūrę. Kiti vaikai, ypač kurie nieko neatvežė arba mažiau teatvežė, sėdėjo susigėdę, akis nuleidę, jausdamies kalti.

Paskui mokytojas davė Napaliukui naujausią, visai dar nevirtotą abėcėlę su daugybe paveikslėlių ir, pasisodinęs pačiame pirmame suole, pervedė. Napaliukas, jau gerai paskaitydamas lietuviškai, tuoj suprato skirtumus tarp lietuviškųjų ir rusiškųjų raidžių. Tik visa tai tuoj užmiršęs, įniko žiūrėti piešinėlių.

To darbo pakako jam bent kelioms dienoms, kol neištyrė jų ligi smulkiausio bruoželio. Pervartė juos bent šimtą kartų ir tada teatlyžo, kai mokytojas ėmė jį mokyti rašyti. Tas darbas nekaip jam vyko. Lazdos buvo kreivos, ne ten, kur reikia, pakrypę, ir niekaip jis negalėjo susilaikyti visiems galeliams nepridirbęs kokio priedo – šakų ar rituolių. Mokytojas barėsi, kam „tepa“, tik atmindamas žąsį, dešras ir puspūrę, o gal ir daugiau tikėdamasis, Napaliuko nemušė, neklupdė, nė kaip kitaip nebaudė. Net ir pats kartais įsižiūrėdavo į tą vaikišką Napaliuko dailę.

Kur kas įdomiau pasirodė Napaliui, kai pradėjo raides rašyti. Ypač didžiausias. Juo šakotesnė raidė buvo, juo labiau jam patiko, o Ж ir X pasidarė rinktinės, mylimosios raidės. Jas rašė visur, kur tik ką nutverdamas, ne tik taip, kaip reikia, tik savo papratimu, dar daugiau jas išsukiodamas. Mokytojas matė tą vaiką linkus piešti, tik nei pats mokėjo, nei tais laikais nebuvo reikalaujama to dalyko mokyti liaudies mokyklose. Napaliukas pats turėjo tenkinti savo reikalą. Tad nusikopijavo per ploną popierių visa, ką tik rado knygoje kreiva, sąžiningai išmargino visus piešinėlius, – tada tik ėmės mokslo ir plaukė kaip iš pieno, niekur neužkliūdamas. Ir per tą vieną žiemą išėjo visas gudrybes ligi pat trečiojo skyriaus. Antrą žiemą apgalėjo paskutinį skyrių, gavo pagyrimo lapą, išlaikė kvotimus; dar nuošaliai išmoko gerai lenkiškai skaityti ir nebežinojo, kas daugiau bedaryti.

Netyčia tėvas Šešiavilkis sužinojo kaip tik jo norimą įvairių amatų mokyklą ir nuvežė savo Napaliuką į Vilnių. Jam jau buvo 14 metų. Buvo tvirtas, gerai maitintas. Tad mielu noru ėmės per pirmus metus viską dirbti. Tašė, narstė, tekino iš medžio ir plieno. O kad toje mokykloje ir iš knygų gerokai mokyta, tai antrais metais Napalys, viską pasaulyje užmiršęs, įgulė į vienas knygas. Mokės, skaitė, nusirašinėjo dieną ir naktį, kiek tik leido įgimtas jo judrumas, apie mokslą tesvajėjo, ir gale metų mokykla gavo jį atstatyti kaipo visai netinkantį amatams.

¹⁴ *Alufku pabrestyt* (žarg.) – pieštuką padrožti.

Atvažiuojęs sūnaus parsivežtų, tėvas pirmą kartą pajuto griūvant savo svajojimus apie Napalį, kaip gerą padėjėją darbuose, pamokytą meistrą. Pirmą kartą pajuto lyg neapykantą mylimiausio savo vaiko už apvylimą. Tik visi mokytojai, visi pažįstami ir draugai taip džiaugėsi Napaliu, jo širdies gerumu, jo linksmumu, greitumu visiems padėti ir išsilavinimu, jog tėvelio širdis atsileido. „Nu kur jam būti amato žmogum, kad jis – mokslo vyras? Knygų kandis, trainė?“ Ir įkalbėjo senį, kad atiduotų Napalį į realę mokyklą, į grynąjį mokslą. Ir jis sutiko.

Napalys tiek jau buvo prasilavinęs, kad, patekęs į žemutines klases tik dėlei kai kurių programos nepriteklių, tiesiog neturėjo ko veikti. Ir įniko – lipdyti. Pirmą gaisino tik atliekamą laiką, paskui ir mokslui paskirtąjį ir arba visai nebeateidavo pamokų klausytų, arba ir atėjęs neklausė, tik, po suolu nusilenkęs ir viską užmiršęs, minkė savo vašką ar duonos minkštimą. Visos klasės akys kryo į Napalio suolą, kur lūpas kietai sučiaupęs knarpė dailininkas, žinojo būsiant kokį nors siurprizą: bus kuris draugas nuportretuotas ar mokytojas nukarikatūruotas. Šis paskutinis dalykas taip patikdavo klasei, tokio džiaugsmo duodavo, kad tuo užsikrėtė ir patys mokytojai. Jie ilgai apsimesdavo nematą, ką Napalys veikia, ir tada tepuldavo darbo „konfiskuotų“, kai draugai imdavo tiesti galvas žiūrėti ir nebegalėdavo betverti juokais. Konfiskavęs pats gardžiai juokėsi su savo draugais mokytojų kambary ir nešė karikatūrą namo kaip retą paminklą.

Daiktus ir figūras, gražias ir negražias, Napalys darė kuone akies mirksniu. Mokytojai per dveitą metų kovojo su tuo Napalio pašaliniu užsiėmimu, baidė, atkalbinėjo, leido juoba piešti, tik, matydami iš visa to nebūsiant nieko, patarė tėvui atsiimti ir juoba atiduoti į dailės mokyklą. „Nu, kur jam būti knygų žmogum, kad jis – grynas artistas dailininkas? Ag jis gali antru Antokolskiu tapti, pasimokęs tam tikro darbo!“¹⁵

Tėvas pajuto griūvant savo svajones apie sūnaus mokslinę ponybę. Tik ir čia visi, kas tik susidurdavo su Napaliu, tiek turėjo meilės ir karštų velijimų, ir tėvo širdis vėl atlyžo. Net ir karikatūruojamieji mokytojai negalėjo ant Napalio pykti, nes jis tai darė taip naiviai, tokia nekalta mina ir nēmaž savo darbo neslėpdamas, jog visiems buvo aišku jį tai darant kaip dailininką, o ne pašaipininką žemintoją. Visi jį ir čia buvo pamilę. Ir tėvas sutiko atiduoti Napalį – į piešimo ir lipdymo mokyklą.

Metus ir čia Napalys dirbo, nakčių nemigęs. Tiek jis čia pripiešė ir prilipdė, kiek kitas nė per trejus metus nepadaro. Gi po metų vėl viską užmetė ir ėmė pūsti fleitą ir griežti smuiku. Napalys nieko perpus nedarė, į kiekvieną darbą dėjo visą savo sielą arba griežtai nieko nedėjo. Skripkavo ir vamzdį pūtė ištisomis valandomis, vaikščiojo į muzikos pamokas vėl valandomis, kol mokykla nepasakė jam rinktis juoba muzikantų mokyklą, o ne gaišti veltui čia pat, užimant kitų vietą. „Na, kur jam būti piešėju ar skulptorium, kad jis – tikriausias muzikantas? Atiduok tamsta jį juoba į muzikos mokyklą!“ – patarinėjo tėvui mokytojai ir pažįstamieji.

Tėvas nieko niekam nebeatsakė. Parėjęs į butą, ilgai pažiūrėjo į gražų, linksmą šypsantį, lyg niekur nieko jaunikaitį, kuriam jau ir ūseliai dailiai sužėlė, suvirpėjo jam lūpos ir... rėžė sūnui plaštaka per skruostą. Tėvas pasidarė juodas kaip žemė, Napalys – išblyškęs kaip kreidas dešiniu skruostu ir raudonas kaip žiburys kairiuoju. Abudu buvo arti apalpimo. Tarp jų išdygo siena, kuri, abudu jautė, nebesugrius. Tėvui pasidarė baisu. Jis kietu savo delnu ūmai perbraukė per degantį Napalio skruostą, lyg dildydamas savo darbą. Ir dusliu balsu, sukepusiom lūpom pragargaliavo:

– Važiukiva namo...

Taip Napalys pabaigė šešerių metų mokslą. Dantį sukandęs, vežė tėvas Napalį atgal į pašvenčius, visas piktas dėl sugriuvusių svajonių apie ramią karšatį sūnaus pono globoje. Širdyje jis kietai sumanė ir tai per dantis iškošė jį taip įjungsiąs į darbą kaip Petrą, nes to darbo naujakuriams bus geriam dvejim metams, duok Dieve per tiek apsidirbti.

Napalys ūmai viską užmiršo, ėmė tėvui ranką bučiuoti, juoktis, taukšti niekus ir neapsakomai džiaugtis, jog jam bus duota naujo ir, anot jo, kur kas įdomesnio darbo neg miestų visose dirbtuvėse

¹⁵ gali antru Antokolskiu tapti – Markas Antokolskis (1843-1902) – rusų skulptorius; sukūrė skulptūrinių portretų, paminklų; autorius Jekaterinai II Vilniuje 1901 m. pastatyto ir 1915 m. demontuoto paminklo.

ir mokyklose.

Tėvas iš pradžių vaipės, alkūnę atstatinėjo. Paskui it lietus po smarkaus oro, it perkūnija po slopaus oro ėmė baisiausiai bartis ir išmetinėti. Išskaitė visus savo vargus per visą amžių, visą patogumą, suteiktą jam, Napaliui, kad išeitų į žmones. Juo barės, juo Napalys jautė minkštesnį, nebe tokį įnirtusį tėvo balsą. Buvo jaučiama tėvą išsigriausiant pabaigtinai, nes ir pats nenusimanė, kaip savo jaunį sūnų mylėjo.

ANTRĄ KARTĄ GIMĘS

BE VALIOS

*Paminrodyk, oželi,
kaip bajorai šoka.*

– Santekliai tiek jau metų merdėja ir vis dar negali nusibaigti, – sakydavo pavenčių žemaičiai, per ilgus metus girdėdami vis tas pačias naujienas: Santekliai paleista licituoti, Santekliai nuimta vienam rakui, Santekliai paleista. Santekliai nuimta. Galų gale visiems ėmė pakyrėti ta nuobodžio pasaka, net tiems, kuriems nei didžiadvaris, nei jo skolos nieko nekluiavo.

Laisvas gydytojas Damininkas Gintautas į Vilnių iš Gondingos važiavo jau tikru noru galų gale pabaigti tą pasaką: Sviestavičius parduoti ir apylinkėje susilaukti bent kiek naujesnės gyvybės, bent kokio įvairumo.

Gintautas buvo naujajam žmogus, pasiilgimų žmogus, gyvumo žmogus. Visa Rusija, ypač Lietuva, jam rodė vienas kapynas, kur įeinama be kepurės, stovima didele pagarba, tik skubinama išieiti, nes čia nebėra kas beveikia. Jis troško žiobčiojo kaip tirštame kvape, matydamas, kuo bepaversta piliečiai, kaip sustabdyta pats kraujas, kad vos vos bešliaužiotų gyslomis, o ne kunkuliuotų muštų norais. Jis kuo neverkė dėl žmonių, tų Lietuvos lazzaronų¹⁶, kurie tenkinos žilabarščiais, bet tik nereiktų nulipti nuo krosnies ir pajudėti dėl baltesnės duonos kąsnio, dėl riebesnio uždaralo sriubai.

– Taigi eik tu dabar... Taigi važiuok tu dabar..

O žydai, latviai ir kiti kitataučiai ėjo, važiavo – ir vaikščiojo pilvoti ir gelumbėti.

Tas pat ir dvasios dalyke. Ta sritis buvo ypačiai suspausta, toje srityje ypačiai rūpintasi migdyti. Ir sektasi įmigdyti, kaip užkerėtoje sapno karalystėje. Visi miegojo knarkė. Tik vienas jis, karalaitis, blaškė po įmygio vietą, draskė miegakulius, purtino už pečių, traukinėjo už kojų, laistė į pat veidą šaltu vandeniu ir proto netekdamas šaukė:

– Kelkitės, kelkitės, lietuviai! Jau senai metas. Jau senai kaimynai išėjo savo dirvonų artų. Jau senai jiems malonina širdis dailės Vieversys. Kelkitės, kelkitės, o jeig čia jus monai!

Ir vienas kitas sėdos, dar nieko nematydamas uždribusiom nuo ilgo miego akim. Ir nežinia, ką klausė, pašones draskydamos:

– Kas, kur, kaip? Ko nori? Ar jau?

Kai kas jau ir nuginėmis avės, tiesa, labai iš lėto apyvarus rišdamas, vis dėlto surišdamas, ne atleisdamas, ruošėsi išieiti ir apsidairyti. Tai jau gerai. Apsidairys ir kai ko užsigeis. Ir nebeužmigs.

Bildančių, šūkujančių, po Lietuvos girias medžiojančių, trimitus pučiančių dar nesigirdėjo. Tai jų ir ilgu buvo.

Didžponių buveinės ypač atsidavė kapo rūsiu. Ten baigė valgyti baltus ragaišius ir riebius padažus. Tai nė dėl pilvo dar nereikėjo pajudėti. Ir čia žmonės sunkiausia buvo pritąsyti iš snūdurio. Gintautas kaip kad ir nematė pragumų jiems pažadinti. Nebent pabaigtinai nuvertus nuo pertekliaus ir atidavus badui pavaldyti.

Gintautas skaitė ir juos Lietuvos piliečiais, lygiai žadinamais į darbą. O jo veiklią sielą juo erzino,

¹⁶ lazzaronų (it.) – skurdeivų, elgetų.

juo didesnių sunkenybių sutiko. Atsispyrimas lygus spylimui. Tai tarp jo pilietinių įsakymų žymioje vietoje stovėjo ir Lietuvos oblomovynių išnaikinimas¹⁷.

Atvykęs į Gondingą, savo dalyje terado vieną tokią, užtat išsiplėtusią į visą plačią apylinkę, – Santeklių ekonomiką ar šaltinį¹⁸. Ten dora ir protu pelėjo dar nesenai paskutiniai tos genties bevaikiai mohikanai ar Žemaičių girių užmirštieji dievukai: Algirdas Sviestavičius su savo žmona gražia Irena.

Gintautas iš pat pradžių pasijuto ne tik visa siela, visu kūnu nekenčiąs šitos bajoriškai gražios vietos su visais jos gyventojais, gauja bliūdlaizių dykaduonių dvariškių ir pačiais jų vergais, o ne šeiminkais, didžbajoriais. Iš visokių plynių sušliaužę tinginiai nevykėliai, kaip į dvėselieną sušliaužia kirmėlių ar į mėšlo krūvą vabalų, jie temokėjo šokinėti aplink apėdamuosius, jiems pataikauti kalboje, begėdiškai veidmainiuoti, visa daryti, bet tik apgraužiamieji nejudėtų ir jų nenubaidytų.

Ilgą laiką Gintautas nė pažiūrėti nenorėjo Santeklių šonan, kur tebuvo gyvenama vienomis tuštybėmis, juokingais, o jiems rodės būtinais, įpročiais, kuriems palaikyti reikėjo paskutinių skatikų, kur žmonės ne apie tai kalbėjo, ką jie yra padarę ir dar padarys, tik kas buvo jų kelintieji bočiai, dažnai tik pasapnuotieji. Ir tuos pačius rūpinos ne savim pačiais vertai atstovauti, tik gentystės diplomais, rinktinėmis vizitinėmis kortelėmis reikšti.

Antrus metus gyvendamas miestelyje, vos tik už ketverto varstų nuo Santeklių, daktaras tą vieną kartą savo valia ten tebuvo buvęs. Ir to užteko, dvaro buties pasižiūrėjus. Tiesa, šaukiamas int lignonis, daktaras užeidavo ir į rūmus, sėsdavos stalan ir prisiimdavo pavalgydinamas. Tik to nei jis, nei dvariškiai nelaikė bičiuolyste: Gintautas iš visų lygiai reikalavo, kad, neleidami jam namie tinkamu laiku pavalgyti, patys sulig savo ištesėjimu jį pasotintų. Perkaręs darbo nedirbsi, o jam diena dienos buvo sunkaus darbo namie ir besitrunkant po sodžius.

Tokius šaltus, nesakysiu, prastus santykius su Sviestavičium atmainė nauja jo šeiminkė „Vuonė Knistautatė“, tos vietos špitolninko Baltro Knistauto, bažnyčios promotoriaus ir klebono Kumstevičiaus vagorio duktė, čia gimusi, visą apylinkę kaip savo miestelį pažįstanti.

Gintautas ją aptiko gerokai pavargęs su kitomis tarnaitėmis. Nebe vėjo patauška, dvidešimties ketverių metų, nuo mažens pratusi sunkių darbų dirbti, ir iš stuomens ir iš liemens kresnai išaugusi kaip dikčiausis ūkininko vaikas bernas rankom nuo darbo ližėmis išplitusiom, kojom – kultuvėmis Dirbo laukus ūkininkams, valė kambarius klebonijoje, virėjavo tam pačiam Sviestavičiui. Mokėti ūkio darbai dirbti daržai sėti ir ravėti ir tuo pat žygiu kambariai viežlybai padoriai laikyti ir sveikai valgyti virti, – retos sodiečių tarnaičių dovanos, kurių negalima nepasergėti ir nepanaudoti.

Ona nestigo ir jeibių, tik į akis krito ta viena: jai buvo per maža noselė, tikrai ne didesnė už pupą, buka ir vis dėlto aukštytyn rieta, lyg tyčia rodydama abudu nosies plyšeliu. Gintautas ilgą laiką negalėjo susiturėti nesišypojo, kiek kartų bus žvilgtelėjęs į noselę, kuri plačioje Onos jaučveidėje rodė da mažesnė, neg tikrai buvo.

Šiaip jau Ona buvo anaipol ne juokinga. Lūpų buvo platokų, kiek drėgnų, sviegi raudonuojančių avietėmis, – nemažo vyrams vyliaus. Iš burnos švietė tokia daugybė gražiai baltų, tvirtų kaip kaltai dantų, lyg jiems sunku buvo ten sutilpti. Iš gelsvų jos bizų trys žydės būtų galėjusios nusipinti šašdangas. O pilkos akys spindėjo visados linksmos ir tokia tvirta valia, kokių teturi žmogus labai sveikas ir bet kokį darbą galįs padirbti.

Visa tai sumetęs, ne tik darbo gabumus, dar ir padorų pavidalą, – argi tikėtų griozdas tokioje viešoje vietoje? – gydytojas Gintautas neužprašomas pasiūlė Onai tuo laiku apylinkėje negirdėtą mergos algą: 75 rublius metams, kambariuose vilkimas drapanas ir dar šventėms dovanų. Ona, visa metusi, paliuokomis atšoko į „poną daktarą“ ir tuojau jį pamilo, nemaž nebijodama ir nesidrovėdama kaip sodiečiai svetimų žmonių, kaip savo dėdę poną ar kurį kitą saviškį. Iš karto susiėmė į savo rankas visą namų ruošą ir visą jų išlaikymą sulig daktaro geru ištesėjimu.

¹⁷ *oblomovynių išnaikinimas* – plg. rusų rašytojo Ivano Gončiarovo (1812–1891) romano *Oblomovas* pagrindinį veikėją Oblomovą, socialinį ir psichologinį tipą, simbolizuojantį apatiją, tingumą, neveiklumą.

¹⁸ *ekonomiją ar šaltinį* – šaltinis – turima galvoje istorinė realija (administraciškai susijusių palivarkų grupė), kuri lietuvių istoriografijoje vadinama lenkų termino *klucz* vertiniu *raktas*; ją pavadindamas *šaltiniu*, Vaižgantas, matyt, supainiojo lenk. *klucz* su rus. *ключ*, turinčiu *šaltinio* reikšmę, kurios lenk. *klucz* neturi.

Gintautas neišmanė, kaip besidžiaugti, nusikračius smulkiaisiais kasdieniniais namų rūpesčiais. Pamilo Oną ne tik už jos darbštumą, dar ir už gyvą protą. Vakaraus įmasino ją balsiai aiškiai skaityti ir skaitomą suprasti, paskui gerai rašyti ir bent tiek skaičiuoti, idant galėtų vesti namų sąskaitų knygą. Ir Ona ištikimai ją vedė, nepraleisdama neužrašius nė vieno gaunamo ar išleidžiamo pono skatiko.

– Ona, tamsta (Gintautas nieko nešaukė: tu) vaikščioji į bažnyčią. Tai bent kartą paprašyk Dievą, kad jis nebedarytų pasauliui tokių kvailių, kaip Santeklių Sviestavičius, – tarė vieną kartą, kažin ko piktas sugrįžęs iš ligonio.

Ona į tokį pasakymą net koja triptelėjo ir karštai atžėrė:

– Neblogai būtų, kad ir ponas dažniau ateitumei į bažnyčią, ne tik per didžiąsias šventes. Bent pasiklausytumei, kokių pamokslų mums dabar beprisako naujas jaunasis kunigėlis Rimutis Vizgirda. Jau tokio pas mus tikrai dar nebuvo buvę. Visiškai ne toks, kaip kiti. O apie Sviestavičius ponas taip nekalbėk! Jie žmonės tik sau blogi. Apie amžinatilsį jo tėvo nabaštiką visaip žmonės pašneka. Ir mano tėvelis moka vieną baisią pasaką apie Linksmynės karčemą. O ką ponas bloga esi patyręs bent iš vieno žmogaus apie dabartinį Santeklių poną? Jį visi skriaudžia, jį apgaudinėja, o jis ir žmona lyg maži kūdikiai to nei nenumano, nei mato ir visa abiem rankom išdalija kitiems. Gana, gana...

Čia Ona prikaiščiu nusibraukė taip gražias stambias ašaras, nenoromis jai iš akių trykštelėjusias, jog Gintautas susigėdo ir stovėjo nusikaltęs, kaip belaukdamas, kad jį pastatytų kerčion pasmūksoti.

– Aš, ponas, ir be tamstos pamokymo kartais atsidūksėju, kad Dievulis duotų jam nors amžiaus gale sąžiningą globėją, karšintoją, ne tą prakeiktą aptiekininką Merkelį Vėdarėlį, kad jis kur tuoj prasmegtų, tasai saldžiakalbis gobšius plėšikas!.. – pabaigė Ona, visa nuraudus, taip supykusi, jog nė nepasijuto, kaip trinktelėjo ponui durimis, iškripsėdama iš jo kambario.

Gintautas buvo ne tik gerai mokytas, dar ir šiaip jau rimtas žmogus, pratęs visa ką gerai pasvarstyti. Tad likęs vienas, kaip įsisėdo į supamąjį krėslą, taip ir prasisupė iki pat einant gultų. Kaip įkibo jam į smegenis kažin kur ir kažin kada išgirsti aukštaičių sutartinės žodžiai:

– Ažuminė martelė mošelei mįslę, – taip kartojos kartojos vis tie patys ir niekaip jis nebegalėjo jais benusikratyti. Sviestavičius Gintautui ėmė rodytis lyg ne paprastu ištižėliu didžponiu, nusimanančiu taip jam paties Dievo likta tinginiuoti ir visu kuo gardžiuotis, o kitiems savo prakaitu praustis ir jam pritesėti.

– Ne, jis ne visiškai toks. Pirmiausia, jis ne savimylis ir kitų ne niekintojas. Nors lenkų kultūros, toli gražu ne lenkų būdo. Ir bajoriškoji jo tuštybė vis atsirūgsta senovine lietuvybe, ir lėtas jo būdas – mūsiškas, mums ne svetimas. Bene bus tai man išspręsti grynai lietuviškos psichologijos uždavinys? Senai jau palioviau domėjęsis tikroju savo amato pašaukimu –psichiatrija... Antai sienoje kabo jo Pulavų ūkio instituto diplomas¹⁹.

Gintautas, tai atminęs, net nustėro. Taigi Sviestavičius yra išėjęs aukštąjį mokslą, tiek ir tiek metų rengęsis. Taigi jis ne taip jau kvailas ir tuščias, jei jo proto pakako mokyklom išeiti, tų žinių gauti, kurių bent mokyklos reikalauja.

Daugiau. Santeklių rūmai, tai nedidelis dailės muziejėlis. Sienose bent dešimt originalių paveikslų, gerų ir gero skonies dailininkų. Kambariuose visi mažmožiai tokioje tvarkoje ir tokie, kurie reiškia įgimtą dailės pamėgimą ir jos išmanymą. Tų vienu Sviestavičius niekam nedalinėjo ir nesidavė iškaulijamas, kai dėl kitų daug brangesnių dalykų visai nesispyrė.

O kaip jis paduoda honorarą! Net gera paimti: atvirai, paprastai, ne įkišdamas į delną paprikiškai ar atsilošdamas kaip koks geradaris, tik atsiteisdamas, kaip skolą už darbą ar pirkimą daiktą.

– Doktorui pridera iš dvaro kasos paprastai skiriamo honoraro tiek ir tiek.

Ir baigta.

Gintautas visados jautė tą „kvailio“ gerąjį būdą – mokėjimą vertinti žmogų jo amate, profesijoje, tik tai dėjo galvon įgimto jo aristokratiškumo, didžbajorystės ir gero išauklėjimo. Dabar ėmė tai įgyti daug subteliškesnės prasmės.

¹⁹ *Pulavų ūkio instituto* – Pulavai (Puławy) – miestas Lenkijoje, Lublino vaivadijoje; žemės ūkio ir miškininkystės institutas jame veikė nuo 1869 m.

Žmonės tikrai visi Sviestavičių gailėjo ir net nuogaštavo, kas bus, kai jiedu išeis ubagais? Gintautas, perminėdamas viso laiko pašnekesius su liaudimi, neatsiminė nė mažiausios dėmelės negarbės, skriaudos ar tik paprasto nežmoniškumo apsiėjime su kitais. Kaimynai tą vieną blogumą tebuvo pasergėję:

– Et, keptas ir nepasūdytas lepšis, kaip ir amžinatilsj jo tėvalio nebaštikas; sako, ir bočius toks pat buvęs. Tik aniesiems muzikai duonos pelnė, o šiam pačiam reikia užsidirbti ir apsirūpinti. O kad nemoka ar nepaslenka, tai ir žūva...

– Bočius – lepšis, tėvas – lepšis, sūnus dar „lepšesnis“. Vis aukščiau laipsniais. Paveldėta valios atrofija. Taigi mano konkursinio rašto tema, kur mėginau atsakyti į klausimą: kada žmogaus valia tiek nusilpsta, jog jau nebetesi bepasigauti iniciatyvos? Tuomet atsakiau: nėra ir negali būti tokio momento per kiek sau nori kartų. Valia lygu plieno plunksna; riesk ją, kiek nori: jei nenulš, vis ji atsities. Aure, laikrodžio mechanizmas: prisukiojame, kuo tampriausiai pritraukinėjame plunksną per metų metus, ir vis ji lygiai varo kaip šiomet, taip ir per šimtą metų, destis vis tebesistengia atgauti savitumą, iniciatyvą. Na, kad tai dabar patikrinus gyvu Sviestavičiaus pavyzdžiu?

Ona, jėjusi ponui lovos klotų, išvydo Gintautą vis tame pat krėsle tebekėpsantį, tik dabar visą žydintį, rausvą. Nusigando ir pasiūlė:

– Ponas bene karščiuoji? Gal žolelių gulant pavirinti?

Gintautas mėgo, sugrįžęs iš kelio rudens darganomis ar žiemos šalčiais, į lovą gerai atsigerti karštų aviečių su raudonuoju vynu ar kita ko sušilti. Tuo gi kartu tik padėkojo Onai už rūpestingumą, pasisakęs esąs visai sveikas.

Daktaras Gintautas gerai gydė visus kūno pagedimus, juo geriau, juo ilgiau praktikavo, tą darbą dirbo. Visa apylinkė buvo prisityrusi ir plaukte į jį plaukė. Nė vienas kitas apylinkės gydytojas neturėjo tiek pacientų, kentančių ligonių, kiek jis. Imdamas kuo pigiausiai, tik po du auksiniu, dažnai ir nieko, Gintautas per dieną vis dėlto prisilasydavo arti dešimties rublių. O pridėjus brangiau užmokamus išvažiavimus, per metus susidarydavo viršiau keturių tūkstančių pelno. Sodžiuje gyventi buvo pigia; duonos, jautienos, paukštienos skatikais perkama. Tai Gintautas, rodės, privalėjo tenkintis savo likimu.

Tačiau toli gražu nebuvo patenkintas, jausdamasis neatitikęs tikrojo savo pašaukimo, bent tikrosios jo šakos – gydyti sielos ligas. Jautėsi tam dalykui daugiausia turįs intuicijos, daugiausia to nusimanąs. Ir žinių nebemaža turįs. Dar studentaudamas apie tą vieną tesvajojo, daugiausia tos mokslo šakos knygų skaitė. Ir tiek jau buvo apsišvietęs, jog įstengė laimėti aukso medalį už konkursinį raštą apie valios susilpnėjimą, atrofiją.

Kviečiamas palikti prie universiteto lektorium, buvo palikęs. Tik kilo naujų vėjų. Jame atsiliepė, per jį ėmė reikštis bundančios Lietuvos dvasia. Ta neramintoja, nors nelaukta, nekviesta, prarijo visą jo esmę. Mylėjo ir mėgo jis savo knygas, savo katedrą sakyklą, savo auditoriją – klausytojus. Atiduodavo jiems visą savo protą. O širdis vis buvo kitur. Lietuvoje, toje įmigdytoje karalystėje, kur piliečiai baigia pragulėti šonus. Gal pradėjo Lietuvai skaudėti, kad ji ėmė iš savęs duoti neramių, nerimstančių sielų, kad ėmė jiems sprausti į rankas ilgus, balsius trimitus, kėlė juos prie lūpų ir liepė pūsti iš visos galios, einant nuo krašto į kraštą. Šitie tautos rinktiniai savo valios neturi, kaip ne sava valia iš stiebo išplaukia ir viršūnėje skaisčiai ir kvapniai išsikečia žiedas.

Kitas pašaukimas pasiėmė Gintautą savo galybėn. Jis nė neatmena, kaip persiskyrė su universitetu. Rodos, nė nesiskyrė. Ėmė ir išnyko iš sostinės, visa palikęs nesutvarkyta: kitam savo vietos neužleidęs, visų jam prideramų pelnų neatsiėmęs. Nelabai tenujėgė, kokie vėjai jį atpūtė ir kokie sustabdė pačiame viduryje Žemaičių, iš kur pasiekiamas, nors ne arti, Prūsai. Gal „Sietynas“, gal likimas. Bent jis, susibaudėlių lietuvių būrio narys būdamas, niekad tikimai nežinojo jo įstatymų punktų ir, ką darė, darė iš savo vidaus verčiamas, o ne iš oro, kažkokio „katekizmo“. Buvo laisvo pačios lietuvių prigimties pašaukimo laisvas vykintojas. Apsigimęs Tautos Gynėju gaivintoju, kaip kiti apsigema vagimis ir žmogžudžiais, Gintautas ne už savo darbus jautės atsakomas, tik už jų nenudirbimą. Ir ėmė kantriai vilkti ant jo pečių užgriuvusią, ne kieno uždėtą naštą. Psichiatrija paliko šalyje.

Štai ji dabar prisiminė, pati pakišdama daktarui pacientą ar mediumą išbandyti. Ir nusitvėrė Gintautas jo visa savo nedalijama siela. Kaip pirma viskas stūmė jį nuo Sviestavičiaus, taip dabar

viskas traukė int jį. Nu, kas jam buvo tasai Lietuvos didžponis, jei ne tautos krauju, tai bent visa savo siela svetimas? Aristokratas – jam, demokratui; veltėdis – liaudies sotintojui? Didžponis, didžlaukis, veltėdis, tuščiaširdis, – o dėlto Gintautui jo pagailo. Gyvulinė ominė vedė jį į tą pusę, lyg parodydama, kaip tik čia jį būsiant reikalingą ir laimėsiant Lietuvai. Ir pasidavė tai ominei, ne partijos ar draugijos parodymams. Negi visados skalikas gena zuikį ir nori pagauti, kad alkanas: tokia jau jo įgimtis.

Rytdieną į pavakarį Gintautas pasiėmė savo kuoką ir pėsčias nukaukšėjo į Santeklius. Abudu Sviestavičiu rado didžiausiuose kambariuose nykstančiu ir sopančiai nusinuobodžiavusiu. Įėjęs, niekuo kitu nesidėdamas, atvirai prisipažino:

– Ar galiu aš šį vakarą su tamstomis pabūti? kažkas man tai padaryti parūpo ir štai atėjau, namie nebebūdamas.

Sviestavičiai visados lyg drovėjosi Gintauto dėl šalto apsiėjimo su jais. Ome jautė jam nepatinką. Tai dabar lyg nudegę šoko netikėto svečio sveikintų; taip pradžiugę, lyg didžiausio geradari sulaukę. Čia parodė tiek atviros, neveidmainiškos širdies, jog Gintautui pasirodė ne tik nebe bjauru jų draugėje, bet dar ramu, jauku.

Sviestavičius, visą savo bočių kiltį Gintautui nusipasakojęs, šį kartą nebenervino jo savo genealogija. Tik pasergėjęs, kaip svečias smailiai dairosi aplink visus daiktus, suprato jį domintis dailės dalykais. Taip pat vikriai judėdamas, kaip matėme jį vagone, pasileido pasakoti apie savo įgytuosius paveikslus: kokio jie krypsnio ir pobūdžio, kurioje dailės parodoje pirka, kas artistai, kur jų tėvynė. Nuo to perėjo į Europos gražybes ir stebėtinumus.

Gintautas dailės dalykais nebuvo interesavęsis, nebuvo visiems galams nė laiko užtektinai. Tad dabar klausė Sviestavičiaus šnekos kaip kokios įdomios paskaitos, dideliu pasigėrėjimu, neatitraukdamas akių nuo kalbėtojo, net savo smakrą ranka parėmęs. Kalbėtojas, tai matydamas, leido gražios savo iškalbos upelį kaip specialistas, mokydamas plačią auditoriją. Ir nebuvo kalbos galo, nors jau pasidarė vėlu it svečiui metas buvo namo grįžti.

Sviestavičius ūmai nusigando. Kaip tai, daktaras šį vydų žingsniuos pėsčias, tamsią naktį ir vienas pats, šlaitais, paupiais! Ir šuktelėjo vežėją, kad paduotų dvikinkus. Daktaras meiliai nusijuokė ir ėmė kaip mažus vaikus raminti:

– Žemaičiuose nėra nei juodų čigonų, kurie dedasi į maišą, nei mafijos plėšikų, kurie gauda keleivius ir siūlo giminėms juos išpirkti.

Tai gražiai padėkojęs, atsisakė važiuotas važiuoti, tik pėsčias išėjo eiti, pamasiņęs ir patį Sviestavičių taip pat padaryti, kaip tik pasidarys jam namie dėl ko nors neberamu, nebejauku, nes ir kalbos galo dar nesimato.

VENTOS GYDYKLA

*Ašei viena linelius nuroviau,
Liūlia, bernužėli, liūlia!
Liūlia, tinginėli, liūlia!*

Sviestavičiui tai patiko. Tarpe savo dvariškių jis neturėjo nė vieno ne tik dailę išmanančio, nei ja besidominčio. Su kuo pasikalbėti? Tik drauge ir nusigando. Kaipgi jis, Santeklių Sviestavičius, mieste, suprask: Žemaičių Godingoje, pasirodys kitaip, ne ketvertu arklių, ne liberijomis apvilktais palydovais: vežėju ir tarnu?

Per visą savo amžių nei jis, nei jo žmona nebuvo įžengusiu į bet kurią savo miestelio sankrovą. Visa ko didesnia jie pirkosi dideliuose miestuose, iš kiekvienos kelionės parsiveždami kuplius lagaminus. O mažmožių papirkti juk buvo kas iš namų pasiūsti. Taigi sodiečiai ir paprato į didžiadvario gyventojus žiūrėti kaip į kokius saulės brolius ar savo amžių atgyvenančius Žemaičių deivukus, nuo Gintauto betariant.

Kokią savaitę pavargęs pasvyravęs, Sviestavičius išsirengė vieną kartą taip sau – nė nemanykite, kad į miestelį! – keltuvu pervažiuoti upę ir palypėti į vieškelį aname skardžiuje. Pakilo. Vieškelis

aukštai aukštai anuo skardžiu, paupiu eidamas, tiesėsi lyg viršūnėmis šlaito. Dešinėje matėsi miestas, o kairėje upės vagos slėnys bent per mylią. Ten pasisukdamas atidengia antrą didžiulį vieškelį ir prie jo dvaro dyknę, didžiulę Varliuvkos karčemą.

Visa tai Sviestavičiui pasirodė labai gražu. Kelias buvo dabar sausas, toks tyras, šviesus, lyg tyčia smėliu jam, keleiviui, pabarstytas. Upė tokia sidabrinė. Pirma jis visa to lyg nė nematė. Jam rodės jau visa jaunystėje esąs matęs ir į atminimus įsidėjęs; daugiau kas gi begalėjo būti nauja? O tačiau būta, nes tasai naujumas ar senumas pridera ne nuo paties daikto, objekto, į kurį žiūri, tik nuo paties žiūrėtojo, subjekto, kaip, kokiuo jausmu stebisi.

Važiuotas važiuodamas, Sviestavičius pats save vežė, jausdamas didelę savęs vertybę, dairytis nei noro, nei laiko nebuvo. Dabar, pėsčias eidamas, save visai užmiršo, tik dailininko akim vertino gimtinės reginį. Jis taip patiko ir įsispaudė keleiviui, jog pelnė iš jo didžiausį pagyrimą: Sviestavičius pavadino jį vokiškai: „Landschaft“; lenkiškojo „widok“ jam matės per maža tokiai malonybei pavadinti.

Nei nepasijuto, kaip ėjęs ėjęs išvydo pirmąjį miestelio kiemą, kiek atokiau nuo kitų, senu sodu užpakalyje. Nieko aplinkui nebuvo. Ne taip senai jo paties statytieji namai buvo aukšti, dideli, šviesiai nudažyti, iškilu sprysku priešakyje ir taip jaukūs meilūs, jog Sviestavičius ėmė ir pabeldė į savo įnamį daktarą Gintautą.

Daktaras jau baigė rašyti paskutinį receptą ligūstai vargšei bobutei ir kalbėjo jai, kas reiks daryti, vaistų nusipirkus. Vargšė, lyg to visai neklausydama, ilgai ilgai, lyg nusibosiant, kedeno sučiurusią skepetaitę; niekaip neužtikdama, kur čia jos klotinėse įsivyniojo du auksiniuku daktarui, kol šis skepetgalio atgal nesugniaužė. Tai matydamas, Sviestavičius paėmė receptą ir padėjo savo pavarde, kad aptiekoje dykai gautų vaistų, ir, iškilmingai leidęsis sau ranką pabučiuoti, atsisėdo su šeimininku gonkuose.

Ona netrukus išnešė gražų rinkinėlį krikštolinių indelių, tam tikrą lėkštę su uzbonėliu ir du nemažu stiklu ilgom kojelėm. Užgavusi juos saulė rašė visus septynis vaivorykštės dažus, kuriems viešpatavo skaisčiai rausvas, tyras tyras skystimėlis perregimame uzbonėlyje.

– Mėginkite! – tarė šeimininkas, pripylęs abi tauri ir atsargiai savosios taurelės briauna palytėjęs antrąjį. Meiliai švelnus balselis sutartinai sutilindžiavo iš dviejų nevienodai pilnų taurelių signalą gerti, ir Sviestavičius balta savo rankele didžponiškaip apvaliu jos pakylėjimu gražiai nusitvėrė stiklo kojelės.

– Gražus gėrimėlis... – pasidžiaugė, pažiūrėjęs kiaurai per jį saulės link ir atsargiai prisidėjęs prie lūpų, taip sau, „dėl politikos“, kad neįžeistų šeinininko, kurs vaišina jį... kažkokia uogų girele, nudažyta karminu. Pačiulpęs tačiau, pajuto tokį švelnų skanumą, tokį pikantinį rūgštelės kirpimą į liežuvį, tokį vėsinantį rūšio šaltį, jog palengvo, raselėmis, nebeatitraukdamas nuo lūpų, iščiulpė lig dugno, paskui pačepsėjo lūpomis ir susimąstęs, vis dar nestatydamas, lyg patį jį pagirdamas už suteiktą malonumą, pridūrė:

– Ir gardus. Kas tai?

– Tai naminis vašoklių vynas, mano paties dirbtas, tamstos sodo uogų, – pasigyrė Gintautas.

– Niaugi ko panašu galima pasidaryti – Gondingoje? Juk skoniu ir jo delikatnumu tai kuone prilygsta rinktinės markės šampanui!

– Ir Santekliuose galima, ne tik Gondingoje; ir fabrikacija negudri. Tik reikia netingėti. Aš pamokysiu. Šampaniečiai ne kokie stebukladariai, tik tokie pat ūkininkai, kaip ir mes. Tai kodėl gi ir mes negalėtume pasidirbti ko gera?

Vašoklinis ne tik atvėsinos svečią, dar jam skruostus nudažė, nežinia, ar savo stiprumu ar gardumu, ir liežuvį atrakino. Sviestavičius ėmė kažko džiaugsmingai kalbėti, o Gintautas andykščiu pamėgimu klausyti ir vis giliau giliau įžvelgti į jo sielą lig pat jos dugno.

Tokios vaikiškos tyrybės Gintautas tikrai dar nebuvo užėjęs. Sviestavičiaus siela rodės jam dabar graži dailės ir gėrybių salė be šeimininko: be krislelio valios ką nors pradėti, iniciatyvos ir energijos tai padaryti. Kaipgi čia dabar visa tai iš kažin kokių gilybių išvadinus, iš paslėptų tamsių užkabarių?

Sviestavičius, kaip pradėjo nebetesėti turto užsieniuose gaišoti, turėjo visas ilgas dienas ir naktis laisvas nuo bet kokio užsiėmimo. Tad pradėjo Gintautą vis tankiau lankyti, vis ilgiau pas jį gonke lindėti. Sūkį apsukęs vis čia pat beesąs; visų jo pasivaikščiojimų galas savaime pasidarė Gondingoje.

Daktarui jis nekliudė ir Gintautas juo nesibodėjo, bandydamas jį nejučiomis įmasinti, kad užsigeistų ką nors veikti. Tačiau viskas buvo veltui.

Ateis, atsisės atvirame, be stiklų gonke, švariai švariai baltame, nenudažytame liepiniame suole, atsirems brangios savo lazdelės sidabrine artistine rankena, reiškiančia neapsakomoje goslybėje atsilošusią nuogą moteriškę, ir paleidžia savo žvilgsnį ir mintį palei visą ilgą, ilgą, gražiai iš čia matomą Ventos slėnį.

Jam čia buvo gera, jauku. Nežinojo ir netyrė, kodėl tasai Ventos slėnys, nuūriotais staigiais skardžiais, miškų šlaitais, žaliais, dar ne visai nuskintais miškais krantuose ir tokiu sidabrinu upės kaspiniu gilumoje, darosi jam vis brangesnis ir kur kas meilesnis, net gražesnis už pačias gražiausias visos vasarių ir šiaurės Europos vietas. Jautė pradėdąs su ta vieta suaugti visu kūnu ir siela, visomis savo pajautomis į viena, nebeperskiriama.

Nieko per visą savo amžių, nė šito savo jausmo Sviestavičius nemėgino pakiloti, kokios tai švaros ir vertybės, pakrapštinėti, iš kur jis, kas jis ir koks? Jis temokėjo jausti, ir jautė, ką jautė, giliai, švelniai kaip tikras dailininkas.

Oro įspūdžiai atsišvietė jo vyzdyje ne taip, kaip saulės spindulys nuo veidrodžio, atkrisdamas supainiotu šviesos mazgu kiškeliu, tik kaip Ventos dugne, kiaurai perdurdamas vandens plokštį, nugrimzdamas ir veikdamas ten, jau gilumoje.

Gera darosi Ventos dugne, saulei ten pašvietus. Dugno plūdrelės į šviesą savo viršūnėlę lenkia. Žuvelytės judrume nustėra, žiopčioja vietoje, vos vos bepajudindamos pelekais, kad tik, kad tik neišbėgtų iš šviesios srities. Kur paunksnis, ten dabar joms rodės šalta, baisu ir klatinga, lyg kaip tik ten jų tykotų siaubūnas lydys, išsižiojęs jų praryti. Net švariai nuskalauti dugno akmeniukai, lyg brolyčiai dailiai susiglaudę, savo raibumu šypteli aukštyn saulutei, atsimokėdami jai už pamaloninimą. Gražu, ramu, marga gilioje Ventos sietuvoje, Lietuvos saulei jon pašvietus; juo ramiau ir gražiau, juo rečiau ji pragiedruliais ištinka iš ūkanoto pajūrio dangaus.

Taip pat ir Sviestavičiaus sieloje. Apsiniauks dangus, ir ten tamsu ir liūdna; skaistu iš oro, ir ten skaistu ir linksma. O visados ramu, nes oro vėtros nepasiekia savo sparnų galais sudrumsti gilumą. Ypač gi nebjauru. Jokio ten nebuvo sližio, ne tik siurbėlės kumeldėlės; nei varlės, nei maurų gyvatveislės žuvies, kuri ne pelekais drąsiai, laisvai ir vikriai irstosi, tik visu kūnu vingur vingur vinguriuodama stengiasi pamažu kur įšliaužti.

Lietuvos, jos liaudies, jos vargų rūpesčių, vilčių pastangų, net paties jos vardo Sviestavičius nejautė, lyg negirdėjo; jei ir girdėjo, tai šitie žodžiai per vieną ausį įėjo, per antrą išėjo, nieko sielon neįspausdami.

Jei kada mintis sustojo vietoje, besėdint Gintauto gonke, tai vis vienodai ten pat atsibesdama – į regimą tolybėje Varliuvką. Tada Sviestavičius ilgai mąstė, kaip gerai būtų, kad vietoje didelio, tik žemo ir medinio smuklės rūmo stovėtų dideli balti palociaus mūrai aukštais stulpais priešakyje kaip graikų panteonas. Taigi šviestų ir akį vertų iš tolo! O kad ne, kad bent riogsotų ten krūvos suirusių plytų, stirksotų aptrupėję, sustyrę mūro griuvėsiai kaip Reino upės pakraščių kalnuose. Būtų poetinga!

Ir Varliuvkos vardas būtų gerai pakeitus kokiuo kitu. Nu, kas taip kvilauki sulenkino lietuvių varlynę, ar kaip ten? Tai vientara. Antra, iš kur ten varlių, kad drėgnosios vietos toli ažuolynuose ir jų vanduo upeliu teatbėga per tvenkinį ir kriokliu krenta nuo skardies į upę?

Mažas upeliūkštis, o tokiuo dideliu vardu – Siaubūnas! Taip pat krikštytojų nuoseklumas! O ką pagaliau žinosi? Gal buvusiuose mano ažuolynuose ir yra buvę kokių senovės baidyklų ir rijikų? Įdomu būtų, kad kas mokėtų nupasakoti!

Tvenkinys gal baigia užslinkti. O kad taip jis iškuopus, krantai dailiai nuleidžius kaip Rygos miesto kanale, krūmeliais ir gazonais jie išmarginus, kaip Petrapilio Vasariškojo sodo kūdroje ar kame aš čia sviete esu matęs... palauk... nu, vis tąsia! Tiktų ir platūs platūs marmuriniai laiptai nuleisti nuo pat rūmo į pat upę. Apačioje graži prieplauka dviem deivėm, aukštai iškėlusiom žibintuvus, idant naktį tikrai liepsnotų ir šviestų iš daktaro atpukšančiai ir atšvilpiančiai savai jachtai...

Taip ir virė Sviestavičius Ventos gydykloje, Gondingoje, saulės kaitroje ir savo paties svajonėse. Virė pusvalandį, valandą, kartais dar ilgiau. Ir vis nežinia buvo, ar kas iš to jo širdyje lieka, ar nieko nelieka,

nei pamėgimų ir gailėjimo, nei troškimų ir ketinimų.

Neišėjo daktaras nuo savo ligonių, svečias atsistojęs partursino atgal keturis varstus, kaip buvo čia atšvytravęs. Išėjo paskutinį pacientą atleidęs ar šiaip jau pertraukęs darbą bertainį atsipūsti, tai abudu, kits kitam galvom telinktelėję, nei rankų nepasiduodami, kaip namiškiai pasėdėjo, patylėjo retkarčiais teburbtelėdami žodį apie šios dienos orą. Jei Gintautas, turėdamas daugiau laiko, dar paliėpdavo Onai išnešti vašoklinio, tai Sviestavičius apsakydavo kokį Europos peizažą, kokį įstabų trobesį, muziejų, gliptoteką ir t. t.

Gintautas pagaliau ėmė sekti šias jo pasakas, nes Sviestavičius palyginimams ėmė imti vis tą pačią Ventą, jos skardžius, miškus, Varliuvką, Siaubūną, jachtą. Sulig tuo aiškiai buvo numanu Sviestavičių dažnai apie tai svajojant. Ir Gintautas džiaugėsi, matydamas veikiant Ventos gydyklą.

Palyginimai visados būdavo labai tinkami ir paties Gintauto širdžiai artimi. Jis visus Žemaičius buvo išvažinėjęs ir išvaikščiojęs palei gražiąsias Dubysos, Babrungo, Minijos, Mituvos, Bartavos, Erlos upes, aplink didžiausius Girininkų, Kurtuvėnų, Šatrijos, Kražių Medžio kalnus, Žarėnų „Šveicariją“. Visu kuo gėrėjęsis, už visa ką gražų ir kilną laiminęs Lietuvą, savo mielą tėvynę. Tai kaipgi dabar nesidžiaugti, pradėjus rasti žmonių panašiais jausmais, alter ego?²⁰

Nei apie ūkį, jo šių metų kampaniją ir laimėjimus, nei apie banko įkyrumus Sviestavičius nė minti neužsimindavo, lyg visa tai nei jo, nei Santeklių nekludė. Veltui Gintautas paklausdavo, kas dabar dvaruose veikiama, kas rudenį ar pavasarį ketinama veikti. Sviestavičius tai praleisdavo negirdomis, be atsako, lyg jo buvo klausama apie Marso kanalizaciją, apie kurią jis girdėti girdėjo, tik nuo savęs nieko pridėti nemokėjo²¹. Tai Gintautas tais dalykais nė nebekamavo savo kaimyno, išsirinęs dantisto gydymo metodę – gydyti kantrybe, kad ir ilgai.

Kartais Sviestavičius taip sau, nenoromis tarstelėdavo:

– Bene turi kur netoliese šimtapalaikio antro gyvųjų?

Daug niekados neprašė, manydamas daktarą iš tų jo, kad ir daugingų, užtat pigių „dviauksinių“ pacientų nelabai galint pralobti. Gintautas priėmė tai lyg negirdomis, šnekėjos toliau ir tik gerai palūkėjęs, nė žodeliu nepasipriešinęs, eidavo vidun ir išnešdavo kezulą suglamžytų, nešvarių smulkių popierinių pinigų. Sviestavičius elegantiškai juos pasiimdavo, chemišku pieštuku auksiniame kotelyje skubotai rašydavo ant „dramblio kaulo“ vizitinės keletą žodžių „veversėlio“, kaip žemaičiai ištaria reversėlį, ir, paspaudęs šeimininkui ranką, nieko daugiau nebelaukdamas, sparčiai paržingsniuodavo namo, idant galėtų tuojau išleisti pinigus. Pinigai lyg ydas pakaušio duobystelėje jam krutėjo kišenėje ir nedavė ramumo, kol neiškrapštė.

Taip per keletą metų Gintautas įdavinėjo savo kaimynui į tris tūkstančius, niekados neužsimindamas, ar ir kada atiduos, ar ir kada duos palūkanų. Patsai skolininkas, nuostabu, per tiek metų nebuvo nė kokio atlyginimo, nė kokių dovanų pasiūlijęs savo draugui ir geradariui, tuo tarpu kad savo dvariškiams, pats ir jų pakaulijamas, nuolat tai šio, tai to davinėjo. Gintautui tat neapsakomai patiko, kad jį nuo anų svieto parėjūnų skiria. Kaip tik iš to nieko nesūlymo jis numanė, kiek draugas Sviestavičius vertina gerą jo širdį ir greitą pagalbą smulkiuose reikaluose, kurie dažnai esti įkyresni už stambius reikalus. Ir tad reišė švelnią didžbajorio ir jautrią budrią šiaip jau žmogaus jausmą.

Niekam kitam Gintautas neskolino, niekas iš jo ir neprašinėjo nedrįsdami. Tačiau jei būtų iš šalies patyrę, būtų pasakę:

– Et, turi pinigų kaip pavasarį purvo, tai ir nesizino, į kokią pelkę bekemšas. Ar beištrauksi iš to pasibaigėlio?

Gintautas jei nežinojo, tai bent sveikai numanė savo pinigus nežūsiant; didžponio trupinių dar galint būti į gerą turtą. O kad ir žūtų? Juk tai jo mokslo bandymai, ieškojimai, tyrinėjimai, kurie visiems ir visur brangiai atsieina. Nelyginant knaisiojimas ir grėžimas žemės, beieškant metalo rūdžių

²⁰ *alter ego* (lot.) – antrininkų.

²¹ *apie Marso kanalizaciją* – turimi galvoje vadinamieji Marso kanalai, kurių įspūdis kilo italų astronomui Dž. Schiapareliui (G. Schiaparelli), 1877 m. atradusiam šios planetos slėnius ir sprūdžius; po to atradimo ilgai manyta, jog Marse gyvenama ar gyventa protingų būtybių.

ar žibalo skystimo, naftos. Ras – šimteriopai atsiims; neras – šimtus prakiš.

Ventos gydykla vilčių davinėjo gana, tik vaisių jokių. Visi nuolatiniai Gintauto bandymai įjudinti dvarininko valią ką nors veikti, šitą dvasios tinginį, šitą aristokratų išsigimėlį atkiusti pasibaigė tikriausiu šnipštu, niekais. Pagaliau daktaras susidarė nuomonę, kuria tvirtai įtikėjo, tokią iš šaknų pervartą tegalint padaryti kokią didelę katastrofą, labai didelį priepuolį, kaip nebeveiklų nervą teatgaivina Galvano srovė²². Tokią katastrofą manė būsiant pavarymą iš didžponiškosios buities, iš turto, pataikaujančio neveikliai inercijai, į skurdą, verčiantį bent savo pilvu rūpintis.

Turtų, kad ir praskolintų, vis dėlto laikinai leidžiančių plačiai mažu rūpesčiu gyventi, atėmimą daktaras lygino gangrenuojančios kojos nupjovimui. Gaili ligonio ir skubies jam tą operaciją padaryti, idant visas ligonis nepražūtų. Ir nors gailėjo savo draugo, juo stropiau rengė jo parduotų.

Tai jis per tiek laiko kaišiojo apylinkės sodiečiams mintį, kad laiku susitaupyty ar susiskolintų pinigų žemėms iš Sviestavičiaus prisipirkti. Vis tiek, girdi, ne šiemet, tai kitamet, ne kitamet, tai už trejų ketverių metų, Santeklių dvarai sugrius ir bus išlicituoti. Sodiečiai, kaip paprastai sodiečiai, nerangūs buvo nė savo buities pagerinti, tebebuvo įmigę. Tik nuolat sapno karalaičio, Gintauto, žadinami, už kojų, už rankų tąsomi, suskubo laiku nubusti, katras sau apsižiūrėti ir pasiskirti po ganėtiną ir ištesimą gabalą lauko, pievos ar ganyklos. Suskubo net tas dalis laiku savomis laikyti, nors niekur nieko nebuvo, ir nuo kaimynų pasikėsینimo ant jų ginti. Ir taip laikės katras savo, jog niekam pagaliau nebeparėjo galvon mintis nei širdin noras pasikišti savo kaimynui ir paveržti jo dalį, jam, ne kitam parankiausia. Pagaliau ir tos parduodamosios žemės buvo sočiai visai apylinkei pridėti.

Tai jis, Gintautas, per kelerius metus nuolat susirašinėjo su žemės banku, sekė ir žinojo visus, kasmet po du licitavimo terminus, sekė ir žinojo, ar šį kartą tesės Sviestavičius nuimti dvarus nuo pardavimo, ir neleido kaimynams veltui po kelis kartus į Vilnių maklinėti, pinigus veltui išleisti ir kantrybės pagaliau nebtekti.

Taigi jis, Gintautas, pagaliau sužinojęs tikrąjį terminą, surinko uždą, kurio laiku turi padėti visi stojantys į licitaciją, į derybas. Jis visą apylinkę nusivežė į Vilnių, ten su jais apsigyveno ir kiekvieną daboją, iš akių neišleido, kad kur nenuklystų ir nepasivėluotų, kur reikia. Jis buvo vertėjas ir aiškintojas, kas darosi ir ko norima. Dėl to gi ir licitaciją perėjo kaip sviestu patepta.

Kad ruskiai varė, tai varė. Žemaičiams, matant tokį jų įnikimą bet už kokią kainą nusipirkti Santeklius, būtų nebetekę pasitikėjimo savim, kad išlaikys rungtynes. Tik jų užpakalyje stovėjo Gintautas ir gundė:

– Kelkite! Kelkite atsivedėdami, nes jei svetimieji tiek duoda, tai saviesiems, artimiesiems juoba verta. Ruskiai ne sau perkas, tik jums patiems perparduoti, atskirais gabalais ir kur kas brangiau!

Ir žemaičiai dar atkakliau kėlė, bevilydami dabar pabranginti neg paskui ruskiams. Visgi kas viršaus bus, saviškiam, geram žmogui Sviestavičiui bus, o ne nežinomiems kiauliapirkiams. Juk vis tiek nenurims, neprisipirkę žemės, kurią jau buvo pamėgę.

Tai ir kliuvo kiekvienam tiek, kiek geidė, kiek buvo laiku pasiskyrę. Pirkos ir džiaugės, nes žemės kaina nuolat kilo ir veikiai peraugo įmokėtąją. Ir Sviestavičiaus apkuopė visų visas, per teismo garsinimus surankiotas skolas, grynų gryniausių palikdami Varliuvkos dykynę ir Gondingos trobas. Savo judintojui ir tarpininkui kaimynui ne tik nepamėgino atsimokėti, dar ir žodžiais pamiršo padėkoti. Kitas dar mirkčiojo, daktaras dėl to nebevaręs Sakalynės, kaip buvo ketinęs pats pirktis, kad gerai gavęs į kišenę. Rūpindamasis plataus savo krašto gerove, gindamas visą savo tautą, Gintautas neatminė atskirų žmonių, nei pats savęs, ir negarbės žmonės jo nepajėgė įgelti.

Taip jis ir paliko nežymus šioje istorijoje veikėjas, kaip paprastai ar žandarmiškai akiai nebuvo jis žymus ir kituose veiksmuose per išstisus šešėlius metus įvairaus darbo Gondingoje. Reikėjo, kad apie jį niekas į būgną nemušty ir jam „garbės“ nedaryty, nes už tą tuštybę Rusų valdžia buvo papratusi pastūmėti veikėją nuo savęs tol tol į šiaurę kaipo savo akižadą.

Visa tad taip įvyko, kaip Gintautas taisė. 1. Sviestavičiui pagaliau buvo nupjautas gangrenuojantis

²² Galvano srovė – gydymui naudojama žemos įtampos elektros srovė; Galvanas (L. Galvani, 1737–1798) – italų fiziologas, atradęs elektros srovę gyvūnų audiniuose.

narys; beliko pabaigti gyti. 2. Didžiadvarį nupirko malūnininkas Benediktas Šešiavilkis su savo vaikais, lietuvis. 3. Apylinkes nupirko žemaičiai. 4. Gretimą jiems palivarką nupirko bajorų okolica, vadinamoji „Lepuk, Petruk i K°“, dar ne kokie susipratėliai, ale visgi saviškiai žemaičiai šunbajoriai: Leopoldas Margevičius, Ferdinandas Žiburevičius ir kiti. 5. Pavieškelių Sakalynės Gintautas, tiesa, nenusipirko, kaip labai to buvo sau troškęs dėl jos gražumo, užtat įvyko dar geriau: pirko tokios rūšies žemaičiai, kokių jis ilgą laiką kaip tik dairėsi, kol surado savo planams vykinti, savo kraštui žadinti. Tai Vilius Vidmantas, prūsėlis, su savo dukteria inteligente Darata. Viena tai atminus, jam širdis džiaugsmu šokinėjo.

Kodėl gi Gintautas vis dėlto sėdi štai lyg pats, o ne Sviestavičius, žemes pardavęs? Kodėl juodos mintys, nelinksmos mintys neskaniai nuodija jo smegenis? Kodėl nesidžiaugia nė vieno burlioko neįleidęs į visą plačią Godingos apylinkę? Gi todėl, kad visas tas darbas paliko neapkepurėtas: katastrofa nepadarė laukiamo įspūdžio Algirdui Sviestavičiui. Ar operacija pavėluota ir ligonis daugiau buvo sugangrenavęs neg jo koja – turtai, ar patsai psichiatras paklydo, apsigavo, tokį diagnozę nustatydamas. Savo užsivylimo mokslo dalyke Gintautas drebėdamas bijojo, nes jei apsiriko, tai savo draugą tik nuskaudė ar bent mintimis jį per kelerius metus skaudė.

Tai ir graužės vienas pats. Tai ir nerimo, nesidžiaugė, pabaigtinai savo draugą sunaikinęs. Savo laukiamojo rezultato niekur nematė. Visu grįžimo laiku Gintautas nebuvo pasergėjęs, nors akylai sekė, nė mažiausios Sviestavičiaus atamainos. Taip pat jis daug kalbėjo, tik vis savąją, vis niekus apie savo bočius ir kitką, tik ne apie tai, kas reikėjo, ne apie įvykusią katastrofą ir kas iš to eina.

Tai rodėsi tepajutusi viena ponija Irena, kuri grįžo lyg stabu ištikta, ji viena težinojo visus licitacijos rezultatus, nors licitacijos salėje tą pačią dieną, nė paskui nei vieno, nei antro nebuvo. O ir paskui niekas jūdvių nesiteiravo, niekas nesidomėjo, kas ką nupirko, kiek mokėjo, kas jiemsdviejim bepaliko. Ponija dvasioje buvo jau mirusi, likdama „z dziedziczki na Son-tek-ke-lach z przyległościami – przy obrzydliwej Warłówce“²³. Jos įvertinti nei vienas, nei antras nemokėjo.

PIRMASAI LIGOS PERSILAUŽIMAS

*Žvirblelis nabagėlis
Visas negalėjo –
Širdelę skaudėjo.*

I kelintą dieną, kaip sugrįžo daktaras Gintautas iš Vilniaus licitacijos, kuo skaisčiausis 24° R kovo mėnesio pragiedrulis ūmai virto šalčiu ir žvarba. Vėl papūtė šiaurys vėjas, dulkė lietutis ir purvas buvo vargiai beišbrendamas. Vėjas taip nemeiliai, įkyriai švilpė pro langus, verždamasis vidun pro visus plyšius, jog Gintautas liepė net langines uždarinėti, laiku užsidegęs šviesą. Ore niekas nesirodė, nei šuva nelojo: ir tam buvo kur nuo žvarbos pasislėpti.

Jau visai temstant, kažin kas pasibeldė į duris. Gintautas pats išėjo sklėsčio atsklensti ir net žingsnį žingtelėjo atgal. Prieš jį stovėjo juoda šmėkla, Slavutos guba²⁴ burka apsigaubusi ir jos kapišonu galvą apsimovusi. Bešvietė auksiniai kutai ir sagtys pakaklėje ir dvi kibirkšti, akys kaktoje, degdamos karščio liepsnele. Lūpos buvo juodai sukepusios ir skruostai juodai mėlyni nuo šalto vėjo ar nuo vidaus karščio. Uostai išdrikę, žemyn nulėpę, šlapi, nors vis dar gražūs, seniau lepinami tepami. Kojos buvo visos purvinos, molinos kuone ligi kelių. Tai buvo „pan z panow Świestowicz herbu Saffandutło“²⁵.

Įėjęs, nei kaliošų nenusiaudamas, nei varvančios gubos nenumesdamas, išsitraukė iš ančio padrėgusį lakštą popieriaus ir atkišo Gintautui. Šis godžiai brūkstelėjo jį iš sustingusių svečio rankų ir purtinai pripuolė prie šviesos skaityti.

²³ „z dziedziczki... z przyległościami...“ (lenk.) – iš Santeklių su apylinkėmis ir bjauriųjų Varlyne paveldėtojos.

²⁴ Slavutos guba – guba – apsiaustas be rankovių; greičiausiai tai Slavutos miesto (Ukraina), kur nuo 1818 m. veikė vilnionių audinių fabrikas, audiniai.

²⁵ „pan z panów Świestowicz herbu Saffandutło“ (lenk.) – Kvaišų herbo ponų ponas Sviestavičius.

„Man mirus, daktarą Damininką Gintautą įgalioju pabaigti likviduoti mano turtą ir iš visos širdies jį prašau gautais likučiais aprūpinti sergančią mano žmoną Ireną.“

Tylus kaip žemė Sviestavičius smūksėjo šalia ir stebėjosi daktaro veidu; jis buvo ne tragiškumo šešėliu apsiniaukęs, tik džiaugsmo, didžiausio, neapsakomo, žaibu nušvitęs. Nieko nesakydamas, tik plačiai savo šnerves išpūsdamas, Gintautas nuėmė nuo vėlyvo keleivio gubą, liepė nusikratyti kaliošus ir, šūktelėjęs Oną, pavedė jai visa tai nuvalyti ir padžiauti, o jiems dviem tučtuojau duoti arbatos ir konjako.

Medinis Sviestavičius visa darė liepiamas, vis tebesmurksodamas viduaslyje. Pagaliau giliu basu kaip iš kapo rūšies prabilo:

– Ar sutinki, tas vienas mano drauge?

– Sutinku, sutinku... – kratė Gintautas, pagriebęs svečio ranką, dabar tik susipratęs jį pasveikinti, ir traukė sodino į minkštą, šiltą mašastinę kėdę.

– Tai ką gi ketini tamsta daryti? – paklausė, svečiui lyg nedrąsiai įtūpus kėdėn.

Sviestavičius pabaigė pagesti, nusiminė ir nebežinojo, kas toliau bedaryti: taip pasijuto užsivylęs ir šiuo „tuo vienu savo draugu“, kaip ir kitais, kurių draugais nė nelaikė. Ne, dar skaudžiau! Laukė rasiąs užuojautos, rankų laužymo, padėjimo nugramzdėti į nusiminimą, o čia... Nebepažino Gintauto.

Visados rimtas, šaltas, dabar, tokioje valandoje, šviečia džiaugsmu, laksto po kambarį, rankas trinas ir taip meiliai žvilgsi į Sviestavičių, lyg jam negalėtų atsigerinti už sutaisytą mirties šešėlį.

– Tai ką gi manai bedaryti? – pakartojo, net pereidamas ant „tu“.

– Aš atsiveikinau su Santekliais ir daugiau ten nebegrįšiu, – atsakė Sviestavičius, vis toks pat juodas kaip debesys. – Trečia diena, kaip visi mano dvariškiai apnikę kremta graužia man galvą. „Mums, sako, Jo Mylista, pirmiems it toms žiurkėms iš skęstančio laivo bėgti kitur duonos ir malonės ieškotis. Vis tiek ryt poryt atgirkždės naujas Santeklių „dziedzic“ – chamas Šešiavilkis ir su šluota išvys visus laukan. Atiduok algas, kiek dar mums pridera, ir sudiev, skenduonie!“ Pinigų kaip tik nieko... Tai vienas beketinąs arklių išsivesti, antras karvių, trečias... Nu, ir tesizina! Aš nė nemaniau, jog tiek daug jiems tebesu skalnas... Žmona iš Vilniaus sugrįžo mirtinai sopama galva, migrenė ar šiaip nervai... O per tas visas scenas ir visiškai pasliuka atgulė nerviniu karščiaivimu. Visa virpa, nieko negalima beįsiūlyti, kad pavalgytų... Gi ko ir bepavalgys, kad nei provizijos, nei kambarinės nebeliko? Visi atsiveikino, tai šio, tai to išprašydami arba ir patys pasiimdami „atminimui“. Buvau nuknapsėjęs į Varliuvką... O, Dieve! To belikta mano buveinei! Stogas kaip sietas, nei lubų, nei grindų, nei langų, nei durų. Ir staktos išlupinėtos. Vienos sienos bėra apygerės. Viena stadalė kaip laukasarkliams nusikinkyti; antra – kuone toks pat laukas kitkart muzikams pasigerti. Ir iš oro per tiek dešimtų metų tebežymus, nors nublukęs, rudas parašas: „Linksmenia“! Senai jau senai ten nieko nebestovima ir nebesustojama. Dyka viduje, kaip dyka ir aplink... Seni ažuolų kelmai beįvairina...

– Tai ką gi dabar beketini daryti? – nesiliovė Gintautas.

Sviestavičius išsitraukė iš kišenės dailų revolverį ir parodė daktarui. Šis paėmė iš rankų, pavartė, pasigrožėjo. Sviestavičius manė, nebeduos, ir rengė atimti; Gintautas neprieštaraudamas atkišo jį atgal, tik paklausdamas:

– Tikrai?

Sviestavičius supyko, net lūpos jam ėmė virpėti.

– Koks čia be klausimas? Kas gi belieka daryti?

– Ir negaili žmonos?

– Taigi, kad gaili, o padėti jai niekuo negaliu.

Ir Sviestavičiaus balsas virptelėjo ašaromis.

– Ir negaili Ventos sidabrinės, jos šlaitų ir skardžių žaliųjų, vieškelio per jų nugarą?

– Taigi, kad gaili... Aš dabar tepajutau, kaip visa to man miela būta, kokios esama brangios – gimtinės!.. O kad nebe mano!

Jo balsas skambėjo giliausia desperacija.

– Ir negaili manęs? – jau visai juokdamasis, tyčia erzino Gintautas nabagą nusižudėlį.

Sviestavičius susigėdo, sukrutėjo, pasitaisė kėdėje. Matės, kaip jam tapo nebepadoru. Lyg

užkimusiu balsu tarė:

– Geriau sakyk: mano įduotų tau pinigų... Doktor, daryk, ką nori: aš neturiu tau pinigų atiduoti! Ir tai mane visų labiausiai vargina...

– Ir negaili Varliuvkos?

To jau buvo per daug. Sviestavičius pašoko nebežinodamas, ar pačiam nusišauti, ar pirma nušauti šis beširdis inkvizitorius kankintojas.

– Doktor, valia tamstai sutikti, valia nesutikti, tik tyčiotis aš nepavelsiu, ne tik dėl to, kad aš esu bajoras ir savo garbę vertinu, dar kad tai nebežmoniška... Tamsta baigi mane mindžioti! Tai per didelė ir per trumpa valanda, kad taip ją mudu baigtuva... Sudiev! Jau metas... Dar vienas apsvylimas...

– Tsss... – sustabdė Gintautas, išvydęs bejeinančią Oną su kunkuliuojančiu ir stačiai jai į akis garinančiu virtuvu. Pilnas ašarų akis ji grįžo šalin, neva nuo šnypštančio garo. Gintautas, tai pasergėjęs, suprato ją kalbos pasiklausius.

Sviestavičius klustelėjo atgal, susigėdęs moteriškosios, kad ir buvusios savo tarnaitės. Ona vikriai prileido stiklines, atkimšo plušomis apipintą butelį trimis žvaigždutėmis ir išnyko. Gintautas savo rankom gerokai pasaldė, gerokai įkliukeno „ožio pieno“ ar „velnio grietinės“, patsai visa tai išmaišė kaip vaistų taisydamas ir padavė draugui išgerti.

Drebančiom rankom ir visas nervingai virpėdamas priėmė stiklą nė nežiūrėdamas. Siurbtelėjo, nudegė lūpas, viptelėjo ir pastatė stiklinę atgal. Daktaras tačiau vėl ją pakėlė ragindamas:

– Mėgink, mėgink, kad ir karšta.

Svečias ėmė atsargiau siurbčioti vis didesniu pamėgimu ir greitumu. Tarytum jis ne gėrė, tik pats sušalęs suvytęs kūnas kaip pentis vandenį čiulpė šilimos ir neva paraginančio nervus alkoholio. Išgėrė staigiai ir dar paprašė. Gavęs jau pats atsiskiedė konjaku daugiau, neg gardu. Taip norėjo užtroškinti savo vidų.

Gintautas tuo tarpu užsidegė papirosą, visai atgriebęs pirmykščią savo ramybę ir atsilošęs savo kėdėje, lygiai lygiai, nei patylomis, nei per balsiai, ėmė kalbėti, lyg jis visai nebūtų užgavęs buvęs savo draugo.

– Ką sumanei – sumanei: nebe mano dalykas įsikišti. Tik iš visa ko aš matau tave nenorint mirti. Myli savo žmoną, myli šį gražų kraštą, esi su juo nuo mažens susigyvenęs ir susirišęs ir dabar nori tą ryšį tyčia, per nevalią pertraukti. Mano, mediko, kalboje tai vadinasi: nusigvaltavojimas. Ir kam?

– Vis dar manęs nesupranti: nebėra kas bedarą.

– Kas nori gyventi, visados ras, kas darą.

– Per vėlai. Gyventi aš tikrai noriu, tik Vilniaus žydų tramvajaus konduktoriu aš netesėsiu būti dėl juodos duonos gabalo²⁶. Per vėlai tesupratau manęs dar tebesama pilno gyvybės, ne lavono... – pabaigė, rankas laužydamas.

– Ne per vėlu, tik kaip tik pačiu laiku. Ar nori daug daug turtingesnis būti, neg buvai, daug daug gražiau gyventi, neg gyvenai, tą patį ketvertą stininių laikyti, jei tai taip reikalinga?

– Nesityčiok, sakau...

– Stačiai sakyk, ar nori?

– Tai jau šimtą kartų atsakyta: noriu visomis savo kūno pajautomis, visa sielos galybe. Ne turtų, tik duonos ir putros, bet tik čia, prie gimtosios žemės, paventyje ir niekur kitur! Pats arčiau akėčiau...

– Tai gerai. Dabar jau esi turtingas, garbingas ir visoje apylinkėje šlovinamas Lietuvos pilietis. Tik klausyk. Niekur nesikišai, atsidėjęs ant savo Vėdarėlių ir visokių šelmių, tilžai savo tingėjime it rasto galas pelkėje, – tai nepaslinkai savo turto trupinių surankioti, bent sumesti. Ag esi mokytas agronomas?

– Buvau... tik visas žinias jau praradau.

– Tai nieko. Nesunku jos atsiminti. Tai vienas kapitolas. Rodos, teesi keturių dešimtų aštuonerių metų ir sveikas visu kūnu. Tai antras kapitolas. Rodos, sveiksti ir dvasia. Tai ir trečias. O jei ir to per

²⁶ *Vilniaus žydų tramvajaus* – arklinis tramvajus, jungęs miesto centrą su Antakalniu, Užupiu ir geležinkelio stotimi, Vilniuje veikė 1893–1915 m.; priklausė Rusijos arklinių tramvajų bendrovei.

maža, tai atsimink savo patarlę: „pańskie ostatki – dostatki”²⁷. Didžiadvario nebėra, palivarkų nebėra. Tai ir tuščia jų! Nėra ko gailėti. Jie dabar daug geresnėse rankose. Tau iš to nieko naudos nebuvo, o dabar padarys patenkintais, žiūrėk, kiek žmonių! Ir kiek visam kraštui turto iš gerai panaudojamų, apgalimų tavo visados bergždžių plotų! Džiaukis, pilieti, nusikratęs atsakymu už gaišinamus talentus! Užtat tebėra jų inventorai, jei dar neišvaginėjo tavo iš visų svetimų papelkių susirankioti pašlemėkai. Bent didžiumos nesuskubo. Nebeduok, ginkis! Pusę atpirks naujieji gyventojai, bus pinigų ūkiui tvirti kitur.

– Kur? – nustebo Sviestavičius, ėmęs atsidėjęs klausyti draugo.

– Linksmynėje. Žinai, ką tai reiškia?

– „sans soucie”²⁸, nėra ko!

– Tas vardas sunku teisingai išversti; jis netaisyklingai tavo tėvo pramanytas. Tikrai turėtų būti taip, kaip sakai.

– Ir kuo gi ten džiaugtis?

– Gi štai kuo. Ten penkios dešimtys dešimtinų geriausios žemės. Už ją vieną, nieko neveikdamas, gali metams tūkstantį nuomos paimti. Tai ir nebereiktų žydams konduktoriauti. Tik neverta atiduoti, galima gauti trigubai. Antra tiek tokios pat žemės – naujienos kitamet turėsi trake, džiuguose, nurankiojęs pakritas, išrūpinėjęs kelmus ir kerus. Nei tų, nei tų ne per daug. Šimtas dešimtinų nebejauno ažuolinio krūmo, kur ažuolėliai jau nuo 5–7 colių. Žinai, po kiek jiems katram? Po 25. Tik neverta: neilgai trukus, trigubai gausi. Tai krūva gyvo aukso, miškams nykstant, medžiagos, ypač kietosios, imant trūkti. Tarp jų ganykla, žolės iki kelių. Aikštėse geriausio šieno. Palei vieną Siaubūną dvidešimčiai arklių ir penkioms dešimtims galvijų. Jūrės pieno be pirktinio pašaro, be sėlynų, be kita ko. Sviesto kaip molio. Varškės, sūrio, kazeino, visa ko, centrifugą pastačius, pats aitvaras privems.

– Penkiais pirštais pastačius... – jau šviesesniu veidu ir jau lyg silpnai šypsančiom vis dar išbalusiom lūpom mėgino prieštarauti Sviestavičius.

– Penkiais tūkstančiais.

– Vėl patarsi užsimauti banko kilpą? Vėl baudžiava jai eiti? Tik nebeduos...

– Duotų ir penkias dešimtis tūkstančių. Linksmynėje, kitaip tos vietos nė nebevadinkime, su viršum du šimtu dešimtinų. Miestelyje piečiai. Visa tai dabar be skatiko skolos, teduos gryno pelno.

– 49 rublius amžinojo činšo.

– 500, nes terminas jau leidžia pakelti kainą, jei ne žemės pūrviečių nuomojimo, tai bent trobų, kurios dvaro. Ūkiui nebloga parama.

– O kol tai įvyks, suskubsiu pasikarti...

– Man esi kaltas 2935 rub. Reversai rodo. Parduok man šituos štai namus, kuriuos dabar tik nuomoju, visiškai, ne pigiai, sulig šitos sąskaitos. Piečius 2400 ketvirtainių sieksnių, po pusę rublio, bus 1200 rub.

– Tai ne miestas. Kas tiek moka?

– Aš moku, kad verta. Gyvenamoji troba ir kitas trobės sodininkui, viralinei ir perenei – 5000 r.

– Teatsiėjo, atsimenu, 3600. Pats stačiau.

– Dabar pabrango. Sode 67 vaisių medžiai Jie kainojama, kad ir seni, po 10 r. Taigi 670 r. Sudėk dabar visa į krūvą: siūlau 6780 r. tai vietai. Aš neišnaudoju. Atmokėjus man skolą, imk tuojau 3935 r. ir duok man paprastą savo parašą, kad vietos nebeatsiimsi arba atsiimdamas įmokėtus sugrąžinsi. Aš nepyksi ir nesispirsiu. Su tais pinigais grįžk namo, užmokėk dvariškiams, nors jie padidina neprimokėjimą. O visų pirma – nebeįsileisk to siurbėlės aptiekininko Viadorelli, kurs, žiūrėk, ko beprisistatė, ko beprisivežė iš Santeklių, juos „beadministruodamas”. Gana bus. Dvare dar yra gana visokios užmirštos medžiagos. Vežkis tai surankiojęs į Linksmynę, samdykis pulką dailidžių, aš jų padėsiu gauti, idant per vieną vasarą ištaisytų buveinę, Sviestavičių vertą!

Ir atmindamas Sviestavičiaus vartojamus palyginimus, ėmė toliau patarinėti, taikydamasis į jo

²⁷ „pańskie ostatki – dostatki” (lenk.) – ponų užgavėnės – perteklius.

²⁸ „sans soucie” (pranc.) – žmogus be rūpesčių.

mintį.

– Prisistatyk gonkus ant stulpų, nuleisk laiptus į upę man laivele privažiuoti, apsitverk gražiais stodainiais. Rudenį kuopk tvenkinį, krėsk maurą, kur diegsime sodą, vaismedžius ir uogienojus. Neilgai trukus, imsime darytis vyno ir taip sprogti, jog iš tos Linksmynės klyksmas ir juokai skambės palei visą Ventą iki pat Godingai. Amen. Matai, koks ir aš galiu būti ūkininkas. Ne tik Viadorelli!

Gintautas sunkiai atsipūtė ir net prakaitą nubraukė nuo kaktos. Jis nebuvo agronomas, tam tinkamų žinių neturėjo. Bet buvo ūkininko vaikas, visa širdimi linko prie žemės ir patsai dažnai nežinojo, apie ką labiau svajoti: grįžti tam tikru laiku prie savo psichiatrijos ar įkibti į ūkį, nusipirkus penketas valakų. Dabar jis tikrai gardžiavosi permatoma galimybe mylėti žemę, kelti jos kultūrą ir drauge pačiam kilti gerovėje ir laimėje. Laimingi žemės knisikai! Laimingas, kas pats ją dirba, pats jai vergauja! Laimingas bus didžponis, prie žemelės prikibęs.

Gintautas savo svajones kalbėjo kaip poteries. Jų per daugelį metų mokėsis, jis dabar kalbėjo tokiu karščiu, tokiu įsitikinimu, tokią daugybę rodė galimybių, jog Sviestavičius, nors pats ūkininkas, pats visa tai persvajojęs, vis dėlto klausė daktaro lyg paskaitos apie naujus dalykus, kaip kitados patsai daktaras klausė jo kalbų apie dailę.

– Žiemą statysimės naujas dvariškas gyvulių auginimo ūkiui derinamas kūtes, nes esamųjų maža, – traukė toliau daktaras. – Kolgi kas galvijai pabus ir senojoje vietoje. Šešivilkiai visų kūčių nebereiks. Pražys Linksmynė visoje apylinkėje! Bus jai kultūros pavyzdys: esi agronomas. Eis plauks žmonės tyčia pasižiūrėtų ir mokysis pasekti. Džiaugsis savo kaimynu, garbins jį nebe už herbą ir probočius: tegu sau jie ilsis – kam jie neraminti? – tik už nuopelnus, kad būsi kultūrtregeris, vertybės žmogus, „tutejszy“!²⁹ Padėsi žmonių teises užstoti, jiems šviesoje ir gerovėje kilti...

Gintautui pačiam nebebuvo kalbos galo. Sakė, bėrė, vienu tuo pradėjimu norėjo išreikšti visas savo su žeme ir su visa Lietuva surizgusias svajones. O Sviestavičius stebėjosi į jį išverstom akim lyg nieko nesuprasdamas, tačiau jausdamas, kaip jame pačiame kažin kas verčiasi, kaip jam atsisklendžia kažin koks naujas, labai platus ir skaistus regratis, kol kas dar neaiškus. Rodos, visa tai ne naujiena, visa girdėta, matyta, išmanyta. Tik kodėl dabar tesugrįžo bene nuo pat Pulavų laikų?

Prieš Sviestavičių atsirado krūva pinigų – popierių ir Gintauto greituoju parašytas naminis suderėjimas su išvardyta mokesčio suma. Sviestavičius padėjo savo parašą ir ištiesė savo draugui ranką, nieko žodžiais nesakydamas, šisai prisitraukė jį, pabučiavo ir, maldingai žiūrėdamas į nurimusias bajoro akis, pabaigė:

– Broluželi tu mano, kokia graži mūsų misija! Dirbkime gi – gaila laiko! Ne dykiniai laimėja pasaulį. Šalin apatiją, neveiklumą, oblomovščiną! Darykimės Lietuvos gyvenimą ne sustojusio ir susmirdusio vandens tvenkiniu, kur patys piliečiai virsta nerangiais unguariais, maurais aptekusiais ir maurų duknas bemėgstančiais, tik iškuoptu, kaip tavo tvenkinys, per kurį bėga Siaubūnas, vis šviežydamas, idant linksma būtų pliaukšėti vikrioms lašišoms ir raudėms! Lietuva bunda. Ji turi pabusti. Mūsų gi dalykas jai padėti akis prasikrapštyti, miegas nusipurtinti. Manai, mūsų liaudyje nėra gyvybės? Prisižiūrėk – pamatysi! Gal nė nenumanai, kaip įdomu gyventi naujoje gadynėje! Ar žadi padirbėti Lietuvai?

– Tu mano draugas ir tėvas, nors jaunas. Aš antrą kartą gemu. Išskrendu feniksu iš mano didžbajorystės gaisro. Tegu ją devynios! Aš jaučiu būsimojo darbo laimę, kurią veltui kitur gainiojau, po užsienius bedykiniuodamas, viena daile tegyvendamas. Pasiieškosime dabar, bene rasime ir kitur dailės trupinių. Aš jaučiu dar esant tokių sričių, kur dailininko akis nenugrimzdo: lietuvių gyvenimo sričių. Dabar aš noriu eiti į tą man naujos tautos gyvenimą. Tik, drauge, padėk, kad eičiau eičiau, galvą apsukęs, nebeatsijokėdamas savo tinginio, kad nestabtelčiau – bijau vėl apsileisias...

Ir nė nepradėjęs antrosios stiklinės, skubina išėjo. Gintautas norėjo palydėti jį tokią bjaurią naktį. Tik susilaikė.

– Tegu sau lieka vienas pats su savo mintimis tamsoje kaip maiše. Kada žmogus pats savęs nematai, lengviau su savimi kalbėtis, žegnotis, svietą glėbin imtis ar net – nusizudyti. To nebijau – tiek

²⁹ „tutejszy“ (lenk.) – čionykštis, savas.

pakilo jame gyvybės instinktas. O-na-a-a! –subliovė Gintautas Jerichono trimitą³⁰.

Onai virtuvėje dubenėlis iš rankų žlebt sudužo, ir ji be kvapo įpuolė pas poną.

– Dėl Dievo meilės, o kas čia bepasidarė? Ar Santeklių ponas ką bloga sau ištaisė?

– Viena, p. Sviestavičius – nebe Santeklių, tik Linksmynės ponas. Žinai? Kitaip nei jo, nei jo vietos nebevadink ir kitiems tą pat įsakyk. Kokia čia „Varliuvka“? Tai pasityčiojimas. O antra, tu pasiklausėi mudviejų kalbos. Kaip tai negražu, Ona! Aš nesitikėjau, kad tu galėtumei tai padaryti.

– Atsiprašau labai žemai! Šį kartą atleiskite. Pats ponas žinai, kaip man tasai ponų ubagas rūpi. Juk aš niekam nieko, nė pusės žodelio... – teisinosi Ona tikrai susigėdusi

– Gerai jau, gerai! Jei taip myli Sviestavičių, tai parūpink jam šeimnininką ir šeimnininkę. Gal ten koks yra tinkamas tarp tavųjų. Reikia padėti jam, kad tvirtai įsikabintų Linksmynės. Pamatysi, koks jis bus garbingas žmogus! Jis geras, tik buvo nesveikas. Dabar jis pradeda sveikti. O tokiu „ubagu“ duok Pone Dieve kiekvienam būti! Dabar pasikaišyk sijoną, apsiauk ilgiaisiais mano batais, imk mano ceratinę gubą, į keselį ko tik benutverdama pavalgyti, ir marš į sergančią poniją. Aš ir be tavęs rytoj apsieisiu. Gali kad ir pietums negrįžti – pavalgysiu vakarienės.

Onai tokių žodžių nereikėjo dukart sakyti, iškurnėjo kaip galvon daužta.

Tamsu, žvarbu, lynoja. Kad nebūtų taip mylėjusi savo ponų, nė už ką nebūtų Ona sutikusi purvą klampoti tokią naktį. Ji pati su neprisipažino ir bijanti. Ne eite ėjo, skriste skrido, kad tik greičiau nulėkus, bent pro baisiąsias vietas.

Kaip tik artindamosi prie kryžiaus gale miestelio lauko, išvydo – kažin kas juodas, didelis kruta. Onai visos blusos numirė. Mažiausia – tai meška, jei ne pojuokas. Persižegnojo ir jau buvo besileidžianti ištaškyti visas valkas, berūksiant namo, kaip po kryžium išsitiesė žmogystė, ne meška. Tai aiškiai per rūką dūlėjo. Pastovėjo, vėl susileido, vėl atsistojo ir pasileido eiti ton pusėn, kaip ir Ona. Ona įspėjo tai būsiant poną Sviestavičių, apsigaubusį guba ir linksmai jį pavijo.

– Ak, pons, kad nusigandau! Tariaus pojuoką išvydusi.

– Tai ne! – atsakė jis žymiai nurimusiu balsu. – Tai aš padėkojau Dievuliui, kad jo Apvaizda pagloboja nelaimingus iškrypėlius, neleidžia nepataisomų dalykų padaryti, duoda gerų žmonių, kaip tavo ponas...

Ir abudu visai demokratingai, lygiai nusipurvinėjusiu ir sulytu, lygiai pėsčiu, pabaigė eiti į Santeklius.

Jau už durų išgirdo aštriai liepiantį ponios Irenos balsą, anaipol nepanašų į sergančios balsą. Pravėrę duris, išvydo ją iškilmingai didžią it sodo statulą, pirštu rodančią Viadorelliui išeiti.

– Darei tamsta, ką norėjai mano vyro ūkyje, ir ėmeis, ko norėjai. Su tuo žinokis. Tik mylimųjų vyro daiktų, paveikslų ar kitko tamsta nediršk man sava valia imtis!

Viadorelli nusikvatojo begėdžio juoku:

– Nebebus ponas jų reikalingas, nei jie pono...

– Išeik tamsta pro duris nekalbėdamas!

Į tuos žodžius ir atsistojo patsai Sviestavičius tarp jųdviejų. Koks jis tą valandą buvo gražus ir majestotingas! Ona nė akių negalėjo atitraukti. Dideliu savo vertybės nusimanymu jis taip pat ištiesė savo ranką durų link tardamas:

– Prašom: mes su tamsta nebepasižįstame!

Viadorelli lyg šuva, pamazgomis perlietas, viks viks pasirangė, vept vept kažin ką apie teismą, 5000 rub. atlyginimo, daktarą ir išsinešino it žalos sode daręs pusbernis.

Ponia Irena pati nustebo, išvydusi savo vyrą lyg nebe tą patį, pati prašvito jo šviesiu veidu, pati nusidžiaugė jo džiaugsmu dėlei ramybės, kurios iš Gintauto pasisėmė ir neapsakomai gražiai padėjo Onelei už jos ir jos pono gerą širdį.

Jau gerai buvo po dvylikos, o Gintautas nė nemanė eiti gulti. Buvo susijudinęs ne mažiau už santekliškį. Vartė iliustruotus žurnalus, o tematė savo mintis ir visa širdimi džiaugėsi neapsivylęs. Tik

³⁰ *Jerichono trimitą* – galingu balsu; užuomina į Šv. Raštą (ST, Još), kur pasakojama, kaip iš Egipto nelaisvės grįžę izraelitai užėmė Jericho miestą, galingais trimitų garsais sugriovė jo sienas.

štai vėl kažin kas pasibeldė. Net šaltis perėjo per kūną. Pusiaunaktis bailina ar nujautimas ko bloga?

– Dabar tai jau tikrai nebegerai... apsiskaičiau... reikėjo palydėti.

Ir skubinai atidarė duris. Duryse stovėjo šlapia Ona, raudona kaip žiburys, linksmi nuo ausies ligi ausies išsišiepusi.

– Gi kas čia darosi? Ar nebuvai?

– Kur būsi nebuvus! Buvau ir visokių gerumų atnešiau ponui, ponios prisakytų. Šeimininkė jau pačios ponios gauta. Tai ta doroji senutė Karolienė, našlė davatkėlė, vienstypė, visų vadinama Dėdiene. Ponams ji neįtiks – per prasta. O namų ruošai, šeimynai, smulkiesiems gyvuliams – vienatinė visoje parapijoje. O rami, o darbšti, o teisinga, o pamaldi! Gi šeimininku įtaisysiu Jurgį Liaugaudą, Spurgiu vadinamą. Tai vėl teisingas, darbštus ir šviesus vyriškis, geriausias mūsų skaitytojas.

Ir Ona nusakė visa, ką mačiusi ir girdėjusi.

– O aš, šlapia, ką gi ten bedarysiu. Ėmiau ir parbėgau persivilkti ir sausai atgulti.

Nuo to laiko Sviestavičius Gondingoje retai besimatė. Kam jo reikėjo, gavo ieškoti Linksmynėje.

Žmonės nežinojo, kas jį atgaivino ir žmogum padarė. Vis dėlto nuvokė Sviestavičių būsiant „daktaro gimine“.

SIETYNIETIS

DAKTARO PIRTIS

*Man vainikas ir patinka,
O bernelis dar labiau.*

Jau baigęs bent šešeli metai, kai daktaras Gintautas smarkiai ir vaisingai darbavosi Gondingoje, o jis vis dar tebebuvo vienišas, nei vedęs, nei šiaip jau draugų susidaręs, kurie pas jį, pas kuriuos jis būtų buvęs.

Ona, nėra ko nė abejoti, mylėjo Gintautą, kaip myli kiekviena jauna moteriška, kaip negali nemylėti jauno vyriško, su kuriuo nuolat esti, kuriuo nuolat rūpinas ir sielojas, – na, kurio, noromis nenoromis, dieną naktį pilna galva, pilna širdis. Ji visa savo prigimtimi sviro į tą sveiką, diktą ir gerą jauniklį, vos tebaigiantį „Kristaus metus“. Tik tasai omeniškasis svirimas niekad nebaigęs šaltu jos sumetimu, kad ji gali palikti „ponia daktariene“. Kvailumo gal jai būtų ir pakakę tai pasvajoti, tik dorumas neleido. Ir visi kaimynai kuo tikriausiai uodė, o jie tai moka užuosti neapsirikdami tarp jaunikio Gintauto ir nuotakos Knistautaitės nieko nesą „tokio“, kas įdrąsina tarnaitę būti ponia, nors ir nemokant tos rolės. Sodiečiai todėl jos nesilenkė ir nelenkė, kaip paprastai lenkiama šeimininkė, dėl šio ar dėl kita ko turinti namuose, kur gyvena, galybės bent turtus eikvoti ir kam nors „gerai“ daryti. Nejausdami ko nors per Oną gausią, žemaičiai nepaliovė ją laikę savo eilės ir padėjimo žmogumi; be to, Ona buvo neįtariamai dora ir išmintinga. Tai ir santykiai su Ona, ypač miestelėnų, buvo kuo gražiausi, kuo natūraliausi. Jiems miela buvo Ona kviestis į vestuves ar krikštynas, ir ji pati mielai ėjo, atsinešdama ne mažiau „pyrago ir varškės“ (žemaitiško sūrio) kaip kitos moteriškos. Miela ir priimti tai iš jos, žinant ją ne paslapčiomis iš savo pono tai imanti ir ne vagiškai tai atsinešanti kam tinkama pabrukti, tik patsai daktaras ją įgalioja taip jį atstovauti. Ir buvo iš ko: laikė karvę, iš kurios primilždavo tokią milžtuvę, kurioje kūdikis galėtų nuskęsti.

Geri, dori buvo Onos santykiai su kaimynais ir ne vienas pasidžiaugė jos tėvui, klebono lyg vagoriui špitolninkui ir drauge rožančiaus promotoriui Baltrui Knistautui, tabokos atsigerti jam pakišdamas:

– Taigi Dievas davė kūmui senatvei patiekėlę! Ir jai gera gyventi ir su ja gera kitiems.

Baltras tylomis uostė tabokos ir šypsojos pritardamas.

Ak, kaip ir jis džiaugėsi vienatūre savo dukteriai! Palikęs našlys neturtis, jis turėjo savo vaiką leisti į žmones, tik leido gerai jų parinkdamas ir budriai sekdamas, ar jo Onelei pas juos gera, ar nėra

skaudžiama ir piktinama, ar bus jai ko ten pramokti. Džiaugės savo dukterytei davęs bent pavydėtinos sveikatos ir proto išminties.

Daktarui pakalbinus leisti int jį Oną šeiminkautų, Knistautas stačiai ir atvirai jam pasakė:

– Dėku ponui: tai per gera jai vieta ir man būtų arti. Ką ir pasakyti. Tik ji yra dar jauna ir tvirta, o tamsta ne tik jaunas ir tvirtas, dar gražus. Du jaunu vienoje pastogėje retai kada rožančių gieda. Imkis ponas mano Onelę, tik atmink: jei man ją sudarkysi, tai nuskausi ne tik ją, ir mane patį, nes aš tą vieną visame pasaulyje teturiu. Aš negražoju, tik nusiminęs nežinau, ką bepadaryčiau...

Gintautas Baltro akyse jau dabar matė tokį gilų nusiminimo šešėlį, jog visus tuos žodžius giliai įsimėklijo ir niekad os nebeužmiršo. Baltrui gi ištiesė ranką tikrai patenkintas, radęs tiek gražaus žmoniškumo.

– Pasižadu ir valdysiuos kiek tik galėdamas.

– Tai gerai, – pabaigė Baltras, mėgindamas pasiekti jauno pono rankos lūpomis, tik Gintautas susigėdęs nesidavė ir paprašė niekad os to nebedaryti jam, o ir iš viso tą netikusį ir vienų lenkų vergų belaikomą paprotį.

Baltras ir Onai tą patį pakartojo, joki u popierėliu neapvyniodamas savo žodžių.

– Ona, tu jau augusi mergina, tai tau visi tie dalykai nebe naujiena. Tu pati nusimanai. Aš tau tiek pridursiu: mudu esava prasčioku ir pilniausiu neturčiu. Štai aš tau nė kraičio per visą amžių nesukroviau, nors negėriau. Taigi neduok, Pone Dieve, tau patapti „ponia“! Aš, tave per labai mylėdamas, antrą kartą nebevedžiau, nors aš dar ir dabar nepersenęs, tai ir tu, jei mane myli, laikykis. Duok Dieve tau kantrybės! Laimės nekantrybė neduoda...

Ona nuraudusi it žiburys pabučiavo tėvui ranką ir tvirtai ištarė:

– Pasižadu.

Ir jai tikrai buvo dabar tvirta, tėvui parėmus jos pačios svyravimą.

Baltras Knistautas, juodbruvys milžinas, pečiais nuo pusan tro masto ir „ne bent trimis lankais pilvu, kad taip pagali“, teturėjo 50 metų; kartais galėjo padirbti sulig arkliu, o kartais, koki uo oru, gaudavo ir visai pagulėti: taip jam kyla gėlė vidurius. Taigi apsiimti kam nuolatin iu darbininku ir dukteriai krauti kraitį jis netesėjo. Dirbo atsitiktinai, daugiausia eidamas į budynes giedotų, nes balsą turėjo tokį gražų ir didelį kaip Gondingos varpas.

Gintautas visa tai žinojo. Ir kai jau gana ištyrė Onos vertybę ir jam nuopelną, vieną sykį tarė:

– Ar tamstos tėvelis nuo šv. Jurgio beapsiims klebonui vagoriauti?

– Vargu, – atsakė Ona. – Sensta, vis dažniau jam ta ruptūra atsiliepia.

– Tai kviesk jį pas mus. Įgyvendink jį priepir tyje, kur tyčia sargui padarytas šiltas, sausas ir šviesus kambarėlis, ir tegu jis atjaunina seną sodą. Aš jį pamokysiu medžius apkasinėti ir genėti, uogas auginti, o daržoves abudu sodinsita.

– Bene sodas mūsų... – buvo beišsitarianti Ona. Tik pono pasiūlymas buvo jai taip mielas, jog, visa ką užmiršusi, nebesusivaldydama puolo daktarui į rankas ir abidvi pabučiavo. Gintautas nesuskubo nė pajusti ir apsibarė:

– Vis dar neatpranti nuo vergavimo. Bene dykai gyvens? Bus darbo, dirbs ir savo algą uždirbs; nebus darbo – galės sau kaip dabar bažnyčioje ir budynėse promotoriauti. Turėsime obuolių, kriaušių, uogų, dirbsimės vynu, tyrės. Kitką parduosime. Valgydinsi jį drauge virtuvėje.

– Na, pons: dabar tai jau tėvelis bus net turtingas! – džiaugėsi Ona.

Gintautas jautėsi bent kiek kaltas esąs. Numanė Oną jo pasiūlymą suprantant – jai gerai padarymą, tuo tarpu kai jis tevykdė – savo planus.

Gintautas buvo Lietuvos liaudies vaikas, gražiausis jos žiedas. Savo kamieną, savo kelmą, iš kur buvo išdygęs, jis mylėjo ir mėgo. Tik visa tai parodyti anomis sunkiomis aplinkybėmis neturėjo teisės. Carai buvo mus savo tėvynėje padarę surakintais nelaisviais. Taigi, širdį suspaudęs, jis turėjo šalintis nuo miestelėnų ir sodiečių, rodytis, jog jam jie nei šalta, nei balta. Ir žemaičiai nesiglaudė į savo daktarą. Vieniems rodės, taip ir reikia: ką gi čia toks ponas su prasčiokais susidės ir ką su jais veiks? Kiti pavydėjo, už akių įgeldami: „daktaro giminėmis“ tevadindami – žydus.

Gintautas visoje apylinkėje tenekentė Santeklių dvariškių, veltėdžių ir begėdžių pataikūnų, ypač gi

visų jų viršininko, o savo kaimyno ir kolegos gydymo amate – aptiekininko Viadorellio. To jis ir neslėpė. Šiaip jau su visais sugyveno taikiai, visus gražiai sveikino, draugiškai, visai ne kaip „ponas“ kalbino, su kiekvienu mokėjo mandagiai apsikeisti netuščiais, visados tikslingais žodžiais.

Ir jo sodiečiai nesibodėjo ir nesišalino. Neužeidavo tiesiai į patį daktarą per priešakines duris kaip santekliškis ir „daktaro giminės“, užtat užeidavo iš užpakalio, į virtuvę ir už jos į didelę gryčią, kur viešpatavo viena pati Ona. Ten jie ilgai pasisėdėdavo, tarp savęs ar su Ona pasišnekučiuodavo apie visokius lietuvių dalykus, kurių ji žinojo, nes buvo „skaitanti“, arba patylomis pavartydavo popierius. Tai buvo tie, kuriuos Gintautas vadino „tavieji“, kreipdamasis į Oną. Tik įdrįsusių su Ona vis dar nedaug tebuvo. Reikėjo daugiau. Ir Baltrą Gintautas įspėjo kaip tik tinkamą tam dalykui būsiant.

Baltras bepromotoriaudamas buvo išmokęs labai aiškiai skaityti. Iš jo ir duktė Ona. Ir mėgo skaityti, ypač ilgomis valandomis, kada nesveikata įversdavo jį į lovą. Didysis „Šaltinis“, „Broma“ ir „Juozapinės“ jau buvo jam nusibodę³¹; ten visa jau žinojo, tai mielu noru gaudydavo kur nutverdamas šiaip jau „popiergalius“. Taip jis vadino lietuvių laikraščius.

Gintautas tai žinojo ir nujėgė, įleisdamas Baltrą į priepirtį, visą pirtį paversiąs skaitykla, tokia pat, kaip buvo Baltro kambarys špitalėje.

Baltras apsigyveno Gintauto sode už gyvenamojo rūmo, ir visa taip įvyko, kaip daktaras norėjo ir nuspėjo. Naujas sodininkas kiaurą dieną kasė, varpė takelius, skutinėjo, genėjo medžius. O vakarais ir pokaičių laikais skaitė, iš Onos pasiimdamas, laikraščius. Veikiai miestelio jaunuomenė pasivijo savo dėdę iš špitalės ir toliau jo klausė skaitant arba patys jam skaitė. Ir tas būrelis vis didėjo sodiečiais. Kitas jauniklis pradėjo nė į karčemą po visam nebeeiti, tik kuo greičiausiai į daktaro sodą. Tad viskas buvo gerai.

Viena Gintautą smarkiai vargino, tai Baltro santykiai su juo pačiu. Susitikęs poną sode, Baltras ėmės kepurę, sveikino, pasakojo, kas jau padaryta ir kas tebėra darytina. Kalbėjos apie laikraščius ir knygeles; iš Baltro supratimo ir jo nuomonės Gintautas sprendė apie rašto tinkamumą. Daug dalykų vertėjo užrašyti. Tik Baltras toliau Onos kambarių nebuvo įėjęs nė žingsnio, kaip jo Gintautas nekviėtė.

Iš pradžių tasai Baltro atsiniekimas Gintautą nervino ir pykino. Mėgino net pagavęs trauktinai įsitraukti, vis veltui: stipruolis nė iš vietos.

– Ne, tatai atkaklus žemaitis! – pyko Gintautas. Ilgainiui prisityręs, suprato Baltrą jį lyg nekenčiant. Už ką? Už visą tą gera, ką buvo jam padaręs?

O, ne! Baltras Gintautu ir savo Ona nepasitikėjo, nors buvo gavęs tokių gražių pasižadėjimų nieko „tokio“ nedaryti.

Dukters meilė vertė jį, kaip tikrą žemaitį, įtarinėti kiekviename mažmožyje. Juo Ona prisirišo prie savo pono, juo labiau steigėsi jam, juo labiau tėvui gyrė: tai jis bus šį pasakęs, tai jis bus tą padaręs, – juo Baltras traukė visas savo simpatijas į gilumą. Čiaupės visas kietai, niaukės tamsiai ir – nė žodžiu niekad nepritarė dukteriai. Tiesa, nė neprieštaravo.

Iš šalies pasižiūrėjus, galėjo rodytis jį savo dukterį mylint tiesiog ne tėviška meile ir pavydint jos visam pasauliui. Baltras regimai kankinosi. Negulė, kol žiburys neužgeso Onos kambaryje. O užgesus vėl kankinosi, begu ji jau guli lovoje. Mėgino net sekti. Ir vėl kankinosi, kai per ilgai negrįžo iš pono kambarių. Kurgi bėrasis pasitikėjimas šaltiniu savo neramybės – Gintautu?

O Gintautas buvo tikrai nieko nekaltas. Jei toks ir paliko, tai tik dėl to, kad buvo su tėvu gražiai apsimąščiusiu, nors tai jam labai nepigiai apsieidavo. Ag jis, nors proto žmogus, Molio Motiejus, varlės kraujo nebuvo. Ag jį gi guldė kėlė Ona. Ir matė ją mylint. Matė, o nežiūrėdamas dar aiškiau jautė, kaip smailiai, kaip švelniai žvilgsi į jį, jauną vyriškį, jauna moteriška. Suprato, ką tai reiškia: būtent, kad Onai nebūtų didesnio dangaus žemėje, kaip iš jo prityrus meilės, norsgi menko pamaloninimo; kad ji tam dalykui neturėtų atsigynimo pajėgos, kaip paprasta silpnosios lyties

³¹ „Šaltinis“, „Broma“ ir „Juozapinės“ – turima galvoje maldų ir religinės didaktikos leidiniai: XIX a. II pusėje dažnai perspausdinėta maldaknygė „Aukso altorius, arba Šaltinis dangiškų skarbų“; M. Olševskio „Broma atverta ing viečnastj“ (1753), iki XIX a. vidurio susilaukusi 18 leidimų; šv. Juozapo, Marijos sužadėtinio ir Jėzaus globėjo, temos spaudiniai („Malda prie šv. Juozapo“ ir kt.).

atstovė. Visas oras buvo lyg ko pilnas erzinančio ir neraminančio. Ir Gintautas kankinosi, kaip kankinamasi, nušalus odą ir jai nebe tiek begaruojant; nemigo, blaškės, net keikės, tai prausės ir purkštės. Šiaip taip ir mokėjo pasižaboti ir nusimaldyti.

Doras žmogus jautė kitaip negalint būti. Gintautas išėjo savęs atiduotų už liaudies laimę, o ne iš jos aukų imtų. Ne nuodėmės bijojo: religijos statomą skaistybės reikalavimą gerokai apdildo fiziologijos dėsniai, kuriais juoba tikima, kad jie žmogui pataikauja. Ne! Jis paprato atminti lotynų patarlę: ką darydamas, daryk gerai ir vis atmink, koks bus galas. Savo nerimo jis matyte matė galą: tegu tik pavelytų sau susipinti su moteriška nors kiek kreivu būdu, sudiev būtų visiems kitiems jo sumanymams! Lyties galybę jis jautė kaip kokią elektros srovę didelio įtempimo. Nepaliesi – nieko; pridėk nors ranką, trenks perkūnu, užnejautrins sielą, viską atimdama kūnui. Net prakaitas jį išpildavo pamanius, jog visi jo padarytieji ir darytinieji darbai vieną dieną gali pavirsti smulkiai sutrupėjusiais griuvėsiais. Tai viena; taip sakant, gyvulinis apsisaugojimas darė Gintautą nusiturinčiu.

Gailėjo ir moteriškos – Onos asmenyje. Meilė moterišką ne tik griuvėsiais apkrauna, dar ją visą sugriauna ir atstato jau visai kitą asmenį, skiriamą šeimynoje gyventi. Neatstatoma, pati iš po tų griuvėsių nebeatsistoja, ji tampa tikro užgaido „auka“; pavadinkime tai nors „meile“: bus gražiau, bet dalyko neatmainys. Sveikos doros tėvas tai per gerai jautė, nors išreikšti nemokėjo. Ir Gintautas tikrai greičiau būtų kulipką sau smilkinin paleidęs, neg jį, aukštos doros žmogų, ir ją, neatsakomą už save mergelę, užvylęs.

Gintautas tad pilnai ištesėjo duotąjį apsiėmimą. O vienok kažin ar ne tikrą pavojumą jautė jo, tėvo Baltro širdis, kad ji taip nerimo? Tęviršt pamatysime.

Šiaip ar taip, Gintautui darbas sekės, nė Onai, net Baltrui neatspėjant, kokiais aukštais tikslais ir jiedu tapo įkinkytu į bendrą darbą. Nenumanė net ir to, jog jiedu kinkiamu. Maža ko Gintautas davinėja skaityti! Kas gi tais laikais pyrago iš užsienio nelaukė ir sulaukęs su kitais nepasidalijo? Prūsų raštai lietuviams buvo lyg gyvenimo garsvyčios; erzino kartais lig ašarų. Tai buvo vienatinis verginamųjų žmonių narkotikas, net nebeprideramas džiaugsmas, sadizmo rūšis. Negalėjo lietuviai atvirai keršyti savo spaudėjams, tai bent seilę rijo piktu džiaugsmu skaitydami, kaip kiti tuos spaudėjus, tą maskolių valdžią už kiekvieną menkniekį neigia ir kuoneveikia. Juo drąsiau ir šiurkščiau kuris raštas barės, juo buvo geistinesnis pasiskaityti, kad ir už tai reikėtų tamsiojoje patupėti.

Juoba nejautės Gondingos žemaičiai šen juo tyčia suviliojami, idant prisiskaitytų prūsų nuodų, pagadinančių nelemtą sodžiaus ramybę ir nejautrumą. Ėjo neva patys į Baltrą ar į Oną, kuriedu patys nenusimanė, kaip jiems popierių iš kažin kur iškrenta. Iš daktaro, tai žinia, tik iš kur jam, kad nė vienas žinomas apylinkės šmugelninkas pas jį neužaina ir su juo jokių reikalų neturi?

Iš tikro, kaipgi Gintautas taip gudriai gaudavo lietuvių spaudinių iš Prūsų ir iš Amerikos?

KUNIGO TĖVAS

*Saulė motutė,
Mėnuo tėtušis.
Žvaigždė sesiulė,
Sietyns brolelis.*

Kas jis buvo, nei Gintautas, nei kas kitas krikščionių, o vargu bau kas ir žydų težinojo. Nei vardo, nei pavardės; nei giminių, nei kilimo vietos. Per dešimtį, per keliolika mylių aplink Gondingą visi šviesesnieji žmonės ir dvarininkai jį težinojo ir tevadino, nieko daugiau nesidomėdami, Kunigo Tėvo pravarde.

Gerai prakutęs seniokas, kokių šešių dešimtų metų; riebus, apvalus, išsišėręs, tik nepilvotas; buka, neilga barzda, be peisų, be šlikės, be cicelių; apsitaisęs, tiesa, ne brangiais, užtat visados švariais ir nenudėvėtais drabužiais; rankovės niekadoms nebuvo atbrizgusios, skvernai niekadoms neatskarę, pažastys niekadoms nepraplyšusios. Nu, visai ne toks, kaip kiti važiuotieji pirkliai karabelninkai ar kiti nevalyvieji, kad ir turtingi, Lietuvos žydai vertelgos.

Nežinant nelengva buvo net įspėti jį žydą esant. Kunigo Tėvą žydą esant teišdavė tamsios akys ir

labai juodi dideli ančakiai, kurie taip ir paliko juodi, nors visa barzda ir galva smarkiai apšerkšnėjo žilumu, tik apšerkšnėjo, ne baltai apsnigta tapo. Net ir nosis buvo graži, nei kumpa, nei mėsingu galu. Ir lūpos nebuvo mėsingos ir verstos, kaip paprastai riebaus žydo. Greičiau jis panėšėjo į pasiturintį aukštaičių šlėktelę ar nedidelio palivarko nuomininką, nes ir lenkiškai kalbėjo taisyklingai, kaip vien reikiant, mažu mažu pagargaliavimu ant „r“. Ar į pirkliaujantį Lietuvoje slovą, atvykstantį iš Vengrijos ir todėl neteisingai vengrių vadinamą.

Kunigo Tėvas savo ratuose turėjo bent tris didelius maišus medinių skrynelių, kiekvieną maišą nuo 5–6 pūdų, ir lengvai juos tebekilojo iš ratų ir atgal į ratus. Brikas buvo taip pat nepanašus į paprastą žydo sugriuvusį tarškalą barškalą; gilus, talpus, maišai skendo jame, maža beišsikišdami aukštyn, ir vis dėlto palikdami vietos pirkliui išsitiesti. Briką traukė juodbėris, tiesa, senokas, kaip ir jo šeimininkas, vis dėlto dar riebus kaip molis ir nemažas.

Pirklys, arklys ir brikas taip buvo susiderinę tarp savęs, jog kiekvienas už save, kad ir skyrium, sakė kaip ir Gogolio Sobakevičiaus daiktai³²: ir aš esmi – Kunigo Tėvo.

Be kuplumo ir tvirtumo, labiausiai visi sutiko – tingėjime. Jie niekur nesiskubino nei išvažiuoti, nei parvažiuoti, kad niekur neturėjo nuolatinės buveinės. Brike buvo visas Kunigo Tėvo turtas: bankas, danga ir pirkiniai; brike arklio pašaras: šieno, avižų ir atsargoje pasagų; brike ratų tepalas, šniūrų ir kaiščių. Laisvas pasaulis tai jų namučiai, saulė – močiutė, speigas – patėvis, žvarba – mošėlė, naktis – globėja ir migdytoja.

Nesiskubino karabelninkas įvažiuoti į kiemą, įvažiuojęs – išlipti, išlipęs – į vidų pirkinį siūlytų. Nesiklausdamas nusikinkydavo arklį, statydavo jį pavėnioje ir užvėjoje, pasigirdydavo; nesiklausdamas pasiieškodavo daržinėje šieno, dobilų ar guboje pėdo avižų, pasišerdavo ir gerai prisistebėjęs, kaip juodbėris gardžiai kramsi, lyg tik dabar susiprasdamas atlikęs didįjį, svarbųjį reikalą, eidavo į vidų; et, taip sau, aplankyti senų savo pažįstamų, gerų sėbrų, su kuriais senai buvo nebesimatęs, su jais pasišnekėtų, iš jų vaišių priimtų, na, gera proga pasinaudojus, ir paklaustų, bene pristigo kokios namų reikmenės...

Pasiteiravęs laiku žinojo pasisakysiant:

– Pristigom, kur nepristigsi tokioje namų apyvokoje! Prašome įsinešti kromą, bent pavartysime, ko čia nauja būsi beturįs...

Nepasižiūrėti Kunigo Tėvo kromo ir nepaimti iš jo bent kokio mažmožio buvo neleistas nemandagumas ir tiesiog nežmoniškumas. Kaipgi neimsi – iš Kunigo Tėvo?

Paprašius įsinešti maišą, Kunigo Tėvas dar gerai lūkuriavo, kol ryžos eiti, pagaliau ėjo, tik tokio nenoru, taip vaipydamasis, taip ap sunkęs ir pakaušį krapštydamas, lyg tai buvo jam didžiausias nemalonumas, lyg reikėjo atlikinėti verčiamasis darbas, iš kurio jam pačiam vienas tik vargas. Kiek tai jau tūkstančių kartų jis vienodai išsikelia, įsikelia didžiausius maišus. Ir kas jam naudos iš to? Jis to ir nedarytų, kad nenorėtų padaryti malonumo tokiems geriems ir delikatiems savo bičiuoliams. Užsakytojais visa tai matė ir be žodžių aiškiai suprato kiekvieną pirklio pajudėjimą, kiekvieną jo veido viptelėjimą ir nepadorėjos, tiesiog gėdėjos privertę Kunigo Tėvą – maišą nešti. Kurgi čia nebepirksi!

Parodžius kokį daiktą, imdavo ypatingai derėtis. Pirkėjas drovėjosi duoti mažiau, neg pareikalauta – Kunigo Tėvo; pardavėjas drovėjosi neatiduoti už tiek, kiek iš šalies buvo pasiūlyta. Taip visur, visados, su visais. Kur tik buvo su Kunigo Tėvu papirkliauta, persiskirta didžiausiais prieteliais, pilniausiai pasitenkinusiais kits kitu; po daug kartų lenktasi kits kitam sudiev ir kviesta, kad Kunigo Tėvas niekad nepravažiuotų pro šalį, kiek tik kartų pasitaikys jam čia būti.

Į sodžius Kunigo Tėvas ir kviečiamas nevažiuo. Mužikas, fi! ką gi jis gali išmanyti pirkinį vertumą? Jis telankė dvarininkus, turtinguosius miestelėnus, kad ir jiems čia pat buvo visokių sankrovų, klebonijas ir rusus valdininkus, jau be jokio išskyrimo: lygiai teisėjus, tardytojus, oficerius, sprauninkus ir asesorius, lygiai paoficerius: žandarus, sargybinius; urėdninkus, raštininkus, lygiai popus. Nė menkiausio jų, gink Dieve, nelygino su mužikais, visus lygiai vadino ponais, su visais buvo taip švelniai mandagus, kaip su pačiomis graipaitėmis. Tiesą pasakius, šitie smulkieji rusai daugiausia

³² Gogolio Sobakevičiaus daiktai – Sobakevičius – N. Gogolio romano *Mirusios sielos* veikėjas.

iš jo pirkdavo, reikalingi būdami, o ne vien tik mandagumo žiūrėdami ir dėl mados, prisileisdami smulkų sodžiaus pirklių – Kunigo Tėvą.

Kviečiamas ir vėl užvažiuoti, Kunigo Tėvas branginos ir niekad tiesiai nepasižadėjo, talmudiškai vaizdžiai pasiteisindamas:

– Dievas, padarydamas pasaulį, Mėnesiui paliepė per dvidešimtį aštuonias dienas apibėgti aplink Žemę. Lengva tam dangubėgiui, turint vis tą patį gerą, lygų kelią, kur niekas jo neužkliūva ir nieko jis. Ir tai sugaišta bent šešetą valandų. O man ne vienas kelias, šimtas kelių, negrįstų, duobėtų, kur arkliai kojas sukiojas ir tekiniai subyra. Tai kaipgi aš galiu aplink tamstą, mano „Žemele“, akurat kas mėnuo apsisukti? Gal būsiu už mėnesio, už pusės metų, o gal ir visiškai nebeatvažiuosiu... Na, tai neminėkitegi bloguoju – Kunigo Tėvo!

Kalbėjo retai, gražiai, kiek meiliai šypsodamas; neskubėdamas rišos maišą, atgal krovės sunioktas skrynelės, nešės laukan, dėjos vežiman, šukavos arklį, vėl jį girdės ir susiėmęs, kas liko pašaro į vežimą, negreit, žingsniu iškeliudavo. Pirkėjai, mandagiai išlydėję pirklių iš trobos, daugiau juo nebesidomėjo ir nebesekė, kada jis bus iškeliavęs.

Ir vilkosi Kunigo Tėvas be botago, be vadelių, vienu balsu pavaldydamas arklį; destis pastabdydamas jį: raginti jo niekad nesuragino. Juodbėris ėjo, kaip norėjo, kokio ūpo buvo: tai vos krutėjo kaitros metu, tai sparčiau žengė, bimbaly kandžiojamas ar speigo svilinamas. Ėjo, galvą kraipydamas, rodos, rankas užpakalyje susinėręs, akurat žydas šabe dykiniudamas, retkarčiais gardžiai, sočiai abiem galais paprunkšdamas didžiausiam šeimnininko patenkinimui.

– O, zdrów, zdrów!³³ – tuojau atsiliepdavo jam Kunigo Tėvas iš gilumos briko.

Brike Kunigo Tėvas niekad neturėjo nei sėdynės, nei pasėdų. Sėdos kur nors iš šalies ant karties ir ilgai maskatavo nuleistom kojom, kol įvirto giliau, visados pakabiai atsišliedamas skrynelių. Šitaip galėjo prakėpsoti ištisas valandas, visokiais orais, ir nė vienas veido raumenėlis nekrustelėdavo nei nuobodžiu, nei nuovargiu. Net su savo arkliu daugiau nebeprisikalbėdamas, kaip paprastai: Zdrów, zdrów.

Švarus, ramus seniukas – vieniems; vargšas nabagas – kitiems, – iš tikrųjų gi Kunigo Tėvas buvo tinginių tinginys, tinkamą savo būdai amatą pasidaręs iš veidmainiavimo ir čia tapęs tikru artistu.

Kiekvienam pirmą kartą, o kaip kuriems ir po keletą kartų – nepakenks liekį kartą priminus save ne paprastą žydelį kromelninkėlį esant, tik nelaimingą likimo auką, kuone mistiškai paslaptinę asmenį – Kunigo Tėvas šitaip nusipasakodavo:

– Senai senai tai buvo. Gal vakar, o gal jau bent trys dešimtys metų. Ar aš žinau? Aš ne žvaigždininkas astronomas, savo gyvenimo planetų neskaitau. Augo man tas vienas sūnus Erčias (Herz). Jau buvo šešiolikos metelių, ir aš jam rengiaus jau atiduoti visą savo kromą, o pačiam būti jo pardavėju. Tik ėmė jis man ir pražuvo kaip akmuo į vandenį. Aš paleidžiau kromą, įsitaisiau vežimą, susikroviau, kas liko, ir pasileidžiau į svieta, savo maželio ieškodamas, savo krupainį (rupūžiuką) šaukdamas. Per keliolika metų išlandžiojau aš kuone visą guberniją, visur teiraudamas, niekur jokio pėdsakėlio nebeužtikdamas. Ir kada aš visai buvau nustojęs vilties berasti, štai iš kažin kokios gilumos Afrikos gaunu gražiai žargoniškai rašytą laišką³⁴. „Tėveli, atleisk! Aš nebegalėjau bebūti žydas. Aš turėjau virsti krikščioniu. Tu būtumei mane prakeikęs. Taigi aš, vengdamas tokio smūgio Tau ir sau, bevelijau tam laikui numirti. Išbėgęs į Belgiją, patekau į Misionorių seminariją. Pramokau daug kalbų, įsišvenčiau kunigu ir dabar vedu „misiją“ tarp juodukų. Savų pinigų man nėra, tik Tu ir be manęs turtingas“... Taip ir toliau, taip ir toliau.

– O tamstai gi nejau nepataria juo pasekti ir taip pat krikščioniu tapti? – teiravos klausytojai, tikrai domėdamies nepaprastu prietykiu.

– Anei žodelio. Aš ir be jo tai žinau... – atsakydavo Kunigo Tėvas taip paslaptinę, lyg pasikrikštyti jau buvo senai nutaręs ir tik belaukia geros progos. Ir klausytojai su pagarba nutildavo, nebent pridurdami:

³³ *zdrów, zdrów!* (lenk.) – sveikas, sveikas; žodžiai, sakomi suprunkštusiam arkliui.

³⁴ *žargoniškai rašytą* – rašytą jidiš kalba, susidariusia XII–XIII a. – vokiečių aukštaičių tarmės ir hebrajų kalbos elementų.

– Tamsta jo nekeiki?

– O kam? – iš visos tikros širdies atsakydavo Tėvas. – Kiekvienas taip elgiasi, kaip jam rodos geriau. Antai jūsų Nochumas negalėtų gyventi ne savo rūmuose, o aš ne savo³⁵; jis mano vietoje vargu numirtų, o aš be savo saulės, be oro, be erdvės mūruose užtrokščiau.

Ir jo balsas buvo toks malonus, toks atlaidus, ir šypsojosi jis, kaip tesišypso laimingas tėvas, kurio sūnui kaip Juozapui Aigipte teko taip aukštai palypėti³⁶.

– Šiandieną jis – kunigas, aš jo, kunigo, tėvas. O ką žinosi? Gal jis liks vyskupu; tada ir aš būsiu – Vyskupo Tėvas, – baigdavo dideliu nusimanymu savo vertybės.

Taip visi, pradėdant nuo to krašto grapų ir kunigaikščių ir baigiant miestelių liubrikais akcizninkais, žandarais ir urėdninkais, griežtai visi žinojo jį esant aukšto padėjimo – Kunigo Tėvą, už tai jį gerbė ir mylėjo. O jis...

Jis nepraleido tuojau neaplankęs nė vieno kur atsiradusio bent kiek šviesesnio žmogaus, nei gydytojo, nei valdininko, nei nuomininko, pirma gerai ištyręs, kas jis, kokio nuomonės krypsnio, kokio pasiturėjimo, kurios tautos, kokio būdo, lėtas ar ūmas, ir kokio pagyvenimo savo šeimynoje. Tada keliavo į jį jau kaip į saviškį, gerą savo pažįstamą; jau mokėjo vienam tai pasakyti, kas kitam priderėjo užtylėti; vienam linksmai ir sauvalingai, kitam liūdnai ir melancholingai. Nelaimėje radęs, mokėjo pats juodu debesiu virsti, lyg ir jį gyvenimas vienu degutu tepeni. Kunigo Tėvas niekam nebuvo rakštis kliūvanti, greičiau visiems balzamo tepalas.

Viename dalyke Kunigo Tėvas teneveidmainiavo: atvirai prisipažindamas nebegalįs begyventi be Lietuvos šviesuolių. Kai kurių pagailimas, jog jis, jau tiek pagyvenęs, vis dar tebevargsta dėl kąsnio duonos, vis tebekenčia oro atamainas, jis atsakydavo:

– Ag galėčiau ir nebevažinėti, pakaktų senatvei, visa pardavus, ko dar turiu. Tik papratau. Nu, ką aš beveikčiau su tais skurdžiais miestelio žydėliais, papratus su tokiais mandagiais, gražiais ir švariais ponais kas dieną gražias kalbas kalbėti?

Pas daktarą Gintautą į Godingą pirmą kartą užsukęs, Kunigo Tėvas pats prabilo lietuviškai, ne lenkiškai, nors daktaras jam, kaip ir kitiems, dėl kalbos nebuvo nė mirktelėjęs: niekam kalbos neprimetė, nieko už kalbą nepapeikė. Kunigo Tėvas ir lietuviškai taip pat gerai kalbėjo, kaip lenkiškai ir rusiškai; tai jam buvo likę dar iš anų laikų, kada jis krome su žmonėmis riejosi.

Aprodęs, ką reikia, ir šį tą Gintautui pardavęs, Kunigo Tėvas pataikė, kada šeimyniškai išėjo, ir iš tarpu skrynelių ištraukė paketą su dviejų mėnesių Tilžės lietuvių leidiniais: visais laikraščiais, kalendoriais ir knygelėmis. Žydas aiškiai pamatė, kaip Gintautas nudžiugo, stverdamasis leidinių abiem rankom, kaip visas nušvito; tai tiesiai ir pasiūlijo:

– Už šitas kiek duosi, tiek bus gerai. Už kitus kartus – po 25 rub. už kiekvieną siuntinį, vis tiek kokio būtų didumo. Nors pūdo. Manęs niekas per 30 metų nėra sustabdęs ir pakratęs. Visi žino, jog aš – Kunigo Tėvas! O mano juodbėris stipras – paveža pūdą ir daugiau.

Gintautas dėl mokesčio sutiko, tik adresų tepažadėjo duoti nebent kitą kartą...

– Bijai tamsta, kad nebūčiau provokatorius? Pirma pasiteirausi Šumakerio ir Zelikmano? Nieko kita ir jie nepasakys. Aš ir jiems kai ko atvežu.

Gintautui nieko kita nebeliko bedaryti, kaip tik pasisakyti, iš kur jis norėtų paskirtais rakais gauti siuntinių ir kur toliau nuo savęs jų pasiųsti. Kunigo Tėvas pasirodė visus įvardytus žmones jau pažįstąs ir mielu noru apsiėmė visiems jiems patarpininkauti... už 25 rub. iš kiekvieno.

Susilaukęs savo „giminių“, anų dviejų paminėtųjų žydu, Gintautas ėmė ir paklausė, ar jiedu pažįstą Kunigo Tėvą, ar jis nebūsiąs pavojingas ir ar tikrai jis esąs – kunigo tėvas.

– Kur ne! – atsakė Zelikmanas. – Tai mūsų „geradaris“. O pavojingas kaip jis gali būti, pats į kontrabandą įsipynęs? Paspaus jis mus, paspausime ir mes jį. Dar geriau. O „kunigo tėvas“...

Čia Zelikmanas gardžiai nusijuokė, o šumakeris ūmai šoko prie Gintauto, mušdamasis į krūtinę.

³⁵ *jūsų Nochumas negalėtų gyventi* – greičiausiai tai Babilonijos karalius Nabuchodonosaras, apie kurio galybę ir turtus kalbama ST Danielio pranašystės knygoje.

³⁶ *kaip Juozapui Aigipte teko taip aukštai palypėti* – aliuzija į Šv. Raštą; plg. ST (Pr 22, 17) pasakymą: „Ir matė sapne kopėčias, stovinčias ant žemės, o jų viršų siekiant dangų.“

– Toks jis kunigo tėvas, koks aš Mozės anūkas, kad ir netiesiaja linija! Tiesa, jis turėjęs kažin kur sankrovą; tiesa, jog ir tas vienas sūnus jam, našliui, žuvęs: miręs ar pabėgęs; ir jis, tėvas, iš gailėsčio ėmęs dūkti, iš galvos eiti, po svietą vazotis, neva sūnaus ieškodamas. Prilermavęs, priaimanavęs ausis visiems krikščionims, neva įtardamas juos, būk tai jie Erckį pasivogę pakrikštiję ir dabar nuo jo slepia nerodydami, kad neatsiimtų ir neužmuštų. Beklaidinėdamas aprimęs, tik vazotis papratęs, nebesiliovęs, darydamas gražų gešeftą iš žmonių užjautimo. Tam užjautimui palaikyti ir sūnų padaręs ne tik krikščioniu, dar ir kunigu. Graži pasaka padarė jį turtingą kaip Rotšildą. Jis godus kaip pentis vandens. Nesiduok melžiamas ir išnaudojamas!

Gintautas savo „giminėmis“ tikėjo, žinodamas juos ir turint su užsieniu reikalų. Tai ir Kunigo Tėvą prisiėmė „gimine“ ir štai jau kelinti metai girdo jį arbata, klausydamas vis tos pat istorijos, kaip jis bene jau paskutinį kartą atvažiuojąs, kaip dabar tiesiog nebegalima esą kontrabandais verstis; visur smakas prie smako, drakonas prie drakono stovįs, o visi reikią nulenkti... Gintautas vis „nesuprato“ reikiant Kunigo Tėvui daugiau mokėti ir vis teatsiteisdavo jam tais pačiais 25 rubliais.

„DAKTARO GIMINĖS“

*Šarkele varnele,
Keli tavo vaikai?*

„Daktaro giminėmis“ Gondingos žemaičiai tevadino du pačiu turtinguoju savo miestelio žydu: galanterninką ir mėsininką. Su jiemdvim Gintautas atvirai „tesigiminiavo“. Mūsų ar žydų šventavakariais, kada Sviestavičiaus nebuvo, miestelėnai vis matydavo juodu daktaro gonke besėdint ar girdėdavo pro langą valgomajame kambaryje prie virtuvo belermuojant.

Galanterninkas Seligman, lietuviškai išvertus būtų palaimintasis, laimingasis, žmonių trumpai šaukiamas Zelika, buvo dar jaunas žmogus: jam, nuo žydų „metrikos“ betariant, dar tebuvo trejetas vaikų. Mažutis, smulkutis, trumpai nusikirpęs, ne tik plaukus, ir barzdelę, trumpais siaurais drabužėliais, – jis rodės greičiau miestiška, ne sodietiška; arba visados pasirengęs su kuo bėgti lenktynių ar su bradiniu bristi. Be barzdos, kuri buvo taip juoda, kad žmonės dar šaukė jį Švaksabarzdžiu, atseit švaksuota barzda, niekas kitas nereiškė jokio jo rimtumo. Tuo gi tarpu visai kitaip buvo. Zelikmanas buvo ilgai mieste pagyvenęs, gerokai apsišvietęs, gražaus apsiėjimo pramokęs ir toks lemtūta flegmatikas, kokiuo didesniu bebūti žydiškas būdas temperamentas nė nebeleidžia.

Mėsininkas buvo jau senas. Apie jo vaikus niekas nebekalbėjo, nes jau paskutinę dukterį buvo ištekinęs, o iš pirmųjų jau turėjo visą krūvą anūkų, kurių jis nei bepažino, nei jų vardų beatminė, tik bežinojo jų skaičių ir tuo tesidžiaugė, regėdamas savo vaisiujė įvykusį senovinį palaiminimą: kaip Jūrmalos smiltelių³⁷. Jis vadinosi visai netinkama jo amatui pavarde –Schumacher, lietuviškai išvertus, būtų – kurpius, nors niekas neatminė, kad bent kuris jo bočius būtų buvęs batų siuvėjas. Ta pavardė žemaičiams buvo vargingiausia ištarti. Tad visaip ją kraipė: Šmokeris, Šumokeris; kas gi labiau buvo įsiklausęs, šaukė Šumakariu, o kiti, iš jų prisiklausę, lietuvinio Šunakariu, sukeisdami „m“ su „n“, kaip sukeičiama žodžiuose Amerika ir Anerika, šimtas ir šintas. Savo „lietuviškumu“ šis pastarasis pravardžiavimas labiausiai žemaičiams patiko ir jie per ilga niekaip daugiau mėsininko nebevadino, kaip Šunakariu, anaip tol ne dėl užgauliojimo, tik arba visai rimtai įsitikinus taip ir derant, arba gerai gerai, jei dėl nekalto pasityčiojimo, priminant, jog jis, mėsininkas, savo pirkėjus neva aprūpinęs šuniena, ne aviena, veršiena ar kita kokia mėsa.

Šumakeris buvo didelis didelis, labai įsiganęs storapilvis stipruolis, baltutelaite ligi juostai, gražia, tankia, plačia barzda, storais, sraigiais susisukusiais peisais prie tyčiomis trumpai kerpamų plaukų, idant peisai dar ilgesni matytųs. Dėvėjo ilgiausiais, kuone ligi žemei balakonais, visados atsagstytais; mūvėjo nusmukusiomis, niekados neužsagstomu čvikliu kelinėmis, nors visa eilė geltonų sagų ten švietė be veiksmo. Tad būtų rodęsis gryniasias tipas jau nykstančių senažydžių, kad būtų dar avėjęs

³⁷ įvykusį senovinį palaiminimą: kaip Jūrmalos smiltelių – ST minties parafrazė (Pr 22, 17).

čeverykomis su sagtimis, dėvėjęs išleistus cicelius ir šlikę, arba šašdangą, nuo žmonių betariant, ir jūsėjęs šniūreliu. Galicijoje tokių dar kiek tik nori. Tik Šūmakeris visa to nebevartojo, nors buvo ištikimas talmudininkas. Gal jį buvo pagadinę šių dienų kultūros veiksniai.

Be Talmudo ir Biblijos³⁸, kitokių mokslų Šūmakeris buvo kaip ir nėjęs, tačiau išsilavinęs buvo kaip tikras inteligentas ar, tikiau sakant, miestelėnas. Ir ką žinojo, tai žinojo tvirtai ir pamatingai, Talmudo ir Biblijos ištisus skyrius atmintinai. Kad būtų reikėję kokiam artistui, piešėjui ar skaptuotojui modelio Mozei ar kuriam Senosios Sandoros Pranašui padaryti, būtų tetikęs Godingos patriarchas Šūmakeris. Viena rimtybė pasižiūrėti.

Tuo tarpu visai kitaip buvo, kaip ir Zelikai. Neklystanti gamta, padarydama tuodu žydu, rodės, bene būsianti suklydusi savo nuoseklume, duodama jiemdviem pavidalus, visiškai neatatinkamus vidui: biznio strukuodegio lėtam flegmatikui, ilgabarzdžio, ilgašvarkio pusantražydžio – gyviausiam, karščiausiam, grynai žydiško vasarių žmonių būdo Šūmakeriui. O gal taip ir reikia. Mūsų a. a. Petruui Kriaučiūnui, karštam daugakalbiui, taip pat lyg nepriderėjo milžiniška jo barzda³⁹.

Abudu žydu buvo saviškai labai doru: destis tiek jau turtingu, jog nebereikėjo sukti ir apgaudinėti dėl laimėjimo keleto skatikų.

Didesnių priešingybių, rodės, nė pramanyti nebegalima, kaip tarp Seligmano ir Schumacherio. Tuo gi tarpu didesnių draugų ir sėbrų, kaip jiedu buvo, taip pat neradai. Jiedu tesiskyrė darbo valandomis. Ligi tik uždarė savo įstaigas, jau buvo drauge ir taip riejos, lyg visam miesteliui skandalą keldami. Rodės, štai štai subėgs visi naujienos ištroškę žyduičiai. Tačiau niekas nebėgo; niekam tai nebebuvo naujiena, kaip Šūmakeris „prietelingai“ šnekas.

Milžinas Šūmakeris neužaugą Zelikmaną vedžiojosi tikrai kaip karvė veršiuką ir užpuldinėjo jį kaip tikras mėsinėtojas, kimbąs su peiliu tučtuojau patraukti jam per kaklą ir išdaryti. Šūmakeris žengė skersomis, vieną savo skverną kišdamas pirmyn, antru lyg savo pėdsakus šluodamas paskui; pats visu kūnu kvempės ant žemo Zelikmano, idant visa savo barzda, ne viena tik burna, galėtų kalbėti savo draugui stačiai į veidą. Zelikmanas visai skendo Šūmakerio balakono skvernuose ir ėjo taip pat skersomis, kiek tik begalėdamas, grįždamas jam nugarą, idant turėtų alsuoti oro.

Kai sėdomis abudu šnekėjosi, Zelikai nebuvo lengviau: Šūmakeris šaukė dar balsiau, net seilės jam tiško, ir tokio ušnirtimu savo barzdą kratė, kad net akys jam raudo nuo kraujo užplūdimo į galvą, ir kas minutė šokinėjo į Zeliką jam prie pat nosies prisikišti. Zelika tada rodės nebetekęs paskutinio vieko, vos vos bepakeliąs savo ranką ir silpnučiu balseliu betesiąs geruoju prašyti:

– Setze'ch, setze'ch! Sėskis, sėskis.

Senis sėdas, gausiai nusispjauna, pasidairo į šalį, daugiau savo minčių neg vaizdų žiūrėdamas ir ligi tik pagavęs kokią naują savo ar išgirdęs iš Zelikos, vėl šoka kaip padūkęs jam į akis. Ir vėl tasai rankele ramina:

– Setze'ch, setze'ch!

Abiem atėjus į daktarą Gintautą, Zelikmanui buvo dar sunkiau.

Abudu miestelio žydbajoriu draugu, jausdamiesi tikrai pirmaisiais jo piliečiais, su savo daktaru sveikinosi už rankų, pirmieji atkišdami savąsias ir trumpai, vėžiškai kinktelėdami jam galvom:

– Guten Morgen, guten Abend, Herr Doktor!⁴⁰

– Guten Morgen, Herr Schumacher, Herr Seligmann! – atsisveikindavo Gintautas.

Paskui dideliu pamėgimu asmeninės savo vertybės Zelika delikatiniai papešiodavo struktę savo barzdelę, o Šūnakaris tokio pačiu užsimojimu ir taip atsilošdamas atgal persibraukdavo išilgai savo barzdos, lyg jis siekė pradėti nuo lubų ir pabaigti pačiame pažemyje. Tai buvo, taip sakant, ritualinė dalis pasisveikinimo.

Paskui kalbą pradėdavo visados pirmas Zelika mandagiu pasiteiravimu:

³⁸ *Be Talmudo ir Biblijos* – žydams Biblija – ST knygos (be krikščionių laikomų nekanoninėmis); Talmudas (hebr. *talmud* – mokslas) – judėjų tikėjimo, teisės, moralės normų rinkinys.

³⁹ *Petras Kriaučiūnas* (1850–1916) – pedagogas, teisininkas, lietuvių kalbos, etninės kultūros tyrinėtojas, rusų, vokiečių poezijos vertėjas; nešiojo didžiulę, žydams ir sentikiams būdingą barzdą.

⁴⁰ *Guten Morgen, guten Abend, Herr Doktor!* (vok.) – labas rytas, labas vakaras, pone daktare.

– Niu, wie geht's, Herr Doktor? Was neues?⁴¹

Ir sulaukęs iš jo vis tą patį:

– Danke schön, ganz gut!⁴² – varė jau gražia rusų kalba visos savaitės Gondingos ir jos apylinkių žydų kroniką, kas penki dešimt žodžių taisomas ar papildomas Šunakario blogai sudėstoma ir blogai ištariama lenkų kalba, nes rusiškai jis kalbėjo dar blogiau.

Pabaigus kroniką, pereidavo į plačiąją politiką, kurią visą nusitverdavo jau pats Šunakaris, Zeliko vos retkarčiais bepataisomas ir bepapildomas. Veikiai abudu užmiršdavo visus savo vokiškus fanaberumus ir taisyklinga, nors nekaip teištariama, vietos žemaičių tarpe jau vien tik lietuviškai tekalbėjo, nors Gintautas to ir nereikalavo iš jų.

Įžangą į plačiąją politiką Šumakeris padarydavo, griežčiausiai iš pat pamatų iškeikdamas Rusų valdžią, kam jos policija taip skriaudžia visų pirma skerdėjus šliakterius: kabinėjasi prie išvežamos mėsos, pjovyklą verčia iškelti iš miestelio, baras, kad kiemelyje kraujai garuoja, taip ir toliau.

– Nu, kas tai matė dėl penkių karvių ir penkių dešimtų papjaunamų avių statytis atskirą namą? Kas to nežino? Visi tai žino, tik ne rusų policija. Ligi tik pristinga pinigų, tuojau bestijos atsimens Šumakerį Gondingoje gyvulius pjaunant savo kieme ir savo kūtelėje. Ir duok visą pustretinę. Lengva pasakyti – pustretinę! O kad visa karvė, kaip čia laikoma, teverta ir temokama dveja tiek. Kad jie paspringtų tais mano pinigais! Aš jais būčia kraitį sukrovęs dar vienai dukteriai, jei būčiau dar turėjęs... Arba vėl...

Dabar „auf das grosse Wasser“⁴³ politikos išplaukdavo tai, kur ir kaip Rusų valdžia dar smaugia žmones. Tada Šumakeris pradėdavo visiškai užsimiršti ir taip į daktarą šokinėti, taip jam į pat akis lįsti, kaip šokinėjo ir kišės į Zelikmaną. Mandagų ir gražaus apsiėjimo mokantį Zeliką net prakaitas išpildavo, besiklausant tos pasiutiškos kalbos ir beraminant:

– Setze'ch doch, setze'ch! Niu, setze'ch, setze'ch.

Šunakaris sėdos, kiek klausė kitų ir vėl šoko it gyvatės įgeltas, visus pasaulio mandagumus ir kitokius laisvo žmogaus varžymus užmiršęs ir didelėm, plaukais apžėlusiom savo kumštīm taip aplink daktaro nosį sukdamas, lyg pasirengęs jam tvykstelėti. Tačiau, kad tarp Šunakario ir Zelikos ir abiejų su daktaru niekados nebuvo jokių nesusipratimų ir asmens dalykų, tai to nė iš tolo nebuvo atsitikę, ir Gintautui pagaliau ilgai „besigiminiuojant“, nebedarė jokio blogo įspūdžio.

Gintautas ramiai sau sėdėjo, kojas sukeitęs ar koją per koją permetęs ir, abiem rankom kelį apsikabinęs, čiulpė sau papirosą, katiškai pamirkčiodamas nuo dūmų. Kai Šunakaris jau per ilgai kalbėjo prisikišęs ir ėmė pakyrėti, Gintautas kišo jam dėžutę cigarėlių. Kol Šunakaris pasiimdavo nežiūromis vieną, kol keletui degtukų pirštuose sudegus pagaliau užsidegdavo cigarėlį, buvo gana atlaido. Jei tačiau įsikasčiavęs Šunakaris cigarėlį pasiimdavo nejučiomis ir toliau varė savo kalbą, visai nemanydamas degtis, Gintautas kvietė atsistodamas „gimines“ stalan sėstus ir arbatos atsigertų. Ten Šumakeriui nebebuvo kas bedarą.

Iš tų dviejų piliečių Gintautas žinojo ištisos savaitės pasaulio kroniką su visomis smulkmenomis ir žydų sumetimais, kurie, jis buvo prityręs, kuone visados pildės.

Abudu „giminės“ neapsakomai nekenė Rusų ir Rumunų monarchizmo už žydų gyvenamosios vietos siaurinimą, už pogromams pataikavimą ir daug už ką⁴⁴. Ypač gi už Lietuvos valdytojų sauvaliavimą. Keikė esamąją tvarką, geidė jai, kad, nebeilgai betrukus, ji visai suirtų, vertė ant jos ištisus kalnus visokių visokiausių blogybių. Nu, dėjosi žmonėmis, revoliucionizuotais iki pat kaulų. Gintautas nė puse žodžio neprasitardavo nei prieš monarchizmą, nei prieš Lietuvos valdžią. Tačiau „giminės“ ir be žodžių matė jį visiems jūdvių aimanavimams ir keikimams pritariant ir pilnai pasitikėjo juo, kaip ir daktaras buvo pasitikėjęs jais. Tai kits kitą apsidalydavo tokia „literatūra“, kuri

⁴¹ *wie geht's, Herr Doktor? Was neues?* (vok.) – kaip sekasi, pone daktare? Kas nauja?

⁴² *Danke schön, ganz gut!* (vok.) – ačiū, neblogai.

⁴³ „auf das grosse Wasser“ (vok.) – į didžiuosius vandenis.

⁴⁴ *nekenė Rusų ir Rumunų monarchizmo...* – kalbama apie Rusijoje ir Rumunijoje žydams taikytą suvaržymą pasirinkti gyvenamąją vietą; iki XVIII a. vidurio Rusijos imperijoje jiems iš viso nebuvo leidžiama gyventi, o po to tik pietų Ukrainoje ir prisijungtose Lenkijos ir Lietuvos žemėse.

knygynų languose nebuvo išstatoma pirkėjams pavilioti.

Už tai, kad Šumakeris leido minėtąją dukterį už pirklio, šimts žino, iš kurio tolimo krašto atbildėjusio mergos ir gero kraičio, daktaras Gintautas sėdėjo pirmoje vietoje už stalo ir jį pirmą rabinas iššlovino. Už tai daktaras paritino jam didįjį auksinį pinigą⁴⁵, visus nustebindamas savo dosnumu ir palikdamas nebeišdildomą gerą atminimą: kiti, net ir patys turtingieji, teritino sidabrinus ir tai ne didžiuosius. Nuo to laiko rabinas nebeturėjo žodžių Gintautui gana išgirti, ir daktaro populiarumas augo didėjo tarp visos apylinkės žydų. Didėjo jis, be to, ir nuo vis sumaningesnio gydymo, tai savo baudų.

MENKININKAI

„MENKĖS“

*Aš tau duosiu bičių kelmą.
Mano bitės darbininkės –
Neša medų daržinėn,
Siuva korius rezginės.*

Lietuvių „Sietynas“ ir žydai lygiai buvo susimezge kaip su užsieniu, taip ir su viduriu krašto, tai į abu galu abiem buvo pakeliui. Mėnulis, arba Kunigo Tėvas, niekaip nebetesėjo kas mėnuo apsisukti aplink Gondingą, nes tokių „Žemių“ kaip ji radosi vis daugiau. „Mėnulis“ rodės lyg vis didesnis tinginys, nors važinėjo vis taip pat kaip ir pirma. Reikėjo tad pasiieškoti dar kai ko padėjėjais, ir „susigiminiuota“ su Mendeliu.

Pavardė keista, lyg žydiška, tačiau nežydiška: ji reiškė – pėdą, vadinamą lenkiškai. Žemaičiai kažin kodėl tą žodį pasisavino, turėdami savo. Keistas buvo ir patsai jaunas, ta pavarde, ne pravarde pažymėtasis. Jam priderėjo gražus ūkis, tik jį valdė smarkus patėvis, taip susitvirtinęs visokiais raštais, jog posūnis jo niekaip negalėjo iškrapštyti. O noro tai padaryti Mendeliui buvo gana.

Gražus, gudrus ir drąsus jaunikaitis, anksti kaip ir visi žemaičiai jis įsimylėjo taip pat jauną, labai gražią ūkininkaitę. Mylėjo ir jį. Ir tėvai mielu noru būtų atidavę jam savo dukterį, kad jis būtų buvęs „riktingas“ ūkininkaitis, tasgatės, kad pats būtų valdęs gražų savo ūkį. Dabar lauk, kada patėvis numirs! O jis į tą garbingą kelionę dar nė nemanė rengtis.

Mendelis (jo vardo niekas nežinojo, to ir nereikė, visoje apylinkėje jis vienas tebuvo tos pavardės, be jokių brolių, be seserų) siuto, kaip tegali siusti dvidešimties metų įsimylėjęs žemaitukas. Buvo net beketinąs užmušti savo patėvį. Tik nukrypo kitur. Jis tikrai pamišo dėlei pinigų. Dieną naktį svajojo, kaip čia kuo veikiausiai uždirbus 3–4 tūkstančius, atkišus patėviui ir kuo greičiausiai vedus geidžiamąją Gendrutą. Taip žemaičiai ištaria – Gertrūdą. Važiuoti į Ameriką netiko: ir ten taip veikiai neuždirbsi visos reikiamos krūvos pinigų. Tad įsisvajoję apie kažin kokią mašinėlę pinigams dirbti, kokių žmonės tarės teesą galima gauti Prūsijoje. Skrynutė kaip skrynutė, o pasuki – ji ir privaro tau visokių pinigų. Tik mokėk dabar rasti kvailių, kurie nepažintų, jog tai dirbtini, netikri pinigai. Mendelis, meile apakęs, į patį liuciperą būtų ėjęs pinigų prašytis. Tai galų gale ėmė ir pražuvo iš namų. Būtų visa labai įdomi istorija, kaip jis Prūsų pasienyje pateko į žydų rankas, kurie už pervedimą per sieną atėmė iš jo visa ligi paskutinio skatikėlio, kaip anapus sienos atsirado „krūge“⁴⁶ nemažame būryje vienu tik šmugelninkų; kaip, neturėdamas nė tam kartui ko pavalgyti, pasidavė šmugelninkui nešiku nešmenės nuo trijų pūdų.

Jis nežinojo, ką benešas. Jam gana buvo, kad už tai gaus 20 rub. Gavo ir vėl atgal sugrįžo į Prūsus, jau nebe žydų padedamas. Čia jis gavo patirti – tokios stebuklingos mašinėlės nė prūsai dar nepasidirbė ir pinigams padirbti reikią labai didelio, sumanaus meisterio. Pagaliau tuo nė

⁴⁵ didįjį auksinį pinigą – 15 rb. vertės auksinė moneta, į apyvartą išleista 1897 m.

⁴⁶ „krūge“ (vok. Krug) – smuklėje.

nebesidomėjo radęs kitą, nors nebe taip stebuklingą „mašinėlę“ pralobti – kontrabandą. To ne taip jau sunku buvo pramokti, ir, neilgai trukus, Mendelis atsirado priešakyje kompanijėlės, aprūpinančios visus apylinkės žydėlius prūsine arbata, prūsiniu spiritu, šilkais, skustuvais; „jei nori, tai ir tekėlėmis“, pasijuokdavo patsai.

Mendeliui ėmė rasti pinigų. Gal būtų ir patėvj jau atmokėjęs, tik tie sugaištieji dveji treji metai išdulkino jam iš širdies ir iš atminties gražią mergelę Gendrutą ir jos vieton pakišo labai negražų senį – Godą. Dabar Mendelis jau svajojo apie dešimtį ir daugiau tūkstančių. Ir pati duba nebebuvo jam tokia miela maloni, kaip pirma kad buvo. Ji nebetraukė Mendelio tik dėl to, kad tai buvo jo tėvų palikimas; iš dubos Mendelis dabar tiek jau reikalavo, kiek ji netesėjo duoti. Tai ir paliko Mendelis be dubos, kaip tasai be „šventos Kalvarijos“: tu be manęs, aš be tavęs.

Mendelis nebeteko to paskutinio minkštinančio širdį veiksnio – prisirišimo prie savo užpečkio. Tapo kietas kaip titnagas. Lietuvių raštus jis skaitė, veizdėk, kuone visus, žinojo, kas ten parašyta, kuone visa, – vis dėlto į juos žiūrėjo tiktai kaip į prekę. Gerai mokėjo – gabeno; menkai mokėjo – neapsiėmė. Nė vieno karto nesujudėjo Mendeliui širdis nuo visų tų šauksmų, kuriais skambėjo to laiko visi laikraščiai. Ar besukrutės ir kas tą kietą širdį pajudins? Pagyvėsime, pamatysime, jei ne pirmosiose knygoje, tai antroje.

Gintautas labai gerai žinojo, kas toks Mendelis, ir, „susigiminiavęs“ su juo, laikėsi šalto ir aiškaus gešefto. Vis dėlto kai tekdavo koks labai atsakomas darbas padirbti, kokios tarybos su užsieniu išvesti, kokie svarbūs raštai į Tilžę ne paštu nusiųsti, – Gintautas nenumanė žmogaus, tinkamesnio už Mendelį. Ir Mendelis nė karto neužvylė, nė karto nesugrįžo be nieko. Kur Mendelis bus buvęs, antro nebereikės siųsti. Jam netiko patarlė: dėl kvailos galvos tik kojom nuovargis. Tai Gintautas neapsakomai brangino Mendelį ir mokėjo jam dovanoti tą nelaimingą godumą. Kartais net teisingo, atmindamas, kaip gamta viską tiksliai daro: jei nebūtų godo, nebūtų nė Mendelių, tų būtinųjų anais laikais Lietuvos veikėjų.

Suėjo su Mendeliu ir kun. Rimutis Vizgirda, ligi tik atvažiavęs, o pabuvęs jau ėmė su juo ilgai ir paslaptinai šnibždėtis. Šnibždėjos tarės, kol vienu sykiu abudu nedingo kažin kur iš Godingos.

Vieną tamsią naktį, daugiau ne savaitę praleidus, kada jau Gintautas rengė gulti, ne į duris, tik į langą kažin kas minkštai pirštų galais pabarškino. Tokio bildesio ore, gatvėje už stodainių negirdėti, o viduje per stiklą – kuo geriausiai. Gintautas pasitiko milžiną Šūmakerį, abiem rankom prilaikantį savo balakono skvernus. Visados mačius Godingos patriarchą palaidais sparnais, tikru Mefistofelio apsiaustu, kurs jį darė panašų į keliaujantį Amžinąjį Žydą, Gintautui buvo per nepaprasta šitas Šūmakerio susiglaudimas. Tuo reikšta nepaprastas jo vidaus susispaudimas. Spausdamas savo sielą, Šūmakeris, pats nenusimanydamas, spaudė savo skvernus rankom, spaudė savo išgąsdintą krūtinę pečiais, spaudė lūpomis žodžius. Mažiausiai teklausė jo – lūpos; jos vis viepės, kontrabanda praleisdamos kažin kokius žydiškus šnibždesius; rodos, bene bjaurius keiksnius.

– Nu, Herr Schumacher, kas atsitiko? Susimušėt susipešėt? Susiskaldėt susipjaustėt? Ar šiaip kas sava valia pasikorė? Geruoju pas gydytoją niekas tokiu laiku nevaikšto.

Mėgino Gintautas pajuokuoti ir nesisekė. Šūmakeris nė nešyptelėjo. Tik pašnibždomis ėmė pasakoti įspūdžius, kurių tik ką buvo prityręs, ir ilgą istoriją, kurią tik ką buvo iš Mendelio išgirdęs. Ne tiek ta istorija, tas prietykis, kiek Šūmakerio visu tuo persiėmimas užkrėtė Gintautą. Jis visas išblyško veidu, akys ėmė lakstyti neramiai. Tik lūpų, kaip ir Šūmakeris, nemokėjo suvaldyti, kad jos kontrabanda nesišypsotų matant, kaip tasai balsiakalbis ir karštakalbis réksnys mėgina kalbėti patylomis ir ramiai paslaptinai.

Nabagui Šūmakeriui tasai sumanymas visai nesisekė, ir jis neapsakomai vargo. Kai mėgino šnibždėti, žandai visiškai nesirakinėjo, žodžiai košės per dantis, ir nieko nebebuvo galima suprasti. Ligi tik bent kiek prasižiojo, pūkstelėjo visa kaskada smarkių žodžių, ir jis griebėsi savo delnu užsivožti tą nesuturimą, karštą žodžių verdenę. Vėl nieko nebesuprasdamas, Gintautas pats stūmė jo ranką žemyn nuo burnos.

– Tik ką pasibaigė kova... Kova! Supranti tamsta?.. Kova N. miške, už keliolikos varstų nuo Godingos... – nervingomis eksplozijomis raportavo daktarui Gintautui.

– Kokia „kova“? „Barzdoti vyrai iš už jūros“⁴⁷ – Švedai karu ant mūsų eina ar kas? – stebėjos Gintautas, bent kiek pykdamas, kad negali tuojau patenkinti vis didėjančią savo nerimą.

– Taip, taip, tikrai! Iš Palangos jūros išlindo vyrų, tik bebarzdžių, ir ėjo prieš barzdylas, žemaičiai prieš rusus ir per nesusipratimą saviškiai pastojo jiems kelią. Ach, mein Gott⁴⁸, vis tai dėl menkių! Tamsta esi valgęs menkių? Kur nebūsi valgęs, kilęs iš pasienio!..

– Pasienyje nebuvau ragavęs. Čiagi Ona dažnai pavaišina, kada tik gauna rinkoje. Žinai, nėra ko girtis: žemaičiai minta per prasta žuvimi. Trumpa, stora, mėsinga, tik pašvinkus varveliu. Nei virtos, nei keptos nepavalgysi, jei nesukaposi ir antra tiek prie jos ko gera nepridėsi.

– Tai man visai nerūpi, tinka ji ar netinka, – nekantravo Šumakeris per ilgą Gintauto išdėstymą, kaip menkės valgyti taisoma. – Kad ji visa kurią dieną jūroje išdvėstų: tiek nuo jos, sako, atsirandą lepros raupų! Gana, kad visas Žemaičių pajūris ja minta: ir palangiškiai, ir kretingiškiai, ir darbėniškiai..

– Ir lenkimiškiai, ir skuodiškiai, ir mosėdiškiai, na, ir mes, gondingiškiai!.. Kas gi toliau? – pabaigė Gintautas jau supykęs.

– Mes, kas? Atvežė vežimą kitą, gerai; neatvežė per visą mėnesį nė vieno, ir be to apsiėjome. O ten, pajūryje, neapsieina, ir visa minia laukia parplaukiant žvejų, išvažiavusių žūklauti į jūrą. Nu, iš laivų stačiai į maišelius ir nešasi katras sau po keletą ar po keliolika svarų. O jau ko patys nebeišperka, tą bepraleidžia toliau, mums atvežti. Žvejai pyksta, riejas, neduoda, nes toliau nuo krašto jie dvigubai gauna. O palangiškiai su darbėniškiais turi nustatę savo kainą ir neišleidžia žūklį, kol patys neapsirūpina. Ta kova tęsiasi senai tarp pramoninkų žvejų ir vartotojų pirkėjų. Tik šiemet pajūriečiai pavirto, ar tikėsi tamsta, tikrai organizuotais revoliucionieriais! Jie laiko pajūryje sargybą ir suima visą žuvį. Paskui patys lydi vežimus į Kretingą ir Darbėnus ir čia sustabdo juos rinkoje ir tol nepaleidžia toliau, kol nebelieka pirkėjų toje vietoje.

Gintautui net akys džiaugsmu ir nustebimu nušvito, ir jis paklausė:

– Nejaugi būtų jau tiek savo reikalus supratę ir... pradrįsę?

– Aš tamstai daugiau pasakysiu! – riktelėjo užsimiršęs Šumakeris, senoviškai pašokėjęs į klausytoją. – Žemaičiai susibaudė ir su grūdais taip daryti. Pastatė savo pačių sargybas miesteliuose ir nebeišleidžia važmos nei į Liepoją, nei į Klaipėdą anksčiau antros valandos popiet. Tasgatės, kol neapsiperka, kas tą dieną buvo reikalingas duonos! Girdėjai ką nors tokio? Tai pradžia liaudies ar proletariato valdžios, diktatūros! Blogai, kad tuojau pradėjo ir perdėti. Ėmė į rinką atvažiuoti ir piniguočių. Jie pigia kaina „prisikonfiskuoja“ po visą vežimą, o parsivežę brangiai lupa iš tikrųjų beduonių, dalimis jiems perparduodami. Tai išnaudotojai, tai erkės, siurbėlės! Mušti tokie reikia! – vėl suriko karštuolis. Gintautas gavo jį vėl sustabdyti ir atvaryti į pasakos vagą, iš kurios Šumakeris buvo džiaugsmingai iškrypęs.

– Labai miela girdėti tokių retenybių. Tai reikštų, kad ir Lietuvoje galimos yra drąsios svajonės. Vis dėlto, meldžiamasis, kas gi toliau?

O kas toliau buvo, tikriau atpasakosime patys. Mendelis su Vizgirda iš Gondingos išnyko drauge, tik nukeliavo ne tais pat keliais: Mendelis išdūmė į Prūsus, Vizgirda atsidūrė darbėniškiuose Akmenės slėnyje. Mendelis Tilžėje pradirbo visą savaitę, kol surinko didžiausią transportą lietuvių spaudinių, tokį, kokio dar niekas prieš jį nebuvo vienu kartu pasiėmęs. Surišti ryšiais neėmė daug laiko. Kebliau buvo gauti tiek daug brezentinės, vandens neperleidžiamos ceratos ir iš jos prisisiūti maišų. Nebūtų jis Mendelis buvęs, kad nebūtų ir to padaręs. Brezento jis pašokėjo į patį Karaliaučių, nes nei Tilžėje, nei Įsrutyje tiek daug jo negavo. Parsigabeno ir, Otto von Mauderodei padedant, pavertė jo spaustuvės sankrovą – siuvyklą⁴⁹. Extra prekių vagonas nuvaryta į Klaipėdą, benzinu varomas kateris (laivelis) pasamdyta į jūrą, ir – pirmą kartą savo amžiuje Mendelis išvydo – „sviesto pabongą“

⁴⁷ „Barzdoti vyrai iš už jūros“ – L. Rėzos rinkinyje *Dainos* (1825) paskelbtos vestuvių dainos „Iškada darželyj“ eilučių parafrazė.

⁴⁸ *mein Gott* (vok.) – mano Dieve.

⁴⁹ *Otto von Mauderode* (1852–1909) – Tilžės spaustuvininkas; 1881 m. įkurtoje jo spaustuvėje buvo išspausdinta daug lietuviškų knygų, spausdinamas *Varpas*, *Ūkininkas*, *Žemaičių ir Lietuvos apžvalga*.

(Palonga – sviesto pabonga, suprask: pabaiga): iš akių išnyko žemės kraštas.

Tą visą savaitę Mendelis buvo lyg karščio perimtas, neatminė, ar buvo valgęs, – tiek daug buvo rūpesčio ir darbo. Dabar, atsiradęs besėdįs ant savo maišų nedideliame laivelyje, vienu du tik su motorininku, pabūgo. Pašoko, lyg norėdamas sušukti: stopp, tik žemės kraštas vos bedūlėjo tolybėje ir pikta jūra svaidė jų katerį kaip lapelį. Nebeišlipsi. Tad nusitvėrė laivelio krašto abiem rankom ir ėmė mėginti atsverti jį savo sunkumu, kai pakrypsta į vieną pusę. Ir nepataikė: laivelis greičiau ir ūmiau svarstės, neg Mendelis galėjo suskubti atsiverti. Tad veikia priilsęs liovėsi to sumanymo.

– Tesižinai! Kas bus, tai bus! Žūt būt! Vis viena. Ale jei neprilaksiu kaip šuo, būsiu visus pralenkęs kontrabandavime.

Apsidairė aplink: tuščia, vienos vilnys tešokinėja. Ir nuliūdo. Jis savo uždavinį atliko. Na, jei Vizgirda bus savo neatlikęs? Perniek visas vargas ir pinigų krūva...

Atplaukę ligi Prūsų valstybės sienai, jei siena pavadinsi tik įsivaizduojamą liniją jūroje tiesiai nuo Prūsų žemės sienos, sustojo, apsiskaitę ir ėmė pamažu plaukioti palei tą sieną, kad nepraleidus per ją kitų plaukėjų.

Juo laukė, juo laikas ilgėjo. Tas trejetas valandų Mendeliui pavirto trimis dienomis, jei ne daugiau. Ir poterius kalbėjo į šventąjį Antaną, žuvusių daiktų atradėją, ir ubagus apsižadėjo sugrįžęs pamaldinti, pagaliau ir keikti pradėjo Vizgirdą.

O Vizgirda buvo visai nekaltas, taip pat savo atlikęs. Surado parodytus kontrabandininkus, susekė žvejus Vizgirdai reikiamą dieną kaip tik neplauksiant į jūrą; „menkiškai“ susitaisė šešis žemaitiškus vežimus – gardės ir išstratėjo į pajūrį.

Pajūriškių sargyba labai nustebo, išvydusi ne tuo laiku nutratėjusius į jūrą menkininkus. Gudrūs – jų neapgausi: tuoj suprato žvejus ketinant šį kartą pabėgti su visomis menkėmis nuo tos vietos pirkėjų, ligi tik rytoj rytą apie pusryčius sugrįš su vilkšna. Tad puolė į savo apylinkę, visur skelbdami dar negirdėtą dalyką: šeši vežimai ketiną išsisukti iš nustatytos kainos! Sodiečiai klausės, griežė dantį, tvėrės pagalius ir:

– Palaukite, rupūžės, mes jums parodysime!

Per visą naktį baudės visa apylinkė: tokio būriu nueiti, kad galėtų atsiimti visus vežimus, nė menkelės nebepaliekant visuomenės balso neklaūžadoms... Visą naktį nemigo, apmaudą grieždami ir tardamies jau apyaušryje būti Jūrmaloje, nors menkininkai vos vėlyvais pusryčiais teparplaukia.

O kontrabandininkai, teturėdami savo tarpe tą vieną tikrą žveją, nusimanantį jūros kelio ir jos būdo, įsimetė tinklą į didįjį valtį ir išplaukė, tyčia pro tą vietą už trejeto varstų, kur „sekrete“ stovėjo pasienio sargai kareiviai. Pakėtojo iš tolo savo tinklą, kad ir nieko krante nesimatė: vis tiek žinojo, juos sekant iš paslapčių.

„Kapitonas“ žvejys nusimanė, kur jūroje Prūsų siena, ir drąsiai leidosi jūra be kompasu. Negi be vieną kartą jis čia buvo buvęs. Naktis graži. Mėnulis šviečia. Kaip tik „gaudyti“. Besidžiaugdami, besipasakodami visokius savo pritikimus, nei nepasijuto, kame atsidūrę.

– Čia jau ir turi būti siena, – tarė „kapitonas“. – Bereikia rasti ta vieta, iš kur pradeda matytis žemė tolybėje.

Ėmė plaukti į krantą. Plaukė, plaukė, o to vis kaip nēr, taip nēr.

– Nu, ar velnias mus taip tol nunešė į gilumą jūros? – keikė žvejys.

– Velnias ne velnias. Tik tu, bračeli, ar nusimanai, kuriuo beplaukiąs? Gal vieton į Prūsus nuplukdysi mus į Švediją? – nerimo šmugelninkai.

Kapitonas ir pats nebebuvo tikras, ar jam galva neapsisukė. Visi buvo bepradedą nusiminti, irtis nepratusiems nusibodo ir rankas jau ėmė gelti. Pavojinga valanda tokioje kelionėje: nusiminus nebetoli ir nuo vaidų, o susivaidijus ir šlapuma ne per žemai...

Laimei, išgirdo, lyg kas švilptelėjo, ir, akis ištempę, įžiūrėjo kažin ką visu greitumu atataškant į juos. Vargu bau Kolumbo jūrininkai taip linksmi ir džiaugsmingai sveikinosi, kaip sveikinosi Mendelis su darbėniškiais savo sėbrais.

Prasidėjo tikrasai „žvejavimas“. Prie ilgos lynos raišiojo Mendelio atsivežtus brezentinius maišus ir mėtė juos į jūrą. Tvirtai suklostyti popieriai gana gerai skendo; kur daugiau buvo knygų, ne laikraščių,

skendo kaip akmuo. Prisirišę lynas iš abiejų šonų ir persilipinę į sau Mendelį, atsisveikino su motorninku. Jis lengvai sau nupukšėjo į jūrą, į nakties tamsą; mūsiškiai – sunkiai vilkino atgal savo „menkes“.

Tris valandas buvo sugaišus žvejų valtis, beklaidžiodama jūroje, ir ėmė bailė, kad į laiką nebesuskubs atgal.

Sunkiai praslinko ir pro „sekretą“, kur visados sėdėjo po du kareiviu.

Vienas sekretininkų, žiūrėjęs žiūrėjęs į jūrą, kumštelėjo giliai įmigusį savo draugą ir tarstelėjo:

– Mitroška, žiūrėk: nuvažiavo, rodos, penki, o grįžta šeši. Kame jie tą pasigavo? Bene reiktų paėjėti į menkininkus?

– Liaukis, Vanka! – burbtelėjo tasai per sapną. – Ką velnią jie bus pagavę jūroje? Eik sau, kad nori, tris varstus ir leisk man miegoti...

Mitroška vėl užmigo, ir Vanka pamojo ranka. Galgi jam naktį tik pasivaidino?

Susiprato ir kontrabandininkai užmiršę vieną pasiguldyti į dugną. Ir daug ko bloga iš to sau lėmė. Pilni baimės pabaigė plaukti, kur arkliai stovėjo ir pats Vizgirda, mirdamas nekantrybe, visą naktį nemigęs, pravaikščiojo, besišerdamas tiek arklių.

Kalboms laiko nebuvo. Tik vilk iš vandens maišus, tik drėbk juos į vežimus. Jei ne „sekretininkai“ kareiviai, tai sargybiniai žemaičiai štai štai atpleškės ir suriks: stopp! Bailė padidino pajėgų, ir vežimai kaip tik laiku nutratėjo Kretingos link, nes nuo Darbėnų jau ėjo visa kariuomenė, bent du šimtu žmonių, daugiausia vyriškių, su lazdomis ir maišeliais rankose.

Atėjo ir sustojo iš tolo. Visa Jūrmala aiškiai jau matėsi, dienai išsausus. Smėlyje ilsėjosi ištrauktos žvejų valtys; ant susmeigtų miestų tebekabėjo sausi tinklai. Nei žvejų, nei vežimų. Monai ar sargyba pasapnavo? Ir ėmė rengtis apkulti savo sargybą. Ta žegnojosi, Dievo vardo šaukėsi nemelavusi, tikrai šešis vežimus nuvažiuojant mačiusi ir visai pabaigė įtikinti savuosius, kai parodė šviežius pėdsakus šešiose vietose stovėtų arklių ir gardžių.

Taip. Nebebuvo abejonės. Menkininkai jiems paspruko, nepalikę nė vienos žuvelės, kaip sodiečiai rengės jiems patiems nieko nepalikti. Nebuvo laiko sumesti, kodėl valtys viduje ne menkėtos, kodėl nė vienas tinklas nešlapias. Visus pagavo tikrai žemaitiškas įnirtimas – nedovanoti.

– Namu, į ganyklą, kas kokį kuiną nutvėręs, apžerkime ir vykimės, kad ir dešimtį mylių! – kažin kas sušuko, ir arti dešimties vyrų pasispyrė į ganyklą. Kiti pikti parlemavo namo musę kandę.

Pasileido vytis. Ir koks tų žemaičių įnirtimas! Atjos į vieną miestelį – menkininkų pravažiuota nesustojus: vejas ligi antro; atjos į antrą – vėl pravažiuota: vejas ligi trečio. Taip ligi to miško, kur menkininkai pagaliau sutarė sustoti ganytūsi ir nakvotų. Visi buvo amžinai nuvargę, patys peralkę ir jų arkliai nebenorėjo beieiti. Pasukė į šalį ir ramiai nusikinkė. Tokioje tolybėje nuo sienos ir jūros, pravažiavus visus kordonus ir visus liubrikus, kas gi belaukė ko netikėto?

Vos tik atsirišo maišelius su duona, sūriu ir dešra, vos atsikišo butelį degtinės ir jos pagurguliavo, štai raitarija lazdotų vyrų.

– Stopp! Jus darbėniškių menkininkai? Sukite vežimus atgal: mes jums parodysime neklausyti kuopos nutarimo! Veltui gausite menkes atiduoti, jei nenorėjote pinigų! – šaukė vienas taip kvailos minos vyrukas, kad net niežtėjo delnai duoti jam per snukį.

– Eik po velnių! Kokių jums menkių? Mes joki menkininkai, – atšovė Mendelis, sustatydamas saviškius prieš užpuolikus.

– Kinkykitės! ne, tai – persime kailius štai štais vėzdais, kad net kaulai jums tratės, – vėl suriko kvailiaminis.

– Atstokite ir nemėginkite užkabavoti ramius keleivius, nes – šausime! – atsikirto Mendelis.

– A, tai šitai!

Grikštelėjo dančiu kvailys ir pylė lazda Mendeliui per galvą, kad net akys jam pažaliavo. Nieko nebegalvodamas, Mendelis brūkštelėjo revolverį iš kišenės ir kuone prikišęs pokštelėjo užpuolikui į kaktą. Užpuolikas kebėkšt aukštynelkas, apsipildamas kraujais.

Nusigando užpuolikai ir pabėgo atgal bent dešimtį žingsnių. Ne mažiau nusigando ir kontrabandininkai. Jie nebuvo pratę kraują lieti. Nė vienas jų netrynė sau šlaunies sunkiu šautuvu.

Nesinešiojo jo nė Mendelis. Nė šauti dorai nemokėjo. Ale matai gi: kai reikia nelaimės, tai neparduotas „buldogas“⁵⁰ atsirado kišenėje: jo senai kažkas prašė atvežti.

Neilgai tetvėrė sumišimas. Kraujų klanas ir negyvėlis įsiutino jo draugus, ir jie žvigtelėję puolė ant beginklių keleivių. Imtynės neilgai truko: visi šeši šmugelninkai buvo apversti, suraišioti ir gerokai apdaužyti. Laimė, kad nors Vizgirdos nebuvo. Jis, nebetesėdamas nemigęs, išlipo pirmajame miestelyje į kleboniją. Buvo nuvargęs, bijojo ir prietykių su kratikais: kunigui tai nederėjo.

Kibo užpuolikai į vežimus. Gi ten, broliuk tu mano, jokių menkių – tik vien lietuvių spaudiniai! Ak, kad tave vilkai! Juk tai tikrai ne žūklijų, kontrabandininkų būta! Pažino net saviškius, kurių vakaro tamsoje nebuvo įspitrėję. Kvaili įnirtėliai gaudesiai amžinai susigėdo, paleido surištuosius ir ėmė atsiprašinėti.

– Prani, ar tai tu?

– Juzi, ar tai tu?

Stebėjosi be galo, nežinodami, kas bedaryti. Mendelis, visus „apšumijęs“, pirma kibo į savo auką. Pasmakė žalių ažuolo lapų ir, aptvėręs galvą, nusinešė ligonį į vežimą.

– Matai, ką jūs, pikčiai, padarėte! Kur aš dabar dėsiu tą sužeistąjį? Negi nešitės atgal raitą! Artimiausis – tai mūsų miestelis: ten felčerio punktas ir gydytojas. Nori nenori, reiks ten vežtis ir savo kailiu papirkliauti. Jei neįkliūsime šiandakt, tai įkliūsime rytoj: pavargusiais arkliais toli nebenubėgsi; jie vos kojas bepavelka. Vis dėlto reikia bėgti. Kas skirta Gondingai, aš imuos. Į kitus vežimus duokitš savo arklius! Namu parsivilksite ir mūsiškiais... – komandavo Mendelis, išsirinkdamas arklius keturiems vežimams. Penktajam nebebuvo.

– Penktasis kelias į medsgarį Zūbę, kontrabandininką ir degtindarį. Jam gana kabulnyčtų vienam vežimui iškaišioti. O kiti visokiais keliais – „vorwaerts“!⁵¹

Šūmakeris, atpasakojęs, ką bežinodamas (daugelio negi žinojo, daugelyje tiek perdėjo, kad viskas rodės pasakos dalyku, o susirėmimas miške tikra dviejų kariuomenių batalija), –atsipūtė visas nušilęs, nusibraukė nuo kaktos prakaitą ir dabar tik be vieko klastelėjo į krėslą.

– Šeši vežimai! Nejaugi visi pražuvo? – viauktelėjo Gintautas, lyg tai jam būtų susopę.

– Kol kas dar nė vieno. Neturi nė paskui žūti: tai pinigų ir vargo mokėta. Kebliausia su tuo, kurs atkurnėjo į patį miestelį! „Znočijas“⁵² – pačiam velniui į žiotis! Juk pas mus visas rinkinys policistų: antstolis, urėdninkas, liubrikas, žandaras, sargybinis! Gal dar negana? Ir čia iškrovęs knygas ir ligonį, išnyko.

– Kam iškrovęs? – nustebo Gintautas.

– Gi naujam kunigėliui Rimučiu Vizgirdai: jo tai būta susitaisyta tokia dar nematyta kontrabandos kompanija!

– Fiū fiū! Koks mūsų turima konkurentas ar bendradarbis, nebežinau, kaip ir bepasakyti. Ale gaila tokio žmogaus, kad pat pradžioje nežūtų. Tokių iš kelmo neišspiriama. Reiktų jam padėti. Kurgi jis paslėpė visą vežimą?

– Jo turima kur: rūsyje antai anos už kelio sugriuvusios altarijos. Tik kas tai? Ryt poryt kils lermas. Pamatysi, koks čia pasidarys pradaras, kiek čia atbėgs rusų „vaisko“!⁵³ Visą miestelį apvers dugnu aukštyn. O Vizgirdos nė namie nesama. Kai prapuolęs andai, tai nė klebonas nežinąs kur. Policija ims teirautis, suseks. Maišus susinešęs jo tarnas, tas pusbačkis Nikodemas.

– O, kad jį, tą kvailį! Juk pirmiausia kratikai suvirs į rūšis! Schumacher, kas daryti? – užlaužė rankas Gintautas tokiuo sielavartu, lyg tai jo paties būtų buvusi nelaimė.

– Jau padaryta. Ligi tik Nikodemas namo, aš tuos pakius su savo šeimyna išvogiau ir nugabenau ten, kame rasti sunkoka. Dabar visa nelaimė, kad tą sužeistąjį šmugelninkas padėjo tam šelmiui aptiekininkui. Nu, kol ligois žado neatgavo, nieko. O kai atgaus... Aš jam pristačiau felčerį Lifoną. Žaizda, sako, ne marinamoji. Dabar, daktaras, gulka, nieko nežinodamas; kai reiks, patsai Lifonas ateis

⁵⁰ „buldogas“ – stambaus kalibro trumpavamzdis revolveris.

⁵¹ „vorwaerts!“ (vok.) – į priekį.

⁵² „Znočijas“ (rus.) – reiškia.

⁵³ „vaisko“ (rus.) – kariuomenės.

kviestųsi. Aš išėsiu per virtuvę. Reikia gi gelbėti ir tie, kurie tik tam kartui yra pabėgę...

Gondinga senai buvo lietuvių spaudinių tranzitas, o vis nė lapė nelojo, kol ėjo mažomis dalimis, po puspūdę ir pūdą. Dabar jau rusų akys tikrai atkryps į tą visų užmirštą nuošalį.

ŽYDKAPIŲ PANIEKINIMAS

Kipšas žydo nenujojo,
Žydas jaučio nepapjovė.
Jaučias klano neišgėrė,
Klanas ugnies neužliejo.

Tokių audringų neramybės dienų, kokios buvo prasidėjusios nuo ketvirtadienio vakaro, Gintautas buvo ne tik dar neprityręs, nė neatspėjęs. Jis buvo susibaudėlis, veikė paslapčioms, veikė priešingai toms galybėms, kurioms dykas galas yra sutreškinti tokie asmens kaip jis, nieko nereiškias sodžiaus gydytojas. Jis daug buvo skaitęs apie rusų liaudininkų veikimą, kaip juos gauda, tremia ir ką jie jaučia. Tai jam dabar rodės gražus prasimanymas, gražus nupasakojimas, beletristika, sulyginant su tuo neskanumu, kurį jis dabar jautė. Toli šaukia buvo nuo bet kokio heroizmo ar poezijos.

Šunakario patariamasis, Gintautas užgesė savo žiburį ir atgulė į lovą. Tik dabar patyrė, jo nenusiauta avalynių, nei nusimauta kelinių. Vis dėlto taip ir paliko tysoti, atminęs felčerį Lifoną vis tiek ateisiant ir jį pažadinsiant. Taigi jo laukė, nekantravo ir nemigo. Minutės plaukė taip aptingusios, kad rodės ištaisais bertainiais. Gintautui ėmė rodytis nuo to pasiskubinimo ar pavėlavimo ateiti kažin ką be galo svarbaus pareisiant. Nemokėjo pasakyti, ką. Žmogaus gyvybę? Apie tai jis kuo mažiausiai teatminė, lyg tai buvo antrinis ir tretinis šios dienos atsitikimų priepuolis.

Nemigo. Buvo taip blaivus, lyg miego ir jo galybės iš viso nebuvo pasaulyje ir jo visai nereikėjo. Paprastai gražus pilnaveidis raudonikis, dabar Gintautas buvo išblyškęs, lyg drobė: burnelės padribo kaip kapos metų senio, neramios akys nervingai blizgėjo. Pagulės pagulės lovoje, nuspiria antklodę ir šoka žingsniuoti po tamsų kambarį. Žingsniuos žingsniuos po gulimąjį ar svečių kambarį, tai kakta prisiglaudžia prie šalto lango stiklo ir per langinę mėgina atspėti, ar jau ateina Lifonas. Tik jo vis nebuvo.

Gintautas buvo visas nusigandęs, visas persiėmęs ir pats nežinojo ko. Bene tai jis įkliuvo? Juk tai – Vizgirda, kurio jis nė žint dar nebuvo kaip reikiant pažinęs; be to – vienas kunigų, su kuriais jautėsi ir nusimanė ničnieko bendra neturįs.

Dabar tik atsiminė, jog jau tiek ir tiek savaičių praėjo, kaip tasai jaunavaikis, vargu bau bent 26 metų teesąs, atbėgo int jį aplankyti ir prisistatyti kaipo naujas kaimynas. Jau kiek savaičių, o jis vis dar Vizgirdos neatlankė, nerevizitavo. Dabar Gintautas net skaudžiai nuraudo, pamiršęs tą paprastąjį, reikalingą svietską padorumą. Nu, kam jis paniekino kunigą, atsisakydamas jį revizituoti? Tegu sau ir kunigas: drauge su tuo jis dar žmogus. Gintautas teisinosi pats sau nė nemanęs niekinti, buvęs tai paprastas nedovanotinas lietuviškas nerangumas, apsilaidimas, ištižimas, vadinkite, kaip sau norite.

Tiesą pasakius, tasai lėlytė pasirodė jam toks traitkis vėjavaikis, verpstė sukavielas, tiek neramus ir nerimtas, jog neleido nė įtarti jį sugebėsiant visuomeniškai veikti; ką visuomeniauti: nei kunigauti jam netiko. Ak, tu psychologai kabutėse! Susigriebė gautą pavidalą dažnai esant apgaulingą. Ir taip dabar buvo Gintauto širdžiai artimas tasai „kunigėlis“ Vizgirda, lyg jis būtų iš to paties „Sietyno“ buvęs, tą pačią priesaiką padaręs, kaip ir jis pats. Taip dabar dėl jo bijojo, kaip dėl savęs paties.

Gintautas jauste jautė, kaip tarp jo namų ir namų antrajame gale miestelio, klebonijos, ėmė driektis gyvulinio magnetizmo vilnys⁵⁴, lyg tarp kokio Markonio įtaisytų dviejų stočių bevielės telegrafas⁵⁵.

⁵⁴ *gyvulinio magnetizmo vilnys* – galvoje turima šveicarų gydytojo F. Mesmerio (1734–1815) teorija, pagal kurią gyvių organizme glūdinti paslaptinga jėga, galinti daryti poveikį kitam organizmui.

⁵⁵ *Markonio... bevielės telegrafas* – italų fiziko G. Markonio (Guglielmo Marconi, 1874–1937) išrasta ir 1895 m. sėkmingai išbandyta aparatūra radijo signalams pasiųsti ir priimti.

Pagaliau visai ne Vizgirda pavirto centrale visų tų atsitikimų figūra: jis tebuvo vienas atskiras epizodas. Už jo Gintautas dabar jautė jau jau atūžiantį visą tvaną, kurį seniau laukimu tegalėjo atspėti. Atūžia atplaukia! Jau gaubia Lietuvą nuo Prūsų... Jam kaktos nebeatstatysi, tik turėkis, nes nežinai, kurį nuplaus ir paskandins, kurį viršun išmes kitaip gyventų.

Koks vaikiškas valdžios sumanymas šitam tvanui atstatyti – policiją! Tegū sau jos būrių būriai, nesuskaitomi asmenimis nei jų rūšimis, – vis dėlto jis neišsėms to tvano, nesutilps jis į jokių kalėjimus, neišvedžiosi jo po Sibirijos platybes: vis tiek jis bus perėjęs Lietuvą, senovę apgriovęs, naujus pylimus supylęs naujiems žmonėms ten sargyboje stovėti. Dar kažin, ar tasai tvanas, prasidėjęs nuo Baltijos, ar tik nuplaus senovės pelėsių nuo visos Rusijos? Laimingas, kas ir tai pagreitins...

Čia Gintautas susizgribo pats save begiriąs, nes visados jautė matė tame didžiuliam tvane ir savo srovelę. Susizgribo dar ne laikas esąs katučių ploti iš džiaugsmo, kai tėra pradžia milžiniško darbo.

Pagaliau atėjo ir Lifonas, rusas felčeris. Tikriau, gudas, nes buvo iš čionykščių senatikių. Lifonas buvo ketvirtainiško stogo, „tiek stats, tiek versts“, vidutinio ūgio ir neproporacionalės platybės pečiuose ir juosmenyje, nors nepilvotas. Nelygi muzikiška barzda buvo varsos, kurią lenkai vadina: dzika maść⁵⁶, kaip esti varsa išsišėrusi, esant kartų kartoms saulės kaitroje. Plati jaučveidė buvo visa raupuota, kaip ir kitų jo tautiečių senovės prietarininkų, nepripažįstančių raupų čiepijimo. Kad nebūtų velnias ant to veido žirnių kūlės, kaip sako patys rusai, šisai veidas būtų buvęs gana padorus. Ypač kad jį dabino labai maloni, vaikiška, naivi šypsena.

Keisti tie rusai ir tikrieji, ne iš lietuvių virtę, gudai. Švelniausios širdies, žmoniškiausio būdo būdami, jie gali tuo pat žygiu būti vagys ir galvažudžiai; ir savo gyvybę už artimą padėti, ir čia pat to pat artimo gyvybę policijai atiduoti, kad pražudytų.

Lifonas, čia pat Lietuvoje gimęs ir augęs, mokėjo lietuviškai kaip tikras lietuvis, prieteliavosi su lietuviais ir juos labai mylėjo už jų lėtą, minkštą apsiėjimą su kitataučiais. Ir Vis dėlto juos įdavinėjo policijai, urėdninkui ir žandarui (nuovados antstolio slenkstis kol kas jam buvo per aukštas). Tai buvo tipas caro valdžios pagadinto doro žmogaus. Tyčia jis nieko neuodė, nešnipinėjo ir provokatoriškai jokių prisipažinimų netraukinėjo: tai buvo policistų specialistų dalykas; užtat laikė tikriausia gero ruso patrioto pareiga nieko neslėpti nuo tų, kurie „kramolų“⁵⁷ visur ieškojo. Taigi Lifonas gėrė vaišinosi su lietuviais per pokylius, girdėjo visas jų kalbas, liejamas nesislepiančiomis ištikimo kaimyno; gėrė ir vaišinosi savo viengėnčių valdininkų būryje, visa tai jiems pakartodamas. Ir visai nenusimanė, tai darydamas, įduodąs ir judošišką darbą dirbąs.

Gintautą jis ne tik gerbė dėl jo nepaprasto sumanumo savo amato dalyke, net mylėjo kaip savo viršininką. Gintautas, iš pradžių nesitikėdamas turėsiąs gana praktikos ir uždarbio, buvo pasigviešęs „kazionojo“⁵⁸ pelno, 1200 rublių metams už ėjimą valsč. gydytojo pareigų. Valsčiaus gydytoju jo, lietuvio ir kataliko, aiškintojai nepatvirtino, laikinai gi eiti tas pareigas, kol susiras tinkamas gydytojas rusifikatorius, pavelijo. O kad tokio, matyt, neatsirado, tai Gintautas ir buvo per visą laiką „pareigas einąs“ ir Lifoną su jo felčeriu punktu turįs savo vergijoje, kaip jis pajuokiuodavo, vadindamas savo globą.

Lifonas nemažai nustebo, sutikęs daktarą čebatuotą ir kelnėtą, o patamsyje esant ir, jam atėjus, žiburio nedegant. Dar labiau nustebo, kai Gintautas lyg be nuovokos, lyg sau sakydamas buvo bepradedąs jam išmėtinėti:

– Kurgi tamsta, po velnių, taip ilgai buvai?..

Daktaras susizgribo nieko dar nežinąs, susigėdo ir visiškai užsimiršo reikiant gi pašviesti ir taisėsi tamsoje. Tamsoje gi ir Lifonas, tebestovėdamas ties durimis, raportavo, aiškiai nujėgdamas Gintautą jo neklausant, lyg visa ką jau žinant.

– Schumacher mane pažadino eiti int sužeistą žmogų, kurį apsirikę paguldę ne mano gelbėjimo kambaryje, tik aptiekoje. Kol aš radau žmonių, kol sutaisiau kestitis, kol parsinešėm ligonį, kol aš jį

⁵⁶ dzika maść (lenk.) – neaiški spalva.

⁵⁷ „kramolų“ (rus.) – sąmokslų.

⁵⁸ „kazionojo“ (rus.) – valdiško.

nuprausiau ir visą išžiūrinėjau, tai ir išėjo laikas. Štai kur aš gaisau, pone daktare. Dabar jau visa gatava išimti iš kaktos kulipką, kurios aš savo sumanumu niekaip negalėjau iškrapštyti. Pramušusi kiaušą, ji supliuško, ištižo ir išsišakojo tučtuoju, giliau nebeįlįsdama ir maža ką smegenis tepagadindama. Gali būti, kad smegenys nė neužsidegs ir ligonis veikiai žadą atgaus, padarius kiaušo trepanaciją. Tai tamstos dalykas. Viskas.

Kol felčeris raportavo, Gintautas apsitaisė. Dabar tik susigriebė beesąs patamsyje ir svečio nepaprašęs sėstųs. Tad susigėdo, skubotai atsiprašė, uždegė lempą, ir vėl tuoju užpūtė, nes jau reikėjo eiti. Lifonas vis labiau stebėjos, ko čia tas lygus daktaras šiandieną taip iširęs?

Kelyje Lifonas toliau raportavo; dabar jau savo kombinacijas, kaip tai galėję atsitikti.

– Kulipkėlė kaip pusė pupos. Tai iš kvailiojo „buldogo“ revolverio. Aš stebiuos dėl dviejų dalykų: vientara, kaip iš tos špygos pataikyta; antra, kaip ji pramušė kietą kaulą. Nebent velnias nešė tą musę stačiai kakton. Aš deru iš šimto rublių ir drąsiai statau savo paties pasturgalį, nieką iš už septynių žingsnių neįšausiant. Andai prieš dvejetą metų kontrabandininkas Mendelis man įsiūlė tokį revolverį už pusketvirto rublio ir dar pridėjo pusę šimto šovinių. Aš už tuos pinigus nė dėžutės šoviniams, ne tik jiems gilzų, užtaisymo ir revolverinės mašinėlės nedirbčiau. Nebent Prūsai Žemaičius sumanė apginkluoti. Tik vėl: kam gi tokiais niekais, kuriuos visi Prūsai jau išbrokijo – buldogais? Nusipirkti nusipirkau. Išėjau į medę, pakabinau popieriaus lakštą ir ėmiau mėginti. Iššaudžiau pusę dėžutės iš tol ir iš artie, kuone prikišdamas, o popierius, užkerėtas ar kurių velnių, nė nekrust.

Visa tai sumesdamas, Lifonas įspėjęs užmušėją kontrabandininką buvus tokį kaip Mendelį, tik ne patį Mendelį, nes jį „policija buvo išsiuntusi kuriam laikui į Kalugą, kam man tokį blogą ginklą pardavė ir suvedžiojo. Nebent sugrįžo, atbuvęs raką? Ag, kad nebūčiau išbandęs, būčiau juo pasikliaudamas prieš užpuolikus su juo ejęs, na, ir prakišęs. Lengva pasakyta“...

– Bet kas tasai pats sužeistasis? Bene taip pat kontrabandininkas ir jie tarpu savęs vaidijosi? Aptiekininkas sakos išėjęs jau neberadęs tų, kas ligonį buvo suole paguldę. Na, vis tiek, tai suseks urėdninkas. Jis bukaprotis kaip kirvio pentis. Tik aš jam nusakysiu savo sumetimus. Dabar kad tik ta velniūkštė, velnuva duktė kulipka iškrapščius ir sužeistasis atgaivinus...

Felčeris neklydo – kulipkėlė teko pjautinai iš kaulo išpjauti. Negudęs operatorius Gintautas išsisas tris valandas pravertė, kol išvalė žaizdą ir subintavo galvą.

Pagaliau, visas nuvargęs, rengės namo, tik dabar pajutęs kaip jis nori miego, apyaušriui švintant; apsiaustą vos tik viena rankove teįsivilkęs, knapsėdamas pasiskubino tiesiai į lovą. Tik ties antstolio raštine išgirdo tokį skandalą, kokio dar nebuvo Gondingoje girdėjęs. Išvydo gatvėje visą rinkinį komplektą vietos policistų, gatavai susisagsčiusių kažin kur bėgti, ir su jais milžiną Šunakarį, iš visų dumplių bepučiantį kažin kokią pasiutišką raudą. Jis ne tiek sakė, kiek greičiau giedojo visam jau sukylančiam iš miego miesteliui.

Išvydęs daktarą praeinant, puolė int jį ir nebežinau kelintą kartą iš pradžios ėmė šaukti apie žydų nuskaudimą.

– Klausyk, pone daktare! Tamsta esi žmogus mokytas, išmintingas, doras ir kitus pakenčias, nu, tolerantas. Ar buvai kada nors matęs ar bent girdėjęs, kad katalikai būtų pradėję žydų negyvėlius atsikasinėti? Gewalt! Karaul! Ratujcie!⁵⁹ Žmonės, gelbėkite! – šaukė rėkė Šunakaris visomis blogai mokamomis kalbomis.

– Ir kam to prisireikė? Žvakių iš žydų lajaus nenusiliedinsi, nes kokių gi čia riebukšlių toje nuskurdusioje Gondingoje? Aukso iš burnos su dantimis neprisilaužysi: Gondingoje tokių dar niekas nemoka įsistatinėti. Tai kam, aš tamstą klausiu, pone daktare, kam?

Ir taip kibo į Gintautą, lyg tai jis būtų pradėjęs žydus atsikasinėti. Daktaras akis išpūtė, nieko nesuprasdamas. Čia pat bestovys būtinasis Šunakario asistentas palydovas Zelika tik kytriai mykė, pritardamas ir galvą kraipydamas.

– Daktaras nesupranti? Šianakt mes laidojom negyvėlį. Jūs patys, gerbiemieji ponai, žinote mus, žydus, savo nebegyvėlius laidojant naktimis. Kuo čia besigirsi svietui, su kuo čia jam besirodysi, su

⁵⁹ Gewalt! Karaul! Ratujcie! (vok., rus., lenk.) – aliarmas, pagalbon, gelbėkite!

tais nebe košer nuodais supuvėliais? Nu aš paėmiau iš kažin ko lazda, atmieravau penkias pėdas, o mūsų pėda tai du gniužtu; nu, ištryniau su ja duobę, ar tiek, kiek reikia. Tiek. Gerai. Nu, įdėjome nabašniko lavoną, nu, uždėliojome iš šonų ir iš viršaus lentomis ir pagaliais, tai toksai mūsų karstas grabas; nu, užkasėm... Nu tik dabar aš tepajutau tvaiką, ale tokį, kad visas miestelis gali nuo jo išdvėsti. O, lieber Gott!⁶⁰ iš kur tai, kas tai? Maitą kas čia atvilko į pakapę ir neužkasė? Supuvusį šunį tyčia kas mums, žydams, pametė, pasityčiodamas iš mūsų tikėjimo, kurs gal daug geresnis už pačių krikščionių, nes jis gi iš mūsų yra išdygęs...

– Nu, šitą tai jau palik tamsta šaly! – rimtai pertraukė įsižeidęs antstolis. Kiti policistai ėmė nekantrauti dėl Šunakario per ilgo traukimo pasakos. Ir ėmė raginti, kad artintųsi prie paties dalyko.

– Kokio čia dalyko? Visas dalykas tame, kad, nieko niekur aplink neradę, ėmėm su žiburiais vaikščioti po kapus ir... tegu juos visi perkūnai kur nušauna, kas tai yra padaręs! Tas kapelis, kur pernaimet buvome palaidoję du našlės Zrolkienės kūdikiu, sykiu numirusiu bjauria skarlatina ar difteričiu, dabar atraustas! Ar jūs tai suprantate: atraustas taip mūsų branginamasis kapas; mūsų religijos ir tautos šventenybė profanuota išniekinta! Visi kapai niekais paversti. Jie reiks mums nebent naujoje vietoje taisyti, žemės pirktis, mūru tvertis. Bet kur, iš ko, kokiomis lėšomis? Tai ne skatikais padaroma. Mes, skurdžiai nabagai, štai nė tų senųjų kaip reikiant nebaigiame apsitverti: dar pusė tebėra tik akmenų krosnimis apkrauta...

– Dalyką, dalyką! – ragino pasirengusieji kelionėn.

– Nu, ar dabar neaiškus dalykas? Reikia tuojau atrasti profanatoriai niekintojai, ir nubausti sulig š apie kapo išdraskymą. Jūs patys geriau žinote tokį paragrafą esant. O dabar aš prašau (čia Šunakaris, nusiėmęs kepurę, mandagiai ir žemai visiems pasikloniojo) tuojau surašyti į protokolą visus mūsų štai su Seligmannu parodymus, patikrinus visą tą teisybę vietoje. Mes to negalime taip palikti. Mes, atsirėmę to protokolo, varysime bylą iki pačiam Augustiausiam Monarchui Gosudariui Imperatoriui, tegyvuoja Jisai kuo ilgiausius metus! Mes prašome dabar poną antstolį ir poną urėdninką, ir p. žandarą, ir p. daktarą, sveikatos dabotoją, eiti su mumis į kapus ir ten pasižiūrėti, kokių jeibių, kokių jeibių yra mums pridarę šitie katalikai!!! Čia ne Godingos žydėliai išniekinta: čia pamatiniai Imperijos įstatymai apie tikėjimų pakentimą sugriauta. Štai kas svarbiausia, ir jūs, piliečių teisių ir valstybės įstatymų sąžiningieji dabotojai, negalite visa to veltui praleisti.

– Nu, kurgi dabar, vos saulei tekant! Mes turime dar kitą bylą – antai žmogų galvažudžiai nušovė. Kapus mes ir popiet atrasime, – mėgino spirtis žandaras.

Šunakaris net aukštyn pašokėjo.

– Kitą bylą! Gewalt! Tai kodėl gi ne mūsų byla – kita byla? Mūsų, viso pasaulio skaudžiamų, pogromais kankinamų, ujamų ir persekiojamų žydpalaikių? Žinoma, cha! kad mes vis paskutiniai! Mes tik pirmieji uždo mokėtų, pirmieji į kariuomenę kraujo lietu, o kai reikia mūsų teisės apginti, tai mes – paskutinieji! Ne! Jūs esate per geri mūsų kaimynai, per teisingi ir per sąžiningi Gosudariaus tarnai, to mūsų visų tėvo, kad būtumėte tų pataikūnai, kur mus kruvinai įžeidžia į pat mūsų širdį – į šventą mūsų Religiją, kad paliktumėte nenubaudę tų, kurie neduoda mums ne tik ramiai gyventi, bet ir numirus ramiai ilsėtis. Eikime, ponai, tuojau! Nenueisime tuojau, gal tie patys piktadarai, išgirdę, kokį mes čia gvaltą keliame akivaizdoje visų štai tvarkos dabotojų dėlei savo teisių, atbėgs ir savo velniškojo darbo žymes sunaikins. Ką tada tardytojas pasakys policijai už tai, kad neišsaugojo to, ko pirmiausia jis nusitveria – nusidėjimo žymių?

Šunakario užsigavimas ir įsižeidimas buvo tikrai gilus, desperavimas tikrai baisus. Jo barzda išdriko į visas puses, marškiniai buvo be sagtelės, balakonas visas žemėtas. Kalbėjo iš tokios gilybės širdies, iš tokio jos suskrudimo, kad net Gintautui pasidarė gėda už krikščionis. Ir jis visai nuoširdžiai sutiko, tikrai reikią būtinai nueiti ir nusidėjimo žymės konstatuoti. Tai išgirdęs, Šunakaris jau buvo įkibęs jam į palaidąją rankovę ir bevelkąs jį per miestelį kapų link. Kitiems nebebuvo kas bedarą, ir jie visi dūlino paskui, iš tolo.

Godingos žydkapiai buvo už 1 1/2 varsto nuo miestelio; pirma visą varstą einant keliu paupiu,

⁶⁰ *lieber Gott* (vok.) – mielasis Dieve.

paskui visą ketvirtadalį be jokio mažiausio kelelio ganyklomis į alksnyną. Paupiais vietos buvo gražios, malonios, ir krikščionys būtinai čia būtų išsirinkę amžinosios ramybės vietą. Žydai, gal kad buvo pigiau, įgijo savo kapams vietos žvirgždynuose kūlynuose.

Nejaukesnės, nemielesnės vietos nė pramanyti nebebuvo galima. Ir kapines čia tegalėjo taisyti tie, kurie jų nemėgsta lankyti. Nieko iš čia aplinkui nesimatė, visa užstojo prasti alksnynai, ganykla, dėl to ganykla, kad nebejariama dėl daugybės akmenų. Jų čia buvo visa karalija, privirtusių it avių per vidudienio kaitrą. Tais pat akmenimis žemai apdéliotas zomatas, visas iširęs, nuo jokių gyvulių neužstojąs. Į kapus, tikrai sakant, be tvoros, pastatyta plytinė broma, su durimis iš oro pusės, be durų iš vidaus pusės, kur buvo statoma kuriam laikui negyvėlis, kur buvo laikomas bendrasis grabas skrynja negyvėliams atvežti ir duobkasių padargai. Durys stipros ir tvirtos, bet, anot to, kirvio padaras, negražios, nepavirkia štanga užrakinamos; kažin kam, kad iš antrosios pusės nebuvo jokio uždaro. Tų durų, matyt, joks šaulys, grįždamas prisikiškiavęs, nepraleido neįšovęs, nes visos buvo skylėtos, lyg trainių sugraižytos.

Nesimatė, kad kas šią vietą būtų gerbęs, ne tik svetimi, net ir saviškiai. Ir jokios žymelės poezijos, kaip nebuvo jos ir visoje žydų namų buityje. Čia nei bandos ganytojai nerimo, nei piemenėliai nežaidė. Liūdnam smūksojo prasti, pigūs, apirę ar šalin pakrypę antkapių stulpai paminklai, lyg nustebę ir vieną akį primerkę, ko čia atbildėjo ir atlermavo toks būrys ponijos skaisčiomis sagomis ir įvairiomis siūlėmis.

Visai nepaprastu tokiam dideliame ir senam žmogui vikrumu Šunakaris pirmas peršoko suirusį mūrą – akmenų volą, paskui jį ir kiti, nepakabiai, nuslysdami, nusibraižydami ir nelygia, duobėta vieta knapsėdami. Toli nuo gyvenamųjų vietų, kapai buvo baisūs net dabar, būriu lankant tvarkos ir sveikatos inspekcijai. Viename patvoryje dūlėjo atkasta duobė, kurioje matės pagalių grindinys. Gintautui buvo pasirodę juos naujus esant, žemėje negalėjusius per ištisus metus. Ir smarvės jis, nors kažin kaip uodė, vis tik negalėjo užuosti. Ale nepasitikėjo savimi, šianakt iširėliu nemigėliu: gal nebeprimato ir nebežuodžia.

– Ponai? – paslaptinai tarė Šunakaris. – Čia po tais pagaliais guli du našlės Zrolkienės kūdikiu, difteričiu sirgusiu ir skarlatina sykiu numirusiu. Ar jūs norite, kad iš šito kapo antkryptis persikeltų į pat miestelį? Ar jūs norite, kad ta baisi liga išsmaugytų ir jūsų pačių gražius ir meilnius vaikelius, kuriais tiek džiaugiatės? Ar jūs atspėjate, kas būtų, kad pati motina dabar žinotų jos kūdikius, taip nelaimingai mirusius, dėl kurių ji kuo tik iš proto nebuvo išėjusi, dabar profanuotus esant? Jos laimė, kad ji dabar serganti, ir mes dabojame, kad šita naujiena ligi jos nenuėitų. Kas gi dabar bedaryti?

– Nagi kuo greičiausiai atgal užkasti. Kas gi daugiau, – atsiliepė daktaras.

– Užkasti! – karčiai pridūrė Zelika.

Antstoliui liepiant, urėdninkas su žandarų atsinešė iš bromos kastuvus, užmėtė duobę ir supylė gražų kaupą.

Dabar Šunakaris, jau nebe tiek belermuodamas, vedė visus atgal į antstolio raštinę protokolo statytų ir pasirašytų. Buvo jau pati dešimta, ir Gintautas buvo besukąs namų link, tik peštelėtas nuėjo tylomis drauge.

Nuovados antstolis, iš pėstininkų kariuomenės pavarytasis paprapartininkas, į oficierius kitąkart iš junkerių išėjęs, o į junkerius patekęs, kada buvo iš realinės mokyklos trečios klasės pavarytas⁶¹, visiems buvo žinomas kaipo negabus vyras. Jis ir nesislėpė, pats sakė „išvažiuodamas savo galvą paliekąs raštinėje“, suprask – sekretorių. Ir dabar tos „galvos“ nebuvo. Teko protokolas pačiam rašyti, ir jis tepasisėkė iš antro karto. Kol visą komisiją paskui išvardijo ir visi susirašė, atėjo ir patys priešpiečiai.

Dabar beliko išklausinėti visi piemens, kurie vakar ten apylinkėje ganė, nes ant jų krito visas apkaltinimas. Juos visus Šunakaris laiku buvo areštavęs ir ganyti nebeišleidęs. Piemens, amžinai nusigandę žydo riksmo ir tokios daugybės tardytojų, drebėjo, verkė ir visai įtikinėjo, nieko

⁶¹ *į junkerius... iš realinės mokyklos* – junkeriai – karo mokyklos kursantai; realinė mokykla – gimnazija; kur svarbiausi dėstomieji dalykai buvo gamtos ir tikslieji mokslai bei gyvosios kalbos.

žydkapiams nedarę. Tiesa, Jurgiukas su Joniuku vaikščioję akmeniniu volu ir buvę net į vidų įšokę, bet tuojau ir vėl išlipą, nieko nenešdami. Taip ir neišgavo policija iš jų jokio parodymo.

Dabar tik policija iškurnėjo galvažudžių ieškoti. Rado miške daugybę vėžų ir prasūkų, kraujo klaną. Aišku, muštasi čia. Aišku, kad ir į miestelį iš čia atvežta. Kitos vėžos vedė kitur. Sekė jomis, kiek buvo žymu, tik pačių vežimų nebebuvo niekur: jie turėjo laiko bent po septynias mylias tolyn nubėgti. Beliko laukti, kai atgaus žadą ligonis, kurs dabar tekliedėjo vienomis menkėmis. Tačiau ir paskui jis ne ką daugiau tepasakė, kaip tik kad gaudę – menkių pardavėjus.

Nepailsęs Šunakaris dar vaikų nepaleido, visus nusivarė pas kunigus, ten antra tiek prilermavo ant katalikų. Vizgirda degte degė iš gėdos, kad gali rasti tokių katalikų. Klebonas, nors žydų nekentė, negi galėjo taip pat vaikams pataikauti; kirkino virkdino juos visą valandą, versdamas prisipažinti, o nieko nelaimėjęs, bent visus prisiekdino, jog nė iš tolo nebeis prie žydkapių. O rytoj dieną Vizgirda griaudė tokį pamokslą apie tikėjimų pakentimą, jų gerbimą ir nuodėmingumą tų, kurie svetimus kapus ar kryžius griaua (čia jis per abi pusi šėrė: ir katalikams už žydus, ir rusams už katalikus), kad visa bažnyčia kuone kniūpsčia prisiekė lenktis žydkapių.

Šunakaris tik į pavakarį nurimo ir parėjo namo, per visą miestelį grūmodamas katalikams, o pirma, dar visai policijai girdint, pasisakė tyčia kas dieną vaikščiosias į kapus, kol nepagausias profanatorių.

Taip visi, žmonės ir policija, aiškiai žinojo, ko žilabarzdis taip dažnai eina į žydkapius. Miestelį Šūmakeris buvo taip gražiai apgraibęs ir, ką tik rasdamas, į savo kišenes susikišęs, jog raštu, nors tuojau mirk, nebebuvo nė lapelio. Ir gerai buvo padaręs.

VISUOTINĖ KRATA

*Atbėga oželis, atastraldžioja,
Dangų ragu rėždamas,
Žemę barzda plėšdamas.*

Nieko nelaimėję patys, Godingos policistai sutarė palengvo visa ką susekti. O tuo tarpu telegrama viską smulkiai raportavo spraininkui. Šiam visa ta istorija pasirodė be galo įtartina ir dar nematyto didumo. Tad pasiuntė visą būrį tyrėjų kratytojų. O vietoje darbas darbuėjo.

Šitam kelią buvo nustatęs Lifonas, kurs tą patį vakarą, begerdamas arbatą su urėdninku ir žandarų, apsakė jiems ne tik kas buvo, bet ir kokias pats jis sudarė kombinacijas. Apie neriklumą jo sumetimų apie kulipką – buldogą – prūsų kontrabandininką mes jau žinome. Toliau sekė dar šitie. 1) Į sužeistąjį pakvietė jį Šunakaris; tai jis turėjo matyti, šnekėtis ir pažinti patį atvežusį. 2) Su juo nuolat draugauja Zelika, tai visa tai ir jis turi žinoti ar net turėjo istorijoje dalyvauti. 3) Daktaras Gintautas apie ligonį žinojo pirma, neg jam buvo raportuota, ir buvo visiškai iširęs, nebe savo būdu. Taigi ir jis yra dalyvis. 4) Prieš tą istoriją kun. Vizgirda visą savaitę nebuvo namie ir atsirado per pačią istoriją.

Planas tokiuo būdu buvo gatavas. Bereikėjo laukti spraininko atsako. Jo neilgai telaukė. Sekmadienio vakarą jau buvo pilnas miestelis policistų iš apskrities, kurie visų pirma sustojo sargyba ties klebonija, daktaru Seligmannu ir Schumacheriu. Ir prasidėjo kratos.

Daktaras Gintautas jau buvo visa atidavęs Šunakariui, visa atėmęs iš Onos ir iš Baltro. Zinojos „čystai nieko“ nebeturįs, ko policija ieškojo. Tačiau gavęs žinių, jog jau pilnas miestelis raudonsiūlių, vėl pajuto kuo didžiausį neramumą. Kaip prieš mažą operaciją: nors žinai tai neskaudėsiant, nors tai kokainuota, vis dėlto virpi, nervinies, kartais net alpsti. Čia ir operacijos negalėjo būti – čia erzinosi ir sėtrijo užgautas išlavinto asmeniškumo jausmas.

Madoje esti visokeriopos laisvės. Tik stos už jas, galvą dės už jas tas, kurs buvo jų netekęs. Kitaip nejaus jų skonies, kaip Mickevičius tėvynės meilės, kol nebuvo ištremtas⁶². Rodos, kas čia kišenių, laiškų, gyvenamosios trobos nepaliečiamybė. O tegu tave pagauna už rankų, ima kišenes išversti ar,

⁶² kaip Mickevičius... kol nebuvo ištremtas – aliuzija į A. Mickevičiaus poemos *Ponas Tadas* pirmąsias eilutes: „Tėvyne Lietuva, mielesnė už sveikatą! / Kaip reik tave branginti, vien tik tas pamato, / Kas jau tavęs neteko“ (V. Mykolaičio-Putino vertimas).

nuplėšę drapaną, iš tavęs tyčiotis! Gintautui rodės dabar, nelyginant lyg jis gulėtų lovoje, naktiškai nusirėdęs, o čia ateina visa kompanija ištvirkėlių naktybraižų ir mėgina nuo jo antklodę nuplėšti. Ir jis laiko įsitvėręs, įsikandęs, jis turi nesiduoti: taip daryti jį verčia padorumo jausmas.

Visi grobai Gintauto viduje vartaliojasi. Manė gintis ir apginti savo butą. Tik jis vienas, o jų bus gauja. Be to, juo ginsies, juo šitie carizmo atbukinti laukiniai valdininkai manys tikrai čia esant kokių pragarinių mašinų⁶³. Reikia išmokti veidmainiavimo: žiūrėkite, štai kaip aš jūsiškai nekaltas! O kaip patikrins nekaltybę, tuoj vėl kuo smarkiausiai nuodėmiauti.

Gintautas, tiesus, brendęs žmogus, juoba jautė, kaip ta carizmo, visuomenės verginimo gangrena plečiama, kaip jos, visuomenės, garbės nusimanymas, šlovingumo pajautimas mažta. Ir gėlė jam širdį tame dalyke negalint pagelbėti, reikiant dar ir pačiam pasiduoti gangrenavimui. Širdis jam plakė, kraujas į smilkinius mušė, akys buvo paraudusios, o kaklas, kakta ir veidas taip skaisčiai raudonas, jog rodės, štai štai trykstelės per odą šviesaus karmino srovelės arba trenks jį apopleksija.

Nieko tokio neatsitiko. Jis buvo jaunas ir sveikas, gyslos minkštos, tebesitampė, kad ir smarkaus kraujo pripildomos. Kai atsistojo ties abejom durim sargybiniai, Gintautui pasirodė jie budeliai, belaukia ateinant inkvizitorių. Kol jie atėjo, Gintautas turėjo laiko atsigauti. Pirmykštis raudonumas atslūgo, nusitraukdamas gilyn ir paprastąją kraujo kiekybę. Dabar jis tapo nepaprastai išblyškęs, net mėlynai baltas, nes pirmykštis pasiutimas pasikeitė karčiu įnirtimu, noru atsityčioti iš kankintojų. Kaip šv. Laurynas, gyvas deginamas, versk, sakė, antrą pusę: ta jau iškepė!⁶⁴

Pirmą kartą per savo amžių atsiminė turįs mokslo cenzą ir jau tapęs tiek privilegijuotas, kad caro budeliai nebegalėjo jo rykštėmis plakti. Labai malonu, nors tiek naudos iš universiteto. A, gi ir kratų, revizijų daryti tokiems ne bet kas gali. Gerai, žiūrėsime.

Atbildėjo ir du valdininku, kokios dikasterijos⁶⁵, sunku buvo ir atspėti. Veikiausiai slaptosios policijos tamsiosios dvasios, tam sykiui aprėdytos guzikuotais mundurais. Nosys mėlynos, veidai išpurte, akys begėdiškai akiplėšiškos. Gintautui pasidarė abuoja, net lūpos iškrypo, kaip kokių gleivių palytėjus.

– Tai patikrintojai politinio mano dorumo!.. O kad rytoj už girtavimą pavarytus aš juos išvysiu iš po tilto išlendant, tai nebus politinis nedorumas. Carui bėra politikos, nebėra visuomenės.

Po daug kartų kinkuodami, didžiausį mandagumą rodydami, tačiau sveikintis neišdrįsdami, nes numanė daktarą jiems rankos nepaduosiant, policistai žemai atsiprašinėjo, kad yra priversti jį neraminti, t. y. peržiūrėti jo užimamas trobas.

– Kas jūs? – sausai ir iš didžio paklausė Gintautas.

– Apskrities policijos „činai“...

– Savo valia?

– Ne, apskrities viršininko įsakymu.

– Kame gi!

– Antstoliui „predjavleno“⁶⁶.

– Aš turiu pats paskaityti.

Antstolis degė nepadorumu. Jis buvo toks pats rinktinis niekšas, kaip ir kiti tyčia parenkamieji rusų visuomenės išmatos niekšai „zapadniki“, ir daktaras su juo visai nesusidėdavo. Vis dėlto greta gyvena ir gyvens, žinojo Gintauto šlovingumą ir dabar taip sukės, kad tik pas daktarą nereiktų būti per reviziją. Tačiau štai teko. Valdininkai pasiuntė jo, kad ateitų ir atsineštų orderį.

Gintautas, nepaprašęs nekviestųjų svečių totorių nė sėstis, pasišalino į kitus kambarius, palikęs juos smūksoti. Valdininkai kiekvienu daktaro krustelėjimu, kiekviena balso atamaina, intonacija jautės

⁶³ *pragarinių mašinų* – sprogstamų užtaisų su laikrodžio mechanizmu; jais *Pragiedruliuose* vaizduojamais laikais Europoje buvo įvykdyta nemaža politinių atentatų.

⁶⁴ *Kaip šv. Laurynas, gyvas deginamas* – pagal hagiografų raštus, šv. Laurynas buvo popiežiaus Siksto II (III a.) diakonas, nukankintas Romoje; jo gyvenimą ir mirtį vaizdžiai aprašė M. Valančius savo knygoje *Žyvatai šventųjų* (1858).

⁶⁵ *dikasterijos* (gr.) – teismo įstaigos.

⁶⁶ „*predjavleno*“ (rus.) – pateikta.

tyčia kankinami, užgauliojami ir siuto.

Atėjo antstolis tokia mina, lyg katė miltus pribjauriojusi. Ilgai krapštėsi po savo šikšninę, kol rado orderį. Bet jis buvo įsiūtas į kitus popierius, slapta informacijas, kurių rodyti nebuvo galima. Tad dairėsi, kaip čia dabar beišplėšus. Gintautas tai suprato ir atsiliepė:

– Kam gi? Aš neskaitysiu, ko nereikia.

Ir ėmė iš lengvo skaityti orderį, ne tiek sekdamas turinį, kiek įsidėmėdamas pavardes atsiųstųjų į Gondingą kratų daryti, kad galėtų paskui juos paskelbti visuomenės žiniai. Čia pat bestovį jautė dar vieną skausmą – išdavimą, kas jie tokie.

– Tamsta, pone antstoli, liudiji tuos ponus esant: vieną paprokurorį, antrą žandarų oficerį? – paklausė Gintautas, vis akis įsmeigęs į pavardes, kurias rūpinosi įsidėmėti, lyg nematė jų ne tas esant.

– Ne, pone daktare, tai paprasti policijos „činiai“ su pakviestais iš čionykščių žmonių liudytojais.

– Tamsta, pone antstoli, turi teisės mane kratyti su šitais ponais?

– Ne, pone daktare; jei pasipriešinsi, turės dalyvauti paprokuroris ir žandarų oficerius.

– Pasipriešinsiu, – trumpai atsakė Gintautas, atiduodamas popierių sąsiuvinį atgal.

– Tai reiks palaukt: jiedu krato kleboniją.

Gintautas vėl išėjo į kitus kambarius, nieko „svečiams“ nepasakęs. O „svečiai“ grikštelėjo dantimis ir vienas pagrasė kumščia daktaro durų link.

– Koku mielu noru aš jam dabar pakiščia kokį mažą paketėlį ir kokuo triumfu paskui jį rasčia!.. – pašnibždėjo vienas savo draugui į ausį.

– Nebijok, ir be to rasime. Jis ne dykai taip daro. Vilkina reviziją, gal tuo laiku popierius degindamas. Ne, kaip jis mums, taip ir mes jam! – tarė ir pasismaginęs ir nepabeldęs atidarė duris į daktarą, pašaukdamas jį:

– Ponas Gintautas bus malonus pabūti salėje su mumis. Sukvieskite čia pat ir kitus namų gyventojus, kad ten jie negalėtų ko paslėpti.

Gintautas jautės bent kiek pertempęs giją, tik jau nebebuvo kas darą. Suėjo ir visi „namų gyventojai“: Ona su Baltru. Jiemsdviejų Gintautas pastūmėjo krėslus sėstis, ir Baltras, pirmą kartą teatsiradęs savo pono kambariuose, priėmė tą jo malonę. Ona paliko stačia, rankom po priekaiščiu ir tokia akiplėšiška mina, lyg štai štai šoks į akis maskoliams ir išdės juos paskutiniaisiais žodžiais.

Sukviestieji liudytojai miestiečiai žemaičiai jautės dar blogiau. Jiems rodės, tai jie pradrįsę savo gerbiamąjį daktarą išniekinti ir pažeminti. Kokie jie buvo prasčiokai storžieviai, tokie, vis dėlto Vakarų Europos civilizuotu viduriu. Tad nujėgė tą operaciją esant gero žmogaus pažeminimą. Gintautas matė susigėdusias ir kaltas jų minas. Bet tyčia nepalengvino. Tegu sau, manė, pakenčia, tai geriau prasilavins prieštarauti. Gerai būtų, kad kuo daugiausia būtų susikvietę: platesnė būtų buvusi agitacija – prieš juos pačius, prieš rusų valdžią. Ir nesakė jiems nė vieno gero žodžio, kaip paprastai darydavo, nei prašė jų atsisėsti.

– Daktaras piktas... – kuždėjosi „poniatyje“⁶⁷.

– Yra ir ko! – čia pat atsisakydami.

– Žinai, mane jau velnias renka... Kad galėčiau, tai kad duočiau aš šituos kiauliapirkius iš trobos, kad net savo kojomis užsiklotų...

– Palauk, dar ne metas... Gal kada ir duosime... Visiems prailgo, belaukiant didžiųjų galybių, kurie per ilgai užtruko klebonijoje, kur taip pat privilegiuoti. Trobų ten daug, popierių daug. Išstis keturias valandas ten pravertė ir džiaugė baigę jie čia, kiti kitur, kaip štai gauna žinoti jų ten nė nepradėta, sustabdžius daktarui.

– Turėjo teisės! – giliai atsiduso prokuroras; kaipo teisių dabotojas, jis turėjo atsileisti, rezignuoti ir nuėjo į Gintautą.

Gintautas paprokuroriui ranką padavė, žandarų oficeriui ne. Tasai užkaito ir apsimetė griebęsis į kišenę rašymo.

– Tamstos ko pas mane ieškosite? – paklausė Gintautas.

⁶⁷ „poniatyje“ (rus.) – kviestiniai.

– Kontrabandos bet kokios, popierių ypačiai, – jam atsakė.
– Aš tamstas užtikrinu – nėra man jų ir jūs nieko nerasite.
– Parodykite mums savo korespondenciją! – reikalavo prokuroras.
– Aš jus užtikrinu nieko jus nelaimėsiant ir ten.
– Formalybė. Be to negalima, – švelniai aiškino prokuroras.
– Aš protestuoju prieš negerbimą mano asmens ir buto ir pasiduodu tik priverčiamas. Būsime malonūs dėl visa ko taip užrašyti į savo protokolą.

Ir ėmė atidarinėti visas savo uždaras vietas. Valdininkai čežėjo po popierius, po Onos skurlius, po Baltro pirtį ir viralinę. Viskas buvo veltui, viena sugaištis, daugiau nieko. Valdininkai numanė be tokių pat rezultatų būsiant ir kitas kratas. Vis dėlto kratė. Formalybė.

Klebonijoje nieko neradę, buvo susimanę eiti į bažnyčią. Klebonas buvo bejeinąs į tikrą azartą. Įsitikinęs, jog nieko ginamo jo trobose nesama, pats vilktinai valkiojo kratikus net ten, kur jie nebūtų ėję: po išeinamąsias vietas, po kiaulių kūtes ir kitur. Buvo mielu džiaugsmu beduodąs ir bažnyčios raktus, tik Vizgirda briaukšt ir atėmė.

– Ponai, prieš kratydami šventavietę, būsime malonūs parodyti ypatingą paties gubernijos viršininko įsakymą tai padaryti.

– Tamsta čia ne šeimininkas, tai prašom netrikdyti: šeimininkas gi pavelija, – subarė jį žandarų viršininkas.

Tik klebonas nebeišdrįso paniekinti savo pavaduotąjį ir neaiškiai vogrėjo:

– Jei tokios teisės... aš nė nežinojau... tai žinoma, kas kita...

Bažnyčia paliko neiškrėsta, nors žydų šventyklai nebuvo dovanoję.

Kai maskoliai, išjodę visus rūsius ir visas palėpes, pagaliau nugužėjo į senąją altariją, Mikodemui ir Vizgirdai numirė visos blusos. Mikodemas nusekė. Vizgirda nebeturėjo tiek valios, paliko. Driūktelėjo per galvą savo kailio dalykai, kaip jam dabar teks kalėjimo blakės penėti, kvočiamam kankintis, be švarios lovos pabūti. Veikiai tačiau susigėdo, atminęs visai nekaltus žmones įvėlęs – kleboną. Jau buvo bešokąs paskui prisipažintų visa tai jo esą ir padėta buvę be šeimininko, klebono, žinios; kaip nosim susidūrė su bejskersuojančiu pusbačkiu Mikodemu.

Mikodemo mina buvo taip kvaila, kad nors paveikslą iš jo rašyk. Ne tik mina, visa žmogystė iškeltom rankom ir išsikėtusiom kojom buvo netikusi. Tai pabaigė Vizgirdą įtikinti atėjus jo pražūties valandai. Jis visą laiką jautėsi su kilpa ant kaklo, dabar ta kilpa veržėsi tempėsi ir jau pakars jį. Na, buvę nebuvę! Negi imsi verkti ir kojom spardyti, kaip sučiuptas svetimame sode uogautojas piemu. Koks gi būtų konspirantas? Tas pats tarnas pasityčiotų:

– Kelkime, vyrai, maištą! O kai pamatė: lįskime už pušelės. Je!

Taip pasidrąsinęs, subarė tarną:

– Ko gi čia ištižai kaip sena vyža? Nu, rado, tai rado: jų laimė. Nebūtų radę, mūsų būtų laimė buvusi. Didelio čia daikto...

– Kad, ponali, stebuklai: rūsyje nė šapelio. Be angelo ar velnio čia neapsiėjo: niekas daugiau nežinojo...

Vizgirda jautės ne gudresnį gavęs pavidalą už Mikodemo. Tik veikiai atsijokėjo čia jį nebe vieną tokį esant, nudžiugo ir nejučiomis sudėjęs rankas tarė:

– Deo gratias! Garbė Dievui!

Kaip paprokuroris manė, taip ir nutiko: krata nuo daikto viso miestelio, visų sankrovininkų ir duobių čia pat ir apylinkėje nedavė jokių įrodymų šią apylinkę užsiimant knygų ar šiaip jau pirkinų kontrabanda, esant ar buvus bet kokį susibaudimą prieš Rusų valstybės valdžią ir jos tvarką. Ir valdininkai lengvesne, nors nepatenkinta, širdimi tarė:

– Nu, i slava Bogu⁶⁸: mažiau bylų, mažiau darbo.

Ketvirtadienio lignonis, penktadienio žydkapiai, šeštadienio generalinis valymas, sekmadienio kratos kuo nepalaužė tvirtos Gintauto sveikatos. Jis buvo pratęs daug dirbti kūnu, daug trunkytis

⁶⁸ i slava Bogu (rus.) – ir garbė Dievui.

blogais keliais, blogais orais ir menkais vežimais, maudytis žvarboje ir purvyne išvirstant, bet siela kankintis dar nebuvo pratęs. Tad nuo kūno vargų, kaip anasai pačios nekenčiamasai vyras bedantis nuo kietų duonos plutelių, tik žydėjo raudonavo. Dabar gi jautėsi visas sudaužytas ir, įtemptiems kiaurai per tris paras nervams atsileidžius, visai ištižęs. Tad Onai įsakė pataisyti karštą ir sūrią tynę (vonią), ketino gerai išmirkinti, pašusti, paskui gerai prigerti karšto vandens su priedais ir bent penkiolika valandų patysoti lovoje, neišeinant į jokią ligonį. Tegu ir jie bent kartą palaukia!

Kaip tyčia nesirodė nei Šunakaris. Ag buvo šventavakaris – „giminių“ abonamentas. Kaip tik į tuos žodžius ir tupu tupu spryske: iškilmingai, iš lengva, lyg ką ant galvų nešdamies, įėjo abudu Senojo Sandaro, bet naujojo gyvenimo atstovu: Herr Schumacher, Herr Seligmann. Abudu švietė saule. Zelika buvo apsitaisęs naujintelaičia dabitos drabužių eile, per visą pilvelį nutiesęs auksinę grandinėlę, per visą galvą lig pat pakaušio perskyręs skyrimą, kurs dabar tarp juodų plaukų švietė baltavo lyg tarp javų takelis. Šunakaris buvo tik ką išsiprausęs išsitrinkęs, baltais marškiniais persivilkęs ir išėiginiu pačiu brangiuoju, šilkinu, savo balakonu užsivilkęs.

Jiedu šventė šventę, didelę pirmąją triumfo šventę, nugalėję savo smaugikus. Tėviršt buvo ir daugiau nugalėjimų, tik jie buvo jau pavirtę paprastu dalyku: taip ir turi būti, džiaugsmo nebedarė ir pasigirti jais nebevertė.

– Nu, Herr Doktor, wie geht's?

Ir ėmė lietis vienu ir kitu įspūdžių pasaka. Gyrės ir guodės vieni kitiems kaip vaikai, kurių nesugavo kytruoliai klastininkai.

– Ar daktaras jau jauties beesąs visai kitoje, daug laisvesnėje valstybėje? Jau senai ant mūsų niaukęs dangus, jau senai mus šiaip ir taip įtarinėjo. Tamsta pasisaugok savo felčerio –jis be atogodos žmogus. Senai darėsi sunku nuo daugybės elektros prieš audrą. Dabar duok Dieve sveikatos tam Vizgirdai, audra netikėtai daug greičiau pratrūko, išsigriaudė ir priozonavo mums orą, tik gerk jį kaip pienelį. Dabar mes esame gryni kaip tik ką gimę kūdikiai. Visi ir visur tai patikrino šitą užkampelį esant kuo negyviausj, nei krust, nei šnipšt: tikrą perlą Rusų caro vainike. Kas miega, nenuodėmiauja – tai Rusų valdžios obalsis, nes budėti yra kam: žandarams, policijai, „zapadrukams“ ir kitokiems „okraincams“⁶⁹. Dabar gali sau Vizgirda į savo rūšį kad ir visus šešis vežimus „menkių“ susivežti: jų nebeužuos, taip veikia antros tokios visuotinės revizijos nebepadarys. Myliu aš tą Vizgirdą, kad pagreitino krizį, nors ir pats kuone pražuvo, – šnekėjo Šunakaris, Zelikos pritiriamas.

– O žydapių profanatoriai taip ir nebuvo kada pagauti? – pasiteiravo Gintautas.

– Jau pagavome štai Schumacherį! – atsakė juokdamasis Zelika.

– Tai kapas atraustas buvo...

– Vizgirdo ir visų mūsų literatūrai sudėti. Jie ten ir bus „skarlatinos ir difteričio“ globoje. Mūsų kapai tapo užkeikti, jokiis vaikpalaikis be reikalo ten nesivalkios ir nekrapštinės. Galime nors bombas ten liedinti. O aš vis vaikščiosiu – „profanatorius gaudydamas“ ir jums ko reikiant nešiodamas.

– Tai visas tas lermas...

– Policijai nuvilioti, kad nebepavytų kitų kontrabandninkų.

– Nugį, ir artisto tamstos esama! Ir sakyk tu man dabar, kad senas! – beištarė Gintautas, stebėdamasis tikrai žydišku Šunakario vikrumu.

Dabar prasidėjo daug laisvesnis, daug atviresnis ir, žinoma, daug vaisingesnis darbas – platinimas lietuvių literatūros kūrinių, kurie taip ir paliko visuose Žemaičiuose „menkėmis“ pakrikštyti: atvežiau „menkių“, važiuoju „menkių“.

MASKOLĒDROS

KUMSTEVĪČIUS

⁶⁹ „okraincams“ (rus. *okraina* – pakraštys; pasienis) – okraincai – rusų administracijos valdininkai, nerusiškuose imperijos pakraščiuose vykda kolonijinę politiką.

*Tulia tulia, tu vilkeli,
Avių, ožkų neprieteli!*

Prieš tą priepuolį su „menkėmis“ daktaras Gintautas su kunigais nė tiek nesusidėdavo, kiek su žemaičiais. Nei žmonės kunigų nelaikė „daktaro giminėmis“, nei patys kunigai nenusimanė, jog tarp jų ir daktaro gali būti tvirtų bendro darbo ryšių.

Su kunigais Gintautas nesivaidijo, prieš juos nieko nekurstė, keletą kartų per metus dėl politikos ateidavo bažnyčion, nors ne išpažinties, susitikdamas gražiai sveikindavos ir šnekučiavo. Tik vaikščioti į kleboniją šiaip jau pavakaruoti, pasišnekučiuoti netraukė širdis.

Jaunieji kunigai, vikarai, mainėsi dažnai. Kita bus pabuvęs metus, kitas dvejus. Visi jie rodė pilni jaunystės idealizmo, tačiau jis neišeidavo iš religijos srities. Tiek tebuvo tarp jų skirtumo, kad vienas daugiau poteriavo ir išpažinčių klausė, kitas mažiau; vienas labiau mėgo sodžiuose svečiuotis, o namie pakortuoti, kitas mažiau. Užtat visi vienodai rodėsi žmonėmis nenusistovėjusiais, dar nepavaldančiais jauno savo temperamento ir todėl įsišoksiančiais, kiekvienas saviškai.

Gintautas sekė juos atsidėjęs, kaip ir kiekvieną jauną Lietuvos inteligentą, kažin ko iš jų laukdamas ir nesulaukdamas. Vis jam šmėklojos anasai didisai dvasios tvanas. Kažin kur jūroje vėtros susuka vilnis ir jos kalnais ritinąs užlieti slesną pakraštį. Bet kol užlies, savo galybe pastumia aukštyn senąjį vandenį. Jis pradeda neramiai pliaukšėti į krantą, vis toliau toliau jį drėkindamas, vis daugiau daugiau krante palikdamas iš dugno išgriebtų turtų: gintarų, azotu turtingų plūdrų ir kitko. Nesigirdamas ir nesididžiuodamas Gintautas nusimanė į tą tvaną įleidęs ir savo srovę ir pagreitinąs jį. Be to, ir pats esąs išmestas iš tamsaus dugno, ir jei ne skaistus gintaras, tai bent azotnešis Lietuvos žemei, trąša jos kultūrai. Jo draugai taip pat. O dvasiškoji jaunuomenė vis dar tebebuvo lyg to tvano putos: tam sykiui čeža purkštuoja ir vėl veikia ištirpsta gyvenimo okeane.

Kleboną Kumstevičių jis laikė diplomodu ar kitu kuriuo tos pat rūšies gyvūnu galdynės prieš tvaną. Jų galima pasižiūrėti muziejuose, kokias jie buvę turėję ilgas kojas, ilgas uodegas, ilgas kaklus, storus pilvus, baisias žiaunas. Kaip tu su jais dabar bepagyvensi ir bepaveiksi, kad dabar turima kitoki organai, jei ne kūno, tai dvasios, kitaip jau mintama ir gyvenama?

Bet juo ilgiau gyveno, juo daugiau dirbo visuomenės darbą, juo kritiškiau į visa ką žiūrėjo, visa ką svarstė, – juo labiau ėmė nusimanyti visuomenėje nesant „diplomodu“, kurie temoka prisotinti milžiniškus savo pilvus, nieko už tai nepalikdami gera. Aure garsusis Mečnikovas tame pat kūne numano esant dvejopų gyvūnėlių⁷⁰. Vieni dirba kūnui reikalingą darbą – bacilos, kiti naikina kūnui kenksmingas dalis ar net kenksminguosius gyvūnėlius – bacilofagai.

Gintautas mėgo patsai vienas pafilosofuoti. Ir filosofavo, žinoma, amatininkiškai – mediciniškai, kaip kalvis filosofuoja kalviškai, stiklius – stikliškai, rūbius, kurpius – vis saviškai. Taigi ir Mečnikovo teoriją jis ėmė taikinti visuomenės kūnui, kiekvienam jos nariui pririnkdamas tam tikrą gyvenimo funkciją. Štai, kunigai. Jie nusimano esą tais, kurie išdirbinėja reikalingų dvasios gyvybei elementų – doros, nusimanyto amžinybės, atsveriančios materialybę. Galbūt, gal ne. Tikėjimo dalykų jis nebuvo tyręs, tad nė nedrįso ištarti galutini savo nusprendimą už ar prieš tikėjimą ir jos skelbėjus.

Užtat tie patys religijos specialistai dar buvo paprasti žmonės, pildą ir kitokias funkcijas, kaipo to krašto piliečiai. Niaugi tame jie be jokios vertybės, net neigiamos: yra tik ir neigiamų teigiamų. Antai Špyganevičius, klebonas, kol pastatė naują varpinę, t. y. padirbo teigiamo darbo, pirma sugriovė senąją ir jos trupinius suklojo į purvyną. Griovimas neva neigiamas darbas, o drauge ir teigiamas – leido toj vietoj pastatyti kitą ir davė medžiagos keliui pataisyti. Antai storaliemenis Skirgaila susilaukė dvyliktojo ir tryliktojo kūdikio, būsimųjų darbininkų, o policistas dvyliktąjį tryliktąjį darbininką iš čia pat atėmė ir į šiaurę išsiuntė, kad kitiems savo nedorumu nekliudytų. Ir jo darbo neigiamumas – teigiamas.

Begudragalvodamas rimtai ir pajuokomis, Gintautas klebonams priskyrė rolę teigiamojo neigiamumo, visuomenės bacilofagų rolę, antropofagų ar tiesiog masgoliafagų. Ir labai nudžiugo, kad jis toks „mandragalvis“. Jis su draugais konspirantais susibaudėliais statys lietuviybę, kunigai tegu

⁷⁰ *Ilija Mečnikovas* (1845–1916) – rusų biologas, infekcinių ligų epidemiologijos ir imuniteto tyrinėtojas.

išėda visa tai, kas jai priešinga. Iš dviejų galų susieinama į vieną bendrą punktą, kai turima bendras objektas. Man, daktarui Gintautui ir K^o, svetimų kolonistų elementas negeistinas, kad kenkia lietuvybei ir krašto gerovei; religijos atstovams jie, kolonistai, negeistini, kad kliudo katalikybei. Taigi visai gerai bus atsistojus Lietuvos sargyboje dviejose vietose. Bus tikriau. „Ne, po šimts pypkių: Kumstevičiai taip pat naudingi, ir aš be reikalo maniau nieko bendra su jais neturįs. Reikia ir jie kinkyti darban.“ Ir nuėjo į kleboniją, bene pirmą kartą sava valia.

– Kažin ko čia daktaras beateinąs... – nustebo klebonas, išvydęs svečių nebuvėlį besikeliant vartus.

– Kurie gi laimingieji vėjai atpūtė mums mielą poną daktarą? – sukliko klebonas, pasiskubinęs išeiti jo sutiktų net už namų sprysko ir jau iš tolo ištiesęs jam abi ranki.

Daktaras pirmą kartą pasergėjo Kumstevičių esant ir dailiai nusiskutusį ir švariai dėvintį, ne kaip kiti sodžiaus apsileidėliai kunigai. O miną turint gana malonią, prietelingą ir, aiškiai matės, neveidmainiškai svetingą.

Kumstevičius rodė, prastai sakant, kaip ant girnų pakeltas. Jis daktarą, kaipo medicinos mokslo vyrą, netingų žmonių sveikatos gelbėtoją ir moralų, ne girtuoklį, ne mergininką žmogų, iš tolo labai gerbė ir visomis keturiomis stoji už jį prieš Špyganevičių. Atvažiuos, būdavo, jis ko nors iširęs ir visų pirma ima savo draugą ir kaimyną badyti netvarkomis jo parapijoje.

– O tavo garbinamasis daktarėlis šiemet vėl išpažinties nebuvo. Kurgi tokiai galvai ir tokiam ponui susidėti su Ponu Dievu!

– Būti nebuvo, – atsakydavo Kumstevičius susigraudamas. – Ale jis važinėjas į didelius miestus, tai gal ten atlieka savo pareigą. Konfesarijus pasirinkti – nuodėmninko teisė...

– Su žinia vietos klebono, katekizmas sako, drįstu priminti gerbiamajam kolegai vaikų katekizmą...

Kumstevičius pasijusdavo asmeniškai įžeistas, karščiuodavosi ir taip imdavo laisvamaniuoti daktaro vardu, kad Špyganevičius gaudavo medžiagos į vieną rūšį su daktaru priskirti ir patį parapijos tėvą.

– Jakie drzewo, taka kora; jaka matka, taka cora⁷¹. O tu vis dėlto viliok daktarą, kad neišsisukiotų nuo atlikimo tos pareigos, nes tai papiktinimas visai apylinkei.

Kumstevičius neturėjo nei progos, nei drąsos nei stačiai, nei iš šalies daktarą viloti. Ypač kad nieko nedora jame nematė.

– Kažin kieno čia kalė padvėsė, kad ponas daktaras apsvėžei klebonijos slenkstį peržengti. Begu tik gerovei? – nerimo pagaliau šeimnininkas, sodindamas svetį svečių kambaryje ir pats čia pat gretimai atsisėsdamas.

– Galbūt, kad kam ir padvėsė ar Šunakaris pakorė. Tai jau jo reiktų paklausti. Gi atėjau aš taip sau, be niekur nieko, pasiteirauti, kas girdis parapijoje, kaip patys laikotės, t. ir t., t. ir t. – rečiavo daktaras, kalendamas papirosą į sidabrinę dėžutę auksiniu Lietuvos Vyčiu vokelyje. Klebonas tai pasergėjo ir jam labai patiko darbas. Tik nedrįso imti iš rankų pasižiūrėti. Be to, jį pabaigtinai užgulė pasigėrėjimo jausmas. Vikriai tad pašokęs, stypčiodamas galais pirštu, negirdomis išnyko už durų; iš už jų pasigirdo garsus čečenimos su akmistrine, kuri taip pat domėdamos jau, turi būti, čia pat stovėjo už durų ko nors išgirsti iš tokio reto svečio. Girdėjos: „vakarienė... živo!⁷² vyno, to senojo, kurmaurinas, drūtame butelyje, neilgu gurkleliu, kurs iš smėlio kyšo“, t. ir t.

Neilgai trukus stora moteriškė pastatė jiems gero seno vyno butelį, tokį, kokį Kumstevičius laikė, nebent vyskupo ar gubernatoriaus laukdamas. Išsiurbčiojus ir išskambinus po geroką taurelę, liežuviai savaime atsirišo, ir net daktaras pavirto plepiu.

Iš karto pasidarė „šilta kompanija“.

– Ak, doktor, kokie laikai, kokie laikai! Ką ta Rusų valdžia beištaiso Lietuvoje Katalikų Bažnyčiai...

Ir pasipylė klebono ilga, paprasta pergeltos širdies aimana dėlei kunigų varžymo, jų pasportų, baudimų, paniekinimų, dėlei sunkenybių gauti leidimas bažnyčioms ir trobesiams taisyti. Be galo, be krašto. Daktaras visa tai žinojo. Tik į patį, taip sakant, to klausimo tirštimą kaip į kokią putrą dabar tebuvo įsistojęs. Atėjęs sukurstyti klebono, dabar jautėsi pats jo sukurstomas. Kunigai, bažnyčios –

⁷¹ *Jakie drzewo, taka kora...* (lenk.) – koks medis, tokia žievė, kokia motina, tokia duktė.

⁷² *živo* (rus.) – greitai, vikriai.

jam tai nebuvo per artimi, per brangūs dalykai. Vis dėlto jis, kaip laisvos valios ir laisvų geidimų žmogus, jautėsi dabar lygiai užgautas tais Rusų valdžios persekiojimais, praktikuojamais bendroje Tėvynėje Lietuvoje, ant kailio, šiaip ar taip, visgi bendrapiliečių. Pančiai, nagaikos visur nemieli, ar ant savo ar ant kitų rankų ar nugarų. Taigi visai neveidmainiškai karštai palaikė klebono kalbą tokia pat jos pakilume. Tikru širdies skausmu pats išdėstė naują Valstiečių banko organizaciją, kiek jai valstybė skiria pinigų Lietuvai kolonizuoti, jai ruskinti ir pravoslavinti; kur sumanyta cerkvės statyti, kur ūkio mokyklos kolonistams, kokių nė šnipšt netaisė patiems lietuviams; kokie dvarai nužiūrėta supirkti duodant 23 % brangiau, vad., su tiek pat nuostolio valstybei, kad tik nurungus nuo kitų pirkėjų, kad ir ruskių, nes Lietuvos bajorams ir valstiečiams ir be to buvo kaip ir užginta savo tėvynėje žemės pirtis, bent ne tiek ir ne ten, kur norėjo. Dabar iš eilės klebonui ėmė plaukai šiaušti iš baimės ir susigraužimo.

– Jėzau! – laužė klebonas rankas. – Tai kas gi belieka daryti? Niaugi gyviems į žemę lįsti ar visiems į Ameriką ar į kokią salą išsikelti iš savo tėvynės, tos gražios, turtingos Lietuvos, kuri tačiau „nebešmaitina“ savo vaikų?..

– Kam gi lįsti ir bėgti? Reikia gintis.

– Kuo?

– Pinigais, teisėmis, visu, ką laikas pavelija. Revoliucija dar toli. Gi žemės pirtis antai paskutiniu dekretu judošiai pavelijo vos 60 dešimčių. Tai labai daug galų gale. Tegu sau mūsų ūkininkai apsirūpintų nors trimis dešimtėmis, ir tai jau galima būtų labai aukštai kultūra kelti. Ypač gi nepaleisti kaimynų bajorų žemės svetimiems ateiviams. Bajorai jos nebrangina, o mums tai gyvybės šaltinis. Žemės kaina vis kyla ir kils. Tai tie 23 % brangiau sumokėti visai nėra permokėjimas, tik nelyginant kuriam laikui paskolinimas, neabejotinai ir tikrai grįšiąs. Tik reikia, kad valstiečiai tai žinotų, nenusigastų ir laiku ruošųsi apginti savo apylinkę nuo burliokynių.

– Gerai sakai! Tamsta dažnai pasimatęs su santekliškiu. Kaipgi jo reikalai? – teiravosi klebonas.

– Kuo blogiausi. Neišvengs nepardavęs. O tai keli tūkstančiai dešimčių. Visa apylinkė apsirūpintų. O neapsirūpins, visa Godinga paskęs burliokuose, šalia bažnyčios atsiras cerkvė, šalia klebonijos – popai, ir dar sunkiau bus gyventi.

Klebonui visa pasaulyje pasidarė nebemiela. Nebemėgino vyno. Puiki vakarienė su daugybe gardžių miešimų ir antpilų praėjo nuobodžiai, nors vaišus šeimininkas daktarą nuolat ragino: pats šio to dėliojo į lėkštę, šio to pilstė į taures. Vyno pakeltas ūpas buvo atslūgęs.

Gintautas grįžo iš klebonijos labai patenkintas. Viena, kad kleboną rado bent viename dalyke dikčiai susipratusį, antra, kad jis padarė iš viso gana simpatinę įspūdį, gi trečia, kad savaime pasitaikė proga užgauti pati jautrioji kunigų gyslė – baimė, kad nebe viena katalikybė žada pradėti viešpatauti Lietuvoje. Klebonas rodė tiek įbailintas ateisiančia į parapiją pravoslavija, jog tikrai ims agituoti tarp valstiečių, kad neįsileistų ir patys Sviestavičiaus žemes supirktų. Bus – moskaliofagas, maskolėdra, mano talkininkas.

Ir neapsiriko. Kunigams progos susidurti su parapija kiek tik nori. Ir Kumstevičius nė vienos nepraleido, neparaginęs žemės pirtis, neatvėręs žmonėms akių į esamuosius dalykus. Daktaras tai žinojo ir kleboną ėmė laikyti savo darbo „gimine“, nors ir vėl jo nebelankė.

Būtų gal ėmęs ir lankyti, kad nebūtų buvusi per sunki klebonijos lenkystė ir ne vargas kalbėti ne per labai priprasta svetima kalba. Atsiėmė klebono atsilankymą, ir buvo baigtas dalykas.

Tai buvo seniau.

Dabar dalykai kitaip virto. Gintautas jau nebekantraudamas laukė, kad čia pasibaigs jo šios dienos darbo valandos ir bus jis laisvas atlankyti Vizgirdą. Gi ir atlankė, karštai atsiprašė, kad taip pavėlavo atlikti tą žmoniškumo pareigą. Juo lengviau būsią tai atleisti, kad jis, Vizgirda, daug iš jo laimėjęs: dabar jis atėjęs ne dėl formalybės, tik širdies vedamas ir prašęs būti jo draugu.

Laikas tad ir mums arčiau pažinti Vizgirdą*.

* N. B. „Vizgirda – rimties trikdytojas“, du jaunosios kunigijos vaizdu, yra žuvusiu Voroneže. (Aut. past.)

IŠ GIMTOJO LIZDELIO

NAPALYS DARBUS DIRBA

*Ko, gervinas, daututo?
Kur skraidžioji, daututo?*

Nepavykus sūnus Napoleonas padaryti nei amatninku, nei mokslo vyru arba ponu (lietuviams tasia), tėvas Benediktas Šešiavilkis vežės jį iš Vilniaus atgal namo į pašvenčius. Prisipykęs, prisibaręs kelyje, į pabaigą kelionės senis jau gerokai atvėso. Tačiau paliko kietai užsispyręs taip Napalį įjungti į darbą, kad jisai atidirbtų už visus sugaišintus šešeliuos metus. Ir smarkiai užsivylė, tikėdamas pasigėrėsiąs „ponaičio“ kankinimu.

Būdamas pačiame gražume amžiaus ir sveikatos, Napalys Šešiavilkiukas tapo į sodžiaus buitį sugražintas lyg žuvis į tyrą vandenį, o ne palaidūnas sūnus į nedoro pono kiaulininką. Tiesa, ir jo „ponas“ – tėvas buvo tiek pat uvėrus, kiek ir ano palaidūno, vis dėlto čia dirbti buvo patogiau, ne kiaulidėje, tik tikroje, pilnoje poezijos gamtos šventykloje. O Napaliui Dievas buvo davęs daug jausmingumo ir liepęs juo tegyventi. Tad gyveno vienais gamtos įspūdžiais, jais buvo turtingas ir kurį ne kurį laiką visiškai laimingas.

Būdamas pačiame gražume amžiaus ir sveikatos, sodžiaus ūkio darbų Napalys taip pat karštai griebėsi, kaip karštai griebdavos kiekvieno naujo darbo. Jo sugebėjimas visa tinkamai padaryti buvo nuostabus. Iš mažens į mokslus skiriamas, nors darbus jis tedirbo prišoktinai, atostogų laikais, daugiau svavalydamas ne kaip mėgdamas, vis dėlto nebereikėjo jų mokyti: neilgai trukus visus ūkio darbus dirbo tokiuo pakabumu, tokia lengvybe, lyg tai jam buvo tikra „ulionė“, o ne vargas.

Švilpaudamas, dainuodamas ar šiaip jau visokius sąmojingus daiktus burbuliuodamas, Napalys arė dirvą, pjovė šieną, kūrė kūrė, mėžė mėšlą nė kiek ne prasčiau už tikruosius darbininkus samdinius. Da geriau, nes kančiau, didesniu patvarumu. Nei namiškiai, nei kaimynai nebuvo iš jo bent kada išgirdę:

– Sunku, kad jį devynios... Ak, kad privargau... Ak, kaip gerai būtų pasilsėjus...

Užtat ir Šešiavilkių samdiniai niekur nebenorėjo beiti vieni patys, be Napalio. Drauge išėjus, žiūrint į tą dailų pieno ir kraujo jaunikaitį, besiklausant svavalingų jo burbuliavimų, ir patiems darbai ėjo lyg nejučiomis, neatsibosdami, nepakyrėdami.

Nė anksti rytą nereikėjo jis kelti. Visai ne dėl to, kad nebūtų buvę kam dirbti, tik kad pavasario ar vasaros rytas per labai vylingas. Šoks iš lovos Napalys mieguistas. Jaunam daugiau reikia miego, per saulėtekį gi jis saldžiausias: rytmečio miego valanda atstoja dvi, tris valandas vidunakčių. Sverdakuliuoja nabagėlis, štai štai apvirs atgal į įšildytą patalą. Bet ne, persiveikia, lenda su visa baltaplauke galva į praustuvę tik pasemto šalto vandens.

Brrr... užčioja, vis dėlto prausias, o jaunas kraujas muša į veidą; veidas degte dega, ausys liepsnote liepsnoja patrintos maudyklėje. Napalys jaučia, kaip paraudo visa prausiama burnos ir sprando oda. Ryto vėsumas suvirpino visą kūną. Nusipurtė. Ir tuojau sujudo, atbėgo neaptingęs kraujas į visą odą. Nelyginant bitės, pajutusios pavojumą iš oro. Pasižiūrėjo pro landas. Kas čia? Nieko nėra? Tai ir ačiū Dievui, būkite viduje visos ramios... Ir nebešalta.

Ima iš arklidės sotų arklelį. Jis rytą taip pat nerangus. Eina atsispirdamas, pasiražydamas, paskutinę koją ištiesdamas.

– Na, ne! Ne vagis veda, ką čia eini, koją kišdamas? Ar persergsti mane, kad tave vogs? Tai galimas daiktas – tu geras darbininkas. Tik aš tavęs nepaleisiu, nebijok! Krašte pasaulio pavysiu ir vagį pasmaugsiu... Eikš gi, eikš!

Žirgelis eina, gardžiai atsigeria tyro šalto vandenėlio, pasipurto, iš pradžių vienais karčiais, paskui ir visu kūnu; pajutęs ant savo nugaros jauną vieką, pilną gyvybės, visiškai atsipeikėja ir jau sparčiu, nebetingiu žingsniu žengia ten, kur vakar paliko plūgą ir nebaigtą varsną.

Aplinkui viskas atbunda ir ima Napalį džiuoginti pakeliui.

Štai žvirblis purptelėjo iš palėpės ir taip pat nusikratė, kaip Napalys ir jo žirgelis. Napalys jį prakalbino:

– Ką? gera buvo su patele pūkų paduknyje?

Žvirblis neatsakė. Tik paleistuvingai žvilgterėjęs į Napalį, spurstelėjo į tvorą savo papurusio apdaro plunksnelių pasitaisyty.

Štai juoda, sučiurusi ir pikta kaip ragana kaimynų senutė. Ji krest krest į vieną šalį. Kažin ką atsiminus, dribt dribt į priešingą šalį. Sustojo, mostelėjo ranka, lyg ir čia paklydusi; burbtelėjo kažin ką kažin kam ir sugrįžo atgal namelin. Iš ten girdisi piktas viedrų dunksėjimas ir nervingas katilėlio lanko džanksėjimas.

Napalys norėtų ir jai šuktelėti:

– Senel, senel! Bene padėti?

Tik bijo, kad neapibartų. Iš jos tai, neilgai laukęs, gausi.

Štai mergaitė iš patalo, lyg bernelio glamonėta, išsprunka. Nusigandus, bailinga, bet linksma. Tik visi gausūs plaukai pušine padrikę ir drapanų per maža. Matyt, manė vienai akimirksniui teisšoksianti pašalėn ir sugrįšianti apsigerbtų.

Napalys ir tai pamatė: jis visa matė ar atspėjo ir šuktelėjo, pabaidydamas ranka:

– Štiš, miego perekšle!

Ir mergelė lyg šūviu šauta išnyko atgal į svirnelį.

Štai vištelė per anksti išsiruošė lesinėtų. Norėtų kapt kapt, tik mieguista dar nieko nemato ir dvakinėja it anoji senelė.

Ir ima Napalį juokas, kad jis, arkliukas, žvirblelis, mergaitė, senutė ir vištytė, visi tokie panašūs miegukliai, lyg vardais tesiskirtų, o ne veislėmis, lyg tik reiktų jų kalba prakalbinti, ir jie visi vienodai atsakytų, taip pat jaučią, tuo pat esą susisieloję, tuo pat džiaugiasi.

Ak, kaip gamtos mokama visa pinti į vieną vienumą!

Dirvoje Napalys užkabino už brankto valkčius. Na! Arklelis stipriai patraukė, galingai veža pečiais, noragas riekia tokią lygią, vienodai storą, vienodai plačią velėną. Ji lygiai lygiai gula ant kitos, pirmiau atverstos velėnos. Ne gula, tik šliejas. Napaliui rodos, ir ji pajuntanti rytmetį, nugaruojanti nakties miegą ir jau linksma imanti gerti šilimą, kol nepradžius kiaurai ir neims trupėti išpurenta.

O paskui jį, artoją, špuokiukas gakt gakt, vabalėlius rinkdamas. Šunelis Pilkis paliuokomis, svavalingai šoko ant mėlynai spindinčio paukščio. Paukštelis plast plast plast tol tol, bet taja pat vaga.

– Pilki, ar pasiutai? Na, ką tau bloga darė mūsų sodelio švilpikas? Ar tau ne gėda! Juk tų vabalėlių tu vis tiek neėsi. Jų nė nerasi. Kas kita mėšlavabalių ar karklavabalių vikšrai. Tie, bra, geri: trumpi, stori kaip slyvos, kieti ir riebus. Yra ko pakramtyti ir už dantų lieka. Tik jų pasirankiosi rudeni, kai imsime pūdymą ar bulves arti. O dabar jų nėra. Supranti, Pilki?

Napalys burbuliuoja, Pilkis supranta. Ima aplink šokinėti, taikydamas pirmutinėm įsikabinti į turėkles. Bet gauna atkala ranka per ausį.

– Eik šalin, dykini! Man ne laikas su tavimi prasidėti. Ot, palauk, paleisiu pasiganyty, tai pažaisiva...

Pilkis ir tai supranta, pakrato galvelę ir šaute nušauna paežiu, ten pasergėjęs kiškelį liuoksint ir striksint.

Žlia žlia žlia žlia šykščiai plyšta velėna, verčiama nuo susigulėjusios, sutryptos žemelės. Rodos, koks vienodai nuobodus darbas. O ne! Žiūrėk, koks gamtos įvairumas.

Ir Napaliui negaili, kad nutraukė dalį miego.

Eina į šv. Joną. Pats malonusis laikas, šilta. Napalys, kaip ir kiti žmonės darbininkai, baltuoja vienais marškiniais. Dirvos stovi javų mūru. Pievelės, paantvalniai, ežios, – visa, kas tik buvo plūgu nepaliesta, storai užsinešę tarpia žole. Napaliui rodos, tai vienas pačių angelų sudarytas buketas.

Pačiais pažemiais duknomis paklota storai, tirštai sužėlusi pievažolė lyg tankia eželine vilna avikailis. Tai kur gražiau, neg kai žmonės susidaro kreželį puikių puikiausių žiedų, o pakloja jiems – rudų samanų. Nevaizdi ta pievažolė, bet ji tikroji gyvulėlių sotis. Lyg artojų darbo vaisiai – visai

valstybei.

Aukščiau iš tankyno linksmai kiša raudonas ar baltas savo galveles sveikatingi dobilai ir atsidėję klauso, kaip pašnibždomis šneka gretimieji jų kaimynai – skeltaširdžiai žvaginiai, anksti pražystantys, greit ir vystantys. Padžiūvusių, visą laiką nenukrentančių širdelių kankalėlių kekės žvanga bet vėjeliui papūtus.

Napalys stebisi, kaip tai visų kraštų lietuviai galėjo pajusti žolę – „žvangant“: aukštaičių – žvangučiai, žemaičių – žvaginiai. Juk žvanga tik metaliniai daiktai. Napalys tiria kiekvieną augmenėlį skyrium – nė vienas nežvanga, o brendi per juos, vilkdamas kojas, žvanga sausu ir balsiu balsu. Jis prikrenta prie žemės, vėjeliui pučiant, ir aiškių aiškiausiai girdi visą pievą – skambant. Taip, lietuvių esama muzikalių: žolė turi savo metalinį balsą.

Į pačią viršūnę pasistiepė pilnagrūdžiai kmynai, šluotabarzdžiai šiukštai, smilgos, drebančios ašarėlės. Čia pat ir karčiasultės neėdamos geltonosios. Jų smulkūs, retai ant kėstų šakelių išmėtyti žiedeliai, nors geltonuoja skaisčiai, tačiau nėra akim malonūs. Pikta ant jų už gyvulėlius, kam jiems skanių skanesnį pašarėlį apkartina.

Geltonosios – lyg atkaklus nenaudėlis. Visi jo nekenčia. Visi į jį neprietelingai žvilgsi. Gi jis išsižergs negražiai, įsispręs plačiai ir stovi lyg tyčiodamos:

– Ir ką gi man padarysite? Aš noriu nusispjauti ant visos gražios jūsų sutartinės! Stovėsiu, veisiuos ir dar jus nukalėsiu...

Nukalėti nenukalės: per reta šakelių, per skysta lapelių. Bet savo žiedu iš tolo žiūrintiems tikrai uždengia visų kitų varšų įvairybę. Ir sakoma: pieva geltonuoja, ne marguliuoja. Napalys šiemet rengias anksti nukirsti pašvenčius, kol geltonosios neišbėrė savo sėklių. Sako, bene bus jų kitą vasarą mažiau.

Rengias naikinti. Gi kol yra, laimina ir jas, džiaugias ir jomis. Niaugi Dievas be reikalo būtų jas padaręs? Gal ir jų reikia gamai varšų, sudarant vieną ištisą Dievo bukietą – pievą.

Gi kuo geresnės už geltonąsias taip pat geltonos jaučio burbuolės? Nebent kad jų žiedai didesni ir ne tokie skysti. Arba stabariai arklidančiai. Jų, kad ir negardžiai, nesuėsi – tokie mediniai. O šaknį dėlto leidžia storą, stačiai gilyn, – tikra ažuolo karikatūra. O sausų pelažiedžių – ištisos šluotos. Daug jų čia reikia! Ar nematėt!

Kas kita vikiai, žirnikai, įvairiažiedžiai vijoklių varpeliai ir tūkstančiai kitokių žiedų ir sausažiedžių. Jie ir pasižiūrėti gražūs ir įdomūs, ir suėsti gardūs, ar jie būtų žali, ar džiovinti. Be jų ir pats Dievo bukietas būtų panašus į prastos sodietės sudarytąjį: prisiskins iš darželio vienų žiedų, tų pačių didžiųjų, pačių skaisčiųjų, kietai sudarys iš jų vieną avingalvį, ir nebegražu. Per daug. Lyg kad sukrelio perdėtumei į miešimą. O perdėliosi juos lapais ir šakelėmis – nors Švenčiausiajai Panelei ant aukuro statyk.

Napalys gyrė teosofus bent už tai, kad jie akyli ir ausyli, kad mato, kad jaučia gamtoje dievybės apsiireškimą. Pievai žydint, Dievo kilimu marguliuojant, einant parėja, Napalį taip pat ėmė noras nusiimti kepurė ir keliauti neapdengta galva; tiek čia dailės turto, tiek grožio, kad net akys iš kaktos sprunka, kad net nebesižinai, ko geriau beprisižiūrėti.

Pavasarij Napalys rūpestingai taikino vaikščioti vien tik išmindžiotomis vietomis, kad be reikalo nenuskaudus želmens. Dabar tyčiomis drąsiai, nemandagiai brenda; brenda, kur tik tankiau ir aukščiau. Jis dabar nori apsibristi grožiu, kaip girtuoklis apsigeria alkoholiu. Atsistos – žolė jam siekia kuone ligi juostai. Ir jam rodos pats esąs viena dalelė to Dievo bukieto: tulipanas, narcizas, skiauterė, karaliaus lazda ar kitas kuris ilgastiebis žolynas. Jam rodos, tasai bukietas be jo nebūtų gražus, kad ir turtingas, kaip neesti gražus bukietas be šiukštų barzdų ir kitokių smilgų.

Atsiguls ir tyčia vartos ritinėjas, norėdamas visais pajautimais justis pievos gauruotumą, ne tik akim žiūrint, kojom braidant, dar šonais, nugara gulint ir ausim klausant. Tai kas, kad liks šliuožė arba guolis? Juk visą tą gražybės platybę apvaizdas patiesė jam, žmogui, idant regimuose daiktuose pažintų jų Sutvėrėją, kurs neregimas yra. Tai kas, kad palaužta žolėlė gali nebeatsikelti? Jis dabar toks turtingas, tiek visa ko pilnas, ypač vilčių, kad drąsiai gali tame dalyke perdėti.

Sakykite, koks žemės karalius guli ant tokio kilimo? Koks audėjas, artistas dailininkas išaus jam

tokį kilimą? Napalys junta, kaip skaudžiai plečiasi džiaugsmu jo širdis ir pučiasi šnervės. Junta, kaip pats auga, auga, didėja, perauga pačius karalius, ir nevadina savęs megalomanu: bene jis ne tikras gamtos karalius?

Prisidžiaugęs akim, Napalys dabar nebe svajoja, nebe teosofuoja, tik klausos. Iš niekur nesiskverbia joks balsas, nei gyvulių, nei žmonių, nei kelio tekinių. Ką girdi, girdi iš pat gamtos augmenyno. Girdi, kaip palenktas stiebas stojas, iš tankyno veržias; lyg žmogus, bažnyčios spūstyje prieš Dievo Majestotą priklaupęs ir vėl mėginąs atsistoti, išsitiesti. Girdi augmenų šneką malda: š š š š š š... be galo. Tai poterėlių kalba.

O štai ir giesme liaupsina. Ima čirkšti tūkstančiai žiogelių. Napaliui rodos – milijonai. Tačiau ėmęs sekti, kurgi jie sustoję sparnelius trina ir tokį didelį balsą padaro, nieko nepamato. Ir ima jam rodytis, jog tai visai ne gyvūnėliai čirškia, tik pati žemė skamba: gamta ne tik Dievo kilimas, bet ir Dievo koncertas.

Balsus balsus žiogelių smuikavimas. Vis dėlto Napalio ausys sugaudo ir kitokias gaidas. Jų daug. Tik klausyk. Čia tau plekš, čia dunks; čia atsiduso, čia suvaitojo. Tai nedrumsčia nei žolės smilgų poterėlių, nei žvangučių tilindžiavimo, nei žiogelių čirškimo, kaip nedrumsčia smuikų sutartinės, kai vienos stygas imi tyčia pirštais, stakato užgauti. Ką tie mažabalsiai! Gamtos koncerto nė griežėlė nesudarko, nors stebiesi, kaip jai gerklę neima perštėti nuo to nuolatinio nepaliaujamo plėrr plėrr, plėrr plėrr, plėrr plėrr. Aggi nedarko kapelijos būgnai, litaurai, torielės, trikampiai, net varpai, kuriais tariama smuikų; fleitų ir kitokių švelnių muzikos padargų harmonijai.

Ne tik visokie garsai, ir saulė dalyvauja tame gamtos koncerte: ji savo spindulių beria garsams į taktą. Juo kaitriau saulė svilina, juo daugiau žemė čirškia ir žvanga. Napalys tai mato. Tik jam rodos antraip: juo čirškama ir žvangama, juo linksmiau saulė savo džiaugsmo šokį virdama mirgėdama šoka.

Jis neįsivaizduoja saulės spindulių, kad už lango nebūtų juose didžiosios mėlynosios musės: musė savo binn... taria šviesai ir kaitrai. Jis supranta varšą galint su garsu susidėti ir harmoniją padaryti. Supranta, koks vienumas, koks sukibimas visoje gamtoje.

Ai, kaip graži Lietuvos pieva apie šv. Joną!

Ir visa tai reikia nukirsti... Reikia žolės jaunumas suvartoti. Visam kam esti galas; galas augti, galas žydėti, – reikia vysti. O pavysi pasensi, kam gi bebūsi naudingas, kas tavęs bepasigvieš? Na, reikia, tai reikia; nieko nepadarysi. Daiktų keitimosi nesuturėsi, kaip ir savo jaunystės nepriži, kad nepabėgtų.

Rinkos pradeda būti laiku pilnos vežimų dalgių, Austrijos dalgių, tų gerųjų, mėlynujų, kietųjų.

Napaliui visai nereikia dalgio: jų gana namie iš pernykščių metų. O į dalgių turgų vaikščioja.

Vežimų vežimai, ir aplink kiekvieną po kelias dešimtis rinkėjų pirkėjų. Tie žaliūkai gamtos pavergėjai visi prie tos progos rimtais, ne šypsančiais veidais. Šiuo žygiu niekas nejuokauja, neklykauja kaip paprastai dideliame būryje, nes atsidėję klausos plieno kietumo: pjovėjai tai pažįsta iš balso.

Paimdami dalgius už pat buožakio, daužo į tekinius, į metalines šinas, į ratų skersaplautę, į rungą: į ką pakliuvo, prie ko priėjo. Džann, džann, džann... nuo krašto ligi krašto visame miestelyje. Džann vieną. Ne! Per minkšta. Džann antrą, trečią, ketvirtą iš vieno vežimo, džann iš antro, iš trečio. Ir taip visi. Ar to būtinai reikia? Ko nepaėmė vienas, paims kitas, – vis tiek visas išpirks. Vis dėlto džann, džann, nes taip jau reikia. Tai būtinas vasaros priedas; tai – Dalgių koncertas.

– Ot, kad gaučiau tokį dalgj, kaip kad turėjau... džann. Ateina studentėlis, plieno lazdele pasiramščiuodamas... džann, džann. Duok, sako, ir man papjauti... džann. Gerai, sakau, tik numesk šalin savo apsiaustėlį: nepratęs tuoj sušils... džann, džann. Jis velkas, aš negaišuodamas tik pjaunu, tik pjaunu, iš viso peties vieko kertu... džann, džann. Kadgi kirsiu paskutinį kartą... džirr, lyg mendrę būčiau nukirtęs, net dantį sugėlė... džann, džann. Gi kas čia?.. džann. Gi ponaičio būta per neapsižiūrėjimą į mano pradalgį lazdelė įsmeigta... džann. Tai, žinai, medinės nebūčiau taip dailiai nukirtęs... džann. O dalgyje – nei žymelės, kad tu sukeptumei... džann. Paskui pjoviau, pjoviau kiek metų, kol visiškai susipustė, sudilo. Pagaliau da atidaviau boboms lapams pjaustyti. Tai buvo dalgis!.. Šitą imu, pirkly. Imkis muštini.

Ūkininkas kalba. Nei pats savo žodžių neseka, nei kiti jo neklauso: visi tik džann ir džann. Tačiau supranta ir širdžia pritaria, kaip kalbėtoji, taip ir rinktiniam jo dalgiui. Jis kalba. Ir gerai, kad kalba – reikia, kad ūkininkas kalbėtų: tai jo melodeklamacija, kalba su akompanimentu. Džann, džann, džann – kalba, kalba, kalba: kalbos reikia tam kalbos koncertui kaip smuikams violončelės.

Napalys dalyvauja tame koncerte kaip vienas muzikantų. Daužo, skambina per ištįsą valandą, kol nusiperka vieną, drauge ir pustyklę – sunkų, storą gipsinį akmenėlį. Įsideda jį į kišenę, dalgį ima į ranką. Dalgis kliūva, pustyklė sveria, è jam neštis gera! Lyg medžiokliui paties nušautas kiškis: sunku, o neįkyru, kad ir tol.

Namie jis pats tverias dalgiakotį. Aštriu lenktiniu savo peiliuku ilgai drožia jauną eglaitę, ilgai trina stikliniu popieriumi, kol nebekliūva jokia šakelė. Neduok Dieve, kad per darbymetį susiveltų pūslės papautai!

Apskritino daugiakočio galelį. Koks jis juokingas! Kaip jis svavalingai kyšos aukštyn! Napalys neišturi ir padirba iš jo gražią špygelę. Ir laiku džiaugias, kaip jo „einu laukan – namo žiūri; einu namo – laukan žiūri“ visoms sodžiaus gražuolėms rodys špygą, nè vienos tačiau neužgaudamas, nemandagus nebūdamas.

Įsitvėrė. Pasirišo špygelę. Ėmė tinti. Tinn, tinn, tin skamba trumpas balsas, taškos kūjelis plaktukas paseilėtas, kad neslystų. Jau ašmens ploni, aštrūs kaip skustuvas. „Eisime pievų skusti... Duok tik, Dieve, giedros sausai suvežti ir pačiam sveikatos! Kiek bus gražių saulės patekėjimų, skaisčių pusryčių! O kiek pradalgijų vartymo, džiovinimo, vežimų krovimo! Kiekvienas darbų darbelis sudarys ypatingą vasaros poemą. Niaugi nematote, kiek vasaros darbuose poezijos?“ Ir mėšlavežtyje?

Net ir mėšlavežtyje! Jis visai nėra toksai abuojas, kaip miestelėnui rodos, nè jo amoniako kvapas ne toks įkyrus. Sunkus tai darbas, ką ir besakyti! Kelk ir kelk ant keturiapirščių šakių lyg ant savo plaštakos po kokią pusę pūdo, jei ne po visą pūdą. Ne tik pakelk, da pirma atplėšk, pertrauk plačią gabaną dar nesutręšusių šiaudų.

Užtat koks pasigėrėjimas matyti, kaip sluoksnis po sluoksnio imasi, kaip tu apgali visus sunkumus. Pirmą žemutytės kūtės lubos dabar kyla vis aukštyn, kol tu neatsirandi pačiame dugne lyg giliame šulinyje. Prisikilojus mėšlo, kokie niekai švilptelėti visas galas šūdleterijų, idant tinkamoje vietoje atsistotų! Kokie niekai visas arklys atgal atgrūsti! Rodos, imtumei jį ir taip pat šalin švilptelėtumei kaip kačioką.

O arkliukai drūti, stiprūs, šiuo laiku grūdais šeriami. Gražu žiūrėti, kaip galingai ir noriai traukia tokias sunkenybes ir zovada grįžta atgal, lyg pritardami linksmam mažvaikių varinėtojų klykavimui.

Mėšlą mėždamas Napalys tepajuto, kiek jo turima vieko strėnose, rankose ir šlaunyse. Su darbu jis lyg minės, ritos, nuolat gaudamas džiaugsmo ir pasididžiavimo, kad priveikia.

Ar kūlę kūlė, ar mynę mynė, ar molę malė, – visa Napalys dirbo netingėdamas, nesirąžydamas, po pusvalandį pakalio nekasydamas, nenuobodžiuodamas. Tad ir tėvas Šešiavilkis buvo bepradedęs manyti, veltui buvęs Napalį atitraukęs nuo žemės, bene tikrojo jo pašaukimo. Gerai da, kad ponu nepadaręs, darbininko nepagadino. Nors už akių tėvas Benediktas dar dažnai savo Napalį pavadinavo paniekinančiu vardu: „mūsų ponaitis“ ir „burbeklis“, tačiau vis labiau juto su tuo sūnum būsiant jam lengviau vargas vargti, neg buvo su Petru. Buvo net pradėjęs svajoti, tiesa, sau vienas, „močiai“ da nepasisakydamas, Petru paduoti valia sau gyventi kame nors nupirktoje žemėje. Napaliui paduoti visa valia pašvenčiuose likti. Pačiam gi, liovusis visa ko, pradėti prie Napalio karšti.

Brolis Petras su broliene Verute liptinai prilipo prie Napalio. Niekados jam neprikišo jo Vilniaus nepasisekimų. Kur buvę, kur nebuvę, žvilgsėjo sekdami, ką čia linksmusis jų broliukas vėl beprasimanys, kokį šposą vėl beiškirs ar ką nauja bepaskaitys. Petrai tiesiog pamilo savo jaunėlį, kaip paprastai brolis nemylima. Džiaugės juo ir net didžiavosi. Ir paslapčiomis, kits kitam da neprisipažindamu, abudu Petru svajoto bendrai, su Napaliu susidėję, lengviau priveiksią uvėrų tėvą. Kaip tėvai, taip ir Petrai gerokai apsvylė: dalykai nuriedėjo visai kitais takais, patraukdami kiekvieną kitur.

Ir iš viso visiems namiškiams, kaip saviesiems, taip ir samdiniams, Napaliui sugrįžus, pasidarė taip ramu ir lengva, lyg kas į sunkaus būdo žmonių, tėvo Benedikto ir sūnaus Petro, pritroškintą būstą

plačiai būtų atidaręs langą ir daug daug įleidęs tyro oro ir linksmos švieselės.

NAPALYS RAŠTUS SKAITO.
MOLĖ

Kaip skaisti saulelė Napalys pasirodė Šešiavilkių kieme savo netingėjimu ir mokėjimu skaityti. Tiesa, taip pat netingėjo ir mokėjo Marytė. Abudu broliuku Šešiavilkiuku, kaip ir visa jų šeimyna, tėvai ir vaikai, turėjo grynus, skambamus it varpeliai ar dūdelės balsus. Kai Marytė skaitė vaikišku savo balseliu, klausytojai sekė ne tiek skaitymo turinį, kiek skaitymo būdą, ne tiek klausė, kiek žiūrėjo į mergiūkštę.

Marytė iš ilgakojės ir ilgarankės it voras karamora⁷³ mergytės sparčiai virto skaisčia mergaite. Nelyginant iš negražaus vikšro graži peteliškėlė. Geltonplaukė mėlynakėlė jau nuo pat 14 metų pradėjo į save žmonių akis traukti. Ir dabar, kai skaitė, visi namiškiai sustodavo ir tokiais meiliais veidais šypsodamies į ją įsižiūrėdavo, kaip žiūrima į jaunų kačiukų ar kūdikių lošimą po aslą. Iš pradžių Marytei tai patiko. Ji dar karščiau, dar balsiau skaitė manydama, kad skaitymu įtinka. Per ilga tačiau ėmė suprasti, kad klausytojai ja pačia džiaugias, ir jai ėmė darytis neberamu ir nebemalonu. Ji tiesiog ėmė pykti, dar nežinodama, kad tai paprasti moterišką žeminą dviejų lyčių santykiai. Pagaliau Marytės nė varu nebegalima buvo beprivaryti, kad ką nors paskaitytų vyresniesiems nemokėliams.

Kas kita Napalys. Šitas „savizdralas“⁷⁴, kaip kažin kas dvare buvęs ir lenkiškai girdėjęs praminė, sveikas it buliukas, linksmas, pilnas gyvybės, nors buvo taip pat gražus kaip ir seselė, tačiau to niekas nematė dėl to, kad jis nei paeiti, nei pakalbėti nemokėjo tiesiai, žmoniškai. Kraipydamasis, burbuliuodamas „raitas įjodavo“ gryčion: kitaip negalima buvo pavadinti jo eigasties, verpste sukės po aslą, maišu pasidribindavo krikštasuolėje po langu, iškeldamas dešinę koją ant suoloelio, o kairę ant suolo užustalėje. Ir tada tepradėdavo skaityti.

Na, kas žiūrės į tokį kerėblą? Namiškiai kartais net pyko už tokį išsižergimą.

– Ir davė gi Dievas tokias ilgas kiškas: viena Kamajuos, antra Svėdasuos! – sakydavo motutė, neva piktai numesdama nuo suoloelio koją, nubėgusią nuo antrosios 17 kilometrų.

Napalys neva išsigąsdavo to nelauktinumo, neva nosimi sukniubdavo į stalą ir taip gražiai svavalingai palei stalo lentą pasižiūrėdavo į motutę, kad ta tuoj apsaldavo ir imdavo glostyti geltonus, bent kiek garbanotus sūnaus plaukelius.

– Nu, nu, skaityk jau, skaityk. Tik neišdykauk.

Ir Napalys imdavo skaityti nusistatęs balsą kaip kamertono. Atseit, kokią knygelę buvo išsiėmęs iš „desincioro“⁷⁵: jei Olechnavičiaus „Pasakas ir pritikimus“⁷⁶ – kitaip, jei Olšausko „Bromą, vedančią į dangų“⁷⁷ – kitaip. Ir tą turiniui tinkamą balsą mokėjo išlaikyti per visą skaitymą.

Mažutė spintelė, sykelio meto, prikalta krikštasuolės kerčioje moterų lopamajai reikmenei sudėti: siūlų kamuolėliui, vaškui, pirštukui, adatoms, sagutėms ir kitiems mažmožiams, per ilga ėmė eiti pilnyn senovinių knygų. Pirma rado sau čia prideramos vietos, kad nesivalkiotų, nečiurtų ir neplyštų, apkaustytos abiejų jaunių Šešiavilkiukų maldaknygės, kurioms tėvas buvo mokėjęs prūsų šmugelninkui kuone po keturis rublius. Tokią krūvą pinigų „Dievo garbei“ išpylęs, šykštus tėvas Šešiavilkis kumščiu įgrasė abiem, kad knygas laikytų paliūdžioje, ir pats savo rankom atatuštino spintoje vieną lentynėlę.

Pradžia buvo visli. Neilgai trukus ant tų didžiųjų knygų, kurias į bažnyčią reikdavo neštis „kaip žąsį po pažasčia“, atsirado keletas mažesnių, bjauriai sučiurusių, nežmoniškai nuvalkiotais viršumis, bet

⁷³ voras karamora – nuodingas voras karakurtas (?).

⁷⁴ „savizdralas“ (lenk. *sowizdrzał*) – padauža, išdykėlis.

⁷⁵ *desincioras*“ (lenk. *dziesięcioro*) – dekalogas, dešimt Dievo įsakymų; pakabinama spintelė knygoms, visų pirma religinėms, laikyti.

⁷⁶ *Olechnavičiaus „Pasakas ir pritikimus“* – Kajetono Aleknavičiaus (1804–1874) eilių knygą *Pasakos, pritikimai, veselios ir giesmės* (1861).

⁷⁷ *Olšausko „Bromą, vedančią į dangų“* – žr. 31 paaiškinimą.

visiškai švari, beveik nepalytėtu vidum. Jas Šešiavilkiukai parsinešdavo iš kaimynų, kur jų niekas neskaitė, nors ir į krosnį niekas nemetė. At, buvo troboje lygiomis teisėmis su mūkele kaip „Dievo garbė“, nors tai buvo Aleknos balabaikos ar Valančiaus pamėgdžiojimai⁷⁸.

Be keliolikos tikybinių knygelių, dažniausiai nuobodžiais „klausimais ir atsakymais“, Šešiavilkiukų spintelėje atsirado ir įdomesnių knygelių: Ivinskio „Genovaitė“, dveitas jo „Kalendorių“ su melagių pasakomis, Merkinės klebono Olechnavičiaus „Pasakos, pritikimai ir sakmės“, Juzumo „Dzidas Artojas“⁷⁹, Valančiaus „Palangos Juzė“, „Antanas Tretininkas“, Olšausko „Didžioji Broma“ ir dar kai kas. O visų tarpe viešpatavo trumpa, siaura, užtat nežmoniškai stora „Kantička“, kuri, kad „pati negiedotų“, atseit, kad nesiziotų per savo storumą, buvo surišama ilgais kaip Ickaus peisai dirželiais.

Tai buvo „ponia Paulauskienė“, praminta garbei ir šlovei šundaktario žmonos miestelyje, kuri taip pat buvo tiek stačia, tiek gulsčia. Ponas Paulauskis, keliolika metų pranešiojęs ligonių puodus Vilniaus Savičiaus ligoninėje⁸⁰, pradėjo ir pats „apie visokias ligas išmanyti“ ir atvažiavo į pašvenčius ligonių gelbėtų. Ar bent kam padėjo išgyti, tai geriausias Dievas težino, bet kad sau padėjo, tą visi žinojo ant riebios jo pačios.

Kaimynų retas kas tas knygas skaitė, tad mielu noru Šešiavilkiukam skolino ir paskui, nors neužmiršo, vis kažin kaip nebepprisirengė pareikalauti, kad pagaliau sugrąžintų laikę. Taip jos ir buvo metų metais Šešiavilkių knygyne.

Paskui ėmė rasti Prūsų kontrafakcijos knygos: neva senovinės, bet ne senovinės, tik senėlesniais metais pažymėtos rusų policijos akims apdumti ir drąsiai troboje laikyti. Po truputį, po truputį jų prisipirkiojant, jos pabaigė iš spintelės išstumti visus lopinius, vašką ir kamuolėlį į stalčių, į kuparą ar į kaniką. Dabar jau visa spintelė buvo sausakimšai pristatyta storesnių ir plonesnių, ilgesnių ir trumpesnių knygų ir tapo jaunųjų ir net senųjų Šešiavilkių garbinamąja, branginamąja vieta. „Mūsų desincioras“ – saviškai praminė jį Napaliukas, nusižiūrėjęs į žydus.

Kur buvęs, kur nebuvęs, kapt už knygos. Taip tai įėjo į paprotį, kad Napalys be knygelės rankose, kaip liuikius be popieroso tarpupirščiuose, gryčioje tiesiog nežinojo, kur rankos padėti. Ligi tik iš oro „įjojo“ ir, ką tik pasergėjęs ar pagalvojęs, paburbuliavo, tuoj siekė į savo desinciorą bet kurio spaudinio ir ėmė „barakatinuoti“. Taip lietuviai susilietuvino žydiškąjį Dievo garbinimo būdą: „Adinoi, Barach-Adinoi“⁸¹.

– Šis nesuklumpa ir trupiniais aplipdytų žodžių neranda... – girdavo Napalį namiškiai, tuo pat žygiu pašiepdami mylimąjį savo pagrabų kantorių – promotorių Tamulionį, kurs, turėdamas gražų balsą, ne per gerai teprisimanė žiūrėti į knygą. Nedaug jam ir tereikėjo, visą giesmyną atmintinai mokant. Giesmę „Giesmyne“ ir posmą giesmėje jis daugiau apčiuopomis rasdavo neg akim, pabalnotom riebiai užteptais akiniais. Tada imdavo didele, purvina nagos „liemavone“ krapšyti puslapį, krekėdamas, kad, begiedant prie stalo, apkrauto valgymais, visos knygos trupiniais aplimpą. Bet kam iš šalies priminus posmą, tuoj tų „trupinių“ nebelikdavo, ir giesmė vėl graudingai plaukė iš drebančios, gražios senelio kakarinės.

Napalys skaitė tikrai žydišku temperamentu, kad net jam seilės tiško, nieko nepaisydamas, ar jo kas klauso, ar ne; ar klausytojas pradžią girdi, ar galą, – lygiai taip pat, kaip kalbėtojas Londono Hyde Parke. Ir Šešiavilkių šeimyna tenkinos tuo, ko gauna, juoba tenkinos girdimu dalyku, neg savo paties skaitomu. Skaityti vienas nemokėjo, kitas ne taip gerai paskaitė, trečias, ir gerai paskaitydamas, nepratęs nepaslinko arba bjaurėjos bloga, sukta, dar neišdirbta lietuvių kalba, – taip Napalys skaitytojas ir buvo visiems reikalingas; jis paslenkė ir jau mokėjo persiversti per bjauriai surašytą ir dar

⁷⁸ Aleknos balabaikos ar Valančiaus pamėgdžiojimai – turima galvoje K. Aleknavičiaus *Pasakos, pritikimai, veselios ir giesmės* ir, matyt M. Valančiaus *Vaikų knygelės bei Paaugusių žmonių knygelės* pasakojimai.

⁷⁹ Ivinskio „Genovaitė“, dveitas jo „Kalendorių“... Juzumo „Dzidas artojas“ – L. Ivinskio (1810–1881) versta vokiečių didaktinė apysaka *Genovaitė* pasirodė 1858 m., vėliau susilaukė dar keleto leidimų; jo kalendoriai su pertraukomis leisti 1846–1878 m.; V. Juzumo (1819–1901) *Šventas Izidorius artojas* išėjo 1854 m.

⁸⁰ *Vilniaus Savičiaus ligoninėje* – tai ligoninė Bokšto gatvėje; vadinta jai pastatus 1747 m. dovanojusio J. Savičiaus vardu, tvarkyta vienuolių gailėstingųjų seserų.

⁸¹ „Adinoi, Barach-Adinoi“ (hebr.) – Dieve, Šventasis Dieve.

bjauriau, be korektūros išspausdintą senovinį raštą lyg per suartą didelėmis velėnomis ir dar nenuakėtą dirvą.

Taip visi, kurie tik per Šešiavilkius pereidavo (o jų per metus pereidavo nemaža), daug daug dalykų žinojo iš jų desincioro. Žinojo bent, kas kurioje knygoje parašyta, žinojo, pačiam įsigeidus, ko iš škoplerninkų ar keliaujančių pirklių reikalauti. Taip Napalys, vien būdamas „burbeklis“ dėl to, kad prigimimas jį vertė savo gyvumą eikvoti gyva ir rašyta kalba, nejučiomis tapo tikru švietėju lavintoju, lietuvių kultūrtregeriu ir tautinio jų susipratimo kėlėju.

Ačiū jam už tai niekas nesakė, bet naudos dėl to nebuvo mažiau: lietuviai yra gimę tinginiai ir jie į bet ką reikia tiesiog „įpratinti“, nelyginant teliukai putrą gerti – iš pradžių per pirštą, kol pradės patys. Užtat paskui pasakys tokiam pratintojui tokį ačiū, kurs bus lygus su – meile ir atminimu per visą amžių.

Lietuviai balsiakalbiai, tai jų atviros, neveidmainės širdies ženklas. Savo namuose būdami, nesigaili sveikų savo plaučių ir taip šaukia šnekėdamies, lyg būtų kurtiniai. Bet Napaliui siekiant į savo desinciorą, visi nuleisdavo balsus ir visiškai nutildavo. Pirmoji liaudavosi indais barškinusi pati Šešiavilkienė, pikta sutrinkindama ir kitus, kurie dar nebuvo apsidairę ir pamatę, kad Napalys jau rengias barakatinuoti.

Sugrįžęs iš Vilniaus, Napalys rados bent kiek kitokesnis. Į desinciorą rečiau besiekė. Ir kai siekė, nė nežiūrėdamas atgal į kaip pirma, tik ilgai, atsidėjęs rinkos. Kartais taip ir nebeišsirinko. Ar dėl to, kad visa jau per gerai žinojo, ko tik ten buvo prirašyta, ar kad jau nebesitenkirto „klausimais ir atsakymais“ ir „balabaikomis“. Skaitė jis dabar nemaža, tik bent kiek kitaip.

Sugrįžus iš Vilniaus, jam atsirado dar du savotiški desincioru, knygų rinkinėliu. Vienas buvo saklyčioje skrynelėje. Tai buvo knygos storos, rusų ir lenkų kalbomis surašytos. Kai kuriais iš pažįstamų ir draugų buvo gavęs išsivežti į „meškų kinį“, toli nuo miesto, kur knygų reta rasti.

– Skaityk sau sveikas, kad nepasikartumei iš nuobodžio. O gausi progos, sugrąžinsi, – lydėjo mylimą savo Napalį į sodžius. Nei nuobodžiuoti, nei kartis, matėme, Napalį, darbus dirbant, neėmė noras. Tik ir skaityti jis vis dėlto neatprato, turėdamas bent keliolika rinktinių, gražių ir naudingų tomų.

Šventadieniais priešpietuvėmis, kada Napalys nepavykdavo ar dėl oro nebuvo galima išvaryti į bažnyčią, tuoj po pusryčių virsdavo jis saklyčioje į savo gana gerai paklotą lovą ir sustingdavo.

Naktį gerai pramiegojus, rytą riebiai pavalgius, vėl paimdavo drabnumas, noras virsti atgal į patalą ir tysoti. Ne miegoti, tik – tysoti. Kai per visą savaitę įvargintas kūnas ilsis, sustingęs atsileidžia, smarkiai varytas kraujas silpnėja, – taip darosi gera ir malonu, toks lepnumas pereina per kūną, kad lūpos pačios susitaiso šypsotis lyg mirštančiam, kada kraujas pradeda krešėti.

Po valandėlės imdavo tada dūkti jo dvasia siela, visi jausmai ir svajonės. Sekmą dieną darbavosi jo siela ir taip pat smarkiai, kaip per šešias dienas darbavosi kūnas. Ko jis tuomet neprisvajodavo apie save ir apie savo artimuosius ir tolimuosius! Tomis valandomis jis virškinos ir į savo dvasios gyvybę traukės visa, ko tik buvo kitkart prisiskaitęs, prisiklausęs ar prisiziūrėjęs. Ką pirmiau ėmė į savo vidų vien tik kaip po daiktų matytojas, dabar tai savinosi kaip po jiems pritarėjas, jų mylėtojas.

Gyvenimas sodžiuje, sąžiningas ėjimas sunkių darbo pareigų, artimiausis sugyvenimas su liaudžia, – visa tai Napalį sparčiai brendino. Dabar jam rodė, kad Vilniuje jis tebuvo molis, iš kurio kiekvienas gyvas ir negyvas daiktas lipdė šį ar tą; dabar jis darosi kieta plyta, degama gyvo gyvenimo krosnyje ir jau tinkama dėti į sieną. Kokia tai bus siena, koks mūras, jis dar aiškiai neperregėjo, jautė tačiau, kad tame mūre jam skirta žymi ir sunki vieta. Bijoję ir drauge geidė ir domėjosi kuo veikiausiai atrasti sau Apvaizdos skiriamą vietą.

Prisvajojęs atsivoždavo knygą iš to antrojo desincioro ir taip gulščias nebeatitraukdavo nuo jos akių ištisas keturias valandas. Tai buvo vienatinės valandos, kada Napalys nebuvo –burbeklis. Ir taip kitokis neg visados – vėjo patauška, striksintis nenuorama, kad motutė Šešiavilkienė būtų išsigandus sūnaus, jei būtų mokėjus sekti svetimą sielą. Bet ji buvo neišlavinta kietagalvė; galvoti ir bet kokius išvedimus daryti netesėjo. Jei tasai ilgas Napalio tysojimas patale jai netikdavo, tai tik dėl kitų, visiškai kūniškų priežasčių.

– Tai kad atsidribo kaip šakės mėšlo: nė nepajudės... Šonus pragulėsi, akis pasigadinsi, beskaitydamas visokius niekus. Iš didelio rašto neišeik bent iš krašto! Kad bent tai būtų Dievo garbė. O dabar, žinai, visokias balabaikas, kaip to Merkinės Aleknos. Klebonas, o netingėjo tokiais niekais užsiimti. Nė mišių maldų nepaskaitei...

Napalys į tuos žodžius nė uodega nepavizgindavo, nė nenusišypsodavo į savo motutę paprastu būdu, lyg ne jam tai buvo tarta. Gal ir negirdėjo jos žodžių, drauge su knygos vaizdais iškeliavęs į kitus pasaulius.

Šie šventadieniai Napaliui buvo laimingiausios valandos. Jis taip nurimdavo, kaip šventadienį nurimsta visa gamta ir visi namai. Ir draugėj su ta gamta užsvaisydavo kažin kuo tokiu, kas duoda teisės vadintis – žmogus, ne gyvulus.

Dar Vilniuje būdamas, Napalys Šešiavilkis ėmė susipažinti su kitos rūšies raštais, kurie reikėdavo giliai už ančio nešiotis ir laikyti, visai netinkamoje jiems vietoje užkišus. Tai buvo lietuvių politikos literatūra, iš Prūsų ir Amerikos uždaruose vokuose kam ne kam ateiną menki laikraštukai. Nei kas juos leidžia, nei kam, Napalys nesidomėjo. Pakišo kas, paskaitė, nes skaityti buvo pratęs: nusistebėjo, kaip tai drąsiai koneveikiama visokios vyriausybės, kaip karčiai ir piktai išdėdama visokios pritinamos nuoskaudos, – ir galas. Tebekunkuliuoja jo jausmai, nerimstąs, kad ir geras, jo būdas niekaip neleido nusistovėti. Viskas jame tebesidrumstė ir kaip neleido pagalvoti, gerai ar negerai, tinkamai ar netinkamai, tiksliai ar netiksliai jis pats daro, taip neleido analizuoti nė kitų darbų. Jogei vyriausybė yra, tai jis matė ir jautė, nes tai faktas. Bet kokie tikrieji savumai „geros“ ar „negeros“ vyriausybės, visai jam nebuvo galvoje. Gal taip ir reikia, kaip yra.

Ir tie dalykai, kaip ir kiti, griežtai atsimainė, kai Napalys ėmė gyventi surinktiniu savo liaudies gyvenimu, jausti surinktinais, bendrais lietuvių jausmais, kai nusiskundimus ėmė girdėti ne iš popieriaus, tik iš gyvų lūpų. Minkšta, jautri gimusio dailininko Napalio siela dabar tik suvirpėjo užuojauta skaudžiamųjų ir protestu prieš skaudėjus.

Napalys vis dažniau ėmė antyje ar kišenėje atsinešioti naujintelių knygelių ar palaidų lapų. Jas teišsiimdavo, kai namie tebuvo visi saviškiai ar bent savo kaimo žmonės, o ne atsitiktinai užėję perėjūnai. Dirstelėdavo pro vieną langą, pro antrą, reiškiiai paslaptینگai žvilgterėdavo į esamuosius, – tada tik pamažu išsiimdavo kokį pluoštelį popierių.

Matės tuomet, kad jam virpteli ranka ir lūpa, nors rūpinasi susivaldyti. Negi iš baimės: namie nebuvo ko bijoti, tik susijudinęs dvasia. Lyg jauniklis, gavęs iš savo mylimosios mergelės meilų raštelį, bene daugiau džiaugias, dar neatplėšęs vokelio, neišvyniojęs lapelio; turinys – kaip Dievas davė: kita vieta sujudins, kita ir jokio įspūdžio nepadarys. Jei ir nerado ko laukiamo viduje, vis dėlto skaitė visa kiaurai, atsidėjęs.

Iš desincioro knygas skaitė atsilošęs, kojas kažin kur padėjęs, iš skrynelės – atsidribęs į lovą, iš ančio gi skaitė užgulęs, užkniubęs ant stalo. Anuos skaitė visu balsu, šituos pusbalsiai. Anuos šaltai, taip sau, šituos neapsakomai karštai, kad net jam skruostai imdavo žydėti ir akys blizgėti. Prie šio darbo burbėklis ir vėjo patauška Napalys darėsi vėl kitokis. Šiomis valandomis matės ir buvo balse jaučiama, kaip beskaitant visas jo vidus vartaliojasi, visa ten kunkuliuoja verda didžiausiu papeikimu tų, kurie, nieko nežiūrėdami, daro neteisybų, vargina nekaltus, spaudžia beviekius.

Visa savo jauna, karšta siela protestavo prieš sauvaliavimą Lietuvos valdininkų, prieš siaurinimą lietuvių teisių bažnyčioje, mokykloje, valsčiuje, teisme, visur – Tėvynėje. Jis nekomentavo skaitomųjų žodžių, neaiškino ir kitiems; gal jam ir pačiam daug buvo dar neaišku; jis tik jausmais gėrė ir jausmais atidavė kitiems tą protesto dvasią, kuri iš kažin kur, iš kažin kokio tik svajojamojo laisvės krašto, kažin kokiais slaptais keliais ateina ir it nuodijančios dujos ima pro visus plyšius spaustis vidun visuose Lietuvos pakraščiuose.

Kitaip Napalys skaitė tus raštus, kitaip jų ir klausytojai klausė. Griežtai visi liaudavos dirbą ir šnekėją, visi susirinkdavo aplink stalą, susistatydavo lyg puodynės juodai nusidirbusias savo rankas. Abiem kumštīm smakrus pasirėmę, gėrė gal ne tiek raštų kalbą, kuri dažnai būdavo paini ir neaiški, kiek jų dvasią, arba dar tikriau – raštų dvasią, perėjusią per karštą Napalio jausmą ir jau taip įkaitintą, kad net degino. Klausė, kol ir jų akys neimdavo aštriai, smiliai blizgėti, kol ir jų lūpos neimdavo

piktumu virpėti.

Po tokio skaitymo visi atsilošdavo ir nuo stalo keldavos, sunkiu atsidusimu išpūsdami ilgai sulaikomą suspaustą dvasią.

– Teisybė... Tik daryk gi tu ką padarąs! Kieno galia, to ir valia... – sakydavo nusiminę, nežinodami, kas gi daryti, kad taip nebūtų, kad padėjimas pasitaisytų.

Skaitytojui gi atsigerindami, palinguodavo galvomis, vėl apsidairydavo pro langus ir persergėdavo:

– Nu, žiūrėk! Kad nutvertų tave urėdninkas, nepaglostytų. Antai Kimeklį sugavę tik su vienu kalendorium, ir tai kažin kur išsiveža; nei žymės nebeliko, nei žinių beateina... Geriau kišk visa tai į krosnį, kad nebūtų bėdos...

Į krosnį Napalys raštų nemetė, tik ir namie jų nesimatė: jie arba laikinai gulėjo jam vienam težinomame trečiame desinciore, arba ėjo per lietuvių rankų rankas, keldami žmonių nepatenkinimo ūpą ir norą, kad visa atsimainytų arba bent pagerėtų.

Dar ne per senai ne vienur lietuviai malinį malės namie. Viralinėje stovėjo tam tikras stalas vienomis ar dvejom gironom. Ties jomis palubėje buvo klapatės vienam ilgo milinio galui įkišti. Antru galu suki girnapusę, o laisvą ranka vikriai pilstais maliavos taikydamas, kad nesuskubtumei miliniu suduoti sau per riešą. Jei grūdai krosnyje gerai išdžiūvę, tai, gaidžiagystėje atsikėlęs ir netingėdamas, ligi pusryčių gali susimalti bent puspūrę.

Gyvulinį bėralą, atseit ne grynus grūdus, tik su atavėtomis, dar karštesnėje krosnyje sudžiovintus, grūdosi grūstuvuose. Namelio kerčioje ant lingės karėjo keturiaspenis grūstuvus užkaltomis ant galelių grandimis. Čia pat krušos miežius kruopoms, grucei ir avižas šustiniams. Nukrušę, tam tikromis geldomis niekočiomis nuniekoję, paskui malė, jei reikėjo tam tikrų miltų.

Pirmapradinis darbas, nespirtus, trigubas. Ale kad ir bėgti nebuvo kur. Žmonių buvo daug (kai dar nebuvo įdygę išviejauti), gi darbo maža. Tai ir gaišo, metelius prasistumdydami.

Poetingas tai buvo darbas – molė. Pagirnis, kaip ir jaujas per kūlę ir linamynę, mėgiamosios pojuokų vietos. Velnias, pagirnyje tupėdamas, vis gadina bernui girnas, kad nepamaltų ir keikdamos nuodėmiautų. Byra miltai bernui maišan. Byra nuodėmės velniui maišan. Jei girnos gerai eina, negenda, tai velnias bent jas pakelia, kad bernui būtų lengviau ir sparčiau, užtat malinys būtų rupiai leistas. Duona tuomet kepama skirsis ir visi valgytojai keiksis, kieno gi, jei ne pagirnio, naudai?

Vyrus prie girnų šeimininkai statė tik tinginius, mergas – tik neišmoningas verpti ir austi. Suka girneles senmergė per visą ilgą amželį, nematydama atamainos. Ir ką gi pelnė? Vieną rainelę ant pasturgalio užsikarti. Nei draugų, nei dėdžių, nei bičiuolių. Pagaliau ji ištekės (tai ji tikrai jaučia). Duos Dievas sūnelį Jonelį. Tik kas ir iš to gera, kai nėra laisvės? Kaipgi jį auklės, kad reikia nuolat bėgti darbų dirbtų? Išsineš savo Jonelį į kamarą, pasisodins ant girnų, klapatė lėks ir užmuš... Ir krenta graudžios ašaros, kad neturčiui našlaičiui ir taip bloga, ir šiaip ne geriau.

Nėra geriau miegoti, kaip rytmetį apyaušryje arti kamaros. Miegas ir taip saldus tuolaik, o čia dar ū ū ū ū girnelės, klebekš klebekš klebekš klapatė, dūsauja bobutė ir į girnų ūkimą taiko begalinius savo poterius; keikias bernas ar mergą erzina, jei tokie malėjai. Rodos, visą amžių taip, nepakirdęs, išgulėtumei; nežiūrėdamas, visa matydamas, neklausydamas, o visą girdėdamas... kad pilvas neimtų prašyti sviestinių skrylių.

Molė, kaip ir kiti senoviniai ūkio darbai, turi daug poezijos, pasakų, prilyginimų, patarlių ir dainų. Pakėlė kaip šunį ant girnų. Liežuvis kaip milinys. Gaila, kad jie su visomis savo apystovomis gauna pasitraukti prieš mašinas. Joks bernas, jokia merga dabar nebesisamdys ūkininkui grūsti, krušti, niekoti, malti, spragilais kultti. Tai, suprask, jau per sunku. Jau prisireikė kulių, arkliams ar net garu sukamų; reikia ir malūnų, vėjo ar vandens sukamų.

Vėjinių, arba olendrų, pašvenčiais nebuvo, nes upė, ežerai ir iš jų teką upeliai davė gana pajėgos gironoms sukti. Pavažiavęs trejetą penketą trumpų mylelių, drąsiai gali susimalti atsivežtą vežimą ar du.

Gera, poetinga į malūną važiuoti; be galo įdomu.

Moterys, dulkėtoms kaip iš miltų išlindusios žiurkės, klėtyje visą dieną siaučia grūdus, kad neliktų

jokios dulkelės, jokio šapelio. Rugius siaučia duonai, kviečius ragaišiui ir pyragams, miltinei ir kunkulinei, miežius ir žirnius – raguoliams ir kitiems galams, ko tik iš grūdų ir miltų galima beprasimanyti. Nesiaučia tik gyvuliniai.

Vyrai įsireždami į ratus velka tokius maišus, lyg tai būtų ne maišai, tik duknų įpilalai, nes mokėjo nuo maišo, vis tiek, ar jis didelis, ar mažas. Dabar ir čia malūninkai išgudrėjo: ima nuo pūdo, nebe nuo maišo. Sutaíso vežimus. Šeiminkas viršun užmeta dideliausią maišę kvepiančio šieno, šeiminkė apvirina gerą gabalą kumpio, į medinį užvožiamą indą įkrečia geros varškės, ir visa tai drauge su puskepaliu rupios, bet sveikos, salsterinčios duonos krauna į žičkinį ančvilkalą.

Važiuoji. Kelias geras ar negeras, bet sausas. Arklio valdyti nereikia – jis ir pats kinksi, pirmutinį vežimą pridūręs. Žvalgais į nebežinomas vietas, džiaugies kiekvienu daiktu ir taip įsidėmėji, lyg kad per visą amžių nebeužmirštumei. Platu ir įvairu, kaip tik Lietuvoje teįvairu. Norisi balsingą giesmę Dievo didybei šaukti ar svajonės dainelę niūniuoti. Štai ir malūnas pakraštyje ežero ar gražaus kaip dubuo tvenkinio. Pagavęs visa, kas tik aplink jį stačias stovi, jis susidaro antrą, apatinį reginį. Vanduo, iš viršaus spaudžiamas, apačia švirksčia, po ratu šniokščia putojas, toliau verpetais sukas. Tai apatinis vanduo.

Jei malūnas eina viršutiniu vandeniu, dar įdomiau žiūrėti, kaip ir kiek daug jo krenta, savo sunkumu ir smarkumu sukdamas didiausį ratą. Tokia vandens gyvybė ir darbštumas, kad gali ištisomis valandomis į jį vėpsoti ir nenusibos. Saulė šviečia į taškumą vandenį, iš lašų daro diementus ar ištisą laumės juostą. Žuvelės ir žuvys taškos tvenkiny, vėžiukai rėplinėja tarp akmenų už pylimo. Krykščia ir sparnais plevena vandens paukščiai. Pakraščiais tarpsta riebiais stambais ir lapais plūdriai, šnera meldai ir nendrės.

Suvažiavę vyrai plukdos tvenkiny; juo drąsiau, juo žino, kad ne per gilų; juo balsiau šaukdami, juo rečiau vandenį yra matę. Sauvaliuoja, rėkauja, taškos, lenktynių plaukia, savo prie vandens pripratimą rodo.

Kiti tyčia atsivežė meškerių pameškerioti, prisiėjus ilgai savo eilios laukti. Kitas šautuvą, kas ką mėgsta, dyku laiku apeiti pakraščiais, bene pagaus kokios laukinės. Dreba laukimu ir nebešauna išgąsdintas ūmu ančių pakilimu iš po kojų. Paskui graudžias ir sugrįžęs visiems skundžias ar meluoja.

Čia berniūkščiai, aukštai kelinaites atsiraitę, per pusę dienos graibo aplink akmenis, kol nutveria keletą vėžiukų. Ne tiek gardu valgyti, kiek gera vėžiauti.

Prie durų dar įdomiau. Nuolat važiuoja vis nauji žmonės, vis iš kitų kraštų. Visi reikia išklausinėti, su visais susipažinti, apie šių metų laimėjimus patirti. Kits kitam girias, jei ne kuo kitu, tai bent savo pagalėjimu. Eina lažybų, kurs didesnį maišą užneš stačiais laiptais į kasę.

Kurių gi darbas jau dirbamas, tie nebeturi laiko keruošauti. Maišus, grandine apjuosdami, ratu suka viršun, pila į kasę, bėga žemyn pasižiūrėtų, beg ne pilnas jau maišas ir ar gerai miltai byra. Kol prisegė kitą maišą, jau kasė tuščia, ir malikas jau baras, kam dykos girmos trinas.

Kelerios girmos lyg tolimas griaustinis visais pašaliais griaudžia, ūžia, ūkia, dunduluoja. O tasai piklepalais lyg tauškalės liežuvis klebet klebet klebet, rodos, vis greičiau, greičiau mataruoja, kad tik įraginus pačius tinginius greitai suktis, sulig pačiu piklium. Ir nesimato malūne tinginiuojančių žmonių. Mašinos ir vandens gyvybė atgaivina labiausiai apmirusius.

Čia tau milą vėlė iš reto žnekt... žnekt... žnekt bukais rąstais į garuojantį karštu vandeniu vilnonį audeklą.

Atgal vežimus vežas visi nusimiltinę, ne tik drapanas, batus ir kepures, veidus ir net akių blakstienas. Niekas to nė nepadorėjas, kad susitiks pažįstamų, nei labai dulkinas miltus. Ar tai kas bloga? Negi kūlės ar kelio dulkelės.

Parveža. Jau iš tolo išvydusios moterys raitos rankoves. Apnikusios vežimą, dideliu pamėgimu kaišioja lig alkūnės plikas savo rankas mėgindamos, ar labai įkaitę. Persiima didžiausia baime, šoka bėga miltams taisyti plačios vietos ant grindų ar ant lubų, kad neužsidegtų.

Ir gražu, kai žmonės mielai ir mokėdami dirba savo darbą, jo vaisius brangina ir gerai suvartoja.

Gerame malūne tokia gyvybė verda kuone per ištisus metus. Kas diena aplink malūną aplotas ar jormarkas.

NAPALYS VAŽIUOJA

*Atvažiuoja Lucé
Per Kupiškio tiltą
Du kubilu miltų.*

Senis Šešiavilkis per tuos 35 metus taip priprato prie tų nuolat atvažiuojančių ir išvažiuojančių svečių, prie to ūkimo ir nuolatinio smulkių pinigų į didelę it paties pikliaus rankovę byrėjimo, kad, pašvenčius pardavęs ir į pavencius ruošdamasis, buvo piktas kaip pats velnias. Tai jis vaikščiojo nei gyvas, nei numiręs, tai baisiai keikė. Nei prie jo beprieti, nei bepaklausti. Taip dabar griaudės, naujintelį savo malūną kitam atidavęs, kad net pirštus kramtės ir verkti norėjo. Išėjęs pro duris, nebegalėjo nei žvilgterėti į tą šoną, kur lyg didžiausio dvaro rūmai bolavo jo pustrečio aukšto mūrai raudonu skardiniu stogu, kur naujos turbinos sukės, kur užė klebetavo gyvi žmonių ir mediniai mašinų liežuviai.

Napalys buvo bemėginąs juokais tėvą nuraminti.

– Ko čia, tėveli, taip sielotis ir graužtis, kad „pašvenčiai“ nuo „pavencijų“ tesiskiria vienu garsu „š“... Tėvas net supyko už tokį palyginimą ir piktu įnirtusiu žvilgsniu dūrė sūnui.

– O tu žinai, kas dar garsu „š“ prasideda? – paklausė.

– Žinau... – atsakė Napalys.

– Taigi! – pamojo ranka tėvas ir nuėjo sau dar sykį išsibarti su naujaisiais malūno ir ūkio ponais, kad jam už visus paliekamus šakalius teduoda du šimtu rublių.

Visa Bened. Šešiavilkiui matės pusvelčiui atiduota. Ką tik benutverdama, šakalį, lentgalį ar virvagalį, nešė vilko ir krovė į vežimus ir vėl piktai mėtė šalin, kad ir geresni daiktai nebepareina: skrynios, pintinės, vytelinės, ryšiai drapanų ir patalų, seklės ir paukščiai, teliukai ir paršiukai. Jau keliolika vežimų talkos stovėjo kieme pilni prikrauti ir vis dar matės, kad visa ko nepaims, kad daug kas reiks parduoti arba antrą kartą jų atvažiuoti.

Pardolioti daiktų senis nė už ką nesutiko. Parduoti, girdi, tai dykai atiduoti; parduoti lengva, o kai reiks, nusigabenus naujon vieton, į nepažįstamus žmones, kokio mažmožio, tai savaitę pabėgiosi.

Gal tai ir tiesa. Vis dėlto Šešiavilkis nenorėjo parduoti savo griedžių daugiau dėl to, kad buvo prie jų prisirišęs pripratęs, o ne dėl to, kad jie tikrai buvo brangintini.

Antrą sykį sugrįžti jų pasiimtų vėl buvo nepiga, nes daugiau neg pusantra šimto varstų.

Ir pyko senis, pats iš savo paties painių nebeišbrisdama.

Atsisėdęs, susiims galvą abiem rankom, ir mainos vaizdai drauge su kraujo plakimu. Per galvą, pro akis šliaužia visas jo 35 metų vargas ir rūpestis, visi laimėjimai. Vaidinas, kiek jis čia yra „dulkių“ prisišluostęs po kiekvieno malusio, kiek jomis karvių ir kiaulių nupenėjęs, po kiek daug už jas gavęs.

– Žiūrėk, utaruose nepalik, gražiai iššluok! – nori savo papratimu sušukti samdiniui malikui ar savo Petru. Ir susigriebia nebeturįs nei peniukšlių, nei maliko, ir nebeatgauna kvapo, tik mostaguoja rankom po orą, lyg pašautas paukštis sparnais.

Žvilgterės į naują, lyg tyčia tik pastatytą pastogę 25 svečių arkliams stovėti. Rašytiniai išmislingi, kapotiniai ir kirptiniai; lentos visoms trimis sienoms ir stogui geros, storos. Dar buvo šonus vopna apibaldęs, o stogą rudai nudažęs, kad taip pat atrodytų, kaip ir pats malūnas. Stovės bent tris dešimtis metų.

O parankumų! Šulinys čia pat. Kiekvienam arkliui skyrium užtveria, kad, svetimi būdami, nesispardytų; kiekvienam skyrium prakartė ir apverčiamas lovelis miltams įplakti. Nuo visų šonų ažuvejė. Krūvos mėšlo pavasario bulbėms iš vienos tos pašiūrės.

Ir visa tai palikti... ir nieko ten nerasti... Palikti bočių bočių lizdą, kur kiekvienas akmenėlis nuspardytas, kiekviena pėda Šešiavilkių prakaitu permirkusi, kur kiekvienas trobokšlis savo rankom sukilotas... Ne, kad būtų pagalvojęs, kaip bus sunku gimtinė senavietė palikti, nebūtų jos kitam užleidęs už jokiais ramybes. Būtų bevelijęs pragarą su Petrais kęsti, bet tik pašvenčiuose, neg rojų be Petrų, bet svetur.

Ir ėmė jį vis didesnis pyktis ant Petrų ir net ant Napalio, kad jų paliuosavimas taip brangiai jam atsieina. Pyko, kam Petras toks neperlaužiamas kietabūdis, kaip ir jis pats, kam užsispyrė vesti ir savarankiu būti. Negana jam buvo tėvo duonos... Pagaliau visą pyką ėmė versti ant Petro, matyti jį kaip kruviną ir krimsti jį negyvai, kur tik besusitikdamas, prie ko tik beprikišdamas.

Dar labiau pykino tėvą, kad Petras visa to lyg nebeimęs į širdį. Petras Santeklių nebuvo savo akim matęs. Įsivaizdavo juos tik iš tėvo pasakojimų, kai jis tik ką buvo pasigviešęs juos pirkti. Įsivaizdavo ir taip pat jau dabar juos įsimylėjo, kaip mylėjo savo pašvenčius. Įsimylėjo ir mielu džiaugsmu ėmė ruoštis į naujavietę, visai nenusigąsdamas, kad reiks būti naujakuriais ir gerokai pavargti, kol praturtės. Pagaliau smala jų neregė, tų turtų: bet tik laisvai pačiam pagyventi, be tokio mielo tėvelio! Štai dėl ko Petras, nors niekur tėvui nenusileido, atsiriedamas balsu balsan nebeneapkentė jo: vis tiek nebeilgam; be to, matė, kad abu tėvu, nors ant jo pila visą savo tulžį, tačiau čia pat kiekvienu mažmožiu rūpinas, kad naujoje vietoje ne tiktai jiems, tėvam, nieko netrūktų, bet ir Petriui.

Ir Napalys per paskutinę žiemą tėvo nebedžiugino. Savo papratimu dirbęs dirbęs visomis galėmis, kai metė namų darbus, tai visiškai į nieką nebesikišė ir pavirto tikru nevykėliu „ponaičiu“; nesisekus Napalys išmokyti ir tikru ponu padaryti, tinginio „ponaičio“ tėvas ypač bijojo.

Napaliui jau buvo pradėję būti baisu, kaip jis naują vasarą bepradės, griežtai visų darbų jau mokėdamas, griežtai visus įspūdžius jų, jam rodė, jau išgaudęs. Vis dažniau dabar namie skaitė tuos užsienių raštus, vis dažniau ėmė su jais prapulti, pirma į savo kaimą, paskui į artimuosius kaimus pėsčias, galop ir toliau važiuotas.

Senis Šešiavilkis, atmindamas, kiek gera, kiek lengvybės iš Napalio buvo prityręs, nesakė jam nieko. Bet vienas sau vis labiau ėmė nerimti ir jausti, jog iš visa to nei jam, tėvui, nei visai giminei, nei pačiam Napaliui nebus daug gera ir džiaugsmo.

Štai ir dabar visa susikraustyti be Napalio prisieina. Jis vis kažin kur bėgioja, neva atsisveikintų su kaimynais, o tokiu rūpestingu veidu, kaip kad sunkų ir painų darbą dirbtų. Atgal atlydi jį būreliai sėbrų, tokių pat jaunų „skripcionų“⁸², kaip ir jis pats, ir ilgai šnibždas ar pusbalsiai tariasi.

Kad būtų senis turėjęs laiko pasiklaudyti, ką jie kalba, būtų dar labiau susirūpinęs užmenama mįslė.

– Sako, ten nebetoli beesą, ne daugiau kaip dešimt mylių...

– Tai lengviau bus susiuostyti.

– Tik mūsų neužmiršk! Lauksime išsižioję, dienas skaitysime, langelius pražiūrėsime, vartelius nurymosime...

– Kaip tat! Aš neužvilsiu, tik jūs jų neperėkite, tuoj leiskite skristi toliau.

– Gerai, gerai! Jau pasirūpinsime.

Vieną ankstyvą rytą iš pašvenčių išvažiavo ilga virtinė vežimų, kai kurie karvėmis vedini. Visi Šešiavilkiai – verkdami: seniai – vietos, į kurią buvo įaugę visomis šaknimis, senė dar paliekamų ištekėjusių dukterų, su kuriomis vargu bau bepasimatys, Petras, ūmai pagailęs savo šventyklos – Šventosios slėnio, Petrienė kapų, kur jos tėveliai gulės jos nebelankomi, Marytė – pati nežinodama ko: kad visi verkia ar kad ją taip sau mergiškas verksmas ima.

Vienas Napalys neverkė, nei liūdo. Jis kažin kokio šišo ar karščio buvo pagautas ir taip elgė, lyg tai būtų ne išsigabenimas iš tos vietos, tik išvažiavimas kitur nauju reikalu. Atlikęs jį, sugrįš atgal. Arba čia atvyks reikalu ir vėl sugrįš į Santeklius. Persidanginimas jam rodė tik praplėtimas buveinės. Ir čia jo, ir ten jo; visa Lietuva rodė – jo namai, visi lietuviai – jo kaimynai. Tai ar ne vis viena, kur eiti ar važiuoti ilgesniam ar trumpesniam laikui?

Taigi Napalys, patekdamas į naujas gyvenimo sąlygas, buvo visiškai laimingas, kad išsiveržia iš tų paprastųjų aplinkybių, kuriomis jam, visur teišbuvusiam ne daugiau kaip po dvejetą metų, ėmė darytis ankšta ir nuobodu.

Važiavo įsisedęs priešaky didžiausio visokių rakandų vežimo, kojom atsispyręs ienų; į nugarą, į sprandą, į pakaušį jam dūrė skrynios briauna, kažin kokie šakaliai, ratelio kalelė žąsiataukiais tepė. Visa to Napalys lyg nė nejautė, giliausiai susimąstęs, kaip čia jis beatliks naujas savo pareigas tėvo

⁸² jaunų „skripcionų“ – jaunuolių, įrašytų į šauktinių kariuomenėn sąrašus.

namuose, jo gešefte ir – „visuomenėje“.

Šitą vardą jis paskaitė laikraštyje, ir jam daugiau jis pasakė, neg ilgi išvedžiojimai straipsnyje. Kaip kūnu jis jautės esąs neatskiriama gamtos dalelė, taip ir siela kažin ko tokia pat dalelė. Dabar jis žinojo, tai visuomenės, ir įsimylėjo ją, kaip buvo įsimylėjęs gamtą kaip tikrą savo gimdytoją.

Kažin kur, ten, Mažoji Lietuva – mokytoja Didžiosios Lietuvos, Aukštaičių – per Žemaičius ir – per jį. Jis dabar vėl augo dvasia kaip pašvenčiuose pievoje. Tik dabar pats sau rodės nebe tulipanu ar narcizu, tik ilgu aukštu telegrafo stulpu, per kurį turės eiti žinios iš vieno tolumo krašto į kitą tolimą.

Nerimo, dėl to toks buvo susirūpinęs. Ir savo, dailininko, būdu ėmė tai sau vaizdais iliustruoti. Svajojo, tai apsnūsdamas, tai vėl pakirsdamas.

Sykį jam matės beeinąs pamiške ir kažin ko beturįs pilnus ančius ir pilnas kišenes ir dar pilną terbelę, kurioje į pabarę nešdavos priešpiečių. Skuba kruta greičiau praeiti pro mišką. Tik juo skuba, juo kojos atsibeda lyg paralitiko. Štai šalip jo – dideliausis juodas niufaundlendiškis šuo sulig geru kumelioku, tik daug storesnis. Atsirado prie šono ir lyg jam tako per siaura, trina Napalį šalin iš tako. Napalys nepasiduoda, ir taip abudu eina. Mato milžinas šuo, kad Napalio iš kelio neišvarys, ėmė ir atsistojo skersai kelią. Baimė apėmė Napalį, žvilgterėjus į protingas to milžino akis. Na, jei kibis? Juk vienu am jam galas. Tik kodėl jis ne – am? Jau buvo gana laiko. Tai gal ir paskui nebus am. Tiria, ką šuva mano. Gį jo akys viena tereiškia – geležinę valią. Tik nežinia, ar tau padėti, ar kaip tik – kliudyti. Napalys užsigeidžia, kad tasai šuo jam padėtų. Glosto per galvą – nekanda, ima už snukio iš apačios – nekanda, pakelia tad jo galvą aukštyn ir savo akim jo akim sako:

– Nekliudyk, padėk, padėk, padėk... Ar nežinai, kaip aš gyvulėlius myliu?

Hipnotizuoja baidyklę, paskui, į kaklą įsirėmęs, atstumia sulig savim nuo kelio ir liepia drauge eiti. Šuo palinksmėjo, šyptelėjo, linktelėjo jam galva, nusičiaudėjo ir linksmas ėmė rusenti šalia. Ir pasidarė Napaliui visai nebebaisu. Net taip drąsu, kad rodos, kažin kur eitų ir sveikas sugrįžtų, turėdamas tokį palydovą.

Pakirdęs Napalys nusipurtė paskutinę nakties baimę, nuspjovė, net persižegnojo. Tik tuoj ir vėl ima svaitėti.

Pradedą imti jį nerimas, kur ir kaip čia radus – Teisybė. Ir jaučia savyje lyg apreiškimą – ten! Ir jis eina ten. Apsidairė savo palydovo, o šuo čia pat beesąs, eina lygiai, nei pritardamas, nei kliudydamas. Štai Labirinto rūmai. Koridorių koridoriai, visi labai šviesūs. Durų durys. Į kurias gi? Nežino. Klausia akim savo palydovą. Tas šaltas, nė nežiūri: daryk kaip išmanydamas. Napalys nebežino. Ilgesys didėja. Atkaklumas taip pat. Negi begrįžti, radus – rūmą! Visa tad savo galybe kimba į pirmąsias duris – tiesiai, daužia jaunu petimi, ir durys sprogsta per pusę. Virstinai įvirsta į vidų, nors plaukai šiaušias baime, ką čia ras: slibiną, patį Liuciferį? Salėje tuščia. Nežinia, ar kas čia gyvena ar ne; gi durų vėl dvejetas į dešinę ir į kairę. Puola į kairę it įnirtęs jautis ragais. Sprogsta ir tos. Vėl tuščia. Tik asloje pamesta naujas, visai nesurūdijęs kalavijas. Griebia jį, manydamas tuo gelžgaliu juoba išlaušias duris. Tik daugiau durų nebėra. Puola tad atgal į salę ir į duris dešinėje. Nelaužia jų, tik kerta. Durys palengva prasiveria. Vėl tuščia. Tik asloje guli stora knyga. Godžiai griebia ją skaityti. Raidės nepažįstamos, rangytos. Vis dėlto skaito ir supranta: Teisybė – ten užrakinta! Dabar jis žino, kur – ten. Puola pro duris, toliau, koridoriuje – sargyba, du ginkluotu. Napalys pakelia kalaviją kautis, nors žino, kad temoka vienaip kirsti: iš viso peties. Čia šuo taip suursčia, kad abudu sargu lyg perkūno atbloktu atkrenta į šalis, ir Napalio kirtis pataiko stačiai į duris. Jos prasiveria. Didelė skaistybė švysteli iš salės. Iš pradžių jis nieko nemato. Veikiai įsižiūrėjęs išvysta – Karalaitę, visą baltą, baltais šyvais apsileidžiusią, kuone perregimą. Tokią, kaip paskui kad matė dailininko Stabrausko paveiksle „Kristalo Karalienė“⁸³.

– Radau, radau! – suklinka visu balsu ir ricierių būdu pripuola prie Karalaitės kelių, priklaupdamas vienu keliu ant pasitiesto kalavijo.

Pradžiugo mergaitė, apkabino jo galvą, nutvėrė už rankos ir tekina vedas per salių sales vis gilyn,

⁸³ *dailininko Stabrausko* – Kazimieras Stabrauskas (Stabrowskis, 1869–1929), lenkų tapytojas; 1907–1912 m. dalyvavo lietuvių dailės parodose; tapė portretus, peizažus, fantastines simbolines figūras, viena iš kurių yra „Karalaitės magiško kristalo“ portretas.

gilyn, per vis gražesnes gražesnes, tik tuščių tuščias sales. Pagaliau – paskutinės durys. Įbėga: gi lietuvių pirkia, neturtinga, lova išdrikusi, pilna šiaudų ir prastų drabužių.

– Tu mano sužadėtinis – čia mūsų patalas... – sako Karalaitė. Napaliui plaka širdis vyrišku džiaugsmu. Tik nusimena, kad tokiai skaistybei pernerda tokiam pilkume, josydui – su miliniais.

– Ne! – sako jis karštai. – Tu mano sužadėtinė Teisybė, ir ne čia mudviejų buveinė! Aš tau patieksiu tinkamesnį guolį – klotą ne šiaudais: diementais, rubiniais, safyrais, topazais ir kitokiomis brangenybėmis, kurių tik Lietuvos gamta turi.

– Štai tavo rūmai! – rodo savo Teisybei Karalaitei, abi ranki ištiesdamas pro jos pirkios langą. Ir pats nustebęs, pamatęs tai, ko nė sapne nebuvo pasapnavęs.

Napalys pasijuto ištiestom rankom, plačiai išskėstom akim, visai ne sapny. Važiavo tretį rytą. Dieną – šilta, palyja; naktį – šalta, net gruodas. Vežimai su karvėmis paliko, nebepaeina. Tik gerai kaustyti arkliai žengia skuba pirmieji į Santeklius vietos kitiems paruošti. Privargo ir Napalys ir nebenujėgia, kas sapnas, kas tikrybė, štai iš kairės pusės pačiu pažemiu skaisčiai skaisčiai saulė leidžia savo spindulius. Jie užgauna rasotus, sušalusiais lašais verkiančius, paprastus žemuosius alksnių krūmokšlius, ir jie spindi tviska diementais, rubiniais, safyrais, topazais ir kitomis brangenybėmis, kokių tik mieste Napalys buvo matęs ar knygoje skaitęs. Kas šakelės galas, tai visomis spalvomis šviečianti brangenybė – akmuo, ir taip visas visas laukas. Stebisi Napalys nebežinodamas, ar jis iš proto eina, ar tikrai vedas čia savo sapno Karalaitę. Net apsidairė, begu tik jos nėra šalia jo.

Karalaitės nebuvo. Sapno būta sapno. O kas dabar yra, tai tikrybė: gamtos mokama taip pasipuosti, kaip tikra Karalaitė; tesima žmogus taip pat apie ją įsvajodinti, kaip ir sapne kad svajojama. Dabar Napaliui buvo aišku, jog visos mitologinės pasakų gražybės ne išmisli, tik gamtos tikrenybės. Arba visa gamta – ištisa pasaka.

Senovės mažamokslų žmonių nebūta daiktų tyrinėtojų, tik matytojų. Tad visas pasaulis, visi jo daiktai jiems matės tesusideda iš keturių aiškiai matomų dalių: žemės, vandens, ugnies ir oro. Manyta skeltuvu dėl to išskeliama ugnies iš titnago, kad ir akmenyje yra ugnies dalies.

Dabar Napalys turėjo tikresnių žinių, iš ko kas susideda. Vis dėlto senovinis pasaulio aiškinimas jam dabar rodė tinkamesnis, nes paslaptingesnis, labiau atsiduoda pasaka.

Argi ne pasaka, kad iš kiekvieno negražaus ir kieto daikto galime išvadinti jame užkerėtą titę – skaisčią ir karštą ugnelę, tą gražų ir naudingą dalyką, kuris pirmiau pačių vienu dievų tebuvo savastis ir juos vienus tedabino? Argi dyvai, kad dievai jo pavydėjo ir amžiniais kankinimais keršija Prometėjui, kam ją, tą titę, iš dangaus pavogė ir žemės padarams, žmonėms, atidavė džiaugtis ir naudoti?

Tokių tičių kaip štai ugnis gana paslėpta daugelyje ir kitų dalykų. Ir jos galima išvadinti, reikia tik atitikti užkerėjimo paslaptis ir atkerėjimo žodis.

Koks paprastas ir visai negražus daiktas – anglis. Bet kai ji įkaitini, jis šviečia, šildo ir net diementų duoda.

Ir diementas visiškai negražus ir paprastas anglio kietimas. Gi kai ji nušlifuoja visaip sudurstytais trikerčiais, jis mēto visokias švieses, kokių tik randi deivės laumės juostoje.

Kam čia tad šnipinėti, kaip ir kodėl viskas pasidaro? Ar ne vis tasia? Bet būtų gražu ir paslaptinga! Ar ne vis tasia, kaip akmuo pentį užkuria ir kaip diementas blizga: ar jie iš savęs tuos pasakų dalykus trieškia, ar orą ir saulę savotiškai suvartoja?

Tuo žvilgsniu mėšlyne gulinti butelio šukelė, kai ji atmuša saulės spindulius ir iš tolo šviečia antra saule, tiek pat yra verta ir įdomi, kaip ir patsai diementas.

Vandens klanelis po paprasčiausiu mūsų alksniu taip pat gražus, kai dailininkas saulės šviesą ir krūmelio ūksmę jame pagauna, kaip ir Palestinos ežeras su nusvirusiu į jį kedru.

– Tad valio Lietuva – mano pasaka, mano Gamta – Karalaitė, mano Visuomenės Žmonės – Karaliai: aš jūsų ricieris! – sušuko egzaltantas Napoleonas Šešiavilkis, įžengdamas į naują savo gyvenimo etapą.

ANTRA DALIS VIDMANTAI GABENASI

KAS BUVO IR KAS YRA

*Šią nedėlią, per nedėlią
Gryčelė nešluota.
Ratadaila ratus dirba
Šiukšlelėms vežioti.*

Santeklių Sviestavičiai seniau, sako, buvę tokie galingi viešpačiai, jog retas kunigaikštis galėjęs su jais susilyginti. Tiek ir tiek dvarų, tiek ir tiek miestų. Buvę iš ko paūžti, plačiai pagyventi ir pusės pavieto veltėdžiai prisprogdinti. Kiekvieną dykinių dieną turėjusi kitokia pramoga pajvairinti. Tik kokių ten pramogų – sodžiuje? Kai nelyja – arkliai joti ir važiuoti, kai lyja – nebent „godzinkos“ ir „koronkos“ giedoti.

Pradžią ir pabaigą visų pramogų buvusi – Sakalynė. Čia turėdavę susirinkti minios svečių prieš išjodami ar išvažiuodami prasiblaivytų; iš čia turėdavę skirstytis, palydėdami katras savo ponį. Čia todėl stovėję gerieji jojamieji ir važiuojamieji arkliai, čia gyvenę būrys arklinių, antras būrys šunininkų, auklėtojų ir augintojų bent kelių dešimtų medžiojamųjų šunų: zuikinių skalikų ir paukštinių uodikų. Gi dar seniau, prieš dveitą šimtų metų, buvę čia it sakalininkai, padėjėjai paukščius medžioti su sakalais. Nuo to ir vieta gavusi vardą.

Mūsų tėvai beatmina Sviestavičius vienu Santeklių didžiadvario, ekonomijos arba šaltinio, viešpačius. Visoje Žemaičių kunigaikštijoje jie trukšmo nebedarė, bet patys sau dar buvo galingi⁸⁴. Kai maža beliko pelno iš dirbamosios žemės, ėmė skinti miškus, ir tą užteko dviem ilgom kartom. Keli tūkstančiai dešimtinių puikusių medžių reikalavo ypatingo „Miško pono“, arba kučmeisterio. Jam tai buvo paskirtas sakalininkų šunininkų ir arklinių kiemas. Kūčių ir šeimyninės vieto buvo pastatytas gražus aukštas namas, tatau vyriausiajam girininkui gyventi: jam penki kambariai su virtuve viename gale; antras gi visas galas, viena didžiulė gryčia – kontorai

Trukšminga nuo arklių žvengimo, šunų lojimo ir medžiotųjų triūbavimo Sakalynė pavirto darbo ir prekybos vieta. Kas diena. Kas diena, ypač per visą rudenį ir visą žiemą, buvo čia tikros mugės. Plačiausi apylinkė važiuo čia kuro ir medžiagos pirktis. Ir būtų to miško neapgalėję, būtų amžių amžiams jų užtekę, kad ne „medžių trainės“, spekuliantai žydai, kurių apetitai niekad neprisotinami. Kai miškai dešimtimis kelių plaukė, nė žymės nebuvo; kai ėmė upe sielius plukdyti, kaip tirpti sutirpo, ubagais palikdami dvaro ponus, iš Sakalynės iškratydami ir miško ponus.

Gražiausių Sakalynės valandų būta kaip tik tų, kada vyriausieji girininkai čia gyveno. Graži jiems skiriama alga, dar gražesni nuošimčiai nuo parduodamosios miško prekės leido jiems gyventi ne menčiau, kaip gyveno patys dvarininkai. Leido ir buveinę pasipuošti. Trys dešimtys dešimtinių dirbamo lauko, skiriamo girininkui priedo prie algos, darė Sakalynę ferma, kuri privalėjo ir tam tikros sėdybos. Iš to laiko paliko dvi dešimtini puikiosios molynės daržo šiapus kelio įvažiuojamojo į fermą, jis iš vieškelio stačiai metė į kalną, viena dešimtinė sodui anapus to paties kelio, tarp gyvenamojo rūmo kalne ir vieškelio pakalnėje, ir viena dešimtinė apluko pačiame kalne. Visa tai tapo apsodinta gražiausiais Lietuvos medžiais: liepomis, medžliepiais, ąžuolais, skroblais, vinkšnomis, šermukšniais, beržais, neskaitant smulkiųjų putinų, alyvų, krategų, spirėjų, ievų ir kitų kitokių. Girininkų buveinėje galėjai mokytis visos mūsų miškų augmenijos, tai ir derėjo specialistams, ir vargo jiems dėl to buvo maža, o išlaidžių jokių: minios darbininkų būtų ištisą mišką perdiegę į kitą vietą, tik reikėjo įsakyti. Suaugo medžių siena, tikru mūru užstodama Sakalynės sodybą nuo žvarbių, kenksmingų šiaurės ir rytų vėjų, nuo lietaus ir krušos kirtimo iš vakarų. Atvira paliko tik visa atkalnė stačiai į pietus prieš

⁸⁴ *Žemaičių kunigaikštijoje* – Žemaitijos seniūnija, LDK administracinis vienetas 1411–1795 m., nuo XV a. vidurio buvo vadinama ir Žemaitijos (Žemaičių) kunigaikštija.

pačią saulę. Ji čia anksčiausia pavasarį įšildo žemę ir kaitriausiai šildo per vasarą, nors vasarių daržoves ir uogas sodinkis.

Per ištisą mylią toje vietoje dešinysis, aukštasis Ventos krantas turėjo du pečininku, dvi terasi. Nuo viršaus lengviau linkos atkalnė lig vieškelio, nuo vieškelio ūmiau krito šlaitas lig pat upės vandeniui. Šis šlaitas buvo lyg antras sodas, tik ne vaismedžių: lyg parkas didžponiams pamaloninti. Iš to vieno Ventos šlaito galėjai, toli nesiekdamas, sudaryti visą kolekciją augmenų. O tarpo jie molynėje, pakalnės drėgmėje ir atkaitoje, lyg „iš proto eidami“; taip sodiečiai vadino šlaito augimą, jo lapų didumą ir storumą. Suplyštalapiai ažuolai ir medžliepiai tiek varė sulos į viršūnes, jog tai ji, rodės, kečia ir plėšia lapų pirštus arba raukšlę ant raukšlės varo, kaip skroblų ir vinkšnų. Gal ir lazdynai niekur kitur nebrendino tokių derlių riešutų kekių, kaip Ventos pašlaičiuose.

Tokio žydų nepaliesto šlaito Sakalynei priderėjo dvi dešimtini. Jis skyrėsi į dvi nelygi dali: didžioji dalis buvo prieš daržą, lig tos vieškelio vietos, kur jis ūmai atsimeta į pietus, stačiai į Ventą, tikriau, į didelį keltuvą per upę. Kaip tik priešais tą šaką kelio, kalne stovėjo Sakalynės rūmas ir iš jo langų gražiai matės per sodo medelius visas plaustas ir dalis vandens. Už to kelio aukštai aukštai, staigiam, nuo keturių sieksnių skardyje buvo senakapiai, visiškai pasislėpę lapyne. Retas kas toje tankynėje besilaidojo: lietuviai kapams mėgsta atviras Vietas, vis dėlto dviem giliausios senovės kryželiams konusiniai dangteliais neleido nugriūti: ligi tik puvo vieni, jų vieton statė tokius pat kitus. Tai buvo nekieno nelankoma vieta, nes nuo upės ir nuo vieškelio nebuvo galima užlipti, o iš Sakalynės kas ten per tvorų tvoras eis? Į kapus, kur klaiku? Upės pasižiūrėtų? Kam, kad ir iš kitur ji lygiai gražiai matės? Gilus šlaito protarpis į plaustą ir liepų alėja į antrą pečininką, iš vieškelio į Sakalynės kiemą, buvo tiesiog majestotiškai iškilmingi medžių tarpsieniai, tik kelias tarp jų buvo kuo blogiausias: kelias į kiemą – vandens išraustas, kelias į plaustą – visados padrėkęs nuo vandens žliaukimo iš kalno.

Reta senovinė bajorvietė tegalėjo susilyginti su Sakalyne padėjimo gražumu ir sėdybos įtaisymu. Viešpatavo čia kažkokia palaiminta ramybė, ne kapų tačiau tylą, nes kartkarčiais dundėjo vežimai į plaustą. Senovines ištaigas ir medžiotojų trukšmą bepriminė milžiniški briedžio ragai iš galų rūmo ir verandos čiukure, kurs stačiai į vieškelį.

Tuo pačiu gražiu, skaisčiu rytu, kada Napoleonas Šešiavilkiukas žingine varėsi iš pašvenčių į pavenčius, svajodamas apie savo „karaliūnaičią“, į tuos pat pavenčius, tik iš kito šono, iš paprūsės, varėsi antra virtinė vežimų. Trys vežimai.

Kad ne pirmasis, būtumei pasakęs – tai paprasti žemaičiai, susilaukę pavasario, laiku danginas į naują vietą nuomauti ar kumečianti. Ilgiausios, nuo dviejų sieksnių žemaitiškos gardės sunkiai braškėjo prikrautos maišų grūdų ir skrynių drapanų. Prie vežimų sekė prižiūri galvijai.

Užtat pirmasis vežimas visai napanėšėjo į sekančiu du. Jis buvo toks kitoks, jog visiems krito į akį ir liko visu keliu gilaus įspūdžio. Žemaičiai net išsižiodavo susitikdami ir tol tol nulydėdavo jį nustebusiom, pavydžiom akim. Taigi jis nuo pat Prūsų buvo galima atsekti, ne pridurmai, tik vis pasiteiraujant, begu čia nepravažiavo keistas vežimas?

– Kur ne! – būtų atsakę visu keliu. – Visuose Žemaičiuose antro tokio nerasi! Čigonai ne čigonai, žydai ne žydai, greičiausia bus prūsai. Tik ko jie čia taip toli velkasi?

Ir tikrai. Vežimą traukė, plačiai žingsniuodamas, neregėto drūtumo Belgijos peršeronas, šaltakraujis drigantas. Ne tiek riebus, kiek raumeningas. Prie storiausio sprando trumputis kaklas ir sulyginti maža, daili galvelė. Plačiame, giliu ravu kryžiuje galėjai be baimės naktį pramiegoti ir nenukristi. Pakalys bukas, galingom jo pladēm, visai be diržo, kurs lyg nusikėlė virš uodegos, tarp dviejų antrų pladžių aukštyn. Ramios nepiktos akelės linksma jaunyste žvalgė aplink, ieškodamos progos pažvengti, o dailios, nedidelės ausys, stačiai pirmyn lyg rageliais baidė susitinkamus. Tai veislininkas Meškinas.

Kinkymai: pakinktai, pavalkai, šlajai; pakanktės, kamanos, atvarslai – visa nauja, plačių, storų šikšnų, juodai nudažytų ir minkštai išteptų, skaisčiai spindinčiomis nikelinėmis grandimis ir žaslais. Visa, matos, daryta gražiai pritaikinant nepaprastam Meškino kūnui taip, kad jam, matės, ramu ir patogiu dėvėti pavalkai. Ilga ažuolinė voga, arba branktas, plačiai kėtė pakanktes ir neleido joms brūžuoti šonų, nors joms teko traukti; riestos ienelės, kad įtilptų storapilvis, tebuvo ratams pavaldyti. Kumpo

(lanko) visai nebuvo. Jo vietoje aukštyn styrėjo išsišakoję pakinktai, bliksinčia, krutančia metaline žvaigždele tarpšakyje.

Naujintelis, švarus tebesąs brikas, visas tamsiai raudonai į juodbėrio plauką nudažytas, buvo ant aukštų, net per aukštų tekinių, užstatytas aukštomis; iš visų keturių šonų redelėmis, iš vidaus jos buvo pamuštos žaliomis meldų pynėmis. Gelžinės ašys patentuotos, gerai užsivožiančios, kad purvai į stebulę nelįstų. Visi medžio sunėrimai tvirtais, nors nedidžiais, gabalais gelžies sukaustyti. Visa darė įspūdį nesunkių ratų, kuriais tačiau drąsiai galėjai šimtą pūdų vežtis į tolimą rinką arba šimtą metų lengviau čia pat trunkytis.

Lingių, arba resorų, nebuvo, kaip tai dirbama miestų vežimai sunkiesiems daiktams vežioti, užtat į pirmagalį, palikdamos visą briką kroviniams, ant diržų kabėjo plačios iš tokios pat tvirtos odos pasiūtos minkštos pasėdos, „podiška“, kuriose buvo nekratu, ramu ir patogiu sėdėti kaip kėdėje, tiek lygiai nuleidžiant kojas, kad atsispirtų dugno ir betgi neskiestų keliuose.

Sėdynėje sėdėjo abudu mūsų jau pažįstamu Vidmantu: senis Vilius ir jo duktė Darata, kelius užsiklojusiu plačiu šiltai pamuštu kailiu. Šalia gi vežimo, iš dešinės pusės, kur sėdėjo Darata, žingsniavo ar ruseno, vis jai į akis aukštyn žvilgsėdamas, storas, bukasnukis, dvinosis anglų buldogas Šuipis, taip pramintas bene už tai, kad nesusičiaupė, visados rodė dantis, lyg pykdamas. Ne pykdamas tačiau, tik rodydamas „grynos savo veislės metriką“, sakydavo jo ponias ir mylėtoja. Galingas tai ir baisus buvo britonas, nors šiaip jau, prie rankų, buvo meilaveidis sargelis.

Talpiame, nors neilgame, kaip žemaičių brike, be kita ko, buvo trys tyčia sukaltos skrynios. Vienoje tai gulinėjo, tai stovinėjo kuilyks Kniustas, antroje – jaunamartė, jo tautietė jorkšyrė Kniustė. Abudu, nors atbulu vežamu, smarkiai seilėjosi ir kartais lyg vėmė nuo nepaprasto keliavimo, kurs, regimai, gadino jiems dviem ūpą kaip tik tuo laiku, kada jiedu, susituokusiu iš dviejų atskirų, negiminiškų kinių, išsiruošė į pirmąją kelionę po vestuvių. Abiejų veislės grynumą rodė kitoki „metrika“: trumpučiai, retučiai šereliai, net nebe deramai ilgas stuomuo ant per trumpų, latukių kojelių, ypač gi lyg perdėto riestumo snukiai. Švariai ištrenkti, apvalainiai, jie jukino savo meiliai kvailiom minom, gražiai primerktom migdolinėm akim, kurios taip mergoms patinka, jie mėgino į lankytojus taip pasižiūrėti, kaip žiūri bajorai, didžiu nešdamies ir dėl fanaberijos apatinę lūpą rieddami kaušu.

Trečioje skrynioje trys vištos, latukės papūrėlės, storai šarvuotos, reiškia, apžėlusiom kojom ir patemptomis pagurklėmis, trys grynos kochinchinų veislės vištos⁸⁵ ir gaidys Mandarinas, toks rimtas ir iškilmingas, lyg ir jis žinijos esąs aukštos kiniečių bajorų kilmės. Jis, nors taip pat ne iš giminiškos gūžtos patekęs į savo tautietes, vis dėlto jautės patapęs joms nebesvetimas, net Dievo malone valdžią ant jų turįs. Visos vištos galėjo atsverti po gerą kalakutą.

Meškinas, Šuipis, Mandarinas su savo žmonomis, Kniustas su Kniustiene ir brikas su visu pakinkymu, vien tik akim dėbtelėjus, buvo verti ketverto tūkstančių.

Abiem galvijam, kuriuodu sekė paskui kitus vežimus, jaunam tekiui buliui Murzai ir jo prietelkai Murzutei, buvo mokėta 600: du šimtu karvei ir keturi veislininkui. Tuo laiku – kainos didelės. Abudu buvo taip pat tautiečiu, nors taip pat ne giminės: grynos danų fiunų veislės⁸⁶, sako, giminės lietuvių veislei, raudoni, dvyli galvijėliai.

Drauge su tuo, kas buvo kituose vežimuose, turto Vidmantai vežės ant penkių tūkstančių, ir žemaičiai, susitikdami juos, tikrai nežinojo, kurie čia prajovai: dvarininkui to būtų per maža, ūkininkui visa tai – per brangu.

Gondingos rinka, Vidmantams įvažiuojant, buvo jau pilnintėlė: buvo mugės diena, viena dviejų per savaitę. Stovėjo vežimų vežimai, pilni pavilgos ir sėklų. Žydėliai kaip sudegę švilpsėjo savo skvermais aplink visus vežimus, karštai apderėdami kiekvieną daiktą, tik dar nieko nepirkdami, kol visi iš vieno nustatys kuo žemiausią kainą. Pavilgos ir sėjamųjų reikalingieji žmonės, ilgai negaišdami, ėmės, ko reikia, ir nešės namo ar į savo vežimus. Su jais žydai vertelgos nė nesirungė: kam reikia, tas kainos nežiūri, o sėjos metas artinosi, buvo nebe už kalnų.

⁸⁵ *kochinchinų veislės vištos* – stambios vištos, kildinamos iš Vietnamo Kochinchinos provincijos.

⁸⁶ *fiunų veislės* – daniškos veislės karvės, augintos Danijos Fiunų saloje.

Visa rinka sužiuro, pasirodžius dar nematytiems čia pirkliams ar pardavėjams, kas juos žino? Ir apstojo juos tokia minia, jog Daratai ėmė darytis nebepadoru, patapus jos regykla, judėjo savo sėdynėje, krapštės be tikslo, kol nenurimo ir nepriprato priimti akylius apstojusių žvilgsnius. Užtat senis Vidmantas visiškai buvo patenkintas kaip tik dėl to, kad tapo žioplių regykla.

Kam gi netinka kitiems bent kiek pasivaidinti? Už tai tepapeikiama moters, tik toli gražu ne jos vienos tėra tos tuštybės kaltos. Ir seniui Vidmantui visados matės jis esąs už kitus geresnis, atseit gudresnis, nes daugiau už kitus pinigų laimėjęs. Ir tie „kiti“ jam tai už akių mielai pripažino, tik akyse nenorėjo tai išreikšti, nes tai būtų buvę per didelis nusižeminimas prieš savo draugą, kurs kitkart buvo jiems visu kuo lygus. Ir pataikaut jam nebuvo reikalo, nes vis tiek iš jo nieko nebūtų laimėję.

Minia taip pat ir dėl to pat į Vidmantus stebėjosi, kaip ir kiti žemaičiai, pakeliui juos sutikdami.

Reikėjo gi, nelaimei ar laimei: senis Vidmantas, užsimanęs dar labiau pavergti žmones, apsimetė svetimtaučiu ir balsiai kreipės į savo dukrą vokiškai. Miniai tuoj tapo aišku – tai prūsus būsiant. Ir vienas nedidelis, inteligentiškos išvaizdos juodas barzdyla, nosimi ir veidu gyvas girtuoklis, prišoko į tuos žodžius ir ciniškai begėdiškai riktelėjo, abiem rankom skerėčiodamosi:

– Ei, tu, Prūsų beždžione, duok auksinuką pragerti! Jei duosi, tai ir kitą kartą paprašysiu, o neduosi, tai papūst man į jūsų uodegą... Aš esu Gustis, Gondingos tinginys ir girtuoklis.

Senis Vidmantas nelaukė, kad kas taip būtų galėjęs įvertinti jo nežemaitiškumą.

– „Beždžionė“! Ne, tatau drąsumas žydbernio! Kad ne rinka, aš jam parodyčiau – beždžionę! – taip senis iršo, tačiau turėdamas gana kantrybės nesivaldyti tik ką įvažiavus į svetimą šalį.

Daratai priešingai: visa ta scena neapsakomai patiko. Ji suprato tėvo intenciją, kam jis, visą kelią su ja kalbėjęs žemaitiškai, dabar žmonių akivaizdoje ūmai pajuto reikalinga esant prabilti svetimtautiškai. Ji pati būtų nedrįsusi perspėti savo gimdytoją. Gi kai tai padarė driskius valkata, tai niekam nėra atsakymo, o rezultatas toks pat bus geras, kaip ir iš išmintingo persergėjimo. Tai ji visai ramiai, net patenkinimo balsu atsiliepė, atsakydama daugiau gondingiškių minčiai, neg driskiaus žodžiams:

– Neesava nei prūsai, nors tikrai mus prūseliais vadina, nei žydai, nei čigonai, tik tokie pat žemaičiai, kaip ir jūs. Mes – nauji Sakalynės gyventojai. Pirkomės tris dešimties žemės (suvisu – šešias) daržais verstis ir veisliniais patiniais. Kitą mugės dieną atvesime jums rinktinių daržovių sėklų, kurių mes gabenamės iš pat Prūsų. O ten žmonės moka ir iš niekų kai ką padaryti. Tai atsivežkite pinigų pirktis. Taip pat už pinigus galėsite Sakalynėje gauti eržilą, bulį, kuilį, ilgainiui ir šių vištų kiaušinių. Visiems jiems brangiai mokėta, nes tyčia pirka – veislei: eržilui 3000, buliui 400, kuiliui 100, gaidžiui 25. O ponui Gusčiui už jo gražų pirmąjį šiame krašte išgirstą pasveikinimą pridera pinigas.

Ir padavė jam sidabrinuką.

Tai girdėdami, „gerieji ūkininkai“, ypač kai kurios „gerosios ūkininkės“ tikrai susigėdo ir atsiliepė:

– Eik, eik, meldžiamoji ponytėle! Ko čia veizdi to begėdžio Gusčio! Pabūsite, pažinsite, kas jis. O mes pasipažinę ir geresnių žodžių kits kitam rasime.

Ir pačiam Gusčiui pasidarė nei šiaip, nei taip. Jis laukė busiąs kaip visados apibartas ir iškoneveiktas. Tada jis būtų galėjęs dar ciniškiau paleisti savo liežuvį. Dabar gi ta skaisti ir protingom akim žemaitė visai išmušė iš jo rankų paprastą užsiuolimo ginklą. Tai jau dirbtina begėdžio mina, tik drauge ir labai mandagiai nusiimdama kiaurą kepurę, pašokėjo aukštyn ir riktelėjo:

– Ura, valio! Nejaugi dar esama pasaulyje tokių kvailių kaip tu? Pas mus jau tiek visi išgudrėjo, jog Gusčiui nė supuvusio skatikpalaikio nebeduoda. Tenka vandens ar malkų parnešti...

Gusčio šneka, visa, kaip jis kepurę nusiėmė ir kits kas, reiškė jį esant ne tokį kaip visi. Ypač kai jis atsiveikindamas tarė gryna vokiečių kalba ir gerai išstardamas žodžius:

– Danke schön, gnädige Frau oder Fräulein, das weiss ich nicht!..⁸⁷

Gustis buvo taip sudriskęs ir apsileidęs, kaip daugiau ir nebegalima bebūti. Kojos buvo apvyturiotos skarmalais, privyniotais virvelėmis. Kai kur kraštai išsitraukė ir maskatavo, o visi vienodai buvo permirkę gal dar vakarykščių purvu. Kokios bent avalynės nė žymės. Buvo be marškinių. Viena

⁸⁷ *Danke schön, gnädige Frau...* (vok.) – labai dėkoju, maloningoji ponija ar panele, to aš nežinau.

vienatinė šlėbelė vos vos besilaikė ant lieso, neapsakomai purvino kūno, kuris jį nuolat neramino, ir jis nuolat zuzinos ar bent pečiais traukė. Visiems buvo aišku jį esant ydo apniktą.

– Gana, gana, ponytėle! Nė nežiūrėk to supuvėlio! – tarė ta pati gyva, jaunutė kaimietė, kuri ir pirma iš gėdos teisinosi. – Kad jis būtų gryno proto, argi jis galėtų iškęsti tokį šaltį tokiuo apdaru? Vakar jis girtas pavirto į purvyną ir pragulėjo gerą valandą, kaip kiaulė maure. O pakirdęs iš girto miego, pasileido stačiai per patvinusį upelį ir išsimaudė iki juostos. O šiandei, matai, kad bent slogų būtų gavęs tokiuo šaltu ankstyvu pavasariu! Tokius dyvus išvydę, pasileido jį vyti du klebonijos britonu. Tarėmės sudraskys. O jis tik rankom it gavėnas kemėruoja ir dar šunes gaudo. Nė vienas jo neįkando, nei jo skarmalų nepabaigė plėšyti.

– Tai kas gi jis toks? – neiškentė Darata nepaklausus.

– At, iš kažin kur žemaitis. Pirma ūkininkų vaikas esąs buvęs, paskui ponų pasekėjas, valsčiaus raštininko padėjęjas, pagaliau štai driskius – valkata.

Įdomus, ką ir besakyti, pagalvojo Darata. Tik jos mintį pertraukė liubrikas su pasienio sargybos kareiviu, lydymas urėdniko ir šimtininko.

– Būsime malonūs atvožti mums savo skrynias ir kitką; važiuojate nuo sienos, tai gal ką uždrausta vežatės.

Vidmantam tai nebuvo netikėtas dalykas. Pasienyje gyvendami, jie buvo papratę nuolat kratomi. Juoba tikėjosi to pat susilauksią per ilgesnę kelionę. Laukė ir nieko tokio nesivežė, bijodami rizikos pirmaisiais žingsniais susitepti maskolių akyse ir pasigadinti visus ateities planus.

Ir šiaip jau Vidmantai nebuvo kaip Gintautas ir kiti visa širdimi atsidėję lietuvių kontrafakcijai ir politikos literatūrai⁸⁸. Senis pelnėsi, kontrabandindamas brangesnius daiktus, rečiau knygas, nebent storas maldaknyges, pigiai ir skaisčiai aptaisomas, kurioms mielai mokėta po 3–4 rublius. Vidmantas, kaip ir kiti jo kaimynai žemaičiai, buvo ne svajotojas idealistas, tam jam ir šviesos trūko, tik praktikas realistas, žiūrįs ir tematą vieną apčiuopinėjamą naudą.

Darata vokiečių buvo auklėjama taip pat praktikingai: daboti, kad visa, ką darai, tuoj tau duotų regimos naudos. Ir daktaro Gintauto kurstymams jaunas pajėgas ir aukštą mokslą paskirti liaudies kultūrai kelti pasidavė ne kitaip tą „kultūrą“ suprasdama, kaip tik medžiaginę kultūrą, kaip supranta patys vokiečiai, kurie ir savo mokslą vis kreipia tos ūkio kultūros link. Tad ir visi jos išsvajotieji darbavimosi planai tereiškę tą patį: darbu parodyti, kiek gera galima gauti, gyvulius ir daržus prižiūrėti. Laukų ūkis buvo jai per didelis ir visai nežinomas dalykas. Tėviršt visa to jai Žemaičiuose nepakako, nes čia kultūros nešėjams teko septyneriopi darbai dirbti. Tik tai ateities bus pasaka.

– Nieko, ponaliai, nesivežame, – tikrai atsakė Darata. – O jei netikite; tai prašome pasižiūrėti, kurios norite.

Liubrikai pasižiūrėjo visų ir net išvartė, apgrairbė vežimus, minkštąsias kėdes, vis dėlto neužčiuodami kiekvienoje dėl visa ko įtaisytų, dabar tuščių paslėptųjų skrynučių. Net pašaro maišes pervėrė tam tikru ilgu iešmu. Niekur nieko neradę, vis dėlto už sutrukdytą nė neatsiprašę, nudūlino kitur pasižiūrėti, kas ko vežasi.

Seniui Vidmantui, pratusiam, visos tos policistų, kareivių, liubrikų, žandarmų kratos taip buvo nebeįdomios, jog jis taręs: „Žinokitės sau! Krapštykitės sau!“ nuliurbavo tuo laiku į antstolio raštinę savo ir dukters pasportų įrašytų; žinojo vis tiek reikiant atlikti tą ceremoniją pačiam ar susilaukus antstolio į savo butą. Tai jau geriau pačiam.

Raštinėje su pačiu antstoliu jis nieko nesusikalbėjo, nei bė, nei mė nemokėdamas maskoliškai. Užtat su dviem jo raštininkais, žemaičiais ar šimtas žino, kas jie tokie, išsišneko labiau, neg priderėjo, patvirtinant pasportą. Atkartoją jiems visa tai, ką duktė buvo rinkoje paskelbus, pridėdamas dar smulkmenų: už eržilą imsiąs net po 12 rub., ir bulio ar kuilio neduosiąs veltui: už pirmąjį imsiąs muštinį, už antrąjį pusę tiek. Ir paprašęs visa tai, gavus progos, pasakyti reikalingiems, paliko jiems dviem, raštininkėliam, neva už ta būsimąjį gerai padarymą penkinę, o tarnui pasiuntiniui rublinę.

Išėjus seniokui, antstolio raštinėje tirštais dūmais pakilo pagyrų garai. „Tai žmogus, tai sumanus

⁸⁸ *lietuvių kontrafakcijai* – priešiškam veikimui; lot. *contrafacio* – darau priešingai.

gešeftininkas! Kaip jis moka visu kuo pasinaudoti! Ir jo veidas, regėjai, koks malonus? Turbūt ir vaišingas. Nueisiva kada nors vakarop pasivaikščiadamu." Gyrė, girdint antstoliui, kurs aiškiai suprato juos gavus paprikų, nors neišmanė, už ką, vis dėlto ir pats persiėmė pagarba žmogaus, kurs „duoda neprašomas“. Tokia buvo mistikinė rusų įvestų paprikų galybė.

Nauji Sakalynės šeimnininkai pabaigė važiuoti gryni, politinei savo nekaltybei policijos plombą gavę.

Senis Vidmantas buvo tikrai daug prityręs, ne tik daug matęs, kaip prūsai gyvena ir ūkininkauja, bet ir visam kam atidžiai prisistebėjęs, kiekvienam mažmožėliui. Jo akyse ir dabar tebestovėjo kaip gyvi: kaip dirva ten smulkiai purenama, ariama, akėjama, grumtai daužoma, kaip krūmai „šviesinama“, kad daugiau būtų valios geriesiems medžiams augti ir žolei, kaip ir kur grioviai kasama ar trūbomis dirvos sausinama, kaip keliai iš akmens mušama ir išlaikoma, kaip tvirtos ir gražios tvoros tveriamos ir t. t. Tiesa, namie, savo ūkyje, jis toli gražu ne visame kame buvo prūsus pasekęs; tam buvo bent dvejios priežastys. Pirma, kol jaunas buvo, ūkis, kad ir nemažas, buvo jam tik antrinis dalykas: jis vertėsi kitu kuo, dažniausiai namie nebūdamas. Paskui, kai viso to paliovė, sotus pelno ir prietykių, tai reikėjo ūkis atiduoti vyresniajam sūnui, išlupti iš jo kuo didžiausi išimtinė ir paskui būti su juo nuolatinėje netaikoje. Tiesa, matydamas, kaip naujam ūktverviui nesiseka, dažnai jam akis badė prūsais: „Žiūrėk, girdi, argi taip sviestas daro ir gyvena, ar tiek iš žemės tegauna?“ Tačiau pravesti sūnui nepravedė nieko. Ir nebegalėjo, visai atsitraukdamas nuo darbo. Žemelė gi kaip gyvulėlis, mėgsta paties šeimnininko glostoma.

Iki gyvam kaului pakyrėjus „ant šalies“, „priešininke“ begyvenant, tvirtas ir pajėgų dar pilnas kapos metų vyras dabar ėmė jausti savyje dar antrą vidaus pajėgą, kuri spyrėsi oran – neišeikvotų žinių ir prityrimų pajėgą. Daratai nereikėjo tad ilgai su tėvu remtis, kol sutiko dar pasidaruoti, kol numirs. Jei iš pradžių dėl vienu akių neva nepasitikėjo nei savim, nei dukterimi, skeptiškai į viską sumanytą žiūrėjo, tai tik dėl nusiramino: norėjo praktikingai patikrinti ir patvirtinti savo paties linkimus.

Darata turėjo jam ne vieną kartą kaip ant delno aiškiai, šaltai, iš lengvo, kaip tikrą dalyką, seno ūkininko, tikriau, daržininko, prityrimu išdėstyti ir įrodyti, kas bus daroma, kiek atsieis įtaisymas ir kiek visa tai galės paskui duoti nuošimčių nuo įdedamojo kapitalo ir atmokėjimo už vargą ir rūpesnį.

Darata buvo savotiškai, žemaitiškai iškalbinga; ne aukštaičių būdo, kurių sumanymai, dažnai labai talentingi, kaskadomis purkščia aukštai aukštai, o kol nukrenta papraston, prozainėn „žemėn“, išdulka smulkiais lašeliais, maža kiek bedrėkindami. Žemaičiai, kaip ir latviai, kai gyvenimą gyvena, vargą vargsta, seka kurmius ir sliekus – vaikštinėja žemai.

Pagaliau viskas pasidarė tėvui aišku, į ką per ilgą laiką, daktaro Gintauto dažnai pakurstoma, buvo duktė įsisvajojusi, tad lyg nejučiomis, ne proto galvojimais, tik visais savo nervais, visu kūno reikalavimu, kaip išdžiūvusi pentis į drėgmę, palinko į dukteries planus. Tuo tik skirtumu, kad mokyta duktė vadino tai tėvynės kultūrinimu, o nemokytas senis paprastai: taip paūkininkauti darže ir sode, kol jie neprilygs geriausiems tos rūšies Prūsų ūkiams, net dar daugiau – kol nepralenks jų, kad visi kaimynai vientaučiai vėl pradėtų stebėtis jo darbais, vėl pamatytų, koks jis sumanus. O dėl ko sumanus? Kad svieto matęs, svetimose karalystėse buvęs; ne jie, verpelėje augę, pro svikį penėti! Ir jau dabar gėrėjosi ir didžiavosi būsimoju savo garsu apylinkėje.

Kiek tai jau metų jis nebebuvo begarsėjęs, paliovęs kontrabandos. Tegu bent dabar grįžta laikai, su jais – lyg „gabalas“ jaunystės...

Kažin kokia grįžtanti jos vilnelė pradeda jį užgauti. Ag seniems pažaisti taip pat tinka, kaip ir mažiems. Mano paties tėvelio nabaštikas, taip pat atsidėdamas kaip ir aš, jaunas studentas, padėjo man, atamenu, įsitaistyti medyje lentą, idant kaitros laiku būtų gražios pavėnios medžio lapyne. Aš ten knygas skaitydavau, su tėveliu šnekučiuodavau, nes ir jis mielai palipdavo kopėčiomis į tą mano „Helikoną“⁸⁹.

Dukters sumanymai, be jų pelningo praktikingumo, traukė senį Vidmantą kaip tik savo žaislumu. Kodėl gi nepažaisti, jei tai nebus mokama; dar tau mokės? Kodėl bent nepadėti pažaisti mažajam ir

⁸⁹ Į tą mano „Helikoną“ – Helikonas – kalnas vidurio Graikijoje, senovėje laikytas mūzų buveine.

mylimajam savo kūdikiui, kurs to užsigeidė? O kad ir be pelno? Juk vis tiek, ką turi sau pasilikęs ir ką dar turės, visa reiks jai, ne kam kitam palikti. Sustiprinti sūnaus ūkis jam nė galvon neparėjo: turi ūkį, tai jam bus gana; pinigų lai turi tas, kam nėra ūkio. Tai paprastas žemaitiškas galvojimas. Visgi tai bus graži atamaina nebemieloje dar nepabėgusio karštinčiaus buityje.

Pats jis nebūtų tokių dalykų beprasimanęs, nebebūt tekę energijos ir drąsumo; reikėjo, kad kas drąsesnis gyventi patrauktų savo statumu ir neabėjojimu. Be to, jis buvo šykštus saunora ir juo seno, juo šykštesnis darėsi. Kaip kiekvienas. Tai kaipgi, paklaustume, jis beatrišo savo kolytą tokiai krūvai pinigų išpilti: vietai juk mokėta po 500 dešimtainei, viso 3000, o inventoriui dveja tiek? O, to jis nebūtų padaręs. Tai Darata iš banko išėmė ir į pramonę perdėjo savo pinigų – kraitį. Ji tai Prūsiose visa supirko, visa ant tikslo susitaisė ir pasidirbdino sulig geriausių pavyzdžių. Tėvui beliko tik visa tai perdanginti į Žemaičius, ir jis visa tai atliko didžiausiu pamėgimu, visu kuo pasidžiaugdamas, apgraibydamas, gyvulėlius apglostydamas, šikšnas patampydamas. Retkarčiais bedulksėjo maža abejonėlė: Bene bus „į klaną išpilta“ jo dukterėlei sudėliotas kraitis? Bene geriau būtų buvę, kad ji būtų ištekėjus ir visa tai išmintingam vyrui įnešus? Bet tik retkarčiais: Darata, nors jau augusi, tebebuvo dar jauna kad ir tekėti.

Tad senis Vidmantas visai nesena širdžia štai tekinas skubinas pabaigti važiuoti į naujo gyvenimo ir naujo darbo, naujos laimės vietą. Tik ką jis rado Sakalynėje, taip jam nulėpino rankas, jog ko tik, ko tik visai neatmušė noro darbuotis, ko tik, ko tik neprivertė pabėgti atgal į paprūšę, į savo priešininę, į laisvą, be jokių rūpesnių gyvenimą, pajvairinamą pigiu pasivaišinimu miestelyje šventomis dienomis. Ne juokai pasirodė ir Daratai: Sakalynė buvo taip užleista dvarvietė, lyg tikrieji jos ponai būtų prieš daug metų maru išmirę ir paskui visi kiti būtų jos lenkęsi.

Pirmai pradžiai – niekas čia akies nepatraukė. Gražumais tepasigėri, kai sotus esi ir ilsies. O čia reikėjo iš pirmų pradžių sumesti, kaipgi reiks gyventi?

Gražus, visu pavėniu geras kelias per Sakalynės dalį, pro šlaitą, užstojantį sausinančią saulę, buvo toks išbliuręs, kad nė apsaityti nebegalima. Kur ne kur į prasuką įmetamas akmuo dabar stovėjo viršun išverstas. Purvo buvo taip stora, jog pavažiuoti, kai buvo pašalę, tebuvo galima giliai ištrintomis vėžomis. Griovių vandeniui nutekėti – nė žymės.

Kelias į kiemą buvo dar blogesnis. Matės tuo keliu senai senai nieko nebevažiuota, ne tik nieko nevežta. Išsisukę iš vieškelio, Vidmantai kuo tik neišvirto, vienu tekiniu pataikę tiesiai į griovį, giliai išgriaužtą nuo kalno bėgančio vandens. Kiek tolėliau buvo antras toks pat išgriaužimas įkypai kelią, pagavęs į savo žiotis antrą tekinį ir kuo tik neapvertęs vežimo į antrą pusę. Senis sukeikė, Darata išsigando, net tėvui už kaklo buvo besitverianti, Kniustas pikta sukriuksėjo, vištos sparnais spurstelėjo, kol vežimas atgal atsivėrė. Paskui sekantiem vežimam nei kalbos nebuvo, kad įvažiuotų į kalną. Teko pirma išlipti iš vežimų, prisilupinėti akmenų ir užmesti grioviai.

Nėkad nepagenėta liepų alėja po du sieksniu nutįsusiomis šakomis sviro gražiai ligi pat žemei iš abiejų pusių. Keliu reikėjo lįstinau pralįsti, prilaikant kepurę, kad nenutrauktų. Tas pat matės aplink visą sėdybą. Pakelė gi buvo tiesiog aptekusi visokiais šunmedžiais, visokiomis piktžolėmis, pradedant nuo daugybės dagilių, ištaisais krūmais čia tebestovinčių iš rudens, ir baigiant apvyniais, kurie kažin kieno ne vietoje padiegti, dabar apipynė visus medelius. Karpomieji krūmai buvo išaugę gerais medžiais.

Kitą kartą iš akmenų gana aukštai sudėliota tvora dabar buvo išvirtusi ir užkrėtusi po gerą sieksnij žemės. Taigi daržo orė buvo kaip girto eisena kreiva ir gabalais tarp akmenų ir tankių apušės krūmų, kurie išsibėrė, šaknimis iš šlaito atėję apačia vieškelio. Sodo medžiai taip pat negenėti, nuvytusiomis šakomis, apsamojoję, šunslyviais aptekę. Uogienojai peraugę, matyt, galūnėse nelapuoją ir uogų beveik nebeduodą. Avietynas panašus į kanapių dirvą. Apluokas visas duobėtas, vienos knisyklės. Nors verk, į visa ką pasižiūrėjęs.

Įvažiavus į kiemą be jokios žymės tvorų, taigi tikriau – užvažiavus už gyvenamosios trobos į atvirą lauką, Vidmantai, kaip išlipė iš ratų, taip ir stovėjo nustėrę, lyg netekę pajėgų toliau žengti. Seniui pykčiu drebėjo lūpos, sūnus pasityčiodamas šaipės: pikta džiaugės, jog įkyriam tėvui bus čia, oi, kiek blogiau gyventi, neg visa ko pertekusiam buvo namie būti!.. Tegu pasimokina... Bene pasiilgs tada ir

sūnaus, ne vienos Daratos...

Rūmas tebuvo iš oro gražus, net labai gražus, kiek tik galima gražus padaryti medinis. Iš kiemo buvo dveji gonkai. Vieni turtingai stikluoti, erdvūs, trimis durimis: iš priešakio ir iš šalių įeiti į darželius, dabar užžėlusius vienomis spirėjomis. Antri gonkai buvo atviri, aukštas stulpais su suolais prie krotų užtaisymo. Tai įėjimas į buvusiąją miškų kontorą – salę, kur galėjo lengvai sutilpti bent pustrečio šimto žmonių, jei juos į suolus susodintumei. Langai taip dideli, lyg būta taisyta pro juos kaip į daržinę vežimams vežti. Dabar, aiman, jie savo didumu tik didino nusiminimą: visi ik vienam buvo išdaužyti O kuri rutis, kuris stiklas ir tebebuvo, tai taip apgarmėjęs visokiomis zliaukomis, taip nusidažęs įvairiomis saulės varsomis, jog ir tie reikėjo išmesti. Krosnys apirusios. Grindys, lubos, durys – viskas buvo taisytina, norint padoriai gyventi.

Visa buvo lyg tyčia taip susidarę, kad nauji gyventojai pae kiekvieno daikto turėtų pridėti savo ranką, visa savaip pasidirbti, idant pradėtų rodytis „savo“, ne kitų patiekta, ir taptų juoba miela. Mažiausia savaitės reikėjo, pastačius stiklų, krosnininką, dailidę, kad galėtumei nors vienoje troboje apsistoti.

Na, nėra, kas darą. Nuo to ir reikia pradėti. Iškrovė krovinius į klėtį, suleido gyvulius į kūtę, paliko vaikį, o patys visais trejais sugrįžo į miestelį meistrų ieškotų, medžiagos pasipirktų ir, kol kas pasidarys, sustoti pas daktarą Gintautą.

Vyrai į miestelį, Darata į Gintautą. Pasisveikino kaip pikčiausi neprieteliai. Gintautas buvo bepradžiungas, senai laukiamą viešnią kaimynę išvydęs, tik tuojau nudegė: taip šaltai ištiesė jam Darata savo ranką.

– Kas yr? Ar kas atsitiko kelionėje? – paklausė nusigandęs.

– Gi tas atsitiko, kad tamstos išpirštoje Sakalynėje nesama galima nė tam kartui kur įeiti: visas vidus išgriuvęs...

Gintautas susigėdo ir neapsakomai susikrimto. Gi ar nereikėjo jam užvažiuoti buto pasižiūrėtų ir šis tas pataisyti belaukiant moteriškos? Ak, varna, varna!.. Nu, kaipgi nereikia mušti? Ir tikro kaltininko būdu jis, visas nuraudęs, žemai pasilenkė Daratai prie vienos rankelės ir prie antros. Ta nesigynė, iš didžio atsilošusi, vis štyva tebesanti.

– Atleisk, meldžiamoji! Tai aš esu kaltas, kad to nesumečiau ir nepasirodžiau tikrai jūsų laukęs... Užtat dabar pasižadu visomis galėmis padėti įsitaisyti...

Kaip tik į tą sceną pataikė įeiti Ona ir taip pat suštyvėjo. Peršliaužė akim nuo galvos iki kojų tą didžią, nors sodietškai pasirėdžiusią svetimą moterišką, tiek galingą, jai rodės, jog patsai didus daktaras, va, kaip prieš ją nusilenkęs, visas paraudęs, rankeles laižo... Ir tuo pradėjimu pajuto širdyje didžiausią neapykantą tos nepažįstamos moteriškos.

– Kas ji ir ko čia? Tai ne ligonis... A, bene bus tai ta, kurią mena esant pono sužadėtinė ar kas iš ano, jų gimtinio, krašto? Žmonės tai kalbėjo, sugrįžę iš notacijos...

Ir visa išbalo lyg drobė. Žybtelėjo akys. Bereikėjo laukti, kad pradės ursti ir kibs pjauti kaip kalė svetimą, užklydusią kalę.

Darata moterišku savo jautrumu, dar nė nežvilgterėjusi į tą pusę, pajuto Onos neapykantos srovę, gyvulinį magnetizmą ar kita ką. O kai pasižiūrėjo į akis, aiškiai suprato Oną mylint savo poną, bijant bet kokių rungtynių ir neapkenčiant kiekvienos moteriškos, su kuria tektų jai pono meile dalytis.

Ir atsirado tarpe tų trijų žmonių, ligi šiol niekuo tarp savęs nesusirišusių, neregima, vis dėlto jaučiama šmėkla – kliūtis: kits kito įtarimas. Ona įtarė poną, būk jis turėjęs ir turėsiąs santykius su ta „tautiete“; Darata tame pat įtarė daktarą ir Oną, žemaitiškai mediciniškai apspręsdama: ką gi, toks jautuks... Pačiam daktarui nereikėjo nė psichologu būti, kad matytųs, kas darosi tų dviejų moteriškų širdyse, drovėjosi ir nežinojo, kaip čia dalykas išaiškinus. Ir tuo savo drovėjimusi tik patvirtino abiejų įtarimus.

Kol išvirė pietus, iš miestelio sugrįžo ir vyrai. Dvejos gardės buvo pilnos. Pirko cemento bačką, negavus kalkių, plytų vežimą, stiklų dvi skrynias; kuone per nevalią atitraukė nuo kitų darbų, žemai atsprašinėdami darbo davėjus, stiklų, krosnininką ir dailidę. Gintautas jiems pridėjo dar Baltrą ir visus išsiuntė į Sakalynę, kad negaištų nė minutės. Vyrai su Meškiniu paliko papietauti ir pasiguosti

senajam prieteliui.

Ką išgirdo iš Gintauto, žymiai visus nuramino.

– Pamatysite, kaip viskas kitaip virs, gerokai čia padirbėjus. Rytoj gi nusiūsiu jums ravakasius, diktus kaip arkliai ruskius, kad apkastų vieškelį, kitus kelius ir visą žemę – sėdybą. Pasiimsime tuojau Oną ir visi važiuosime mazgotus. T. ir t.

Tik tas paskutinis sumanymas jam nepasisėkė. Įėjęs į virtuvę ir radęs vėl Oną štyvą, trumpai paliepė jai taisyti ir drauge važiuoti Sakalynės valytų. Ir kaipgi jis nežmoniškai nustebo, kai Ona, ta jo vergė greitui, tik pirštu krustelėjus, puolanti jo valios pildytų, – dabar nei nė krust, nei nė žvilgt į jo šoną. Stovi ir kažin ką kedena. Ilgėliau patylėjus, ji tyliai, bet, matėsi neperlaužiama atkaklybe, kaip esti įsiožiavus, atšovė:

– Aš, pons, nevažiuosiu. Aš geriau pasiprašysiu kitą kurią moterišką savo vieton. Aš pono teesu tarnaitė, o ne šitos...

– Ona?.. – net rankom pliaukštelėjo Gintautas. Bet nieko nebesakė, nesitikėdamas perlaušiąs moterišką atkaklybę. – Tegū sau ir taip. Tada sudaryk visą talką. Pakviesk bent penkias. Ir tuojau, kad tekinos bėgtų. Aš paskui važiuoju. O vakarienės visiems. Jie čia kurį laiką pagyvens.

Ona, lyg vieno kaulo būdama ar kaip negyva, pajudėjo pildyti. Gintautas dabar tik pasergėjo Oną esant pasitaisiusią šilkinė skarele ir gražiąja liemene, kuria tesivalkstė šventadieniais, eidama į bažnyčią. Bet nei valkstės, nei raišiojos, virdama pietus ir juos duodama stalan.

– Rungtynės... ewig weibliches⁹⁰ ... – burbtelėjo sau, išeidamas iš virtuvės.

Per visą savaitę Darata su tėvu, sūkj apsukę, buvo pas Gintautą. Čia valgė, čia nakvojo, tai pėsti atbėgdami, tai važiuoti atvažiuodami ir vėl grįždami dar ko nusipirkę, dar ką pasisamdę.

KAS BUS

Man čiučiuilis, man miegelis

Nekraus kraičio, nekraus kraičio.

Sąkalynėje visokeriopi darbai virte virė. Ruskiai palei visą Sakalynės dalį, aukštai ir į pakalnę, išdūmė plačiausius ravus, aukštai sumesdami juodų purvo žemių į vieškelį ir pabaigdami jį gadinti. Tie, kurių buvo tos dalys, kaip skelbė žemi, negražūs, neaptašyti akmenis dar negražesniais klaidingai maskoliškais parašais, nėkadose tos vietos netaisė, vis pasiteisindami – tokie miško jaurai ir molynės pakalnės reikią bendrai visam valsčiui taisyti, dabar sukėlė klegesį už kelio pagadinimą. Vidmantai ir be to lermo neketino jų kviestis, nes vis tai buvo smulkūs dešimtininkai, tiesa, teturį po dvejetą, trejetą sieksnių kelio, bet ir po vieną ar nė po vieną kuiną. Žodžio nesakęs, jis pasamdė miestelio bedarbius vežikus žvyru iš paupio vežioti, o pats ėmė skinti daržo atžalų virbus ir jais storai kloti sumestą iš ravų žemę, storai pilti žvyro. Per savaitę, nors tai atsiėjo arti šimto rublių, Santeklių daliai nebebūt galėjęs ką nors prikišti nė pats spraukinkas.

Kad būtų žinojęs senis Vidmantas, kiek garbės sau pelnės tuo vienu ne jam priklausomos dalies kelio pataisymu, būtų ūmai pabaigęs lyginti rūpesnio surauktą savo kaktą. Dabar ji tesilygino palengvo, sulig to, kaip jam sekės darbai dirbti, kiek jau matės padirbta.

Tie patys ravakasiai ruskiai, pabaigę apkasti sėdybą, dabar perkrovinėjo tvorą. Krovė, pamesdami į tiesiai nuvaromą griovelį pėdą pamato ir aukštyn išvesdami per pusę sieksnio, nes tiek reikėjo, norint visus išgriuvusius senovės zomato akmenis tvarkingai atgal sudėstyti ir visą jų užimtą žemę orei atleisti. Krovė, prikėsdami minkyto molio. Be kalkių tai netvirta, visgi tvirčiau, neg kad vienus akmenis ant kits kito sudėstyti. O gražiai ir rūpestingai tarpus privarius mažesnių akmenų ir užpleišijus akmenis skeveldromis, tvora galėjo vadintis kuone tikru mūru ir dešimtimis metų stovėti.

Senis su darbininkais, pats visas maurinas, taip trūsės su tvoromis, jog žmonės net legendą prasimanė. Ėmė pasakoti – kažkuris Sviestavičius dar tais laikais, kada jie savo turtų skaičiaus

⁹⁰ ewig weibliches (vok.) – amžinas moteriškumas; J. W. Goethes (Gėtės) *Fausto* baigiamosios eilutės: „Das Ewig – Weibliche zieht uns hinan.“

nežinoję, atvežęs aukso vežimą ir pakasęs kažkame pakalnėje, kur dabar Sakalynė. Ir Vidmantas dabar užsispyręs tai atrasti: kasas dabar visą žemę, vartaliojās kiekvieną akmenį. Sako, jau radęs, tik dar negalys paimti, kad buvę tai atkasta klaidatikių ruskių rankom. Kad būt buvę ravakasiai katalikai, būtų tikrai išėmę.

Bent tame plepikai neklydo. Vidmantas dar toli gražu „neišsikasė“ turto iš žemės. Dar kas dieną reikėjo po daug muštinių „užkasti“ į žemę... Zomatą sumūriję, ruskiai gavo ravėti visus augmenis nuo pavieškeliu, nes iš pietų pusės jų nereikia kad nekalėtų daržovių ir sodo medelių. Rovė, kas rodės nereikalinga, ir kitais pasieniais. Patsai Vidmantas medžius genėjo senųjų krūmų tik šaknis bediegė, idant už akmens mūro išaugtų dar tanki gyvoji tvora iš krategų, spirėjų ir kitokių. Alyvas persodinėjo vėl į tam tinkamas vietas jau sulig Daratos sumanymų, arčiau gyvenimo, kieme palei sieną ir gonkus, nes žolynėliai čia ir taip šiaurės pusėje neaugtų: jiems lovos buvo taisomos panamiu saulės pusėje.

Sakalynė kas dieną ėjo gražyn ir šviesyn. Šūstys virbų ir medžių, išrautų su kelmais, stovėjo ir džiūvo šakalynėje – bent dvejiem metam kuro. Pačiu laiku visi medeliai tapo apgenėti, apkasinėti, uogos sudiegtos tvarkingai į lysves, nes štai štai pradės sprogti.

Dabar daržą arė. Meškinas traukė kažkokį neregėtą plūgą; į jo padaromą vagą pridurmai leidos paprastasis plūgas, išversdamas antrą vagą ir taip sudarydamas kuo giliausią orę.

„Prisityrę“ ūkininkai tyčia iš tolo ėjo žiūrėti, ką čia tas „riebusis prūsas“ bekvailiuojās. Ir peikė. Argi gerai esą bergždžioji žemė viršum išversti, argi gerai pavasarį taip žemė dulkinti? Vidmantas kantriai sutiko – negerai, tik ką darysi šiemet? Kitiems metams daržą paruošias iš rudens. O dabar – lopysias: ko trūksią mėšlo, dėsiąs pirktnių, ypač salietros, o drėgmės duosias iš kasamojo šulinio. Ir dirbo, kratė žemę, nors suprasdamas vienais metais negalint gero daržo įtaisyti.

Miela malonu tapo ir patiems Sakalynės gyventojams apsidairyti aplink, kaip visi pašalėliai ėmė šviesti lyg iššluoti, kaip visur ėmė matytis pridėta ranka; ne bet kaip, tik pridėjus ir padirbėta ligi tinkamo galo. O pačiame santvare ties vieškeliu, kur kelias išsimeta į kiemą, dabar stovėjo raudona ir žalia varsa dryžai nudažytas puikus stulpas su lenta, taisyklingu lietuvišku parašu:

Sakalynė

Vidmantai

Daržininkai

Žmonės, eidami pro šalį ar į Sakalynę, skaitė ir gerai nemokėjo išsiaiškinti, kas tie „Vidmantai“. Ėmė manyti tai būsiant naujoviškai pramintą Sakalynę ir ėmė ją tuo vardu be vadinti. Taip ir mes ją be vadinsime – Vidmantais.

Stulpas su parašu jau kokią savaitę buvo bestovjįs, kaip kažin kas davė žinią antstoliui apie neregėtą ir negirdėtą tame krašte parašą, kurs bene tik kokį revoliucinį dalyką reiškia, nes nieko negalima esą suprasti. Išsigando antstolis nežinojęs, kas jo nuovadoje nauja atsitiko; išsigando jo raštininkai, kad ir senai buvo jį patyrę, kas dieną liuosomis valandomis bevaikščiodami Sakalynę pasigrožėtų, su jos šeimnininkais ir darbininkais pasikalbėtų: pulkas žmonių vis traukia. Nusigando ir sargas, kurs buvo gavęs iš Vidmanto rublį, ir tą pat vakarą davė žinią Vidmantams nuimti lietuvišką parašą, nes rytoj dieną atbildėsią visi policistai to stulpo griautų. Senis, gražiai padėkojęs pasiuntiniui, jau buvo beėnįs lentos nudaužtų, tik Darata sulaikė.

– Tegu, tegu! – sakė. – Ir kas čia bloga?

– Ogi tas bloga, kad reiks duoti. Žinai, maskolių valdininkai to tik ir ieško, prie ko prikibti.

– Tačiau susilaikė.

Apie dvyliktą dienos atbildėjo, atitilindžiavo du vežimu „cinų“ su vertikais, pasiskaitę vietos vardo ir daržininkų pavardės ir vėl visi nusigando.

– Kaipgi tai? Juk tai – lietuviškai? Nelzia, nelzia!⁹¹

Susivertė visi į vidų. Švaru, poniška. Viskas tvarkoje sustatinėta, ne šiaip jau pablokšta, tik kiekvienam daikteliui savo vieta paskirta, suoliukai apdangstyti, langai užleisti, tik vazonų betrūksta. Pasidžiaugė ponai, kad muzikai pradeda už juos švariau gyventi. Bet... jei taip gražiai gyvena, tai ir jų

⁹¹ Nelzia (rus.) – negalima.

kišenėje turi būti gražu... Ak, ak, koks tai griekas tokiems žmonėms nusidėti valdžiai!

– Kas parašė ant stulpo lietuviškai?

– Aš! – liepė Darata vertikui, kad pasakytų.

– Nelzia, nelzia!

– Kodėl gi? Juk tai, kad žmonės žinotų čia daržininkus gyvenant.

– Nelzia, nelzia! Reikia rusiškai.

– Niekas mūsų nemoka rusiškai parašyti! Ir kam gi būtų tasai parašas, kad nė paskaityti beveik niekas apylinkėje nepaskaito?

– Nelzia, nelzia! Užginta. Lenta tuojau reikia numušti.

– O kai užaugs daržovių, tai ir ponui antstoliui bus gerai... – nebeiškentė senis, neburbtelėjęs antstoliui, jam pro šalį prašliaužiant. Darata jau laikė kumštyje sugniaužusi raudonąjį popierėlį, tik vis nepadorėjosi inteligentui, suprask, aukštesniam valdininkui paslapčiomis pakišti. Dar supyks ir skandalą padarys... Pagaliau tasai atkaklus „nelzia“ ją įtikino nedavus neapsiesiant, jei policija tyčia atvažiavo. Ir pakratė antstoliui ranką lyg atsiveikindama.

Antstolis meiliai žvilgterėjo jai į akis, lyg niekur nieko, ir tol minkštesniu balsu bepakartojo sakramentaliąją rusų policijos formulą:

– Nelzia, nelzia...

Niekas nieko nematė. Dėlto sekretoriai mirktelejo vienas antram supratę, jog jų viršininkas jau „gavo“ ir veikti čia nebėra ko. Ir visi išbildėjo, labai griežtai įsakę bent viršuje lentos padėti rusišką iškabos vertimą ir būtinai tokio pat dydžio, kaip ir lietuviškas, jei negalima didesnio, stulpą gi pervarsoti baltai juodomis dryžėmis, kaip „kazionieji“⁹² varstai ir būdelės.

Bet kad lentoje daugiau nebuvo vietos, tai lenta ir stulpas taip ir paliko, kokie buvę, visiems pasidžiaugti bene tuo vienu visuose Žemaičiuose žemaitišku parašu.

Gintautas išklausęs, kaip jau buvo priprasta, tos dienos raporto, dėl kyšio buvo susiraukęs, bet parašo palikimą vienu tekstu pagyrė.

– Čia mūsų tėvynė, čia mūsų namai, mes čia šeimnininkai, – kalbėjo. – O pinigų policijai per visą savo amžių neesu nė skatiko davęs, ir nereikia. Tai pilietinė nuodėmė.

Kaimynai Vidmantus nuo pat pirmos dienos ėmė lankyti. Tik apie mokėjimą už eržilą 12 rub., o už jautį ir kuilį nors bent po griviną nenorėjo nei klausyti. Kas tai matė? Dar niekur nieko, bus ar nebus kas, o jau išpilk pinigų! Palengva tačiau, besikalbėdami su seniū apie veislių gerinimą, ėmė vis daugiau atjoti kumelių. Ir senis matė atsiimsiąs metinį nuošimtį nuo užmokėtų 3000 drigantui. Tas pat atsitiko ir su kitais veisliniais: vis daugiau jų reikalavo, taip, pabandyti; kas gi gera iš to bus.

Dabar jau kuone visa parapija buvo pažinusi Daratą. Ji bent kelis kartus jau buvo atvažiavusi į rinką mugių dienomis daržovių sėklų parduoti. Ant karties prie vežimo iš tolo švietė papiešti milžinai burokai ir kopūstų galvos. Žmonės ėjo bent „abrozo“ pasižiūrėti, tik bežiūrėdami gaudavo ir paaiškinimą, kas reikia padaryti, kad tokie dideli apkaupiamieji išaugtų.

Darata, brike atsitūpusi, sodietiškai pasitaisiusi, taip mokėjo sodietiškai „rokuotis“, taip smakrą paremti besiklausydama ir taip pirštu sukti beįtikindama, jog niekam nė į galvą neparėjo pamanyti ją ne visai sodietę esant. Moters tuojau susikūmavo, sveikinosi kaip su pažįstama, teiravosi ir net savo ligas ėmė nusipasakoti.

Darata ir to klausėsi ir davinėjo tokių patarimų, jog stebino moteris, nė nemanusias klausyti patarimų. Pasisako, nes toks moterų būdas: ligų puodelis, skundų vargonai. Dėlto, gaudamos patarimų, džiaugėsi:

– Veizdėk, beesanti ir tai išmananti.

Darata, turėdama per daug ir kitokio darbo, pasiketino gydymu kol kas neužsiimti ir savo nusimanymo plačiai neskelbti. Nebent kaip atsitiktų.

PAŽINTYS

⁹² „kazionieji“ (rus.) – valdiški.

*Svirtis svyrė ant vartelių,
Užsisvyrė ant rūtelių.
Prašau tėvą svirties keltų!
Man tėvelis nepaklausė,
Prašau brolių svirties keltų.*

Gerų santykių pranašystė, kurią buvo Darata išgirdusi, pirmą kartą sustojusi rinkoje, neilgai trukus, ėmė pildytis. Artimosios kaimynės, pajutusios Vidmantus jau persidanginus iš Gintauto savo naman, tuoj ėmė ateiti aplankyti, atnešdam naujikams „pyrago“: viena dešrą, antra lašinių bryžą, trečia „varškė“, destis minkštą sūrį, siūlų kamuolį ar ko beprasimanydamos. Darata džiaugėsi kaip mažas vaikas ir kaimynėmis ir jų dovanomis. Atsigerindama davinėjo joms visokių sėklų ir daug daugiau patarimų. Kalbos būdavo kaip krekeno. Sodietėms jos taip pakeldavo ūpą, tiek daug duodavo medžiagos kitoms sugrįžus perpasakoti, o garbės – pasigirti, – kad susyk tapdavo didžiausios Vidmantų šalininkės.

Pirmoji, kaip ir buvo pasižadėjusi, atsiprašinėdama už Gusčio nemandagumą, atėjo jaunutė jaunamartė Tavadara Giedrienė iš Šerelių. Ji buvo taip jauna, tiek gyvybės pilna, jog tai tryško iš skaistaus kaip žiburys, raudono, pilno veidelio ir iš visos jos kalbos. Jau tokia buvo didžiakalbė, žodžiai upeliu tryško, nesuskubdami drauge išėiti, užkliūdavo už kits kito. Tai, kad ji, nusimanydama esanti nebe patauška, tik rimto stono, jau apšvęsta galva, atseit nebe mergaitė, tik moteriškė, visomis galėmis stengėsi rimta būti, tik didino jos meilumą. Daratai ji taip patiko, kad nė atsižiūrėti negalėjo. Paklausys, paklausys, ima ir pabučiuoja.

Giedrienė turėjo gražius namus. Vis dėlto ne tokius, kaip Vidmantų, ir ji čia visu kuo nesivaržydama, neapsimesdama, jog tai jai ne naujiena, džiaugėsi ir grožėjos. O dovanų Daratai ji atnešė ne tokių, kaip paskui kitos moters nešė. Prisišnekėjusi, prisidžiaugusi visu kuo, ji išsitraukė iš kišenės keletą numerių tilžiškių lietuvių laikraščių ir paklausė:

– Ar jau, ponytėle, būsi skaičiusi šituos numerius?

Daratai iš pradžių pasidarė labai nepadoru. Ji, inteligentė, lietuvių laikraščių beveik neskaitytė studentaudama arba tik perbėgdavo akim turinį, kai gaudavo iš Gintauto. Nebuvo įsiskonejusi. O čia, veizdėk, sodietė sako: „ar jau“, lyg suprasdama lietuvių inteligentą galintį „dar negauti“ naujųjų numerių, tik negalintį visai neskaityti.

Tad kuone kaltu balsu pasiteisino dar neturėjusi laiko už namų netvarkos galvos ir mielai pasiliko paskaityti. Paskaityti ji rado laiko – nemigo, kol kiaurai neperskaitė, nors klupčiodama ant nelygios ir jai nepriprastos kalbos. Paskaitė, nieko ypatingai įdomaus ir nauja nerado, vis dėlto giliai susimąstė, lyg norėdama perregėti tą jaunuomenės bendrovę, kuri laiką ir turtą deda spausdiniams, o savo laisvę už jų platinimą. Buvo užintriguota.

Ne mažiau Daratai patiko ir Gusčio aplankymas. Tai atsitiko Vidmantams ne tik stiklus susistačius, pečius pasitaisius, duris ir grindis apsilopus, dar ir visą sėdybę gerokai apvalius. Bent pasidarius aišku, kas reiks padaryti, kad Sakalynėje taptų miela malonu, ne tik pelninga gyventi.

Darata Gusčio lyg buvo laukusi – taip apsidžiaugė, išvydus jį ateinant. Žemiau puolusio piliečio ji dar nebuvo mačiusi. Jo cinizmas, neturtas, nešvarumas ir per juos trykstantis protas ir lyg aptinkuotas gražus apsiėjimas intrigavo gyventi tepradedančią, nors iš knygų daug žinančią jauną moterišką. Ji moteriškai, jei ne vaikiškai, visa kuo domėjosi ir visu kuo džiaugėsi.

Gustis jai dažnai driūktelėdavo per galvą kaipo visos Sakalynės simbolis. Juo arčiau ir atidžiau tyrė visus Sakalynės pašalius, šiukšlynus, purvynus, piktžolėmis aptekusius, atžalomis apaugusius, juo panašiau visa tai darėsi į Gustį. Juo tvarkiau ir švariau ėmė darytis vienasėdžio sėdyboje, juo būtiniau rodė drauge apvalyti ir užleistas miestelio padugnių vaikas. Pilnai Sakalynės tvarkos visybei trūko kažin ko. Lyg kas sakyte jai sakė: negalėsianti pasitenkinti negyvąja agrikultūra, kai visa aplinkui gyva dar daugiau reikalauja švarinimo ir gerinimo. Žmogum padaryti, kas nebebuvo žmogus, Gustis, tiek pat reikia, kiek daržų paversti nenaudis laukas. Tik ar begalima?

Gustis, susidūręs su Darata Godingos mugėje, pajuto dar nepritirto neramumo. Jis buvo alkohikas. Maža ir blogai valgydamas, dažnai be niekur nieko apsieidamas, jis daugiau rūpinosi, kaip čia gavus

šlaką, kurs ir pastiprinąs, ir alkį užmarinąs. Tikrai apetitą jis beturėjo visiškai menką, bet troškulį neapsakomą. Degtinės tiek gėrė, kiek pinigų turėjo, o paskui pliumpė vandens po kelias skardines. Matyt, viduriai buvo perdegę, ir jie pataisyti vargu bau bebuvo galima.

Per ilgą visai nustojo nuovokos, jog esama ir kitokių žmogaus reikalų, ne vien tik apgarinti save alkoholio nuodais ir pajutus, kaip visas kūnas ima tirpti, laikinai nuodų paraližuojamas, virsti kur, mėšlas ne mėšlas, purvynas ne purvynas, vis viena, ir nieko aplink nebejausti. Tai vienatinė buvo jo laimė ir vienatinis belikęs troškimas. Nei valgyti, nei mylėti, nei pasišnekėti jam neberūpėjo, kaip niekas kitas pasaulyje, ar kas gims ar mirs, džiaugsis ar verks.

Dabar ar gėrė, o gėrė vis kaip ir pirma, ar virto „nebegyvas“, vis negalėjo atsikodyti tų gerų mergaitės akių, jos švelnios, mandagios ir išmintingos kalbos, jos sveikatingai pilnos burnos. Neturėdamas berlinkos „šimtinukei“, jis kiaurą dieną trypė tarp žmonių ar drybsojo ties karčemos durimis, sąmojingomis savo pliovonėmis stengdamos iškaulyti keletą skatikų. Karčemą vadino savo bažnyčia, save velnio apleistu tarnu – elgeta, velnio vardu elgetaujančiu.

Dabar jis taikė atsisėsti ar pasiristi ten, iš kur matės Darata ateinant į Gintautą ar išeinant namo. Žiūrėjo, džiaugė, bet rodytis, ypač gi vėl paprašyti „auksinuko tinginiui Gusčiui pragerti“, kaip buvo pasižadėjęs, dyvų dyvai, niekaip nebeišdrįso. Buvo tokių dienų, kad jis nebuvo gavęs nė lašelio. Alkolinis karštis ėstė jam vidurius. Jis neramiai dairėsi ir po šimtą kartų galvojo, kur čia nulindus ir gavus berlinką. Vis dėlto į Daratą kreiptis jam taip pat nebuvo į galvą parėję, kaip, sakysime, vogti. Visa parapija žinojo: Gustis šioks, Gustis toks, tik niekas nebuvo pasakęs, kad jis būtų ištvirkėlis paleistuvas ar bent kokį mažmožį pasiėmęs nesiklausdamas. Barė jį visi ir niekino, bet ir gailėjosi; galėjo – pašėrė, galėjo – pagirdė, ir niekas nebijojo duoti jam nakvynės ar vieną patį kame nors palikti. Visur ligi šiol lindęs pikčiau kiaulės, visiems sakęs, kas tik su seile užaina, nėkados niekuo nesivaržęs, priešingai, dar arčiau veržęsis įlįsti ten, kur kuo daugiausia gerų žmonių, ypač didžponių moterų, ir ten rodytis visu savo nuogumu ir purvinumu, dabar – nebedrįso. Ko gi – negalvojo. Tik jautė, kad tokiais pasmirdusiais perrūgusiais skarmalais apvyturtom kojom, tokiom kiaurynėm kelinėse jis nebegali bepasirodyti Daratai.

O rūpėjo tačiau pasirodyti; kasdien rengėsi ir nėjo, kol pradėjo visai nebematyti beatvykstant į daktarą. Tada išsirengė tvaskančia širdimi. Būtų bevelijęs prisidengti nors menkų menkiausiu lakatu, kurs kiekvienas dabar jam rodėsi lyg šilko, sulyginus su jo purvinais ryzais. Bet nieko, ničnieko jis neturėjo pasidėjęs, kaip neturėjo ir nereikalavo nei vietos pasidėti. Būtų kur nors pakaklėje, pajuostyje, prie krūtinės ar pečio prisisekęs nors šikšnagalį su grandimi, bet tik jam būtų pajvairinę jo ubagiškumą.

Ilgai jis tauškė visokius niekus ruskiams darbininkams, kurie lepo juoku nuo visų tų sąmojų. Ir juo džiaugėsi ruskiai, juo Gustis lojo vis daugiau niekesnių ir juokingesnių dalykų ir drauge pyko nežinia ant ko ir už ką. Savo kalbos upeliu Gustis lyg norėjo užsitrenkti, kaip sušalus trenkiamasi, savo rankom daužantis. Tik nesisekė. Liežuvis makalojo, o širdis tankiau plakė ir akys vis dažniau žvilgsėjo į gyvenimą, kur turėjo dabar ruošti Darata.

Nedrįso. Amžinai nebedrįso – cinikas Gustis. Pagaliau nebeiškentė. Nukratė savo šlapius ryzus nuo kojų į ravą ir visaip kraipydamasis kojom ir liemeniu, daugiau neg paprastai kad darydavo, verpste nusisuko kontoros link. Ir tuojau išvydo gonkuose pačią šeimininę.

– Auksinuką, auksinuką Gusčiui pragerti, tinginiui Gusčiui, girtuokliui Gusčiui... – buvo bepradedęs savo baudų, tik nutraukė ir užsiglaudė už gonkų stulpelio, apsikabindamas jį rankom ir iš už jo kalto žvilgsniu žiūrėdamas į Daratą, kuri nė nešyptelėjo.

Daratos rimtumas visai išmušė iš Gusčio norą juokus daryti. O Darata vėl, žvilgterėjusi Gusčiui į akis, spyksančias iš už stulpelio, pamatė jose kentėtojo, ne juokdario sielą. Ir sielą gilią, kokia tesusidaro ilgai ilgai ką rimta galvojus arba labai labai kentus.

– A, ponas Gustis! Sveikas gyvas! Gaila, kad nežinau tikrosios pavardės, tai nevadinčiau taip familiariškai, – tarė Darata, ištiesdama Gusčiui ranką.

Gustis, įsižiūrėjęs į Daratos veidą, stulpelį, tiesa, paleido ir iš už jo pasitraukė, savo rankos tačiau neištiesė, lyg ištiestos jam rankos nepasergėjęs. Gal ir tikrai nieko nematė žemiau Daratos akių.

– Vir... vir... Virbalas, – pramikčiojo, užsirydamas savo seile.

– Taigi sveikas gyvas, pone Virbalai! – pakartojo Darata vis rimtai ir savo rankos neatitraukdama.

Dabar Gusčio ranka savaime, lyg be jo valios, nubraukė per savo krūtinę, nusišluostydama prakaitą, kurs ūmai kažin kodėl delnuose ištryško, virptelėjusi ne pagavo sveikinamąją ranką, tik iš apačios parėmė, kaip pakišama yra paduškėlė šventajai relikvijai, ir tokiu pat dievotumu kaip relikvija pasilenkęs pabučiavo. Vis tai buvo taip atsargiai padaryta, ir pakišta, ir lūpomis prisitikta, jog nė Gusčio purvinumas tą valandą nebuvo abuojas.

– Prašom sėstis, pone Virbalai, štai ant suoloelio, – parodė Darata ir pati atsisėdo.

Virbalas raitės kaip kepamas. Norėjo šalia atsisėsti, net trokšte troško tos garbės ir vis nedrįso. Dabar ir nosį jam prakaitas aprasojo. Galbūt ir visai pabėgęs nebepersigalėdamas, kad Darata nebūtų jo nutvėrusi už rankovės ir netimptelėjusi.

– Pone Virbalai! Mugėje ar kur kitur kalbėk sau sveikas kaip tik tinkamas. Tai tamstos valios darbas ar amato. Mano gi būste, kurį aš prašau dažniau lankyti, aš norėčiau, kad būtumei sau žmogus, kaip esi niekam nematant. Apsimetėlio, drivytojo man nereikia. Kam tai? Auksinukų aš tamstai nedavinėsiu. Tai niekai: yr jis, nēr jo. Bet kitaip aš tamstai kiek tik begalėdama padėsiu: pavalgyti visados duosiu, ir tamsta nesidrovėk: mūsų nenuskriausi; ir pernaktvindinsiu. Būsi kada alkanas, norėsi pailsėti, ir atkaršk. Ir dabar štai... O, Dieve, kokiomis tamsta bevilkįs drapanomis! – sušuko Darata, dabar tik žvilgterėjusi į visą jų kiaurumą ir purvinumą: pynė, dedama po slenkščio purvams, įeinant į vidų, nusitrinti, nebuvo tiek pripurvinta. – Pone Virbalai, taip žmogus negali gyventi! – tarė balsu, kuriam, rodės, nebuvo galybės paprieštarauti. – Aš tamstai bene nutversiu ko tėvo, – ir šmūkštelėjo vidun.

Likęs Virbalas tik šnirpštė nosimi. Jis dabar nieko nebegalvojo, lyg pakliuvęs ir nešamas Ventos srovės. Nepraėjo nei dveito minučių, kaip Darata vėl pasirodė, ant rankos pasivėrusi baltitelaičius drobinius marškinius ir kelines.. Paėmė jas mesti Gusčiui ant rankos, kad persivilkų, tik jų baltumas, švarumas savo atšvaitą dar veiksliau atmušė Gusčio kūno juodumą, nešvarumą. Tad nieko nesakius, vėl išnyko į vidų, iš kur begirdėjos jos liepimas, kad mergaitė pašildytų kamine didįjį katilą vandens ir pastatytų kubilioką voniai. Sugrįžo rankoje nešina kerpamąją mašinėlę.

– Pone Virbalai, kol persivilksi švariais skalbiniais, gausi nusimaudyti. O tuo tarpu duokis nukerpamas visai trumpai, – kalbėjo, pakedenus Gusčio kaltūną, kelmą juodų juodžiausių, smarkiai garbanotų plaukų.

– Plaukai gražūs. Tik tokius ir laikyti pridera gražiai, ne taip susivėlusius ir nešukuojamus kaip dabar. Kai pradėsi šukuotis, žinokis, o dabar sėskis kėdėn, štai! – paliepė paprastu stačiu balsu ir užsimojimu, kaip liepiama ir dirbama neabejotinieji namų darbai. Virbalas tik pamirkčiojo, nė nemanydamas prieštarauti. Jis dabar viena tejąutė, kaip mergelė pakedeno jo plaukus, ir nebepriveikiamai traukė, kad ji ir vėl pakedentų.

Darata prisityrusio operatoriaus pakabumu sukės aplink Gustį, ir jo čiupra veltiniais dribo žemėn su visa fauna, kurios ten tiek būta, kiek Beloviežos pūsčiojė. Virbalui taip gera buvo galvą kerpant, kaip kitkart būdavo ieškant ir paskutinėjant; jis net užsimerkęs gėrėjosi, kaip jam lengvėja nuo švelnių Daratos rankų. Nieko tad neatsakė, lyg nė negirdėjo paklausimo, ar leisiąs ir barzdą pakarpyti. Taigi paglostydama veidą, Darata ir barzdą Gusčiui taip pat nuleido kaip ir plaukus.

– Reiktų sulig įstatymų apie insektus ir uostų nepalikti, – kalbėjo. – Tik tegu sau: tai vyro grazna. O, koks dabar jaunas! – pasidžiaugė pagaliau, kiek atsitraukdama ir iš tolo apžiūrėdama savo darbą.

Virbalas visiškai kvailai šypsojos, lyg vis gėrėdamasis, kad jis dabar – jaunas, atseit gražus, lyg dar kažin ką tolybėje matydamas.

Į tą ceremoniją štai ir beateinąs tėvas.

– Gi čia dabar ką beprasimanei? – paklausė dukrą.

– Nuravėjau dar vieną nereikalingą krūmą, – ji atsakė rūpestingai. – O dabar, tėveli, tamsta pabaik mano pradėtąjį darbą apkuopti vargšą. Tai ir tamstai bus palaikyta geru darbu. Atameni, kaip kitkart vargšą nusivesdavai į pirtį? Štai muilo, kietojo ir žaliojo, ir veskis poną Virbalą į kaminą. Tai tokia jo pavardė esanti, – atsakė, supratusi tėvą pirmą kartą tą žodį girdint.

Senis Vidmantas buvo geras žmogus, nors ir apytuštis. „Gera padaryti“ vargšui jis mėgo ir nebe vieną per savo gyvenimą buvo savo rankom apgerbęs, žinoma, plačiai apsakymas apie tą nepaprastą savo krikščionišką gailingumą: „utėlėmis aptekusį – išutėlėk.“ Taip jis vadino aštuntąjį gera padarymą kūnui⁹³.

– Na, brač, žerk į kubilioką, mirk, prauskis ir trinkis. Kur nepasieksi, aš padėsiu, – kalbėjo, vesdamasis Gustį į kamina, kur jau stovėjo pataisyta vonia. – Ir koks gi tamsta liesas! – stebėjosi, Virbalui nusivelkant. Ligi tik Gusčio skarmalai nukrito žemėn, Vidmantas tuoj suėmė juos ir sukūšė į degančią krosnį, nemokėdamas paslėpti, kaip jam tai bjauru. Gustis pasijuto ūmai užgautas, ėmė burgėti vėl tas pačias „Prūsų beždžiones“, tik ką bepadarys, visai nuogas likęs? Tad įlipo į šiltą vandenį kamino šiltoje atakaitoje ir dideliu pamėgimu, visa ką pergyventa pamiršęs, ėmė šlakstytis ir praustis. Ėmė net juokuoti.

– Dabar tai suprantu, kam visa tai daroma: ponaitė Darata kvies mane stalan drauge su ponais Sviestavičiais...

Į pabaigą Vidmantas pakišo dar žaliojo muilo, idant gerai ištrintų „visą kailį“, kalbėjo: „ypač gireles, kur avys gali stoti“.

– Parfumai, parfumai! – tyčiojosi Virbalas, užuosdamas sėmenų aliejaus kvapą. Pagaliau apsitaisė baltai, plonai ir rodės tikrai kaip nukirpta avelė: buvo papurusi, plati, o dabar juokingai liesa, laiba. Darata net paglostė Gustį, toks jis dabar buvo padorus ir kaunas jaunikaitis, ir pakvietė vakarienės.

– Nu, dabar valgyti drauge!

Padėjo košes su spirginiais, bulbių, rūgšto pieno. Spirginių riebalai net nosį glostė. Gustis godžiai griebėsi valgio, kaip išalkęs vilkas, tačiau menkai tesuvalgė, atpratęs sočiai privalgyti. Vis dėlto jautės patenkintas.

Pavalgius Darata išnešė į kontorą šieno maišą, pagalvį ir vilokinę antklodę ir paliko Virbalą vieną tarusi:

– Jau vėlu. Prašom pas mus pernaktoti.

Virbalas tuoj susivyniojo vilokui. Buvo minkšta pašonėje, minkšta pagalvėje, glaudu visam. Visas kūnas lyg alsavo, plasnojo, lyg žiopčiojo visomis dabar atviromis, purvu ir prakaitu nebeužlipdytomis odos kiaurynėlėmis. Taip jam gera buvo, jog niekaip negalėjo sulaukyti šypsenos, kuri kartkarčiais plito palei visą nurimusį veidą, nuo ausies ligi ausies. Dabar jam matės esąs keliolika metų jaunesnis, vėl sugrįžęs į tą laiką, kada labai graži ir labai jauna jo motutė savo rankom jį išvilkdavo iš marškinėlių, taip pat lipindavo į kubiliuką ir švelniai savom rankom jį muilijo ir prausė, kalbėdama daug jukinančių ir maloninančių žodžių ir džiaugdamosi jo baltumu. Jis krykštavo, taškės ir nė rankelės jai nepabučiuodavo už tą gerą, kaip ir dabar nepadėjojo savo geradariams.

Motutė... Ji jauna mirė, palikdama Gusčiuką mažutį, penkelgį, ant svetimų rankų. Užmiršo jis savo gražią ir meilią motutę, kaip gavo užmiršti ir meiliąsias kūdikystės dienas. Kodėl jos nebemini? Gal kad jos paveikslas taip labai nepritiko skurdžioms jo gyvenimo aplinkybėms. Visi jį uja, bara, stumdo. Jis protestuoja neklausydamas, tyčia prieštaraudamas. Su juo niekas „nebesugyvena“, ir jis pavirsta piliečiu be savo vietos, svieto perėjūnu, tinginiu, alkoholio apgadintu, nebepastoviu jaunu žmogum, galėjusiu susidaryti patogesnę gyvenimą ir netesėjusiu, nes nebuvo, kas būtų jam dorą žodį taręs ir valią sutvirtinęs... Dabar, vėl atsiradus švarybėje ir ramybėje, Gusčiui nesinorėjo tikėti būta keliolikos metų mėšlyno ir purvyno, visų tų baisenybių karčemų stadalose. Nejaugi to būta ir vėl reiks grįžti? Sapnavo tebesėdįs kubiliuke, kaip paskutinį kartą jį įsodino motutė, ir gera jam, gera, nors nebelipk iš jo.

Ir Virbalas bepakirdo vėlai pusryčiuose. Kontora buvo tuščia. Tik kamine girdėjosi tarškant katilėlių lankus ir moteriškųjų ruošos šneką. Apsidairė, apsigraibė. Šoko nuo suolo eiti, vėl sugrįžo, atsisėdo. Svyravo, kas gi dabar bedaryti? Niaugi tokiam baltam begrįžti į stadalą, į patvorių ir karčemų pamūrius? Brr...

Ir niekam nematant, paspruko į daržą į ruskius darbininkus padėtų jiems apušių ravėti.

⁹³ aštuntąjį gera padarymą kūnui – ironizuojama, nes katekizme nurodomi tik septyni geri darbai.

Rusčiai nepažino Gusčio, kol pats, sugrįžęs į vakarykšnią rolę, neėmė kraipytis, vaipytis, šokinėti ir niekus loti.

– Nebepažįstate Gusčio? Žinote, kodėl? Gi todėl, kad jūsų akys užmėšlintos ir mėšliną tetesi matyti. O mane motutė nuo mėšlų apvalė, tai ir uždėjo „šapką nevidimką“⁹⁴, kad jūs nebematytumėte... Motutė iš ano svieto atėjo. O jūs neturėjote jos, nes jūs esate kalės vaikai. Taip bent nuolat kits kitą rekomenduojatės.

Rusčiai gal būtų jį ir apmušę už tokias kalbas, kad nebūtų senai pripratę prie Gusčio cinizmo. Gustis taip darbščiai dirbo, kad net rusčius užkrėtė smagumu, ir jie galingai, greitai kasė šaknis, vertė kamienus, traukė juos, šaukdami urra! Ligi pat pietų Virbalas buvo viso darbo dvasia.

Darata visa tai matė ir negalėjo susilaikyti džiaugsmu. Tėvui ji sakė:

– Žiūrėk, kas dedas! Tai, kad pasisektų Virbalas žmogum padaryti!..

– Lauk! – mostelėjo ranka tėvas. – Per vėlu.

Pietų Gustis atėjo visas nuvargęs, labai alkanas, nes nieko šiandie burnon dar nedėjęs. Kibo kaip ir vakar į savo dubenėlį godžiai, tepavalgė maža ir ėmė dairytis kažin ko. Išvydęs Daratą bevelkant kažin ką, pašokėjo jai padėtų ir lyg netyčia paklausė:

– Gal ir degtinės „svečiams“ duodi...

– Ne, degtinės mes negeriamo ir kitiems neduodame. Nebegerk ir tamsta, Virbalai... – atsakė.

Virbalas lyg tai geruoju palaikė, linksmi pasisukiojo kamine aplink tarnaitę, gražių niekų taukšdamas ir juokindamas ir... išnyko.

– Nabagas! – liūdnei tarė Darata. – Tai paprotys! Tai liga! Tik jis sugrįš, aš neabejoju.

Ir neapsiriko. Visą savaitę nebuvęs, sugrįžo, tiesa, vėl ne stačiai į butą, tik prie darbininkų, kur visą pusę dienos pradarbęs, teatėjo į vidų pavalgyti. Nei marškinių, nei kelinių, kuriuos buvo gavęs, nebebuvo. Dengęs kažkokia moteriška palaidine. Darata apsimetė to nepaserginti, tik valgyti jam padėjo gale stalo, atokiau nuo kitų.

Taip ir pradėjo Virbalas vis dažniau rodytis Vidmantuose, vis ilgiau pradarbti su darbininkais. Kartais prabūdavo po kelias dienas ir išnykdavo visai savaitei. Tarpais kas dieną išnykdavo. Gavo jis iš Daratos antrą eilį skalbinių ir jų nebepragėrė. Pagaliau tiek jau buvo prisidarbęs Vidmantuose, jog senis pasijuto kaltas jam esąs visai naujus batus. Ir nupirko. Ir batų Virbalas nebepragėrė.

Ir tapo jis trejopas: visai kitoks žmogus su Vidmantais, kitoks darže su jų darbininkais ir pirmykštis – gėrimo laiku miestelyje. Ne, nebe pirmykštis: jis nebeprigerdavo apvirstinai ir nebekaulydavo auksinukų. Jis jau užsidirbdavo ir tą savo „sunkią procę“ pragerdavo taupiai, pamažu, kaip įsišvirksdamas į paskūrį alkoholio vieton morfinos. Pirmykščiu jis bebuvo lietuvių girtuoklių tarpe, su kuriais lindėjo „sirgdamas“ dvi savaiti, o persirgęs lindėjo jau visą laiką Vidmantuose, pasidaręs ten visiškai savo žmogum, lyg jų inventorius.

Padūsavusi, šio to pamėginusi, Darata gavo sutikti, jog Virbalas – nebepagydomas alkohikas. Džiaugėsi bent, kad ir „serga“ jis dabar žmoniškai. Ir parapija paprato buvusį „Gustį, tinginį ir girtuoklį“ bevardinti gražiai: Vidmantų Virbalu.

Augustinas Virbalas Vidmantuose rado sau namus ir prisirišo prie jų visomis sielos galiomis. Sunku bebuvo įsivaizduoti žmogus, ištikimesnis namams, tikresnis draugas ir darbštesnis padėjėjas, kaip jisai. Kas diena vis labiau Virbalas džiaugėsi tebesąs ir galys būti arti Daratos, šalia jos tėvo. Jis – mylėjo, pats to nesuprasdamas, nepasisakydamas, nieko nepretenduodamas. Ta meilė tai ir buvo galybė, kuri net jo ligą tesėjo suvaldyti, o tęviršt pastūmėjo jį ligi heroizmo.

Virbalas patapo dabar ir Gintauto draugu. Į jį turėdavo dažnai vaikščioti visokiais Daratos paliepimais. Ateidamas ėmė nebeaplenkti nei daktaro pirties. Baltras pasidarė vienetinis žmogus, su kuriuo Virbalas ilgas laisvas nuo darbo valandas praniukdavo atvirai, žmoniškai, prieteliškai. Ir visa skaitė ko tik pirtyje rasdavo. Skaitė ir pratinos mylėti visa ką uždrausta, lietuviška.

Daktaro namai ir Vidmantai patapo viena. Lyg visi reikalai būrų susilieję į vieną ir visi rūpesčiai būtų pradėję kilti iš vieno šaltinio. Jungė juos bendras darbštumas, kiekvieną skyrium savo srityje, ir

⁹⁴ „šapką nevidimką“ (rus.) – neregimąją, slepiamąją kepurę (rusų pasakose).

idėjiniai aukštesnieji pasiketinimai, kurie visą jų trūšą į vieną galą taikino. Laimingi buvo ir prietelingi visi. Darata užmiršo savo įtarinėjimus Gintauto ir Onos. Užmiršo, nes jai buvo vis tiek pat: į Gintautą ji, kaip moteriška, nelinko, kaip nelinko dar nė prie ko kito vyriško. Gintautas Daratą vadino ir laikė draugu, sakydavo ją esant „normaliu šių laikų žmogum“, gerbė neapsakomai, buvo prisirišęs, kas dieną ilgėjosi nesimatęs. Bet ar mylėjo? Greičiau ne, buvo tik supratęs su Darata. Ir nebuvo progos pasiklausti paties savęs: kas gi toliau? Gal pakeisti padėjimas kitu? Jei būtų ir atsiradę tokios progos, būtų griežtai atsakęs: kam, kad visa taip gražiai klojasi? Kam visa tai ardyti?

Ne taip tą draugiškumą tesuprato viena Ona. Ji ne tik neatmainė savo nuomonės, susidėjusios iš pirmo pamatymo Daratos, bet vis labiau tvirtinosi įsitikinime – poną su Darata galų gale susituoksiant. Kiekvieną jų susitikimą: daktaro išėjimą į Vidmantus ir Vidmantų atėjimą į daktarą, ji manė jau jau būsiant tą pabaigtiną momentą ir visa tirtpe tirtpe.

Daratos ji vis giliau nebekentė, matė ją lyg kruviną, abuoją, nuožmią savęs skriaudike. Už ką? Ką jai bloga padarė? Nebekentė taip, kad viena pati palikusi, ką nors ėmusi knarpti ramiais tyliais vakarais, kada namie nieko nebuvo, nes ir ponas būdavo išėjęs į Vidmantus, Ona apie nieką daugiau negalvojo, kaip tik apie nurungėją Daratą. Minėjo ir virpėjo nebesuvaldomu pykčiu, neapykanta, gieždama kerštą ir apmaudą. Ir nėkad jos neparėjo galvon, kad ji, Ona, galėtų atstoti ponui Daratą, tapusi jo žmona. Nėkad jos neįsivaizdavo savęs „ponia“, kaip bijojo tėvas. Iš daktaro ji telaukė viena: kad jis nebūtų su Darata. O ar bus su Ona, tiek to. Jai rodės, ir visa ramybė jai sugrįžtų, kad būtų galima Darata kur toliau nuo Gondingos nudėti. Taip rodės.

Tikrai gi Ona patelės instinktu stengė meilintis Gintautui. Jos eiseną, po kambarius vaikščiojimas pasidarė tylus, pačiuožtinus, lyg stengiašis paslaptinai įšliaužti kažin kur, lyg į ginamąjį buto kambarį, lyg į sielos kertelę. Taip pat ir kiti darbai: paėmimai nuo stalo ir padėjimai per atsargūs, vis žvilgsnį mėtant į poną. Ir tie žvilgsniai reiškė maldavimą, nuolankumą, pilniausį pasidavimą, pilniausią kūno ir sielos vergystę. Už kokį gera? Ji to „gero“ nesivaizdavo ir jo nemokėjo siekti. Ji teįėjusi tai turint ateiti ir ne iš ko kita, tik iš jos pono.

Ji dabinosi lyg tuojuo ruošdamosi į šliubą. Kaip Gintautas ją pasergėjo išėiginiais rūbais, taip nuo to laiko kitais jau nė nebepasirodė. Iš pradžių Gintautui buvo tai niekai. Bet paskui, nematydamas atamainų, ėmė pykti ir nervintis: jam gražiai matės Onos noras jam patikti ir visa darėsi abuoja. Abuojos tos šilkinės skarelės ne tuo laiku rišamos; abuojos tyčia per rūpestingai muilu nutrinamas, kad net blizga, lyg nulekeriuotas, veidas; abuoji ta juokingai maža ir vis dėlto riesta nosis pupa. Onos meilės atmosfera ėmė Gintautą kankinti namie, ir jis vis dažniau iš namų šalinosi į Vidmantus, pagaliau ir pripratęs visą laisvą laiką ten pravakaruoti.

O Ona kankinosi ir – lyso. Pasidarė nebegraži, pajuodėlė, pavasarį smarkiai lašuota strazdinuota. Žuvo visas sveikas jos skaistumas.

Tėvas Baltras visa tai labai gerai matė. Iš pradžių jis visai buvo tikras Gintautą neišlaikius duotojo žodžio ir erzinant merginą. Šimtą kartų rengėsi pasislėpti kambariuose, sugauti besimeilinant ir užmušti. Nebekentė „gerojo pono“ visa savo siela, negalėjo nė pažiūrėti į jo pusę, šaipėsi ir vaipėsi dėl pritirto „gerumo“. Žinau, girdi, dėl ko tai padaryta... Šimtą kartų rengėsi eiti į kambarius, nusispjauti ponui po kojų ir pasiėmus savo mergytę Onele už rankiotės (kuri buvo ne mažesnė už ližę), išsivesti kitur, kad nė akys tos vietos nebematytų. Bandė net.

Tik niekas jam nesisekė, niekur „nepagavo“. Ir bijojo bijojo ką nors pasergėti: manė čia pat ir numirsiąs. Ir drovėjosi drovėjosi pamatyti savo mergytę netinkamai... Pagaliau, atvykus Vidmantams ir Gintautui aiškiai kaip diena nukrypus į jų pusę, Onai gi juoba pradėjus siusti ir net sargaloti iš to, Baltras aiškiai permanė dalyką.

– Je, čia ne Gintautas bus kaltas beesąs, tik kad merga suaugo ir atėjo laikas „žanytis“... Tad ir paslysti nesunku. Gintautas ne Gintautas...

Pats augęs žmogus, vaikų tėvas, visa pats pergyvenęs, per gerai žinojo savo tautiečių žemaičių būdą lyties dalykuose. Esti, kol esti. Tik kaip užsimes žemaitė, tai turtingiausios ūkininkaitės nebeatplėši nuo kokio ubagpalaikio. Bet tik vyriškas. Baltras dabar širdyje graudžiai atsiprašinėjo nekaltai įtarinėtajį Gintautą ir visai susirūpino viena tik Onele, kas čia dabar jai prisukus jaunikiu.

Pažino jų daug. Ateidavo į jį pasiskaityti tokių skaisčių ir tvirtų ūkininkaičių, kad nors pirštus sau laižykis. Tik jie ir kraičių ieškos. O iš bežemių vienas nekvailas ir doras tėra Jurgis Spurgis. Tik visai liurba, į moteris nė žiūrėti nežiūri. Vis dėlto Baltras ant jo sustabdė savo rinkimą, teisingai sumetęs – tokiai smarkiai moteriškai kaip jo Ona visados tenka vyrai liurbiai.

SVIESTAVIČIAI GABENASI

ANTRASAI LIGOS PERSILAUŽIMAS

*Kas putiną nudaužė?
Žentas, jodams unt uošvį,
Putinėlių medelį.*

Pavasaris sparčiai vykino, kas jam buvo Aukštėjo paskirta padaryti⁹⁵. Tirpdė paskutinį pašalą, tekino vandenį, sausino kalvas. Ūkininkai vis dažniau ir rūpestingiau ėmė dairytis į laukus, vis maloniau kiloti galvas aukštyn, kur, ligi tik ištiks pragiedruliukas, tuoj ima trinti negudrią savo giesmelę cyrulys – vyturys – vieversėlis.

Vieversio muzika labai panaši į svirplio užkrosnyje ar šiaip jau žiogelio pievoje: „čyrrr“... ar „čir čir čir“. O dėlto, žiūrėk, kaip nuo tos giesmelės pradeda artojui kraujas vaikščioti, kaip pradeda jis be lauko neberimti. Cyrulys – tai žemdirbio laikrodžio žadintojas, prikėlėjas, tik veikia jis į širdį, ne į ausį, stačiai, stačiai į širdį. Vyturys – pavasario pajėgų barometras. Juo labiau bunda gamta iš žiemos miego, juo smarkiau jis plavena sparneliais, juo aržesnė liejasi žemyn iš padangių jo dainelė. Net tą pačią dieną kitaip vieversys gieda, saulei smarkiai šviečiant, kitaip, jai slapstantis už debesų. Kitaip ir artojui jis kraują varinėja.

Santeklių Sviestavičius, nors svieto pabalda, kelionių maišė, vis dėlto buvo tikras sodžiaus žmogus. Jis atsiliepė gamtos balsams. Jautė ir vyturio pavasarinę reikšmę. Tik seniau, visas sukylančių pavasario pajėgų perimtas, savo rūmuose ramumo nebetkęs, jis šoko savęs išgaišintų tuščiose kelionėse; kas daugiau veikia, nežinojo. Tik dabar jis tikrai suprato, kur vyturys žemės ponus šaukia. Jautė reikią ir jam eiti artų, o vis dar nėjo.

Sviestavičiaus tinginio liga, ištižimas, apatija, kaip sau norite, vadinkite, dar nebuvo visiškai persilaužusi, sugrįžus jam iš daktaro Gintauto ir pradrįsus atsikratyti savo dvariškių, ypač aptiekininko. Tiesa, jis mokinėjo likusias smulkiąsias skolas gyvais pinigais, nebeleisdamas išnešioti ar išvedžioti inventorių. Tačiau paskutinis žingsnis žengti iš didžiadvario į paskučiausią, skurdžiausią jo dykynę taip pat jam buvo baisu, kaip žemėn nušokti iš ketvirtojo aukšto. Numanė, net jau buvo tai supratęs, reikiant tas žingsnis žengti, nors užsimuš, vis dėlto pats nežengė laukdamas, kad kas jį nustumtų. Bet tik ne pačiam...

Pusė Gintauto svajonių apie Linksmynę, tikrai sakant, buvo jo paties svajonės, kaip ir kitos tokios, pirmiau betikslės; kas, kad gražios, jei ne vykintinos? Jų ir nereikėjo vykinti. Dabar jau reiktų, ne kad jos gražios, tik kad be to nebe apsieisi. Ir vis dėlto nepradrįso iš dvaro išeiti, laukdamas, kad Šešiavilkis jį „išvartytų“.

Šito savo krizio – išvartymo, „ligos“ persilaužimo Sviestavičius sopamai laukė. Nieko namie neveikė, nei savo dailės dalykais nebežaidė, nei su žmona nebesišnekėjo, tik po dešimtį kartų vis ėjo ir ėjo vieškeliu į tą kraštą, priešingą nuo Gondingos, iš kur Šešiavilkiai turėjo atsigabenti. O jų lyg tyčia vis dar nebuvo.

Dieną kaip dieną. Sulauks vakaro prieblandos, o vakarai jau darėsi vėlyvi, reiktų gultų eiti. O Sviestavičius lyg sugautas žvėrelis užtvare trypia ir trypia palei visą tą rūmų sieną, kurios langai į aną kraštą. Kol matos, vis žvilgsi, pro kiekvieną praeidamas; kai nebesimato, bent prie kiekvieno ausį

⁹⁵ *Aukštėjas* – J. Lasickio traktate *Apie žemaičių, kitų sarmatų bei netikrų krikščionių dievus* (1615) minima aukščiausia lietuvių dievybė.

pridėjęs, pasiklauso, ar nesužvengs svetimas arklys, ar nesubraškės vežimai, nepasigirs žmonių kalba. Taip besinervindamas, imdavo karščiuoti. Skruostai parausdavo, akys imdavo blizgėti. Tada tik nueidavo gulti, teisindamasis žmonai užpuolusiu pavasariniu slanktu.

Kas dieną ėjo ir į antrą pusę upės, kur jau visą savaitę darbavosi Vidmantai. Žiūrėjo iš tolo, nesirodydamas, džiaugė ir grožėjos. Tik kai ėmė Vidmantai, išpylę savo dalį kelio, pilti į pakalnę, į plaustą, nebegalėjo bepakelti ir parėjęs daugiau nebegrižo, kol ten buvo žmonių.

– Eilių eilios Sviestavičių pragyveno ir nesusiprato pasitaisyti kelio savo pašonėje, kur kuone kas dieną reikėjo tai vienam, tai kitam trankytis. Kiek metų praėjo, ir valstiečiams besibaudžiant visu valsčium sukibti tos pakalnės taisyty. O čia atvažiavo koks „prūsėlis“, kadgi bent tikras prūsas! ir tą pačią dieną tarė: nepakęsiu purvyno savo panamėje! Taiso ir pataisys. Žiūrėk, vis dėlto neišeis ubagais...

Matė santekliškis visus Sakalynės darbus, visa jam patiko: ir tasai noras dirbti, ir greitumas sumanius, suplanavus vykinti, ir kuone geometrinis numieravimas visų linijų. Taip, patiko, tik drova neleido jam prisidėti talkininku prie švaraus, gražaus ir sumaningo darbo. Augo ir brendo ir jo paties neišgaišinama energija. Lyg brinko nuo jos, ir jis vis labiau nerimo, nieko nebedarydamas. Rodės, kad kas pastūmėtų, imtų kalnus versti, ragais žemę arti kaip jautis.

Pagaliau vieną šaltą rytą pirmaisiais vežimais atbraškėjo, per gruodą atadrioksėjo ir purvu atžneksėjo Napoleonas Šešiavilkis.

Sviestavičius, pamatęs tai iš vieno galinio lango, atšoko atgal visas išbalęs, lyg mirtį išvydęs; be proto atšoko prie antrojo galinio, kur žmona knarpė. Prišoko prie jos, virste pavirto po jos kojų ir veidu įkniubo į jos kelius.

– Atvažiavo... jau... jau...

Sviestavičienė taip pat išblyško lyg drobė. Vis dėlto susivaldė ir kiek tik begalėdama tvirtu, nors be galo liūdnu, balsu tarė, glostydamą jam galvą:

– Aš tave vis tiek myliu, mylėsiu ir tau nepaprasto vargelio vargti padėsiu. Nenuliūsk. Gyvena gi žmonių ir ne dvaro rūmuose. Ir gryčelėse laimingai gyvena. Antai gyvens Sakalynėje. Jie ten taisosi. Taisykimės ir mes – Linksmynėje. Nenuliūsk...

Ir pakėlus galvą, ilgai, tvirtai į pat lūpas pabučiavo.

Sviestavičius dabar keliaklupsčias prieš žmoną, nustebęs žiūrėjo jai į akis, lyg pirmą kartą ją išvydęs, senai senai jau nebesimačius. Taip ji buvo pabučiavusi tik tą vieną kartą – atsakydama į pasiūlymą susituokti. Tada ji lyg pranašingai tarė:

– Su tavim į laimę ir į nelaimę, į turtą ir į neturtą, nes – myliu.

Sviestavičius karštai išbučiavo jai lepintas rankes, beišardamas vieną, užtat daug daug reiškiantį, nepaprastą, jai nė karto dar nepasakytą žodį:

– Drauge!

Ir jis jautė žmoną tikrai būsiant jo draugu, kaip buvo Gintautas. O, jau trijose! Tai ko čia bebijoti? Ir tvirtai atsistojo, drąsiai papūsdamas krūtinę.

Kaip tik į galą tos scenos prasivėrė durys ir pasirodė sušalęs veidas gražaus jaunikaičio, gražiai pradėjęs apželti minkštais plaukeliais. Kad ne sodiečio apdaras ir ne įdirbtos rankos, būtum pamanęs tai esant kokį dvariškį.

– Niech będzie pochwalony!⁹⁶ – tarė gražia lenkų kalba. – Ieškau ir nerandu jokio šeimininko, jokio tarno. Atsiprašau tad, kad stačiai einu į ponų kambarius. Būkite malonūs kai ką man pasakyti ir parodyti. Aš – Napoleonas Šešiavilkiukas. Tėvas ir kiti gal tik rytoj atsivarys su galvijais.

Abudu ponu, nors lūpos jiemdviem dar virpėjo nuo pirmakščio susijaudinimo ir dabar nerimo, nors širdys alpo, vis dėlto labai mandagiai padavė rankas naujam „dvarininkui“ –chamui. Paskui apvedžiojo jį palei visus kambarius ir išrodė kiekvieną namų kertele.

– Pone Dieve švenčiausis! O ką gi mes čia veiksime tuose „laukuose“ kambariuose? Ar vilkus tėvas gaudys ar kokį naują malūną ant stogo taisysis? – nustebo Napalys.

⁹⁶ *Niech będzie pochwalony!* (lenk.) – tegu bus pagarbintas.

– Taigi ir mums rodės, pone Napoleonai, kad pusę namų bent šiai vasarai jūs galėsite mums išnuomoti. Mes, buvę šių namų šeimininkai – ponai, gausime čia jūsų įnamiais pagyventi, kol nepasitaisysime atskiro gyvenimo Linksmynėje.

Paskui abudu vyrišku nuėjo į ūkio trobesius. Susirado ir šerikų, kuriems pavedęs Napoleoną, Sviestavičius jau tiesiai nužingsniavo į Linksmynę ir prabuvo ten visą ilgą pusę dienos. Net žmona ėmė nerimti ir ieškodama taip pat atėjo į Linksmynę.

Ponas Algirdas jos nepasergėjo, o ponia Irena jį matė per gerai ir suprasti negalėjo, pamišo jis ar ką. Vaikščiojo aplink stadalų sienas, jas skabinėdamas, lakstė šen ir ten, kažką rašinėdamas. Ir taip buvo įsitraukęs į savo užsiėmimą, jog nepasergėjo, kaip žmona čia pat už jo atsistojo ir per petį įsižiūrėjo į jo užrašus. Net krūptelėjo pajutęs.

– Ir tu čia, drauge? Kaipgi tu čia taip tol atėjai? Bene sušalai? Jei ne, tai klausyk, ką aš čia sumaniau. Pasitarkiva. Štai namas mums gyventi. Jo nė nežiūrėk. Buvau manęs pataisyti, tik nieko nebegalima: vienų sienų belikta. O tų sienų tiek iš abiejų stadalų, jog kaip tik išteks labai padoriam palivarko butui. Tik reiks visas suardyti ir saviškai perkrauti. Visų pirma, kiemas. Jis turės būti nuo skardies, kur dabar kelias. Kelią nusukime antai aplink tvenkinį ir būsimąjį sodą. Gyvenimas priešakiu reiks atsukti į upę ir miestą. Galu jis atsidurs į perkasą, arba pagilintą Siaubūną, kuriuo pirma nutekinsime tvenkinį, o paskui pavasariais čia bus kriklys: vanduo kris per akmenų krosnis. Ir tu iš lango ar verandos galėsi jo klausytis... jei turėsi laiko nuo kiaulių liubos...

Taip pajuokavęs pabučiavo žmoną į kaktą.

– Iš verandos tilteliu nueisi į mažą salą tvenkinyje. Ten pasistatysime dailią palapinę ir tu galėsi iš ten karpus maitinti. Nu, gerai? O iš kiemo stačiai laiptais į upę, kur bus maudyklė ir „uostas“ daktaro laivynui privažiuoti. Taip jis reikalavo. Paskui medžiai medeliai, medžiai medeliai, žolynų lovos, suligtavo pačios braižinių. Taip ir toliau. O kad su viena meile ir antra daile gyventi nepatogu, tai aš pridėsiu trečią – orę, kad būtų mudviem ir duonelės, ir kvepiančių kumpių, ir uogų kompotui, be kurio tau pietūs ne pietūs.

Ilgai ilgai abudu, už rankų susitvėrusiu, trypė aplink buvusiąją Linksmynės karčemą. Ir vis labiau jiems ta vieta patiko.

– Žinai, – tarė žmonelė: – tu dabar Robinzonas, o aš tavo Penktulis (Robinzono nemokėta pravardžiuotis), padėjėjas⁹⁷. Gražesnės ir patogesnės vietos sunku berasti visoje apylinkėje. Ir Sviestavičių bočiai apsiriko, ne čia dvarvietę pasirinkę.

Apgalvojo, sumetė kiekvieną kąsnelį žemės. Jos buvo nedaug, taip jiems rodės, tad reikėjo suvartoti kiekvienas pėdas. Jiem akyse dabar stovėjo iš pradžių mielas malonus vasarnamis, o po dveito dešimtų metų, jei Dievas dar sveikus laikys, tai ir majestotingas dvarelis. Tik kam gi visa tai palikti, nei vaikų, nei artimų giminių nebeturint?

– Aš apie tai pagalvojau, – atsakė vyras. – Mes turime Linksmynėje padaryti pavyzdinę ūkio mokyklą. Pirma tad visa pritaikinti, ką tik geresnia ūkio knygos rašo, idant visa ko mokytus: žemės ūkio ir miškų ūkio, sodininkystės ir daržininkystės, pienininkystės ir žuvininkystės. Na, ar aš bežinau, kas dar į galvą mudviem ateis? Gal dar kokia našlaičių prieglauda ar vienuolynas. Ar aš žinau, kiek mudu, nebebėgiodamu po visokias „Europas“, galėsime uždirbti. Tokiam sumanymui įvykinti reikia nemaža metų ir daug daugiau tūkstančių. Metų aš skaitau dar galėsiąs padirbėti 12, atseit iki 60. Paskui turbūt bemokėsiu komanduoti ir kreitėti, kad „dabar žmonės nebe tokie, kokie mūsų laikais buvo“. O apie tūkstančius, kaip Dievas laimins.

Vakarą su visais tais planais dar kartą atsidūrė pas Gintautą, prašydamas padėti žmonių surasti, nes kas gi daugiau jų žino, jei ne jis. Gintautas mielai tai apsiėmė padaryti ir tik žvairavosi į savo pacientą, kaip jis iš vieno kraštutinumo ūmai metasi į antrą, kaip iš tinginio darosi darbininkas. Vis dar nebuvo tikras, ar tai nebus tik dirbtinas nervų įtempimas, kuriems atsileidus, nebelieka nė pirmąsios energijos.

⁹⁷ *tu dabar Robinzonas; o aš tavo Penktulis* -anglų rašytojo Danielo Defoe (1660–1731) romano *Robinzonas Kruzas* veikėjai; Penktulis – Penktadienis; Penktuliu jis vadinamas J. Ralio ir J. Šlapelio verstame šio romano leidime (1907).

Napalys tą pačią dieną tapo visų Santeklių „z przyległościami“, kaip jis pavadino Sakalynę ir Linksmynę, gyvybės dvasia. Kol ponai buvo ne namie, jis išjodė visas palėpes. Rado ten daug keistų, nežinomų daiktų, ypač gi daug visokių skrynių ir užvožiamų lovių, pilnų knygų ir pergamininių dokumentų. Sviestavičius buvo ir užmiršęs, jog jo bočiai buvo kitkart apskrities teisėjai, bajorų maršalkai, vaidino žymią rolę krašto administracijoje, tad ir archyvas turėjo likti įdomus. Dabar jis pajuto būsiąs nusidėjęs mokslui, nesutvarkęs tų krašto istorijos dokumentų ir knygyno. Ir abudu su Napaliu kaip lygūs draugai susitarė, kurin kambarin visa tai sunešioti, kad Šešiavilkiams suvažiavus, neimtų jie duonos kepti ant pergaminų.

– Žinai, mūsiškius! – pabaidė Napalys.

Jis gi suskirstė kambarius Petruui su Petriene ir vaikais, šeimynai: bernams ir mergoms, tėvui, sau, dar liko šalia dirbtuvei, antra kontorai, be visa to, ką samdosi Sviestavičiai „vasarnamiui“. Sau jis pasiskyrė didžiulį kambarį atskiru įėjimu iš bendrosios priemenės su Sviestavičiais, kitados kamerdinerio būstą, šalia pono kabineto.

Tėvas Šešiavilkis jau pašvenčiuose buvo apsakęs savo pažintį su Vidmantais, labai nupeikė senį klaidatikį ir nieko nemokėjo pasakyti apie Daratą, kuri turbūt nė lietuviškai nemoka, kad su daktaru vis vokiškai šnekėjosi. Taigi dabar Napalys, ligi tik pasišėrę, vežimus iškrovė ir namus ištyrė, tuoj aitvaru nususuko į Vidmantus.

Ką jis ten pamatė, ką jis ten išgirdo, dar didesnį jam įspūdį padarė, neg darė kaimynams. Tai bent darbštumas ir įsitempimas! O, kad tave devynios! Šitaip dirbant, ir pašvenčiuose galima buvo aukso prisidirbti, ne tik Žemaičiuose. Senis pasirodė, tiesa, stačiūkas, vis dėlto sukalbamas ir, kaip senas, daugakalbis, net mielas paklausyti.

Tik Darata jam nepatiko. Viena, jis niekaip negalėjo įspėti, kiek jai yra metų. Galėjo būti dvidešimties ir lygiai dvidešimt šešelių, jei ne dar daugiau. Antra, jis dar nebuvo matęs sodiečių mergų, tokių drąsių ir autoritetingų. Darata taip kalbėjo, kaip viską išmanydama ir padaryti galėdama. Ir dyvai, rodė tai galimas daiktas. Tai vergė jo, vyriško, dvasią ir valią, kaipo „bobų karaliaus“: taip jis apsprendęs buvo vyriško rolę namie ir ūkyje. Sakalynėje, visiems buvo aišku, karaliavo Darata, ne senis Vidmantas.

Tikti Vidmantaitė Šešiavilkiukui nepatiko, o jo širdelę vis dėlto patraukė. Napalys jautė dar ne vieną kartą čia ateisiąs neva į senį pasišnekėtų, tikrai gi į Daratą pasišaipytų. Daratos praeities ir mokslo nežinodamas, Napalys su ja apsiėjo sodietiškai ir matė tai jai patinkant. Darata visų naujo kaimynėlio žodžių klausė labiau atsidėjus neg kitų, smarkią, linksmą jo šneką sekė, anot to, jam ant lūpų pasikorusi, atseit nejučiomis įsistebėjusi, kaip jos kruta, juoku ar rimtumu kraiposi.

Napaliui, žinoma, tai patiko, kur nepatiks! Tad uždaralu košės nepagadindamas, jis bent kiek tyčia vaidinosi, idant dar labiau patiktų. Gražus jis buvo jaunikaitis ne tik savo jaunyste, sveikata ir veideliu, dar ir dvasios pilnom akim. Svajotojo Napalio akys visados buvo pilnos lyg keistų nakties matymų. Jis žinojos – kur nesišinos! – gražus esąs. Tai jam nebe viena mergiotė yra prasitarusi. Suks suks meilytė, kuo labiausiai supindama savo kalbą, idant nesuprastų, ką ji nori pasakyti, o teisybė pati savaime galų gale ištrūksta: „Koks tu gražus“... Tik nežinojo laipsnio savo gražumo ir ką jis tuo veiksmu gali nuveikti.

Napaliui išeinant, Darata prietelingiau neg kitiems spūstelėjo jam didelę ranką savo mažute rankele ir išreiškė viltį dažnai susilauksianti tokio malonaus svečio. Napalys pasižadėjo. Vakara Sviestavičiai pasikvietė Napalį sausos arbatos atsigertų, nes jie nieko nebeturį tam kartui. Tačiau taip jį prišėrė, jog visas pasaulis jam ūmai pasidarė geras. Ponai gi Irenai atsisėdus fortepijono paskambintų, Napalys neiškentė nepasisakęs taip pat mokąs kai ką smuiku griežti ir švilpą pūsti. Ponia Irena tuojau išvarė jį gaidų, idant pasirodytų, ko gi jis bemokąs. Ponas Algirdas taip pat neblogai smuikavo. Pavartę gaidas, visi trys rado keletą dalykų visiems gerai žinomų ir tučtuojau sudarė trio iš smuiko, fleitos ir fortepijono. Pabaigus vieną dalyką, Napalys atsidėjęs paplojo katučių iš džiaugsmo ir nusprendė: jei kas panorėtų pasiklausyti tokios muzikos, tai už pirmos eilės krėslą pareikalautų ne mažiau kaip po berlinką. Savo muzikalumu Napalys pabaigė įlįsti Sviestavičiam į širdis. Vienu du likusiu, santekliškiai, dabar jau linksmyniškiai, ėmė kalbėtis apie visa tai, ko buvo

pastaraisiais laikais matę ir prityrę.

– Žinai, drauge, – kalbėjo ponas Algirdas: – aš tik dabar pasijutau iš eilės išėjęs, destis tiek jau senas tapęs, jog nė nebesuseku tos tolybės, kur mane jaunoji karta yra pralenkusi. Žmonele, muškimės į krūtines. Mes, Lietuvos šviesuoliai, Lietuvos visuomenės neva grietinė, visą savo amžių pramaklinėjome nematydami, kas šalia mūsų auga. Gi priaugta visai naujo, kitokio nei mes gaivalo. Mes tepažinome bajoraičius; vienus auksinius, kitus tombakinius⁹⁸, o visus temokančius kaip ir mes – gyventi, atseit tėvų tėvų paliktąjį turtą prašvilpti. Gi šalia jų išdygsta šviesuolių, kurie bemoką ir darbo dirbti. Antai mūsų draugas Gintautas, antai Vidmanto duktė, štai dabar Šešiavilkiukas, – kuo jie blogesni už mūsų bajoraičius? Kad paprastą darbą dirba? O kažin, kurių darbas prastesnis: ūkininko ar valdininko, sodžiaus ar miesto! Sodžius, kad žinotum, visais žvilgsniais švaresnis už miestą.

TALKA

*Oi, katinai, katinėli
Ko dirvonų nekėlei,
Ko linelių nesėjai?*

Antrą dieną atsivarė ir visos kitos kurmankos, viso 17. Turto nemaža. To Sviestavičius nesitikėjo. Ir kai senis Benediktas Šešiavilkis, miline čiuka apsivilkęs, jo pati Barbora, jo sūnus Petras ir sūnienė Verutė tikrų aukštaičių būdu sveikindamies mėgino jam rankon pabučiuoti, tai jis net nusigando.

– Pone Die! Tai man dabar reikia jums rankon bučiuoti, jei tebebučiuojama „ponams“: jūs dabar didesni už mane ponai.

Tai ir visas kitas Sviestavičių nedidus, lygus, žmoniškas apsiėjimas Šešiavilkiams, „didelių“ žmonių nedrįstantiems, labai patiko.

– Geri ponai. Sugyvensime.

Nutarė ir iš savo pusės ėmė kiek beištesėdami steigtis, kad tik kuo nors savo kaimynams įtikus. Iš tikrai geros širdies darant, daug nereikėjo.

Napalys žinojo Sviestavičių į Gondingąėjus darbininkų ir meistrų samdytus Linksmynės rūmūi perkrauti. Tad ryto metu ėmė savo kaimynus kurstyti, kad jie, ilsindamies arklus pašokėtų buvusiam dvarininkui į talką: nuvežtų iš dvaro į Linksmynę po dveitą vežimų madžiagos ir ten sugriautų senąją trobą. Kuone visi palydovai buvo žmonės jauni, Napalio sėbrai, tai kaipgi būtų jo nepaklausę? Napalio žodis buvo jiems lygu įsakymas.

– Tik kad būtų už tai po butelį alaus! – įgrasė Napaliui.

Tėvas Šešiavilkis mielu noru pritarė, gal bent kiek džiaugdamos, kad jam ne vienam pigiau atseis pokylis, išleidžiant palydovus – nereiks pirkti gėrimų. Seniokas buvo pokietis. Ir nuėjo į Sviestavičių, kad parodytų, ką jis nori pirmiausia į Linksmynę nusigabenti.

Sviestavičius iš pradžių nė klausyti nenorėjo. Nė nesuprato, kas tai yra – telktis talką. Kaipgi taip – dykai?

– Ne dykai, pavaišinsi ponas. O darbo padirbs tiek, kiek samdytieji per visą mėnesį nepadirbtų.

Sukinkyta visi tuo laiku buvę dvare arkliai: savieji, Šešiavilkių, palydovų; krauta kupinai, ne kaip už pinigų vežant: kelias čia buvo kietas, kad ir pavasarį, ir visų viso – trys kilometrai. Tad du kartu sukorę, talkininkai visą Linksmynę užvertė lentomis ir visokia kitokia reikiama ir nereikiama medžiaga. O kai sušoko galų gale su kirviais ir gelžinėmis dūromis buvusiosios karčemos griautų, tai iki vėlyvesnių popietuvių ir nebeliko.

– „Nė vietos, kur kitkart Troja yra buvus“⁹⁹, – padeklamavo Napalys, paskutinį pamatinį nukeliant šalin.

Visa tai matydamas, Sviestavičius galvos neteko, kaip čia beatsigerinsiąs tiems širdies vaikinams. Savo akim nenorėjo tikėti matydamas, kiek visa ko padaryta. Tad blaškėsi iš vieno galo antran. Tai

⁹⁸ *tombakinius* (vok. *Tombak*) – vario ir cinko lydinio, žalvarinius.

⁹⁹ „Nė vietos, kur kitkart Troja yra buvus“ – plg. Vergilijaus *Eneidos* eilutę (III, 11): „Nec locus ubi Troia fuit“.

namo važiavo, įšokdamas į bet kurias tuščiomis grįžtančias vežėčias, visai užmiršęs, jog Sviestavičiams dvejetu–ketvertu tederą važiuoti; namie vis naujus įsakymus davinėjo savo žmonai, vos duris praverdamas, tai skubusiai sekė prikrautus vežimus į Linksmynę. Jis zujo rūpinosi nežinia ko, ir jam buvo neapsakomai gera širdyje būti draugėje tų paprastų nesuktadūšių berniukų.

Paskutinį kartą ponas Algirdas sugrįžo kaip tik į Napalio deklamaciją, kaip graikai griovė Trojos miestą, ir taip gražiai nusišiepė, jog Napalys, jei būtų tai pamatas, tikrai būtų šokęs jam rankelės pabučiuotų: toks tai buvo patenkintas, tėviškai geras ir laiminantis nusišypsojimas. Ko širdis per pilna, tai veidu ir žodžiais išsireiškia, akim blizga; graži šypsena pareiškė, kiek jo viduje buvo susidarę gražių jausmų.

– Ak, kaip mano ligi šiol nežinota, kur tikros širdies ieškoti! Per tiek metų, tiekoje visos Europos vietų mane laimino, mano prieteliais dėjos daug žmonių; tai pataikavo mano savimylei, tik vis tai buvo – už pinigų, už auksą. Gerai davei, tavim džiaugės; padavei mažiau, žiūrėk, kaip tie patys viepės ir ūmai šaltais tau darės. Čiagi neturčiai sodiečiai savo poilsio laiką jam paskyrė, išsilygdami – po butelį alaus! Nebent dėl pasityčiojimo... – galvojo Sviestavičius sau vienas.

Jis nėkados nebuvo nei godus, nei šykštus, toks ir dabar ūmai negalėjo tapti. Jis mielai būtų atskaitęs visą krūvą pinigų, kiek tik būtų reikėję užmokėti už važmą ir darbą samdytiems žmonėms. Ne liekančiu pelnu jis džiaugės, o, ne! tik tuo, kad rado to, kuo negalima nesidžiaugti: žmonių – žmonėse.

– Vis labiau kalbama apie klasių kovą, apie priešingybes ekonominių reikalų. Gal kame ir yra to. O jei yra, tai ne iš piršto išlūžta, gal taip ir verta, ir reikia. Kame gi to nėra, štai kokių gali būti santykių tarp Sviestavičių ir pašventiškių. Duok Dieve, kad nėkados jiems netapčia pagunda – kovoti su manim! – galvojo sau vienas bajoras ir melste meldėsi į sodiečius.

O Napalys jau stumdėsi į krūvą visus žinomus balsinguosius draugus. Kiti neva muistės, niekinėjos; tikrai gi matės visus norint giesme išreikšti savo pajėgas, savo jaunystės perteklių. Slopas pavasario laikas, reta skaistybe blizganti saulė, pavasaringai sujudęs jaunas kraujas, – liepė kažin ko geisti, kažin ko ilgėtis, kažin ką ir kažin už ką mylėti. Tokiame padėjime be dainos neapsieisi.

Sviestavičiui dar sunkoka buvo lietuviškai, ypač aukštaitiškai kalbėti, tačiau prasti jis kuo geriausiai suprato, kaip kiekvienas Žemaičių dvarininkas, nesistengęs visus aplink save sulenkinti. Tad nemėgino, tikriau, nepadorėjosi kalbinti savo talkininkus, tylomis padėdamas jiems nešioti rąstus ir medžiagą iš vežimų iškraunant. Ligi tik pasirodė šalia darbininkų, nė sekundos nesustojo šalimais dykas, pilvą išvertęs bestovėdamas tuo laiku, kada kiti „jam“ dirba. Buvo tad lygiai su kitais nusidirbęs pavargęs ir dideliu pasigėrėjimu pagaliau atsisėdo ant krūvos medžių. Be savo armijos, patsai vienas jis nenorėjo grįžti. Laukė. Ir gerai padarė. Ką pergyveno tą valandą, liko jam visam amžiui, galutinai palenkė jį – liaudies pusėn. Keliolika jaunikaičių susimetė pačiame skardyje Ventos. Visi įsmeigė savo akis kažin kur į tolybę, palei upės slėnį. Į kits kitą nesidairė, lyg rinkos jausmus, lyg susirinktuosius vartė ir vertino. Visu savo ilgesiu šie gamtos vaikai sveikino atgimstančią gamtą ir jos atgaivintoją – Saulę. Sveikino širdimis ir tai prapliupo gamtos himno balsais.

Aukštaičių vyrų choras sutartinai rezgė dainą trimis balsais. Muzikos pasimokinęs Napalys sumaningai pynėsi tarp jų ketvirtuoju, visaip iškreivuliuodamas savo balsą ir patepdamas tas vietas, kurios kaip tik to reikalavo. Galingai balsiai iš sveikų gerklių ir krūtinių išsiveržė daina, idant pasiektų tolimąją Saulę.

*Šiltumas, gražumas pavasarėlio!
Iš beržų tek sula kaip krikštalėlis.
Ankstyva ieva žaliuoja, pieva,
Lankoj purienos geltonai žydi, –
Rodos jau mėnuo pavasarėlio!*¹⁰⁰

¹⁰⁰ *Šiltumas, gražumas pavasarėlio* – S. Daukanto užrašytas daina virtęs nežinomo autoriaus eilėraštis „Linksmas pavasaris, atėjo diena“. M. Biržiška spėjo, kad eilėrašty parašė Tadas Jurevičius (a. 1740–1806), ilgametis Gardino gimnazijos rektorius, bandęs versti į lietuvių kalbą Ovidijaus ir Vergilijaus kūrinis.

Viauktelėjo balsų galybe pavirpinti Ventos kriaušiai skardys, sudejavo jauni miškai, pasiūsdami vis toliau, vis toliau pagautą ir pagaunamą aidą, – suskambėjo visi pašaliai. Upė pagavo nesuktą, o tokią teisingai suprantamą, savo paprastumu tokią veiksią pavasario dainą ir nunešė nudundėjo slėniu į abudu galu. Kairėje paskandino ją tolybėje, dešinėje suvirpino visus Gondingos langus. Ažuolyno giružė siaudė lyg metalinė. Pats oras dainos ritmu virpėjo, patisai, palengvo, bet gi galingai ir atkakliai siūsdamas savo vilnis ten, į kur buvo paleistos – į pačią saulę.

Daina siaudė. Posmas sekė posmą. Daug daug posmų, vienodai skambančių, vis dėlto nei dainuotojai nenorėjo sustoti, nei klausytojai ausis nukreipti. Ilga daina tenkino ilgą pavasario gyvybės ilgesį. Norėjos lieti ją, lieti be galo, klausyti jos, klausyti taip pat be galo. Matės iš tolo, kaip Gondingos žmonės sujudo sukrito; ėmė rinktis į upės skardį nustebę, nes tokio choro ne tik nebuvo turėję, nei negirdėję. Matės Gintautą su savo „giminėmis“ išėjus į gonką. Matės visa antstolio raštinė.

Sviestavičius nejučiomis atsistojo, užmiršęs visą savo pavargimą, nejučiomis nusiėmė kepurę lyg gamtos šventykloje atsiradęs ir, plačiai iškėtęs akis, net kaklą ištiesęs, sekė gaidą lyg ne vienom ausim, tik visais savo organais jos klausydamas. Ir jam tikrai rodės – ne tik girdys, ir matąs, kaip garsas kamuoliais kamuoliais ritinąs oro vilnimis, lygu iš fabriko kamino išpučiami dūmai. Ne tik patys bėga ritinas savo vilnimis, dar nešasi pasigaudami ir žmonių jausmų vilnis.

Sviestavičius buvo girdėjęs griežtai visas gerąsias pasaulio operas, gerųjų operininkų ir chorų giedamas. Girdėjo ir liaudies chorų Italijoje, Tiroliuje. Girdėjo jaunų anglų dainas, dainuojamas nesivaržant nei laiku, nei vieta: vidunakčiais gelžkelių stotyse ar kaip kitaip. Visur buvo savotiškai gražu, tik ne taip, kaip čia dabar. Italijoje jis jautė ir žinojo – girdimą gražią dainelę sumanęs karčemos driskius, ir tai dainelei amžius – kol neatsiras antra bulvaro ar gatvės pramanyta. Nė viena nepergyvena savo sudėtojo. Anglai dainavo, ko buvo savo mokykloje pamokyti. Tyroliečiai dainavo savo kalnams, trumpai striukai, idant daugiau būtų tarpukalniuose aidų, kaip mūsų dūkai kad dainuoja vinguriuotuose Grūdų upės slėniuose.

Dabar štai lietuviai dainuoja savo lygumoms, savo bekraščiams kitąkart miškams, galingai priversdami juos aidą nešti nešti tol tol, į pat kraštą, iš tolo nebeatspėjama.

Kitur klausydamas giedojimų, Sviestavičius rūpestingai sekė, ar išpildoma visi muzikos sudėstytojo reikalavimai ar pavartotoji moduliacija, pajvairinimas atitiko autoriaus intenciją, ar savo kolorito duoda.

Čia dabar nebebuvo vietos muzikos išmanymui, nebuvo tam nė laiko: reikėjo jausti, o ne galvoti. Viena tebuvo aiškiai numanu: taip reiškiasi pati pavasario gamta, savo pačios organu, ne svetimu, gaivališka, o ne dirbtinai. Taip dainuoja vyturys, taip muroja išsiilgęs jautis, taip ir aukščiausias gamtos padaras – žmogus. O, kaip gaili man nabagų operininkų, kad jie sumanūs, o nemoka nutverti gamtos galybės! Kokie jie menki su visais savo saktumais ir čyruilavimais, sulyginus su audros forte, saulės spindulių allegro ar scherzo, – su visos vasaros himnu!

Tai buvo, anot Napalio, tik gerklių prakrapštymas. Tikras gi koncertas būsiąs iš Tautos Himno ar Lietuvių Marselietės¹⁰¹, per keturias dešimtis metų žadinančios Lietuvą nepasiduoti fizinei pajėgai, nes sielos pajėgą įveikti ji beviokė, netesi. Jos autorius, žodžių ir gaidos sudėtojas Kunigų akademijos studentas Antanas Baranauskas, pats nesizinojo, kiek dvasios stiprybės bus lietuviams įpylęs ta viena savo giesmė:

*Tu Lietuva, tu mieloji mūsų motinėle,
Tu Dauguva, tu plačioji Lietuvos upele!*

Daina istorija ir himnas, daina skunda ir pasipriešinimas. Iš prislėgtų Lietuvos jaunuomenės krūtinių sugaudė sušnerėjo duslus, liūdnas, patisas nusiskundimas:

¹⁰¹ *Tautos Himno ar Lietuvių Marselietės* – taip vadinta plačiai dainuojami A. Baranausko „Kelionės Petaburkan“ V dalies posmai.

*Anei rašto, anei druko mums turėt neduoda.
Sako, tegu bus Lietuva ir tamsi, ir juoda.*

Akimirkai nutilus, lyg pasvyravus, it griausmas sugriaudė pasipriešinimas nedorybei:

*Kad tu, gudai, nesulauktum, nebus, kaip tu nori:
Bus, kaip Dievas duos, ne tavo įsakai nedori!*

Ir vėl eina skunda istorija:

*Jau kryžiuočiai kalavijom mums krūtines vėrė,
Ir nors prūsai jau išvirto, Lietuva ištvėrė.*

Tad vėl įsidrąsinęs prieštaravimas:

*Neįveiksi, sūnau šiaurės: mūsų širdys tvirtos!
Senai buvo išmėgintos, senai keptos virtos!*

Tokios žodžių galybės, tokio gaidos pritikimo, tokio įsismarkavimo protestuoti, Sviestavičiui rodės, dar nėkad nebuvo girdėjęs. Dabar jam tesidarė aišku, kaip revoliucijos marselietė vedė minių minias į kovą ir liepė drąsiai mirti. Kas gi ta lietuvių politikos giesmė, jei ne pasikartojusi marselietė, jei ne išreiškimas, kaip trūksta gaivalinė kantrybė, prilipus liepto galą? Kas gi tai, jei ne pirmieji dundėjimai atūžtančios revoliucijos griausmų, audros, turėsiančios nugriauti visus kankintojus su visais jų pabūklais: pjaunančiais peiliais ir šaldančiais ledais?

Lyg į tą Sviestavičiaus mintį, lietuviai, paleidę Gondingai du posmu jos gudų pašaukimo į kovą: „Kad tu, gudai, nesulauktum“, maršo žingsniu, koją į koją ir į giesmės žingsnius, visas būrys siena pasistūmėjo namų link. Sekė piktas atspėjimas, kaip ir dabartinieji Lietuvos smaugėjai nori pasekti senuosius.

*Nori savo aštrių peiliu mums širdis supjaustyt.
Nori savo ledu šaltu krūtines apkaustyt.*

Ir vėl dar griausmingesnis, dar gilesnis – išgriaučk:

*Nesulauksi, sūnau šiaurės – trupės tavo peiliai!
Sutirps ledai ant krūtinės, tu pats liksi eilėj.*

Taip ir toliau tęsės galinga giesmė Napalio, kurs lyg oficeris ėjo pirma, mojuodamas taktą. Visų giesmininkų veidai nuo stengimosi jausmus lieti kuo garsiausiais balsais, kuo karščiausia intonacija darėsi vis labiau raudoni, vis labiau stingo rimtumu, akys vis labiau žėrė fanatizmu, – pilnu pritarimu giesmei. Ir Sviestavičius buvo jau tikras tą jaunuomenę nuversiant netikusią esamąją valstybės tvarką, bent Lietuvoje. Jis sutapo su jaunuomene troškimu to pat tikslo; jam aišku buvo, jog jis nebesiskirs nuo liaudies, nors apsenęs, kokių pragumų ji nė pavartotų.

Maršo žingsnis ir gaida įtraukė Sviestavičių į glitą. Vis vienaplaukis, kepure kairėje nešinas, jis pasileido žingsniuoti atjaunėjęs, lyg keliolika metų nuo pečių nusimetęs, ir nejučiomis atsirado priešakyje jaunos gvardijos, greta Napalio. Visas tiesus kaip kareiviškai išmuštrintas oficeris, aukštyn pakelta galva, sielos akimis įsižiūrėjęs į nebetolimą ateitį, Sviestavičius tampriai žingsniavo priešakyje, visas susijudiniu išblyškęs ir apsiprakaitavęs. Gal ne kitaip eina į kovą priešakyje savo regimento jo vadas, į kovą, turinčią nulemti visą jo tėvynės likimą, eina kaip audra, „ūždama muzika, naikindama

pakeliui priešininką“.

– Ve, kame esama galybių galybės! Ve, kas reikėta sunaudoti anais metais, pradedant sukilti už Lietuvos nepriklausomybę, o ne su vienais bajoraičiais. Cha! Kovotojams už laisvę buvo žadama – užmokėti! Kuo? Paliuosavimu iš vergijos... Net sarmata atminti... Kaipgi pailuosuosi dvasios vergus? Ir kaip vergais bepalaikysi, kas dvasioje jau laisvas? Kovotojams už laisvę nėra tinkamo užmokesnio, niekas kitokio ir nelaukia, kaip tik pačios laisvės. Kokie niekai prieš ją visi žemės turtai ir prižadai! Kurgi ta galybė, kuri sustabdytų tautą, pradėjusią ką mylėti ir ko trokšti? Lietuva, pamirštoji mano Tėvyne! Leisk man tau nors gale amžiaus patarnauti! Aš visą save nuo šiol pavedu Tavo liaudžiai – galybei, tam tikrajam Tavo vadui! – maldingai meditavo Sviestavičius, vis Bonapartu tebežingsniuodamas pirma, nors giesmė maršas jau nutilo pasibaigusi. Tebėjo kareivių žingsniais ir nutilęs būrys. Kažin kas rimta skrido viršum einančių – lyg mirtis einantiems į ataką, lyg genijus laurų vainiku nešinas nugalėtojams įteikti. Visi tai jautė. Niekas nešyptelėjo, nesuklego, kaip paprastai jaunuomenė, jausmais pasidalydama. Taip ligi pat dvarui. Čia tik Sviestavičius pasijuto vis tebeinąs be kepurės. Prieš užsidėdamas vis tylomis, savo papratimu, kai per giliai jaučia, nei ačiū neprataręs giliai giliai nusilenkė darbininkų miniai. Ta taip pat dideliu rimtumu, lyg ir be žodžių suprasdama bajoro jausmus, vienu sykiu pakylėjo savo kepurės, ir katrie sau pasiskyrė nusivalytų prieš valgant.

Visa Gondinga virte virė ir siaudė vienu balsu.

– Linksmynė... Linksmynė... Iš Linksmynės „gudai“ siaudžia! O jei, gražumėlio.

Gudais žemaičiai pravardžiuoja visus ne žemaičius lietuvius, kaip aukštaičiai tais pat gudais pravardžiuoja visus nelietuviškai kalbančius.

– Ale gi ten esama Pietro Karuzo!¹⁰² – stebėjosi rusas tardytojas, išskirdamas iš viso būrio Napalio balsą.

– Vyrai, tai maištas! Tokiuo jausmu dykai nedainuojama, – atspėjo, nors ir kvailas, antstolis.

– Velniai žino, kas čia dabar ėmė darytis! Aš čia gyvenu jau 15 metų ir niekur nieko tokio nebūdavo. Oras darosi kažin ko persisunkęs ar pritvinkęs: elektros ne elektros, parako dūmų ne parako. Nieko panašu į pirmąjį apsiblausimą ir tylų tylų snūduriavimą, – kalbėjo felčeriu Lifonui ukrainietis žandaras Rudyj.

Daktaras Gintautas pasiklausė pasiklausė gerai Aukštaičiuose žinomų dainų dainelių ir, nieko nesakęs, ligi tik vyrai pakilo namo iš Linksmynės, pats pasileido tekinas į Santeklius.

„Daktaro giminės“, vienu du likusiu, kumštelėjo viens antram į petį, trumpai tarstelėję:

– Guckst du?

– Jej! A brocken powstania¹⁰³. Aš atmenu 1863 metus: jie taip pat prasidėjo nuo karštų giedojimų.

Nubėgęs į Santeklius vienu metu su ateinančiais kitu keliu talkininkais, Gintautas kamuoliu įvirtę stačiai į Sviestavičius ir pirmu žodžiu įniko klausti:

– Kas čia, kas čia pas jus darosi?

– Linksmynė... Linksmynė garsėja. Ak, drauge, reikėjo ten būti...

Ir Sviestavičius apskabino Gintautą, prisiglaudė kaip vaikas ar mergelė, nebepakeldamas savo jausmų.

Didžiojoje dvaro salėje, kurią Napalys buvo paskyręs dirbtuvei, dabar stovėjo ilgiausias stalas, sudurstytas iš keleto mažesnių. Aplink stovėjo paprasti, nedažyti suoleliai.

– Matai, kaip gerai, kad užsimečiau jų pasiimti! – gyrėsi senis Šešiavilkis. – Kur dabar būtume besuosodinę šitiek svieto? O „svieto“ buvo tikrai nemaža, arti trijų dešimtų vienu vyrų, skaitant ir namiškius. Dabar jie gražiai su muilais prausės, visais pašaliais taškydamies, ir vilkos kas kuo geresniu buvo atvažiuavęs. Pašventiškiečiai negi žinojos pateksią draugėn su ponais. Tačiau buvo išsirengę, kaip paprastai ilgesnėn kelionėn, išieginiais rūbeliais: geraisiais čerkaziniais žiponėliais, baltais marškiniais, o kaip kurie net užsidėję krakmolines krūtines. Nusiprausę, susišukavę rodės gana padoriai. O ko trūko, tai padengė sveiki, jaunyste žydyntys veidai.

¹⁰² esama Pietro Karuzo – painiojamas italų rašytojo R. Brako (1862–1943) dramos *Don Pietro Caruso* (1895) pagrindinis veikėjas su dainininku E. Karuzu.

¹⁰³ *Guckst du? Jej! A brocken powstania* (vok., žyd., lenk.) – ar matai? Vaje! Mažas sukilimas.

– Ponas su mumis lygiai dirbai, tai prašytume lygiai su mumis ir papietauti... – kiek juokais, kiek rimtai kvietė Napalys Sviestavičių visiems girdint.

– Žinoma, žinoma! Prašom, mums bus linksmiau ir šlovingiau... – sudundėjo visa salia.

Sviestavičių, kurs nedrąsiai braukė sienas, nemanydamas drauge valgyti, tas neveidmainus pakvietimas perėjo kaip šilta vilnelė per visą kūną.

– Aš ir pats norėjau įsiprašyti jūsų draugėn, jei ne valgytų, tai nors su jumis pabūtų visą laiką, kol čia visi krūvoje esate. Ir labai ačiū, kad manęs iš savo tarpo neskiriate! Tai prašom ir pabaigti nebeskirti: vadinkite ir mane taip gražiai, kaip jūs kits kitą vadinatės: „Sveikas drauge dirbai“, nes man nebe–padoru jūsų tarpe ponu šauktis, – atsakė Sviestavičius, nė kiek nesikraipydamas, visiškai įdrįšęs. Tai ne prasimanymas. Didžponis, savo amžiuje su visais didikais, grapais ir kunigaikščiais trynęsis, tarp muzikų buvo tikrai nedrąsus, kol jautėsi jiems svetimas.

Tad Napalys tuojau išnešė iš Sviestavičių buto dvi plati kėdi: pačiam Sviestavičiui ir Gintautui ir sustatė jas pačiame gale stalo. Tik jiedu kaip susitariusiu sukeitė savo kėdes su gretimosiomis iš šalių, pasikviesdami į jas vyresnius svečius palydovus, o patys atsisėdo ant suolo.

Sodiečiai, atsiradę ponų kambariuose ir su pačiais ponais, iš pradžių drovėjosi ir patys nežinodami, kaip čia besusisėdus, kumšėjosi kits kitą, paragindami pirma sėstis. Matydami ponus visai nesitampant ir nosies nėmaž neriečiant, ir šiaip jau jokių ceremonijų nedarant, veikiai visiškai apsiprato.

Šešiavilkų atsivežta visa ko. Tad kopūstuose tirštai buvo gražios raudonos kiaulienos ir skanių vieno raumens dešrų. Talka ėmė valgyti tokiuo apetitu, kokiuo tepa valgo jauni, išalkę, nusidirbę žmonės. Kopūstų dubuo dubenį sekė. Mėsa tirpte tirpo. Sviestavičius buvo pasisakęs namie turįs pietų, o daktaras – jau esąs papietavęs. Tačiau kai pakvipo lietuviškais karštais, tirštais ir riebiais kopūstais, abudu neišlaikė ir srėbė ne blogiau už darbininkus.

– Dabar, ką esate išsiderėję iš būsimą Linksmynės šeimininko! – iškilmingai tarė Napalys, rodydamas ne po butelį alaus, tik geroku du pusbačium, kurių niekas ligi šiol nesisavino. Ir ėmė leisti alaus į uzbonus, statinėti jų ant stalo ir raginti, kad patys pilstytus, nes visų aptarnauti nesuskubsiąs. Tuoj atsirado kalbos kaip krekeno. Suūžė, sudundėjo visa didžiulė salė. Kiekvienas, visai nesistengdamas, mokėjo kai ką pasakyti linksmaus, nieko netarė tiesiai, be kokio pridėčko, aukštaičių būdu.

Rimties žemaičiams tai buvo nepaprasta naujiena, o Sviestavičiui, kaip ir viskas iš naujos jam srities, tiesiog pasistebėtina. Taip jam buvo gera šitame tirštame kopūstų ir kiaulienos kvape, kurį dar labiau tirštino normalus, nedirbtinis ūpas, taip skirtinas šisai susisėdimas stalan nuo ano pirmųkščio, apsitempus fraku ir krūtinę sukausčius kieta maniška, – jog to netekęs, dabar nejautė jokio susigraužimo. Maža to, jautė, jog jam sugrįžti atgal į tuščių ceremonijų žmones būtų dabar tiesiog kankynės. Jautė taip pat į tai nebegrįšiąs, kaip nebegrįžtama į pasapnuotą sunkų sapną: rinktiniais vadinamieji piliečiai, per darbo stiklą žiūrint, buvo toli gražu nerinktiniai.

– Po kapuście piwo w guście!¹⁰⁴ – gėrėjosi Napalys.

– O po kiaulienai, po dešrų pats į gerklę sunkias, – pridėjo kitas.

Visiems alaus buvo ik sočiai. Buvo pagėrė ir pavalgę. Rodės, kur čia ir beljs. Tačiau tai tebuvo vaišių pradžia. Dar sekė piene virta košė su spirgučiais, kuri netepama šliaužė; dar mėsos, tik jau nebesūriai rūkytos, jaunos paršienos; dar varškėčių, tokių, kad nepaspėsi ant liežuvio padėti, o jis jau šliūkšt ir nuslinko per stemplę.

Pagaliau ponios Sviestavičienės priedas prie pietų – kompotas iš juodųjų slyvų labai įšaldytame pieno miešime. Vaisiai pavasario metu sodiečiams naujiena, tad pliušino ir kompotą, lyg nieko kita nebūtų valgę. Be to, šnirpštė ir kunkuliavo visi ponios Sviestavičienės virtuvai arbatos; ant stalo atsirado kalnai baltų pyragėlių, baronkų, piernikėlių, tiesa, visa tai žydžių darbo; riešučiu, cigarų, papirosų, sukrainių; didžiausiais kaupais lėkščių sukraus.

Iš širdies vaišino savo palydovus Šešiavilkiai. Kuo tik begalėdami, rūpinosi atsigerinti savo

¹⁰⁴ *Po kapuście piwo w guście!* (lenk.) – po kopūstų gera alaus atsigerti.

talkininkams Sviestavičiai. Tad ir visų ūpas buvo pavydėtinais geras.

Ponia Sviestavičienė, paprastai apsitaisiusi, nedaug kuo tesiskyrė nuo Šešiavilkienės ir Petrienės. Drauge su jomis nesisėsdama tarnavo savo talkininkams, nešė, ragino mėginti, klausinėjo kiekvieno – gal dar, kaip mokėdama šnekėjo lietuviškai. Nuo visų tų jos pastangų sodiečiams darėsi dar geriau ir maloniau, kaip, valgius valgius, dar slyvų su pienu užsisrėbti.

Prastus ankstyvo pavasario kelius naktis bepataiso. Tad palydovai laukė pašalant, tad padėkoję už Česnį, išvaikštinėjo arklių gerai prisigertų ir patys pokaičio kiek tiek apvirstų. Tiek prisidarbavus, prisiklykus ir prisivalgius, snaudulys pats vertė ant šono. Kai vėl susirinko atgal paskutinio karto pavalgytų vakarienės, Napalys juos nusivedė į aną galą. Nė nežinodami, kur beeina, jauni žmonės atsidūrė pačių ponų kambariuose, tokiuose gražiuose, kokių dar nė vienas jų nebuvo matęs. Kokių ten paveikslų, kokių rakandų, kokių stiklų, tičių ant stalų ir lentynėlių! Kiekvieną norėjosi pakiloti, pačiupinėti, visais jausmais pasidžiaugti ne vienu matymu. Net nedrąsu, kaip bažnyčion įėjus.

Įsižiopsoję į visokius poniškumus, iš pradžių nė nepasergėjo pasienyje bent dešimties mergaičių žemaičių, nedrąsiai įdomaujančių, kokie tie beesą „gudeliai“, kurie tokias „maliodijas“ išvadžioja. Gal iš to nedrąsumo per daug krizeno ir tarp savęs kumščiojos. Jaunikai visai susigėdo. Tačiau tik tai akimirksniui. Tuoju pakilo ūpas, atsirado drąsos, išvydus savo eilės merginas, savo kompaniją, ėmė sveikintis, susipažinti ir juokuoti.

Kur buvęs, kur nebuvęs, štai Napalys su savo smuiku. Ir kadgi užtrauks sukutinį, tai pašventiškaiai nė nepajuto, kaip visi nusitvėrė po mergaitę ir pasileido po salią, nei nepajdomavę, ką gi šeiminingai pasakys. Jų tam kartui tyčia nebuvo. Tik dabar ponia nejučiomis atsirado prie fortepijono ir pagavo dar smarkiau pritarti. Čia nebeiškentė ir atsiradęs Sviestavičius: atėmė smuką iš Napalio, pakišdamas jam fleitą. Ir susidarė tokia kapelija, kuri šimtamečius senius būtų įjudinusi. Ką gi besakyti apie talkininkus: nuo jų kaktų prakaitas čirukšle varvėjo, nuo kojų, rodės, puspadžiai atkris, nuo lentynų visos titės nušokinės.

Gal būtų ir visai užmiršę savo išvažiavimą, kad galų gale nebūtų Šešiavilkiai atėję kviesti stalan vakarienės. Na, nėr kas darą! Karštai išbučiavo poniai rankes už muziką, prietelingai paspaudė rankas pačiam Sviestavičiui, iš tikros širdies linkėdami jam, kad gerai įsitaisytų naujojoje vietoje, ir į abelnę atsiveikintų prie pat durų dar padainavo jiems dviem:

*Sudiev, Lietuva, man linksma buvo
Gyvent tavo šalelėj!*¹⁰⁵

Ir nebeilgai betrukus už stalo, visai išbildėjo iš dvaro, parsiveždami į Aukštaičius kuo meiliausių atminimų apie Žemaičių bajorą, kokių ten, pas save, nebuvo matę, ir patys visu savo apsiėjimu ir dvasia palikdami Sviestavičiam neišdylamą įspūdį.

Liko Santekliai ir nauji jų valdytojai paprasto dienos vargo vargti.

– Žmon, a žmon, ar dar nemiegi? – kumštelėjo pačią Sviestavičius, ilgai negalėdamas užmigti po visų tos dienos įspūdžių ir pritirtų jausmų. – Juk ir sodžiuje žmonių esama. Nė nežinojova. Tik koks tai kitoks pasaulis neg mūsų luomo. Žinai, gyvenimo šaknys kabinasi šitų žmonių, o ne mūsų. Nemint, kodėl mes išsigemame, o jie viršun plaukia: nori nenori, turime užleisti vietas Šešiavilkiams ir Vidmantams. Ir, žinai, aš vis labiau džiaugiuos, kad Lietuvoje yra kam užleisti savo vietas. Man ramu sekti jais.

Gintautas, lyg niekur nedalyvaudamas, sočiai prisišnekėjo su kito krašto lietuviais ir patyrė juos žinant, kas darosi pasaulyje ir Tilžėje. Neklausė nė vieno, tai neskė daryti, kas juos švietė, raštais aprūpino: ir be to buvo aišku jų vadu buvus Napalį. Tad nusivedęs jį į šalį, stačiai paklausė, ar ne gerai būtų grįžtantiems įdavus kiškio pyrago parsivežti?

Napalys neapsakomai nudžiugo ir tuo, kad tuojau galės į pašvenčius pirmą vilkšną nuvilkti, ir tuo, kad taip greit nutveria siūlą, kaip ir toliau bus galima gauti tų „pyragų“.

¹⁰⁵ *Sudiev, Lietuva...* – A. Baranausko poemos *Kelionė Petaburkan* III dalies pradžia.

– Kur ne, daktarai! Tuoj nuperkame visą nešmenę.

– Šį kartą tegu bus tai mano pyragas už tą dainą, kuri ir negyvėlius mūsų miestelyje prikėlė. Gaila, kad ir žodžių negavo girdėti! – atsakė Gintautas ir išnykęs atsiuntė Napaliui geroką lagaminėlį visokių raštų, kuriais dideliu džiaugsmu apsikamšė visi palydovai.

Taip pašventiskiai, Napaliui tarpininkaujant, susimezgė su Godingos tranzitu.

SVIESČIAUS DARBŠTUMAS

Darbas Linksmynėje dabar ėjo taip pat sparčiai kaip ir Sakalynėje. Ir ten buvo daugybė svetimų žmonių ir daug trukšmo. Sviestavičius nuo ryto ligi vakaro ten buvo ir drauge dirbo visa, ką tik nutverdamas. Vakaraš gi, neatsilošdamas nuo stalo, nė į pačią nežvilgterėdamas, braižė visokių visokiausių trobų, darželių, sodo, tvenkinio, ganyklų, auklėjamųjų krūmelių planus.

Dieną lakstė palei savo dalį. Iš pradžių pėsčias, paskui pamatė, jog dviejų šimtų dešimtinių tai esama nemažo gabalo. Jo krūmai ir pievos tęsėsi palei Siaubūno upelį kuo ne per pusantrą varsto. O pločio buvo geras pusvarstis. Tad dabar Sviestavičių dažniausiai bematei raitą gražią storą, bet jau seną kumelę, kuri paleidžiama niekur nėjo, liepiama gi nė nevedama sekė ponu. Ponas landžiojo po aikštes su rankiniu linijos išvedėju, žirgelis tuo tarpu gnaibė pernykščią žolę, ir abudu nesibodėjo ilgų pavasario dienų, visos dienos matės per trumpas, kad būtų galima visas dienos darbas padirbti.

Aplink visą Linksmynės žemę ravašiai pylė pylimą. Tai yra, kasė du ravašius, supildami žemes į vidurį ir iškeldami jį per visą mastą. Ravašius nuo savo dalies ir nuo svetimosios dalies nugriežė nuolaidžiai, kad jie trauktų vandenį. – Tegū, girdi, mano fantazija, užsimetimas apsikasti, bus į naudą ir kaimynams; atidaro, ne užtvenkia nutekėjimą iš jų laukų. O paskui aš jiems nustatysiu, iš kur jie gali ir iš toliau atvesti vandenį į mano Siaubūną.

Po visas ganyklas ir trakus čežėjo žmonių varguolių, kuriems Sviestavičius atidavė kerus išsilupinėti. Sunkus tai darbas – ažuolo keras išlupti, tik ir naudos iš jo daug, – kaitros – kaip nė iš vieno kito medžio – net daugiau, kaip iš sakingųjų. Lupinėjo smarkiai ir krovės dideles šūstis džiūti džiaugdamies, nes malkos buvo nebepiga ir toloka. O čia žiemos metu dykas galas bus į Godingą ar į apylinkę parsigabenti. Sviestavičius vėl džiaugė, kad jam ariamoji, pjaunamoji ir ganomoji žemė veikiau atsileis, neg manė iš pradžių. Tad net arklius žadėjo duoti kurui žiemą parsivežti. Būtų gal ir mokėjęs, kad to būtų reikalavę. Tik skaudos, rodos, ir taip nebuvo žmonėms, kurie vis labiau linko jo pusėn, vis labiau jį laikė sukalbamu ponu ir kaimynu.

Ypač jiems patiko, kad Sviesčius, kaip jį dabar vis dažnia bevardindavo trumpai ištariant, iš pat pradžių panaikino rankos bučiavimo paprotį, išaiškinęs jo vergystės pradžią ir tenkindamasis, kai jį pasveikina kepurės kilstelėjimu ar net vienu geru žodžiu: gerą rytą, gerą dieną ponui. Labai mėgo ir „pagarbintus“, nes buvo gilių kaip visi aristokratai katalikiškųjų tradicijų, ir mielai atsakinėdavo visa ilga formula: „ant amžių amžinųjų, amen“.

Žmonėms ir tai daug svėrė, nes vis artimesnis jis darėsi jų pačių tradicijoms, jų įpročiams.

Daktaras Gintautas ėmė nebepažinti savo paciento ligonio. Retai besusitikdavo savo Sviesčiu, užtat gal vis daugiau matė jame atamainų, suprastėjimų. Kas savaitė sunkauso darbo darė Sviesčių panašesniu, jei ne į žemaitį sodietį, tai bent į žemaičių bajorėlį „Lepuk, Perduk ir K““. Aukso žiedai ir grandinėliai nukrito patys nuo rankų ir krūtinės, kad užsikabindami kliudė darbui. Mankietus ir manišką pakeitė minkšti, gerai susagstomi marškiniai, o visokius smokingus, marinarkas, tužurkas – vienas, kasdien tas pats, ligi kaklo užsegamas ir sujuosiamas storas tvirtas žiponėlis, be jokio apsiausto. Jis taip pat gerai kentė lietu kaip ir dulkes, ir kietos ažuolėlių šakelės jo neįdrėskė. Ančių ir pajuosčio kišenės žiopsojo atkragusios nuo daugybės kas diena nešiojamų užrašomųjų knygelių, popierių ir instrumentų. Visa matininko ir buhalterio raštinė tilpo jo kišenėse.

Ir kalbėjo Sviesčius bent kelis syk mažiau. Pirmiau matės atminties įtempimas, kas čia dar pasakius tokio įdomaus; dabar tesimatė proto įtempimas ir vargas, kaip čia dar ir dar apgalvojus nauji dalykai, kurių kas diena virto ir virto jam ant galvos. Kur čia bekalbėsi, kad nebėr laiko!

Gražios, ilgais aristokratiškais pirštais rankos, nebematydamos pirštinaičių nė glicerino prieš einant

gulti, kad rytą būtų minkštesnės, dabar sukietėjo ir, trinamos viena į kitą, čiuzėjo kaip sausi užmalai. Jos nudegę pavasario saule, tapo rudos, nevienodai plovėtos: pasidarė lyg riebesnės ar pabrinkusios ir lyg trumpesniais pirštais, o platesne plaštaka.

Žvilgstantys plaukai, sulipdami nuo prakaito, dažnai buvo tik penkais pirštais besubraukiami. O ant kojų vieton išmisingai susagstomų, plonutės odelės štibletų – storos juchtos, gerai varveliu įmirkytos odos ilgi batai, kad pavasario drėgmė nesisunktų parejos ir nešlapintų žekių, kurių be vakaro nebuvo laiko padžiauti.

Tų vienu batų, tikriau to kazarminio varvelinio batų kvapo nepakentė ponija ir prašė juos nusiauti virtuvėje ir ten jau išsyk ir padžiauti, nesinešant į kambarius. Visa kita buvo ir jai paprasta. Ji mokėjo jau pati virtuvą pasistatyti ir indus suplauti ir vis dažniau ir sumaningiau neg samdytosios mergaitės pietų išvirti. Dabar nė vienos atliekamos moteriškos nebesimaišė jų bute. Kurios buvo, buvo dienadaržyje pas tvartus ar daržuose.

Ir kokie mieli malonūs buvo dabar tie sekmadieniai! Šešias dienas veido prakaitu dirbsi tu ir tavo tarnai, ir tavo ašvienis, sekma diena – Viešpaties atilsis: ilsėsis tu ir tavo tarnai, ir tavo ašvienis. Ir ilsėjos. Gulėjo ligi pusryčių. Gražiau prausės ir skutės. Rietės išeiginius drabužius. Vaikis valė ratus ir kinkymus, šukavo arklius, kad visa blizgėtų iki mažiausiam daiktui. To vieno Sviesčius dar neišsižadėjo: mėgo gražų važiavimą ir dabar į bažnyčią važiavo jei ne visu ketvertu gražių arklių, tai bent dvejetu tikrai poniškų žirgų, tikrai ponišku vežimu.

Išvažiavimais džiaugės kaip jaunas žmogus. Gėrėjos matydamas, kaip ir muzikai gėrisi jo pakinkymu. Tik viena jam vis labiau kartino širdį – tai, kad apylinkės žmonės, užmiršdami po truputį Santeklius ir priprasdami prie Linksmynės, Sviestavičių po truputį pakeisdami Sviesčium ir visai draugiškai pradėdami su juo šnekučiuoti ir tartis, – ligi tik pamatydavo bevažiuojant dideliu fajetonu, iš tolo metės šalin, didžiausia pagarba ir net lyg baime plėštinai nusiplėsdami kepures ir taip be kepurių praleisdami pro šalį. Neabejotinos vergijos palaikai, kurių kad nebematytų, pasirengęs buvo nė gerųjų kinkymų nebeimti. Ėmės tačiau, bevėlydamas į šalis nesidairyti, neg gražaus važiavimo atsižadėti. Ką gi padarysi: pasaulyje kiekvienas savaip kuprotas ar savaip dūksta.

Ar dabar Sviestavičiai laimingesni buvo neg pirma kaimo Gintautas pranašavo? Tikrai sakant, patys nežinojo, nes nebuvo kada apie tai pagalvoti ir skersai pailgai visa ką išmatuoti. Tai dykaduonių amatas – filosofuoti tada, kada reikalas dirbti. Buvo ramūs, sveiki ir pavalgę, miegojo stiprai, į užsienius nebesiveržė. Tai gal ir laimingi buvo, jei tuo laimė matuojama.

Onos pripirštąjį ūkininką Jurgį šventadieniais visur rasdavo tai su knyga, tai su laikraščiu ir pasisiūlė parsisūsdinsias jam lenkų „Zorzą“¹⁰⁶. Ar norįs? Jurgis pasisakė lenkiškai nemokąs, vis dėlto pamėginsias skaityti, nes lietuviškų esą per maža. Ir tikrai, mėginęs mėginęs, ėmė gana gerai suprasti, nepramokęs tačiau nei kalbėti, nei žmoniškai ištarti. Iš savo pusės vis dažniau ir ponui pabrukdavo lietuvišką laikraštį. Ilgai Sviesčius gynėsi:

– Et, kad aš nė skaityti nemoku. O kalbu, kaip Godingos Šunakaris: žodžių tai ir už jį mažiau nežinau. O kaip tų naujųjų, tos „gudiškosios“ raštų kalbos tai ir visiškai nebemoku.

Jurgis nesiliovė.

– Kas gi, kad kai ko nesupranti? Pradėsi skaityti, pradėsi ir suprasti. Kai ką ir aš pasakysiu. Ag man dar sunkiau buvo įgusti į „Zorzą“.

Ir Sviesčius ėmė žiūrinėti į lietuvių laikraščius. Žiūrinėjo, žiūrinėjo ir ėmė skaityti. Nei taip jau keblu pasimatė, nei ko. Paskui įprato ir jau pasiilgęs laukė sekančio numerio. Ir vis arčiau slinko į tą žmonių tarpą, su kuriais jis dabar diena diena dirbo, šnekėjos, kuzius ėmė kiauurai perregėti, kurių gyvenimo filosofija pats nejučiomis pradėjo persiimti.

PROTAI – NAUJIENOS

¹⁰⁶ lenkų „Zorzą“ – Zorza (Aušra) – nuo 1866 m. Varšuvoje ėjęs savaitraštis, skirtas kaimui.

KAS AUGA BE ŠAKNELIŲ

*Kas aš do pana būčiau,
Kad nežinočiau,
Kas skrenda be sparnelių,
Kas bėga be kojelių,
Kas auga be šaknelių.*

Nedaug mums yra didvyrių, nors ir vadinamės pasididžiuodami didvyrių žeme. Užtat kurie mums buvo, tų neužmiršome, gal ir nėkadoms neužmiršime. Kad ir vyskupą Motiejų. Kiekvienam savo ganytosios avijos krašteliui jis yra palikęs šioją ar tokį paminklėlį: vienam savo buvimo, antram blaivybės įsteigimo; kitam yra adresavęs ypatingą pamokinantį raštą, kito praeitį įdėjęs į savo surašytąją istoriją. Jei ne tai, tai bent trumpai apibūdino kiekvieną menkų menkiausią vietelę; visa jis žinojo ir išreikšti mokėjo.

Mosėdiškiams ypačiai prilipo ir ligi šiol tebėra pakartojama vyskupo Valančiaus patarlė:

– Mosėdiškiuose ir rankomis mojuodamas gali duonelę valgyti.

Destis tokia ten esanti lengva dirbti ir vis dėlto naši žemelė.

Patys gi mosėdiškiai prideda:

– Užtat derlinga, kad akmeninga.

Akmens, girdi, betrupėdami pritrupiną, ko reikia javų derliui.

Galbūt. Nesiginsime. Geriau pasiklausime tų, kurie iš kieto moka padaryti minkšta, o iš minkšta – kieta, – agronomų, chemikų. Aš tik nepritariu savo dirmavotojui vyskupui, jei jis manė mosėdiškius pasiturinčiais palikus vien tik rankomis bemojuojant. Aš žinau, kiek jų prisitampyta ir prisilingačiuota, kol buvo tiek nurinkta akmenų, kad jau buvo galima su plūgu į dirvą įeiti. Galite ir patys suprasti pamatę, kaip visi laukų laukeliai, kiekviena dirvelė ir pievokšlis stovi apmūryti aukšta ir stora akmenų tvora. Visa tai padarius, buvo galima ir rankomis pamojuoti.

Kam gi tad dėkoti? Ar ledų tvanui, kurs, šliauždamas iš šiaurės per Skandaujos¹⁰⁷ akmenų kalnus, prisirinko jų ir ar ritinte atritino, ar nešte atnešė jų į mūsų kraštą, kur jie „neaugo“ ir nė būt jų nėra buvę; atnešė ir nelygiai pabarstė: lygumose kuone visai nieko nepaliko, o kalnuotąsias vietas ir upių vagas, ypač Akmenės, Vadaksties, Ventos, sėte nusejo ar ištisus kalnus privertė. Ar dėkoti tiems, kurie paskui nusirankiojo? Man rodos, šitiems. Yra gi pakuršėje žemių, kur akmens nei šunį mesti negausi, kur nėra ko į pamatus pamesti, kur akmenis vagių iš kits kito kaip brangenybes, – o dėlto jos, tos žemės, dar našesnės už akmeningąsias.

Na, tebūnie gerai taip, kaip yra... jei dar geriau negali būti. Tik jei gali būti geriau, reikia tai padaryti; suomia ant savo akmenynų žemės prisiveža ir sėja; lietuviai akmenis nuo žemės nusirankioja ir sėja. Kiek trupėjo – pritrupėjo, ką bėrė – jau pabėrė, ir šelauk! Negi leisi jiems antra tiek tūkstančių metų laikyti užgulus gerą žemelę, kuri tik laukia progos žmoneliams gerai padaryti. O tie nenaudėliai akmens patys savaime vargu bau kada sutrupės. Bent kartų kartos yra pasergėjusios juos nenykstant, jų nemažtant, kad ir kai kuriems subyrant. Tai nebent jie auga, ar ką? Ir tai įsidėjo į dainą.

*Sakyk, panele,
Sakyk, jaunoji:
Kas auga ne šaknelių?
Lygiojoj lankoj
Pilki akmenys, –
Tie auga be šaknelių, –*

dainavo Napalys Šešiavilkiukas, pirmą kartą iš namų išsisukęs pavėnčiais pamaklinėti.

¹⁰⁷ Skandauja – Skandinavija.

– Gi ar ne velnio maišui prakiurus, tiek jų čia vienoje vietoje pribyrėjo? – stebėjosi Napalys, pirmą kartą savo amžiuje išvydęs tokią daugybę stambių akmenų. Tiesa, tokių kaip Anykščių Puntukas nebuvo: nei vienu Santeklių akmeniu velnias nebūtų galėjęs nė mažiausios bažnytėlės durų užritinti, vis dėlto jie buvo nenurenkami, neatkeliami, neperskėlus bent per pusę. Per visą lygią lanką nuo gerų trijų dešimtinių, rudenį ir pavasarį vandens užliejamų, galima buvo pereiti vienais akmenimis, šokinėjant nuo vieno ant kito. O kur ir pasitaikė tarpekšliai dyki, ir tai aplink galėjai akmenimis apeiti. Iš pernykščių metų likusioji žolė, tarpi, stambi ir aukšta, reiškė čia esant geros žemės. Kad ne tie akmens, dėl kurių negalima buvo nė apsisukti su dalge, tai šitai vienai Ventos kertelei paklok tris tūkstančius.

– Tai, kad čia dabar atskristų koks pasakos senis žavėtojas ar kitas koks velnio brolis, nors lietuvis Aitivaras! Imčiau ir sukračiau jam į maišą visą tą „turtą“: lai nusineštų paberti tam, kurį jis ypačiai myli ir jam atsidėjęs tarnauja...

Gerai būt buvę, ką ir besakyti, kad taip būt atsitikę. Tik apsiėjo Napalys ir be Aitivaro pagalbos: žmonių, ypač jaunų, taip pat pagalima. Vėlgi ir akmenų esama tokios medžiagos, kuri nelabai verta velniui siūlyti.

Įsidėmėtina buvo Šešiavilkų giminė, kaip tėvas taip ir jo vaikai. Ligi tiktai kas dulktelėjo per galvą, jau tai nebeiškrito, kiaurai neperėjo, tik įkibo ir augo, derėjo, kol nedavė vaisiaus. Jų protai, jų valia buvo tokios naujienos, kur ko neįbersi, iš visa ko šimteriopo vaisiaus susilauksi; lyg laukė pasiruošę, kad tik kuo užsivaisinus, bergždi nė dienos nepabuvo.

Štai Napalys. Juo šokinėjo bedainuodamas palei akmenis, juo jų nekentė, juo giliau smego galvon neprotiškas pasiketinimas visą tą gražų plotą nukuopti. Ne protiškas, tik grynai beprotiškas sumanymas dalyko, kuriam įvykinti reiktų ištisos kariuomenės ir daugybės mašinų. Napalys ir pats nesiekė savo protu paties galo. Jam tik rūpėjo pradėti darbas, pradėjus rūpės toliau varyti. O kiek jis nuvarys, priderės nuo to, kiek pagyvens. Nepabaigs jis, tai pabaigs kitas. Negi susyk viskas padaroma?

– Taip. Sutarta ir pasirašyta. Pievelė reikia nuvalyti, kad duotų gardžios ir sočios žolelės žirgeliams: nuo tokios lankų žolės jie ir be miltų esti riebus. Atmeni pašvenčius? – pliaukšterėjo delnu delnan Napalys, lyg baigdamas derybas pats su savimi.

Matėme, kokia širdgėla senis Šešiavilkis paleido savo malūną, pabaigtą, sutvarkytą, tik dirbk ir pinigų imkis; kokiuo abuoju metu rengės į naują vietą, kur jo laukė darbas vėl iš pat pradžios. Argi bebus galas? Ag jau ir šešios dešimtys metų. Kiti jo vienamečiai jau kuone „lazdomis pasirėmę, grabui vietas renkas“, anot Vienužio dainos, o jis štai bent trečiąją jaunystę turi pradėti.

Visos kūno pajėgos tam priešinos ir sakė: per vėlu, per vėlu, geriau silsėkis! O kažin kokia sielos pajėga, didesnė už visas kūno galybes, sakyte sakė: nepasiduosi, krutėsi, kol gyvas būsi, o numirusį ir kiti į grabą įvers ir užkas, idant nesmirdėtumei, nebebūdamas reikalingas.

Na, je! Tik kam jis ir dabar bereikalingas? Savo pareigas jis išėjo kuone ligi galui. Vedė, vaikų prigimdė, sveikus išaugino, dukteris už ūkininkų ištekino, už gerų ūkininkų, nes po tūkstantį pridėjo. Petras, visų vyriausias, daugiausia jam padėjo vargą vargti. Tik ir pakyrėjo už visus daugiau. Jo atkaklumas, valios kietumas! Gyvas jis pats. Žiūrėk tu man – ėmė ir susiėmė visą ūkį lyg savo, ne mano! ėmė ir vedė, ką norėjo, kas patiko, nieko nesiklausdamas, lyg mes, tėvai, jam svetimi...

Apie Petrą senis negalėjo nė atminti ramiai. Ag tai už jo galvos ir dabar štai klimpsta į naują vargą: su juo vis vargiau buvo bendrai gyventi. Visas jo kūno pasipriešinimas dabar rėmės vienu Petru, jį vieną darė atsakomu už tai, kad senis nepabaigė ramiai karšti mylimuosiuose gimtiniuose pašvenčiuose.

– Na, tegu jam Dievas viso to neatmena! Tegu jis iš savo vaikų to nesusilaukia, ko aš iš jo. Tesižinai. Nors labiausiai nemeilų, tačiau aprūpinau daug daug kartų geriau neg meiliąsias dukteris nabages. Žiūrėk tu man jo: dabar bus „ponas bajoras“, gavęs 60 dešimtinių dvarvietės, patį Santeklių brandulą, tikrą aukso obuolį... – baigė tėvas paskutinį savo pasiskundimą žmonai ir nuo tos valandos nenorėjo nieko žinoti apie „Petro“ žemę. Tiesa, kad už palydovų galvos nebuvo dar nė laiko apsidairyti, ką gi čia jie beyra gavę savo laimei ar nelaimei?

Kai atsirado laiko, kai pasižiūrėjo tikrojo savo amato – malininkystės, sugrįžo jam visas pirmąsias blogas ūpas. Ak, ką jis rado, ką jis rado malūne! Visa gerai, atsidėjęs apžiūrėjęs, visus utarėlius apgraibę, senis dar kartą nusikeikė: malūną rado – tik senelių palikimą, ne tik ne gerintą, ne netaisyta. Buvo dvejų gėrnos ir piklius, ketvirta milvelė. Tik gėrnos jau nusitrynusios, senovinės, paprasto akmens, piklius visas lopytas; visa kreiva, sukrypę, lyg tik belaukė gailėstingos rankos, kad pabaigtų griauti, nes savaime virsti vis dėlto nemanė.

Malti malė ir gana gerai užmalė: malinio ir vandens per ištusius metus buvo. Pirkus nebuvo ko gailėtis. Šešiavilkis kiek atlyžo, matydamas neprakišęs. Užtat prisityrusio malėjo akim pamatė dar didesnio pykčio vertą dalyką: jog tokia gamtos pajėga, kuri, gerai pritaikius, pasuktų visų Žemaičių malūnus, gaisčia čia dėl tokių niekų! Tfu, kad tu surūgtumei! Pakelk vandenį nors per vieną pėdą, paaukštines pylimą, paleisk vandenį prakastu ir gerai išmūrytu latakų bėgti, pastatyk triūbynas (taip jis vadino turbinas, kurių veikimą jau buvo išmėginęs), – ir lengvai pamalsi bent septynetu akmenų, neskaitant įtaisų kitiems galams, net rato kūlei, ką Petro arkliai bevargs. Klojimas iš lentų sukalti nedidelis daiktas... Reiktų malūnui didžiausio mūro ir tiltas sumūryti per lataką, kurs antai perkirstų vieškelį.

Nė nepajuto senis Šešiavilkis, kaip, gavęs kur pritaikinti savo išmislumą, jau pynė planavo tokius projektus, kokių būtų nusigandęs „šimto tūkstančių vertas“, anot amerikontų, kapitalininkas, o jo kišenėje labai nebedaug sulyginti bebuvo. Planavo ir pyko, nujėgdamas darbo ilgiausiems metams; pyko ir tvirtėjo atkaklybėje tuojau pradėti juos, nesidairant į ištesėjimą.

Susisėdus vakarienės valgyti, senis, kiek kandęs, kiek nekandęs, lyg ne savo nasrais kąsnį votulodamas, ėmė Petrą krimsti, būk jis, visą dvarą susiimdamas, nieko nebemanąs jam, tėvui, bepadėti. O čia viskas sugriuvę. Reikia gi kas nors pataisyti ir likusiems vaikams, Napaliui ir Marytei, o ne žiūrėti kad tik man, Petru, vienam būtų gerai...

– Nei mano dvaras, nei aš jo savinuos. Jį pirka tėvelis savo vardu ir gerai padarysi, jei laiku parėdysi, kas kam ir kiek. Tada gal nei pykos, nei kreitėjimų nebebūtų. Tėvelis manai kad ir man lengva buvo taip gyventi, kaip gyvenome? At, reikėjo kovoti už buitį. O čia taip platu, jog, matos, lengvai išsiteksime visi, visi būsime sotūs ir net pertekę. Tėvelis pasiskirk, kame nori, daržams dirvos, apgalvok, kiek pasiimti išimtinės, kaip žemaičiai daro, javais ir pašarais, arba dar geriau, kiek malūno galvijų ir arklių turiu išmaitinti, – ir užrašyk, kaip ketinai, žemę man, malūną Marytei, o Napaliui plaustą, kurs duodąs apie 700 pelno.

Petras, matyt, jau buvo galvojęs apte būsimąją tvarką, kad ir Santekliuose nepasikartotų netaikus pašvenčių gyvenimas. Tad pakalbėjo kaip iš rašto ir net tėvui ranką pabučiavo vietoje amen. Tėvui tai patiko. Jis lyg ėmė suprasti ir sūnų Petrą esant ne blogą žmogų, tik kietabūdį kaip ir jis.

– Ag kam gi aš visą amžių dirbu, jei ne jums? Ar aš visa tai nusinešiu mirdamas? Jums gi liks. Ir užrašyti užrašysiu, nors rytoj, kad paskui nesivaidytumėte. Tik neišmanau, kaip čia padarius lygiau. Tau gana, Marytei gana; plausto gi likimas netikras, viešas. Sumanys čia per Ventą pertiesti tiltą, ir sudiev! Per Šventąją, žiūrėk, kiek jau pertiesė. Ateis eilia ir Ventai. Taigi malūną abiem per pusę. O kol jauni, tegu padeda man tą jų, nebe mano, turtą įtaisyti.

Marytė paklausius paklausius apsisuko verpste viduryje aslos ir tariusi:

– Nei aš jums padėsiu, nei man ko reikia!.. – pykstelėjo durimis.

Tėvas palydėjo ją tokiom mylinčiom akim, kokiom težiūrima į paskutinįjį kūdikį, senatvės džiaugsmą, ir mostelėjo ranka:

– Neūžauga. Daug ji išmano!..

– O mane, tėveli, kol aš patapsiu vyriausiu tamstos malėjų ir kancleriu, leisk man liežuviu papikliuoti. Aš su žmonėmis mėgstu, tai padaryk mane Charonu, kurs vėles iš šio pasaulio per Stikso upę pervežinėja į aną pasaulį, – tarė savo žodį ir Napalys, taip pat ranką tėvui bučiuodamas, kaip tai paprasta per dalybas.

Tėvas net išsižiojo.

– Ar kliedi, ar visai pablūdai? Ką gi tu čia dabar mali?

– Gi atsiminiau senovės graikų pasaką. O nepasaka tokia. Petru aš nebebernausiu: nors mudu

nesiriedavova, vis dėlto teks skirtais reikalais gyventi. Antra vertus, man gi reiks tėveliui bernauti. Taigi ištikimam savo tarnui paklok, „ponas Jo Mylistėle“, nuo čionykščių betariant, pusę pelno iš kilojimo plaustu, ir aš tikrai tapsiu plaustininkas, kaip Petras pataria. Tai viena. O kad aš esu, kaip nė versk, vis dėlto Šešiavilkio sūnus, ne bet kas, tai man reiks paplaustėje trobelės iš dviejų nedidelių salonų ir naujo plausto ant laivų, kaip per patį Nemuną, kad patsai vaikščiotų, nestumamas ir žmonių neskandintų. Tai aš pats pasidirbsiu, tik duok medžiagos. Ir galų gale prie malūno tegu lieka visa atlaja, visas slesnasis Ventos kraštas padvarėje su visais smiltynais šiapus kelio ir akmenynų anapus. Aš pabaigiau ir laikiu alpdamas jūsų ištarmės, o, teisingieji teisėjai, ar aš išmintingai pakalbėjau, ar kvailai per visą dar neverstą savo pilvą.

Petras su Petriene širdingai nusikvatojo dėl tų Napalio rimtų ir iškilmingų žodžių. Jie mylėjo brolių. Tik ir tėvas tuo laiku priprato prie Napalio gyvumo, doros, visados linksmos kalbos. Širdyje džiaugės, kad mokslas jo nepagadino, nepadarė nei paleistuvu, nei girtuokliu, nei tinginiu, kad buvo ko vėl nusitverti, nustojus Petro. Ir Napalys tapo jo dešinė ranka visame kame, nors žodžiais senis nepaliovė jo badęs „mokyta galva“. Tai visi pritarė Napaliui. Ypač Petras nematė, ko čia pavydėti dykaviečių.

Kaip buvo sutarta, tai neilgai trukus buvo ir pas notarą surašyta tėvo valia, įgyjanti galybės už dvejų metų. Tuo gi tarpu bendrai pasidaruoti, kol nebus Santekliai visai sutvarkyti.

– Klausyk tu, mokyta galva ir kancleriau! – kalbėjo Napaliui tėvas paprastu šiurkštumu. – Visokių niekų tai tu daug žinai, ir apie Kuronus, ir apie Stikus. Tai gal ir tai žinai, kaip iš... niekų virvės vejama. Man pinigų nebe kas beliko, reiks daugiau verstis dienos pelnais iš molės, plausto ir tais pastatyti bent tokius, jei ne dvigubai didesnius, kaip pašvenčiuose palikome, mūrus, kad daug akmenų maltų ir Santeklius paverstume vienu didžiausiu visoje gubernijoje malūnu. Grūdų čia gana, žemė turtinga, gelžkelis ne per tol miltams išvežti, susitarus su miestais...

Senis nejučiomis vėl toliau audė nesiliaujančių savo svajonių sumanymų tinklą.

Napalys tam sykiui neturėjo atsako.

DAINA – ŠIRDŽIŲ RAKTAS

Gražus balsas, daina, sako, esanti raktas nuo pirmųjų durų į bet kieno širdį; kartais gal ir nuo paskutiniųjų durų.

Nedainuojantis Napalys taip pat sunku buvo įsivaizduoti, kaip advento metu nestaugiantis alkanas vilkas. Darbo nusitvėręs, niūniavo, o važiuodamas, jodamas ar eidamas ir kaip reikiant staugė. Gondingos Pietro Karuzo, sakė jį miestelio rusai šviesuoliai. Gudžiukas giesmininkėlis, sakė jį miestelėnai žemaičiai. Ventos dainius, iškilmingai sakė jį ponia Sviestavičienė ir taip visa kariškai išsitiesdavo, taip palengvo prisimerkdavo ir šypsena nušvisdavo, lyg ją kas, Napalio vardą ištarus, švelniai per nugarą perbraukdavo. O miesto mergaitės senai jau spirinėjo ir virė nekantrybe pasipažinti ir dainų pasimokyti.

Ir vaikinai senai jau rengėsi kviestis Napalį į savo nibrus, tik vis nedrįso, pilni abejojimų, begu tik eis, begu tik norės susidėti su jais, dvaro ponaitis su muzikėliais... Pagaliau nebuvo pirmojo, kurs susipažintų ir, viską ištyręs, pasakytų.

– Didelio čia daikto! – tarė atsiradęs Jonas Tupikas, už jo žemą stogą paprastai vadinamas Mažajoniu. – Nueisiva štai su Petreliu Statikų ir pakviesiva. Eis neis.

– Gerai sako! – pritarė kiti. – Eikiva, o mes tuo tarpu duosime žinių mūsų baubikams ir kirksėtojoms, destis vaikams ir mergėms, kurie kai kada mėgina išsižioti: Joniui, Kazei, Mikei, Baliui, Pranei, Vonei, Uršei, Katrei. Dar kai kam...

Tupikas su Statikų, arba Mažajonis su Didžpetriu, nes Statikas buvo labai aukštas ir liesas kaip šakalys, buvo draugai kontungininkai. Draugavo, kaip paprastai esti, gal dėl to, kad visai nebuvo jį kits kitą panašūs. Tupikas visados sočiai pavalgęs, raudonikis, kresnas buliukas. Statikas nėkadso sočiai neprivalgęs, o dažniausiai nė nepavalgęs, kaip pagirnio daigas ištįsęs pajuodėlis. Jaunas jo veidelis buvo panašus savo varsa į kanapių pieną.

Abudu buvo tikriausiu mažo miestelio proletaru: žemės neturėjo nei tupyklai pasistatyti, tad nei

būsto, kadgi nors sulig žąsies ląstos. Abudu buvo įnamiu.

Tik Tupikai samdėsi didelį gerų namų galą, šviesų, švarų ir šiltą. Visa jų šeimyna buvo jauna, visi geri, ne tinginiai darbininkai, nugarų prie krosnies nešildė, patys darbo ieškojos nelaukdami, kol kas juos pasikvies, – tai visados buvo gerai pavalgę ir gerai, miestišškai apsitaisę. Net turtingesnieji ūkininkaičiai jiems pavydėjo. Visi buvo ramūs, džiaugsmingi, šviesiai žiūrėjo į savo gyvenimą, niekam nieko nepavydėdami.

Statikas gi buvo vienatinis senų žmonių, ubagų amatninkų vaikas, lindėjo su jais mažų mažiausioje tamsioje, drėgnoje, visados šaltoje urkštelėje, mito kuone viena duona ir nieko nedirbo namie, nei samdės kitiems. Tad visados rodės rūstus, apsiniaukęs, lyg visą pasaulį niekinąs ar širdyje jam pavydžiąs. Jo tėvas, kad ir elgeta, kažin kodėl didžiu nešės. Skutės „šlėktiškai“, v. palikdamas neskustus skruostus, kurie ir išdavinėjo jį kitkart buvus kokio šlėktelės vežėju ar pasekėju ir dabar šlėktiškumu atsirūgstant. Vėlai vedęs ir to vieno vaiko tesusilaukęs, jį dar mažutį pradėjo leisti į mokyklą ir tebeleido kuone ligi paskutinių laikų, neva dėl to niekur neleisdamas nei tarnautų, nei padieniais dirbtų. Ir mokykloje užrašė jį Stankevičium.

Vasaros metu, kada nė tos mokyklos nebuvo ir tėvai ilgam išeidavo kur į kraštą svieta, Didžpetris iš nuobodžio ir iš alkio mėgindavo imtis kokio darbo. Tada eidavo į Mažajonį ir prašydavos priimti bendradarbiu bent kuriam laikui. Jonas sutikdavo, daugiau užjausdamas jo alkanumą, neg tikėdamasis daugiau dviese uždirbsiąs. Su Statiku jiedu tik gaišo. Petras buvo darbininkas visiškai niekai. Puls kibis kaip sudegęs ir stovi visą bertainį, lyg mietas įsibedęs. Negi dirbsi žmogus už du. Tai ir Jonas tuo laiku sustodavo laukdamas, kol bendras vėl pradės dirbti.

Mažjonis buvo darbų jenerolas ir jautė savo nepasiekiamą viršenybę. Užtat jis nemokėjo rašto ir tame dalyke žemai lenkės ir širdyje neapsakomai gerbė Didžpetrį, kurs gerai mokėjo rusiškai kalbėti ir taisyklingai rašyti visokius prašymus, sankalbas, palaikų raštus ir žadėjos per ilga virsti tikru karčeminiu tamsių sodiečių patarėju. Tuo gi tarpu žiemą griebėsi paslapčiomis nuo rusų policistų vaikelius mokyti. Taip ir stūmėsi netikrais ir visokeriopais savo uždarbiais.

Pašokėti į Santeklius Mažjoniui su Didžpetriu buvo dykas galas. Tik kai Didžpetris žingsniavo gervės žingsniais ir galvą nešė, lyg nosį aukščiau stogų riedamas, Mažjonis ruseno kiauliarisčiu, vis neva bardamos, kam draugas toks ilgąsakis.

– Ar įplyšęs esi, ar kurių velnių, kad taip plačiai išžergi?

– O tu pasižiūrėk, beg ne tebesi supančiotas, kaip tėvas žada, kad vakarais nebėgiotumei kamarninkauti... – atsikirto Statikas.

Riedamies, po truputį ir pykdamies, draugai atsidūrė pačiame dvare ir sustojo, nebedrįsdami toliau pažengti. Taip daro ne tik sodietis žmogus, net ir sodietis arklys. Kiek tai turėdavau nemalonumo, kol savo kuinu prisistumdavau prie dvaro sprysko, kur jau laukė dvariškių kompanija. Norėjosi pasivaidinti, aitvaru prilėkti prie gonkų, o čia išvys kuinas nebe kiemo buitį ir kraipos, vaipos, lyg pasirengęs apsigrįžti ir atgal į paprastąją savo buitį pasprukti.

Draugai matė dideliausią ponvietę. Nežinia, nė pro kur įeiti, kur to Napalio ieškoti. Dar įrioglinasi, kur nereikia. Ir nebežinojo, kas bedarą.

Kaip tik į tą jų sumišimą iš durų nelyginant stirna šokte iššoko Marytė, vienaplaukė, ilgakasė. Nors jai buvo jau aštuoniolika, dabar trumpu stikluotu sijonėliu rodės visiškai pusmergelė. Ir buvo tokia visu savo apsiėjimu be mažiausio susirūpinimo. Gražiai užsinešusį moterišką savo stogą ji buvo aptempusi tautine striuke, išsiuvinėta blizgučiais, ir dabar švystelėjo it driežliukas. Jaunikaičiai visiškai susisarmatijo.

– Atsiprašova panelę... – buvo bepradedęs Didžpetris, kiek tik bemokėdamas gražiai pakeldamas kepurę, kaip matė darant patį poną Sviestavičių, ir užsirijo.

– Aš – ne panelė. Aš – Šešiavilkotė, – perkirto svečio kalbą Marytė.

– Taigi. Mudu reikalų į poną Napalį... – toliau mikčiojo Statikas.

– Ir Napalys – ne ponaitis. Ponystę senai jam tėvelis iškratė, ligi tik parsivežė iš Vilniaus. Visi mes juodi darbininkai. Panelių ir ponaičių visame dvare nebėra nė vieno. Pamatytumėta, kaip ir pats Sviesčius dirba! Da daugiau už mus.

Tauškė Marytė taip paprastai, nieko nesivaržydama, niekuo neapsimesdama, jog ir keleiviams pasidarė drąsu, jauku ir net linksma.

– Mudu iš miestelio. Štai draugas Tupikas, o aš – Statikevičius, – prisistatė Didžpetris, vėl kepurę pakeldamas ir nerangiai mėgmdamas pasilenkti.

– Ve, kodėl gi aš ne Tupikevičius, jei tu – Statikevičius? – apsimetė supykęs Mažjonis.

Marytė nusijuokė, tik taip, kad nieko neužgavo. Šyptelėjo ir Statikas.

– Tai toks jau pas mus, žemaičius, paprotys įvyko kits kitą ponuoti ir pavardes kraipyti, – sutiko ir Statikas.

– Nu, mūsų pavardė lenkiškai perdirbti būtų sunkoka. Bent aš dar neesmi girdėjusi, kad kas būtų mėginęs ištarti: Šešiavilkevičius. Gal bijo, kad nepaspringtų. Mes ir ne lenkai, tik „gudai“, kaip jūs negražiai mus pravardžiuojate, nes gudas, tai svetimtautis, kurie dar toliau į rytus nuo mūsų, pašventiškių, gyvena. O Napalys tebevalgo iš kažin kur sugrįžęs. Prašom svečius į jį!

Ir įsivedė vaikus į didelę salę, kur lietuvių papročiu kerčioje stovėjo stalas ir tuščioje platybėje kuone visiškai žuvo drauge su savo valgytoju.

– Štai turime svečių į tave: draugai Statikas ir lupikas iš miestelio. Prašom svečius sėstis drauge stalan, tai geriau bus šnekėtis. O aš pažiūrėsiu, bene rasiu ko nors ir jums dėl kompanijos.

Vaikinai nedrąsiai raivėsi, stalan nesisėdo, sakė esą pavalgę. Napaliui visos tos ceremonijos buvo ne naujiena, tai tik sodiečių „geras tonas“. Tad pašokęs ir už rankų su abiem pasisveikinęs, tuo pat žygiu traukte patraukė abudu sėstus.

– Dykoja! – kalbėjo. – Aš galėčiau bent dešimtį kartų per dieną valgyti, bet kuo prasimesdamas: vis esu pusalkanis.

O tuo tarpu Marytė atbraškino viralo, paraiškė duonos storomis riekėmis, kaip artojams. Dar padėjo puodynę rūgusio pieno. Pirminusi broliui, kad svečius ragintų, išnyko, kur buvo pirmiau beeinanti.

Napalys srėbė ir kando, lyg patvirtindamas savo prisipažinimą apie nepaliaujantį alkį, ir savo pavyzdžiu traukė svečius taip pat daryti. Ir svečiai pradėjo valgyti ir srėbti, vis didesniu apetitu, lyg rangčiodamies su šeimininku.

– Tatai gerai papietavome... – dideliu pamėgimu ištarė Statikas, kurio nei pažinti nebebuvo galima: toks jis pavalgęs tapo šviesus, net veideliai įkaito.

– Pavakarieniavova... – pataisė Tupikas, susigriebęs, kad čia bus prieštaravimo anam pasisakymui, jog jau pavalgę atėję.

– Kaip kas. O aš nebuvo pietavęs, – atvirai prisipažino Statikas. – Be to, čia ir duona gardesnė, saldi, ir šilima ne tokia, kaip pas mus verda.

– Gal neprisimerkia batvinių iš rudens... – suminkštino Napalys svečių nupeikimą saviškių moterų. Ir išėjo visi oran apsidairyti.

Čia svečiai nusisakė, kas jie esą.

– Esava darbininkai. Aš ne tinginys, griebiuosi griežtai visų darbų, bet tik uždirbus pragyventi. Ag ir pragyvename. Tik atsidėti – nieko. Reiks vesti, tai nei plečiau su trobele nebus kuo nusipirkti. Ar į Ameriką reiks keliauti, ar kur kitur, kur brangiau moka. Ir to paties pigiojo darbo ne kasdien. Kartais po savaitę – nieko negauni. Jei reiks jums kada padėti, šaukite: mes visados laisvi. O dabar vykiname savo pasiuntinystę. Miestelio mergelės ir berneliai labai įsiprašė juos aplankyti ir pamokyti tų dainų, kurias girdi tamstą bedainuojant ir grožėjas. Neatsisakyk, labai patiksi už tai.

Napalys visas nušvito. Kam gi nemalonu pagyrimas? Dar mergaičių. Tai nė nesvyruodamas iš karto tarė:

– Tai palaukita, tik pasiimsiu griežinę čirpynę ir sąsiuvinį dainų, kurių aš esu kiek tiek iš žmonių ir „ne žmonių“, atseit iš spausdinių, prisirašęs.

Įbėgo į savo kambarį ir tuojau visi movė į miesčiuką.

Tupikų būste jau buvo susispietusi geroka jaunuomenės krūvelė: be trijų Jono seserikių, dar bent penkiolika svetimųjų. Visi nekantriai laukė, pro langus žiūrindami, ar ir kaip ateis dvariškis.

– Veizdėk, veizdėk! Jau ateina visi trys... Napalys dar smuiku nešinas... – sukliko viena mergaitė ir tą

pat akimirką Napalys iš oro išvydo kiekviename lange po keletą gyvų vazonų – jaunų mergelių galvų. Napalys jautės esąs vyriausis šio atsitikimo asmuo, centro figūra, „nežmoniškai“ sakant. Buvo žmogus, jaunas žmogus. Nedyvai, jei širdis jam plakė jausdama, kaip godžiai jo laukiama-žiūrima jaunučių mergelių.

– Sveiki gyvi, draugai, draugės!

Prietelingai, laisvai kaišiojo kiekvienam ranką. Jam nedrąsiai, lyg nenorom, sustingusiu judėjimu davinėjo savo rankas išvargę jaunikliai. Jų veidai buvo dabar šalti, bereikšmiai lyg neprietelingi. Nežinovas būtų gal užsigavęs ir išėjęs iš tokios draugės. Tik Napaliui ir tai buvo ne naujiena, kaip nedrąsūs mūsų sodiečiai slepia giliausius savo jausmus.

„Draugai, draugės“. Gondingiškiai pirmą kartą teišgirdo šituos žodžius nepaprastoje reikšmėje: sėbras, prietelis Napalys dar nebuvo nė su kuo susidraugavęs, destis sutikęs ir nebesiskiria. „Jie sutinka“ reiškė: jie draugai, visur drauge eina. Taigi ome jautė jaunuomenė kitokią tų žodžių prasmę.

– Jei neišplieksite iš miestelio pavėlavusio sodiečio kaip pas mus daro, tai bus ačiū! Aš didelės mėgėjas pažaisti, ypač padainuoti. Tokių gražių dainų kaip mūsų, lietuvių ir žemaičių, sako, sunku esą kitur rasti. Aukštaičių, rodos, aš moku gana. Žemaičių gi – nė vienos. Tai man bus miela malonu pirmą kartą jų paklausti.

– Ką žemaičių! Mūsų dainos prastos, – atsiliepė mergaitės. – Būk geras, padainuok mums savo dainų, atsivežtinių, jos gražesnės.

Ir susigygnė visi. Kiekvienas peikė savąsias dainas ir gyrė svetimąsias. Ir tai buvo keista, net priešinga žmoniškam būdai: juk kiekvienas linkęs yra savo girti, ne peikti; juk dainos, be ko kita, dalykai, kuriais tikrai yra kuo pasigirti. Visa tai reiškė anaipol ne niekinimą savo dalykų (pamėgintų gi kas svetimas tai padaryti: tuoj taptų didžiausiu nedraugu!), tik per didelį lietuvių pasigobėjimą dainų; kad vis daugiau, vis naujesnių.

Napalys pagaliau išsiėmė iš inmautės smuiką ir ėmė griežti tai vieną, tai kitą dainelę, kai kurioms pritardamas gyvu balsu. O mergaitės tik rankelėm pliaukšėjo:

– Oi, kaip gražu!.. Dar gražiau... T. ir t.

– Na, tai kurios gi šandie pasimokysime? Štai sąsiuvinis.

Čia yra bent šimtas. Prašom išsirinkti.

Napalys blinktelėjo ant stalo sąsiuvinį. Niekas jo neėmė į rankas.

– Geriau dainuokime visi. Atmintinai bus geriau. Mes nemokame rašliavą paskaityti, – pasiteisino.

– Na, gerai.

Ir Napalys ėmė kantriai čirpinti smuiku, po dešimtį kartų tą patį. Jaunuomenė nedrąsiai mėgino taikyti savo balsus prie gaidos, tik tai nesisekė nemokant žodžių.

– Ne! Pirma reikia žodžiai žinoti, – sutiko visi, dideliu vargu per visą laiką tepramokę vieno posmo vienos dainelės tan vienan balsan. Jau ir iš to buvo neapsakomo džiaugsmo. Tiek pat ir nuliūdimo, kad ne daugiau.

– Tai kas gi bus? Spausdintų mes neturime, o mokinantis kiekvienas turi nusitverti į rankas tekstą, vadinas, žodžius. Taigi kiekvienas turi turėti sąsiuvinėlį persirašęs kur tinkamesniųjų, – kalbėjo Napalys.

Taigi, kad vienatijis visame mieste „pišorėlis“ tai štai Didžpetris...

Vis labiau liūdo jaunimas.

Statikas pasiėmė Napalio sąsiuvinį, pavartė ir, visas nuraudęs, prisižino ir jis nepaskaitęs lietuvių raidėmis rašyto, temokęs rusų raidėm lietuviškus žodžius sustatinėti.

– Na, tai negalimas daiktas! Kaipgi taip: negalėti nė dainelės sau užsirašyti? Bene čia taip sunku? Tik ne taip, kaip Statikas moka. Rusų raidėm lietuvių žodžius rašyti tiek pat tinka, kiek čigonui poteriai kalbėti ar visiems atžagareiviškai vaikščioti. Ne, to tai jau ne! Geriau visiškai nemokėti, neg priimti verčiamąsias raides! – karščiovosi Napalys.

– Aš jus išmokysiu kaip reikiant. Ar gerai?

– Gerai, gerai! – suplojo katučių mergelės, kitos, kad tikrai norėjo pramokti rašto, kitos, kad dažniau susieis su tokiuo gražiu ir linksmu berneliu.

– Aš kaip tik turiu lietuvišką abc ant atskirų lapelių. Žiūrėk ir rašyk. Reikia tik, kas pirmą pradžių praveda. Statikas bus mano padėjėju: jis susyk persilauš. Kurgi rinksimės šventadieniais?

– Kurgi daugiau, jei ne čia? Pas Statiką tamsu.

– O kaipgi visi sutilpsime prie to vieno stalo? – atsakė Napalys.

– Dar galima būtų pas Baltrą ir jo Onele, daktaro šeimninke. Ten daug vietos, – atsiliepė vienas vaikas, matos, buvęs daktaro pirtyje ir virtuvėje.

– Vietos rasis ir pas vargonininką, – kalbėjo kitas. Ir visi buvo suinteresuoti žadamaisiais „lapeliais“, kurie, jiems rodės, reiks tik pasidėti, ir jau pavedžiosi plunksna.

Būta didelio jaunuomenės noro mokytis, tik nebuvo, kas praveda. Napalys neapvyklė. Jau pirmadienį dar prieš pusryčius atbėgęs Tupiko ir Statiko samdytūsi ar į bendrovę su jais eitū, atsinešė keliolika rašymo pavyzdžio lapelių ir čia pat liepė Statikui persirašyti. Statikas gražia pratusia ranka nesvyruodamas nusirašė.

– Taigi, bene čia sunkenybės! – pats džiaugės, užsidegdamas noru ir kitiems pasigirti nauju savo mokslu.

Nuo ateinančio šventadienio, tuoj po pietų, bent keliose vietose Gondingoje užstalėse po keletą jaunėlių vargo kreivuliavo negražias raides, ne tiek sukdami plunksna, kiek liežuviais ir galvomis. „Lapeliai“ pasirodė nestebuklingi, reikalavo atsidėjus padirbėti gal visą vasarą. Pusė pamėginusių ir rankas nukratė. Vis dėlto bent pusė rašė įnirtę ir prie jų vis daugiau dėjos jaunesnių, ypač tų, kurie jau mokėjo plunksna vedžioti, įgudinti į tai rusų mokykloje, kuriems bereikėjo pereiti „ant lietuviško rašto“. Tie lengvai laužėsi ir džiaugės, lyg ką nauja užtikę. Pamėginę lietuvių raidžių, rusų graždankos nei žiūrėti nebenorėjo.

Napalys ėjo tai į vieną, tai į kitą vietą, visur savo veido ir ūpo saule pašviesdamas, rašto ir dainelių mokindamas, o nusibodus rašyti, šokį pagrodamas. Niekas tų žaislų nevadino mokyklomis, dėlto jos buvo mokyklos ir davė gražių vaisių.

Gintautas ir toliau „nežinojo“, kas pas jį darosi pirtyje ir pas Onele. Jis ten nesirodė. Tačiau džiaugės neapsakomai. Jam vis aiškesnės darėsi laukiamojo tvano vilnys, vis tikresnis buvo, kad jiems, sietyniečiams, senstant ir tingstant, nežus jų pravestasis darbas, nes vis daugiau daugiau bus pasekusių jų pėdais. Daugiau – Napalių.

Su Napaliu Gintautas nuo pat palydovų išleistuvių buvo tikri konspirantai susibaudėliai. Dažnai pasikuštėdavo paslapčiomis, kai kuo pasidalydavo, dėl kai ko pasigindavo. Napalys vedė savo liniją skyrium nuo Gintauto, mažiau idėjiškai, užtat daugiau gaivališkai natūraliu reikalu. Ergeliodamasis po miestelį, Napalys maža tesijautė apaštalu: jam pačiam buvo miela būti jauniklių tarpe, siausti ir blaivyti, savaitę pravargus namie.

KULGRAUŽOS

– Ažuminė mortelė mošelei mįslė... – dainavo Napalys vis tą pačią aukštaičių senovinę sutartiną, grįždamas iš Gondingos, pasipažinęs su miestiečiais. Ir vėl tą patį posmą pakartojo tėvui, susitikęs jį kieme, stačiai jam į veidą.

– Tai ką gi čia įsikandai vis tą pačią... – burbtelėjo senis kreita paprastu savo šiurkštumu.

Napalys nieko, lyg tai ne jam pasakytą.

– Gi jei Jo Mylistėlė ponas visos gubernijos „memininkas“, kaip čia sako, teiktumeis užėiti į menką mano būklą, „tą bakūžę samanotą“¹⁰⁸... – neiškentė nesustaugęs, dar labiau tėvą įerzindamas.

– Liaukis bent kartą... – sutrinkino jį, tačiau visai nesugėdindamas.

– Benkartą baistruką... tai aš pasakyčiau, kodėl.

Nors Napalys dainavo, pliauskė, į kalbą įdėliodamas visai nereikalingų sakinių, tačiau tėvas perėjos jautė sūnaus rimtumą ir susirūpinimą. Tad neprieštaraudamas ėmė ir įėjo į Napalio kambarį.

Pirmą kartą tėvas įėjo į tą „bakūžę samanotą“, ir kambarys jam pasirodė lyg ne to dvaro,

¹⁰⁸ *tą „bakūžę samanotą“* – kompozitoriaus Stasio Šimkaus daina; jos žodžiai – Prano Vaičiūčio versta lenkų poeto Teofilio Lenartowicziaus (Lenartovičiaus, 1822–1893) eilėraštis „Ašaros“.

šešiavilkiai sodiečiai, gavę kad ir gerų, erčių ir poniškų kambarių, tuoj pavertė juos katras savo „gryčia“: prisikalinėjo vinių ir gembų, prisidėjo visokių padargų asloje pasieniais. Čiagi pamatė gražiai paklotą lovą nesuniurkyta antklode, gražią knygų spintą stiklinėmis durelėmis, kamodėlę, gražų stalą ir šešias lenktines kėdes. Ant kamodos gulėjo smuikas ir švilpa, uždaryti skrynutėse; sienose trys Lietuvos kunigaikščių paveiksai ir kaip Gediminui Kijevo miesto vyrai raktus atiduoda.

– Iš kur gi visa tai? – paklausė nustebęs.

– Tai Ponai Sviesčiai paskolino man nebereikiamų jiems baldų, kuriuos turėjo iškraustyti iš užleidžiamųjų mums kambarių. Aš juos ir visai iš jų atpirksiu, užsidirbęs pinigų iš tamstos ir iš Ventos. Gaudysiu žuvį ir taip misiu, kol plaustas neims duoti pelno. Tik visa to mano reikalams per maža; tai, taip sakant, tik titūnio nusipirkti. O aš turiu ūmai pradėti lobti. Andai užminei man mįslę: kaip iš... niekų virvių nusivyti. Dabar aš tą mįslę atminiau. Malūnas reiks pastatyti naujas. Tai aišku. Ir jis gali patapti pirmuoju gubernijoje, pralenkti net garinius, kurie brangiau dirba už vandeninį. Ar tėvelis jau sumėtėi, kiek reiktų medžiagos tokiai trobai pamūryti?

– Už kokius dvidešimt tūkstančių rublių plytų.

– O tų tūkstančių nėra?

– Nėr.

– O arklių plytoms suvežti yr?

– Nėr. Tai kas?

– Gi tas, kad tų plytų nedaug ir tereikia... Malūnas panamėje turi gana medžiagos viso miestelio troboms išstatyti, ne tik sau. Tai akmenynas. Tėvelis pasergėjai pakeliui, koks dailus vėjo malūnelis kalne po kairei? Aš net pasiteiravau, kiek tai atsiėjo. Šeši tūkstančiai visų viso. Dabar sulyginus jį su mūsų sumanytoju, regis, mus galėsiant visą malūną sutaisyti už dvidešimt tūkstančių, nes medžiaga mums teapsieis keturius tūkstančius. Už tai aš apsiimu į pačią vietą pristatyti apie du šimtu kubikų skaldytų akmenų, kurių bus gana ir pylimui pakelti. Pavelyk man pasisamdyti du vaikiu, apsiimk juos sočiai šerti, prisireikis dveitą arklių duoti ir man mokėti po 21 rublį už kiekvieną gatavai ties malūnu parodytoje vietoje sukrautą kryžiatinį sieksnį, ašj. Mokėt man ištesėsi iš dienos pelno, nė nepasijusi. O kai palengvo susitaisysime visų visą medžiagą, susivešime visas girkas ir turbinas, – pavasario potvyniui nuslūgus; ūmai nuversime senąjį sukrypėlį ir iki rudeniui turėsime gatavą mūrą.

– Ką gi, tai nebrangu. Aš sutinku.

Napalys sankalbą patvirtino savo antspaudu – pabučiavo tėvui ranką.

– Tai ko čia betrukti? Vaikių aš jau turiu. Ir rytoj rytą bėgu jų atsikviestų.

– Dabar, Jonai, kitas reikalas, – kalbėjo Napalys Tupikui, pabaigęs apie rašymo lapelius ir Statikui kažin kur su jais iškurnėjus. Didžpetris tik rodės apsiblaususiu, tikrai gi tai buvo užsidegėlis, ir rašymo šišas jį susyk pagavo.

– Aš judum radau čia pat Amerikos. Aš laiduoju judum per dvejus metus judu nusipirksiant piečius ir pasistatysiant ne tik po tupyklą, po gerą gyvenimėlį; susisuksiant po tokią gūžtelę, jog tuojau įsinorės patelės. Neilgai trukus, Mažjonis bus nebe proletaras, tik papūtžandis – tėtė.

Tupikas smulkiai nusijuokė guosliu, nervingu juoku, kaip dailiai paerzintas. Tik vis dar nesuprato.

– Tėvui reikia bent dviejų šimtų kubikų akmenų. Jie kuone vietoje, už šimtą sieksnių. Bereikia jų priskaldyti ir įsigulėjusius iš gulyklų išvartalioti. Aš apsiėmiau tai padaryti ir kviečiu judu į bendrovę. Mano kaltai ir kūjeliai, mano jų taisymas; mano sproginaimoji medžiaga, mano akmens, mano vežimai. Tėvas gi apsiima sočiai mus šerti ir po 21 rub. ašiai mokėti. Judviejų darbas, ir pelnas – per tris dalis. Manau judu be jokio rūpesčio ir be jokių išlaidžių turėsiant grynų gryniausio pelno mažiausia po pusantro rublio dienai. Greičiau daugiau, ne mažiau. Pabandykime. Neišeis, mesime. Ar čia kontraktą darome, ar ką? O užsimokės, darbo bus dvejiems, trejiems metams. Skaityk dabar tik 250 darbo dienų: gauname po 400–500 rb metams; nedirbamomis dienomis pravalgom po 100. Kita lieka – trobai. Ar negalimas daiktas?

Mažjonis visa tai suprato. Darbo nebijojo, tad nė negalvojęs sutiko.

– Tik ne su Didžpetriu... Jis per ilgas akmenims iš duobių lupinėti. Bepiga – aš: strukas bukas vokietukas. O jis – tinginys, nerangėlis; jam tik su plunksna sėdėti...

– Ir alkti, – perkirto Napalys.
– Kur nealks. Ką su juo pelnysi? Padirbės, padirbės ir stovi. Net pyktis ima...
– Aš netikiu, kad tokiam jaunam vyrui pats kraujas leistų tinginiauti, kai jis yra gerai prišertas. O mes išsiderėsime pavalgyti sočiai, košės, lašinių, pieno...

Visa tai buvo pakartota ir sugrįžusiam Statikui, kurs paprastu savo greitumu visa ko tuojau griebės, tik neištesėjo.

Statikui su Tupiku atsivėrė tikras darbininkų rojus. Taip pavalgę jiedu, net ir Jonas, dar nėkad nebūdavo. Kūliai, t. y. akmens, graužti, t. y. kiaurinti, nebuvo sunku. Sėdi sau ir taukši kūjeliu, pasukindamas kalną, o čia į kalamąją vietą lašt, lašt vanduo iš skardinėlės laša ir miltus išplaudžia. Aštuoni, dešimtis, dvylika colių skylei. Kaip kokio didumo akmuo.

Gražus paupys. Šlaitai. Venta. Lakštingalės. Vieversiai. Pempės. Ir saulės, saulės! Tiek saulės, jog, rodės, ji pasirengusi ne tiktai pavasario sniegus, ir pačią žemę sutirpyti. Vienmarškiniai, plačiais bryliais nuo spindulių skaidumo, jaunikaičiai kala, o į kuprą jiemdvim saulė iešmais badyte bado, mėgimo virpuliu visą kūną nukrato, kraujas virte verda, kibirkštys iš akių trykšta, mylėtis norisi. „U a!“ – šaukia Mažjonis, atsinešdamas nuo darbo, aukštyn ištempdamas abi ranki ir perversdamas kūliu per savo galvą. Virto ir Didžpetris. Tai vadinosi: atstatyti išnirusius narius.

Jauni nariai „atstatyti“, destis pralamdyti, piga: vienas, du atletikos pajudėjimu, kurių pati gamta mokė, ir vėl imkis darbo.

– Žiūrėk, bene įspyrei debesio? – rūpestingai teiravosi Trumpajonis Ilgapetrio, aukštai iškėlusio savo balžienas.

Petras trumpai nusižvengė, dabar nukišdamas savo pavažas ligi trečiojo akmens, ir vėl kalo.

Napalys atspėjo: Statiko būta ne tinginio, tik nepagalinčio. Gerame pavasario ore, gerai pavalgius, padirbėjus Petras jauste jautė, kaip jam auga pajėgų, raumenų, pilnėja ir net dažosi skruostai. Pirmykštis apkartimas kažin kur dingo. Jis pasidarė šnekus, nuolat pasakojo lupikui, kas yra parašyta lietuvių laikraščiuose ir knygelėse, kurių jis, pradėjęs lankyti daktaro pirtį, iš Baltro pradėjo imti. Ir taip abudu jaunikliu brendo kūnu it protu.

Napalys buvo nuolatinis jų svečias. Sūkį apsukęs, vis čia pat. Tai pasmailintų kaltų atneša, tai atbukusius ima į kalvę nešti. Tai pila parako į pataisytas skylės, deda degamojo šniūro ir užkala aklina. Užtaisius bent dvidešimt, trisdešimt akmenų, pradeda „Plevną atakuoti“¹⁰⁹. Padegs keletą ir galvatrukčiais smunka tolyn.

Pykš, pykš, pykš! Skamba šlaitai, skamba skardys, virpa Santeklių ir Sakalynės langai, ir Šuipis didžiausiu įnirtimu puola iš vidaus oran, loja didžiu balsu kažin kur aukštyn, genas supratęs, kame trenkia, už pat upės, grobsto nubėgančius už pasturgalių, tik nekąsdamas ir didžiausia baile, uodegą paspaudęs, šauna atgal, pradėjęs čia papykšėti. Juoko vaikinams buvo kaip krekeno. Tad tyčia atsišaukdavo Šuipį jo apšaudyti. Šuipis nepyko dėl to ir su visais trimis vis labiau prieteliavosi.

Gaudami pavalgyti, vyrukai pinigų nė neškuravojo. Šaudė ir šaudė bent dveitą savaitių. Pagaliau Napalys paragino pajvairinti darbą ir pradėti iš gulyklų akmenis kelti. Atsirado katorgos darbo. Pavasario laiku žemė tebebuvo primirkusi. Gelžies duromis pražiodysi suskilusį akmenį, o čia vanduo pliumpsi: Pasversi iš šonų, nėr kaip paimti, purvina, slysta. Visa reikia daryti duromis, dalbomis, kartimis, lentomis; vienus pakišant šiaip, kitus kitaip, dažnai ištisą kryžiavonę pastatant, kol galėsi akmenio skeveldrą nuo dešimties–dvidešimties pūdų „už lūpos“ užkabinti, aukštyn pasverti ir visai išversti.

Išsidirbo vaikinų toks sumanymas prisitaisyti, kokio joks mokytas mechanikas nebūtų atsigodojęs.

– Savo galia čia nieko nepadarysi, – kalbėdavo Trumpajonis. – Čia reikia, kad uola pati išliptų, pasistodama mūsų pastolių ir ištraukdama savo uodegą iš purvo ar vandens.

Pradžiūvus mažiau bereikėjo dalbų. Lipė vaikinai patys į duobę ir savim, savo kūnu, savo nugarom kaip Atlantai žemę, vertė gabalus, vos dveitu tepavežamus.

Napalys darbščiai jiemdvim padėjo, visas maurinas ir rankas susidraskęs aštriais skeveldrų

¹⁰⁹ „Plevną atakuoti“ – turima galvoje 1877–1878 m. rusų-turkų karo kautynės Bulgarijoje ties Plevnos miestu.

pakraščiais. Dirbo, vis dėlto nesmagumo vėjas užčiojo jam per kailį, išvydus du gyvu kurmiu po akmeniu, įtemptom gyslom, mėlynais veidais verčiant uolas, nuo kurių senai reikėjo patrukti viduriams. Tad nebeiškentęs bėgo namo, prašė motutę varškės, sūrio ar ko nors ir nešė užkasti, nelaukiant paprasto valgymo laiko.

Vaikinai džiaugės krizendami, maitodamies, ėdė, kas atnešama, vilko apetitu, lyg niekur nieko. Napaliui buvo aišku, tik jaunystę liaunais savo nariais, pasitempiančiomis arterijomis tegalint tokias sunkybes kiloti ir nesprogti.

Tad ėmė vežti. Napalys atvarė porą, įkinkytą į žemutes, ant rąstagalių vietoje tekinių, karčių kestit. Ant jų akmens užritinti nesunku, nutraukia arkliai, išversti dar pigiau tik į teisingai manieruotą kubą sukrauti sunkiau. Visgi nebe taip, kaip iš duobės versti.

Ir augo paupyje kubas, nuo pusės sieksnio aukštumo, ilgyn ir platyn. Ir kai ištisas mėnuo praslinko ir Napalys sumanė pasižiūrėti, kas gi iš jų darbo bus pelno, tai pasirodė juos ne po pusanthro, tik po pustrečio rublio uždirbus, skaitant tik darbo dienas, arba po du rubliu su trupučiu, skaitant apskritai mėnesį.

60 rublių mėnesiui! Tokio pelno vaikinai nėkadus nebuvo regėję. Džiaugės, prie Šešiavilkių prisirišo tiesiog sūniškai. Matės iš akių, kai kalbėjosi, kaip jie myli savo darbo davėjus ir skatintojus, kaip įjemdvim gera jų tarpe. Dirbo tad lyg nė nejausdami, koks tai pragariškai sunkus darbas.

– Jei taip seksis padirbėti bent porą metų, tai arti to, kad ir po piečių su troba galėsiva nusipirkti ir be Amerikos, – džiaugės Tupikas Statikui.

Statikas turėjo savo kombinacijas. O už pirmuosius gautus pinigus nusigriovė tokią Šlėktiškų drabužių eilį, tokia stačia maniškos apykakle, tokiuo raudonu kaklaraiščiu, – nors iš proto eik pasižiūrėjęs. Ir galvą dabar aukščiau šelmenų nešė, riedamas nosį ne panieka visų tų menkniekių, kas aplink, tik pasididžiavimu, kad už gražius, didžius daiktus jisai dar gražesnis, dar didesnis. Ir šventadieniais savuosius mokino visai jau profesorišku rimtumu. Dažnai ir „pone Statikevičiau“ jau susigriebdavo iš kai ko.

Darbas tad buvo ne juokais dirbamas, savo vaisiais džiuogindamas senį Šešiavilkį, kurs dar platesnių sumanymų ėmė griebtis, matydamas pigiai patiekiamos medžiagos.

Džiuogino ir Napalį. Viena, visus išlaidžius gelžims ir sproginimams atskaičius, jam vis dėlto liko po rublį–pusantro, nes paraką jis dirbos pats, tepirkdamos kalichloricum.

Ypač gi jam miela buvo, kad jo dabar visa širdžia pamylėta pievelė dykinos gana sparčiai. Jis tad rodė, kurie akmens reikia pirma nuimti, kad plačiau būtų dykumos, mielai vežiojo karukais žemes, užlyginėjo paliekamas duobes ir apibarstinėjo pirktinėmis žolėmis. Jau kuone visas paupys buvo išlygintas ir gaus jam prižerti.

Petrai Šešiavilkiai tuo tarpu arė žemę, bendrai su Sviestavičium parsisiųsdindami iš visokių pasviečių naujos veislės sėklių griežtai visų javų, nes tos vietos ir pašventiškių sėklos esančios, anot Sviesčiaus, išsigimusios ir suskurdusios.

– Gintautas Gondingoje, Darata Sakalynėje, Napalys paventyje, Petras Santekliuose, Sviestavičius Linksmynėje. Ogi da Giedrienė. Ogi tie, kurie šiaip ar taip yra palaižę visų tų vietelių ir susidūrę su jų veikėjais?

Gintautas, kai visa tai sumesdavo, eidamas gultų, tai jam norėdavos, apvirtus į lovą, pirma aukštai aukštai kojos kilstelėt iš džiaugsmo. O jei tai nepadarydavo, tai tik dėl to, kad jau turėjo gerai virš trijų dešimtų ir jam paties savęs buvo gėda.

Apie lietuvių laikraščius ir kas ten yra rašoma ėmė kalbėti visoje parapijoje, kaip apie paprasčiausius dalykus, nieko nebesivarždami. Priprato skaityti. Jaunuomenė užsikrėtė noru mokytis rašyti ir skaitliuoti. Spietės būrių būreliais; vaikams į sodžius ūkininkai samdėsi direktorius, ir miestelio visi pašaliai knibždėti knibždėjo mažvaikių, neva poterių besimokinančių prie pirmosios Komunijos, iš tikrųjų gi mokydamiems visa ko, skaityti ir rašyti, kaip tikrosiose rusų sumanytose, tik neįvykintose „školy gramoty“¹¹⁰, tik kun. Vizgirdos, nebe ruskių globoje.

¹¹⁰ rusų sumanytose... „Školy gramoty“ – XIX a. pab. pradėtos kurti „raštingumo mokyklos“, kuriose mokyta skaityti,

MEILĖS AUDROS

SIETUVA

*Aš padėjau brolužėliui
Žirgelius pagirdyt.
Gan ilgai stovėjau,
Daug aš čia kalbėjau.
Ir pražydo vainikėlis
Ant mano galvelės.*

Gintautas džiaugėsi, kad jam po tiek metų ėmė rasti daugiau „giminių“ neg vieni pirmieji miestelio piliečiai žydai: Seligmann su Schumacheriu. Jiedu kaip ir pirma laikėsi sau paskirtos eilės: vieną kartą per savaitę sėdėjo pas daktarą gonke ar valgomajame. Tik nebe sekmadienių vakarais; tais vakarais jau kiti „giminės“ rinkosi pas daktarą: Sviesčiai, dabar abudu, Vidmantaitė Darata, Šešiavilkių Napalys su sesele Maryte ir kun. Vizgirda. Tai vieną sekmadienį.

Antrą sekmadienį visi jie rinkosi Sakalynėn į senį Vidmantą, tretį į Sviesčius, ketvirtą į Šešiavilkių Petrus, nes visi jau žinojo juos esant dvarvietės savininkus. Seniai Šešiavilčiai vis labiau traukėsi iš eilės į karšinius, nors į svečius dar tebėjo, stalan drauge tebesisėdo ir per visą vakarą mielai klausėsi linksmų ir šviesių jų kalbų. Tik nei į Sviesčius, nei į Gintautą, nei į Vidmantus abudu seniu nėjo: ten jiems matėsi per ponišką, o Vidmantuose net nekrikščionišką – kam jie ne katalikai.

Užtat Sviesčiai „gatavai sumužikėjo“. Mieliausias, kasdienis draugas Sviesčiui pasidarė Petras Šešiavilkis; su juo kas rytas, kas vakaras tarėsi, kas bus šiandei darytina ir kas jau yra nudaryta. Gi poniai Sviesčiuvienei tiek pat buvo Darata. Ji neklydo, įkalbinėdama savo vyrui patogų gyvenimą esant pasidaryti ir nedidžiuliuose dvaro rūmuose. Vidmantuos jai, lygiai ir vyrui, viskas rodėsi miela malonu, kaip rojuje, daug mieliau, neg būdavo Santekliuose.

Iš pradžių Sakalynės gyventojai buvo labai tai jiems. Kažkokių „prūsokų“ priviso, svetimtaučių, nekatalikų... Tik tai neilgai truko. Vidmantas nė nesvajoto taip ūmai patapsiaps „viso svieto“ garsenybė. Dar jis nesuskubo parodyti, kiek ir ko ūkyje išmano ir tesi padaryti, o jau Sakalynės išvalymas, kur vienos lapės ir opšrūs, anot to, olas besirausė, ypač gi vieškelio su pakalne ir Gusčio pataisymas jau buvo sudavę į didįjį kalbų būgną. Visa tai negalėjo nepasiekti ir Sviestavičių ausių.

Jie žinojo visa, kas tik buvo kalbama, kaip „prūsas“ anapus upės drįvoja, bene per daug dyko laiko turėdamas. Girdėjo ir ėmė iš tolo sekti visą prūsišką Vidmantuose naujai įvedamą tvarkingumą. Sekė, grožėjos ir ėmė vertinti tuos žmones, kurie tiek daug triūso deda, idant visa būtų ne tik naudinga, dar patogu ir gražu.

Sviestavičiai dirbosi daržus Linksmynėje ir vieną sekmadienio popietuvę susitarė abudu su žmona ir nuėjo pasivaikščiodamu į Vidmantus sėklų pirktis.

Buvo dar toli lig saulei sėdant. Gintautui ir Vizgirdai bekrizenant su Vidmantais, štai Šuipis sulėjo ir, prietelingai čiaudėdamas, uodega vizgindamas, lyg saviškius sutikęs, įvedė į trobą Sviestavičius.

Jiedu nesitikėjo svečių rasią. Atsiprašė ir ėmė reikalą išdėstinėti. Tik Darata užčiaupė jiems burnas. Atėjota, sakė, tai ir pabūkita svečiai, miela nemiela.

Sviestavičiam iš pradžių nebuvo malonu. Ypač varžė kalbų nevienodumas. Vidmantai nemokėjo nei lenkiškai, nei rusiškai, tik lietuviškai ir vokiškai. Taigi su jais Sviestavičiam teko kalbėtis vokiškai. Vizgirda nemokėjo vokiškai, tad su šeiminkais ir Gintautu labai sklandžiai šnekėjosi lietuviškai, o į Sviestavičius, lyg kokią maloną darydamas, nenoromis kreipėsi lenkiškai.

Trys kalbos už vieno stalo. Lyg būtų per daug, tai visi jautė. Be to, bepiga buvo su Darata kalbėtis

vokiškai: jai tai buvo kuone prigimta. Senis gi, nors taip pat mielai griebės nežmoniškos kalbos, užmiršęs gavęs už tai iš Gusčio „beždžionę“, vis dėlto vėlė ją it miliniu liežuvium. Sviestavičių estetika, dailės skonis, nepakentė blogos, darytos, kad ir svetimos kalbos, tad ėmė labai atsargiai, rūpindamiesi pasakyti kaip reikiant, kalbinti senį lietuviškai.

Ir ne taip jau blogai jiems ėjo. Sviestavičius ėmė atminti vaikystės metus, kada dažniau susidurdavo su dvaro darbininkais ir jų vaikais; ponias dabar buvo nuolat lavinusis toje kalboje, su Šešiavilkais bebūdama ar su darbininkais Linksmynėje besitaisydama.

Taip pamažu ir įsivyravo toje gražioje šviesuolių lietuvių kompanijėlėje viena tik – lietuvių kalba. Ir visiems pasidarė kur kas jaukiau. Lyg visi pajuto artimą savo giminybę, ne vien šaltą, nors mandagų, kaimyniškumą.

Štai kaip ponas Sviestavičiai, visą amžių lenkais dėdamies ir aristokratinis savo bočius beskaitydami, pateko į naują demokratinę draugiją. Ir vis labiau darėsi ja patenkinti, daug labiau neg draugėje pirmykščių pataikūnų dvariškių, kurie vienus niekus temokėjo pliaukšti.

– Visą amžių buvova su žmona gyvu nabašninku. Tai kiek čia dabar mums šviežienos, jūsų draugėje atsiradus! – džiaugėsi Sviesčius, vieną sekmadienį sėdėdamas su kitais pas Petrus ir klausydamas gyvos, gudrios kaip sveiko ūkininko kalbos Petro ir linksmos, atviros, meilutės Petrienės. Mariutė varpeliu skambėjo iš visų pusių, susyk visiems tai į vieną, tai į antrą ausį kaip uodas, kurio neatsiginsi. Numosi iš viener, jis beesąs kitur. Tik Mariutė tai ne kuisis; jis temoka įkyrėti, prikibdamas, kaip sakai, su savo ta pačia giesmele: „Nesigailėk“... Žinoma, savo kraujo; ko gi daugiau? Visi svečiai, ir seniai, ir jaunieji, meilingom, įsimylėjusiom akim sekė Mariutę, kiekvieną jos pajudėjimą, stiprų jos stogą, drąsų žengimą ir tokį audringą bėgimą, lyg tuojuo tvykstelės galvą į staktą, nepataikiusi pro duris, ir kris čia pat. Taikė tačiau kuo geriausiai ir per kiemą leidos tokiais šuoliais, lyg rengdamasi per statinę tvorą peršokti.

Dručkė, kiek žemoka, mėlynakė, geltonkasė – gryniausias aukštaitės tipas. Sveikata jai trykšte tryško, kūno visur buvo per pilna, jis veržėsi per susegamas rankoves riešuose, per apykaklę, lyg veržės net per sijono juosmenį. Tai jau buvo pilnai subrendusi mergelė, nors Dievo valios dar nejautė kaip reikiant, tačiau žadėjo daug galimybių, velniui pradėjus jauną kakalį kūrenti.

Mylėjo ją ponas Sviestavičius tikrai kaip savo vaiką. Pasilgdavo jos, kuriądien tėviškai jos nepabučiavęs į galvelę ir nepaglostęs. Ir jo meilė buvo nekalta kaip angelo, nieko nesvajojanti iš to nekalto „kūdikiu“, kuriam tačiau jau buvo devyniolikti metai. Net ponias tos meilės savo ištikimam, išbandytam, galop jau apsenusiam vyreliui nepavydėjo.

Mylėjo Marytę ir Gondingos daktaras Gintautas. Iš pradžių taip pat kaip Sviesčius. Eidamas į Santeklius, nėkad nepamiršo nusipirkti skrynutę saldainių – „Marytei, tai mano maželėlei“... Marytė ėdė saldainius per abu žandus, mažą tepadėkojus gerajam „dėdei“, ir laukė jo, kad ir vėl atneštų saldainių. Ir su tuo nesislėpė, nes saldumynų buvo smalsi kaip vapsva.

Visados rimtas daktaro veidas šiepės, lyg sapne matydamas tą žebenktį žvėrelį, mielą pamatyti, dar mielesnį turbūt paglostyti per švelnų kailį. Ir pats savęs tada Gintautas nebepažino: jis, Kristus metus peržengęs flegmatikas žemaitis, kelte kėlės bėgioti su Maryte, vaikyti ją ir gaudyti. Dažnai taip ir darė, pliaukšėdamas rankom. Grįžo draugėn, visas nušilęs, uždusęs, bet tokiu kvailai išsišiepusiu srėbtuvu, lyg kas medum būtų jam per lūpas patepęs.

Marytė nieko nesivaržė, nei ponų, nei senių. Nesivaržė ir dėdės daktaro. Ne tik nesivaržė jo, dar ir mylėjo. Gintautas jai rodė už visus geresnis: jai saldainių atneša, su ja siaučia ir tauškia. Tad vis dažniau vien tik į jį ir žiūrėjo. Nenumanė dėlto, kad jis visoje kompanijoje buvo visų jauniausias, nors nebe taip jaunas, kaip Napalys ir jo draugai, ir... visų gražiausias.

Gintautas buvo gražus ne tik savo vyriškumu, galingai sukirtas ir susiūtas, storiausių kaulų ir jau pradėjęs pilnėti; gražus ir veidu tikro dievaičio Apolono: gražia nosimi, gražiom, lyg tik bučiuoti lūpom, raudonom, gražiai išriestom, minkštom, gražiu smakru su duobele kaip Buonapartės¹¹¹, gražiais pilnais ir skaisčiais skruostais.

¹¹¹ kaip Buonapartės – tai autentiška, korsikietiška Napoleono Bonaparto pavardės forma.

Daktaro amatas ilgam buvo nuo jo atstūmęs moteriškos paveikslą idealą. Jis nei negalėjo įsivaizduoti, kaip vyrai svajoja lyg sapne apie moteris, kad turi jų tegeisti kaip sveiki patinai. Tačiau dabar, ar jis buvo namie, ar Vidmantuose, ar kame kitur, kada visus ir viską užmiršdavo nusimaldęs, – vienos Marytės neužmiršo, ji viena kaip gyva tebuvo jam akyse, atmintyje.

Ir nesiskundė. Nesakė: tai, kad prisžiūrėjau – net atsikodyti nebegaliu! Tik juoba veikslino sau visą jos figūrėlę, jausdamasis tuosyk taip, kaip turbūt jaučiasi žmogus, narkotikais pasierzindamas. Dažnai net jam galva sukės, smilkiniuose tvinkšėjo, atminus Marytės tekintąjį stogą; pačios rankos tiesės ir grobstė, orą nutverdamos. Tik sapne, kokių jų nė būtų buvę keistų keisčiausių, Marytės nėkados nebuvo išvydęs. Gal ir gerai – ne ten jai vieta...

Pagaliau Gintautas ėmė vis dažniau praeiti pro šalį Vidmantų ir pabaigti savo kelionę neva Sviesčiuose, tikriau gi, kad gautų bent pamatyti, bent keletą žodelių pasisakyti su Maryte. Ir kažin kaip taip atsitikdavo, jog ir pamatydavo. Vis Marytė netyčiomis pasirodydavo kaip tik tuo laiku, kada pasimatė gondingiškis svečias.

Gerų tai buvo valandų. Ak, kaip gerų! Tik tiek ir kentėta! Rodės, ko čia daugiau: norėjo Marytės pamatyti, ėjo ir pamatė. Betgi namo grįžo ne laimindamas tą pavykusią dienele, tik visas suniuręs, neramus ir visu kuo pasaulyje nebepatenkintas. Ir tučiuojau pradėdavo sumesti, kada vėl eis ir pasimatys.

Visos idėjos, visi siekimai nuėjo šalin: visame pasaulyje ir už jo – bebuvo vienas centras, jo jausmų pilnybės vidurys – Marytė. Daugiau nieko. Unum est tibi necessarium. Tavieno tau tereikia... Seniau jam dažnai pasipindavo mintis: bene vesti Darata? Argi begausi tinkamesnę inteligentui inteligentę, tautininkui tautietę, idealistui idėjos moterį? Tik ligi tai bus pagalvojęs, tuojau priešais išeidavo jo pasišventimas liaudžiai jo nedalijimas jai ir būsimajai revoliucijai tarnavimas. „Ne! – šaukė kažkas viduje. – Neturi teisės visa ko išsižadėti! Ir dėl ko? Dėl sijono! Cha cha cha...“

Stebėtina, kad dabar to balso niekur nebesusilaukia. Tyčia stengiasi jį išvadinti iš kažin kokių sielos patamsių ar užkampių ir niekaip nebeatsikviečia. Neanalizavos nabagas, nors ir psychologas, andai veidmainiavęs, ir visi tie pasišventimai tebuvę kaukė pridengti tuščiai širdžiai; jis – nemylėjo, tai ir didvyriauti buvo patogu. Dabar myli, gaivališkai myli, ir nebesistelgia priešais atsistoti su bet kokiais persikalbinėjimais. Būtų tai tiek pat svėrę, kiek, gaisrui užsiliepsnojus, išbėgti jo gesytų su skardinėle vandens. Nei į galvą dabar Gintautui nebepareidavo Marytės nelygumas jam: jis toks storas ir aukštas, ji tokia kresna, bet žemutė; jis toks mokytas, universitetninkas, ji tik tik sulig valsčiaus mokyklos; ji muzikė, jis iš valstiečių išbrėžtas; jis jau miestiečių papratimų, ji gryniausi sodietė, nuo valgymo ir poterių kalbėjimo, ligi pat svetimųjų priėmimo svečiais.

Nieko, nieko! Vienas tebuvo balsas ir argumentas – geidžiu! Geidžiu visomis sveikomis, neišėkvotomis pajėgomis. Geidžiu ne lygybės, tik papildymo. Kokios čia vyrų ir moterų lygybės, kad tai du visiškai skirtingu, vienu mastu nematuojamu dalyku; dvi sriti, tegalinti drauge padaryti trečią, vėl kitokią neg abidvi. Pagaliau – po šimto ir keliolikos velnių: man tai patinka, aš to noriu, – tai ir gana įrodymų! Kas gi? Mes, šviesuoliai, verždamies į asmeninę laisvę, tyčia, savaimė darysimės pačių prasimanytųjų galybių vergais? Tfu, kad tu nesulauktumei!

Sumanė Gintautas Marytę būtinai šį rudenį vesti. Ir viskas kitaip virto. Marytė – kūdikis, mergelė ūmai jo galvoje pavirto moteriška, rimta lyg rymietė. Kaipgi su tokia bežaisi? Reikia rimtai pradėt kalbėtis, kol pagaliau nesusikalbėsi, nesusiprasi ir nenuspręsi, – jiemdvim, ne kitoje poroje amželis pragyventi. Ir darėsi Gintautas nebedrąsus, nei bežinojo, ką gi jis dabar pasakys savo Marytei; nei bepirko saldinių: ar be vaikas? Nuolat mintijo apie Santeklius ir nebedrįso beieiti. Pats savo rankomis pasistatė spąstus ir įsispaudė. Pyko, draskės, bet nieko...

Gintautas pradėjo daug rečiau beateiti. Tai tuojau visi pasergėjo ir net ėmė ateinančio teirautis: kas atsitiko, kur buvo? Ir Gintautas – o, kad jūs visi kur tuoj prasmegtumėt! – ėmė meluoti, kaip pirmos klasės mokinėlis: tai laiko nebuvę, tai nesveikas buvęs ir visokių neįtikėtinų kvailybių.

Daugiausia tai pajuto pati Marytė. Ji dar neišmanė, kas tai meilė, kiek ji duoda džiaugsmo, tik kiek ir prikankina. Ji Gintauto laukė. Nesulaukdama nerimo, nerimdama bėgiojo net į vieškelį sutikti, nesutikdama pyko, o išėjus gulti be niekur nieko verkė į pagalvį, kramtydama jo ragelius.

– Kas tau yr, Maryt? – klausė tėvai, sutikdami savo mylimąją nebelinksmą ir lyg neišmiegojusią kaip pirma.

Marytė muistės, ožiavos, nėjo valgyti, ilgai šnirpštė kur kerčioje, apsileidusi plaukais, ilgai nėjo praustis ir šukuotis.

– At! Mergiški pasiilgimai. Praeis, – tardavo motina, teisingai suprasdama mergišką padėjimą. Ir tėvas nurimdavo. Tik nei vienas, nei antras nepasistengė įspėti, ko tie pasiilgimai? Doktoras nei galvon neatėjo įtarti kokiuose ketinimuose. Toks ponas suksis apie sodietę mergelę! Čiupk!

Ir kai ateidavo Gintautas, Marytė nebežiūrėjo, ar kūpso kišenė nuo sukraunių dėžutės, ir laukė jo, nebeatmindama tų saldinių, ir sulaukusi nebežaidė. Tik norėjo su juo šnekėti, šnekėti, šnekėti be galo, kur nuošaliai pasisodinus, kad jis nieko kito nebesidomėtų, tik jos, su niekuo nebesikalbėtų, tik su ja viena, viena, viena...

Dar geriau paimti jis už gražios, minkštos, nenusidirbusios rankos ir prispausti ją prie ugnia degančio skruosto. Taigi būt gerumėlio! Bet taip tebūdavo sapne. Sapne ją kažkas maloniai tekankino, Gintautas ne Gintautas. Ji gynėsi abiem rankom, mušėsi ir – dėlto traukė int sau. Ir pakirdo nuvargus ir pikta, visais nepatenkinta.

Tai paprasta tikrenybė. Ją visi žino ir savo laiku yra pergyvenę, prityrę. Tuo niekas paskui nepasigiria. Ir visai būtų prožiška, kad tos tikrenybės, realybės neišpintų siela savo dvasios blizgučiais, neišpintų aukso svajonių juosta, neišautų sidabro minčių stiklais. Būk gi, kaip ir esi, per amžius palaiminta, Svajone! Tu, skaistybės Saule, kuri ir sutrų pelkelę moki paversti margo stiklo atšvaitą! Tu, kuri sukrypusią bakūžėlę darai kuriam laikui karališkais rūmais! Tu, kuri vakarų saulės spindulius auksu ir diemetais paverti! Tu, kuri vargų negales leidi kuriam laikui užmiršti!

Ne! Žmogaus meilė – ne gryna materialybė, tad kas ir iš tos meilės randas – ne grynas kūnas, tik su tokia pat dvasiškumo kibirkšte, kuri ir jam savo laiku padabins purvabridžio buitį ir duos skonies ir ilgesio skaisčios dvasių būtybės.

Marytė nemokėjo giedoti svajonei himnų. Tačiau pačias svajones auste audė lyg voras tinklą, o į vidurį vis turėjo pagavusi – Gintautą. Jei dabar dainavo, nors pati viena, tai jam dainavo; mėgino kuo gražiausią gaidą ištiesti, kad – jam. O balselį turėjo kaip ir visi Šešiavilkiai, kaip ir Napalys. Jei įsirašė į savo sąsiuvinį kokią dainą, tai tik tokią, kurią šiaip ar taip galėjo priderinti Gintautui. Ir poterius kalbėdama, net bažnyčioje būdama, didžiajame altoriuje jautė, jei ne matė, gražų, gražų, jauną, stiprą vyrišką.

Ji visai dabar nebežiūrėjo esamųjų dalykų. Perėjos matė ką kita. Tai tebuvo jos rūpestis ir brangenybė. Marytė irgi mylėjo Gintautą stiprai, gaivališkai, kaip ir jis ją. Dar stipriau, nes to savo gaisro užlietų nemanė eit nė su skardinėle. Nieko ji negalvojo, nieko nemokėjo pagalvoti. Ji – jautė ir gana. Taip jai buvo gamtos žadėta, ne savo pasiskirta, ne už tai ir atsakė. Ji nemokėjo net savo pasiilgimų tikrenybe paversti. Realizuoti susituokimu visai neišmanė. Nenumanė geriau būsiant artimesnėje artimybėje neg dabar, kad susitikę susisėda tolimesnėje artimybėje ir tik meilės žvilgsniais viens kitą malonina. Visa meilės laikilgio grožė ir palaima tai kaip tik šitie dvasiškumo momentai, kits kitą vertinant ne savimylybe, nieko dar iš kits kito nereikalaujant, nieko nesiūlijant. Gryna, gryna. Iš to daina kyla. Iš to karžygiai milžinų darbus nuveikia. Už tokį „damos“ žvilgterėjimą senovės raiteliai svajotojai jos vardą savo širdyje ir skyde rašės, jį šventenybe skaitė. Ir tiek tėra tikros laimės kits kitą įsimylėjusiems, kol šisai dvasiškumo elementas atsveria. Užsidegs akys kitu geiduliu, paraus jos galvon mušančiu krauju, – paims savo meilę globon kita, grynai medžiaginė galybė, – ir ji nebebus įdomi, kaip neįdomus nei bet kuris kūno veiksmas. Už materialą meilę dar nė vienas pasaulio raitelis nėjo su priešininkais muštis ir savo galvos guldyti. Nė šiaip nėra bet kas nusižudęs, kas yra kūno meilės prityręs. Kol dvasia tebeviešpatauja, tol kūną laiko perniek ir jo gyvybę – niekais.

Gintautui ir Marytei prasidėjo gražiausių, nes dar švarių ir gilių, ramių kaip sietuva pasiilgimų ir į kits kitą linkimų laikas, kuris likta buvo jiemdviem ilgiau pratęsti, neg paprastai esti tokiuose priepuoliuose. Įsimylėjusieji mano, būk tai jiedu savo brangią paslaptį težiną, niekas daugiau nei matąs, nei suprantąs. Tuo tarpu kad susimylėjusius tą pačią valandą pajunta kiekvienas žvirblis palėpėje. Nei Gintautas, nei Marytė niekam nebuvo pasisakę mylį, nei vienas antram dar

neprisipažinę – o jau visiems buvo aišku, jog visi jie atsirado meilės šventykloje, visus Mildė apaudė savo aušros pirštais.

Rodės, kas kitiems? Ko čia sirgti pagiriomis, kai ne tu, tik kits kas geria? O dėlto visiems buvo gera, kad kažin kas mylis. Taip gera, kad į paprastą, smulkų gyvenimą su jo sielavartais dėl duonelės ar nuodėmingo aukso, kuriuo klastingai nuperkama pati sąžinė, kažin kokios dievybės, Laumės ne Laumės, įbėrė monų, apvilko visiems akis ir paprasčiausi dalykai virto – pasaka.

Susimylėjusi porelė buvo kamertonas visų ūpo. Jų aržūs žvelgimai, jų pagavimo pučiamos šnervės uždegdavo ir kitiems žvilgsnius, pakeldavo ir kitų ūpą. Matėte, kas darosi per vestuves? Du tuokias, o kelios dešimtys siunta. Šoka, trypia taip kaip nėkados. Net arkliai piešto stojas ir dūksta. Meilės atmosfera visus pagauna. Tad visa pavencių draugija ne mažiau mylėjo susimylėjusius už tai, kad susimylėjo, neg jie viens antrą pagalėjo mylėti. Tik vis tai tylomis, apsimetus nieko nežinant. Matė jau ir tėvai, kaip Gintautas su Maryte sutinka, tik nieko iš to nelėmė kaip ir pirma.

Daratai iš pradžių loc ir smilktelėjo grynai moteriškas pavydas; matė, kaip seniausias ir tikriausias jų prietelis, labiausiai iki šiol jiems atsidėjęs, dabar šąla šąla ir visai ima lenktis. Tai skauda. To gaili. Tik kas daryti? Darata visą kaltybę susiėmė sau, suprasdama nedavusi draugui to per tiek laiko, ko davė jam Marytė trumpesniu laiku. Taip turi būti. Tam yra lyčių susiskyrimas... Veidmainiavo pati sau. Nes... nes jos paširdyje taip pat kažkas kuteno ir krutėjo, vis aiškiau aiškiau įspausdamas jai gražučio jaunučio aukštaičiuo paveikslą. Napalys Šešiavilkiukas jos širdžiai pamažu ėmė virsti tikruoju karžygiu – Napoleonu Buonaparte.

Na, kurgi aš nuklydau? Aš visai ne romaną rašyti buvau sumanęs. Ir ne pilną istorijos tikrenybę. Ma ją šimts, tokia ji esti nuobod! Aš tebuvo pasiryžęs to duoti, ko tesiu iš savo pusės specialybės – atskirų, ne ankštai susirišančių vaizdų-miniatiūrų. Kam romano, kad ir taip įdomu? Kam lytinės meilės, kad Tėvynės meilė gaubė ano laiko veikėjus, be jokio politikos krypsnių skirtumo tautininkus, lietuvių atgijimo tėvus.

Taip tai taip. Tik ką padarysi? Prieš vėją negi papūsi. Buvo Tėvynės meilė. Ir tokia ji buvo galybė, kad kalnus nuvertė. Tik ją žingsnis žingsnin sekė ir asmeninė jaunų kovotojų meilė, kurios nė vienas nepajėgia palikti šalyje kaip savo šešėlio, uždaryti į kokią slaptą dėžutę, kad nekliudytų kitiems darbams. Ne, to negalima padaryti. Ji seka kiekvieno jaunystę, nė vieno luomo neišskirdama, visiems į jo ideališkiausius ar reališkiausius pasiketinimus ir pasistengimus įsipindama, vienam sparnus pririšdama, kitam girnapuse prie kojos pasisverdama. Jei kas ištirtų visus paslapčiausius akstinus, paraginčius mūsų didvyrius šį bei tą nuveikti, tai kiekviename atrastų paprastą meilės, lytinės meilės pajėgą ir jos akstiną. Jei to pat ieškotų Tėvynei žuvusių vaikų veiksmė, tą pat atrastų.

Tai kaipgi jaunuomenės gyvenimo ir veiksmo vaizduotojas gali atskirti ją, tą jaunuomenę, nuo to, ką ji su savim nešiojasi paskui save, lyg aukso ar katorgos pančius valkioja? Ne, negali. Ir, moka nemoka, turi užgriebti ir tos srities. Vaiz–dininkui vieno tegaili – kad jam tenka tai vaizduoti, lyg nuo aukšto kalno matant, kas darėsi praeities slėnyje.

Mylėtasi tad ir kovos metu. Tik tas laikas, kurį aš užgriebiu, buvo ne paprastos meilės laikas, tik meilių audros laikotarpis, kaip esti magnetinių audrų. Ypačiai jos minėtinos dėl to, kad supuolė su kita galinga audra – didžiausiu Rusų valstybės sukilimu prieš veikėjus, kūno galybe – menkučius, gi dvasia milžinus, lietuvius susibaudėlius, šmekerių šmugelninkus. Vardai, kuriuos mūsų kontrabandninkai iš vokiečių parsinešė drauge su lietuviškaisiais raštais*.

Ar tai visavaldančios Apvaizdos sutaisyta tiesiai, ar per saulės dėmių įsigalėjimą, kaip galvotas žvaigždininkas vienuolis Morė pasauliui skelbia?¹¹² Sulig jo kas vienuolika metų susidarą didysis saulės dėmių būrys ir tuolaik susidarą didžiausios gaivalinės audros: oro, magneto, jausmų ir karų. Nykstant dėmėms, silpsta ir tos audros, kol vėl neimą įsigalėti.

Jei taip yra, tai mano aprašomąjį laiką valdė – pačios didžiosios teisybės ir žmoniškumo saulės dėmės: Rusų monarchizmo sauvalia. Tada ji buvo pirmą kartą pakirsta, kol per antrą 11 metų „dėmių“

* Der Schmöcker – sena knygpalaikė. Der Schmuggel – kontrabandavimas. (Aut. past.)

¹¹² Žvaigždininkas vienuolis Morė – greičiausiai čia minimas vokiečių astronomas Simonas Marijus (Marius), 1609 m. atradęs Jupiterio palydovus.

įsigalėjimą nebuvo visiškai pribaugta¹¹³.

LINO DARBŲ PASAKA

*Jok, brolyti, į sodžiaus mergelę.
Sodžiaus mergelis mažakalbėlės,
didžiadarbėlės –
Išaudė drobelę kaip beržo tošelę,
Išrašė raštelį kaip bitės korelį.*

Susirinko vieną sekmadienį visa mūsų kompanija pas Petrus. Marytė kažin kodėl – bene tik dėl savo Gintauto – sumanė visą butą išpuošti savo rankų audiniais, siuviniais ir mezginiais. Kitos tokios nagingos ir darbščios mergelės, kaip Marytė Šešiavilkotė, visa pašvenčių apylinkė neturėjo. Nuo pat piemenų metų ko ji nebuvo prisimezgusi ir prisiaudžiusi! Kelios trobelninkės pribuišės visą žiemą jai verpdavo verpalus, o ji tik audė, tik audė. Žinoma, kad norėjosi tuo ir pasirodyti. Pasirodoma kraitis tik per vestuves. Bet kada tai kur tai ir ar tai bus? O čia tiek žinovų.

Susirinko svečiai, vėdinasi palengvėl arbata. Pirmas Sviestavičius pasergėjo stalo ir sėdynių padabinimą. Žiūrėjo, žiūrėjo, kraipė kraipė galvą. Pagaliau, pliaukšterėjęs liežuvium, prabilo.

– Aš esu matęs arabų dabinimosi stilių, sudaromą iš kombinacijos vienu tiesių linijų. Rodos, paprasčiausi, pirmapradinė figūra – linija. O sunku nemačius ir įsivaizduoti, kokia galima padaryti iš jų įvairybė! Ji ne tik akis veria savo gražumu, savo margumu: pritraukusi dar ilgai sulaiko atidžią, versdama ieškoti ir rasti vis naujų kombinacijų. Tai man atėjo į galvą, besidžiaugiant šios štai staltiesės raštu. Kaip iš tiesių linijų, taip ir iš tiesių stiklelių, kvadratų ir visokeriopų keturkampių negalėjau įsivaizduoti, kas galima padaryti. Žiūrėkite į tą lietuviškos servetą. Ilgai reiks jums žiūrėti, kol suskaitysite, kiek čia įvairių stiklų kombinacijų: didesnių su didesniais, mažesnių su mažesniais ir mišrai, kvadratų su pailgotiniais keturkampiais, po keturis krūvoje į kvadratą ir po kelis į eilį. Stebėtino būta audėjos nagingumo. Kas tai audė? – pabaigė Sviestavičius.

Visi įniko žiūrėti ir raštus skaityti; pirma rodomos staltiesės, paskui rankšluosčių, kilimų ir juostų. Tai buvo maža namų darbo parodėlė. Džiaugsmo ir pasistebėjimo nebuvo nei galo, nei krašto. Nuo pagyrų dūmų galėjo sveikiausi galva apsisukti. Todėl ir Šešiavilkienė stovėjo gale stalo, parėmusi smakrą ranka, o jos alkūnę įstačiusi į antros rankos delną, ir rodė štai štai bus dangun paimta. Marytė gi stovėjo raudona kaip putinas ir tik seilę rijo. Gintautas jau buvo akim jai pasakęs, įspėjęs, kieno tai tokie nagai. Ir ji šyptelėjimu, kurį jis vienas tesugavo, nes jam vienam tebuvo siunčiamas, prisipažino – ji ta audėja esanti.

– Tai močia štai ir Marytė, – atsiliepė senis Šešiavilkis, – linų gaišintojos. Ne vienas šimtas būtų banke likęs, kad ne jų įsiutimas kas mielą žiemą austis ir austis, lyg pabrūke kokiame, pasigailėk Viešpatie! O nei jų kas perka, nei kas mato. Retas svečias tik kai ką gauna išvysti. Pamatytumėte, ko nėra jų skryniose ir po kiek visa to. Dviem kartom su visa šeimyna dengtis pakaks.

Ir nukrypo kalba į naminę lietuvių pramonę, pirmapradinę, be jokių mašinų ir pagerinimų, pasiekusią tokio aukšto sumaningumo laipsnio ir vis dėlto neįgijusio prideramo jai aukšto vertinimo, kaip, sakysime, Briuselio mezginiai, persų kilimai ir kiti mažiau už mūsų servetas praktikingi dalykai.

– O kaip tai lengva būtų daryti jų pardavimui! Reiktų tik rinkų surasti, – tarė Gintautas.

Kun. Vizgirda visą laiką tylėjo. Jis buvo aukštaitis, taip pat pašvenčių srities, nors ir tol nuo Šešiavilkų gimtinės. Jo nuomonė čia būtų buvusi svarbiausi.

– Ką gi maštai ir savo nuomonės nepasakai? – kumštelėjo jį Gintautas.

– Jums, gatavą daiktą turint, tikrai rodos lengva iš lietuvių namų darbo padaryti – pinigas ir verta jis padaryti. O aš jums pasakysiu: toli gražu – ne! Tai taip sunkūs ir keblūs darbai, kad jo vaisiai tepritinka vartoti patiems, kaip tautos kuone šventenybės. Aš tam esu prisistebėjęs. Tad klausykite, žemaičiai: aš jums pasakysiu aukštaičių linų darbo ar lino darbų pasaką.

¹¹³ ji buvo pirmą kartą pakirsta... – turima galvoje revoliucijos Rusijoje 1905-aisiais ir 1917-aisiais metais.

Yra pasakų, kurios virsta nuobodžio pasakomis ne dėl to, kad apsuksomis sakoma, tik kad per ilgos. Yra ir darbų, tikrų nuobodžio darbų dėl jų ilgumo. Ant tų darbų lietuviai yra prasimanę ir tolygių pasakų, dainų ir talalaikų. Štai viena:

*Ir pasėjau žalią liną, žalią liną, ram...
Ir išdygo žalias linas, žalias linas, ram...*

Kol „žalias linas“ pavirs gražių gražiausiais nagingų lietuvių rinktais raštais, tos giesmės pakaks tau visai valandai, kaip tų darbų kad pakanka – ištiesai pusei metų.

Būkite kantrūs – aš jums paseksiu tą lino darbų pasaką.

Bepiga su javais: išsikūlei grūdų ir malkis duonos. Kai linų prisirovei, plikas rankas susipjaustydamas, žalius kaip mėšlas namo parsivežei ir galvenas gelžinėmis šukomis nušukavai, – tai tik pradėjai lino darbą nuobodį.

Dabar vežies juos atgal laukan. Prisikasi linamarkų, kur rudens potvynyje nesti užpalo: užlies marką kitas vanduo, ir visas pluoštas braukiant išpakulos. Pamerkęs storai apkloji lapuotais žabais, kad saulės nematytų; pakaitins ji, ir ta vieta pakulosis. Prislegi akmenimis, kad neužplūstų – vis dėl to pat. Supuvo spalio, išmėginai jį per kelis kartus, kad jau lūžta, velki kaip tik tinkamu laiku: prailginsi mirkyti, vėl visas pluoštas pakulos. Trečią kartą kraunies į vežėčias, dabar tą gyvą vandenį. Vežies kur į pievą ar į rugieną, plonai iškloji nesudrikusiomis eilutėmis – teišsistovė. Neprailgink laikyti, kaip ir mirkyti: persistovė – vėl pakulos. Išsistovėjo, spalio trupa, tai sukeli, sustatai gubelėmis, kad neprisiplaktų prie žemės: paskui nebeatplėši, reiks su riestais pjautuvais kabinti. Vežies atgal namo, susikrauni į pašales ar paviečius, kad lietūs nedrėkintų: sušlaps, nebeišdžiovinsi. Gavęs laiko, gabenies į savo jaują klojime ar, sulaukęs savo eilės, į tam tikrą jaują prie linaminės mašinos su maniežu. Sustatęs į ardus ir ardačius, užbraukęs braukais, stambiomis pliauskėmis kūreni krosnį duobėje ir džiovini kaip pragare. Jei nesupleškėjo su visu klojimu ar mašinos maniežu, mini linus mintuvais ar mašinos velenais. Vėl vežies namo į laidarą. Brauki spalio ant priebraukų brauktuvėmis į mėšlą, tik koks ten mėšlas iš spalio medelio: jis nė nepūva! Šukuoji šerinais šepetiais grįžtes, kedeni iš jų plaštaką, vynioji kuodelį, verpi verpstėmis, prisirišęs prie verpsto ar rateliais į špūles, nulenkį jas lenktuvais ar nusuki krijeliais; nuo jų veji kamuolius ar dar pirma susuki po kelis: destis kokiam tikslui; ataudams trini šėivas trintuvais, metmenims arba apmatams meti mestuvais. Ir... telkis Lietuvos Laumes!

Jos geros. Laumė Pradė pamoko riestuvu geinį įsiriesti, gijas posmais į nytis suverti, skietan įverti. Laumė Vidė pamoko patvaros kantriai vidų nuvidauti, visą keliolikos sienų audeklą išausti. Tiesa, baigiant austi, subėga kitos jų seselės, Kirpėjos, gatavo audeklo Laumėms nusirėžtų. Tačiau jos retai kada belaimėja: kas mokėjo pradėti ir tesėjo išausti, tas sau ir nusirėžia.

Tai lietuvių klėtys ir pilnos gražių gražiausių storų rietimų plonučių, baltų balčiausiai gailioje rytmečių rasoje išbaidytų audeklų: plonesnių drobių marškiniams, storesnių paklodėms ir marškoms, servetinių – ančvilkalams, stalams, rankšluosčiams ir nuometams, pakulinių – maišams ir pašluostėms.

Tik jūs patys dabar pasakysite, argi be kurių „laumių“ galima turėti tiek kantros ir išmonės? Taip, didžiųjų yra Lietuvos Laumių nuopelnų, kad jos įmasina mūsų moteris austi!

Į tą darbą Laumės pradeda traukti dar mažas mergytes piemenėles. Lietuvaitė nuo mažens nestoja dyka, kaip dažnai daro lietuviukai: ji ar moka knygas paskaityti, ar audžia juostas iš lininių gijų, iš vilnionių, o kai kada tai net iš šilkinių. Jos pačios juosmuo ir kojos pirštai tai pirmapradės jos staklės ir mestuvai; nagai – skietis ir šaudyklė; antis – visokiažiedžių siūlų sankrova.

Kiaurą dieną lietuvė piemenaitė knarpia, klestelėjusi kur nuovalyje, raštus renka: pynę pina, gembėmis gembėja, danteliais dantija, grėbliukais, pušelėmis ar tulpėmis margina. Reikia užėti žalingasai galviją, strikt audėja ant kojų, o visas jos audeklas bekabąs pajuostyje, užėjo gyvulį, klast ir vėl audžia, raštus renka.

– Per vidurį padarysiu platų baltą taką, – balsiai galvoja. – Įrašysiu geltoną grėbliuką ir žalią

pušelė... Čia grėbliukas, čia pušelė; čia grėbliukas, čia pušelė... O kad dar pridėjus ko mėlyna – tulpė? Tik kažin, ar bederės? Ar nebūtų geriau jai pačiai vienai? Iš šalių po dvi gembį, po juodą ir... Palauk, kokių gi čia aš dar turiu gijų? O gal bus jau per marga? Dargi iš pakraščių danteliai. O kad išgembėjus neišilgos vienodai? Gal kopėtėlėmis tų pat žiedų? Čia raudonas spyris, čia geltonas, čia žalias; čia raudonas, čia geltonas; čia žalias... O dančiukai mėlyni.

Per ilgą vasaros dieną privargsta piemenėlė, tik ir miegan krisdama, sapnuoja teberenkanti raštus, tebederinanti žiedus: čia raudona, čia geltona, čia žalia, – ar derės?

Išgirsta kur nors trečiame ketvirtame kaime naują raštą renkant, bėga pasižiūrėtų ir išmoktų. Rado ką navatna, džiaugias pusę dienos kaip dailininkas vykusiu paveikslu. Ir namo parėjusi, viena tesvajoja: kaip čia toksai pat raštas ir jai surinkus?

Paūgtelėjus, ligi tik kojom pasiekia paminų, sėdas į stakles. Lyg vištai perėti, lietuvei kas metai ateina rakas austi. Rudenį sudoroja turtus, prisiverpia tokių plonų tolikų, kad per žiedą jas pervertumei; nusidaro gijų, – ir ima basom kojom barškinti dvidešimti keturias pakojas, lyg fortepijoną groti; stuksi muštuvais, laido šaudyklę, plačiai kėtojas rankom. Visa audėja juda, ir kojom, ir galva. Taip kas metai, visą dykajį žiemos laiką, kada vyriškieji daugiau pradykiniuoja, neg miškan važiuoja.

Įsopsta nugarą nuo lingačiavimo, rankos nuo kemėravimo, kojas nuo pakojų rinkimo. Tik kas tai prieš džiaugsmą, kai matai, kaip sidabrinė šimtarastė serveta plaukia į tave, kaip tos brangenybės vis daugiau vyniojas ant veleno ties keliais ir daros jiems ankšta.

– Tai kad užtiesiu skobnias staltiese, tai kad prikabinėsiu rankšluosčių, tai kad apsisvalkstysiu priegalvius, – visos kaimynės pavydės!

Didžių Lietuvos Laumės nuopelnų, kad įmasina lietuves raštus rinkti!

Tik kaip ir galima laukti ar reikalauti, kad jos, po tūkstantį kartų iščiupinėjusios savo audeklėlius, lengva širdimi atiduotų svetimam pirkliui už keletą muštinių? Ne! Tiek išvargusi savo audimėlių, jį turi pati sunešioti arba tie, kuriuos ji myli.

Štai vėl vaizdas, kaip marti atvažiuoja. Gražu. Apie Sekmines.

Visas sodžius laukia jaunamarčios iš anos šalies parvažiuojant. Atžvangėjo, atatilindžiavo jau vakarą, temstant. Neilgai tepašokę, taip sau, tik užsitrinkti, vestuvninkai susisėdo vakarienės. Tik gerai pavalgę ir išgėrę, ėmės jau kaip vien reikiant šokti: ilgai tą patį šokį ir ilgai lig po pusiaunakčių.

Tik jaunamarčios nematyti. Ji su naujaisiais namiškiais šnekas neatsišneka, net savo meilužį tam kartui pamiršusi, ne tiktai vestuvninkus. Paerzinta panervinta pila beria šnekos kalbos žodžių kaip iš rankovės. Klausytojams belieka tik kada ne kada kiek bumtelėti. Pagaliau jaunavedžius išlydėjo klėtin gultų.

Moteris – slapčių puodelis. Ir jos sodžiuje atsiradimas slaptingas, ir su vyru sugyvenimas ir vaikų vaisymas slaptingas. Tad vestuvės visus dalyvaujančius vienodai palenkia, vienodai paerzina jų domumą.

Visame sodžiuje tą vakarą niekas apie nieką daugiau nekalba, kaip tik apie naują savo kaimynę. Nuostabu: ničniekas neužsimena, ar graži, visiems terūpi, ar gera: ar sutiks su šešiu ir anyta (vyro tėvais), su dieveriu ir moša (vyro broliais), ar neriesis dėl menko daugio su kaimynėmis.

Dar daugiau rūpi visiems, griežtai visiems, ar sunkios buvo kraičio skrynios. Palydovų ir vedlių buvo gana. Vis dėlto kraičio keltų, tikriau, jo patirtų buvo subėgę ir kiti jaunikaičiai.

– Sunkios, bra, – kalbėjo paskui. – Lyg akmenų prikrautos. Jei ne akmenų, tai daug rietimų: popierius ir drobė tėra taip sunkios. Net vieną skrynios koją nulaužėm, bekeldami ją prieklėtin ir per slenkstį – klėtin.

Visi nekantrauja, laukdami rytojaus. Nuo pusryčių pradėjo rodytis kraičių kėlėjai, tai baltais rankšluosčiais per petį, tai storais vilnoniais kaklaraiščiais per pečius, nors vasara, tai naujomis juostomis su kutais. Išvydę kurį tų pažymėtųjų, kiti tuoj jį apstoja, ima vartyti dovanas ir džiaugtis jų raštais.

– Tai kad dovanota Jonui rankšluostis! Bent dvylikanytis, sesele, – kalba viena mergaitė.

– Dvylika? Čia, bra, šešiolikanytis. Jau manęs nebepamokysi; pati perniai tokių pat išsiaudžiau

penkiolika sienų*. Bus bent du tuzinu padoriai ilgų rankšluosčių, – gina antra.

– Tai nagai! Žiūrėk, kaklaraištis iš tolo tviska rauda ir žalėsais... – stebisi trečia,

– O juostų, juostų! Kas juosta, tai kitas raštas. Sako, turinti juostų nuo viso šimto metų. Dar pratėvių palikimo, – džiaugias jaunikaitis.

Kas vyresniųjų grįžo, jau papusryčiaęs vestuvėse, džiaugės priegalvių aptaisymu:

– Raštų raštai. Nebent dvidešimt keturiomis austa, ne kaip kitaip. Nė galva nebesumeta. Kaip čia buvo ir kojom beišspardyti!..

Jaunamartė, jau prieš pusryčius apsiruošusi, visus savo klėties ir svečių galo priegalvius apvalkstė savais ančvilkalais, visus stalus nutiesė savomis staltiesėmis, visur prikabinėjo savo rankšluosčių. Visas skrynias tam kartui iškraustė: rietimus sudėjo lentynose, kėdeles apdangstė kilimėliais. Pati apsitačiusi kuo gražiausiai, tais pačiais, kuriais šliūban važiavo, tik dabar jau be mergystės ženklų – be šydo ir be vainiko (moteries ženklas – karbatka po skarele per momenį), ateinančius svečius priiminėja pirma savo svirnelyje. Kiekvienas turi pamatyti jos turtą, ne tik pamatyti, ir pačiupinėti, ne tik pačiupinėti, ir pačepsėti ir tiek atsigirti, kiek jau gana, nes pagyrimų klausyti niekam neatsibosta. Ypač gera jaunamartei, kai ima girti moterys, kai jaučia jas giriant ne tiek iš džiaugsmo, kiek iš pavydo.

Tik visiems visa apsirėdžiusi, marti ima viešniais su svečiais vedžioti į saklyčią, į stalą su grietine šildyto alaus atsigertų, putnių ragaišių pakąstų. Svečiai alaus čiulpia ir pyragų kanda lyg nenoromis, lyg ne savais nasrais. Tačiau storų storiausių riekių abišalių ties kiekvienu padėlioti – dažnokai reikia. Ragaišis girti neatsieina – būtų lyg pasisakymas: pati tokio pasikepti nemokanti. O juk reiks nauja marti kaimynė atmylėti; kuo gi, jei ne pyragu su sviestu ir sūriu prie buteliuko – vyrams.

Ne mažiau įdomauja jaunamartės ir mažvaikiai, tie, kurie kelinaitėmis, tiesa, jau mūvi, vis dėlto ta dalis kostiumo jiems dar nėra privaloma. Išgirdę:

– Jau dalija, dalija – juostas! – kaip akis išdegę puola į aną galą sodžiaus. Visi bekelniai ar ir kelinėtieji viršun išleistais marškiniais, visi bejuosčiai. Tokių mažesnių ir didesnių avinų susirinko keliolika. Ankštu būreliu ties prieklėčiu sustoję, pasiilgusiomis akimis žiūri į atvirą klėtį, kur ir iš kur linksmi bėginėja visoki svečiai ir artimieji, balsiai belsdami čebatais.

– Išaina, išaina... – sučeža aviniokų būrelis, kumštelėdamies kits kitą į pašones.

Išaina prieklėtin jaunamartė, lydima viso būrio moterų. Anyta ir močia čia pat šalia jos laiko visą saują neplačių juostelių. Jos visos – vienodos vertybės, tik ne vienodu raštu austos. Kiekvieną sodžiaus mažvaikį čiabuvės moterys marčiai pristato skyrium.

– Čia Juzukas.

Pavardžių nemini: jiems dar nereikia dokumentų.

– Susijuosk, Juzuk, kad nebūtum palaidas, – sako marti, priimdama iš anytos ar iš mošos rankų juostelę ir paduodama vaikui.

Čia Napaliukas.

– Susijuosk, Napaliuk, kad nebūtum palaidas.

Taip visiems dalija ne nuo sprysko, tik stačiai nusilenkdama per prieklėčio tvorelę. Kiekvienas dovanojamas stiepias greitai, godžiai tveria juostelę drauge su jaunamarčios rankele ir paukši ją (bučiuoja) kaip dėdienei, nors dar jauna. Dėdienė (būta gi „dėdienės“!) iš pradžių lyg drovisi. Kaip gyva dar jai niekas nebuvo rankon pabučiavęs, nė meilužis: tai per didelė garbė. Matės tad jai patinkant ir dėdienės rolę ir tą asmens pagerbimą kaip jau pilno žmogaus.

Tai juo daugiau dalija, juo meiliau šypsos, juo gražiau ir saldžiau lyg paukštytės balseliu malonina.

– Susijuosk, Gabriuk...

– Susijuosk, Aleksiuok...Vaikai juosias, tiesa, nedaug tepasigėrėję savo juostelių raštu, vis dėlto neapsakomai patenkinti. Nėra nė kada: akių negali atitraukti nuo tos sodžiaus karalienės tarp kitų moterų.

Ta dovana, juostele, marti prisirišę vaikų širdeles ne tik prie savęs, prie viso savo kiemo. Pirma jis

* Siena = 4 stulpeliams = 5 maždaug mastams (uolektims), uolektis = 14 verškams.

buvo kiemas kaip kiemas. Dabar gi rodysis lyg šviesesnis ir jaukesnis. Tas kiemas bus būklas jaunos moteriškės, gal labai šventos, gal nepakenčiamos raganos, – vis viena slaptingos. Vaikai tai jaučia gyvuline savo ome. Dabar jie tyčiomis bėgios pro šalį, kad juos martytė pamatytu, prakalbintu, vardu pašauktu. Tai bus gerumėlio!

Anyta su moša gavo sijonams po galą vilnono, tokio stikluoto, kokio šioje parapijoje dar nė matyti nebuvo. Kur buvę, kur nebuvę, vis griebias juo džiaugtis. Pasižiūri vienos kloties, patraukia antrą, labiau ištiesdama, ir vėl žiūri tokiu pat įdomumu, lyg tai būtų jau kito, ne to paties audimo. Pasižiūri net apatinės pusės.

Ir jų širdys pilnos palankumo sūnienei brolienei, svetimai atėjusiai į jų pirkią gyventi ir joms vadovauti. Kitam savo vietą užleisti – nepiga. Bus dar kivirčų ir susigynimų. Kolgi kas, gera marti, ką ir besakyti! Tik duok Dieve jai sveikatos ir ilgo amžiaus...

Šešiuras ir dieveris gavo čerkazo žiponėliams. Samdiniai gavo po plonus stuomenis su dar plonesnėm rankovėm; paskui pasiūs pamieravus. Visi džiaugias ir taip žvilgsi į jaunavedžių klėtį, lyg pasirengę tuojau primušti tą, kas tik drįstų paliesti taip gerą naują šeiminkę. Visus surišo nagingos lietuvės – audimėliai.

Dar ir dar sykį palaimintos Lietuvos Laumės, kad jos dukteris įmasina austi ir taip jas pačias padaro, lyg geras namų laumes – taikintojas!

Plonos drobės marškiniai, nuometai, stikluoti rankšluosčiai, staltiesės, ančvilkalai, milai, mileliai, rainės, andarokai, sijonai, liemenės, kiklikai, – griežtai visa visados atmina kiekvienam lietuvio namiškiui, jog tai padaryta tų namų šeiminkės moteriškės rankomis ir pelno jai pagarbos, garbingos gyvenime vietos. Tautadailė, lietuvičių skonis ir nagingumas, ne be daugelio kitų veiksnių, žinoma, pataisė joms lietuvių šeimynoje tokią rinktinę vietą.

Tad lietuvaitėms nėra ko pavydėti persėms jų brangių kilimų, kuriais pagarsėjo pasaulyje, jei, savo rankų darbais dengdama šeimyną, savo raštais dabindama visus namus, daro namiškiams įtakos, kuriai mielai pasiduoda visi, neišskiriant nė tikrojo valdovo – vyro!

Per juostą – į širdį. Per dailę į Namų Ugnelę!

O jūs, materialistai, norite, kad Lietuaitė per savo dailę patektų į žydo kromelį? Tepadarai tai negyvieji mechanizmai!.. – pabaigė Vizgirda savo lino darbų pasaką.

– Darbai, teisinga, nuobodūs, – pritarė senis Šešiavilkis. – Tik tamstos, kunigėl, jų nupasakojimas visai ne nuobodžio pasaka.

– Kiek aš visame tame matau aukštos kultūros! Ne tos, kuri skaisčiai blizga, tik tos, kuri stengia tokių švelnių jausmų žmones padaryti. Ak, žmonel, kiek kartų mūsų klysta, iš tolo sprendžiant apie Lietuvos žmones! – kalbėjo Sviestavičius savo žmonai, spausdamas Vizgirdai ranką.

– Aš atsiimu savo žodžius, – rimtai pritarė ir daktaras Gintautas.

VIESULAS

*Gal pažint ir žinot,
Katras neženotas:
Skaistus baltas bernužėlis,
Kaip piene mazgotas.*

Murziuką buvo įsimylėję visi vidmantiškiai. Buvo gi ir už ką.

Gerai šeriamas, sveikas, kaip rubuilis, jis augo dužėjo kūnu ir jo pajėgomis. Turėjo pagaliau jų tiek, kad nebetilpo savo kailyje. Kapstės, muistės, trynės į užtvarą ir sieną, garde uždarytas. O paleistas į apluką, tiesiog nebesižinojo, ką bedaryti.

Iš pat pradžių tuoj striksėjo, kaip esu kitkart matęs, juodukų šokį šokant į rusų dainelės gaidą: „Ach, ty berioza, ty maja berioza“¹¹⁴, vienoje vietoje, tai pirmagaliu aukštyn, tai paskuigaliu.

Paskui ūmai, lyg tik to jam ir tereikėjo, kibo ragais duobę kasti ir įnikęs kasė tokiou įnirtimu, taip

¹¹⁴ „Ach, ty berioza, ty maja berioza“ (rus.) – ak, tu berže, tu mano berže.

šnirpšdamas, lyg būtų jam pasakę ten katilą pinigų rasiąs.

Pakasėjęs ir neradęs įnikdavo išraustąsias žemes per save drabstyti. Užkabins kojos nagom ir sviedžia užpakalin, jos tačiau pakyla aukštyn ir, apsukusios ratą, krenta priešakin. Taip ir suka žemių ratą lyg žongleris.

Gana ir to. Tad pagalvojęs, pagalvojęs, kas čia daugiau beištaisyti, leidžiasi laigyti tokiais šuoliais, lyg jis būtų miškinis stumbriukas, ne naminis, rimtų taurų ainis, dar neatpratęs šokinėti per duobes ir šiekštas neįeinamos Beloviežos girios. Šokinėjo stirmos lengvumu, net nebederėjo milžiniškam jo kūnui.

Prisidūkęs prisidošijęs grįžo atgal taip patenkintas, lyg jis būtų padirbęs kokį nenykstančius vertybės darbą; pirma į senį Vidmantą, kurs, girdamas jį, kasė jam parages ir šepečiu šukavo sprandą ir visą kailį, kad nereiktų zuzintis, paskui į virtuvės, tas pat ir kontoros, spryską, kur iš Daratos gaudavo pagyrimų duonos pluta ar kitu kuriuo gardumynu, ne vienais tuščiais žodžiais ar pakasymu.

Geras buvo Murziukas ir meilintis mėgo. Tik jis darėsi per didelis, per galingas, nebepakabus žaisti: pajudės ir nenorėdamas užgaus. Nekalbant apie tai, kad ir supykti gali. Tai ėmė senis ir įvėrė jam nosin nemažą grandį.

Rodės, kaip čia toks veršis ir duosis! Tik kam gi būtų sumanumas? Senis pririšo jam prie ragų vieną galą virvės. Paskui ta pat virve perjuosė jį per krūtinę, tuoj už pirmutinių kojų, padarydamas kilpą nugaroje, ir antrą kartą per paslėpsnes, per kryžių padarydamas antrą kilpą, kaip raizgoma ilgas ryšulys: per dusyk skersai, kol pertrauksi pailgai. Dabar patraukė virvę už galo, ir milžinas ramiai, lyg savaime, atgulė ir nejudėjo.

– Še, laikyk, kad vis jaustūsi nebelaisvas. Tik neveržk per labai, kad kai ko neperveržtumei, – kalbėjo senis, eidamas su replėmis prie snukio. Iškirpo pernosėje prieš kremzlę kiaurynę, įsegė prakečiamą grandį ir užpleisijo ją varine vinimi amžiniesiems amžiams, kol neteks kailis nubilyti.

– Tokių dyvų dar nesame matę! – nustebo darbininkai išvydę, ką vienas pats senis daro tam milžinui buliui.

– Jė, reikia žinojimo, kaip su tokiais elgtis. Kitaip jis tavęs nepagerbs, kad ir jo ponas būtumei, – atsakė Vidmantas.

Tokiuo ordinu pažymėtas, Murziukas virto kur kas rimtesniu Murza, ypač kad ir šeimyninis jo gyvenimas, parapijai pajutus jo savumus, žymiai atsivainė. Vis dėlto namiškiai dabar labiau jo lenkės, neg kada jis išdykavo. Jau vieno ir nebeleido, pirma neįsivėrė virvės į grandį. Pirma jis galėjo netyčiomis užgauti, dabar jau pyko. Gerai, kad nebuvo ganomas: vis būt buvę neramu šeiminkams, ar ko nepadarė.

Napalys buvo greitas ir judrus kaip tikras „skripcionas“, nors jau buvo konskripciją perleidęs. Jis buvo jau susirinkęs visas Apvaizdos jam skiriamas gamtos pajėgas, tik dar jų nesutvarkęs, nesusistatęs į tinkamas vietas ir neįkinkęs jų tam tikrų darbų dirbti.

Kai buvo pašvenčiuose, visą savo energiją gaudavo išgaišinti darbuose, ir už jį nebuvo darbininko, spartesnio išeiti ir ūmesnio dirbti. Dabar jis nebebernavo Petru, tad jo buvo visur pilna, pas savo Stiksą, kulgraužas ir Sakalynėje. Taip ir susidarė dalykai, jog be Napalio nebuvo nei pradėdama, nei baigiama; nei tariamasi, nei dirbama. Visa ko jis buvo būtinas narys, paventiškių kompanijos tarpininkas telefonas, o labai dažnai pats pradėtojas, pats vykintojas.

Tuo jis buvo panašus į Gintautą ir tuo drauge skyrėsi nuo jo.

Gintautas sietynietis vienas vedė visą dvasios gaivinimo darbą, pats tačiau stovėdamas nuošaly, kaip vyriausias vadas Ojama Mandžiūrijos karą kariavo iš Japonijos salų. Napalys pats visą darbą dirbo ir buvo tad panašus į atskirų armijų vadus, Nogi ar Nodzu¹¹⁵. Gintautas buvo lietuvių atgimimo inžinierius, Napalys – atgimimo mechanikas.

Napalį pavėnčiais visur pamatei, kur jo laukei ir kur visai nesitikėjai. Taip pat nežinojai, kada jis iš tavo akių išnyks. Rodės ir nyko, kaip debesio šešėlis.

¹¹⁵ *Ojama... Nogi... Nodzu* – japonų vadai 1904–1905 m. kare su rusais; I. Ojama – kariuomenės maršalas, M. Nogis ir M. Nodzus – generolai, pirmasis vadovavęs Port Artūro, antrasis – Mukdeno puolimui.

Ar visados Napalys buvo laukabėgis reikalas? Reikalų jam buvo daug, tai tiesa. Vis dėlto ne tiek, kad kas diena jį šen ten jie ganiotų. Jį gainiojo vidaus pajėga.

Sočiai, sveikai išaugintas, darbai išgimnastikuotas, Napalys buvo stipras kaip plienas. Jam rodė nesą pasaulyje žmogaus, kurio jis neparmintų, nesą daikto, kurio jis nepakeltų ir nepaneštų. Antai susilaižinęs su malėjais, ėmė ir užnešė dvylika pūdų staigiais laiptais aukštyn. Žmonės net nusigando. Tėvas net su pagaliu šoko už tokias „štukas“, nuo kurių ir trūkis gauti piga. O jis sau tik juokias, tik pečiais trauko, lyg ruošdamas antrą tokią pat naštą užnešti.

Jaunos gyslos buvo tamprios, kaip iš gumielastikos. Jaunas kraujas jomis kunkuliavo dūko tikromis audromis.

Eina kur j kelią, tai taip įnirtusiai žengdamas, lyg jis per tankius krūmus plėštinai būtų plėšėsis, ne skystą orą skrodęs. Ir to maža. Eis, eis ir pajunta, lyg kas jį būtų prileidęs dujų, kaip aukštyn leidžiamą baloną, ir jis įgyja galybės paskristi. Pasileidžia tad bėgti, ne tekinas rusenti, tik tokiais retais šuoliais, lyg įsivęs į septyniamylius pasakos klumpius, išžergdamas po septynias pėdas arba taip pašokėdamas aukštyn, jog pats būtų nustebeš, jei save tuo akimirksniu iš šalies būtų matęs. Tokių šuolių ir pašokėjimų tematei cirke. Ir vis dėlto jam buvo pikta, kad negali paskristi kaip reikiant: drąsiai, audringai, kad net švilptų skrodžiamas oras. Tad vėl žengė pirmakščiu viesulu, dantį sukandęs, plėšdamasis per oro kliūtis. Kam gi ir mylėti, jei ne tokiam? Tik jis, sportsmeniškai augęs, nesinervinęs, be blogųjų įpročių, nepametęs jokių raktų, buvo doras; juo mylėti gabesnis, juo gėdingesnis. Pats savęs gėdėjosi. Mergelei bent rankos goslingai prisitikti jam taip pat buvo baisu, kaip ir ugnimi nudegti.

O dėlto jų ilgėjos, mielai draugėn su mergelėmis bėgo, su jomis žaidė ir šoko. Gamta jį vertė bent iššokti, išdaiuoti, išgroti ar iššnekėti visą tą perteklių, kurio kitaip neišeikvojo. Tad jis ir buvo viso susirinkimo neramintojas, judinamoji dvasia; ne anuo apaštalavimu, tik jaunuolio dūkimu, kada ir jam pačiam nuo to galva sukės ir nuo jo visiems kitiems. Kultūros ir laisvės apaštalavimas tik gaivališkai, savaime sekė jauno dūkimą, kaip vienas jo būdų. Gal dėl to ir sekės taip, kad buvo nedirbtinis, nenuobodus, audringas kaip ir visi jo darbai.

Ak, kiek jis buvo jaunų sielų suneraminęs, pradėdant nuo miestiečių pusmergėlių ir baigiant stamantria, ištikima rymiete ponia Sviestavičiene! Tik jis dar nieko nesiekė, dar neturėjo aiškaus meilės objekto. Bet tik siausti, bet tik dainuoti, bet tik su mergaitėmis, tai ir gana. Toks jau tas gyvenimo tarpas, apie 20 metų, kol nepereis į savimylį, pradėdantį iš būrio skirtis ir nuošalio dairytis; džiaugias, kad „mergelių daug, o visos jaunutės ir gražių gražiausios“, kol neims džiaugtis laimėjęs vieną, „visu gražiausią, visu maloniausią“.

Vis dėlto toksai pirmosios meilės objektas pamažu darėsi, nors ne visai taip kreivai, kaip paprastai esti: pirmąją meilę laimėja visados daug vyresnieji dėdės ir tetulės ar šiaip jau kokie nepasiekiamieji karaliai ir karalienės. Pirmoji meilė – geroji meilė, jos nereikia pralaimėti, nes tokia galybė nebesugrįžta. Gaili, kad ji tėra tikrenybės rūkas ir migla: sudaro pavidalus ir paveikslus, tik juos retai kada tepagauni.

Pirmąją Napalio meilę uždegė Darata. Ji per dideliu savo visų dalykų išmanymu, per geru visa ko mokėjimu, per dideliu autoritetingumu ir nemergiška nedrova kalbėti apie tokius dalykus, kurių paprasta mergelė fiziškai nepakelia, rausta kaip žiburys ir sprunka pro duris, matėme, Napaliui nepatikusi ir savo moteriškumu maža tepatraukusi. Kad Napalys būtų žinojęs Daratos medicinos amatą ir kaip jis realiai jaunus žmones auklėja, būtų visa tai supratęs. Tad Darata labai tiko j „tetules“, laimėjančias pirmąsias jaunų žmonių simpatijas.

Napalį įdrąsino pati Darata. Jai tasai jauniklis buvo kitoks vyriškio idealas neg ji jam, neg Gintautas Onai ar Marytei. Tiesus kaip stipis, garbanotas auksaplaukis, mėlynakis kaip ir Marytė, plieninių muskulų, vyriškai galingu rankos paspaudimu, mažais uosteliais ir taip dailiai, taip nepaprastai sudygusia barzdele, kad ja viena negalėjai atsidžiaugti, – griežtai visu savimi ir kiekvienu dalyku skyrium Napalys iš karto patraukė goslią kaip ir visos žemaitės Daratą.

Ji, ir pati to nejausdama, negalėjo savo akių atplėšti nuo jaunikaicio, stebėjos j pat veidą, savo akim godžiai gaudydama jo akių žvilgsnius. Pati nejudama, ieškojo jo rankos ir ilgai ją laikė savoje,

ne tik pasisveikindama ir atsisveikindama, dar ir vedžiodamasi po savo darbo vietas.

Visa tai Napaliui ne mažiau virpino kūną kaip Galvano srovę. Po keleto tokių bandymų eksperimentų jau Napalį krėtė drugys; jis darėsi neberamus, liūdo, lyg pyko, Daratai tiesiai į akis nebežiūrėjo ir, šiurkščiai atsisveikinęs, skubėjo namo, nors nebuvo pasirengęs taip ūmai išeiti.

Pareit pareidavo namo. Tik užmiršt nebeužmiršdavo Daratos bandymų. Lyg šmėkla stovėjo jam akyse Daratos stogas ligi juosmens, kaip koks dirbtinis biustas jo mokyklos salėje, net ir dieną. O sutemus tiesiog sirgo haliucinacijomis: ją tikrai matė rūke kaip fosforinę. Matė savo vidaus akim guldamas, matė keldamas ir nervingai virpėjo lyg paliesta violončelės styga. Dabar Napalys nebedainavo, kur eidamas, kur būdamas, kaip ta mergelė, kuodelį verpdama, rūteles ravėdama. Ir kai jau imdavo dainuoti, tai visiems buvo aišku, jog nebe taip. Dainavo kažin kas iš jo, nebe jis pats. Smuiku patraukus per stygą, ji virpa skamba ir – gražu; kai tą pat virpančią stygą dar spaudžiamuoju pirštu padrebini, ji pradeda liesti pačią širdį, ne tik ausį.

Ir Napalio balsas, glostęs glostęs ausis, ėmė virpinti ir širdis. Pirmoji tan balsan atsiliepė Marytė. Kai ji broliui pritarė ar pati viena dainavo, tai ir jos balsą kažkokia ranka ne tai virpino, ne tai kažkuo tepė, kad jis būtų jaučiamas, ne tik girdimas. Jautė tai ir jų tėvai.

– Mūsiškiai muroja kaip briedžiai pavasarį, – tarė vieną kartą senis Šešiavilkis savo žmonai.

– Tai kad pasakė: kaip kirviu kirto!.. – piktai atsiliepė žmona, širdyje tačiau patvirtindama vyro pasakymą. Gamta jos jaunuolius neramino, tai jai buvo aišku; reiškesi norai. Kad bent Dievas duotų jiemsdviejų kantrybės, proto ir išminties visa kaip reikiant žmoniškai, padoriai... Jai vis dažniau pareidavo noras paprašyti Dievulis, kad jis ir tą paskutinį jos kūdikį – benjaminėlį¹¹⁶, paskutinį senatvės džiaugsmą – nors, ak, kaip nesinori nuo savęs paleisti! – prie gyvos galvos pavelytų išrėdyti į žmones, taip gražiai ir doriai, kaip ir anas pirmąsias. Jautri ir senovinė lietuvė sirgte sirgo kiekvienu savo vaikų žingsniu ir užmigti negalėjo, jiemsdviejų šventavakariais išsisukant kur į Gintautą ar į Vidmantus.

Močiai dėl Napalio kažin kodėl nebuvo tiek baisu, nors jis apvesdinti bus daug kebliau, neg Petras buvo. Iš Napalio buvo galima susilaukti didesnių netikėtinumų, neg buvo jiems sutaisęs Petras. Petras – derva, verdanti užvožtame katilė; Napalys – derva, atvirai kunkuliuojanti. Petras darė ir padarė, lygiai, vyrišku užsispyrimu sudraskęs kliūtis. Napalys bedrėksdamas gali sau ir galvą nusirauti. Vis dėlto baisiau buvo dėl Marytės, nors ji nieko panašu nežadėjo. Gal kaip tik dėl to. Silpnalytė, iš savo vidaus gali užsimušti.

Santeklių „briedžių murojimą“ girdėjo apylinkė ir kaip seniau džiaugės. Rusas šviesuolis sakė: krasivo i strastno; ponja Sviestavičienė: ładnie i namiętnie¹¹⁷. Tik viena Darata suprato, ji buvo tiek brendusi, iš kur ta nauja balso intonacija pasidarius ir kam daina skiriama. Ir nei džiaugės, nei liūdo, kai girdėjo, tik viduje išsilaikyti niekaip negalėjo, ėjo į verandą, stojo tarp jos stulpelių, godžiai, kaip erzinančio nuodo, gaudė tos goslios gaidos ir skrido ten, už upės, visa savo būtybe, visa savo esme. Skrido tiesiai ant krūtinės tam Ventos dainiui už tai, kad jis moka taip padainuoti.

O dainius dainavo ne be tikslo. Napalys žinojo, jog jo daina – gražu; dabar jautė, jog kai kam ir meilu. Tyčia tad bėrė savo dainon, savo balsan tų imbierių, kurie kutina. Norėjo naują save išrėkti, save pasisakyti balsu; visa tai, kas nevyksta teisingai išdėstyti žodžiais. Meilės pilnybė juk ir tereiškama gyvais ir muzikos balsais ar pabučiavimais. Žodžiai tam tikslui maža teder. Bjauru kalbėti jaučiant, jog ne taip ir ne taip; arba daugiau pasakai, neg jauti: tai veidmainiuoji; arba mažiau: tai nusiskriaudi. Jei kalba padaryta mintims maskuoti, tai jausmams taip pat. Tyla – gera byla ne tik išminties dalyke; kalba ir jausmus vėsina, ne gaivina; nori daug ir stipriai jausti, mažiau kalbėk, daugiau tylėk ir slėpk, kad neišsituštintumei, dykas, bejausmis nepaliktimei.

Greit pasaka sekama, negreit darbas dirbama. Visa tai, apie ką kalbamės, nesidarė šurum burum, tabalai makalai, tik sirpo ir brendo tam tikrą laiką. Kaip dirvos varpos: pirma auga, plaukia, paskui žydi dulka ir kita kitą apvaisina, taip ir mūsų jaunimo jausmai. Kiekvieno jų didėjo savotiškai, Marytė

¹¹⁶ paskutinį jos kūdikį – benjaminėlį – benjaminas (hebr.) – laimės vaikas, jauniausias ir mylimiausias sūnus.

¹¹⁷ krasivo i strastno (rus.), ładnie i namiętnie (lenk.) – gražu ir aistringa.

rojun keldami, Gintautą šliūban varydami, Napalį – Sakalynėn, o Oną – į tikrą satanizmą. Ten kiekvieną savo vietoje mes rasime ar jau radome.

Napalys, kaip tikras Dievo rinktinis, gavo iš jo daugybę talentų, tasgatės, kam duoda, tam ir dribteli. Tikriau, jis buvo talentingas vienu: įdomauti ir mėginti, nes kita visa jau paskui sekė. Napalys buvo didelis „makanikas“ padainuoti ir pagroti, pamaliavoti ir palipdyti iš molio, pameistraiuti iš medžio, pasidirbti parako ir visokių pirotechnikinių ugnių. Pagaliau ko gi jis nebemokėjo? Mokėjo net kambarius tapetuoti, elektros varpelius pritaisyti ir net naminį telefoną pravesti.

Plausto namiuką, dailaus vasarnamių stiliaus, švarų, dviem kambarėliais, pasistatęs savo sumanymu paupyje šalia naujo plausto ant didelių laivių, jis telefonu sujungė su malūnu, su Santekliais ir... su Vidmantais, tikriau, su Darata. Į namus reikėjo dvejetas trejetas stulpų įkasti, o į Vidmantus vielą pritaisė prie medžių. Menkas tai buvo prietaisas, tačiau žinių duoti buvo galima.

Iš savo telefono Napalys daug gera laukė. Gera bus, kai iš namų nesiųsdami galės jį valgytų pasišaukti; gera bus... nenorėjo prisipažinti, su Darata nuolat nuolat, ale tai nuolat, neatsitraukiant šnekėtis ir šnekėtis. Tame viename jis apsvylė. „Nuolat“ – nebuvo laiko nei jam, nei Daratai, o pasikalbėjimai per telefoną tiek tedarė gera, kiek laižymas sukraus per stiklą.

Jis pasidarė kitą, bevielį telefoną ar telegrafą, kuriam jis ir Darata patys buvo gyvi aparatai: leidėjai ir priėmėjai. Sprogdamas meile, Napalys sėdos plauste suolelin ir smeigė savo akis į Vidmantų trobą sodo medžių tarpais. „Telefonavo“ savo pasiilgimą, meilę, norą pasimatyti bent, pamatyti Daratą iš tolo. Žiūrėjo, žiūrėjo, visą savo gyvulinį magnetizmą įtempdamas ir ten link savo jausmo sroves siųsdamas, ir buvo tikras, jis tiesiog jautė tas sroves vilniuojant oru, atsimušant į skiriamą vietą. Toms vilnims nebuvo kliūčių, nei sienų, nei tolybės. Telepatijos jis neišmanė, tačiau buvo tikras jo mintį ir intenciją Daratą priimant.

Neapsiriko. Darata, rodės, niekur nieko; nei mintyti, nei galvoti nebuvo maniusi apie Napalį už darbų galvos. O kaip reikia, ūmai užeidavo toks neperlaužiamas noras išeiti į verandą ir bent į tą pusę pasižiūrėti, kur Napalys dažnai sėdi. Tat viską metusi namie ar daržo ežiose, ėjo, žiūrėjo ir – matė Napalį lyg to tik telaukiant; pašoksta jis nuo savo sėdynės ir ima džiaugsmingai mojuoti šiaudų skrybėle. Darata jam plevėsavo balta gairike ir grįžo atgal prie darbo.

Vasara. Saulė davinėja Ventai po pačią didžiąją porciją spindulių ir kaitros. Tirpyt tirpino žemę, ir visiems padarams gera. Augmens už kits kito auga, lenktynių eina, katras katrą savo vešlumu nukalės. Kas gyvas, mylisi, vaisos, auga: paukščiai, vabzdžiai, žuvys, visi juda kruta, savo veselijų šokį šoka. Lyg ir šakaliai į kits kitą glaudžiasi.

Napalys šiandei ypač įtemptinai patelefono Daratai ir ji šiandei greičiau atsiliepė. Napaliui pasimatė ar taip tik pasirodė Daratą šiuokart kitaip mojuojant skarele, ne nuo sav', tik int sav', ir jis elniu šoko tenlink, ne vieškeliu aplink, tik nuo upės stačiai į skardį, kur taip statu, į tą galą šlaito, kurs vieškeliu lyg tyčia atkirstas senakapiams, kad niekas ten be reikalo nevaikščiotu, niekas gyvas nedrumstų amžinosios negyvėlių ramybės. Buvo jų ten ar nebuvo; gana, kad stovėjo du stiebu konusiniai dangteliais, reiškančiu du kapo paminklu ar tik šiaip jau „kryžių“ be kryžmos ir mūkelės.

Napalį į tą staigų skardį įtraukė nebent ta pati galybė, kuri ir lunatiką per lygią kerčią įtraukia į stogą. Norėjo keliais šuoliais peršokti tvorą į kiemą ir tapo stabu išiktas: pusmergelės vikrumu, kurs nė nederėjo derliai ir augusiai moteriškai, šenlink vėjo sparnais skrieja Darata. Abudu susitiko ties tvora, vienas vienoje pusėje, antras antroje, abudu uždusiusiu nuo bėgimo ir norų užgulimo.

Sukibo rankomis, pasižiūrėjo kits kitam į akis ir išvydo tą patį instinktą: myliu, geidžiu. Vienam ir antram nebe drebėjo, tik spurdėjo lūpos ir skruostai. Sykiu abudu palinko į save, į tokį ilgą pasibučiavimą, už kurį atiduodama Dievas ir dangus, sąžinė ir tikyba, tėvų meilė ir tautybė, visi idealai ir visos brangenybės, asmeninė laisvė ir turtai, kurs meilę padaro viso pasaulio, visos būtybės centru ir viena valdžiu, vienatiniu visa ko organiško siekimu: *cherchez la femme*¹¹⁸, pasirink draugą. Už tai pykstama, barama, iš šalies žiūrint, tik nei baramieji; nei patys barėjai žodžių neklauso: meilė turi savo galvą ir savo logiką nuoseklumą. Ir krikščionių moralybė ne meilę persekioja: veltui būtų

¹¹⁸ *cherchez la femme* (pranc.) – ieškok moters.

gamtos akstinui prieštarauti, tik meilės netvarkai, į kurią ji, pati beribė būdama, nuslenka. Paties gamtos tikslingumo dėsnio niekas neatmainė ir neatmainys iki pabaigai mažiausios gyvybės.

Tarp Napalio ir Daratos prasidėjo meilė galinga, smarki, audringa, pats jausmų viesulas. Jis nieko nesiklausė, nieko negalvojo, nieko neplanavo. Napalys ir Darata nė neužsiminė, kaip tai vadinasi, kuo baigiasi, kaip visa tai pirkliskai apstatoma. Linko susitikti, žiūrėt kits kito, neatsižiūrėti, bučiuotis neatsibučiuoti ir skiriantis tik plėstinai nuo kits kito atsiplėšti. Daugiau nieko, nors išpažinties eik. Nei vienam, nei antram dar neparėjo į galvą tą audrą sutvarkyti paprastu susituokimu, įsiverti į nosis po grandį kaip Murzai, prisirišti po virvę ir ten teiti, tai tedaryti, ką kitas, už antro galo virvės laikydamas, paliepia ar pavelija. Tai, kas buvo, taip gera buvo, jog ko geresnia sunku ir negalima buvo bejsivaizduoti.

Tėvas Vidmantas juto, ko duktė dairosi vis į tą pusę, kur Ventos dainius, ko pati, būdama bebalsė, mėgina girdėtąsias dainas niūniuoti. Darata nei nesislėpė nuo tėvo, ir Napaliui kažin kodėl nebuvo tėvo drovu, gal jautės nepeikiamas. Atvirai, nėmaž nesigėdydama, dar ligi to nebuvo priėję, Darata pasisakė mylinti Šešiavilkiuką ir esanti jo mylima.

– Tai imsies jį užkuriu? O kaipgi aš? – nusigando tėvas.

Darata jį pabučiavo, vaikiškai prisiglaudė, pamielavo, paglostė ir visiškai numaldė.

– Apie tai mudu dar neesava nė užsiminusi. O kad ir sutartuva tuoktis į rudenį, tai sutilpsime visi. Tėvelis paliks mūsų bočium ne priešininke, tik lygus, jei nebe galva.

Tėvas nusimanė, kaip mylįs dukrą ur kaip yra jos pačios mylimas. „Apžanyti“ ją pačiam seniau rūpėjo. Tad dabar tik pamojo ranka:

– Žinokitais! Tai jūsų, jaunų, dalykai, ne mano, seno!

Visiškai kitaip buvo su Šešiavilkiais. Ir jie buvo patyrę Napalį vis dažniau prapuolant už upės. Ir jie suprato, ko Napalys toks papūtęs uodegą, lyg katinas kovo mėnesy. Močiai širdis iškrito.

– Prasideda...

Tėvas susikeikė, metė kirvį žemėn iš rankų, dar paspyrėjo jį koja, lyg tikrajį visa ko kaltininką, įsikirto čebatą į smailumą ir vėl susikeikė, jau pakeldamas ir į vietą padėdamas kirvį.

Nuo pat Vilniaus licitacijos ir drauge grįžimo namo tarp abiejų senių, Šešiavilkio ir Vidmanto, įsikerėjo priešgyniavimas, antagonizmas be jokios priežasties. Tiesiog dėl to, kad abudu buvo geru, nors katras savaip. Vienas buvo geras ūkininkas, antras geras malūnininkas pramonininkas, vienas antram už akių nelindo. Tačiau viena tai, kad apie Vidmantą visa apylinkė kaip į būgną mušė, o apie Šešiavilkį tuo tarpu anei šnipšt, Vidmantą darė Šešiavilkiui labai nemaloniu, nors ir nekenksmingu.

Nekaimyniškus santykius sudarė patsai vienas Šešiavilkis. Vidmantas jo nė atmint neatminė: maža kas gyvena apylinkėje! Nepatraukė jo, tai ir nėjo, nelinko į Santeklius. Tad jis nė būti nebuvo pas Šešiavilkius, nei abudu seniū pas jį, nors jaunuomenė kuone kas diena lankėsi.

Visa tai pagaliau būtų niekai, kad ne kitokia Vidmantų tikyba. Nesišvietęs ir su nieku kitu per visą savo amžių nesibičiuoliavęs, kaip tik su saviškiais lietuviais ir katalikais, Šešiavilkis dar nemokėjo mylėti ar bent gerbti kitataučius ir kitatikius; dar nenujėgė ir juos galint būti gerais ir sukalbamais žmonėmis. Toks iš tikrųjų buvo ir Vidmantas, nors pirmai pradžiai rodės status ir savęs per tikras, kas taip nepatiko nedrąšiam Šešiavilkiui. Šešiavilkiui visas kaimyno apsiėjimas tokio neglaudžiu rodės dėl to, kad jis buvo liuterių tikėjimo, šalto ir neglaudaus. Ir dabar net jam bloga darėsi širdžiai, atminus jo sūnų vesiant, kad ir tokią turtingą, vis dėlto liuterę, o ne katalikę, ir suteršiant visą jo giminę, ne vienus jo namus.

Tik kur naujavedžius dėtumei? Dvare ką gi veiks? Į plausto trobelę nesutilps. Jei Darata, ta senmergė, prisiviliojo tą kvailį berniukštį, tai tegu sau ir imas jį užkuriomis į Sakalynę...

Tik jei neims?... Jei viskas baigsis tik nepadoriais santykiais su ta klaidatike, kuri nei Dievo gal nebijo, nei gėdos neturi? Katraip gi geriau: ar kad padoriai susituoktų, kad ir nelygaus tikėjimo, ar kad be visa to ištvirkautų? Ir taip blogai, ir šiaip negerai. Tai seniai ir nebežinojo, ko Dievą beprašyti, kad išvestų iš to užburto rato.

Kitaip myli žemaičiai, kitaip aukštaičiai. Žemaičių meilė labiau gyvulinė, aukštaičių labiau idealinė, poetinė. Visi žemaičių „kamarninkavimai“, atseit mergaičių lankymai, esti arba tiek nepadorūs, kad

jiems ir vardo nėra kitokio, arba sparčiai veda į poras, ir čia niekas jiems netesi pastatyti bent kokių kliūčių: nei tėvai, atsisakydami duoti dalies, nei klebonai, vilkindami jungtuves, nei žmonių nuomonė.

Aukštaičiai tuokiasi šalčiau. Poras prisirenka, dažnai maža tepasižindami. Dažnai ir labai ilgai prieteliaujasi, visai nesiskirdami sau paskučiausio galo. Į tokius „prieteliavimus“ tederą priskirti ir pirmieji meiliškieji palinkimai.

Kartais jaunikliai aptingsta dirbti, ilgėjasi, svajoja, net virkšnauja ar pykstasi, vis dėl to viena, kad – myli. Dažnai ta meilė apgaubia visai ne žmogų, tik patį pasiskirtąjį šventąjį globėją. Pradžia ta pati – natūralusis instinktas mylėti, nors įvairiai jis reiškiasi.

„Mylėti“, ypač Aukštaičiuose, visai nereiškia „vesti“. Tokios meilės santykiai palieka sieloje visam amžiui mielą atminimą kaip skaistūs pragiedruliai pilkame menkžmogių gyvenime.

Jei Napalys palinko į Vidmantaitę, tai taip pat tik pasiduodamas nesuvaldomai vidaus pajėgai, laigydamas iš sveikatos kaip Murza. Kurgi tu rasi bent vieną, kurs jo amžiuje nebūtų dūsavęs, raštų rašęs, „nelaimingas“ jautęsis arba džiaugęsis tokia „laime“, kokios nemanė nė rojuje rasiąs. O toji „laimė“ buvo ne daugiau, kaip tik gražus mergelės šyptelėjimas arba nedrąsus vogtinis pabučiavimas. Visa tai žino, vyresnieji iš jaunesniųjų pasityčioja, juos paerzina, papykina, ir baigtas dalykas. Kartais net paklausia:

– Kurlink dabar gi krypsta tavo dūsavimai? – suprasdami tuos dalykus nerimtus esant.

Be galo doriems Šešiavilkiams, nėkadoms nežaidžiusiems meile, kurią vienaip tesuprato: tikslingą susiskyrimą į poras moralybės dėlei, – Napalio blūdimas buvo baisus ir peiktinas.

Jis ir pats savęs negyrė, ir tas prakeiktasis traukimas ėmė jį nuodyti ir krimsti. Jautė, lyg koks milžinas šikšnosparnis kybo ant jo namelio, dengia nuo jo saulės, nerūpestingo pirmykščio džiaugsmo skaistybę ir troškina jį. Tuomet jis bėgo, kur šviesiau, į kalną; vis viena, pamatys Daratą ar ne, bet tik ten. Taip trošku viduje pasidarius, žmogus puola prie lango atsidarytų ir šviežio oro įsileistų.

Kadgi tik tiek! Tai būtų nieko, grynas vaikiškumas. Jis betgi siekė daugiau, mielavosi, bučiavosi, ir tai, pirmajam pagavimui ataušus, vis aiškiau jam darėsi – nedora. Nejaugi? Kas gi čia bloga? Norėjo išsisukti mandragalvodamas ir nemokėjo: buvo per doras. Žodžiais neapsigausi, suk juos nesukęs. Pasibučiuoti su antra lytimi daugiau reiškia, neg šiaip jau pasišebelniuoti, pafilrtuoti. Tai per rimtas uždas būsimųjų rimtų apsiėmimų, tai tik pereiginis laipsnis į nesulyginamas blogybes.

Miela tai miela žiūrėti kits kitam į akeles, kad ir pasibučiuoti. Tik jei tai be tikslo, bus vis viena ištvirkavimas. O tas tikslas, vedimas Napaliui nė galvoje dar nebuvo. Ir Napalys svyravo. Valdės, grūmės su savim. Akys jam įdubo ir juodai apsibrėžė, veidas apvyto. Matės didžiulė kova. Klausimas tik, kokiuo galu: įveiks ar kris. Tik jei kris, žalos bus jam daugiau padaryta, neg kitiems tokiuose atsitikimuose padaroma. O iš kur imsi talkos? Šioje kovoje su savimi sąjungininkų nerasi reikia pačiam vienam ištesėti. O iš kur tu tos galybės semsies: iš savęs ar iš religijos ir jos aukštyn nuviliojančių idealų, tai tavo dalykas.

Tėvai Šešiavilčiai, jautrūs ir įsibailėję, neabejotinai didino pavojumą, ir Napalio bėgiojimas į kalną rodė daug daug kartų blogesnis, neg iš tikrųjų kad buvo. Jiem tiek buvo nepadoru, jog nė į vienas antrą nebedrįso bežvilgtelėti. Ką jau besakyti – į patį kaltininką. Susirinks pietautų ar vakarienautų, visi ūmai nutyla, nuo kits kito grėžiasi, žodžiai užkliūva, kąsnys lyg pelienis nebelenda. Kiek srėbė, kiek nesrėbė, veikia visi skirstės.

Visiems darėsi nebepakenčiama. Kad ką tikra tėvai žinotų, bartų. Dabar kaipgi tu barsies vien už tai, kad prieteliaujasi su kaimynais? Kame gi blogame nutvėrei? Ir tylėjo. Napaliui taip pat. Kad ką pasakytų, galėtų teisintis ar atsibarti, šiurkščiai paprieštarauti, gal susivaidyti. Negerai tai, vis dėlto jam būtų lengviau, jo atidę nutrauktų kur kitur. Dabar jis tegalėjo tylėti. Tik juo visi tylėjo, juo gėdijosi, šimts žino, ką beįsivaizduodami. Ir niekas nežinojo, kaip čia iš tų keblumų išbridus.

Pagaliau pasidarė visiškai nebepakenčiama, ir Napalys nebeatėjo pietauti. Šaukiamas per telefoną, atsakė esąs jau papietavęs. Ir tikrai buvo papietavęs Vidmantuose. Pradėjęs turėti daugiau savo pinigų, Napalys pirkos arbatos, kavos, sukraus, dar kurių skanėsu, namie nevalgomų, ir dažnai pusryčiauo vienas savo „salonuose“ – namelyje, užsikaisdamas spiritinę mašinėlę. Tai per pusryčius jo

nepasigesdavo. Pasigedo pietų. O kai nebeatėjo ir vakarienės, visi iširo. Tapo dar blogiau.

Petrai tylėjo nusigandę. Jie iš visos geros širdies užjautė mylimą jaunėlį broliuką, pakrypusį vestuvių pusėn: tebeatminė savo pačių kentėjimus ir karą, kol visas kliūtis perlaužė. Tik ką gi jie galėjo padėti, nežinodami dalykų padėjimo? Nuo ko jis ginti, kad niekas neužpuola?

Tėvai vaikščiojo pergeltais veidais ir nuo kits kito sukės. Ką jie galėjo pasisakyti? Vienas keiktis, antra klausyti? Jie buvo beginkliai. Kad ir ne šviesuoliai, prityrimu žinojo meilę neturint logikos arba, tikriau, turint savotišką, į gudragalvavimus nepanašią. Tai ką čia tu įrodysi? Įrodymų teturi viena Bažnyčia. Ji sako netikslią meilę esant nuodėmę ir nuodėminga visa tai, kas tenlink traukia ar stuma, pats puola ar bent nesipriešina. Tik religiją ir jos doros trenavimo praktiką žmonės tam kartui pamiršta ir atsimens bent tada, kada šiaip jau yra save apgalėję ir belieka tik atgailoti už tai, ko nebuvo apgalėję.

Jei būtų visi vadavęsi tik logikomis, nežinia, kokio būt galo susilaukė; greičiau būtų patys save suskurdinę kaip skorpionai, patys save nusidurdami, kai nebeišsigelbėja iš pavojumų. Iš surizgusio tinklo it vėžius traukyti ėmė motina, motiniška savo ome pataikiusi į tikrą kelią.

Antrų pusryčių nesulaukusi Napalio, ji nebeiškentė. Nubalo, nebėjo stalan, tik apsigaubusi skepeta, pro užpakalines duris pasileido plausto link. Ji čia kaip ir nebuvo buvus. Nieko aplink, nei kūlgraužų, parėjusių valgyti, nei pravažiuojančių. Nebuvo nė paties Charono Kurono, Napalio. Turbūt viduje. Ir nedrąsiai pravėrė duris. Pirmame kambarėlyje, virtuvėje ir kontoroje drauge, nebuvo. Pravėrė antrąsias duris ir išvydo sūnų, susijuosusį kaip eiti ir su kepure. Jis sėdėjo palangėje, įsmeigęs akis pro langą į kalną, ir nervingai būgnijo pirštais į palangę. Nei durų praveriant, nei motinos įeinant jis nepajuto. Matėsi kova. Turbūt susopsta ar kas: sučiaups lūpas kietai kietai, ir pach papučia, lyg susidariusį viduje kokių dūmų, garų ar kitokios galybės kamuolį; susičiaups kietai ir – pach...

– Sūneli... – ištiesė motutė jam rankas, tokiu balsu tai ištardama, lyg tik dabar pajutusi savo širdyje skausmą dėl vaiko skausmo. Savo sielvartas jai kažin kur ūmai išnyko.

Tas ir toks balsas Napalį trenkė lyg iš elekrizuojamos mašinelės. Motutės užjautimą, savo vaikų ligomis sirgimą jis gražiai atminė. Dulktelėjo jam, kaip jis antai raitos pilvą sopamas. Paroksizmas traukia jam vidurius, o riečiasi čia pat už jį kentanti motutė, betrepinėjanti aplink su vaistais. Kad būtų tėvas čia atsiradęs su patranka ir iššovęs į jį didžiuoju šoviniu, nebūtų Napalys taip krūptelėjęs, kaip nuo to silpnu balsu pagyvenusios moteriškėlės ištarto užjautimo.

Napalys apsipylė visas krauju: paraudo sopamai, lig mėlynumo, nusitraukė kepuraitę nuo garbinių ir, metęs ją šalin žingtelėjo į motutę taip pat iškėstom rankom. Nutvėrė ją už rankų, išbučiavo abidvi ir ataturpsta, vis žiūrėdamas jai į ašarotas, smailiai jį tiriančias akis, traukte nusitraukė lig kėdės ir, įsodinęs ją ten, pats brinktelėjo dideliu savo kūnu, sukluo ir galva įkniubo jai į kelius, griežtai taip pat, kaip senai, dar mažutis, darydavo, kai jam galvelę susopdavo ar šiaip, nežinia ko, neramu pasidarydavo. Vieną motutės ranką pasibraukė po degančiu savo skruostu ir lyg apmirė, lyg sustingo, nebenorėdamas nei pajudėti, nei galvos pakylėti, nei pasikelti. Jis viena tejutė, kaip motinos ašara nulašėjo jam į sprandą ir antra jos ranka ima glostyti tankius jo plaukus. Perbrauks palei plaukus, tai leidžia juos per savo pirštus kaip per šukas, prieš plaukus braukdama ir pakedendama. Ir vėl braukia glosto, lyg prilygindama, ką buvo išdraikiusi.

Ir Napaliui taip buvo gera, kaip, matės, gera buvo Šuipiui, kai jo ponias ir mylėjoja Darata kedeno už ausiu ir sprando karčius. Didžiausiu pamėgimu pamažu kraipė jis savo galvą tai šiaip, tai taip, leisdamas net balsą, lyg: „a a a, tata“. Buvo gera, lengvėjo širdyje, slūgo nuo galvos kraujas; jis rimo, jam darėsi vis linksmiau: darėsi pirmykščias Napalys.

– Sūneli... – antrą kartą išgirdo jau tvirtesnį motutės balsą, ir jis ūmai pakilo šviesus.

– Motut viešnele! Kaip gerai, kaip gerai, kad atėjai! Ak, kaip man gera turėti motutė! Kuo gi aš dabar bevaišinsiu...

Ėmė spurdėti ir, neklausydamas stabdymo, užkaitė kavos, tada teatsisėdo greta ir kaip Marytė prisiglaudė prie jos peties. Ir ėmė šnekėtis širdingai, paslapčiai, kaip nesišneka joki geriausi pasaulyje draugai.

– Ko gi tu, Napaliuk, taip dažnai bėgioji į Vidmantus?.. Mums taip neramu... Ak, kad tu žinotum,

kaip neramu... Nebepavalgom, nei bepamiegam...

– Ak, motinyte, kaip man Darata patinka... Aš ir apsakyti negaliu, – atvirai pasvajojo kur tolyn nuo motinos peties Napalys.

– Ale ji ne katalikė...

– Katalikė, motut. Tai tik tėvas ne katalikas.

– Ale ji daug vyresnė už tave...

– Aš to nežinau ir man tai nerūpėjo.

– Ar jau susitarėta?

–Ką?

– Gi susituokti! – nustebo motina.

– Kad mudu apie tai dar nė žodžio.

– Tai ką gi? – vis labiau stebėjosi motina.

– Gi nieko. Jūs turbūt kažin ką mislijate, o aš motutei kaip kunigui pasisakysiu: gi nieko! Tik mane ji taip traukia, lyg būtų apžolėjusi. Aš jau net vargti pradėdu.

Kalbėjo Napalys, girdydamas motiną kava. Ji gėrė godžiai. Lyg jos viduje buvo sukepę, sudžiūvę ir dabar drėkinos ir atsileido. Gėrė karštos, saldžios kavos be nieko, paskui pakando ir pyrago.

Nebekalbėjo nieko, tik klausė, klausė, kaip sūnaus kalba liejasi upeliu. O jis tratėjo ir tratėjo, lyg senai senai nebeturėjęs progos su kuo širdingai nepasišnekėti. Klausės ir vis didesniu skoniu siurbčiojo iš stiklinės, lyg didžiausis pasaldinimas būtų jai buvę sūnaus žodžiai, ne sukruš.

Norėjo dabar gauti iš jo žodį, kad daugiau ten nebeis. Ir nedrįso. Jos jautri širdelė numanė tai būsiant ne tikran balsan, ne draugiškai padaryta ir tikslo nepasiekiant: arba Napalys dar labiau vargs, arba pasižadėjęs netesės. Tad išeidama tiek bepasakė:

– Tai ačiū tau už vaišes. Nuraminsiu ir tėvą. Tik tu, Napaliuk, nesiruošk Daratos vesti. Ji gal labai gera ir labai turtinga, aš to neužginu. Tik... Klausyk. Tu jau, regi, koks didžiulis išaugęs, o vis dėlto tebesi pienburnis. Tau dar per anksti vesti. Palauk dar keletą metelių. Tai nepabėgs. Ag visų tas pat likimas. Mes tau nepavydėsime. Tik kol tau ateis tikrasis laikas, Darata bus jau ir sena. Nebūtumei su ja kaip reikiant laimingas. Gal pradėtumėta nebesutikti ir vaidytis. Dabartiniai patraukimai – tai sapnas. O dabar duok man vyrišką žodį, kad nėkad nepabučiuosi moteriškos, kol pirma tikrai nenuspręsi jos pasisavinti. Tai daug reiškia: dorą žmogų suriša, o palaidėlį pabaigia ištvirkinti.

– Žaduos, žaduos, brangioji motinyte!

Glamonėjo Napalys savo senutę, tokią gerą ir išmintingą tokią jautrią ir dorą, ir visus jos žodžius, kad būrų sumanęs būtų aukso raidėmis išsirašęs savo kambarėlio sienose. Jis nebuvo įsivaizdavęs, kad ta sučiurusi, šiurkšti kaip asiūklis pasižiūrėti prasčiokėlė lietuvė galėtų turėti tiek daug švelnumo ir sveikos nuovokos apie meilės dalykus. Palydėjo ją į pusę kelio.

– Ar ateisi pietų? – paklausė motina.

– Ateisiu, ateisiu! – greitai atsakė jausdamas, jog dabar visai jau kitaip jausis giminių draugėje, gavęs progos pasiaiškinti jiems ir... pačiam sau.

Parėjęs pietų, rado visus nušvitusius, vėl šnekius, vėl dideliu apetitu srebiančius. Srėbė ir jis, lyg visą savaitę nevalgęs.

Į Vidmantus Napalys ir toliau vaikščiojo. Tik buvo daug kitoniškesnis. Pirma jis buvo pasidaręs paniurėlis, liūdnas, nieko neįdomaujās, lyg negryna sąžine, žmogų pasmaugęs ar ką kita lygiai negera padaręs. Daug bloga, nedaug bloga, vis dėlto tie bučių vaginėjimai daro žmogų „vagiū“, verčia slapstytis ir nuolat veidmainiauti, apsimesti kitų akyse. Dorai sąžinei tai anaipol nėra grynumas, negalys pagadinti ūpo.

Dabar jis, laikydamasis motinai draugui duotojo žodžio, buvo grynas, perregimas kaip krikštolas, nebesivaržė Sakalynės namiškiais, nebesidrovėjo nė namie užsiminti apie Vidmantus ir Daratą.

O dėlto prietelystė tarp jųdviejų liko kaip ir buvusi. Ir nežinia, kaip būtų pasibaigusi, kad ne kitos audros.

„ZAPADNIKŲ“ AUDROS

ĮDAVIKAI

*Vilkelis papyko,
Ant ožkos suriko:
– Jei tu manęs neklausysi,
Aš tav sudraskysiu.*

Nei savo pono, daktaro Gintauto, nei savo tėvo, Baltro Knistauto, sumanymų Ona nežinojo. Pono džiaugsmus ir nuliūdumus Ona vis kreipė Daratos link. Ir kai paskutiniu laiku Gintautas regimai nusistovėjo, regimai ėmė lyg suktis sau lizdą ir kai kada netyčiomis tarstelėdavo: „Kai atvažiuos čia ponia“, – Oną visiškai velnias apšėdo.

Ona buvo energinga, kovoti buvo greita ir galinga. Blogiausia tik buvo, kad vis dar nežinojo, kaip kovoti. Iš senų raganų Ona žinojo daug meiliškų prietarų ir burtų, kaip prisirišama įsimylėtasis vyriškis. Tik nė viena nežinojo, kaip jis yra atrišamas, kai vieną kartą prikibo.

Gintautas prie savęs prisirišti Onai nebuvo galvoje. To ji nėkad nesumesdavo, tai ir tėvas kitą kartą kietai gynė. Ji instinktu mėgino dalyką vesti iš antro galo – nuo atitraukimo jo nuo Daratos. Paskui jai rodės bus viskas gerai. Kas „viskas“, nė pati nežinojo. Kaip užgautas šuo kremta pagalį ar kitą gretimą šunį, ne užgavėjo ranką, taip ir Ona: keršijo Daratai, ne savo ponui. Jos ateinant laukė kaip kokio maro; sulaukus jai netarnavo, nei nusivilkti, nei apsivilkti nepadėjo (prie to Darata ir pratusi nebuvo), o stale tyčia parinkdavo kur labiau nudilusį peilį su šakute, kur labiau surėžytą lėkštę; jai paskutinei, paduodavo, iš jos paskutinės atimdavo, kad ir ji sėdėjo pirmutinėje vietoje. Kiekvienas mažmožėlis, kiekvienas krustelėjimas reiškė giliausią Onos neapykantą, ir ji, ta neapykanta, su kiekvienu reiškiamu dalyku vis labiau tvirtėjo. Nusimanė tai negerai esant, tačiau atlyžti nėmaž nemanė. Ir išpažindavo tą savo nuodėmę, tik, kaip paprastai esti, pamėgtąją nuodėmę reiškė miglotai, jai pačiai neaiškiai, tad nei atgailoti, nei pasitaisyti progos negaudavo. Ir jos sąžinė tapo pasidariusi visiškai nebejautri, lyg įtilžusi.

Ką šio sekmadienio popietuvę tėvas išgirdo, jį nustebino ir taip įbailino, jog jis nieko daugiau neišmanė padaryti, kaip tuojau nubėgti į kun. Vizgirdą ir paprašyti, kad jis Onai egzorcizmus paskaitytų ar ką padarytų, nes, regima, ją bus velnias apšėdęs...

Buvo taip. Baltras seniai jau taisė su Jurgiu Spurgiu pasikalbėti apie vestuves ir papiršti jam Oną. Kaip tik šiandieną paprastieji Onos būsto lankytojai susimetė į pirtį, kitus jis pats ten nurodijo ir bepaliko vienu du su Jurgiu Liaugaudu, pravardžiuojamu Jurgiu Spurgiu. Ilgiausią valandą abudu prasėdėjo tylomis, įsižiūrėję į spaudinius.

– Ar tu mums, Ona, arbatos duotumei, ar ką... – tarstelėjo senis praeinančiai Onai. Ona nėkad nieko nedavinėjo ilgomis valandomis pas ją besėdintiems jaunikaičiams. Jie būdavo alkani, dar pietų nevalgę. Tad mielu noru būtų kai ką prariję, nors duonos gabalą. Vis dėlto gerbė Oną, kad ji pono turtą saugo ir taupo, nedalinėdama kąsnių bet kam.

Jurgis, nuolatinis Onos svečias, pirmas ateinąs, pastarasis išeinąs, to nė karto nebuvo nei pasergėjęs, nei prityręs. Tai ir dabar nelaukė geidžiamųjų pasekmių. Tačiau Ona, žodžio nesakiusi, prileido dvi stiklini, pati pasaldė, aptepė sviestu du abrakū duonos ir padėjo jiemsdvim. Baltras, jau pietų pavalgęs, savo dalį duonos pastūmė Jurgiui ir ėmė šaukšteliu makaloti po stiklinę, nors sukruš jau senai buvo ištirpęs. Jurgis nejučiomis, akių nuo lapo neatitraukdamas, apgraibė vieną duonos gabalą ir jį sausą suvalgė.

– Užsigerk gi arbatos, kąsnis gale gerklės atsistos, – priminė Baltras.

Jurgis taip pat nežiūrėdamas apgraibė stiklinę ir vienu kartu kaip alaus įsivertė sau į gerklę, palikdamas visą neištirpusį sukruš. Tada tik pasergėjęs, ėmė jį šaukščiuku traukinėti iš dugno ir čiulpti.

Tuo pasinaudojo Baltras ir lyg netyčiomis, taip pat lyg iš už lapo bumbtelėjo:

– Tai jau šeiminkauji Linksmynėje? O kas gi šeiminkė?

– Tai Onelė įtaisė, šeiminkė kol kas Dėdienė. Į rudenį, nebeilgai betrukus, jos nebepakaks. Jai

„pačiu mieru“ bus vienų gyvulių. O kai persidangins ponai ir šeimyna, tai reiks kitos. Ir tai dar bus maža. Tik vis dar neturime tinkamos apsidairę, – atsakė Jurgis.

– Vesk nemitęs. Bus pakabiau...

– Je, vesk! Lyg kumelę nusipirk: apsigausi, vėl iškiši mažu nuostoliu kitam tokiam pat žioplai.

Pačios apsigavęs nebeiškiši.

– Kam gaudytis? Gal pasirinkti laiku prisižiūrėjus.

– Nematau.

– Gi mano Oną...

Kad kas būtų Jurgį Spurgį perpylęs verdančiu vandeniu, jis nebūtų taip skaudžiai nusigandęs, taip skaudžiai nuraudęs, kaip dabar, ištarus tą pasiūlymą. Jo dvyklas veidas dabar tapo lyg purvinas, pamėlynavo. Akys taip paraudo, lyg jis būtų ūmai atsiradęs gailioje dūmynėje, lyg štai štai trykštelės ašaros.

Sėdėdavo jis kaip tikras pliumpis, kažkaip nežmoniškai persikreipęs, lyg taisydamasis ir visiškai galvą padėti. Alkūne rėmė šlaunies. Kelyse suriestas kojas dabar staigiai ištiesė į vidurį kambario ir dar ūmiau atgal jas surietė, pats išsitiesė, atsimetė nugara į sieną, žioptelėjo kelius sykius kažin kur į palubę ir nieko neatsakė.

Senas vilkas Baltras nudžiugo. Jis matė Oną Jurgiui patinkant; jo provokacija išvadino tą liurbį iš jo kiauto, kaip sližį parodyti savo ragelius. Neminent, kol jis kas šventavakaris čia pasidribinęs ilgiausiai „skaito“.

Jurgis skaitė visa nuo pirmosios laikraščio antgalvio raidelės ligi atsakomojo redaktoriaus parašo. Jei nebuvo ko nauja, žiūrėjo į senuosius. Tikriau, apsimesdavo lapo težiūrįs. Niekas nebuvo pasergėjęs, kad jis Oną kada būtų pakalbinęs. Niekas tad jo ir neįtarė Ona jam rūpinti.

Gal jis ir pats to nežinojo. Jis buvo aržus kaip tikras žemaitis. Jei niekas nebuvo jo matęs moterimis besidžiaugiant, tai tik dėl to, kad jis tam tikslui turėjo kitokius organus neg akys – matyti ir įsipiktinti, neg liežuvis – malti ir šebelniotis. Ne visi gi gyvi padarai girdi ausimis ir alsuoja plaučiais. Antai žiogai tai daro šlaunimis.

Jurgis ne vienomis akimis gėrėjosi moteriška, Ona, tik visu savo kailiu, visa būtybe. Būti toje pat atmosferoje, kur ir Ona, jam taip ir dėl to pat tiko, kaip ir dėl ko tiko būti prikūrentoje perenėje. Ar kas tada klausia, kas buvo pirtininkas, kas prikūreno krosnį ir prigarino? Niekas. Visi tik gėrisi: „A ta ta ta!“ ir lepinasi; džiaugiasi, kad jiems kailis niežti ir gyvena, aiškiai „gyvena“, nes alsuoja prakaitu kaip šuva per liežuvį ir plasta.

Tasgatės, ne visiems tie patys dalykai vienodai patinka. Yra visokių lepnumo mėgėjų, ligi pat sadizmo.

Jurgiui buvo gera Onos būste, tai jis ir buvo, kol galėjo. Per visą savaitę jis išsiilgdavo to būsto oro, to ypatingo „bobinčiaus“ kvapo, tai jis, sulaukęs progos, ėjo. Ir Ona darėsi jam taip pat reikalinga, kaip kiti tikrieji jo būtybės daiktai, kaip šildantis jo kambarį kakalys, kaip šviečiantis į jo kambarį langas.

Gamtos žmonės, jie visi nedaug galvoja, nedaug sumeta savo vidaus dalykų: kaip, kas ir iš ko. Visos jų kombinacijos tetinka medžiaginiams dalykams; tame jie gudrūs. O dvasia – tai tik vienas vientisas madžiagos apsiireškimas apribotu paskyrimu. Jei kas būtų Jurgį paklausęs, ar jis Oną myli, jis būtų nesupratęs ir neatsakęs, nes nė pats sau nemokėjo atsakyti. Tik kad būtų kas paklausęs: ar tau Ona tinka, būtų atsakęs aiškiai, plačiai išsiviepdamas:

– Jė, tas yr gers: Vonė patenk... – kaip atsakoma girdančiam alumi ir klausiančiam, ar geras.

Jurgis dar nebuvo sumetęs ir tokių štai dalykų. Jei Ona jam patinka vieną sykį per savaitę, tai galgi juoba patiktų kas dieną? Atseit, ne jos svečiu retkarčiais esant, tik jos nuolatiniu, savuoju vyru tapus. Ir dabar Baltro žodžiai užgavo jį visu sunkumu stataus rišimo, kaip su kūle per galvą.

– Ona, ar tu nori žanyteis? – pliumpiškai pajuokavo tėvas, pajutęs jėjusią dukrą.

– Noriu! Tai kas? O Darata nenori? O Marytė nenori? Visos nori. Tai Dievo valia, – ji atsakė nėmaž nesusingėdusi.

– Tai žanykis.

– Su kuo?

– Gi štai su Jurgiu. Jis nieko neturi, tu nieko neturi. O kai į kupetą susidėsitau, tai bent vaikų turėsitau, – juokavo toliau Baltras.

Jurgis išdarė antrą kartą visa tai, kaip buvo atsiliepęs į pirmuosius tėvo žodžius. Ir vėl nieko neatsakė.

Ona gi, kaip ją ištiko tėvo žodžiai viduaslyje, taip ten ir paliko, atsiraičiusi rankoves ligi alkūnių, sudrikusiais plaukais, prisijuosusi nudėvėtą prikaištį prie šilkinės liemenės. Na, kaip suplaudama indus, pietums pasibaigus.

Ji ne tik pabalo veidu, dar ir akys pasidarė alavinės kaip trinyčių sagos ar papjautos avies baltymai. Plačiai išsižergusi, riebias, raudonas, nuogas rankas, kaip vaškinė panoptikumo figūra atstačiusi, pamėlynavusias lūpas bjauriai perkreipusi, galvą atgal atmetusi, balsu, kokį padaro kalbėtojai pilvu, ne plaučiais¹¹⁹, Ona ėmė kriokti, ne kalbėti:

– Jė, aš žanysiuos... Ir į mano veselijas tegu susirenka visos prakeiktosios dvasios drauge su savo karaliene Darata, kad ją kur perkūnas kuo veikiausiai nuspirtų! Jė, aš žanysiuos, ale tik tada, kada išvysiu Daratą pačiame pragaro dugne, visus ponus ir daktarus susiėmusią sau ir jais apsirijusią ligvisiems galams išyrant, kad ji paspringtų kur tuoj pirmuoju vyriškuoju!..

Žiopt žiopt, plast plast rankom ir brinkt žemėn, raitydamasi kaip mėšlungyje, seilėmis nešvaria žaliai ruda puta.

Nusigando vyrai. Jurgis griebė ją už galvos ir pats pablūdęs šaukė:

– Vone, Vone, mažele, kas tau, kas tau!

Ir kratė draskė, kad atsipeikėtų; Ona gi tik kriokė ir timsėjo rankom ir kojom. Įbėgo ir Gintautas, nusigandęs, nieko nesupratęs šaukiančio jį tėvo:

– Ona apmirė, Ona nuomaru miršta...

Prieš valandą gi, ne daugiau, mate ją sveikutelaitę, nors tiesa, nebe tokią katišką kaip pirma. Jei pirma visi jos judėjimai Gintauto būste buvo katės liaunumo, kada ji braukia tau stačia uodega per nosį, tai dabar buvo pasidarę tamprūs ir šalti kaip suturimo viduje piktumo leopardienės griebimai. Daktarui ji vis labiau ėmė nebepatikti. Ėmė jos net bijoti, kad ko bloga nepadarytų, nors ne visai nujėgė, ką ir už ką. Manė Ona Daratą taip pat užmiršus, kaip ir jis užmiršo.

Pavartęs, ištyręs daktaras suprato tai nervų priepuolį buvus. Priepuolio smarkumas reiškė – tų nervų dirgsnių irta per ilgesnį laiką; jie nepagenda taip ūmai tokiai sveikai sodžiaus darbininkei. Iš ko tai? Kodėl jis pirmiau nieko nebuvo pasergėjęs?

Daktaras davė ligoniui šio to į vidų, šio to švirksstelėjo į paskūrį, ir Ona pakirdo lyg iš gilaus apsnūdimo. Nieko neatminė, nieko nesuprato. Davės nuvedama į lovą ir tuojau sunkiai užmigo, vaistų ir nuovargio priveikta.

– Myliausis Pone! O kas gi čia dabar? – užlaužė rankas tėvas Knistautas.

– Kam ji taip baisiai keikė Daratą? – balsiai galvojo Jurgis Liaugaudas.

– Daratą? – perklausė Gintautas, ir jam lyg juoda šmėkla peršliaužė per atmintį pirmykštė Onos neapykanta. Nejaugi ji tebebūtų neišdilusi?

Nejaugi tebebavydėtų Daratai? Gal taip ir bus. Keršyti nėra už ką: Darata jos, rodos, nėkad nebuvo užgavusi.

Ilgai Gintautas vargo, stengdamas paslaptis atspėti, ir ligi vakarui dar nieko tikra nebuvo sumetęs. Bent kelis kartus, ateidamas pasižiūrėtų, ar ramiai ligonis miega, buvo ketinąs su tėvu pradėti kalbą ir drovėjosi, kad nebūtų tai panašu į svetimų širdies dalykų šnipavimą. Negražu tai būtų, jei pasirodytų kita priežastis, ne ta, kurią minė esant.

Visą mįslę atminė kun. Vizgirda, atėjęs su įdavimo raštu. Jis jau iš Baltro žinojo visą priepuolio istoriją. Baltras neslėpė nuo jo nei savo piršlybų, nei Onos ištartų žodžių.

– Taip. Reiktų nabagei „egzorcizmų“. Tik aš tokių dar neturiu savo knygoje. Jų nebent tik antra

¹¹⁹ *kalbėtojai pilvu, ne plaučiais* – pilvakalbiai; nuo senų laikų buvo manoma, jog yra taip kalbančių žmonių, kad atrodo, jog šneka ne jį, o kažkas kitas, esantis šalia (lot. *ventriloquus*, lenk. *brzuchomowca*).

mūsų karta pramanys... – atsakė kunigėlis. Baltrui pasirodė jis kažin kodėl neapsakomai liūdnas, klausti tačiau nediršo. Susirūpinusį Baltrą Vizgirda paleido namo, patardamas juoba pačiam pasimelsti už susirgusią dukrytę, nes jos liga esanti rimta liga, ir duok Dieve, kad tik geran išeitų. Ir susirūpino Baltras ne tiek pačia liga, kiek dėl nežinojimo, iš ko visa kilo.

Nežinojo ir Vizgirda, iš ko Onos „liga“ kilo. Užtat tikrai žinojo, kur ją nuvedė: jo kišenėje buvo nuorašas įdavimo denunciacijos, kur vyriausioje vietoje veiksliai įrašyta ir dusyk pabrukta stovėjo: ištikima Gintauto namų tarnaitė Anna Varfolomejevna Knistovt, 25 metų, valstietė, gimusi, augusi ir tebegyvenanti Gondingoje, ir jos pačios parašas.

Šitą popierių jam įkišo pro duris jau sutemus antstolio Galva „pasiskaityti“. Vizgirda gi ne tik pasiskaitė, dar ir nusirašė, atspėdamas Galvos intenciją gerai padaryti geriems žmonėms. Jis žinojo antstolio raštininkus į Sakalynę užeinant ir su šeimininkais pasišnekant.

Visai neteisingai sako paštininkus ir aptiekininkus esant žmones atbukusiais protais, nes jų amatai esą per vientisi: rašteliai dėlioti, buteliukai skalauti. Paštininkai, teisybė, – žmonės ne šviesuoliai, nors šviesos tarpininkai. Paštas mokslo nei reikalauja, nei duoda. Telegrafuoti vėl ne kažin kokia gudrybė.

Visai kas kita – aptiekininkai. Tiesa, dabartinę jų šlovę buvo sudarę tie jauni žmonės, kurie pailsdavo moksle, bevarydami ketvirtą klasę; jie pasitenkindavo aptiekininko ar kunigo luomu. Įgytojo mokslo tačiau aptiekose jie nepralaimėdavo, anaipol, dar pasidarydavo tokie žingeidos, kokių reta rasti bet kuriame kitame pašaukime. Ir nebe jų buvo kaltybė, kad, neturėdami tvirto pamato, netesėjo sekančių žinių tvirtai įgyti ir tenkinosi, per daugelį dalykų paviršė peršliaužę, diletantais tapę. Bene tokie pat ir kiti šviesuoliai, kurie didžiuojasi daug turį enciklopedinių žinių?

Melchior Viadorelli buvo pavyzdys judraus aptiekininko žingeidos.

Niekas nežinojo, iš kur jis buvo kilęs, jų name nebuvo noro apie tai kalbėti; gal nebuvo kuo girtis. Niekas nežinojo, ar jis beturi tėvų, brolių ir genčių. Turėjo gi jų kana kados; negi iš kelmo buvo išspirtas. Niekur nevažiavo lankytųsi, niekas ir jo nelankė.

Senai senai kažkas iš Maskvos sugrįžęs pasakojęs pono Melchioro Viadorellio tėvą, Merkelį Vėdarėlį, buvus ten vienoje didelėje aptiekininkų prekių sankrovoje sargu, o jo šuniuką Merkeliuką pastumdėliu. Berašiodamas prekes, gavęs pramokti jų vardų; šiaip taip perrėpliojęs per negudrų aptiekos mokinio mokslelį, patapęs mokiniu. Trejetą metų paskalavus buteliukus ir išlaikius vėl negudrų kvotimą, gaunama provizoriaus padėjėjo teisės, leidžiančios savo atsakymu vesti aptieką ar jos sankrovą. Viadorelli tuojau gavo aptiekėlę vesti viename Lietuvos nuošalyje ir nuo tos valandos pradėjo plaukti kaip iš pieno.

Pažino jis penkias vieno užleisto dvarelį našlaites, kurios teturėjo tą vieną globėją brolių, tik ir tas buvo ten pat klebonas. Kunigas seseles globojo, atseit šėrė jas dykaduones savo klebonijoje, neapsakomai bodėdamos didele šeimyna. Dvarelį gi visai nežiūrėjo. Naujas aptiekos vedėjas, jaunas, padorus jaunikaitis, tuojau visiems krito į akį nepaprastu savo dievotumu. Niekados neapleido pamaldų, ką kiti aptiekininkai laiko būtina savo pareiga, dažnai ėjo išpažinties ir komunijos. Visa tai matydamas, klebonas pats papiršo jam išsirinktinai vieną seselę, dvarelį, kitas seseles pridėdamas kraičio. Vėdarėlis labai nenoromis sutiko prisiimti tas sunkias pareigas, daugiau kad to geidė gerbiamas kunigėlis. Vedė bajoraitę, per šventą šlifibą užsirašė Viadorelli ir pats įsivaizdavo save Lietuvos bajoru.

Nesunku buvo tai padaryti. Ano laiko lietuviams, kas tik „gudžiavo“, atseit laužė lietuvių kalbą, ypač gi kas jos visiškai nemokėjo, tas ir buvo „bajoras gudas“. Nutautusių bajorų lietuviai savais nebelaikė. Viadorelli, Maskvoje tarp ruskių augdamas, savo tėvelio kalbą buvo gerokai pamiršęs ir ją sudarkęs.

Ligi tik vedęs ir visus dokumentus gavęs, dievobaimingas švogėlis visas savo svaines išblaškė po margą svieta, vieną įpiršdamas bona, antrą siuvėja, t. ir t.; dvarelį gera kaina pardavė, pinigų susikrovė į savo kišenę ir paliovė į bažnyčią vaikščiojęs, su kunigu švogėriu pertraukė pažintį. Jis teisinosi negalįs nė matyti to ištvirtėlio kunigo, kurs per tiek metų nesusidėjęs senatvei pinigų ir dabar pykštąs ant jo už paleidimą dvarelį, kurs, girdi, tikrinęs jam senatvėje prieglaudą. Girdėjo kas

tokių dalykų? Ar tai altarija, kad jam koks senpalaikis sėsis ant sprando?

Kunigas nebesakė nieko. Kaimynai tą istoriją užmiršo arba apsimetė visai jos nežiną. Pagaliau ir pats Viadorelli iš ten išnyko, nusipirkęs savo nemažą normalę aptieką Godingoje.

Čia „gudas“ Melchior Viadorelli tuojau visiems įlindo į sielą nė nepasimuilijęs arba, tikriau, lindo kiekvienam į širdį visaip pasimuilydamas. Tokio lipšnumo godingiškiei dar nebuvo matę. Šypsenos saulė nepaliaudama tirpdė riebę ir palaidą Viadorellio veidą. Eidamas sveikintųs, jau iš tolo lingačiavo ir rankas trynė: taip jau buvo miela malonu sveikinamasai matyti. Abiem rankom kratė svečio dešinę, vedės, sodinos, statė pigaus vyno, vertė gerti, pats neragaudamas, davinėjo visokių patarimų žmonių ir gyvulių sveikatai, – ir sutiktąjį žmogų paleisdavo visiškai apsvaigusį nuo jo gerumo.

Svečiui išėjus, padribusi Viadorellio burna atsiviepdavo didžiausiu neskanumu. Gyvatiškiai šnypštė jis per dantis jo link keiksmą, kad jis išpustų, tas siurbėlė, nes, pasižiūrėjęs į butelį prieš langą, matė per daug išlakta vyno ir nebelabai begalėsiant to paties pastatyti, kai... kitą kartą jis pats ateis.

Viadorelli galėjo tikrai daug patarimų davinėti, nes daug išmanė. Jis nuomojo nedidelę ferma, mėgino ten vaisyti grynos veislės gyvulių, čiepijo sodus, ketino kasti ir nuomoti kūdras karpiams, bandė supirkinėti grūdus didelėmis partijomis, įsitaisė dirbtuvę blogiausių mineraliųjų vandenių, su kuriais nebuvo kam rungčiotis. Pagaliau įsipiršo aptingusiam ir ištižusiam Sviestavičiui vyriausiuoju patarėju ir galų gale visų dvarų komisorium, taip sau, iš gerumo, be algos, vien kad pats neapsakomai mėgstąs ūkininkauti. Nebent kiek pasiimsiąs kuro, ordinarijos ar šiaip jau kokį „žvėrelį veislei...“

Visų tų žinyno šakų Viadorelli turėjo po storą knygą ir jas buvo paskaitęs. Tai pakalbėti mokėjo visiškai išmintingai; buvo ko paklausti. Tik pakalbėti tai da ne tiek pat, kaip ir padaryti, ir visi devyni jo amatai būtų tikrai jam davę dešimtąjį badą, kad ne Santekliai.

„Dykai“ apsiėmęs Santekliams tarnauti, Viadorelli nuo pirmos dienos pradėjo plėsti. Nepraeidavo nė savaitė, kad jis ko nebūtų iš ten atsigabenęs. Dvaro arkliais vežės „kuro“, kurio devynios dalys jam „likdavo“. Dvaro gi bernai jam malkas pjaustė ir darže krovė ištusis Rygos kuorus, kaip žmonės sakė. Paskui išdžiūvusias brangiai pardavinėjo vežimėliais miestelio žydams. Rudenį vežimais vežės ordinarijos, kurios jam dar daugiau „likdavo“. Iš dvaro miško prisistatė trobesių, kurių jam miestelio būtyje visai nebuvo reikalo. Užtat juos prisikrovė visokios medžiagos, visokių daiktų. Vežės, vilkos, ką tik benutverdamos, ypač į pabaigą, nė pats nebežinodamas, kam jam visa tai bus reikalinga, naudinga. Sviestavičiaus malonę matėme jį praradus tik tada, kada jau nebebuvo ko belaimėti iš ūkio.

Melchioro Viadorellio santykiai su daktaru Damininku Gintautu neilgam tebuvo geri. Pirkus Godingoje aptieką, gydytojo čia visai nebuvo. Jei norėjai gyventi, noromis nenoromis turėjai pats iš savęs davinėti vaistų. Ir Viadorelli davinėjo, pirma to, ką išmanė be gydytojo; paskui ėmė taisyti vaistus sulig senų receptų, neva pakartodamas dovius, pagaliau ir pats ėmė spręsti apie ligas ir jų gydymą, pasiskaitęs kokios knygpalaikės.

Tokiu būdu aptiekininkui ir be gydytojo sekėsi be galo. Už vaistus, neįrašomus į knygą, parduodamus laisva ranka, jis ėmė, kiek tik atsivedėjo, nes tai buvo drauge už patarimą ir ligos diagnozą. Medicinos žinybai nuo jų nereikėjo nuošimčiai mokėti. T. ir t.

Ir Viadorelli plačiai plačiai pagarsėjo visoje apylinkėje, ne tik aptiekininku, turinčiu kuo šviežiausių vaistų, dar ir geriausiu gydytoju. Žmonės upeliais plūdo į Godingą, po 15–20 kas diena. Augo aptiekininkui kolyta ir ištesėjimas visokių priemonių griebtis – tam pelnui pralaimėti.

Gintautui susivokus, Viadorelli buvo jį tuojau kaip plincę į ausį įsivyniojęs: taip jį buvo suminkštinęs savo malonumu, nuolankumu ir neregėtu vaišingumu. Kuone kas diena – vakarienė gardžiais priedais, neva kad jaunas gydytojas dar neturi susitvarkęs namų rėdos. Ag ir neturėjo iš pradžios. Tik tai neilgai truko. Patyręs Viadorellį ligonių pas jį neleidžiant, tik ir toliau jiems iš savęs patarinėjant, Gintautas griežtai pareikalavo, kad pamestų ne savo amatą. Neklausant pabaidė teismu. Ir tai nieko nepadedant, pasakė medicinos inspektorui, kurs, niekuo nebenulenkiamas, stačiai pasakė Viadorelliui: arba valdyk aptieką ir tik aptieką, arba pasieškok sau kito užsiėmimo.

Ligi šiol tyli kova už ligonių gydymą, nurunginėjimas jų nuo tikrojo gydytojo pasalomis,

įkalbinėjimu, būk jaunas daktaras dar maža težinas, o jis, senas aptiekininkas, visa jau žinąs, kas nuo ko, pasibaigę atviru kerštingu gydytojo šmeižimu ir net jo garbės plėšimu.

Gintautas tai žinojo, tik nieko nebesakė; ligonis ir taip jau buvo savo sumanumu prisiviliojęs. Pagaliau nutilo ir Viadorelli, matydamas savo aptieką taip pat gerai pelnant gydytojo receptais, jau be jokių suktybių ir akių apdūmimų.

Kova tarp daktaro ir aptiekininko pasibaigė geriau, kaip su anuo kitu aptiekos sandėlio savininku. Santykiai tačiau tarp jų nepagerėjo. Gintautas įsitikinęs, kokio nedoro būdo jo bendradarbis, nebeapsivežėjo daugiau su juo besusitikti ir atsisakė jam ranką bepaduoti. Viadorelli aiškino tai žmonėms savo nenoru susidėti su žmogum, kurs... nenorėjo tik pasakyti – kokiuo, nes netekus gydytojo, kad ir tokio, būtų dar blogiau... Nebepabaigdavo – kam: ligonims ar aptiekai.

Šiaip be taip gal ir būtų buvę galima sugyventi, kad ne toks ūmus Sviestavičiaus reikalų nukirtimas.

Viadorelli, matydamas savo globiamąjį visai baigiantis, dieną naktį svajojo, ką jis bepagrobs iš to gaisro. Ir buvo tų vilčių pernelyg daug. Ketino kirbines prisivežti daiktų iš raitinės, klėčių ir gyvenimo, baldų, rakandų, kinkymų, vežimų, gyvulių. Vis tiek, girdi, kiti išvaginės. Dabar gi niekur nieko: Sviestavičius sugrįžo vieną vakarą iš daktaro ir – šelauk, senas patarėjau, nuo visų daiktų! Argi nepikta?

Nemitęs Viadorelli ėmė puldinėti į teismus, ieškodamas 5000 neva nemokėtos algos už tarnystę, tai už netesėjimą išlaikyti jį sukalbėtąjį laiką. Tik neturėdamas įrodomųjų dokumentų, visur gavo pralaimėti. Buvo pasisamdęs „liudytojų“. Gal būt ką ir laimėjęs. Tik iš Sviestavičiaus pusės stojęs Gintautas tokį teismui nupiešė jo portretą, viešai, nieko neapvyniodamas, jog Viadorelli ne tik nieko nelaimėjo, dar pabaigtinai nustojo gerų santykių su visais paventiškiais, net su rusais šviesuoliais: teisėju ir tardytoju.

Nuo to laiko aptiekininkas giežė piktą apmaudą ir smarkų kerštą daktarui. Visiems skundęs Gintautas jį apiplėšęs ant 5000 rublių ir pagadinęs tokią skaisčią buvusią šlovę. Ar tas chamas gali suprasti, kaip tai brangu tikram bajorui, Viadorelliui? Jis ir tikrai jautės visai nekaltai nuskaustas.

Be to, juo aiškiau matė Sviestavičių netapus ponu ubagu, kaip visi manė, ir visai tvirtai įsikabinus žemės, juo didesnis sunkiau besuvaldomas pavydas ėmė Viadorellį. Ma jį šimts tą pelną! Ma jį šimts tą pelną! Blogiau, kad nebėra draugės, kompanijos, be kurios plepys, neužrišamų nasrų Viadorellis tiesiog negalėjo apsieiti, kaip be cigaro rūkytojas.

Sėdi sau Viadorelli vienas nuobodžioje šeimynoje, tikriau, su viena nuolat nėščia pačia ir dvejetu klykiančių kūdikių, vaipos nuo pašvinkusio vystyklais trobos oro ir įsivaizduoja, kaip dabar erčiuose kambariuose kiti vakarienauja ir linksmi šneka – be jo, kurs visados visus peršnekėdavo!.. Jė, tas smūgis, tas visuomenės boikotas buvo visų sunkiausias Viadorelliui.

Su kuo dabar bedėtis? Su žemaičiais? Fi! Tokiam ponui su muzikais! Kaip tikras Lietuvos išgama, Viadorelli nekenė visa to, kas tik lietuviškumu atsidavė. Nekenė savo tautiečių, nors iš jų mito, begėdiškai juos apsukdamas ir išnaudodamas, nekenė jų kalbos, apsimesdamas iki šiol jos nepramokęs. Jis visa suprato, ką tik jam reikalautojai išdėstinėjo. Pats tačiau lietuviškai neatsakinėjo, bevėlydamas rusiškai ar lenkiškai, ko vėl žemaičiai nenorėjo suprasti.

Kai reikia rublis išvilioti, tai, nebijok, moka! – pašiepdavo sodiečiai.

Beliko Žemaičių visuomenės dugnas ir ten nusistovėjusios savos ir svetimos drumzlės – policija su savo antstoliu: žandarų unteras Rudyj, urėdnikas, sargybinis unteras ir felčeris Lifonas. Ir Viadorelli pamažu pamažu ten nuslinko, dvaro papročius ir apsiėjimus pakeisdamas daug nekultūringesniais ir blogesniais už vietinių sodiečių.

Lifoną mes jau pažįstame, tą kvaišą, kurs žeidė savo gerbiamus žmones, visai nenujėgdamas esąs įdavikas.

Rudyj būtų buvęs geras žmogus kaip visi ukrainiečiai, kad nebūt buvęs – žandaras, surištas visokeriopomis prisaičiomis ir primokymais, kaip ištikimai tarnaujama pačiam carui, pildant menkiausias pareigas, kaip tas caras mažiausių jo naudai pastangų neužmiršta. Caras – tai žemės dievas; kaip danguje, taip ir Petrapilyje yra amžinybės knygos, kur visi geri ir blogi darbai įrašoma

tam kartui, kada teks visa suvesti į vieną. Ir Rudyj meldės Dievui ir carui.

Sargybinis be arielkos ir mergų nieko daugiau nežinojo. Kur tik pasisuks, vis susivaidys; arba jis ką visai be reikalo primuš, arba jį patį, jau visados reikalu, taip priplūks pritepęs, jog kelios dienos paskui reiks laižytis ir slapstyti nuo saviškių policistų, kad jie neduotų žinios vyresnybei, kas čia dedasi.

Antstolis Semion Andrejevas, sausarankis išgama, draugų iš pulko (kariuomenės) pavarytas, teismanė viena: jog ir iš antstolių jį netrukus išmes už pilniausį nesugebėjimą nė protokolą kaip reikiant surašyti be „Galvos“, atseit be savo vyriausiojo padėjėjo. Kaip tasai Biblijos nuomininkas, diena dienon laukdamas priepuolio, Andrejevas plėšė iš žmonių pinigus, kaip tik beišmanė. Kiauromis dienomis lakstė po savo nuovadą, kur tik išgirdamas žmogų turint vieną antrą gimtą gyvų pinigų; pristojęs tol paskui valkiojos ir kaulijo, tol važinėjo, kol neišveržė. Paprikus plėšė koja prispyręs, suko, už pinigus slėpė valdiškuosius dokumentus, padirbinėjo raštus ir taip be galo, kiek tik ruso valdininko paprikininko sumanumas nešė.

Tokiuo būdu, vos trečius metus Gondingoje tebūdamas ir 48 rublius mėnesiui teimdamas (antrą tiek gubernatorius Klingenbergeris buvo pridėjęs kelionių ir raštinės išlaidžiams¹²⁰; prieš jį nė to nebuvo), samdėsi du raštininku, butą, laikė dveitą pavažiuojamųjų arklių, vežėją ir vežimus, pats poniškai gyveno ir taupomoje kasoje jau turėjo pasidėjęs 5371 rub. 23 1/2 kap. Tai rodė paskutinysis Naujųjų metų saldo, suvedimas, kiek paimta ir gražinta. Be to, pats sau turėjo dideliausius jenotų kailinius, o pati tokias lapenas, jog visos kitos rusės iš proto kraustės pavydu. Ir daug ko antstoliai turėjo, neskaitant nepagydomos moteriškosios ligos, kuri taip pat daug atsieidavo.

Andrejevas ir dieneles skaitė: dar dveitas tokių ar dar geresnių metelių ir bus: – Papūskite man į uodegą, visi ponai sprauninkai ir gubernatoriai! Nusipirksiu kame Rusijoje bent trejetą valakų lauko ir pakaks amžiui pabaigti. Negi vaikai, negi kas...

Perniai jam buvo vieną kartą labai nusidavę, ir jis ilgai svyravo, katraip tą „giliukę“, nuo paprūsės savalkiečių betariant, panaudojus didesnei garbei ir šlovei, žinoma, jo paties, policisto, o ne valstybės. Sugavo jis politikos raštų šmugelninką Mendelį. Daug atėmė iš jo visokių visokiausių ir blogų blogiausių Rusų valdžiai raštų. Ten buvo keleriopų laikraščių, prieš kuriuos „Varpas“, „Ūkininkas“, „Tėvynės Sargas“ rodės tokie, jog nors publikai dėk paties sprauninko raštinėje. Dar baisesnių buvo atsišaukimų proklamacijų ir net karikatūrų, kaip uodegotas velnias gundo policistą rusą atimti maldų knygas iš suklaupusių aplink bažnyčią žmonių. Tuos leidinius pats generalgubernatorius žinojo. Pasiskelbdamas tų nuodų Rusų valdžiai pagavęs nepaprastą naštą, Andrejevas laimėtų didžiausių pagyrimų, jei ne kryžių ant krūtinės, jei ne paaukštinimą tarnystėje už sumaningumą. Tai viliojo į vieną pusę.

Antra vertus, kas iš tos garbės, jei pačiupinėjamojo pelno nėra? Sprauninku vis tiek jis nepaliks. O čia Mendelis už tų raštų atidavimą nemirkčiodamas siūlo nei mažiau, nei daugiau kaip visą pusę tūkstančio rublių! 500 mistinių, antra alga susyk! Ir Andrejevas nusviro į tą pusę. Suimtus raštus Mendeliui atidavė, o knygą, kur buvo surašęs visą protokolą, paslėpė ir kopijų iš jos neleido siųsti į apskrities viršininką.

Mendelis buvo gudrus žemaitis, niekam netikėjo. Tad šita knyga jį dieną naktį neramino. Gerai, Andrejevui tebesant: jis slėps, savo kailį gelbėdamas, o jį išmetus, kitas tyčia pačiai pradžiai iškiš neįvykintą protokolą. Joks veikėjas Severo-zapadnavo kraja¹²¹ suprask: Lietuvos, trumpai vadinami „zapadnikais“, nė dienos nebuvo tikras savo vietos, nors tos rūšies valdininkai buvo tyčia parenkami. Už šunišką darbą buvo ir atlyginimas šuniškas.

Vieną kartą, kada Andrejevas buvo yč gerai ragavęs, Mendelis ėmė kaulyti iš jo tos knygos pasiskaityti. Pradėjo davinėti nuo 5 rub. Andrejevas nesutiko. Mendelis ėmė kelti vis po 5 rub., kol neprivarė iki 100. Andrejevas suprato ir tai būsiant „delo“¹²² ir atsivedėjęs užkirto – antros pusės tūkstančio. Dabar jis ėmė po truputį nuleisti, Mendeliui po truputį keliant, kol nesusiėjo ant 175 rub.

¹²⁰ gubernatorius Klingenbergeris – N. Klingenbergis, Kražių skerdynių kaltininkas, Kauno gubernatorius 1890–1895 m.

¹²¹ Severo-zapadnavo kraja (rus.) – Šiaurės vakarų krašto.

¹²² „delo“ (rus.) – bisnis.

Mendelis gavo protokolų knygą ir nė nepajdomavęs, ko ten prirašyta, pakišo į kakalį. Andrejevui pareikalavus knygos atgal, Mendelis šalčiausiu krauju pasisakė sudeginęs. Andrejevas nusigando, ėmė šaukti, su revolveriu šokinėti. Tik ką bepridės? Mendelis laikė pasigavęs į savo tinklą patį gaudesį ir dabar elgėsi jo nuovadoje kaip laisvas šeimininkas. Gaudomas antstolį pabaidydavo pats save įduosiąs apskrities viršininkui: ką gi tada jis padarys, pareikalavus protokolų? Andrejevas keikės smarkiai, gėrė dar smarkiau. Ir vėl rimu, nieko bloga iš to nematydamas, miršo visą bylą kuriam laikui.

Kai visai to nesitikėjo, apskrities viršininkas trumpais žodžiais, nepridedamas, kam tai jam prisireikė, ėmė ir pareikalavo kaip tik tos knygos.

– Amin! – bepratarė nabagas Andrejevas ir tučiuojau ėmė galvoti, kur jis dabar, kalėjimą atsėdėjęs, beiškils su savo lapenota žmona. O nenorėjo taip greit, ak, kaip nenorėjo! Galvojo, svajojo, nakčių nemigo, kol galų gale sumetė: vyriausybė valdiškosios knygos pametimą tedovanosianti ką lygaus valdžiai pakišus. Ak, kad dabar Dievas duotų (ko tasai Dievas neduoda!) antrą kartą tolygu laimėti: šmekeriai susekti, koks anarchistų ar socialistų revoliucionierių suokalbis užuosti! Sekas gi kitiems policistams pagauti patys caro užmušėjai!¹²³ Ko nabagas neprigalvojo kiauromis dienomis, blogais keliais trankydamasis po savo dalį! Vakaris net ėmė melstis į šventąjį Nikolą, kad jis, užtartytojas uodegą įmerkusių ir išbristi nebesugebančių, pamokyty, kas čia bepadarius, kas susukus ar atsukus dėl nukreipimo vyresnybės akių nuo savęs. Ir padėjo jam Nikola, ne pats, tik pasivadudamas Viadorelliu.

Negėringas buvęs aptiekininkas, o nusmukęs visuomenės padugnėn, vis labiau ėmė prieteliautis su prastais, padėjimu ir sielomis žemais valdininkėliais. Ypač sielos sukrito abiejų to laiko Gondingos „šlem šlimazelių“, nuo žydų betariant: nelaimingų nelaimingiausių – Viadorellio ir Andrejevo. Jiedu vis dažniau persimesdavo po vieną. Suprask, ne „po dzvi“ iš karto, nes per visą vakarą išdžiūdavo po visą grafiną.

Jei nebūdavo antstolio namie, Viadorelli kviesdavosi tiesiatikį felčerį Lifoną. Jis tiek buvo malonus, kad kiekvieną Gintauto žodį ir pajudėjimą ne tik atpasakodavo, dar ir saviškai juos paaiškindavo. Naudos iš to nesimatė, vis dėlto malonu buvo neapykantos ir keršto pilnai Viadorellio širdžiai pasityčioti iš priešininko.

Jei ne Lifonas, tai Rudyj sėdėjo aptiekoje vakarais. Rudyj gėrė taip pat daug, vis dėlto jo girtumas buvo kitokis: nei gėręs, nei negėręs, žandaras neprasitardavo nė vienu žodžiu, kokių instrukcijų gauna iš savo rotmistro ir ką jis taip dažnai rašo atgal jam, neturėdamas jokios raštinės ir, tiesą pasakius, jokių kitų pareigų, kaip tik įdavinėti žmones. Visi jautės žandaro sekami, nors jis neišsiduodavo.

Antstolis savo nuovadoje jautėsi tokiuo pat vyriausiuoju, kaip spraininkas apskrityje, kaip gubernatorius gubernijoje. Tai jam ypač gėlė dantį, kad šalia jo dar kitas nuo savęs gelbėja Rusiją. Vieną kartą pašto viršininkas išdavė vieną žandarų paslaptį: būtent Rudyj gavęs visą albumą fotografijų įtariamųjų žmonių. Pats jis nematęs, nes Rudyj, išsirišęs iš siuntinio, ligi tik patyręs, kas tai atsiunčiama, tuoj pasikišęs po skvernu.

Ir susitarė Andrejevas su Viadorelliu pasižiūrėti to albumo geruoju ar bloguoju. Vaikščiojo pas Rudyj, kaulijo, nieko: žandaras laikė albumą komodoje ir jos raktą kišenėje. Tad sutarė nugirdyti ukrainietį lig negyvai ir išsiimti raktą iš kišenės. Girdė visą vakarą, išgirdė neregėtą saiką: Rudyj buvo vos begyvas, o liežuvis ir valia vis ta pati buvo. Nesulaukdami galo, ėmė su juo mintis ir tuo tarpu taikyti į kišenę. Rudyj ir čia juodu pergudravo. Matydamas neišsilaukysiąs mindamasis, išsivertė su visais kieman, prisisuko prie šulinio ir ūmai įmetė ten komodos raktą. Užpuolikai, tai pasergėję, nustėro ir jokių kitų pagyrimo žodžių jam nerado, kaip tik palyginimą su pačiu velniu:

– Vot, čort!

Būta gi ir ištikimų Rusų valdininkų „zapadnikų“, tik ir tų – žandarmerijoje.

Vieną sykį dikčiai įsigėręs Andrejevas trenkė kumštimi į stalą, kad net stikleliai suskambėjo ir pati degtinė grafine krūptelėjo, ir atvirai prisipažino Viadorelliu: visas pasaulis pasidaręs jam taip abuojas,

¹²³ *caro užmušėjai* – turima galvoje 1881 m. Peterburge prieš carą Aleksandrą II pasikėsinę ir jį nužudę narodovolcai; iš jų bombą susprogdinęs I. Hrinevickis žuvo atentato metu, pasikėsinimo rengėjai S. Perovskaja, A. Želiabovas buvo suimti ir nubausti mirtimi.

merzkij, jog nē degtinės nebenorjys begerti. Kas be gyvenimas – nuolat jausti ant savęs nutrūksiantį Damoklės kalaviją?

– Sakyk, mielas bendrageri, subutylnik, tu esi gudrus kaip pats šėtonas: ką tu mano vietoje padarytumei, idant vėl taptumei brangintinas vyriausybei?

Viadorelli nē nemirktelėjęs atrėžė tai, kas jam it vinis buvo smegenyse įsibedęs:

– Aš įsukčiau į kokią istoriją patį žymųjį apylinkės žmogų, sakysime, daktarą Gintautą, ir patupdyčiau į kalėjimą.

– Ar tu išdūkai? Tokį žmogų! – nusigando antstolis.

– Taigi dėl to, kad „toksai“. Iš „kitokio“ ne kas naudos. Tik kas gi jau „toks“ tavo Gintautas? Gali tu už jį galvą guldyti, kad jis ne socialistas revoliucionierius, kad jis bombų nerengia, caro nesiruošia užmušti? – kliedėjo aptiekininkas, pats nelabai besupaisydamas ką. Prieš Gintautą ir jis ničniek neturėjo. O, kad būt galėjęs nors ko nusitverti: senai būtų pats įdavęs! Tačiau juo šmeižė daktarą, juo gijo didesnės skonies ir pamėgimo. Pagaliau ėmė rodytis visi tie dalykai pritinką Gintautui.

Aptiekininko girtas kliedėjimas pagavo ir antstolį. Andrejevas ėmė kas vakaras ateiti į Viadorellį vis tuo pat dalyku. Lyg iš miglos spiritistų iššaukiamos šmėklos, Gondingos spiritininkams vis aiškiau vaizdavos visokios galimybės. Abudu „sočiniai“¹²⁴ kaip beletristai, išsirinkę tipą, sunkiai ieškojo tam tikrų bruožų jam įvaizdinti.

Pasakos sudarymo plane ėmė dalyvauti Rudyj ir Lifonas. Rudyj vieną kartą ėmė balsiai sumesti, daugiau sau, ne sėdintiems.

– Aš senai juntu ką čia nelaba. Tokios žmonių dvasios, tokio ūpo prieš keliolika metų nebuvo. Ore sukiojasi kažkokių antkryčių; jie visus gana sparčiai užraugia. Kas tų bakterijų leidžia? Iš kur jų atneša? Nejaugi visa tai daro lietuvių „bumagos“ iš Prūsų? Yra jų, tai teisybė. Antai visi lietuviai, nuo mažo ligi seno, apsirūpinę maldaknygėmis ir kalendoriais. Manote, su jais neateina ir kurstančių spaudinių? Ateina. Ir nēr kas padarą. Antai Mendelį buvome išsiuntę dvejiem metam. Tai kas? Atbuvo, sugrįžo ir vėl šmugelninkaus. Jau ir šmugelninkauja ir nelabai slapstos. Kažin kodėl visai įdrįso...

Tai sakydamas, žandarmiškai giliai įsmeigė savo akis į antstolio sielą. Šisai neišturėjo, sukrutėjo, krankštelėjo į saują ir visas nuraudo. Žandarui buvo ir to gana. „Piši: pokrasnel“¹²⁵, rašydavo į savo protokolus 1863 metų „zapadnikai“, sukilėlių tardytojai. Rudyj ir pirmiau jautė sutartį tarp antstolio ir Mendelio. Pasižymėjo tai, nieko tačiau nesakė ir traukė toliau.

– Jūs kalbate apie daktarą Gintautą. Tai naujos gadynės žmogus, jokio abejojimo. Tik jis per darbštus. Ištisomis dienomis su ligonimis, namie ir išvažiuavęs. Nedaug teturi laiko. Aš betgi lig šiol nieko negalėjau nusitverti.

– O aš galiu! – piktai pertraukė Viadorelli, jau gerai įkaitusia kakta. – Rudyj, atsakyk man į klausimus taip, kaip atsakinėji savo viršenybei į pasiteiravimo lapą, anketą. Daktaras Gintautas, septynerius metus beeidamas valsčiaus gydytojo pareigas, ar yra pakrutinęs bent vieną savo pirštą, idant vasaros vakaruose, Severo-zapade, įsivyrutų bent mažiausi kibirkštėlė Rusų valstybiškumo, ruskoj gosudarstvennosti?

– Aš nežinau nieko, – atsakė Rudyj, glostydamas barzdą.

– Ar padėjo įsteigti bent vieną cerkvinę mokyklėlę?

– Ne, nepadėjo.

– Ar felčerio punkte, viešoje valstybinėje įstaigoje, yra bent vienoje kambarių kerčioje ikona?

– Nė... nėra... – pramikčiojo Rudyj, dabar pats susigėdęs. Tą dalyką jis buvo visai pamiršęs. Tiesa, į pirmosios pagalbos ligonims vietą jis nevaikščiojo. Tik kodėl nevaikščiojo? Ar ikona tai mažmožis? „Zapadnikai“ Lietuvoje ikonomis tiek daug veikė, kiek protestonų misionieriai Biblijos knygomis. Rūpinosi jų primėtyti – prikabinėti visur, kur reikia ir kur nereikia, kur dera ir kur visai nedera. Taigi už pražiopsojimą felčerio punkto būtų žandarui Rudžiui gražiai įkritę iš viršaus.

Felčeris Lifonas – koks rusas? Jis – senatikis. Savo kambariuose jis turi ištisą ikonostasą; visą kerčią

¹²⁴ „sočiniai“ (rus.) – kūrė, fabrikavo.

¹²⁵ „Piši: pokrasnel“ (rus.) – rašyk: paraudonavo.

nukabinėjęs paveikslais senovinio piešimo, staravo pisma. O kad kituose kambariuose nebuvo klaidatikiškųjų, atseit pravoslaviškųjų, naujojo piešimo ikonų, tai jam džiaugsmas ne mažesnis kaip katalikams.

Dabar antstolis turėjo savo akis įsmeigęs į žandaro sielą ir labai aiškiai šypsojo pasityčiojimu; Andrejevas gėrėjosi tuo, kaip dabar Rudyj kenčia ir rausta. Rusų valdininkai, kankindami Lietuvos žmones, kankinos ir patys tarp savas, viens kitą sekdami ir vyresnybei įdavinėdami.

– Ar yra ten pat nyne *blagopolučno carstvujusčich Ich Imperatorskich Veličestv Gosudarej Imperatorov*¹²⁶ portretai?

– Nė... nėra, kad jus visi velniai kur būtų pagavę! – ėmė nervintis ir karščiuotis Rudyj.

– Ką „jus“: ar Gosudarius? – pasityčiojo Andrejevas.

– Liaukis! – beatsikirto Rudyj.

– Ar jis palankus rusams, savo valstybiškumo atstovams: ar skaito „Vilenskij Vestnik“, „Svet“, „Graždanin“ ir tiems panašius? Norsgi „Novoje Vremia“?¹²⁷ – toliau darė savo „anketą“ Viadorelli.

– Ne. Jis teskaito „Russkija Vedomosti“, laisvamanuojančius storus žurnalus: „Russkaja Mysl“, „Russkoje Bogatstvo“¹²⁸.

– Ar susideda su jumis, rusais, kaip štai aš siela sielon, butelys butelin... gm...

–Ne.

– Ar yra kada nors prašnekąs į bet ką žemaitį rusiškai?

–Ne.

– Dabar pradėkime iš kito galo. Kaip parašyta veiksliai ant jo durų?

– Lietuviškai: „Gydytojas Gintautas. Priiminėja ligonis kas diena nuo 9–3 val. Į ligonis važinėja po 4 val. vakarais“.

– Kaip parašyta ant jo receptinių kortelių?

Čia aptiekininkas pašokėjo pro duris ir toje pat akimirkoje įsinešė didelį papūžą receptų ir parodė ant jų tą patį tekstą.

– Kas jam tai atmušė, kad nė viena Rusijos spaustuvė neturi teisės išspausti nė vieno žodpalaikio ta kalba, kurią yra iš gyvųjų išbraukęs dar carstvijs jemu nebesnoje graf Muravjov Usmiritel¹²⁹, Lietuvos Numarintojas, tfu, norėjau pasakyti: Nuramintojas?

Visi dairėsi viens į kitą nusigandę.

– Aš jums pasakysiu: arba užsieniuose ir jam atnešė kontrabandininkai; tai jis aiškiai yra nusidėjęs „Zapado“ įstatymams¹³⁰; arba jis žino, kame lietuviai turi savas pagrindžių spaustuves; tai dar labiau nusidėjęs.

Policija dar labiau nusigando, nieko apie tatai nežinojusi, nieko tokio ir neieškojusi. Tai tiesioginis Rudžio amatas buvo suosti, dėlto gi neužuodė jokio pėdsako.

– Palaukite valandėlę, aš daugiau tos rūšies dalykų turiu. Ir išbėgo. Netrukęs nė ketvirčio, sugrįžo su storu sąsiuvinium „delo“, kur buvo įsiūta visi numeriai laikraščių, kur tik kas buvo rašyta apie Godingą ir jos apylinkes.

¹²⁶ *nyne blagopolučno carstvujusčich...* (rus.) – dabar laimingai viešpataujančių jų imperatoriškųjų didenybių valdovų imperatorių.

¹²⁷ *ar skaito „Vilenskij Vestnik“, „Svet“, „Graždanin“... „Novoje Vremia“* – imperinių nuostatų laikraščiai: *Vilenskij vestnik (Vilniaus žinianešys)* – 1841–1916 m. leistas Vilniaus gubernijos oficiozas; *Svet (Šviesa)* – 1882–1917 m. Peterburge ėjęs dienraštis; *Graždanin (Piliėtis)* ir *Novoje vremia (Naujasis laikas)* – 1872–1914 ir 1868–1917 m. Peterburge leisti laikraščiai.

¹²⁸ *„Russkija vedomosti“, „Russkaja mysl“, „Russkoje bogatstvo“* – liberalios krypties spauda: *Russkija vedomosti (Rusų žinios)* – 1863–1918 m. Peterbuge ėjęs dienraštis; *Russkaja mysl (Rusų mintis)* – nuo 1880 m. Maskvoje leistas literatūros ir mokslo žurnalas; *Russkoje bogatstvo (Rusų lobis)* – mėnesinis žurnalas, ėjęs 1876–1919 m. Peterburge.

¹²⁹ *carstvijs jemu nebesnoje graf Muravjov Usmiritel* (rus.) – amžiną jam atilsį grafas Muravjovas Malšintojas; M. Muravjovas, Vilniaus generalgubernatorius, 1863 m. sukilimo Lietuvoje malšintojas, už žiaurumą gavęs Koriko pravardę.

¹³⁰ *„Zapado“ įstatymams* – kalbama apie vadinamam šiaurės vakarų kraštui, į kurį po 1863 m. sukilimo įėjo Lietuva, taikytus kolonijinius įstatymus, visų pirma lietuviškos spaudos draudimą.

Visi ėmė neapsakomu įdomumu vartyti laikraščius ir dar didesniu įdomumu klausyti, kaip Vėdarėlis, ūmai išmokęs lietuviškai, laisvai verčia žodis žodin raudonai pabrauktąsias vietas. Pabaigęs skaityti, jis iškėtė rankas, pakėlė aukštyn ančiakius ir didžiausia pašaipa, ironija, galva į šalis maskatuodamas, paklausė:

– Kas tokias inteligentiškas korespondencijas rašo iš Gondingos? Baltras, vargonininkas? Kaipgi! Į „Tėvynės Sargą“, aišku: kun. Vizgirda, tai klerikalų laikraštis. O kas į „Varpą“? A? Kas per tris numerius yra parašęs apie Lietuvos kolonizavimą? Kas šaukęs nepasiduoti ir Sviestavičius patiems nupirkti? Kas su žemaičiais važiavo į Vilniaus licitaciją ir jiems padėjo nupirkti? Kas visais išgaliais bus aprašęs anujų metų visuotinę kratą ir net oficialiuosius dokumentus išrašęs? Kas taip pyksta ant Rusų valdžios už Mendelio išsiuntimą į Rusiją be jokio teismo ir tardymo? T. ir t. Visur stovi parašas „Tautos Gynėjas“. Aš manau tai tą patį esant kaip ir „Gintautas“. Gal jūs geriau už mane lietuvių kalbą suprantat, tai kitaip paaiškinkite. Tik kito tokio gudraus ir prasilavinusio kaip daktaras Gintautas ar Tautginas aš nežinau.

Viadorelli atsikolė krasės atkalties triumfuodamas. Paskui vienu gurkšniu, „zalpom“ prarijo didžiulę taurę degtinės ir jau tylomis ėmė užkandžioti.

Suklego, pradžiugo visas gyvatynas lyg velniai vėlės į pragarą susilaukę. Rudžiui buvo tai ne naujiena; jam gi tai buvo atsiųsta patikrinti ir gauti patvirtinimų. Tik jis, viena, kaip tikras „chochol“, buvo gerokas tinginys, nors ir ištikimiausis caro tarnas; antra, niekur nieko nebuvo dar nutvėręs tam patvirtinti. Antstoliui gi ir kitiems buvo tai tikra naujiena ir apreiškimas.

Andrejevo sapnai svajonės ėmė virsti tikrenybe. Bereikia pabaigti.

Pasišaukė Lifoną, ką jis bepasakys – apie žmogų, su kuriuo tiek metų kas diena susiduria.

Aš jums, žemliakai, štai ką pirmiausia pasakysiu. Jei kuomet Lietuva sukils prieš Rusiją ir jos vienavaldžius carus, tai Gintautas bus jos vadas ir prezidentas. Kito tokio proto ir paieškojęs nerasi. Jis visa supranta ir visa ko moka. Paskui, Gintautas tai yra žmogus, kokie nė vienas jūs neesate. Su manim jis apsieina kaip draugas. Nėkados nėra užgavęs, kad ir pamurma ką ne taip radęs. Aš, vyrai, ką čia nuo jūsų besislėpsi! esu nuodėmingas žmogus; nors ir ištikimas senatikis, aš su jumis, kreivatikiais...

– Nu, tai palik šaly, – burbtelėjo Rudyj.

– ...su jumis, tripirščiais¹³¹, išmokau gerti ir velnio augmenį, zelje, rūkyti. Kartais ir neblaivas atsirandu...

Lifonas girtomis ašaromis mušėsi į krūtinę, girdamas išmintį, galybę ir žmoniškumą Gintauto ir peikdamas savo nuodėmingumą. Nė vienu žodžiu jis neįdavė savo viršininko tiems šakalams, plėšriesiems vilkams. Tačiau Andrejevas iš jo kalbos susidarė visai aiškų Rusijai pavojingo žmogaus paveikslą. Bereikia apčiupinėti, visas miestelis iškirsti, o kol kas iškvosti artimieji jo žmonės.

Susitarė pasidalyti darbą: jis iškvos Baltrą, Viadorelli gi – Oną ir Gustį.

Baltrą Knistautą Andrejevas pasišaukė tiesiai į savo raštinę, kamerą. Atėjo Baltras, nemaža stebėdamasis, ko čia iš jo bus policija benorinti, ir laukė, glamžydamas savo kutkailio keturvėją. Antstolis labai meiliai paprašė jį atsisėsti. Tai dar labiau nustebino prastą žmogelį špitolininką, kuriam vis paskutinė vieta skiriama. Antstolis dar meiliau jį žvilgtelėjo, dar palankiau krankštelėjo, o daugiau, nors užmušk, nemokėjo nuo ko pradėti.

Bent kiek susigėdęs, bent kiek nusigandęs Gintauto kiemsargis tuo tarpu akim klausė:

– Nu ir ko gi benorėsi? Sakyk stačiai...

– Da... da... Tai tu esi dabar pas poną daktarą?... Nu, kaipgi ten... voobšče?... A?

Baltras rusiškai tiek daug temokėjo, kiek Andrejevas lietuviškai. Tai kalbėtis jiemsdviem taip buvo lengva, kaip kiaulei su žąsinu. Tai Baltras tik numykė.

– Pas daktarą, ponas. Gerai, ačiū Ponui Dievui! Esu sotus ir apsidengęs.

– Neapsibara ponas?

– Ką veiks neapsibaręs: negi šventieji esame, kartais ir apsideidžiame.

¹³¹ su jumis, tripirščiais – su pravoslavais, kurie žegnojasi trimis pirštais.

– O gal ir pamokina kai ko? Jis toks gudrus, mokyta. Gal duoda paskaityti, ką pats yra į laikraščius parašęs? Pasigiria, žinai, gražiai, kas kitas taip?

Čia Baltrui pasidarė aišku antstolį norint iš jo kažką išgauti apie daktarą. Tad ir įsitraukė į savo vidų bailingai, kaip sližys į savo kiautą su visais rageliais. Nors mėtyk jį – nebegyvas. Baltras pradėjo nebesuprasti nė vieno antstolio klausimo, ne tik nebesuprato, nė neišgirdavo iš karto. Į visus klausimus turėjo ne atsakus, tik savo paklausas:

– Kon? Kon pons saka? Kas, ar aš? Ar pons? Ne ne!

Arba pilnus pritarimus, kurie tačiau neturėjo dokumentų reikšmės:

– Vo kagpis! Žinoms! T. ir t.

Andrejevas pagaliau nusispjovė ir atleido Baltrą. Jis nosies tiesumu pasileido stačiai į Gintautą.

– Kažko, pons, mūsų antstolis vis norėjo sužinoti apie tamstą, ar ko nepamokini mūsų, ar kuo nepasigiri parašęs. Tik nei aš jo „riktingai“ nesupratau, nei jam ką tikra atsakiau. Vėl jie bus benorį ką suvedžioti.

– Turi laiko, tai jo gana ir suvedžioti, – atsakė Gintautas nedaug tepajdomavęs: tokie pasiteiravimai jam nebuvo pirmiena.

Kitaip pasielgė Viadorelli su Ona. Gudrus kaip šėtonas, apsimetėlis, jis neva netyčiomis sugavo Oną parbėgant iš rinkos. Abiem rankom nutvėrė ją už minkštumų aukščiau alkūnių, nemažu pasigėrėjimu paspaudė, bent kiek nuo savęs atstūmė, idant iš tolo geriau matytų, ir meilingom, linksmam sauvalingom akelėm įsistebėjęs į jos veidą.

– Kur leki kaip aitvaras? Ko nenugriovei nuo kojūku seną kaimyną. Smarki esi moteriška, kad tu sukeptumei! Kitos tokios visoje Gondingoje paieškok ir nerasi. Tik kas tau pasidarė? Tokia skaisti pienveidė ir raudona kaip žiburys ar obuoliukas, šią vasarą lyg pageltai ir lašuota pasidarei. Argi taip daro skaisti mergelė, dar ponų kambariuose vaikštinėdama? Senai būtumei užėjus į aptieką, aš būčiau davęs kokio kremo pasiprausti, pasitepti, ir strazdenų būtų nė likti nebelikę. Užeik, kad nori...

– Leisk, ponas! Neturiu laiko. Kada kitą kartą... – tarė Ona, išsisukdama iš neseno senio rankų. Parbėgti parbėgo. Papeikimo tačiau nepamiršo ir, pasižiūrėjusi į veidrodį, lyg pirmą kartą išvydo save tikrai tokią bjaurią. Tad nė kitos dienos nesulaukusi, dar šį vakarą nulageno į aptieką.

Viadorelli sutiko Oną kaip lygus lygią. Kuo meiliausiai, kuo širdingiausiai nuglostė jai petelius; gerom, užjaučiančiom akelėm, šuns atsidėjimu žiūrėjo jai į akis. Onai buvo gera nuo tų vyriškio pasigerėjimų, kad vyriškis ja džiaugias, ir vis dėlto nedrįso taip pat stačiai jam į akis žiūrėti. Kraipės į šalis paerzinta ir tik didžia kalba mokėjo aptiekininkui geru už gerą.

Kaip tikrai plepei moteriškai, Onai niežtėte niežtėjo liežuvį su kuo nors išsipliopti, tiek atsikalbėti, kad net gerklė išdžiūtų, pristigus seilių. Tik pas Gintautą stovėdama, labai retai tesusieidavo su kitomis moteriškomis, kur per pokylį. O paskutiniu ju laiku tai ir visiškai niekur nebebuvo buvus. Tuo gi tarpu viduje buvo prikresėję visokių apmaudo ir sielvarto kraujų. Tai ir kalbėjo.

Kalbėjęsi kalbėjęsi stati, susėdo prie stalo. Aptiekininkas, šelmio akelėm gudriai mirkčiodamas, išsinešė buteliuką dar neregėtai saldžios degtinės, antpilo ant vyšnių ne vyšnių, kačuogių ne kačuogių, ir privertė „bent lūpelėm išdažyti“ dveitą taurelių. Onai paraudo skruostai pirmykščiu skaistumu. Jai pasidarė linksma, kaip nėkadus nebuvo buvę paskutiniu ju laiku; norėjosi net pasauvaliuoti su tuo augusiu „diedu“, bent pliaukštelėti jam per ranką. Tik nedrįso. Užtat kalbos atsirado ir daugiau. Viadorelliui nei klausinėti, nei teirautis nereikėjo: tik klausykis.

Ona nusisakė visą savo buitį, ką ir kaip veikia ji ir ponas, kas pas juos vieši, kur ponas vieši. Visa ko buvo vežimais, tik nieko nebuvo to, ko Viadorelliui reikėjo: nieko išduodančio Gintautą. Jau buvo besigailįs vaišių ir meilinimosi, kaip girtas Onos linksmumas – negėringai jai daug nereikė – ūmai pavirto pykčiu. Švelniai plakęs alkoholio įjudintas kraujas dabar trykštelėjo kita, lyg užnuodyta srove, kai priėjo prie pasakos, kaip nuolat su svečiais landžioja į juos ta ragana, kad ana kur skradžiais nueitų, ta Darata Vidmantaitė, ta prūsė prakeiktoji, ta netikėlė liuterė, ta vokiečių samdinė kekšė...

– Te te te, vyreli!.. – susiprato Viadorelli. – Myli nabagė ir pavydė. Tai pakabus galas nusitverti už siūlo ir daugiau ko išpešti.

Toje akimirkoje sumetė šeimininkas ir, radęs pešeklį, pabaigė balsiai, neskaniai vaipydamas:

– Šita jūsų draugė Darata, tikrą tiesą pasakius, man visai nepatinka. Ji kažkokia tokia...

Onai tiek tereikėjo, ir ji paleido visą savo nepraustą burną, kokios nė tikėtis nebuvo galima iš mergelės. Plūdo ir plūdo vien ant Daratos visokių nebūtų dalykų. Ir pabaigė:

– Ji visą svieta apgaudinėja ir suvedžioja. Ko ji, tokia turtinga, po rinkas važinėja? Sėklų pardavinėti? Ar nematėt tokių! Nebėra kam be jos sėklų panešioti! Re, latvis atvažiuoja; aure pinčiukai po kiemus landžioja, iš kažin kurių plynių vėjo atpučiami. Dar ir ji! Dabar su bobomis, ponas pats gerai žinai, prasidėjo. Žiūrėk, kas dabar Sakalynėje darosi! Tikras bobų turgus per kiaurą dieną. O ji kaip tikras daktaras teiraujas, žiūrinėja ir patarimų davinėja, į bobutystes, kūdikių priimti eina...

– Kas gi daktarui belieka? – pasiteravo Viadorelli, lyg nieko nežinodamas.

– Ką daktaras! Jis dar džiaugias, atsikratęs moterimis, kurios už du auksinuku prikalba jam pilnas ausis visokių niekų ir sugaišina visą valandą. Tai ir siunčia nuo savęs į Vidmantus. Sako, tai vis tiek, kaip ir aš. Tik liepia iš jos atnešti „rekceptus“ pasirašyti.

Ona pas Viadorellį buvo jau bent triskart buvusi, vis gaudama tai saldžiosios, tai arbatos su užkulu – su araku. Arakas savo blakių kvapu Onai taip patiko, jog ji ir pati jo nusipirko ir vakarais, prieš eidama gulti, didžiausiu pasigardžiovimu atsigerdavo, šliūkšterėjusi jo į karštą arbatą. Kalbos anuodum vis tos pačios užteko, apie Daratą.

– Klausau aš tavęs, skaisčioji tu mano kaimynėle, – tarė pagaliau Viadorelli: – kaip tu teisingai neapsiveži ta vokieta, ir man aišku darosi: tavo tiesa – Vidmantaitė nėra tai, kuo ji dedasi; ji bus Vokiečių pasiūstoji šnipė. Znočijas, karas nebetoli. Ji laiku reiktų su šunimis išpjudyti iš to krašto, kad visam jam nepridarytų žalos.

Sulig tų aptiekininko žodžių Onai visas veidas nušvito. Taigi jos buvo karščiausios svajonės paslėptinė. Ji, kad būtų sumaniusi, senai būtų taip padariusi, tik nesumanė.

– Ką gi tu jai padarysi? Ji savo vietoje gyvena.

– Užtenka vieno tavo parašo, kad ji nukurnėtų po visų velnių! – rimtai užtikrino Viadorelli.

– Kokio parašo? – nesuprato Ona.

– O kad ir tokio: esu girdėjusi, kaip daktaras Gintautas sako žmonėms Vidmantaitę esant tą pat, kaip ir jis, t. y. toks pat išmanus gydytojas, o ne daržininkė.

– Kokio čia keblumo? Tai gali kiekviena moteriškė patvirtinti savo parašu, ne tik aš! – pražviogė Ona tikrai pragarišku pasigerėjimu, kad galės įgnybti savo rungėją.

– Aš tau, Onele, tą gerumą galiu padaryti. Kada reiks, aš tave pasišauksiu pasirašytų.

Onai greit perėjo keršto gerumas. Anoje valandoje ji būrų nemaž nesvyravusi, būtų padėjusi parašą. Dabar gi laukė to „pasirašymo“ ne mažesne baile, kaip laukiama velnio su jaučio kailiu sukalbėtą dieną ateinant, kad ant jo savo krauju, iš smilio ištrėkštu, pasirašytumei.

Taip jai dabar darėsi baisu, taip baisu, jog nė užmigti nebegalėjo. Nė arakas nebeveikė, lyg būtų pavirtęs nekalčiausiu vandeniu. Pirmiau, būdavo, išgersi stiklinę, ir pasidaro tau gera, išverčia toks malonus prakaitas, visas sudrimbi, aptingsti lyg nuvargęs, vos beprišliauži prie lovos, kuo greičiausiai įvirsti negyvai užmigti ir knarkti išsižiojus visą ilgą naktį. Dabar Ona po du tris kartus kaitės arbatos ir varvinos arako, ir vis nieko. Akys sausos, net peršti. Nusitaisys, apsiklos ir galvą, tai darosi karšta; nusiklos ligi pusiau, tai ima virpėti. O jeig čia aplaidžia, kad tu surūgtum!

Visa tai išstampė Onai dirgsnius kaip nuobraukas. Tai buvo lyg pasergėjęs ir Gintautas vakarais.

Dabar buvo eilia Gusčiui, Augustinui Virbalui. Tik su juo Viadorelliui ne taip gerai nusidavė, kaip su Ona.

Virbalas ir pirmiau dar kęste nekentė aptiekininko. Jis buvo šviesus vyras, suprato daug, ko kiti nemokėjo suprasti, o besistumdydamas po visą parapiją, žinojo visas žmonių pasakas apie kits kitą. Žinojo tad ir Viadorellio visą pradžią ir pabaigą: ir Maskvos laiką, ir dievotą vedimą, ir svainių apiplėšimą, ir „daktaru“ virtimą. Besimaitodamas girtas, Gustis visai nevaldė savo liežuvio ir kiekvienam režė į akis visa, ką tik pipiriniausia žinojo.

„Auksinuko Gusčiui pragerti“ jis nebuvo nė vieną kartą paprašęs Viadorellį. Tik paskučiausiam reikale, kada iš niekur nesusigriebė, gi alkoholio karštis virino vidurius, eidavo į aptieką ir reikaludavo, ne prašydavo „penkių dešimtų gramų savo kraujo“, atseit spirito, čia pat gesinamo.

– Pašėlęs ir kartumas tavo, velne, kraujo! Visą gerklę išdrasko. Tiek gerai, kad paskui bent dvi dieni gomurys nebepriima „lašų“, – kalbėdavo Gustis Viadorelliui. Iš pradžių už tokias kalbas kelis kartus susigriebė iš aptiekininko ir kūliu gavo išvirsti į gatvę. Tik tai buvo Viadorelliui dar blogiau. Supykęs Gustis stojo ties aptiekos durimis ir visą dieną lojo ant aptiekininko, visiems įeinantiems ir išeinantiems atpasakodamas, kas klauso ir neklauso, visas jo paslaptis.

Viadorelli kaito raudonavo, liepė to bepročio neklausyti. Vis dėlto kuone krito vietoje, apopleksijos trenkiamas, iš gėdos ir nepadornumo. Gusčiu atsikodydavo tik išnešęs reikalaujamą „50 gramų savo kraujo“ ir geruoju išprašęs jį laukan.

Taip Gustis laikė Viadorellį per kiek metų apkrovęs kontribucija už negerus jo darbus, ir Viadorelli mokėjo jam ištikimai.

– Girtuokli tu, girtuokli! Ir kada tau tas alkolis pabaigs grobus suėsti? – kalbėjo aptiekininkas, taisydamas Gusčiui „50 gramų“ ir nors tiek jo atsigaudamas.

– Gaili spirito? Tai aš tave pamokysiu, kaip gali jo pasidirbti, – atsikirsdavo Gustis. – Paimk stiklėlį gryno destiliuotojo vandens, pamirkyk savo liežuvį, tai ir jautį nunuodysi tais savo vaistais, ne tik Gustį. Nu, sveikatą tavo ligonių, kurių tu dar nesusukai trilinku savo daktaravimu! – baigė Gustis išgerdamas.

Nuo pat tos dienos, kaip Vidmantai pasirodė Gondingoje, Gustis nebebuvo aptiekoje nė vieno karto, sirgdamas, matės, praeidavo pro šalį.

– Sveikas, Gusti! – sustabdė jį Viadorelli, pasaugojęs praeinant. – Nėkad os nebeužėini. Kas gi bepaduoda „50 gr.“?

– Eik su velniu obuoliauti, paliksi be terbos ir be obuolių, – burbtelėjo Gustis, pažengdamas pro šalį.

– Užėik, Gusti, aš su tavim turiu kalbos, – vėl sustabdė Viadorelli.

Gustis sunkiai pakėlė gėrusio blakstienas, smailiai pasižiūrėjo į viliūgą, paskui neva padarė kryžiaus ženklą.

– Šventas Juozapai, mirštančiųjų globotojau, padėk mano vėlei išsisukti iš to liucipierio rankų, nes štai jau viliojasi į savo pragariuką!.. – kalbėjo meldė Gustis, įlipdamas į gonkelį.

– Ir ką gi tu man pasakysi, mielas malonus žmogeli?

– Spirito nori? – klausimu į klausimą atsakė Viadorelli.

– Susipilk sau į uodegą! – gražiai padėkojo Gustis.

– Nenori, nereikia. O aš norėjau tave paklausti, bene bus Vidmantaitė tikras daktaras, kad ji taip sumaningai ėmė gydyti moteris ir rašyti receptus be paklaidų?

– Daktaras ne daktaras. Tiek tėra teisybės, jog tu neturi nė tiek žinių, kiek ji turi praplyšusioje savo kojinėje.

– Liaukis, ne apie mane šnekava. Klausyk, kokie vėjai ją čia atpūtė iš Vokios? Jei ji tokia gudri, kaip tu sakai, tai ir ten jai būtų buvę vietos.

– Kas ją čia atpūtė ir iš kur, aš to nežinau ir ne mano dalykas žinoti. Tiek nežinau, jog ji yra šviesi saulelė visai apylinkei. Ir atsirado ji čia pačios Apvaizdos siunčiama, idant žmonės neužtrokštų tame ore, kurį pagadina tokie „lenkai“ kaip Vėdarėliai drauge su kitais pat velnių išperomis nelietuviais... – trenkė Gustis durimis, pirma nuspjovęs.

Virbalas juk nieko nepasakė apie savo „motutę“, neįdavė jos. Tačiau Viadorelliui jo žodžiais buvo daug pasakyta.

Kai Viadorelli apgraiбомis apsakė Andrejevui visus savo tardymo vaisius, šis net virpėti ėmė pasigerėjimu.

– Balandėli tu mano brangiausias! Surašyk visa tai ir įduok man: nuo to dabar priderės, ar man būti, ar man žūti!

Gerai sako, surašyk! Tik kaip, kad Viadorelli, daugybę visai nereikalingų jam mokslų perėjęs, buvo tikriausias nemokėlis. Jis netesėjo parašyti nė paprasčiausio laiškelio, taip suregzti, idant kas suprastų. Apie gramatiką ką ir beminėsi. Stebėtina, kalbėti jis taip kalbėjo, jog ir mokytam žmogui buvo ko pasiklausyti. Pagaliau dažnai taip atsitinka: geriausias oratorius esti menkiausias rašytojas, o pirmos

rūšies rašytojas dažnai kalba, kad ir jam, ir klausytojams koku.

Tai juodraščio iš gyvos Viadorellio kalbos sustatytų antstolis atsiuntė vyresnijį savo padėjėją, Galvą, kurį jutome naktį tą juodraščių parodžius Vizgirdai, tikriau, per jo rankas daktarui ir Vidmantaitei, kurius jis, matyt, gerbė ir užjautė.

Įdavimo darbą surašė pratęs gudęs raštininkas, gražiai, atskirais punktais, su numeracija išdėstydamas ir kiekvieną punktą motyvuodamas, visą tą medžiagą, kurią buvo aptiekininkas su antstoliu ir kitais garbės nariais apsprendę. Būtent:

Gondingos laisvas gydytojas Damininkas Gintautas esąs užsienių socialistų revoliucionierių narys, lietuvių laikraščių bendradarbis leidėjas, bombų drauge su Napoleonu Šešiuvilkiu dirbėjas (čia parodyta liudytojas Melchior Viadorelli). Daugiau, rusų valstybiškumui prieštarautojas, pravoslavijos niekintojas, visų valdžios sumanymų priešas, lietuvybės platintojas, slaptos spaustuvės laikytojas (čia parodyta liudytojas Lifonas). Daugiau, visų litvomanų vadas, vokiečių šnipas, atsikvietęs antrą tokią pat šnipę daktarę Daratą Vidmantaite, apsimitusią muzike ir dirbančią tarp žmonių vokiečių naudai, platinančią tarp žemaičių vokiečių įtaką (čia buvo Onos Knistautaitės parašas). Daugiau, Darata esanti pačių vokiečių atsiųsta, idant kompanija, susidariusi iš daktaro, kun. Vizgirdos ir kitų, prieštarautų visam, kas tik yra rusiška nes visa tai troškiną Lietuvą (čia buvo parodytas liudytojas Augustinas Virbalas).

PASIRUOŠKIME Į ATOSTOGAS!

*Aš už bernelio uolele dilau, sakeliu tirpau,
Kaip sausa blindelė blindėjau.*

Daktaras Gintautas, įsiskaitęs įdavimą denunciaciją, visas pasinėrė mintimis jo turinin. Aiškinosi, kas ligi šiol nebuvo jam aišku. Matė tikrai velnišką kerštininko Viadorellio darbą, matė jį ir Oną įsukus į tokį darbą, iš kurio ji nebemokėjo beišsipainioti. Ve, dėl ko arako butelys, nuomaras ir visi kiti galai. Tik kaip čia atsirado, rodės, tokie ištikimi žmonės, kaip jo Lifonas ir Daratos Virbalas? Pagaliau ėmė balsiai sumesti.

– Taip, aišku. Rusų valdžia pagaliau pajuto mūsų, lietuvių, atakas ir ima mus bombarduoti. Žinai, kaip tai darosi? Pirmą kartą šauna, kad nedalėktų; tai buvo pirmoji visuotinė mūsų krata. Antrą kartą šauna, kad perlėktų; tai dabar štai daro mane ir Napalį bombistais. Paskui ima vietą tarp dviejų šovinių kritimo, dalija per pusę ar kaip ir ima apšaudyti vidurį didesniu tikrumu, kad pataikys; tai bus ateities darbas. Kolgi kas mus apčiupinėja.

Rusų policija, pradedant tokiems sumaniams Šerlok Holmsams¹³² kaip Lifonas ir Viadorelli, pradeda mus justi, lyg per sapną, kai jauti slogutį: sunku, o nubusti negali, šliaužioja per mus kaip akli ar pilname tamsyje; junta, kad čia kas yra, o faktų negali nusitverti. Visas įdavimas – tuščia, be jokio mažų mažiausio tikro įrodymo. Teismas atsakytų kaltinti, nerasdamas nusidėjimo, vadinasi, paliktų laisvus ir nebaustus. Užtat gi Rusų valdžia politikos bylų ir nebepaveda teismams, tik elgias savo, administracijos, nuožiūra. Jai faktų nereikia, gana įtarimų tave esant kenksmingą jos planams, ir ji gali tave išsiųsti į tolimąsias arba ne taip tolimas gubernijas ne daugiau kaip penkeriems metams.

Man bene teks prisiimti didysis dovis, kitiems mažesnis, bent dvejų metų, tau, Vizgirda, čia pat padarys kokį nemalonumą. Taigi ant tavęs dabar sukris bent trejopos pareigos: ir tai, ką pats buvai dirbęs, ir visa tai, ką mes, aš, Darata ir Napalys, buvome dirbę. Dirbk, drauge, atstovauk mus šioje vietoje drąsiai ir energingai. Atmini draugo V. Kudirkos MANIESIEMS?

*Jeigu audra ištikus verstų stulpą vieną
Iš tų, kurie prilaiko jūsų namo sieną,
Namas negrius – iš baimės jūs neišlakstykit,*

¹³² Šerlok Holmsams – Šerlokas Holmsas – anglų rašytojo Artūro Konano Doilio (Doyle, 1859–1930) detektyvinių romanų ir apsakymų herojus, nepaprasto įžvalgumo ir sumanumo seklys.

*Tik vieton ano stulpo tąją pačią dieną
Tuoį kitą statykit!*

*Jeigu žūtų iš rankos priešo ar likimo
Viens tu, kur augin garbę, dvasią jūs kilimo,
Rimkit – tegu jūs širdis drąsums neatstoja,
Tiktai, ką anas darė vyrs pasišventimo,
Tegu kits kartoja.*

*Lietuva mano! Priešui ant tavęs įnirtus,
Privalai hidra tapti, ta, kuriai nukirtus
Galvą, tuoj kelios galvos vieton jos išdygsta.
Išliksi, tik į hidrą gyvumo pavirtus,
Nors priešas nestygsta.*

Šitų eilių autografa gausi iš manęs į ženklą, kurį parodęs būsi mūsų organizacijos aprūpintas visu kuo reikiamu.

Vizgirda visa tai girdėjo, visa tai į širdį dėjosi; vis dėlto beviekių savo rankų nepajudino: jos kabėjo spragilais. Į plačią minkštą kėdę buvo įsidrėbęs, ne įsisedęs, lyg maišas bekaulis. Jo kūnas rodės be grobių, iš vienos tešlos, kitąkart išsikėlusios, o dabar ūmai susmegusios. Burna pasidarė plati, lyg nuo dantų gėlimo. Rodės, štai pradės iš akių ašaros riedėti, o per žandus seilės varvėti. Netikesnė išvaizda sunku buvo bepramanyti.

– O tai ką gi reiškia? Ko gi taip nuimtas: bijai ar gaili? Gėdėkis: nei vienam, nei antram dalykui čia nėra ir neturi būti vietos. Bene kas mano, be kovos ir be aukų lietuviai laimėsia savo kultūrą? Negi kartų mus veda. O kad ir vestų, tai ką ašaromis padėsi? Geriau drąsiai, tai sau ir iš šalies žiūrintiems lengviau. Sukas viesulai, ūžia audros, išvartalioja medžius. Vis dėlto miško nenurauna. Apsidairyk ir įdrįsk: mes nebe atskiri medžiai, kurius palaužus, dyka vieta lieka, mūs aplink prižėlę, kaip apušės atažalų. Ir kas dieną mūsų daugiau. Aš buvau vienas kaip pirštas. Dabar, žiūrėk, kiek jau mūsų šeimynų, o atskirus žmones jau kapomis skaityk, kaip kitados lietuvių skatikus.

Drauge, man miela tave pirmą kunigą tuo vardu pavadinti: tu privalai būti laiminga pradžia savo luome. Teprivinsta ten devynios galybės tokių kaip tu! Mes esame ne tos vienos organizacijos ir ne tais pat keliais eisime. Tik ne tais pat eidami, vis tiek atsiduriame ten pat lietuvių kultūros ir laisvės Ryme, kelių gale. Tad esame bendradarbiai ir reikale kits kito slaugytojai. Duokš ranką.

Dabar tik Vizgirda ėmė iš gilumos krasės kaip iš būdos išlįsti. Išlindo ir status it vinis atsirado prieš daktarą. Kietai paspaudęs jam ranką, tarė:

– Pasižadu. Apsiimu. Aš ne iš bailės. Man gaili. Aš atsiminiau vieną mažmožį. Mano gimtojoje vietoje nei apylinkėje nėra nė vieno ąžuolo. O man jie gražūs. Aš juos gerbiu, ne tik mėgiu kaip tikras dendrolatris. Taigi iš tolimo krašto, grįždamas iš mokyklos, aš vargų negalais parsivežiau ąžuolėlį, įsisodinau, prigydžiau ir auginau. Kismet žiūrėjau, kiek jis išaugo ir įdrūtėjo. Po keliolikos metų atvažiuoju, gi mano ąžuoliuko nebėra: jis buvo per pusę nulaužtas. Aš nė neklausiau, kas tai padarė. ąžuoliukas vis tiek nesugis. Aš buvau tuomet tikrai nelaimingas. Tave, Damininkai, aš įsivaizdavau – tuo ąžuoliuku. Tik ačiū Dievui, kad nelūžti, dar mus tvirtini! Nebesigailiu.

Sietynietis ir sargietis apsikabino, pasidarę viena, sulieję širdis – į tautą.

– Pala, pasiūsiu Baltrą „giminių“, – tarė Gintautas, pasiliuosavęs iš glėbio. – O rytoj vakarą eikiva į Santeklius piršlėmis. Aš noriu formaliai susižadėti su Maryte, kad jos man kas kitas nepagrobėtų. Aš jos, gink Dieve, nevaržau: kasžin, kaip gali širdys atsimainyti. Tai šliūbo ir nedarau, nors ją tiek myliu, kad ir tai galėčiau padaryti.

Atėjo palaukus ir „giminės“: Schumacheris su Seligmannu. Jiedu nevilkino: žinojo Gintautą nepaprastu laiku tik paskučiausiam reikale kviečiantis.

Pasiskaitė ir jiedu įdavimo. Seligmannui tik akelės blykstelėjo; Schumacheris buvo bepraplumpęs

žydiškais keiksmiais ant Viadorellio, tik tuoj nurimo, ligi tik Seligmannas mostelėjo ranka:

– Setze'ch, setze'ch!..

Schumacheriui vėl teks daboti žydkaپیų, kad kas jų „neišniekintų“, vėl ten nugabenti visa, kas tik bus galima miestelyje nutverti uždrausta, įtariama: pas Gintautą, Oną, Baltrą, Tupiką, Statiką, Vizgirdą, vargoninką, bundiečius ir kitus. Juos apeis Baltras. Ir..

– Sudiev, draugai... Miela man buvo tuo vardu ir žydu atstovai pavadinti. Tikiuos tą draugiškumą, į laisvės galą einant, tik stiprėsiant.

– Doktor... Herr Doktor... – bepratarė Schumacheris ir jo graži patriarcho barzda taip gailingai suvirpėjo iš susigraudinimo, kad ir visiems ašaras ištraukė. Jis ūmai paseno, sprande pasilenkė ir išeidamas silpnu balsu bepridėjo:

– O aš dar užeisiu į šulę...

Seligmannas nusigrįžo nuo jo ir daktarui paspaudė ranką nebežiūrėdamas.

Baltras, apėjęs savo skaitytojus visame miestelyje, atiminėjęs iš visų ligi mažiausios, nekalčiausios knygelės: vėl „tegu bus Lietuva ir tamsi, ir juoda“, kaip pirma kad buvo, į paskutinę vietą atėjo į Oną.

Įėjus į jos kambarį, dvelkė kažin koks kvapas, ne toks, kaip paprastai jaučiama moterų kambaryje. Buvo tamsu.

Pašaukė Oną. Ona šnopštė miegojo negirdėdama. Dar kartą pašaukęs ir negirdėdamas atsako, pats susiieškojo degtukų ir užžiebė šviesą. Žvilgtelėjęs į Onos lovą, tėvas net ataturpsta atsitraukė atgal virtuvės durų link. Ona aukštynelka kėpsojo skersai lovą, nenusivilkusi, lyg apalpusi ar paraližuota. Jis nėkadoms nebuvo įsivaizdavęs, jog jo Onelės veidas gali kada būti toks bjaurus: išsižiojęs, lyg sviego oro trūko, abuojai nuprakaitavęs, lyg purvinas ir padrikusiais plaukais aplipęs. Žemėje nuo kėdės nuvirtęs ir pasiliejęs gulėjo butelys arako. Jis tai ir prikvapino kambarį.

Baltras ką bežiūrint pasišaukė daktarą, manydamas Oną vėl nuomaru apmirus. Gintautas taip pat manė, pagriebdamas amoniako ir kitų galų. Pavartęs tačiau tarė:

– Girta. Aš ir po priepuolio radau pas ją kuone tuščią buteliuką arako. Baltrau, kas mūsų Onai darosi?

– Ponai, kas mano Onelei darosi? – klausimu klausimą atkirto tėvas, savo rankas gniaužydamas, kad net nariai tratėjo.

– Ponai, kas ją apžolėjo? Tokią rimtą mergelę, nepliušką darbininkę...

– Aptiekininkas.

Ir nusakė Gintautas, kaip Viadorelli pasinaudojo Ona, įduodamas visus ir ją pačią padarydamas įdavike. Tik įgrasė kol kas niekam nieko nesakyti.

Ona, patraukusi porą kartų amoniako, neaiškiai akim apsižvalgius aplink ir nesupratus, ko čia aplink ją vyrų susirinko, nusigando ir suriko:

– Ar jau renka velniai Daratą?

Senis nieko nesuprato, Gintautas gi visa suprato: visą laiką nepaliovus savo pono Daratai pavydėjęs. Kaip nė buvo dabar bjauri Ona, Gintautas ją meiliai paglostė per galvelę, liepė pasėdėti porą valandų orie su tėveliu, ir taip jam pasidarė graudu ir gailu gero žmogaus, Onos, žūvančios iš gaivalinės meilės, kuriai pritarti ir tokio būdu jai palengvinti jis vis dėlto jokia būdu negali.

Gailėjo jos, kur negailėjęs. Bet užlaužk gi tu dabar širdį, bent tam kartui, ir pasižiūrėk Onai į akis, dar vakar tiek susirūpinus dėl jos įdavimų!.. Neužlauši. Tad Gintautas, namie nepusryčiaavęs, ėmė ir išėjo į Vidmantus.

Užėjęs į plaustą, išdėjo visą dalyką Napaliui, ko galima laukti, ir liepė sudeginti ar kur išnešti griežtai visą „literatūrą“, visas gi savo chemikalijas, kad ir nekalčiausias: anglis, salietrą, kalichloricum, visa, iš ko dirbdavos sprogstamosios medžiagos akmenims skaldyti ir pirotechnikinėms ugnims padaryti, išversti į upę.

Napalys nusigando kaip mažvaikis, tėvų pagautas ką užginta darant, visas išbalo ir net rankos jam ėmė drebėti.

– Tai kaipgi čia dabar bebus?.. Nejaugi į kalėjimą?.. O kaipgi mano plaustas ir akmenynas?.. – vagrėjo kaip tikras kūdikis. Tačiau daktaro įsakymą išpildė kaip reikiant. Tik gavus išberti anglis ir

kitus tokius dalykus, jis nusijuokė ir pamojo ranka.

– Kas iš to gali sudaryti – prasikaltimą?

Ir nusekė paskui Gintautą į Vidmantus.

Darata, gavus viską žinoti, ne mažiau už Napalį iširo. Jiedu pirmą kartą tebuvo maskolių „kariami“, pirmą kartą tesusiduria su imperijos čielybės dabotojais. „Zapadnikų“ rolę tame rūpestyje Darata įsivaizdavo kaip bašibuzukų Balkanuose¹³³, kurdų Armėnijoje ar turkų Arabijoje. Ten pajudėjusių provincijų piliečius pliekia bambukinėmis lazdomis per padus; čia uždarinėja į kalėjimus ir šaldo šiaurės krašte, kol neišgaruoja visokis nerimas. Tik nežinojo, katras būdas pakenčiamesnis. Pagaliau ėmė jai bailė atslūgti, sumetus ir šunį kariamą priprantant. Vis dėlto kūnas purtės, atminus kalėjimo nepatogumus ir kelionės trūkumus, visą amžių turėjus kultūrinių patogumų.

Ypač mokėjo abudu apraminti Gintautas. Tokiame gerame ūpe dar niekas jo nebuvo matęs. Buvo ir jis labai pakilusių nervų, tik tai kitaip reikėsi. Vizgirda, Napalys, Darata glebo, Gintautas juo daugiau gavo energijos ir ūpo. Lakstė, sauvaliavo po trobą. Kalbėjo devynias galybes visokių kalėjimo baisenybių, pradedant nuo ydo ir baigiant „paraša“, tik vaizdavo taip, lyg visa tai buvo maskolių tyčia inscenizuojama lietuviams nuo darbo nubaidyti. Ir klausytojams visos tos baisenybės anaip tol nebebuvo nei baisios, nei šlykščios.

– Didžiausi kalėjimo bausmė – tai nuobodis, patekus pavieniui į skyles. Tik ir tam pasigelbėti yra pragumų: imtis ko nors mokytis. Tamsta, Darata, pramok rusiškai ir pereik savo mokslą sulig rusų knygų, idant, išėjus iš tvarto, galėtumei tiesiai nudardėti į universitetą kvotimų perlaikytų, medikės diplomo Rusų valstybėje gautų. Be to neapseisi. O tu, Napaly, imkis chemijos, jei taip mėgsti šaudyti ir raketas laidyti. Arba politikos ekonomijos. Kas bus labiau pakeliama.

Sugrįžus – negi iškeps ten mus! – reiks rimčiau imtis darbo. Ligi šiol mokėme abc. Dabar iš kiek tiek prasišvietusios jaunuomenės reiks pinti politikos organizacijos vainikėliai. Gal teks visos autonominės Lietuvos valdžia pasiimti į savo rankas¹³⁴. Reiks daugybės laisvų ir sumanių žmonių.

Kai aš imu per būsimųjų darbų stiklą žiūrėti, tai šitas mūsų atitraukimas nuo smulkių dienos darbų ir rūpesčių rodos Apvaizdos dalykas, taip likta, taip mūsų persekiotojai turi daryti – mūsų, ne savo naudai. Akli likimo įrankiai, mūsų smaugėjai rusai duoda mums atostogų, idant pasiruoštume juos pačius pasmaugti.

Taigi ruoškimės į tas „atostogas“, į tą mums žadamą kelionę ne nuliūdę, ne energiją nevaisingai vidaus susikrimtimais išgaišinę, tik įsiskonėję būsimąją laisvę – patiems sau padirbėti. Kokiam šuniui būtų naudinga mūsų kremtimasis ir nuliūdimas? Ar kad mūsų kankintojai pasidžiaugtų, pataikę mums įkyrėti? Kad jie nesulauktų! Taigi galvas aukštyn, draugai! Neškimės didžiu! Parodykime niekiną jų valdžios įrankius – asmens laisvės varžymą! Tegerbie mus smulkiadūšiai matydami, jog ne taip lengva perveikti lietuvių širdys, senai išmėgintos, ir keptos, ir virtos, kaip tu, Napaly, dainuoji. O tėvelį primokyk, kad turėtų kantrybės ir pats vienas paūkininkautų, kol dukrelė sugrįš. Vakarą gi tikiuos visus pamatysiąs Santekliuose. Tai tam kartui sudiev!

Paliko Daratą su Napaliu. Jūdviejų veidai buvo skaistus, ramūs ir pilni to rimtumo, kurį duoda sunki liga ar didis rūpestis. Tokie žmonės labai tinka dvasių vedėjais. Nesimeilino kačių būdu kaip pirma, nesiglaudė ir nekugždėjos. Tik Darata tampriai ištiesė tvirtą savo dešinę, vyriškai pakratė Napaliui ranką ir lyg vyrišku balsu tarė:

– Jaunas drauge! Ačiū tau už suteiktas man meilės valandas! Jos buvo pirmos visame darbščiame mano gyvenime ir bene bus paskutinės. Aš tave ne tik myliu moteries meile, dar ir gerbiu, ir vis labiau gerbiu, juo matau vyriškai tvirtą tavo valią, kuri neleido nei tau, nei man per toli nueiti. Tai žmoniška. Tokios meilės, draugiškos, broliškos, neišdildys niekas, nei antroji tavo meilė, kurios tu susilauksi, ir aš tau jos nepavydėsiu, kaip, rodos, Ona man pavydi Gintauto, apsirikdama nabagė. Tai ar būsi mano prieteliu, mano jaunesniuoju prieteliu, nes aš už tave esu visais šešeliais metais

¹³³ kaip bašibuzukų Balkanuose... – bašibuzukai (turk. *pramuştgalviai*) – XVIII–XX a. pr. žiaurumu garsėjusi turkų kariuomenė, rinkta daugiausia iš jų nukariautų tautų.

¹³⁴ autonominės Lietuvos valdžia – kaip artimiausią politinį savo tikslą – reikalavimą Lietuvai autonomijos – iškėlė Lietuvos demokratų partija.

augesnė?

– Būsiu! – rimtai atsakė Napalys, didele pagarba, visai nebe berniokiškai godžiai pripuldamas prie jos rankos. – O kad aš neištižčiau, tai rašykivos vienas antram tokios dvasios ir turinio laiškus, kokio buvo mudviejų šiandei kalba.

– Gerai! – pritarė Darata ir pabučiavo Napalį stačiai į lūpas. Tik tokiuo pabučiavimu, nuo kurio lūpos nedega ir neplasta ištisą dieną, kurio vis dėlto nėkadoms neužmiršti.

Aš ir mirsiu, neužmiršiu kaip mylimoji mano seselė, riebi ir skaisti balzakinė moteriškė¹³⁵, dideliausio pulko vaikų motina, vieną kartą atsisveikindama tarė:

– Broliuk, žinai, kaip aš tave myliu. Labiau iš visos giminės, labiau, neg vyrą kad mylėjau. Tu nežiūrėk, kad aš skaisti. Aš šiomet taip esu silpna, jog turbūt jau paskutiniai man metai. Gal ir pasimatysiva dar. Vis dėlto eikš, aš tave pabučiuosiu kaip kad ilgam – sudiev.

Ir pabučiavo. Dar su ja matėvos. Aš pats ją nukaršinau anemija silpstančią. Tik jau buvova atsisveikinusi, nebe to pat pasaulio žmogu. Dukart taip neatsisveikinama.

Panašiai jautėsi ir Napalys: jiedu su Darata jau buvo dviejų pasaulių žmonės.

Gintautas nuėjo tiesiai į Marytę, išsikvietė ją į saulę ir be jokių įžangų tarė:

– Maryt, mudu gerai vienas antrą pažįstava ir vienas antrą mylivos. Argi ne tiesa?

Marytė apsipylė rauda kaip žarijomis. Valandą svyravo kol pergalėjo savo drovumą. Galop pakėlė savo akeles į Gintautą pilnu įsitikėjimu juo ir nė nenusišiepusi tarė:

– Taip, aš tamstą, pone daktare, labai labai myliu. Aš nieko taip nemyliu, nei mylėjau. Gal vieną motutę... dar ir tėvelį... dar Napalį... dar ir Petrus... Ne, ne, ne! – susijuokė. – Aš daug ką myliu. Vis dėlto ne taip, kaip tamstą. Kitų aš nepasilgstu, o tamstos pasilgstu.

Marytės akelės buvo tikros dvi gėlytės žibuoklės, pilnos ryto rasos – ašarėlių, blizgančių dabar diementais. Gintautas nesusilaikė ir išbučiavo jai abidvi akeles, paskui ir lūpeles. Marytė jam atsakė:

– Tai dabar aš tau nebe „tamsta ponas daktaras“, tik „tu Damulis“, nes mudum likta poroje būti. Ar sutinki, Maryte?

Marytei kažin ko pasidarė griaudu. Gal iš pilnumo jausmų. Ir ji drebėdama ir kuksėdama, nieko neatsakius, prisiglaudė veideliu Gintautui prie krūtinės. Gintautas ir be žodžių suprato: sutinku.

– Na, tai gerai, būsimoji mano žmonele. Pasisakysiva ir tėveliam. Tik tai ne viskas. Yra kliūčių, gal ir ilgam laikui. Tai šliūbo mudu paimti negaliva. Kam varžytis, kad tuo laiku gali širdys atsimainyti ar sveikata netesėti? Tai tik iškilmingai susižadėsiva prie liudytojų ir atminčiai, kad viens antram priderava, mūvėsiva žiedais, kol neateis valanda galutinai susituokti.

Ir rimtai, visais išgaliais, kaip kokį komercijos dalyką išdėstė Marytei reikalą keleriems metams atsiskirti. Ne kitaip žmonai išdėsto reikalą vyras, išvažiuodamas pasaulio apsuktų.

– Ar supratai mane, Maryte? Ar tesėsi? Man nebus sunku ir toli esant, kai žinosiuos turįs savo širdelę, man plakančią, kad ir už tūkstančių mylių. Susirašinėkiva, meilių žodelių pasisakykiva, tai ir būsiva laimingu.

Marytė labai nuliūdo, ūmai bent keleriais metais vyresnė tapo, rimtumu subrendo ir tarė:

– Damuliuk, mylimasis berneli, aš tave senai papratau laikyti didvyriu ir gerbti, ne tik mylėti. Tai ir dabar man bus ne tik miela tu mylėti, dar ir garbinga. Aš didžiulios, mylėdama kentėtoją už Lietuvą ir jo mylima. Aš tau savo širdyje pastatysiu paminklą ir visiems girsiuos tavo žiedu. Ir nėkadoms tavęs neužmiršiu, kad ir bent penkelius metus užtruktumei. Vis tiek kiek, bet tik žinosiu tave į mane grįšiant, ne į ką kitą, ne į Daratą.

– Ne, aš nieko nemylėjau ir nemyliu, tik tave, Maryt, vieną, – pabaigė sankalbą, tvirtai pasikratydamu rankas, ir nuėjo pas tėvus.

Gintautas pasisakė atėjęs piršlėmis, tik piršlys melagis, kun. Vizgirda, atbildėsiąs į pavakarę, nors jam jau nebebūsią kas beveikia, tik priimti abiejų susižadėjimą, jei tėveliai neprieštaraus, nes su Maryte jau jie ir be piršlio susitariusiu.

¹³⁵ *balzakinė moteriškė* – primenanti prancūzų rašytojo H. Balzaco (1799–1850) romanų herojes, paprastai vaizduojamas 30–40 metų amžiaus.

Tėvai nebenustebo. Jiedu to buvo kaip ir pradėję lūkuriuoti matydamu, kaip jaunikliai svyra viens į antrą. Tik tėvas nenorėjo sutikti:

– Kaipgi taip, šurum burum, tabalai makalai? Tokiai pramogai reikia ir tam tikros ištaigos: alaus pasidaryti, aviniokas pasipjauti, kaimynai susikviesti...

– Kad laikas, tėveli, neleidžia. Pakaks ir tokios vakarienės, kurią turėsime, skilandžio pasikepę, – atsakė Gintautas įspėdamas, jog iš jo pusės liudytojai bus senis Vidmantas ir jo duktė Darata, o iš Marytės Sviestavičius ir ponია Irena. Taigi jie ir tereiks pasikviesti.

Šešiavilkienė, senai jau keletą gražių motiniškų ašarų nubraukusi, nes iš Marytės buvo jau viską patyrusi, beištarė:

– Tokia Dievo valia švenčiausia. Tebūnie gi, kaip turi būti.

Ir nuėjo pasiruošti svečių priimtų: vištų papjautų, skilandžio atsipjautų. Ar aš žinau, kaip šeimininkė ūmai taiso vakarienę?

Gintautas tuo tarpu parėjo persivilkty. Oną rado blaivą, tik taip liūdną, kaip gali liūdėti vėlė nelaiku skirdamosi nuo savo kūno.

– Ona, įdėk man į kelionės lagaminėlį naminio vyno ir to... ir to... Šiandei aš susižadėsiu.

– Jau? – visai šaltai beištarė Ona.

– Jau. Nebėra laiko laukti nei man, nei mano Marytei.

– Kam? – pastatė akis Ona.

– Šešiavilkiotei. Mudu senai jau mylivos.

– Ne su Vidmantaite?

– Nė neketinova.

Ona suglebo, susileido, lyg apsunko. Po geros valandos atsistojo taip privargusi, lyg iš baro būtų parėjusi, išsitiesti nebegalinti. Ir lyg nebe savo rankom ėmė dėti vyno į odos dėžutę. Užėjo ir Vizgirda kišenėm, kūpsančiom nuo stulos ir knygos. Ir abudu, pasisvėrę skrynutę ant lazdos, nutabalavo į Santeklius.

Namiškiai jau baigė gyvulius doroti. Senis Šešiavilkis, išeiginiais apsilkęs, jau sėdėjo su seniu Vidmantu, taip pat pasipuošusiu, visą kaklą senoviškai apsirišusiu šilkinė skepetaite. Abudu stengėsi taip šnekėtis, lyg tarp jų nėkadoms nebuvo buvę jokių priešingybių ar pavydų. Katras išdėstinėjo savo rūpesčius ir ketinimus, džiaugė pasisekimais ar skundė ant nepasisekimų. Abudu atsidėję vienas antro klausė ir širdin ėmė.

Daratos dar nebuvo. Ji pasirodė drauge su ponია Irena, kai jau visi buvo susirinkę, ir visą trobą nušvietė savo baltais europiškai pasiūtais rūbais. Jiedvi buvo lyg susitariusi pamergiauti ir svočiauti.

Visi vyrai pasitaisė tamsiau, „poniščiau“, visos moters šviesiau, šventiščiau. Viduje tačiau nė vienam nebuvo linksma. Niekas nieko ištikimai dar nežinojo, tačiau visi jautė kažką nepaprasta. Tas pusšliūbis, susižadėjimas šurum burum, ką bežiūrint, kokių nebuvo lietuvių paprasta, reišė visiems kažkokią atūžiančią audrą, ir buvo visi taip neramūs, kaip esti neramūs gyvuliai prieš audrą. Gintauto, Daratos, Napalio įtempti ir sulaikomi nervai visus nervino.

Ankštu būreliu apstojo Gintautą, Marytę ir Vizgirdą lyg nedrįsdami: kam taip nepaprastai sukeičiama žiedeliai ir laiminama.

– Vardan Viešpaties. Katalikų Bažnyčios papratimu. Damininkas ir Marijona yra susižadėję tinkamu laiku sueiti į moterystę. O ligi tol žinosis viens antram ištikimu liksią, – pabaigė kun. Vizgirda.

Pasveikinęs susižadėjusius, jiemdviem artimybės ženklan viešai pasibučiavus, Vizgirda, nusiėmęs stulą, ėmė kitu balsu kalbėti. Jis valdėsi kiek tik begalėdamas, tai jam betgi sunkiai atsiėjo ir visa jo kalba buvo skyrium sproginejančių sakinių virtinė.

– Draugai! Broliai!

Čia mes esame visi saviškiai, lyg artimiausi giminės, ir tokiais giminėmis privalu mums palikti...

Kits kitą saugodami, mes mokėjome turėti kai kurių šventenybių – vien tik sau, ir privalu mums mažakalbiais palikti...

Taigi žinokite kol kas vien tiktai sau, kam mes taip ūmai ir taip nepaprastai sudarėme šitą iškilmę...

Maskolių valdžia žada kuriam laikui atskirti nuo mūsų kai kuriuos mūsų mylimuosius...

Nenusigąskime ir nenusiminkime: tai ženklas prisikėlimo, ne mirimo...
Savo Tėvynėje mes be tėvynės, savo namučiuose mes ne šeiminkai...
Atėmė Rusai iš mūsų Lietuvos „Žirgą“ ir kamanėles; atėmė, ne mes tai pragėrėm, kaip daina sako...
Didžiosios Lietuvos Kunigaikštijos „Žirgą“, ženklą, uždarė į užkeiktą pilį visam šimtui metų, o jo kamanėles, valdžią, patys pasiėmė...
Ir došijasi dabar po mūsų Lietuvą... Ir skerėčiojas kaip girti po rinką, tik ieškodami, kuris čia užgavus per ausį...
Vagia iš mūsų mokytuosius žmones ir gabenas sau; patys jų maža turi, tai lopos, o mums: „Sako: tegu bus Lietuva ir tamsi, ir juoda“...
Dengė nuo mūsų šviesą, dengė. Pasigavome nors pragiedrulių, ir tuos dabar nori nuo mūsų nustumti šalin, idant kitiems, nebe mums, jie švistelėtų...
Sirgome kūnu. Atsirado Gintautas ir dieną naktį slaugė ligonis, grąžindamas jiems sveikatos – švistelėdamas vėl džiaugsmo pragiedriliu...
Skurdome ūkyje, nors geroje žemėje. Atsirado Vidmantai ir švistelėjo pragiedriliu: bus kas mus pamoko neskursti...
Skurdome be savo pramonininkų. Ir atsirado Šešiavilkių, kurie mums juos atstos...
Pragiedruliai, pragiedruliai... Visur Lietuvoje pragiedruliai! Vilčių didėja, ūpo kyla...
Vienus mes matome čia pat ir net savo rankas galime šildytis, ištiesdami į juos: taip jie arti ir karšti. Kiti juos jaučia tik iš tolo, kaip pragiedrilius iš debesų...
Vieniems tešviečia, nors dar nesušildo; kitiems pašildo, nesirodydami savo skaistybe. Ar šiaip, ar taip, artimieji ir tolimieji jaučias jau turį Lietuvą – Pragiedrulių.
Ir auklėjas viltį Dievą duosiant galų gale tokių laikų, kad šie pragiedruliai nušvis mums – jau tikra Saule.
Ir nebeatims jų mums, nebelieps kitiems tešviesti. Jie bus su mumis gyvi ir numirę, nusipelnę atminimo paminklus...
Nebereiks nei jiems, nei mums su jais slapstyti: težinai savo švietėjus artimieji ir tolimieji...
Jau jau regime; kol dar neregime, tai bent jaučiame, – svietą nebe tą esant...
Jaunuomenė baudžiasi, santarvėje ir vienybėje šviestųsi, nebe pasimuštų...
Pradedame ir patys vis labiau muistyti, nes mums svetimas jungas jau pečius pratrėnė...
Ir mūsų skriaudikai vergintojai jau ima pasalomis bekandžioti, nebedrįsdami viešai skerėčiotis...
Nebeilgam, nebeilgam ir tas dalykų padėjimas: išbyrės jiems ir paskutiniai jų dantys...
Sukąskime gi savo dantis ir pabaikime laukti tos valandos, neaičiodami ir nesiskųsdami niekam: mūsų skausmai ir ašaros gamina mums laisvę!
Būkime gi pakantūs, patvarūs ir atkaklūs kaip tikri žemaičiai!
Vos tik pabaigė Vizgirda savo kalbą, „chasido maldą“¹³⁶, kaip ją paskui pavadino Gintautas, kaip Napalys prapliupo visa gerkle:

*Kad tu, gudai, nesulauktum –
Nebus taip, kaip nori:
Bus, kaip Dievas duos, ne tavo
Priesakai nedori!*

*Jau kryžiuočiai kalavijom
Mums širdis pervėrė.
Tik, nors prūsai jau išvirto,
Lietuva ištvėrė.*

¹³⁶ „chasido maldą“ – chasidas (hebr.) – chasidizmo, religinės žydų sektos, paplitusios XVIII a. Lenkijoje, sekėjas; sekta skelbė, jog suartėjimas su Dievu įmanomas maldos ekstazėje.

*Nepriveiksi, sūnau šiaurės!
Mūsų širdys tvirtos,
Senai yra išmėgintos,
Senai keptos, virtos!*

Napaliui pritarė visi, kas tik kokį balsą turėjo, o visų energingiausiai – Sviestavičius, ko nebeištesėjo balsu, papildė įnirtusiu rankų mostagavimu.

– Valgytų, valgytų, sveteliai, jau višta sudžiūvo... – paragino svečius sėstus Šešiavilkienė, išvydusi benešamus bliūdus vištienos ir kiaulienos. Jos meilus vaišingas balsas dabar skambėjo tyliai, suvaldomas, nusigandęs. Taip raginama paskutinio karto pavalgytų, išleidžiant sūnų į kontungą ar dukterį į aną šalį. Norisi pamylėti, pripenėti, o gomurys pilnas ašarų.

Kiek daug kalbos atsirado, atkišus piršlių butelius ir ėmus sveikačiuotis. Tik piršlys meluoti buvo nepaslankus, o kiti nė to tiek klausyti niekų, jaučiant kažką užgriūvant. Blogiausia, kad buvo susitarę nė nekalbėti apie tai, ko dar nežino, tik spėja. Tai ne lietuvių būdas tylėti, kai viduje knita. Tad skani ir turtinga vakarienė su visais vynais visiems pavirto sunkia, neduodančia sotaus ir linksmo ūpo. Ir visi veikiai išsiskirstė.

SUDIEV TAM KARTUI!

*Kas ten mariose, kas ten marytėlėse
Kai balta plūdelė plūdinėjo,
Vidur marelių pasineri?*

Ar antrą dieną į pavakarę pasuko pirmasis audros viesulas. Atvyko ypatingi tardytojai. Ne tai medicinos inspekcija prokuroro rolėje, ne tai prokuratūra inspekcijos rolėje.

– Štai iš aptiekos papūžas receptų tamstos parašais, tik ne tamstos sustatyti. Kieno tai ranka? – paklausė dr. Gintautą.

– O kam tai jums žinoti, jei mano parašas atsako už vaistų veikimą? – atšovė daktaras.

– Šitie receptai rašyti Daratos Vidmantaitės ranka. Ji gydo. Tai ji medikė? – teiravosi toliau.

– Ji tepaduoda pirmąją medicinos pagalbą, o kiekvieną dalyką kontroliuoju aš.

– Iš kur ji moka taisyklingai lotyniškai receptus rašyti? Ji mokyta specialistė.

Gintautui nebebuvo kas besaką nemelavus. To jis nėkadęs nedarė, o dabar nė tikslo nebematė. Tad stačiai prisipažino:

– Taip, ji medicinos daktaras Karaliaučiaus universiteto, tik Rusijoje dar nepersiegzaminavusi ir teisių gydyti Rusijoje dar negavusi.

– Daugiau mums nieko tuo tarpu nereikia. Pasirašyk tamsta. Ir nutrūko galvas į Sakalynę.

Darata, nors netyčia užklupta diplomo, jo nesigynė. Jokių Rusijos įstatymų ji nebuvo peržengusi. O jei patarinėjo kai kam susirgus, galėdama tai padaryti, tai kas čia bloga Lietuvai ar Rusijai? Tad net pasididžiuodama įnešė policijai savo universiteto paliudijimą. Tardytojams nieko daugiau ir nereikė. Surašę protokolėlį ir prisegę prie jo diplomą, išnyko savais keliais.

Tuo tarpu Ona, išleidžiusi nekviestuosius svečius, kas jie tokie, ji žinojo ir, piktai trinktelėjusi paskui juos durimis, burbtelėjo, eidama pro Gintautą, lyg ne jį klausdama:

– Kurgi dabar nubildėjo tie velniai...

– „Daratos rinktų“. Tamstos, Ona, velijimą, – šiurkščiai atkirto Gintautas, ne ant įdavikės piktas, tik ant tų, kurie dabar neramins dorą, niekam nekenksmingą visuomenės veikėją. Tačiau susigriebė, išvydęs Oną dar nelaimingesne tapus, ir pagailo pirmiau doros buvusios mergelės. Negi laisva valia ji darė, ką darė; tai nepatenkinta meilė ją nuvedė į satanizmą, o blogas žmogus tai panaudojo. Dabar norėjo pasitaisyti ir įdavikei dovanoti, ir savo gerumu pabaigė Onai verti širdį:

– Ona! – tarė jis minkštai. – Kam tamsta „taip“ padarei? Juk tai nei teisinga, nei dora. Aš viską žinau. Kad neatspėčiau, dėl ko taip padarei, pykčiau ir susibarčiau, gal ir pasiskirčiau. Tokių dalykų tebuvo galima laukti iš ko kito, tik ne iš tamstos. Tai aš dovanuju. Gėdėkis ir nebeklausyk to blogo žmogaus.

Gyvenk su tėveliu mano namuose, laikyk juos toje pat tvarkoje kaip dabar, kūrenk, kad nepelėtų. Aš laiku judum su tėvu užmokėsiu bent už dvejus metus. O paskui atsiūsiu.

– O ponas? Iš kur atsiūsi?

Matės, Ona vis mažiau besuprantanti, kas čia dabar darosi tame sūkuryje. Ji aiškiai blūdo.

– Man bene teks drauge su Darata kuriam laikui išvažiuoti.

Onai iš išgąščio sustingo vyzdys. Kaip išsikėtė akys, taip ir paliko plačios.

Rytoj dieną čežėjo visi Gondingos pašaliai: antrą kartą ruskiai kratė visą miestelį. Kratė dar labiau atsidėję, ne tik daktarą, vikarą, vargonininką, dar Tupiką, Statiką ir turtinguosius ūkininkus. Ėjo palei visas trobas, išgraibė visas peludės, klojimų šalines, kūčių palėpes, iškilojo klėčių grindas. Net Gintauto bute atlupo dvi ir praplėšė labiau atkritusi kartoną, kuriuo buvo pamuštos kambarių tapetės. Vis norėjo rasti bent vieną slaptąją vietą, kur sukišo savo „schmokerius“, knygpalaikes, laukdami kratos. O kad buvo jos laukta, tai aišku; kur neesti laukiama, ten visur gauni popiergalių; čiagi – nei lapelio, nei kalendoriaus, nei religijinės knygelės.

Policija, prokuratūra tad nieko nelaimėjo Gondingoje ir šį kartą, kaip ir aną, ir tai jiems, matės, širdies neuždavė. Krata, be suradimo ir atėmimo, konfiskavimo valstybei kenksmingųjų daiktų, buvo būtinoji teismo formalybė suimant, areštuojant įtariamą žymų žmogų. Raunant jis iš vietos, nereikėjo palikti nė toliau pabėgusių šaknių.

Jei nieko nebuvo randama, tai buvo įtariamajam gerai. Ale tik teisme, kuris nieko neštinka, tik iš patiektojo sprendžia. Administracijai, priešingai: nieko neradus, daugiau buvo spėjimų ir įtarinėjimų, neg bent ką radus: tai dėjo bent kokių ribų jos fantazijai. Jokios kontrabandos, jokių net nekalčiausių susirašinėjimų Gintautas neparodė. Iš to išvedimas toks: tai tos korespondencijos ir rodyti negalima. Aha!

Užtat patiems gondingiečiams buvo tai nepaprasta politikos mokykla.

Anąsyk nesusipratę miestelėnai aiškiai buvo valdžios pusėje.

– Valdžia tam ir valdžia – gaudyti nusidėjėliams, vis tiek, ar tai žydai, ar daktarai, ar kunigai. Žinai, tie mokytieji: vis jie šiaušiasi prieš vyresnybes, jos įstatymų neklauso, jos nesilenkia, tai ir susigriebia.

Lietuvos liaudis jau matė jautė šviesuomenę esant nuolatinėje opozicijoje Rusų valdžiai, tai jau toks buvo „mokytojų“ stilius. Tik dar nejautė būtinumo jai pačiai prie tos opozicijos, priešginiavimo, prisidėti. Ji dar buvo – nepamokyta. Tad „mokė“ Lietuvos liaudį lygiai gražiai Rusų valdžia, kaip ir Lietuvos demokratija – šviesuoliai.

Lietuvos pamokytieji žmonės tiekė tautinės kultūros: skaitymų ir mokslo knygų, politikos laikraščių, masino plačią visuomenę naudotis jomis. Tai buvo naudingas ir tautai būtinas darbas.

Ar Rusų valdžiai ką sopėjo nuo lietuvių knygų skaitymo ir iš jų meldimosi? Kodėl rusiškai vadinosi nusidėjimas visa tai, kas lietuviškai vadinasi nuopelnas?

Ir Lietuvos liaudyje brendo supratimas Rusų valdžią esant svetimą, nesavą valdžią, nepritariančią jos, liaudies, reikalams. Nuo pripažinimo Rusų valdžios sau svetima bebuvo vienas žingsnis į visišką jos nebepripažinimą visuose tuose atsitikimuose, kada ji neturi ar nepavartoja prievartos. Kokia begalėjo būti tvarka, vienybė ir stiprybė valstybėje, kur į tą vienybę tik kiti juos botagais varinėja, ne patys piliečiai metasi? Botagas retkarčiais teužkerta, o priešgyniavimas nuolat veikia. Ypač kai yra, kas dar pasako: neklausyk svetimo, klausyk saviškio! Kas tau geresnis: rusas žanmušeika policistas ar lietuvis kunigas, tos pat gryčios vaikas daktaras ir kiti tokie?

Tad Lietuvos liaudis ir ėmė nuo valstybės valdžios svirti į savuosius; ir juo sparčiau, juo nuožniau ta valdžia persekiojo ir spaudė ją, duodama vis daugiau paveikslų, jog ji ir iš tikro svetima, neprietelinga. Valdžia prieš save kurstė žmones savo pačios darbais ir apsiėjimais.

Antras rusių apnikimas jau beveik kiekvienam gondingiškiui varė kraują į galvą. Piktomis akimis sekė kratikų darbus, pykčiu perkrypusiais veidais žingsnis žingsnin lydėjo juos būrys neva paprastų miestelio žioplų sekančių bet kokią naujieną, iš tikrųjų gi tai tų, kurie buvo jau perėję daktaro pirtį, Napalio ar Vizgirdos šventadienių kursus. Daug ko būtų Rusų valdžios atstovai pasimokę, jei būtų iš šalies pasistebėję, kokiuo džiaugsmu lietuviai sutikdavo kiekvieną kratikų nepasisekimą, kokiuo šlykščių pasityčiojimu užrodinėjo jiems nebūtas vietas.

Nesenai ramūs ir valdžia pasikloję lietuviai dabar virto jos priešininkais, prieštarautojais ir nepatenkintais. Valdžiai vis smarkiau reikėjo nuo jų gintis. Tik kad gynėsi nemokėdama, tai daugiau žarijų ant savo galvos žėrėsi, neg jų gesė. Ką ji darė Lietuvoje, ne didesniu politikos nuvokimu darė Kaukaze, Kirgizijoje, Sibirijoje ir visur, kame tik buvo ne rusų, kitataučių.

Trumpai surašę savo kratymo vaisius, ruskiai parodė Gintautui generalgubernatoriaus orderį, įsakymą suimti jį, Vidmantaitę ir Šešiavilkiuką, kaip įtariamus politikos nusidėjėlius, ir per tardymo laiką laikyti juos Vilniaus kalėjime. Vizgirdą gi kalinti jo paties bute daboiant, kad neperžengtų klebonijos dalies, teritorijos, jokių savų nei viešų reikalų.

Ties klebonijos kiemu tuojau atsistojo vienas policistas, ties daktaro kiemu du į ženklą, jog Vizgirda ir Gintautas jau suimtu. Ir nutarškėjo kitų dviejų parsivežtų.

Žinia, kuo pasibaigė antroji krata, tame akimirksnyje aplėkė visą miestelį ir sukėlė visus žydus ir visus krikščionis. Kilo neregėto ergelio. Vienas į kitą bėgiojo, dešimtąjį kartą kits kitam trokšdamas, ko buvo girdėjęs, aimanojo ir rankas laužė. Žydai, be visa to, tuoj sumetė, kiek tai jiems atsieis pinigų, netekus gydytojo čia pat vietoje.

Ir rinkose toje gatvėje, kur Gintauto butas, minia vyrų ir moterų, senų ir mažvaikių, bent atsiveiktų su mylimuoju, dar daugiau gerbiamuoju gydytoju, kurs jei ką žmonėms buvo padaręs, tai vis tik gera. Vyrų kreitėjo, vis dar netikėdami:

– Už ką gi, Pone Dieve mieliausis? Žmogų pagadino, valdžios kasą prašvilpė?

Moters jau dabar šniurkštavo į savo priekaiščius ir, liūdnei parėmusios smakrus, lingačiavo sielavartu ar galvomis kraipė pasipiktinimu:

– Vaje, vaje, kokių Judų esama. Tai tau ir „tėvas“ – caras, kurs taip su savo vaikais elgiasi...

Ir tų avelių – „neišmanėlių“ širdyse dygo kerėjo piktumas ir atkaklybė.

Miniai neteko ilgai laukti suėmėjų ir suimtujų. Santeklių paplaustėje nebuvo kas veikia. Trobelė – kaip liatarnia: viskas tuo akies metimu matės. Nieko nebuvo. Tik lentynose stovėjo į dešimtį visokių dėžučių su paprastais Napalio chemiškaisiais mišiniais. Viso galėjo būti į keletą svarų. Visa tai suėmė, pažymėdami savo antspaudais. Napaliui liepė pasiimti ko nors ilgesniam laikui. Jis netruko. Skalbinių ir knygų buvo jau laiku atsiskyręs į lagaminėlį.

Netruko ir Sakalynėje. Darata taip pat buvo susiruošusi. Kratymą pabaigus, kambaryje stovėjo Vilius Vidmantas nusteręs, nusiminęs, apglušęs, šniurkštavosi kaip širdį geliamas ir į visus paklausimus vienaip teatsiliepdamas:

– Kon? kon? – tarė neva klausimą ir grėžės šalin nebelaukdamas, kad jam pakartotų.

Antras stovėjo Augustinas Virbalas, visas virpėdamas, juodas pykčiu ant ruskių valdininkų, kad išveža jo „motutę“. Jis viena tejtautė giliausiai: nebematys Daratos. Sulig to jam baigės susidarytasis rojus. Iš mėšlo išėjai, į mėšlyną sugrįši. Sugrįši į pirmą skurdą ir panieką. Už ką? Savo kaltybės jis nejtautė jokios.

Apsitaisė Darata kaip į Karaliaučių važiuodama turtingu apsiaustu, miestiška nepigia skrybėle, geru odos lagaminu rankoje.

– Tėveli, nebūk lepšis! Atmink, ką andai Vizgirda kalbėjo... Juk sugrįšiu, nepražūsiu... Daržai nusivalyti nebe taip keblu, kaip susidiegti ir auginti.

Ir išbučiavo savo bočeliui rankas ir veidus. Tėvelis paglostė ją gailiai. Tačiau nepravirko, išlaikė. Vos laikėsi ir pati Darata. Būtų ir neišlaikiusi. Tik atminė čia pat stovint jos budelius kankintojus, to tik ir laukiančius pasidžiaugti jai padarytu skausmu, ir sučiaupė lūpas kaip replės, pakartodama mintyje: „Kad tu, gudai, nesulauktum“...

– Sudiev ir tamstai, Virbalai! Rankos nebegaliu bepaduoti. Kai buvai kūnu purvinas, man nebuvo bjauru: mačiau širdį ir sielą gryną. Įdavus gi savuosius priešininkams, jokia kūno švarybė to nebeapvalys. Aš žinau, ką tamsta aptiekininkui esi susakęs. Nejaugi visą laiką buvai tik apsimetęs ištikimu mūsų draugu? Jei ne, tai išsiteisink. Jei seksis pasiteisinti, lik su tėveliu ir padėk jam ūkininkauti. Aš ir svetur būdama, žinosiu, kuo tamstos byla bus pasibaigusi.

– Jėzau, Marijėle! Ką ponitė kalbi? Ką aš esu susakęs tam pragaro išperai Vėdarėliui? Aš nieko jam nesakiau! Aš jį užmušiu nuėjęs!

Ir pargriuvo suole iš širdies skausmo, balsu baubdamas kaip galvijas.

Napalį ir Daratą susodino į du atskiru vežimu. Iš šalies prisėdo katram po žandarą, iš priešakio atsėdo po antrą. Ir išbildėjo į Gondingą kaip šėtonai ar viduramžių teisėjai, pasigavę kandidatų į pragarą. Paskui juos nubildėjo Santeklių ir Sakalynės lydėtojai.

Gondingoje į tretį vežimą, į tarpą dviejų žandarų įsisodino Gintautą.

Visa didžiausi minia kaip vienas nusimovė kepures kaip kunigui su Švenčiausiu pasirodžius. Nutilo visa. Net arkliai tai akimirkai nebetrypė ir nebevyrpino pašto skambalėlių.

– Sudiev, kaimynai! Laukite, dar sugrįšime! – balsiai šūktelėjo Gintautas, pasistodamas brike ir aukštai iškeldamas miniai savo skrybėlę.

– Sudiev, sudiev... – tyliai lyg vėjo papūtymas persirito per minią.

Moters, gailingai šniukšėdamos, užsidengė veidus priekaiščiais. Visoje kapų tyloje tesigirdėjo vienas neregėto skausmo, lyg gumbui už paširdžių nutvėrus, ryškus aimanavimas. Tai Ona, nusitvėrus tėvą už rankos ir dvilinka susirietus, lyg nebeiškėsdama sopės, vaitojo:

– Dievulėliau... Dievulėliau... Tėveli brangiausias... kaimynėliai mylimiausi... tai aš visa tai padariau... aš visa tai susakiau tam šėtonui suvedžiotojui Vėdarėliui jo girdoma ir glostoma...

– Cit, tylėk! Yra kuo čia dabar girtis! Dabok namų! Sudiev! – pabaigė Gintautas. Vežimai pajudėjo iš vietos, iš pradžių žingine per minią.

Ūmai, net visi krūptelėjo, iš bernaičių būrio prapliupo:

Kad tu, gudai, nesulauktum!

Nebus taip, kaip nori:

Bus, kaip Dievas duos, ne tavo

Priesakai nedori!

– Važiuok greičiau, velni! – suriko žandaras pirmajam vežėjui. Jam pasirodė visa minia griūvanti ant jų ir tučtuojau sudraskysianti: tokio įnirtimo pasigirdo demonstrantų dainoje.

Užkirsti arkliai pasileido zovadu, ir vežimai ėmė sparčiai atsitolinti. Beliko minia bestovinti, vis dar be kepurų, vis labiau apstodama dainuojantį jaunimą. Ir nesiskirstė, kol ji nepabaigė visos giesmelės.

Nori savo valdžios peiliais

Mums širdis supjaustyt.

Nori savo ledu šaltu

Krūtinės apkaustyt.

Nepriveiksi, sūnau šiaurės:

Trupės tavo peiliai,

Sutirps ledai ant krūtinės,

Tu pats liksi eilei!!!

Ilgai girdėjosi iš gatvės giesmė. Girdėjo ją vietos maskoliai valdininkai, policistai, žandarai. Tik niekas šį kartą nedrįso, krūtinę išpūtęs, išeiti į gatvę ir riktelėti, kaip paprastai darydavo:

– Skirstykites, kalės vaikai! Ko čia grūdatės krūvoj kaip mašalai?

Jautės pertempę kantrybės stygą; bereikia tik paliesti, ir ji trūks, pridarydama skaudžių jeibių. Ir apsimetė negirdį tos lietuvių spaudos draudimo „baronietės“, sulig „marselietės“ pavadinant Baranausko giesmę.

Girdėjo baronietę ir Viadorelli.

Jis visą laiką, nuo pat atvažiavimo medicinos inspekcijos, trynė rankas tokiuo velnišku pasigerėjimu, lyg pats nuodydamasis savo seilėmis. Burna šiepės pykčiu, ne juoku, kaip šuns, akys blizgėjo gyvatiškai.

– A, palauk, daktarėli! Už visą visą manęs pažeminimą, kurį aš, nér kas darą, turėjau per tiek metų

kęsti; už visą tavo man sutaisomą negarbę, tavo draskomą mano garbę; už visus moralius ir materialius nuostolius tu man dabar vienu sykiu atsakysi! Dabar, kai įsukiau brązguolį, tai jau nebeveikia beišsikedensi jį iš savo kudlių...

Ir to džiaugsmo buvo per ištisas kelias dienas. Tokių linksimų vakarienių Andrejevas dar nebuvo valgęs nei gėręs pas Viadorellį, kaip šiomis dienomis. Džiaugė ir jis tokią istoriją Gondingoje sumislijęs, kokios galėtų jam pavydėti įdomiausias rašytojas beletristas, pusę metų savo kabinete šnirpščias, kol sugalvoja pasaką.

– Visa tai, broli, gudriai tavo buvo užmegzta ar apmesta mes gudriai beataudėme. Teisybės čia, pone aptiekininke gramais tepasversi, ne uncijomis. Vis dėlto velniškai panašu į tikrą teisybę. Taigi į tavo sveikatą, mielas mano sėbrai Viadorelli! – šaukė Andrejevas, jau smarkiai įšutęs. Ir čia pat girto būdu rezgė visai priešinga.

– Šūnes žino, kas tu pats esi... Italas ne italas, lietuvis ne lietuvis. Greičiau nei tas, nei tas, tik paprastas svoloč ir mašelnikas, kaip Rudyj, Klingenbergis, Orževskis, Stolypinas visi kiti mūsų „zapadnikai“ veikėjai¹³⁷.

– Dėkui, dėkui tau už gražų linkėjimą! Į tavo sveikatą, kad visas mūsų darbas tau mačytų! – daužė stikleliu Viadorelli stengdamos pertraukti nemalonų jam kliedėjimą.

Tik šį rytą, išgirdęs baronietę, kai pajuto, ką į tą dainą žmonės deda, kai pamatė, kaip jo įduotuosius minia išlydi, sugerdami dainos dvasią, kai išgirdo iš parėjusių, ką nesavu balsu, visiems girdint, Ona klykia, atgailodama savo įdavimą, – širdis Viadorelliui nukrito iki kelių. Nebeliko nei džiaugsmo, nei pasigerėjimo, apėmė vienas nerimas. Nebepavalgė nei pietų: taip jam maudė širdį lyg nujaučiant ką bloga.

Dirstelėjęs pro langą, jis pasergėjo tą pačią minią, vėl bėgančią tenlink, tik jau kitokiais, nusigandusiais veidais.

– Kas čia vėl pasidarė? Kur jūs bėgate? – paklausė pro langą.

– Ona Knistautaitė, sako, pasikorusi... – drėbė jam iš minios nesustodami.

– Pasikorė!.. – pliaukštelėjo rankom Viadorelli ir pats pasijuto arti to beesas. Vaikščiojo po aptieką kaip vagis sugautas ir uždarytas, kol minia tamsių sodiečių nesusiieškos kankinimo įrankių. Ėmė nebesveiko būdu vaizduotis, kaip jį pagavusį kiša į pavalkus dvilinką, kojas ir galvą; kaip per išriestą braškančią nugarą tvoja lazdomis, kol nepribaigs.

Šitas vaizdas ūmai pasikeitė kitu. Jį laiko stačią, ant krūtinės pakabinę lentgalį kaip kūjeliais barškinti, kad šeimyna eitų valgyti. Tik vietoje barškintojo kūjeliais jis dabar aiškiai matė priešais stovintį su didele kūle.

– Ne užmušiu, tik plaučius atkrėsiu, kad neūmai padvėstumėi ir man nebūtų atsakomybės. Nyk per ilgą laiką...

Ir užsimojo kūle suduoti. Žvilgtelėjo jis mušikui į veidą, baisų, įniršusį, visą pamėlynavusį, lyg jį patį būt kas kūle pritvojęs, ir pažino – Baltrą.

– Motka, motka! Gelbėk, man baisu! – suriko Viadorelli ne savo balsu, atbulas traukdamasis į gyvenimo duris.

– Kas tau, kas tau čia pasidarė? Ar vėl prisisprogai, ar ką? Juk dar ne vakaras... – nutvėrė vyrą Vėdarėlienė ir pati išvydo priešais Baltrą. Jis buvo tikrai bausus.

– Atsiimkite, saldūs žmonės, mano Onelę! Aš jums pats ją atnešiu ir čia po kojų pakratysiu... Tai jūsų auka, jūsų šviežiena: gal pamėginsite dabar pasikepti ir kūną suvalgyti, kaip prarijote jos dūšią? Ji nebe mano, man tokios nebereikia: išverstom akim, iškištu liežuvium. Aš turėjau gyvą, gražią, tą vieną dukrelę... Kva kva kva kva! – juokė ar verkė iš proto beeinąs tėvas, ir tas bausus, šiurpulingas balsas dar girdėjos, nors Baltras buvo jau kelyje atgal.

Ona, kaip pamatė dabar Vidmantaitę, tokią poniją, lyg grapienę, savo poną, lyg į vestuves pasiruošusį, Napaliuką, skaisčių ir švarų, lyg jo mitulį, minią, be kepurių prieš suimtuosius

¹³⁷ Orževskis, Stolypinas – P. Orževskis, Vilniaus generalgubernatorius 1893–1897 m.; P. Stolypinas – nuo 1899 m. Kauno apskrities ir gubernijos bajorų vadas, nuo 1906 m. Rusijos ministrų tarybos pirmininkas, nužudytas eserų 1911 m.

„nusidėjėlius“, – gal pirmą kartą pilnai suprato, ką ji čia dabar bus bepadarius, kiek visiems žmonėms žalos paruošus. O kai dar išgirdo tą stiprią dainą, prisitraukusią visus visus lietuvius ir žydus, visus sotinančią pagiežos maistu, tik ne ją vieną, kuri neturi teisės ant nieko kito išlieti savo apmaudą, nes tai ji kaltininkė, o ne maskoliai; jai ta giesmė pritinka, ne žandarams, – spyrėsi iš gonkų į aukštą ir, pagrobusi skalbinių šniūrus, užsinarpliojo juos sau už kaklo. Nerekėjo nė pasistoti: sukluo ant kelių ir nustojo nuovokos, spurstelėjo keletą kartų kaip žuvis užtrokšdama išimta iš vandens, ir ėmė jai darytis gera gera, lengva ir saldu. Ona leidės.

Visą laiką išstovėjęs minioje, kol ji dainavo, Baltras sugrįžo namo pro didįjį gonką. Durys buvo atlapos kiaurai per visą namą. Tik Onos nebuvo. Perėjo kiaurai, nerado. Pašaukė, niekas neatsiliepė. Pirtyje ir sode taip pat nebuvo. Sugrįžo į užpakalinę priemenę – durys į aukštą buvo atdaros. Palypėjo kelius laiptus ir... visi plaukai jam stati atsistojo. Tokios baisybės nebuvo matęs. Prieš pat jį klūpėjo jau visai pamėlynavusi Ona, baisiai išvirtusiom akim ir tokiuo ilgu iškištu ližuvium, koki nė nemanė žmogų turint.

Perveikęs savo nusigandimą ir pasibjaurėjimą, šoko prie gegnės, atleido šniūrą, ėmė kratyti karionį. Liežuvį atkratė akis bent kiek atkratė, tik gyvybės nebeatkratė. Nusinešė Oną nuo aukšto į pono salonėlį, pasiguldė ant kanapos, trynė, ko nedarė, – nieko.

Tad pargriuvo ties ja žemėn ir gulėjo lyg pats negyvas. Taip jį ir rado Sviestavičius, pridurmai atsekęs išvežamąjį mylimą savo bičiuolį Napalį ir žmonos mylimąją bičiuolę Daratą. Jį daktaras, atsisveikindamas dabar Gondingoje, įprašė pagloboti namelius ir štai atėjo tvarkos padaryti.

Taip miestelis ir išgirdo antrą baisią naujieną. Rinkos žmonelės žiūrėtų, baisėjosi pakaruoklės veidu, grįždami pasakojo treja tiek baisumo, kiek iš tikrųjų buvo. Į prievakarį visus apėmė tokia nervinga bailė, jog ne tik į daktaro namus nebėjo, palikdami ten vieną patį Baltrą dūkinėti, – nei į savo tamsią priemenę nebėjo, nei pro langą laukan nebežiūrinėjo, visur bijodami išvysti Oną iškištu liežuvium ir išvirtusiom akim.

Sviestavičius tuo tarpu, visa apsakęs Vizgirdai, pasiskubino namo grabo dirbtų, o Baltras nebežinodamas, kas bedarą, nuėjo į aptieką pasiūlytų, bene velys jo Onelę išsikepti ir suvalgyti.

Jau gerai temstant, Vizgirda, kad ir buvo raštu apsiėmęs niekur neiti iš klebonijos teritorijos, pasisakė policijai eisiąs į nabašninkę ir tiek, o policija galinti su juo daryti, kas tinkama. Pasiėmė su zokristininku žvakių, kryžių, švento vandens ir nuėjo budėti. Sviestavičius atvežė gražiai sukaltą grabą. Atsirado keletas išmintingų davatkų, kurios nepabijojo Onelę įkapėmis aptaisyti, ir ji galų gale atsirado grabė – visai padori nabašninkė, net rūtelių vainiku ant galvelės.

Gulėjo nabagė pagaliau nurimus nuo savo susitaisytų sielavartų ir nepamatuoto pavydo, kuris jai ir gyvybę pakirto. Gulėjo, niekam neapsakiusi, gal ir pati nesupratusi savo meilės galybės, kuri ją virte suvirino. Ir visiems matės ją užspaudus savyje kažkokią giliausią paslaptį, taip gilia, jog tik ten nuėjus, kur ji dabar yra, tegalima atsižinoti jos.

Atsisėdo Vizgirda gale grabo ir ėmė kalbėti paprastą savo brevijorių. Kažkas nedrąsiai užtraukė giesmelę, kiti ją palaikė, ir plaukė naktis budynėje kaip reikiant. Ir žmonių, pergalejusių bailę, vis daugiau rinkosi, kai išgirdo giedant.

Vizgirda išaiškino jiems Oną proto netekus, iš ligos nusizudžius. Todėl ir melstis už ją nėra draudžiama. Vyskupas, girdi, leidžiaš tokius ir bendruose kapuose palaidoti. Tik kol suvaikščios telegramos, o stotis toli, geriau bus patiems palaidojus Sakalynės šlaito senkapiuose, tarp dviejų kryželių. Vieta graži. Ir taip paslaptinga, kaip tik mirusiems dėl paslaptinųjų priežasčių.

Kai čia žmonės budėjo, Gustis baigė kelintą barą varyti. „Motutę“ išvežant, jis šuns greitumu atbidzeno paskui. Bėgo, proto netekęs, kuo nebekaukdamas balsu kaip paliekamas šunelis. Matė jis visas scenas Gondingoje, ir sprogo plyšo jam širdį. Miniai skirstantis, jis, susitraukęs ir rankas į marškinių rankoves susikišęs, lyg tai būtų buvusi žiema, o jis vėl kaip ir pirma viena motriška palaidine teapsivilkęs, nuruseno pirmųkščiais smulkiais žingsneliais į monopolinę. Išgėręs jos pamūrėje, sąšlavyne, ruseno į karčemą alumi užsikąstų. Pabuvus, vėl į monopolinę ir atgal. Tai ir buvo jo „barai“. Į vakarą buvo jau visiškai nusivaręs nuo kojų.

Iš pradžių jam lyg ir palengvėjo, valandai užsimiršo. Tik paskui dar ūmiau ir smarkiau sugrįžo

kraujas, atsinešdamas visą atminimų baisybę.

– Taip... „Motutė“ man rankos nebeпадavė... Sakė, esąs per purvinos sielos... savųjų įdavikas... Liepė išsiteisinti ir tada begyventi Sakalynėje... Gerai sako, tik kaip aš išsiteisinsiu, kad aš nieko nesmi padaręs? Čia Vėdarėlis bus primelavęs mano vardu. Tik ką? Kaip tai sužinoti?

Ir jam vis aiškiau ir atkakliau kerėjo mintis eiti į aptiekininką ir iškvosti jis. Buvo tiek gėręs, jog seniau nuo pusės tiek būtų negyvas bekėpsojęs purvyne. Dabar – budėjo. Įgertas alkoholis tik kraują virino, vis smarkiau jį varinėdamas gyslomis. Tebenujėgė viską, ir jam matės jis visai negirtas, tik viso pasaulio gudrybę sučiulpęs. Jei ne taip jau nekaltas kaip balandis, tai tikrai taip gudrus kaip žaltys. Kažkas baisus žvengė jo viduje: „Aš kytreiva, ką norėsiu, apgausiu, ne tik tą veidmainį, chameleoną Vėdarėlį“... Ir nukreivuliavo nugembėjo į aptieką. Viadorelli krūptelėjo: atminė ir jo vardu primelavęs prisvaitėjęs. Tačiau manė ji to nežinant, parašo iš jo, kaip iš Onos, nereikalavo. Be to, pati, pirma Baltraus nusigandusi, pajuto galvos sopę ir atgulė į patalą; abidvi tarnaiti, verkdamos draugės Onelės, išbėgo į budynę. Liko jis vienui vienas ir, artinantis nakčiai, jam pasidarė taip baisu, taip nuobodu (gėrėjų nebuvo), jog būtų vilku kaukiančiu, ne tik Gusčiu pasidžiaugęs.

Kiek tik begalėdamas saldžiau pasveikino Gustį; nuo to Virbalą visą nukratė, kaip pajutus gyvatę atšliaužiant. Matydamas Gustį vėl tokį pat kaip ir pirma, jis vėl pasiūlė paprastų „50 gramų“. Gusčius nieko neatsakė, lyg negirdėjo, kažin ką panosėje bambėdamas, tik ir neatsisakinėjo. Tad aptiekininkas ir sutaisė jam paprastą aptiekos saikelį ligi tol, kur užbrėžta: 50, ir padavė Gusčiui. Paėmė Gustis indelį, platesniu viršum, ne dugnu, įsižiūrėjo į skystimą ir ėmė kalbėti žodžius, lyg juos dugne matydamas:

– Sakai, tai spiritas, ne nuodai? Nuodų nedėjęs? Tai kas: ir be to gali nuodingais tapti. Sako, šeškas savo smirdalu apsukęs galvas vištoms ir jos imą kristi nuo laktos – jo naudai. Sako, esą žmonių, nuo kurių saldžių kalbų apšalą širdys ir jie padarą, kas liepiama; kad ir įduoti savo brolius. Tai kodėl gi negali būti žmonių, kurių palytėjimas nuodais paverčia skystimą, nuodų neįpilant? Sakyk, mielas žmogau, jei visas tavo suktybes, melagystes ir veidmainiavimus supilstytumei į puodelius, tai kelių reiktų tokių aptiekų jiems sustatyti? Aš manau, nebesutilptų į visas Godingos trobas.

– Gerk gerk, niekų netauzijęs... – paragino aptiekininkas, matydamas Virbalą vis labiau artinantis prie paskutiniųjų atsitikimų. To kaip tik bijojo žinodamas, kiek Darata buvo gera padariusi šitam pražuvusiam žmogui.

Virbalas arčiau prikėlė indelį prie lūpų, vis negerdamas, per sotus būdamas, lyg vis dėlto prisiversdamas išgerti; dar kažin ką norėjo pasakyti prieš išgerdamas, tačiau tik lūpom bepajudino ir, visas nusipurtes lyg arklys, sugėrė dovį, bet neprarijo, laikė burnoje dvejodamas, ar nuryti, ar išspjauti; lyg rijo, lyg spjovė, pašoko, paspringo; spiritas šoko per nosis, ir Gustis klastelėjo suolan, kur vaistų laukėjai sėdi. Dribte sudribo, atsisėdo pasidaręs visas palaidas kaip maišas.

Ūmai alkoholio paraližuotas, Virbalas knarkė neramiu, nelygiu miegu, pridvokindamas tokio bjauraus kvapo, spirito, alaus rūgšties ir visa to sąmaišoje su pilvo rūgščia, jog aptiekoje pasidarė tiesiog nebegalima bebabūti.

Mėgino Viadorelli Virbalą pro duris išvilkti. Tik nepagalėjo. Rodės, negi toks vyras, o kaip reikia pakelti, šliaužia per rankas žemyn kaip alyva pro tarpupirščius. Jis atminė lietuvių pasakojimus, kaip ir velnio nusitvėrus negalima esą jo išlaikyti, kad per rankas iššliaužiąs kaip drebuliai. Tad nusispjovė ir paliko asloje bedrybsantį.

– Išmesi, tai pakirdęs dar skandalą padarys. Šauks, čia pas mane pabaigęs nusigerti. Tedrybsai! Žmonių gi nesti tuo laiku...

Ir išėjo gultų užgesęs žiburį ir užrakinėjęs duris.

Prieš pat auštant, pačiame kitų žmonių įmygyje, Gustis pakirdo. Judėt judėjo, tik nieko neišmanė. Graibės aplink, žiūrinėjo, ar čia stadalė, ir nepažino.

– Ar velnias kur į savo pragarą nuvadino? Senai jau būtų metas. Tik užmiršo ar nespėja, dar geresnių turėdamas.

Vargais negalais atminė paskutinę išgertą dovį ir pajuto čia pat sudužusį indelį su saiko ruožais šone.

– Sudužo mano indelis... kurio aš, Gusčiu būdamas, stverdavaus tik paskučiausiam reikale. Sudužo mano Sakalynė, kurios aš, visai jau skęsdamas, buvau tvirtai benusitveriąs... Sudužo, girdžiu, Onelė, kokios geros duonos beturėjusi... Tai ar nesudužti ir tau, Virbalai, kaip ir Onelei?..

Ir įstrigo jam galvon girta mintis nusižudyti, atsigėrus silvasaro ar nuodų iš anos antai šepelės su kaukuoliu.

Jau buvo beeinąs, atsistojęs ir pusiausvyrą radęs, kaip dilgtelėjo iš užpakalio antra mintis, ko gi jis čia atėjęs?

– Aa! Sužinoti, ką tas veidmainys ir melagis mano vardu prisukę policijai... Taigi sužinok, kad geras!.. Tik kam ir bevargti, kad ir be to aišku: Vėdarėlis įdavė „motutę“ ir kitus. Tai ir Onelė paliudijo, o jai meluoti nebebuvo laiko...

Ir toks pašoko apmaudas, atminus nebeturint meilaus moteriško veido, vienatinio, kuo jis visame savo gyvenime beturėjo pasidžiaugti, jog tik grikstelėjo dantimis. Greitai atidarinėjo visus aptiekos langus, kad būtų skersvėjo ir ugnis neužtrokštų savo pačios dūmuose; apvertė didžiulį butelį naftos, įstatytą į pyne ir laikomą kerčioje, ir numetė įbrėžęs degtuką. Vos besuskubo išstarti:

– Žūk, gyvate, drauge su manim! – kaip blikstelėjo liepsna ir vienoje akimirkoje visa aptieka pavirto ugnies katilu kaip tikrame pragare.

Virbalo nervai neišlaikė. Jis šoko ne „katilan“ nusižudyti, tik gelbėjimosi ominei pasidavęs išsoko pro duris į kambarius, visu balsu šaukdamas:

– Degrate, degame!

Šoko iš lovos ir abudu Vėdarėliu. Suklykė kitame kambaryje dveitas vaikų neužaugų. Virbalas puolo pro langą. Vėdarėlis puolo į vaikų kambarį ir pagriebęs vieną taip pat krito pro langą. Žmona tuo tarpu įpuolo mažojo išsineštų.

Tame tarpe pūtelėjo šūvis kaip iš patrankos. Tai sprogo indas benzino, saugiai laikomas rūsyje, ugnis jį pasiekė. Viadorelli matė, kaip ant jo pačios su mergiote glėbyje apvirto visa vidurinė siena, sudėstyta iš plytų. Pablūdes šoko atgal pro kitą langą ir, pagrobęs pačią už kojų, plytos nukrauti nebebuvo laiko, nežmoniška galia patraukė ją į sau nuo čia pat atsivėrusios olos į rūšį. Ištraukė, bet išvydo, kaip žmonos oda atsimaukė aukštyn nuo plikų pečių ir sprando, paskui abi ranki išsimovė iš savo odos kaip iš užmalų.

Sukliko, suriko tai išvydęs Vėdarėlis, ko pats neapalpo, tik ištiškusio benzino liepsnų laižomas atsipeikėjo, paėmė į glėbį apalpusią moteriškę, mestinai išmetė ją pro langą ir pats bedegdamas išvirto. Dukterikės nė balselio: ji tuojau įkrito į rūšį, ligi tik sprogimas pravėrė grindis.

Kas ten tupi santvare, tvorų kerčioje, pačioje dilgynėje, pačioje varnalėšynėje: žmogus ar pojuokas? Jis sėdi žemėje, kojas ištiesęs, nagais sužnybęs abu žandu ir alkūnėmis atsirėmęs tarp kelių. Kaip jis taip vargiai galėjo susiriesti? Užtat susidarė iš jo figūra – žvilgsniasvaidis. Žodžio „žiūrėti“ buvo per maža: ji tikrai sviedė trėškė iš savo akių žvilgsnį, kurs krito vis į tą pačią vietą – į gaisrą. Tai buvo keršytojas Gustis. Ak, kodėl jis pats tose liepsnose nežuvo vieton nekalto kūdikio! Ak, kam jis persigando tada! Dabar gailis, nes dabar nebeįšoks į tą įsidegusį milžinišką laužą. Visas didelis Viadorellio namas degė lygiai, vienodai į visas puses iš vidaus.

Sučėžėjo, subraškėjo, iškilo aukštyn kaip iš ugniakalnio kraterio kibirkščių ir liepsnos stulpas, apipildamas ir kitus Viadorellio trobesius. Tai stogas įgriuvo, ir dabar degė jau tiek laužų, kiek buvo trobų. Kai pagaliau žmonės, pakirdę nuo gaisro užimo ir liepsnų tratėjimo, subėgo, tai jiems tik beliko pasižiūrėti, kaip tie visi Viadorellio trobesiai kaitriai liepsnoja. Apie gesinimą negalėjo būti nė kalbos. Gerai bus, jei bent kaimynai neužsidegs. Tai ir apniko visi kaimynus, jų gelbėtų, jų įkaitusių trobesių drėkintų. Į Viadorellio gaisrą niekas nė žiūrėti nebežiūrėjo, tedegie: kai išdegs, savaime užges.

Tik subėgę žydėliai užėjo kur nuošalyje apdegusiais marškiniais besėdintį Viadorellį savo žmonos kraujo klane. Ji vis buvo apalpusi, nors vaitojo, o mažvaikis lyg starkiokas, trumpais marškinėliais stirksėjo nusigandęs, kalbos netekęs, ir visu kūneliu drebėjo, nors nedaug teišmanė, kas čia darosi. Ant moteriškės ir tų pat marškinių vienas ryzas bebuvo likęs.

– Vyreliai, daktaro kuo greičiausiai, jei Dievą bent kiek mylite! – pagaliau prabilo aptiekininkas juodom sukepusiom lūpom.

– Jė! Pavyk dabar daktarą: jis turbūt jau pačiame Vilniuje blakes begydo. Antras daktaras ten pat... Geriau ieškokite Lifono, jei jau išsipagiriojo. O tuo tarpu neškime apalpusią jam į punktą. Ir tuojau, Viadorelli, į Rygą į ligoninę, kol neužsidegė paodys ir nekyla gangrena! – komandavo pirmas atsiradęs Schumacheris, pats pirmas imdamasis ligonio.

Patekėjusi saulelė bepamatę blėstančius anglis toje vietoje, kur tokie namai stovėjo, kur tiek daug turto buvo prisiplėšta iš Santeklių, kame tiek daug vakarienaiuta gerta ir iš kur išėjo toks bjaurus įdavimas. Ugnies gaivalas nušlavė mažiausį paminklėlį, jog čia buvo ir darbavosi Lietuvos „bajoras“ Viadorelli, pamiršęs savo tėvelį – Vėdarėlį. Amžių atminimui beliko viena Gondingos miestelio geografijos vieta: Įdavynė.

Niekas to sklypo nedirbo, niekas nemėgino rasti savininką ir iš jo daržą atpirkti. Negreit, negreit žydai, nieko nesiklausę, pasistatė čia gyvulių įjovyklą – pastogę ar menką daržinėlę. Viadorelli žuvo kaip akmuo vandenyje, kaip jo turtas, visokiais nelabumais įgytas. „Velnius kurstė, padėjo, velnius ir atsiėmė“, nuo gondingiškių betariant. Nuomojamą fermą paėmė iš Rygos atvykęs latvis, ten pat su Viadorelliulygyęs ir jį atstatęs. Jis pasakojo, žmona pragulėjusi ligoninėje aštuonis mėnesius ir pagijusi, tik palikusi raudonom rankom, be odos ir taip pat pagadintu veidu. Vaikelis gi taip ir likęs kurčias nebylys. O kur paskui visi dingo, to jau niekas nebemokėjo pasakyti.

Pirmą naktį žmonelės gražiai išbudėjo prie Onos, kai budėjo pats Vizgirda. Antrą trečią naktį jau reikėjo skirti sargyba, kaip paprastai daroma, netikėta mirtim mirusiam saugoti, kol neatvyks gydytojas su tardytoju ir neištirs, bene buvo čia kieno nusidėta. Nusidėjimo čia nebuvo, tai aišku. Tai ir gydytojas tuščios formalybės pildytų neskubėjo iš apskrities miesto.

Nusibodo belaukiant. Pagaliau ir pakyrėjo. Ypač kada kūnas pradėjo gesti ir dvokti velioniu. Teko grabas aklinau užkalti ir iš kambarių išnešti į malkinę. Kol buvo pakaruoklės veidas atviras, nebuvo tiek paslaptینگumo. Kai grabe visai pasislėpė, žmonių fantazijoje ji atgijo ir visus ėmė neraminti. Pilnas miestelis buvo kalbų, kaip vienas ją šiaip matęs, kitas taip, kaip sargyba vidunakčiais girdinti malkinėje dejavimą ir bildesį, kaip kad kas grumtųsi iš paskutiniųjų. Ir taip be galo, kol nepradėjo ilgėtis „policijos“ atvažiuojant.

Pagaliau ar į ketvirtą ar penktą dieną ir ji atvažiavo. Kažin koks girtas „člienias“ ėmė kabinėtis, kam iš vietos pajudinę ir žymes sunaikinę, ką įstatymai gresia. Vos leidosi nuraminamas, tikriau, nurimo pabaidytas, kad čia visus istorijos veikėjus gali ištikti Viadorellio likimas.

Galų gale Vidmantas su Sviestavičium dvejetu arklių, iškilmingai, tik kuone visiškai be žmonių parsivežė Onelę į Sakalynės pašventį, pavieškelę ir palaidojo tarp dviejų kryželių. Žmonės palydėjo savo mylimą Onelę tik pasakomis, būk ji, karionis, dabar ten, pakalnėje, arklius baidanti ir neblaivus grįžtančius iš vežimų vartaliojanti. Tai ir važiavo visa apylinkė pro šią „baisiąją vietą“ bailiai dairydami arba net pakeikdami tą visai nekenksmingą mergelę, ne poterėlius už nelaimingosios vėlę kalbėdami.

Tokios jau buvo ir yra baisios įdavimo šaknys ir atažalos. Tik į vakarą kažkas, eidamas pro šalį, netyčiomis išgirdo už tvoros dilgynėje kažin ką bevartojant ir, persisvėręs anon pusėn, išvydo susirietusią žmogystę. Tai buvo sustingęs ir be žado Virbalas. Jis buvo visas ligos nuimtas. Nunešė ir jį pas Lifoną, davė žinią Vidmantui. Geras žmogus tuojau atatarškė savo kumeliu, briką šiaudų prisikimšęs, ir parsivežė namo ligonį, kuriam kuo nors padėti Lifonas griežtai atsisakė nežinojimu. Gal, sakė, baltoji karštligė dėl persigėrimo, gal kitokia karštinė ar dar kas kita. Tegu paserga, tai liga pati išsiduos. Ji tačiau nenorėjo išsiduoti. Devynias dienas pragulėjo Virbalas kaip rąstas, skycio benurydamas. Dešimtąją atsimerkė, visiškai nurimęs ir... paprašė kunigą parvežti, būtina Vizgirdą. Atvežė Vidmantas Vizgirdą. Ilgai, ilgai, daugiau ne valandą kunigas klausė ligonio išpažinties, to, kurs nuo keliolikos metų jau nebebuvo buvęs nė bažnyčioje, ne tik prie Sakramentų. Nuo bažnyčios taip buvo atpratęs, jog nė pasitaisęs, iš Vidmantų, nebesirūpino beiti. Tačiau ant kaklo kryželis vis nešiota. Burnojančio bažnyčiai ir kunigams taip pat jo negirdėta. Kun. Vizgirda rado jį tokio gilaus ir nedrąsaus tikėjimo, tokios skaisčios ir nelaimingos sielos, jog iš išpažinties išėjo daugiau pats susigraudinęs ir apsiverkęs neg pats atgailotojas.

Virbalas, aprūpintas visais Sakramentais, ištiesė ranką Vidmantui.

– Ačiū už viską... Tegu Viešpats jums atlygina už visa gera, padaryta nelaimingam žmogui... „Motutei“ nurašykite, jog aš nebuvo įdavikas... Jei kas buvo pasakyta mano vardu, tai pameluota... kaip ir Onelės... Ji taip pat nebuvo įdavikė, aš netikiu. Aš mirštu... Būkite geri – padarykite paskutinį kartą gera: neišvežkite manęs iš Sakalynės... palaidokite šalip Onelės... Gal „motuté“ kada sugrįžus mus aplankys...

Gustis mirė kaip Augustinas Virbalas. Padaryta, kaip jo buvo norėta. Pats Vizgirda atvažiavo duobės jam pašvęstų ir už tai užmokėjo 100 rublių bausmės už „ištrūkimą iš namų arešto“. Užmokėjo niekam nepasiskundęs. Kai kiti laisve maskoliams moka, ką čia bežiūrėsi pinigų, kad ir jų nedaug!

Neilgam besidžiaugė ir antstolis Semion Andrejevas su žandarų Rudyj. Jie vienas antrą susidėdė.

Rudyj nenukentė nepranešęs Andrejevo santykių su Mendeliu. Be to, apie Godingos „revoliucionierius“ jis kas diena rašydavo, ką tik patirdamas per tarybas aptiekoje. Tai apskrities viršininkui visas gudriai ir taisyklingai surašytas Andrejevo įdavimas nebepadarė įspūdžio. Pasinaudoti jį pasinaudojo, tik įdaviko neapkabinėjo medaliais, kuone tuo pat laiku užsiundė ant jo prokuratūrą. Atvažiavo jį, padarė reviziją, rado daug netvarkos, nuvogimo išdo pinigų herbinėmis markėmis, dirbtinių dokumentų, protokolų knygą panaikintą, – ir čia pat paskelbė jį iš vietos išmestą esant ir namie areštuotą, kol tikrasis tardytojas neperves jo per teismą iki paskučiausiam ramiam „zapadnikų“ uostui – kriminalistų kalėjimui.

Sėdėjo tad abudu su Vizgirda namų arešte didesniai vietos žmonių pasityčiojimui iš įdavikų.

Rašydamas lietuvių įdavimą, Andrejevas neiškentė nepriepieš ir Rudojo už jo apsileidimą ir „zapadnikų“ taktikos nesilaikymą: ikonų ir caro portretų nedabojimą. Ir nuklojo kelią Rudajam laukan iš tarnystės, bent iš Lietuvos, kur ne tokių rusų valdininkų reikia.

Kiti rusai taip pat buvo aukščiau ar žemiau iškiloti. Ir iš senųjų mūsų pažįstamų beliko kvailo antstolio Galva su savo padėjėju ir pasiuntiniu ir Lifonas.

Antstolio du raštininku buvo jau pergyvenusiu nebe vieną savo viršininkų priepuolį ir katastrofą, patys palikdami vis tokie pat šalti, taip pat darbštūs, vien tik ant savo stalų pasilenkę, lyg nieko nei girdžią, nei matą. Ar ne vis tiek jiems dviem, kas po jų raštais padės savo parašą: Semion Andrejevas ar Andrej Semionovas? Autorių garbės vis tiek jie nesusilauks, paaukštinimų vis tiek negaus, vis tiek skurs su savo 20 ir 30 rub. algos mėnesiui.

Antstoliai teisinosi visą savo algą raštininkam atiduodą, tai iš ko bekelsią jiems algos? Tik nieko taip neįtikino. Visi žinojo, antstoliams Rusų valdžios leista plėsti Lietuvą, tik neįkliūti kaip Andrejevas. Ko per daug, tai šelauk! Visur taip. O antstolių padėjėjams nebuvo kaip prie žmonių priėti, tai nė plėsti negalėjo.

Ir buvo jie „negalingi“. Et, raštinės griozdai, ir tiek. Mes tačiau juos matėme žmones esant, širdžia į širdį atsiliepiant. Andai už keletą žmoniškų žodžių jiems, užmirštieiems vargšams, išgirstų iš Vidmantaitės vakarais pasivaikščiojant Sakalynės link, jie stengėsi padėti kuo galėdami. Ir dabar vienas antram tebešnibždėjo pasigailėjimo ir užjautimo žodžius.

O kokios jie buvo tautos, kokių nuomonių ir krypsnių, iš kur kilę, – niekas kaip ir pirma nežinojo, niekas ir nesirūpino sužinoti.

Lifonas paliko kaip ir pirma įsitikinęs savo nekenksmingumu vietos gyventojams; tebemylėjo lietuvius kaimynus, tebeviešėjo su jais ir toliau tebeįdavinėjo juos kvilais suktais savo mandragalvavimais. Jis buvo lygus nešvariai musei, kuri leidžiasi ant visokių pūlių, paskui ant sveikų žmonių ir užkrečia juos votimis. Lifonas buvo „zapadnikais“ susipūliavęs.

Į kitų vietas atvyko nauji ruskieji valdininkai, tokie darbštūs, tokie ištikimi, tokie teisingi, ne gribštukai, tokie stori papūtžandžiai, tokie ūmūs, baisūs ir nepasiekiami, – jog tik... gerais pinigais tegalėjai pats priėti. O su mažesniais pinigais tai nebent tik per tarpininką žydėlį.

Šiaip jau jie buvo tyčia pasiūsti į tą ypatingai pavojingą Lietuvos vietą, į tą tamsų giliausių Žemaičių nuošalį, idant čia budriai stovėtų Rusijos imperijos reikalų sargyboje.

Ak, kaip tame pasaulyje viskas ne taip virsta, kaip žmonės nuspėja! Exaltavit humiles¹³⁸. Godingą,

¹³⁸ *Exaltavit humiles* (lot.) – iškėlė mažutėlius.

paprastą sąslaviną, žia, istorijos vieta padarė! Valė šitą ramią, niekam nekliūvančią vietą, valė, kaip tik beišmanė, rieškučiomis išsemdami iš jos geruosius žmones, kol pasidarė baidyklė, kurios... patys ėmė bijoti. Kaip Lietuvos pusberniai kad pasidaro per Užgavėnes gavėną. Vežiojas jį, tyčiojas, o paskui pametę kur į pašalį, ima jo gi bijoti.

Rusų valdžia Godingos apylinkėje pati prisidarė rūpesčių ir sielvarto. Ir neklydo, priskyrusi ją prie pavojingųjų vietų. „Zapadnikai“, keldami čia audrą tik tuo tikslu, idant būtų pateisintas jų čia buvimas ir riebios mitybos, įjudino skaudžiamųjų ir niekinamųjų protus. Įsisiūbavo jie, kaip įsisiūbuoja jūros vanduo, ir nebegalėjo benurimti. Užė ir taškės į pakraščius, vis daugiau išmesdama iš savo gilumos turtų: trąšos ir gintarų. Liūliavo, liūliavo ir taisės liaudies audrą prieš „zapadnikų“ audrą – Revoliuciją.

Reikėjo sustiprinti lietuvių tautybės engėjų eilės. Atvyko dar smarkesnių persekiotojų ir naikintojų. Tik ir lietuviuose tuo tarpu paaugo smarkių savo tautybės ir pilietybės teisių gynėjų užtarytojų.

Ir prasidėjo arži, nesiliaujanti partizanų kova. Gaudesiai gaudė, raštus degino, jų platintojus kalino. Slapukai slapstės, baudės kovos draugijomis, vis naujus prasimanydami būdus raštams slėpti ir vis dėlto juos plačiai skleisti.

Šitų veikėjų vaizdų duosime antroje knygoje, tiems, kas turėjo kantrybės šią pirmąją pasiskaityti.

Taigi ir autorius drauge su savo išvežamais karžygiais sako savo skaitytojams:

SUDIEV TIK TAM KARTUI!